

॥ श्रीः ॥

॥ श्री गुरुराजो विजयते ॥

श्रीराघवेन्द्रतीर्थविरचिता

तन्त्रदीपिका

प्रथमसंपुटम्

समन्वयाध्यायः अविरोधाध्यायश्च

प्रा. डि. प्रह्लादाचार्यः, एम्.ए., विद्वान्

इत्यनेन विरचित-

कन्नडभाषानुवादसहिता

श्री गुरुराजा असोसियेषन्

माडलहौस् स्ट्रीट्, बेंगलूरु - ४

इत्येतैः प्रकाशिता

Phone : 606052

Dr. M. Parimalachar, L.A.M.S.

R - I - 18

Registered Medical Practitioner

GEETHA CLINIC

145-A, V Main Road, III Block, Thyagarajanagar
Bangalore-560028

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜೋ ವಿಜಯತೇ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ

[ಪ್ರಥಮ ಸಂಪುಟ]

(ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಪ್ರಣೀತ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರದ
ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯ, ಅವಿರೋಧಾಧ್ಯಾಯಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ)

ಪ್ರೊ॥ ಡಿ. ಪ್ರಹ್ಲಾದಾಚಾರ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ವಿದ್ವಾನ್
ಇವರಿಂದ ರಚಿತನಾದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಸಹಿತ

ಪ್ರಕಾಶಕರು

ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜಾ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್ (ರಿ)

ಮಾಡಲ್‌ಹಾಸ್ ಬ್ಲಾಕ್, ಬಸವನಗುಡಿ

ಬೆಂಗಳೂರು-560 004

TANTRADĪPIKĀ by Sri Rāghavendratīrtha. I Vol.—Samanvaya
and Avirodha Adhyayas — Translated into Kannada by
Vidwan D. Prahladacharya. Published by Sree Gururaja
Association, Model House Street, Bangalore-4. Pp. 389.
2000 Copies. August 1987.

Copies can be had from
The Secretary
SREE GURURAJA ASSOCIATION
Sri Raghavendraswamy Mutt
Model House Street
Bangalore-560 004

Printed by D. S. Krishnachar at Prabha Printing House, 22-A,
Dr. D. V. Gundappa Road, Basavanagudi, Bangalore - 560 004

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜೋ ವಿಜಯತೇ ॥

ಪ್ರಕಾಶಕರ ನುಡಿ

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮರ ಅಮರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ರತ್ನಪ್ರಾಯವಾದ “ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ” ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಥಮ, ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪ್ರಥಮ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಅನುವಾದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜರ ಅಶೇಷ ಭಕ್ತವೃಂದಕ್ಕೆ ಒದಗಿಸಲು ಅತೀವ ಅನಂದವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಮ್ಮ ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜಾ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್ 1946 ರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮರ ವೃಂದಾವನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನಾ ಶುಭ ದಿವಸದಿಂದಲೂ ಸತತವಾಗಿ ನಿತ್ಯೋತ್ಸವ, ಮಾಸೋತ್ಸವ, ವಿಶೇಷೋತ್ಸವ, ಆರಾಧನಾ ಮಹೋತ್ಸವಗಳನ್ನು ಆತ್ಮಂತ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ, ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ನಡೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವುದು ಕರ್ನಾಟಕದ ಎಲ್ಲಾ ಹರಿಗುರುಭಕ್ತರಿಗೂ ವಿದಿತವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ನಿರಂತರ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದರು, ಶ್ರೀಜಯತೀರ್ಥರು, ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರಾಜರು, ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರರು ಮುಂತಾದ ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಸಚ್ಚಾನ್ದ್ರಪಾಠ, ಪ್ರವಚನ, ಪುರಾಣ, ಹರಿಕಥಾ ಮೊದಲಾದ ಜ್ಞಾನಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲ ನಡೆಯಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಅಶೇಷ ಮಾಧ್ವ ವೃಂದದ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ.

ತತ್ವಜ್ಞಾನ ಪ್ರಸಾರಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾದ ಗ್ರಂಥ ಪ್ರಕಾಶನಾ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್ ವಿಶಿಷ್ಟರೀತಿಯಿಂದ ನಡೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಲಿದೆ. ಶ್ರೀಮಠದ ರಜತೋತ್ಸವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದ ವಿರಚಿತ “ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರಾಣುಭಾಷ್ಯಮ್” ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಚಿತ “ತತ್ತ್ವಮಂಜರೀ” ಗ್ರಂಥವು, ವೇದಾಂತವಿದ್ವಾನ್ ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಿರೋಮಣಿ ಪ್ರೊ|| ಕೆ. ಟಿ. ಪಾಂಡುರಂಗಿ ಅವರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿತವಾಯಿತು. ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮಾಧ್ವಜನತೆ ಅತ್ಯಂತ ಆದರೋತ್ಸಾಹಗಳಿಂದ ಪಡೆದು ನಮಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ನೀಡಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀ|| ಎಸ್. ಎನ್. ನಾಗರಾಜಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವರಾಹಪುರಾಣೋಕ್ತ “ಶ್ರೀಗೀತಾಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ” ಮತ್ತು ಶ್ರೀ|| ಎನ್. ಕೆ. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿಯವರ ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮರಿಂದ ರಚಿತವಾದ “ಶ್ರೀರಾಮ ಚಾರಿತ್ರ್ಯ ಮಂಜರೀ” ಮತ್ತು “ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಚಾರಿತ್ರ್ಯ ಮಂಜರೀ” ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಟಿಸಲಾಯಿತು.

ಪ್ರಕೃತ, ಶ್ರೀಹರಿಗುರುಗಳ ಪ್ರೇರಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಆಡಳಿತ ಮಂಡಲಿಯು, ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮರ ಕೃತಿರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ “ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ” ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಸಮೇತ ಪ್ರಕಟಿಸಲು ಕಾರ್ಯನಿರತವಾಗಿ, 1985 ರಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥ ಪ್ರಕಾಶನ ಉಪಸಮಿತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿತು. ಉಪಸಮಿತಿಯವರು ಗ್ರಂಥಾನುವಾದವನ್ನು ಮಾಡಲು ವೇದಮೂರ್ತಿ ಡಿ. ಪ್ರಹ್ಲಾದಾಚಾರ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ವಿದ್ವಾನ್, ಅವರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳ ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಎಷ್ಟು ಕ್ಲಿಷ್ಟಕರವೆನ್ನುವುದು ವಿದ್ವದ್ವೇದ್ಯವಾದ ವಿಷಯ. ವೇದಮೂರ್ತಿ ಡಿ. ಪ್ರಹ್ಲಾದಾಚಾರ್ಯರು ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಠದ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಮಾನದಿಂದಲೂ, ಶ್ರೀ ಹರಿಗುರುಗಳಲ್ಲಿರುವ ತಮ್ಮ ಭಕ್ತಾದರಗಳ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿಯೂ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಒಪ್ಪಿ, ವಿದ್ವಜ್ಞನರ ಶ್ಲಾಘನೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದವನ್ನು ಒದಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ವೇದಮೂರ್ತಿ ಶ್ರೀ ಡಿ. ಪ್ರಹ್ಲಾದಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಅನಂತವಂದನೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಆಶೀರ್ವಚನಪೂರ್ವಕ ಶುಭಾಶಂಸನೆಯನ್ನು ಶ್ರೀ ಫಲಿಮಾರು ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಭಂಡಾರಕೇರಿ ಮಠಾಧೀಶರಾದ ಶ್ರೀ|| ಶ್ರೀ|| ವಿದ್ಯಾಮಾನ್ಯತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಪರಮಾನುಗ್ರಹ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್ ನಿಂದ ಜ್ಞಾನಕಾರ್ಯಗಳು ನಡೆಯುವಂತೆ ಆಶೀರ್ವದಿಸಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀಶ್ರೀಪಾದರಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ವಿನಮ್ರ ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪೂರ್ವಕ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ.

ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಮಾಧ್ವಬಂಧುಗಳಲ್ಲಿ ವಿನಂತಿ : ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳ ಭಾಷಾನುವಾದ, ಮುದ್ರಣ, ಸಂಯೋಜನೆಗಳು ಕಾಲನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಆಗುವಂತಹ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲ. ಈ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಕಟನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲವಿಲಂಬವಾದುದಕ್ಕೆ ವಿಷಾದಿಸುತ್ತೇವೆ. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಎರಡು ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಅನುವಾದ ಸಹಿತವಾದ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ದ್ವಿತೀಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಜಾಗ್ರತೆ ಓದುಗರಿಗೆ ಒದಗಿಸುವ ಭರವಸೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇವೆ.

ಗ್ರಂಥಗ್ರಾಹಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಿನ್ನಹ : ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳ ರಕ್ಷಣೆ ಹಾಗೂ ಪಾಠ ಪ್ರವಚನಗಳಿಗೆ ಗ್ರಂಥಗಳ ಮುದ್ರಣ-ಪ್ರಕಾಶನಗಳು ಅಗತ್ಯವೆನ್ನುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳೂ, ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಅನುಗ್ರಹಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳೂ ಆದ ಸಹೃದಯರು ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪಡೆದು ನಮ್ಮ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್ ಹಮ್ಮಿಕೊಂಡಿರುವ ಮುಂದಿನ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪ್ರಕಾಶನೆಗೆ ನೆರವು ನೀಡುವರೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಪ್ರಭಾ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ಮಾಲೀಕರಾದ ಶ್ರೀ ಡಿ. ಎಸ್. ಕೃಷ್ಣಚಾರ್ಯರು ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಂದವಾಗಿ, ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೂ, ಪ್ರಭಾ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗಕ್ಕೂ ನಮ್ಮ ಅಭಿನಂದನೆಗಳು.

ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಪ್ರಕಾಶನದ ಈ ಸೇವೆಯಿಂದ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಗುರ್ವಂತ-ಯಾರ್‌ಮಿ ಶ್ರೀಭಾರತೀರಮಣಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾಂತರ್ಗತ ಸೀತಾಪತಿ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರಸ್ವಾಮಿ ಪ್ರೀತನಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವೆವು.

8-8-1987

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ಮತ್ತು ಅಡಳಿತ ಮಂಡಳಿ ಸದಸ್ಯರು
ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜಾ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್

ಪೀಠಿಕೆ

ಮಹಾಮಹಿಮಶಾಲಿಗಳೆಂದು ಲೋಕವಿಖ್ಯಾತರಾದ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ದ್ವೈತವೇದಾಂತ ಗ್ರಂಥಕಾರರಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಮ ಟಿಪ್ಪಣಿಕಾರರೆಂದು ವಿದ್ವತ್ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾದವರು. ಸುಮಾರು ನಲವತ್ತು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವ ಅವರು ದ್ವೈತವಾಙ್ಮಯಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಿರುವ ಸೇವೆ ಅನೋಘವಾದದ್ದು ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳು, ಗೀತೆ, ಉಪನಿಷತ್ತು— ಇವುಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಋಗ್ವೇದದ ಕೆಲವು ಭಾಗಕ್ಕೆ ನೇರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ದ್ವೈತವೇದಾಂತಪ್ರಸಂಚದಲ್ಲಿ ಮುನಿತ್ರಯರೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾದ ಶ್ರೀಮಧ್ವರು, ಶ್ರೀಜಯತೀರ್ಥರು ಮತ್ತು ಶ್ರೀವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಅಸಾಧಾರಣಕೀರ್ತಿ ಶ್ರೀರಾಯರದ್ದು. ಉತ್ತರಮಾಮಾಂಸೆಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಪೂರ್ವಮಾಮಾಂಸಾಸೂತ್ರಗಳಿಗೂ ಸ್ವತಂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದು ಶ್ರೀರಾಯರ ಮತ್ತೊಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ.

ದ್ವೈತವೇದಾಂತಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವವರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಮಾನ್ಯರಾದವರು ಕೆಲವರು ಮಾತ್ರ. ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅವರಲ್ಲೊಬ್ಬರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಅವರ ಮಾತು ಸರ್ವರಿಗೂ ಶಿರೋಧಾರ್ಯ ಅವರು ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಿರುವ ಶೈಲಿಯೂ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾದದ್ದು ಅವರ ಮಾತುಗಳು ಮಿತ, ಸರಳ, ಅದರೆ ಅಷ್ಟೇ ಖಚಿತ ಮತ್ತು ತಲಸ್ಪರ್ಶಿಯಾದ ವಿವರಣೆ. ಆಧಾರಗ್ರಂಥಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅವರು ನೀಡುವ ಮಾಹಿತಿ ಸಂಶೋಧಕರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸಹಾಯಕ. ವ್ಯಾಕರಣ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಮಾಮಾಂಸೆಯ ವಿಷಯಗಳು ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಂತೂ ಆಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಅವರು ನೀಡುವ ವಿವರಣೆ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ವಿಷಯಗಳ ನಮ್ಮ ಅರಿವಿಗೆ ಒಂದು ಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವಂಥಾದ್ದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವರು ತೋರ್ಪಡಿಸುವ ಸೌಜನ್ಯವೂ ಅಪೂರ್ವವಾದದ್ದು ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದ ನಂತರ ಅನ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದುಂಟು. ಆದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಖಂಡನೆಯ ಮಾತಿಲ್ಲ ಅವುಗಳ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತತೆಯ ವಿಚಾರ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರ ವಿವೇಚನೆಗೆ

ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು. ಇದು, ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಗ್ರಂಥಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯದ ಸ್ಥೂಲ ಪರಿಚಯವೆನ್ನಬಹುದು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ, ಐಹಿಕ್ ಫಲಗಳನ್ನರಸಿ ಬಂದವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ರಾಯರು ಎಷ್ಟು ಕರುಣಾಳುಗಳೋ, ಜ್ಞಾನವನ್ನರಸಿ ಬರುವವರಿಗೆ, ಅವರು ಅದಕ್ಕೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳ ಮೂಲಕ ನಿರಂತರ ಕೃಪೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ರಚಿಸಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳು ಆರು. ಅವು—ಪರಿಮಳ, ಭಾವದೀಪ, ಪ್ರಕಾಶ, ತತ್ತ್ವಮಂಜರೀ, ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳೀ ಮತ್ತು ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ.

ಪರಿಮಳ—ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿ ಶ್ರೀಮದ್ವಾಚಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿರುವ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಜಯತೀರ್ಥರ ಲೋಕೋತ್ತರ ಟೀಕೆ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯ ವಿಖ್ಯಾತ ಟಿಪ್ಪಣಿ—ಪರಿಮಳ. ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳಿಗೆ ಪರಿಮಳಾಚಾರ್ಯರೆಂಬ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟ ಖ್ಯಾತಿ ಈ ಗ್ರಂಥದ್ದು.

ಭಾವದೀಪ—ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಜಯತೀರ್ಥರು ರಚಿಸಿರುವ ಟೀಕೆ - ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ. ಆ ಟೀಕೆಯ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಭಾವದೀಪ. ಶ್ರೀ ರಾಯರು ರಚಿಸಿರುವ ಅನೇಕ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಅವರು ಭಾವದೀಪವೆಂದೇ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಭಾವದೀಪವನ್ನು ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ-ಭಾವದೀಪವೆಂದು ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ ಇದೆ.

ಪ್ರಕಾಶ—ಶ್ರೀಜಯತೀರ್ಥರ ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಗೆ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರಾಜರು ರಚಿಸಿರುವ ಉದ್ಧಾಮವ್ಯಾಖ್ಯಾನ—ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆ. ಇದರ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಪ್ರಕಾಶ. ಹೀಗೆ ಒಂದು ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಆ ಗ್ರಂಥದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಇವೆರಡನ್ನೂ ರಚಿಸಿರುವ ಅಪೂರ್ವ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಶ್ರೀ ರಾಯರದ್ದು.

ತತ್ತ್ವಮಂಜರೀ—ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಣುಭಾಷ್ಯದ ಟಿಪ್ಪಣಿ. ಅನಂತೋರ್ಥಃ ಪ್ರಕಟಿತಃ ತ್ವಯಾಣೌ ಭಾಷ್ಯಸಂಗ್ರಹೇ ಎಂದು ಶ್ರೀಮದ್ವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಅಣುಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ವರ್ಣನೆ ಅಕ್ಷರಶಃ ಸತ್ಯವೆಂದು ಶ್ರೀ ರಾಯರ ಈ ಟಿಪ್ಪಣಿಯು ಮನವರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದು.

ನ್ಯಾಯಮುಕ್ತಾವಳೀ—ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣಗಳ ಶರೀರವನ್ನು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಸ್ವತಂತ್ರ ಗ್ರಂಥ.

ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ—ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ರಾಯರು ಇಟ್ಟಿರುವ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಅನ್ವರ್ಥವಾಗಿದೆ. ತಂತ್ರ ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಕೃತ, ಬ್ರಹ್ಮವಿಾಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ. ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಆ ಶಾಸ್ತ್ರದ

ಬಗ್ಗೆ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುವ ದೀಪಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥ ರಚನೆಯನ್ನು ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ—

ಸೂತ್ರಪಾತ್ರರುಚಿರಂ ಕಲಿತರ್ಥಿ ನ್ಯಾಯಪೂರ್ವಕಸುಧಾಜ್ಯಭರೇಣ |

ತಂತ್ರದೀಪಮನುಬೋಧಯದರ್ಥಂ ಭಾಷ್ಯವರ್ತಕಮಯಂ ತನುತೇಃ ಸ್ಮ ||

(ಸರ್ಗ ೮, ಶ್ಲೋ. ೧೦)

‘ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಬೆಳಗಿಸುವ ಈ ತಂತ್ರದೀಪಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರಗಳೇ ಹಣಕೆ. ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವೇ ಬತ್ತಿ. ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯೆಂಬ ಆಜ್ಯವನ್ನು ಸುರಿದು ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರರು ಈ ದೀಪವನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಗೊಳಿಸಿದರು’.

ಗ್ರಂಥದ ಹೆಸರೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದೇ ಶ್ರೀ ರಾಯರ ಉದ್ದೇಶ. ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅವರ ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದಲೂ ಸೂತ್ರವಿವರಣೆ ದೊರೆಯಬಹುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಣೆಯ ರೀತಿ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ರಾಯರು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಮೊದಲು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುವರು. ಅನಂತರ ಆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ ಆ ಸೂತ್ರವು ಒಂದು ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ವಾಕ್ಯವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಪದಗಳ ಅಧ್ಯಾಹಾರ, ಅನುವೃತ್ತಿ, ಅವೃತ್ತಿ, ಶೇಷಪೂರಣ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಹೀಗೆ ಪರಿಪೂರ್ಣ ವಾಕ್ಯವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಾನುಸಾರ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ಹೇಳಿ ಸೂತ್ರದ ಭಾವವನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವರು. ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ, ಸುಧಾ, ಚಂದ್ರಿಕಾ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಬೇರೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವರು. ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲುನೋಟಕ್ಕೆ ಕಾಣಬರುವ ಪುನರುಕ್ತಿ, ವಿರೋಧ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ಪರಿಹರಿಸುವರು. ಅಲ್ಲದೆ, ಪ್ರತಿಪಾದದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಪಾದದ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವರು. ಹೀಗೆ ಈ ಗ್ರಂಥವು ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕನುಗುಣವಾದ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಒಂದು ಪರಿಪೂರ್ಣ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಇಂತಹ ಪ್ರೌಢಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ಶ್ರೀ ಕೆ. ಟಿ. ಪಾಂಡುರಂಗಿಯವರ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಮಾಡಲ್ ಹೌಸ್ ಬೀದಿಯ ಶ್ರೀ ರಾಯರ ಮಠದವರು ನನಗೊಪ್ಪಿಸಿದಾಗ ಹಿಂಜರಿಕೆಯ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ನಾನದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡೆ. ಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವನ್ನು ಎರಡು ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ ಒಂದು, ಸಾಮಾನ್ಯ ಓದುಗರಿಗೂ ಗ್ರಹಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಗ್ರಂಥದ ಘಟ್ಟಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ, ಮೂಲದ ಛಾಯೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು. ಇನ್ನೊಂದು,

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಅದಷ್ಟು ಸರಳವಾಗಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸುವುದು. ಎರಡನೆ ರೀತಿಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ, ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಯಾವ ವಿಷಯವನ್ನೂ, ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅದು ಗೌಣವಾಗಿರಲಿ, ಬಿಡಲಿ, ಅಲಕ್ಷಿಸಲಾಗದು. ಮೊದಲನೆ ರೀತಿಯ ಅನುವಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರ ಪರಿಭಾಷೆಯ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸರಿಚಯವಿಲ್ಲದ ವರಿಗೂ ಎಟುಕವಂಥಾದ್ದು. ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯ ಅನುವಾದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲು ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಅತ್ಯಗತ್ಯ. ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯ ಈ ಅನುವಾದ ಎರಡನೆ ರೀತಿಯದಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸೂತ್ರವೂ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೊಡುವುದೆಂದು ತೋರಿಸುವುದು ಶ್ರೀ ರಾಯರ ಈ ಗ್ರಂಥರಚನೆಯ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶಗಳಲ್ಲೊಂದೆನ್ನುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಅಗತ್ಯವಾದ ಪದಗಳ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ, ಅವೃತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ತಂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ರಾಯರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಉದ್ದೇಶ ಅನುವಾದದ ಮೂಲಕ ಅಭ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಮುಟ್ಟಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ವಾಕ್ಯದ ಅನುವಾದವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗುವುದು. ಅನುವಾದದ ಜೊತೆಗೆ ಮೂಲವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಇರುವವರಿಗೆ ಇಂತಹ ಅನುವಾದವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದು ಕ್ಲೇಶಕರವಾಗಲಾರದೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಗ್ರಂಥವನ್ನೊಮ್ಮೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವರಿಗೆ ಮನನ ಮಾಡಲು ಇಂತಹ ಅನುವಾದಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವವು. ಕ್ಲೇಶವಿದ್ದ ಕಡೆ, ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಪದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಕಡೆ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಸಾರವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಡುವುದು ಅಗತ್ಯವೆಂದೆನಿಸಿದ ಕಡೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಕೆಲವೆಡೆ ಓದುಗರ ಸೌಲಭ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಪದಗಳನ್ನು ಸ್ಥೂಲ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅನುವಾದಿಸಿರುವುದೂ ಉಂಟು.

ಈ ಅನುವಾದಗ್ರಂಥ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗುವ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ವೇದಾಂತ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಫಲಿಮಾರು-ಭಂಡಾರಕೇರಿ ಮಠಾಧೀಶರಾದ ಶ್ರೀ ವಿದ್ಯಾನಾನ್ಯತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಮತ್ತು ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಪೇಜಾವರಮಠಾಧೀಶ ಶ್ರೀ ವಿಶ್ವೇಶತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಚರಣಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ಪ್ರಣಾಮಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವುದು ನನ್ನ ಆದ್ಯಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಗುಣಾಂಶವೇನಿದ್ದರೂ ಈ ಗುರುದ್ವಯರಿಗೆ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ ದೋಷಗಳೆಲ್ಲವೂ ನನ್ನದೆಂದೂ ವಿನಮ್ರತೆಯಿಂದ ನಿವೇದಿಸುತ್ತೇನೆ. ನನ್ನ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾದ ಶ್ರೀ ಕೆ. ಟಿ. ಪಾಂಡುರಂಗಿಯವರ ಉತ್ತೇಜನ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನಗಳ ನೆರವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಾನು ಈ ಅನುವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವ ಧೈರ್ಯ ವಹಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ನನ್ನನ್ನು ನಿರ್ವಾಹ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಹುರಿದುಂಬಿಸಿ, ಅಮೂಲ್ಯ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ನನ್ನಿಂದ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಪಾಂಡುರಂಗ

ಯವರಿಗೆ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ. ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮುದ್ರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರಡಚ್ಚನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಅನುವಾದದ ಬಗ್ಗೆ ಉಪಯುಕ್ತ ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದವರು ವಿದ್ವಾನ್ ಶ್ರೀ ಜಿ. ಗುರುವೆಂಕಟಾಚಾರ್ಯರು. ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಸಂಸ್ಕೃತ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯನ್ನು ಬರೆದು ಕೊಟ್ಟವರು ವಿದ್ವಾನ್ ಶ್ರೀ ಎಸ್. ವಿಠಲದಾಸ ಭಟ್ಟರು. ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಆತ್ಮೀಯ ಮಿತ್ರರಿಗೆ ನನ್ನ ಹಾರ್ದಿಕ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಇಂತಹ ಒಂದು ಗ್ರಂಥದ ಮುದ್ರಣವಾಗಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದ ಮಾಡೆಲ್ ಹೌಸ್ ಬೀದಿಯ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಮಠದ ಶ್ರೀ ಗುರುರಾಜಾ ಅಸೋಸಿಯೇಷನ್ ಸದಸ್ಯರು ಎಲ್ಲರ ಕೃತಜ್ಞತೆಗೆ ಪಾತ್ರರು. ಶ್ರೀ ರಾಯರ ಭಕ್ತರು ಸಲ್ಲಿಸುವ ಕಾಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದಂಶವನ್ನು ಜ್ಞಾನಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ರಾಯರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಯಾಗುವುದೆಂದು ಮನಗಂಡು ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ ಅಸಾಧಾರಣ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಈ ಮಠದ ಆಡಳಿತ ಸಮಿತಿಯದ್ದು. ಎಲ್ಲ ಜಿಜ್ಞಾಸು ಭಕ್ತರ ಪರವಾಗಿ ಶ್ರೀಮಠದ ಆಡಳಿತ ಸಮಿತಿಗೆ ಹಾರ್ದಿಕ ಅಭಿನಂದನೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ.

ನಿರ್ದುಷ್ಟ ಹಾಗೂ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾದ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಖ್ಯಾತರಾದವರು ಪ್ರಭಾ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ಶ್ರೀ ಡಿ. ಎಸ್. ಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯರು. ಶ್ರೀ ರಾಯರಲ್ಲಿ ಅವರಿಗಿರುವ ಅಮಿತ ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ದ್ವೈತ ವೇದಾಂತ ಗ್ರಂಥಗಳ ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿರುವ ಅಪಾರ ಶ್ರದ್ಧೆಗಳ ಫಲವಾಗಿ ಈ ಗ್ರಂಥ ಇಷ್ಟು ಸುಂದರವಾಗಿ ಹೊರಬಂದಿದೆ. ಶ್ರೀ ಡಿ. ಎಸ್. ಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ನನ್ನ ಹಾರ್ದಿಕ ವಂದನೆಗಳು.

ಡಿ. ಪ್ರಹ್ಲಾದಾಚಾರ್ಯ

ಶುಭಾಶಂಸನೆ

ಪರ್ಯಾಯ ಶ್ರೀ ಪಲಿಮಾರು ಮಠ

ಹೃಷೀಕೇಶತೀರ್ಥ ಸಂಸ್ಥಾನಂ,

ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಮಠ,

ಉಡುಪಿ, ದ. ಕ. - 576 101

ತಾ|| 28-6-1987

ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಆತ್ಮಾವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ ಆವಶ್ಯ ಆಶ್ರಯಣೀಯರು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅವರ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಕೂಡ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ ಆಶ್ರಯಣೀಯಗಳೇ ಆಗಿ ಇವೆ. ಅವರ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳು ಅನ್ಯೂನಾನಂತರಿಕ್ತಗಳು ಮತ್ತು ಬಾಲಕರಿಗೂ ಬೋಧಕಗಳು, ಪಂಡಿತರಿಗೂ ದುರ್ನಿರೂಪಗಳು. ಅಂತಹ ಗ್ರಂಥದ ಸರಳ ಕನ್ನಡ ಭಾಷಾನುವಾದವು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿತ್ತು. ಆ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಈಗ ವಿದ್ವದ್ವರೇಣ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಡಿ. ಪ್ರಹ್ಲಾದಾಚಾರ್ಯರ ದ್ವಾರಾ ಮಾಡಲ್‌ಹೌಸ್ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಮಠ ಬೆಂಗಳೂರು ಇವರಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಅನುವಾದವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿದೆವು. ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಅನುವಾದವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನುನೋಡಿ ನಮಗೆ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷವಾಗಿದೆ. ಸಜ್ಜನವರ್ಗಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡ ಉಪಕಾರವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮ ಕಾರ್ಯಗಳು ಶ್ರೀಮಠದವರ ಕಡೆಯಿಂದ ಸದಾ ನಡೆದುಬರಲಿ ಎಂದು ಅಂತಃಕರಣಪೂರ್ವಕ ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಇತ್ಯನೇಕ ನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣ

ಶ್ರೀ ವಿದ್ಯಾನಾನ್ಯತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಗಳವರು

ಏಷ್ಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕ

ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯ—ಪ್ರಥಮಸಾದ

	ಪುಟ
ಮಂಗಲಾಚರಣ	1
ಶಾಸ್ತ್ರಾವತರಣಿಕೆ	2
ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣ	2
ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣ	8
ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾಧಿಕರಣ	9
ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣ	11
ಈಕ್ಷತ್ಯಾಧಿಕರಣ	14
ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣ	23
ಅಂತಃಸತ್ತ್ವಾಧಿಕರಣ	32
ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣ	34
ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣ	36
ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣ	37
ಗಾಯತ್ರಾಧಿಕರಣ	39
ಅಂತಿಮ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣ	44

ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯ—ದ್ವಿತೀಯಸಾದ

ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣ	52
ಆತ್ಮತ್ವಾಧಿಕರಣ	61
ಗುಹಾಧಿಕರಣ	63
ಅಂತರಾಧಿಕರಣ	65
ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಾಧಿಕರಣ	71
ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣ	77
ನೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣ	81

ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯ—ತೃತೀಯಸಾದ

	ಪುಟ
ದ್ಯುಭಾವ್ಯಧಿಕರಣ 91
ಭೂಮಾಧಿಕರಣ 101
ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ 104
ಸದಧಿಕರಣ 108
ದಹರಾಧಿಕರಣ 110
ಅನುಕ್ಯತ್ಯಧಿಕರಣ 121
ವಾಮನಾಧಿಕರಣ 127
ದೇವತಾಧಿಕರಣ 129
ಅಸಶೂದ್ರಾಧಿಕರಣ 141
ಕಂಪನಾಧಿಕರಣ 149
ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣ 150
ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣ 151
ಸುಷುಪ್ತಧಿಕರಣ 153
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣ 154

ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯ—ಚತುರ್ಥಸಾದ

ಅನುಮಾನಿಕಾಧಿಕರಣ 158
ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣ 170
ಪಂಚಜನಾಧಿಕರಣ 174
ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣ 179
ಸಮಾಕರ್ಷಾಧಿಕರಣ 181
ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ 190
ಸರ್ವವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಧಿಕರಣ 195

ಅನಿರೋಧಾಧ್ಯಾಯ—ಪ್ರಥಮಪಾದ

		ಪುಟ
ಸ್ತೃತ್ಯಧಿಕರಣ	198
ನವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾಧಿಕರಣ	202
ಅಭಿಮಾನ್ಯಧಿಕರಣ	204
ಅಸದಧಿಕರಣ	209
ಭೋಕ್ತೃಪತ್ರ್ಯಧಿಕರಣ	218
ಆರಂಭಣಾಧಿಕರಣ	220
ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾಧಿಕರಣ	228
ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾಧಿಕರಣ	235
ನಪ್ರಯೋಜನಾಧಿಕರಣ	240
ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ಘೃಣಾಧಿಕರಣ	241
ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣ	246

ಅನಿರೋಧಾಧ್ಯಾಯ—ದ್ವಿತೀಯಪಾದ

ರಚನಾನುಪಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣ	249
ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣ	254
ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣ	256
ಪುರುಷಾಶ್ಮಾಧಿಕರಣ	257
ಅನ್ಯಥಾನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣ	258
ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣ	260
ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣ	269
ಅಸದಧಿಕರಣ	281
ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣ	288
ನೈಕಸ್ಥಿನ್ನಧಿಕರಣ	290
ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣ	295
ಉತ್ಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣ	299

ಅನಿರೋಧಾಧ್ಯಾಯ—ತೃತೀಯಸಾದ

	ಪುಟ
ನಿಯದಧಿಕರಣ 302
ಮಾತರಿಶ್ವಾಧಿಕರಣ 310
ಅಸಂಭವಾಧಿಕರಣ 311
ತೇಜೋಧಿಕರಣ 312
ಅಬಧಿಕರಣ 314
ಪೃಥಿವ್ಯಧಿಕರಣ 315
ತದಭಿಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣ 316
ವಿಸರ್ಯಯಾಧಿಕರಣ 319
ಅಂತರಾಧಿಕರಣ 320
ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣ 324
ಜ್ಞಾಧಿಕರಣ 326
ಉತ್ಕಾಂಕ್ಷಾಧಿಕರಣ 328
ವ್ಯತಿರೇಕಾಧಿಕರಣ 335
ವೃಥಗುಪದೇಶಾಧಿಕರಣ 336
ಯಾವದಧಿಕರಣ 338
ಪುಂಸ್ತ್ವಾಧಿಕರಣ 340
ಕರ್ತೃತ್ವಾಧಿಕರಣ 344
ಅಂಶಾಧಿಕರಣ 351
ಅದೃಷ್ಟಾಧಿಕರಣ 360

ಅನಿರೋಧಾಧ್ಯಾಯ—ಚತುರ್ಥಸಾದ

ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣ 364
ಮನೋಧಿಕರಣ 367
ತತ್ಪೂರ್ವಕತ್ವಾಧಿಕರಣ 369
ಸಪ್ತಗತ್ಯಧಿಕರಣ 369
ಅಣ್ವಧಿಕರಣ 371
ಶ್ರೇಷ್ಠಾಧಿಕರಣ 372
ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಧಿಕರಣ 374
ಸಂಚವೃತ್ತಿಧಿಕರಣ 377
ಅಣ್ವಧಿಕರಣ 378
ಜ್ಯೋತಿರಾದ್ಯಧಿಕರಣ 379
ತಂತ್ರಾದ್ರಿಯಾದ್ಯಧಿಕರಣ 382
ಸಂಜ್ಞಾಮೂರ್ತ್ಯಧಿಕರಣ 385
ಮಾಂಸಾಧಿಕರಣ 387

॥ श्रीः ॥

॥ श्रीजानकीवदनाम्भोजराजहंसाय रामचन्द्राय नमः ॥

॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥ हरिः ॐ ॥

श्रीराघवेन्द्रतीर्थविरचिता

तन्त्रदीपिका

प्रणम्य गुणसम्पूर्णं दोषातीतं रमापतिम् ।

पूर्णबोधं गुरुनन्यान् कुर्मः सूत्रार्थसङ्ग्रहम् ॥ १ ॥

गुरुपादकृतोऽप्यस्ति सङ्ग्रहो हृदयङ्गमः ।

प्रस्थानभेदप्रोक्तार्थसङ्ग्रहोऽथाप्ययं मम ॥ २ ॥

श्रीः

श्रीराघवेन्द्रतीर्थविरचित

त ० त्र ० दि ० पि ० का

(कನ್ನಡ ಅನುವಾದ)

ಮಂಗಳಾಚರಣ

ಗುಣಸಂಪೂರ್ಣನೂ, ದೋಷಾತೀತನೂ ಆದ ರಮಾಪತಿಯನ್ನೂ, ಪೂರ್ಣ ಬೋಧರನ್ನೂ, ಇತರ ಗುರುಗಳನ್ನೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥಸಂಗ್ರಹ ವನ್ನು ಮಾಡುವೆವು || ೧ ||

ಗ್ರಂಥದ ಸಾರ್ಥಕತೆ

ನಮ್ಮ ಪರಮಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ವಿಜಯೇಂದ್ರತೀರ್ಥರೂ ಹೃದಯಂಗಮವಾದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದರೂ, ನಮ್ಮ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿರುವ ಅರ್ಥಗಳ ಸಂಗ್ರಹರೂಪವಾಗಿದೆ. || ೨ ||

ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಾದಿभिः ज्ञानार्थं अर्थितो नारायणः व्यासत्वेन अवतीर्य
उत्सन्नान् वेदान् अभिव्यक्तिपूर्वकं अनेकधा विभज्य तदर्थनिर्णयाय
ब्रह्मसूत्राणि व्यातेने ॥ तत्रेदमादिमं सूत्रम् —

जिज्ञासाधिकरणम्—१

॥ ॐ अथातो ब्रह्मजिज्ञासा ॐ ॥ १-१-१

ಅತ್ರ ನಯೇ ಚತುರಧ್ಯಾಯಾತ್ಮಕೈತಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಆರಂಭಣೀಯತ್ವೋಪ-
ಯುಕ್ತತಯಾ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಕರ್ತವ್ಯತ್ವಂ ಸಮರ್ಥಯತೇ । ಅತ್ರ ಆದ್ಯಂತಯೋಃ ಒಡ್ಡಾರಃ
“ಸವತ್ಯನೊಡ್ಡತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಸ್ತಾಚ್ಚ ವಿಶೀರ್ಯತೇ” ಇತಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಃ । ಆದ್ಯಃ
ದೃಷ್ಟಾದೃಷ್ಟಾರ್ಥಃ । ಅತಃ ಏವ ಏತತ್ಸೂತ್ರಾವಯವತ್ವಾತ್ ಸರ್ವಸೂತ್ರೇಷು ಅನುಷಙ್ಗಃ ನ
ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿ ಸರ್ವಸೂತ್ರೇಷು ಅದೃಷ್ಟಮಾತ್ರಾರ್ಥತಯಾಽಽದೌ ಅನುಷಙ್ಗಾಽಸಂಹಿತತಯಾ

ಶಾಸ್ತ್ರದ ಅವತರಣಿಕೆ

ಬ್ರಹ್ಮ, ರುದ್ರ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
ನಾರಾಯಣನು ವ್ಯಾಸರಾಗಿ ಅವತರಿಸಿ, ನಷ್ಟವಾಗಿದ್ದ ವೇದಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ
ಗೊಳಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿ, ಅವುಗಳ ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯ
ಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಆ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ
ಸೂತ್ರ—

ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣ—೧

ಓಂ ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಓಂ (೧-೧-೧)

ಈ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮ
ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವು ಆರಂಭಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಬ್ರಹ್ಮ
ವಿಚಾರವು ಅವಶ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುವುದು.

ಓಂಕಾರವು ದೃಷ್ಟಾದೃಷ್ಟಾರ್ಥಕವಾದುದು

ಈ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದ ಆದಿ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಓಂಕಾರವಿರುವುದೆಂದು
“ಸ್ರವತ್ಯನೋಕ್ಯತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಸ್ತಾಚ್ಚ ವಿಶೀರ್ಯತೇ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧ
ವಾಗಿದೆ. ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಓಂಕಾರವು ದೃಷ್ಟ ಮತ್ತು ಅದೃಷ್ಟ—ಈ ಎರಡೂ ಬಗೆಯ

ಪಠ್ಯತೇ । ಅನ್ಯಃ ಅದೃಷ್ಟಮಾತ್ರಾರ್ಥಃ । ನ ಸ್ವಾವಯವಃ । ಅನ್ವಯಪ್ರತಿಯೋಗ್ಯ-
ಸಮರ್ಪಕ ಇತಿ ಯಾವತ್ । ಒಂಕಾರಾಶಬ್ದೌ ಮಙ್ಗಲಫಲಕೌ ಕ್ರಮಾತ್ ಗುಣಪೂರ್ತ್ಯಾ-
ನಂತರ್ಯವಾಚಕೌ । ಒಮಿತೀತತ್ ಯೋಗ್ಯತಯಾ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಗುಣಭೂತಬ್ರಹ್ಮ-
ವಿಶೇಷಣಮ್ । ಅಥೇತಿ ಯೋಗ್ಯತಯಾ ಅಧಿಕಾರಾತ್ ಇತ್ಯನ್ವೇತಿ । ಅತ ಇತಿ
“ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದಾತ್” ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ಣಯಶ್ರುತ್ಯಾದಿತ್ಯಂ ಫಲಾದಿ ಪರಾಮೃಶ್ಯತೇ ।
ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಃ ಗುಣಪೂರ್ತ್ಯರ್ಥಃ ಸನ್ ಚಿದಚಿದ್ವಿಲಕ್ಷಣವಿಷ್ಣುವಾಚಿ । “ಸ ವಿಷ್ಣುರಾಹ
ಹಿ ತಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ” ಇತ್ಯುಕ್ತಃ । ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಇತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಷष्ठಾ

ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದು. ಹೀಗೆ ದೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದ ಅವಯವವಾದ ಒಂಕಾರವು ಮುಂದಿನ ಎಲ್ಲ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲಾರದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ, ಎಲ್ಲ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಒಂಕಾರದ ಅನುವೃತ್ತಿಯಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂಕಾರವನ್ನು ಅಥ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಸಂಧಿನಾಡದೆ ಪಠಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೊನೆಯ ಒಂಕಾರವು ಕೇವಲ ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದು ; ಸೂತ್ರಾವಯವವಲ್ಲ. ಅಂದರೆ, ಕೊನೆಯ ಒಂಕಾರವು ಸೂತ್ರದ ಯಾವುದೇ ಪದದ ಅರ್ಥದೊಡನೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಓಂ, ಅಥ, ಅತಃ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ಪದಗಳ ಅರ್ಥ

ಒಂಕಾರ ಮತ್ತು ಅಥ ಶಬ್ದಗಳು ಮಂಗಳರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವು ಮತ್ತು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವ ಮತ್ತು ಆನಂತರ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವವು. ಒಂಕಾರದ ಅರ್ಥವಾದ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವವು ತನ್ನ ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಜಿಜ್ಞಾಸಾವಿಷಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ‘ಅಥ’ ಪದವು ತನ್ನೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ‘ಅಧಿಕಾರಾತ್’ ಎಂಬ ಪದದೊಡನೆ ಅನ್ವಯ ಪಡೆದಿದೆ. ‘ಅತಃ’ ಎಂಬ ಪದವು “ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದಾತ್ ಪರಮಾರ್ಥರೂಪಾದಸ್ಮಾತ್ ಸಂಸಾರಾತ್ ಮುಚ್ಯತೇ ನಾಪರೇಣ ” ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಶ್ರುತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮೋಕ್ಷರೂಪವಾದ ಫಲ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುತ್ತದೆ. ‘ಬ್ರಹ್ಮ’ ಶಬ್ದವು ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮೂಲಕ ಚಿದಚಿದ್ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. “ಸ ವಿಷ್ಣುರಾಹ ಹಿ ತಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ” ಎಂಬ ದೈವೀವೀಮಾನಾಸೂತ್ರವು ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ

ಸಮಾಸಃ । ತತಃ, ಅಥ ಅಧ್ಯಯನಶಮದಮಾದಿರೂಪಾಧಿಕಾರಸಂಪತ್ಯ-
ನಂತರಮ್, ಅತಃ ಅಕಾರವಾಚ್ಯಾತ್ ಪ್ರಸನ್ನಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ, ಜ್ಞಾನೋತ್ಪ್ರಸಾದಜ-
ಮೋಕ್ಷಾಖ್ಯಫಲಸತ್ತ್ವಾತ್, ಬಂಧಸ್ಯ ಸತ್ಯತ್ವಾತ್, ಆಗಮಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾನ್ಯಾತ್,
ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಪ್ರಮಾಪಕತ್ವಾತ್ ವಾ । ॐ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಃ
ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಇತಿ ಶೇಷಃ । ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾಯ ಸರ್ವವೇದವಿಷಯಕಶ್ರವಣಮನನ-
ನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸನರೂಪಾ ಮನನಮಾತ್ರರೂಪಾ ವಾ “ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಾ
ಕರ್ತವ್ಯಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ॐಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಯೋಃ ಯೌಗಿಕತ್ವೇಪಿ ಏಕಸ್ಯ ರೂಢತ್ವ-
ಮಾಶ್ರಿತ್ಯ ವಿಶೇಷವಾಚಿತ್ವೇನ “ಆತ್ಮೇತಿ ತೂಗಂಚ್ಛಂತಿ” ಇತ್ಯತ್ರೇವಾನ್ವಯೋ

ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರ್ಮಾರ್ಥಕ ಪಕ್ಷಿವಿಭಕ್ತೃಂತಪದದೊಂದಿಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪದವು ಸಮಾಸ
ಪಡೆದಿದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ,

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಅಥ—ಅಧ್ಯಯನ, ಶಮ, ದಮ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದನಂತರ,

ಅತಃ—(1) ಅಕಾರವಾಚ್ಯನಾದ, ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ, ಜ್ಞಾನ,
ಅದರಿಂದ ಪ್ರಸಾದ ಇವುಗಳ ಮೂಲಕ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಫಲವು
ದೊರೆಯುವುದರಿಂದ,

(2) ಸಂಸಾರಬಂಧವು ಸತ್ಯವಾದದ್ದರಿಂದ,

(3) ಅಗಮಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಾದದ್ದರಿಂದ,

(4) ಅಗಮಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟು
ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ

ಓಂ—ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಣಃ—ವಿಷ್ಣುವಿನ

ಜಿಜ್ಞಾಸಾ—ವಿಚಾರವು

ಕರ್ತವ್ಯಾ—ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು. ಇಲ್ಲಿ ‘ಕರ್ತವ್ಯಾ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ
ಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸಮಸ್ತವೇದಗಳ ಶ್ರವಣ, ಮನನ ಮತ್ತು ನಿರ್ದಿಧ್ಯಾಸನ
ರೂಪವಾದ ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಮನನಾತ್ಮಕವಾದ ‘ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಬೋಧ್ಯ: । ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ವಿಷಯಸಿದ್ಧಾವಪಿ ಆಮಿತ್ಯುಕ್ತಿ: ನ ಕೇವಲಂ
ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ವಿಷಯಸಿದ್ಧಿ: “ಆಮಿತ್ಯೇತದಕ್ಷರಂ ತದ್ವಿಧಂ ಉಪಾಸಿತ” ಇತ್ಯಾದೌ
ಗುಣಪೂರ್ಣಾರ್ಥೋಕ್ತಾರಾದಪಿ ಇತಿ ಏಕತ್ಯಂತರಸೂತ್ರನಾಯ । ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಕಿಂ ಮಾನಂ
ಇತ್ಯತ: ವೇದರೂಪಪ್ರಮಾಣಸೂತ್ರನಾಯ ಚ । ಆಂಕಾರವಾಚ್ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣ:
ಇತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಾಯತ್ರಪುರುಷಸೂತ್ರದ್ವಾರಾ ಸರ್ವವೇದಾನಾಂ ತದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾನತ್ವಾತ್

ಓಂಕಾರವು ಬ್ರಹ್ಮಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ

‘ಓಂ’ ಮತ್ತು ‘ಬ್ರಹ್ಮ’ ಈ ಎರಡೂ ಪದಗಳು! ಯೌಗಿಕವಾಗಿದ್ದರೂ
ಒಂದನ್ನು ರೂಢಶಬ್ದವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಆ ಪದವು ವಿಶೇಷ್ಯವಾಚಕ
ವಾಗುವುದರಿಂದ ‘ಆತ್ಮೇತಿ ತೂಪಗಚ್ಛಂತಿ’ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೪-೧-೩) ಎಂಬಲ್ಲಿಯಂತೆ
ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಓಂಕಾರವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ

ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಿರುವುದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಓಂಕಾರವು ವ್ಯರ್ಥ ಎಂದು ತೋರಬಹುದು. ಆದರೆ, ಕೇವಲ ಬ್ರಹ್ಮ
ಶಬ್ದದಿಂದಲ್ಲದೇ, “ಓಮಿತ್ಯೇತದಕ್ಷರಮುದ್ಗೀಢಮುಪಾಸೀತ” ಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ
ಲ್ಲಿರುವ, ಗುಣಪೂರ್ಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ಓಂಕಾರದಿಂದಲೂ ಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಷಯವು
ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು ಎಂಬ ಯುಕ್ತಾಂತರವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಓಂಕಾರವನ್ನು
ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇನು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ
ವಾಗಿ ವೇದಗಳೇ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲೂ ಓಂಕಾರ
ವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ‘ಓಂಕಾರವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ’ ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ,
ವ್ಯಾಹೃತಿ, ಗಾಯತ್ರೀ ಮತ್ತು ಪುರುಷಸೂಕ್ತ ಇವುಗಳ ಮೂಲಕ ಸಮಸ್ತವೇದಗಳೂ

1. ಯೋಗವೆಂದರೆ ಅವಯವಶಕ್ತಿ. ‘ಸಂಕ’ ಮತ್ತು ‘ಜ’ ಎಂಬ ಅವಯವಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ
ದಿಂದ ‘ಕೇಸರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪಂಕಜಶಬ್ದ ಯೌಗಿಕ. ಆದರಂತೆ
‘ಓಂ’ ಮತ್ತು ‘ಬ್ರಹ್ಮ’ ಪದಗಳು ತಮ್ಮ ಅವಯವಶಕ್ತಿಯಿಂದ ‘ಗುಣಪೂರ್ಣ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದ ಓಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ‘ಗುಣಪೂರ್ಣ ಗುಣಪೂರ್ಣ’
ಎಂದು ಅನನ್ಯತ ಪದಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದು ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡ
ಲಾಗಿದೆ. ‘ಆತ್ಮೇತಿ ತೂಪಗಚ್ಛಂತಿ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ಆವರ್ತಿಸಿಕೊಂಡು ಒಂದು
ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರೂಢಿಯ ಬಲದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೆಂದೂ, ಇನ್ನೊಂದು ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯೋಗದಿಂದ
ಸ್ವಾಮಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದಂತೆ ಇಲ್ಲೂ, ಓಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ರೂಢಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣು
ವೆಂದೂ ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ಯೋಗದಿಂದ ಗುಣಪೂರ್ಣನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ‘ವಿಷ್ಣು ವು ಗುಣಪೂರ್ಣ’
ಎಂಬ ಅನ್ವಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಹಾಯಬಹುದೆಂದು ಭಾವ.

ವೇದಾ ಏವ ತತ್ರ ಮಾನಮಿತಿ ಸಿದ್ಧೇರಿತಿ ಭಾವಃ | ತೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪ್ರಮಿತತ್ವೇನು-
 ಪ್ರಾಹ್ಯಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ನ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಇತಿ ನ ಶಿಕ್ಷ್ಯಮ್ | ಗುರುಪಾದಾಸ್ತು
 ಬ್ರಹ್ಮ ಕಿಂ ಇತ್ಯತಃ ॐ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ರಕ್ಷಕಸ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅವತಿರೂಪತ್ವಾತ್ |
 ರಕ್ಷಕಶ್ಚ ವಿಷ್ಣುಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಇತ್ಯಾಹುಃ || ವಿಭಾಷಾ ಗುಣ ಇತಿ ಗುಣಶಬ್ದಸ್ಯ

ಓಂಕಾರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದುದರಿಂದ ವೇದಗಳೇ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ
 ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವ.¹ ಇದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧನಲ್ಲ
 ವಾದ್ದರಿಂದ, ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳೇ ಇಲ್ಲವಾದ್ದ
 ರಿಂದ-ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗದು ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀ ವಿಜಯೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಓಂಕಾರದ ವಿವರಣೆ

ಗುರುಪಾದರಾದರೋ “ಬ್ರಹ್ಮನು ಯಾರು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರರೂಪವಾಗಿ
 ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಓಂ’ ಎಂಬ ಪದವಿದೆ ; ‘ರಕ್ಷಕನಾದ’ ಎಂದರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ ಓಂಕಾರವು
 ‘ಅನ್’ ಧಾತುವಿನ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣು ರಕ್ಷಕನೆನ್ನುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು”
 ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.²

ಅತಃ ಎಂಬ ರೂಪದ ಸಾಧುತ್ವ

ವಿಭಾಷಾ ಗುಣೀ³ (ಸಾ. ಸೂ. ೨-೩-೨೫) ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಗುಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ

1. ಓಂಕಾರವು ಅ, ಉ, ಮ ಎಂಬ ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ಭೂಃ, ಭುವಃ,
 ಸುವಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಹೃತಿಯು ಈ ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಮೂರು ಪಾದ
 ಗಳುಳ್ಳ, ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರವು ವ್ಯಾಹೃತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾಗಿದೆ. ಈ ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರದ
 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾದದ್ದು ಮೂರು ಮಂತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಪುರುಷಸೂಕ್ತ. ಪುರುಷಸೂಕ್ತದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ
 ನವೇ ಸಮಸ್ತ ವೇದಗಳು. “ಓಂ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಕರ್ತವ್ಯಾ” —ಓಂಕಾರವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ
 ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನು ಓಂಕಾರವಾಚ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದರ
 ಮೂಲಕ ಸಮಸ್ತ ವೇದಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

2. ಗುರುಪಾದರು ಶ್ರೀವಿಜಯೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು. ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಪರಮ
 ಗುರುಗಳು. ಓಂಕಾರವು ‘ಅನ್’ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಅನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ರಕ್ಷಣೆ ಎಂಬ
 ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಓಂಕಾರಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಕನೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು ಎಂದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

3. ವಿಭಾಷಾ ಗುಣೀ ಅಸ್ತಿಯಾನು ಎಂಬ ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿಲ್ಲದ, ಗುಣ
 ವಾಗಿರುವ ಹೇತುವಾಚಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿಯು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥ. ಗುಣ
 ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಾರ್ಕಿಕಾಭಿಮತ ಗುಣವಾಚಕ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕವಾದ ಅಕಾರದ
 ಮುಂದೆ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿ ಸೇರಿ ಅತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಗುಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ
 ಪರತಂತ್ರ ಎಂದು ಅರ್ಥವೇ ಹೊರತು ತಾರ್ಕಿಕರ ಗುಣಗಳಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮ
 ವಾಚಕ ‘ಅ’ಕಾರವು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿಲ್ಲ. ಅಪ್ರಧಾನ ಅಥವಾ ಪರತಂತ್ರವಾಗಿದೆ.
 ಆದ್ದರಿಂದ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿ ಬರಬಹುದೆಂದು ಭಾವ.

ಪರತನ್ತ್ರಮಾತ್ರಾರ್ಥಕತ್ವೋಕ್ತೆ: ಅತ ಇತಿ ಸಾಧು । ಕೃದ್ವಿಗಲಕ್ಷಣಾ ಚ ಷष्ಠಿ
ಸಮಸ್ಯತ ಇತ್ಯುಕ್ತೆ: ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಇತಿ ಸಾಧು । ಕರ್ತು: ಅನುಪಾದಾನಾತ್ ನ
ಉಭಯಪ್ರಾಪ್ತೌ ಕರ್ಮಣೀತಿ ಷष्ಠಿ । ತೇನ ಕರ್ಮಣಿ ಚ ಇತಿ ನ ನಿಷೇಧ: । ಪೂರ್ವೇಣಾ-
ಧ್ಯಾಯದ್ವಯೇನ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥಸ್ಯ ಉತ್ತರೇಣ ಚ ಸಾಧನಫಲಯೋ: ಉಪಪಾದನಾತ್
ಬ್ರಹ್ಮಣ: ಅಥ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಇತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಅಥಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಥಾತ್:-
ಶಬ್ದಯೋ: ಸ್ವರೂಪತ: ಅರ್ಥತಶ್ಚ ಆಧಿಕರ್ಯಾದಿತಿ ಸೂಚನಾಯ । ಅತ್ರ
ಅಥಾತೌಬ್ರಹ್ಮಪದಾನಿ ಕ್ರಮಾತ್ ನಿರಾಧಿಕಾರಿಕತ್ವನಿರ್ಫಲತ್ವನಿರ್ವಿಪಯತ್ವಶಙ್ಕಾ-
ವ್ಯುದಾಸಕಾನಿ ॥ ೧ ॥

ಪರತಂತ್ರ ಅಥವಾ ಅಪ್ರಧಾನ ಎಂದರ್ಥ ಹೊರತು ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳುವ ಗುಣಗಳು
ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅತಃ' ಎಂಬ ರೂಪವು ಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ಕೃದಂತಪದದ ಯೋಗದಿಂದಾಗಿ ಷಷ್ಠೀನಿಭಕ್ತ್ಯಂತನಾದ ಎದವು ಸಮಾಸವನ್ನು
ಪಡೆಯುತ್ತದೆ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಎಂಬ ಪದವು ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾಗಿದೆ.
ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವಾಚಕಪದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ "ಉಭಯಪ್ರಾಪ್ತೌ ಕರ್ಮಣಿ"
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಷಷ್ಠೀನಿಭಕ್ತಿಯು ಬರಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಕರ್ಮಣಿ
ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಷಷ್ಠೀತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸದ ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲ.

ಸೂತ್ರದ ಅನುಪೂರ್ವಿಕ ಸಮರ್ಥನೆ

ಮೊದಲನೆಯ ಎರಡು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥದ, ಕೊನೆಯ ಎರಡು
ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧನ ಮತ್ತು ಫಲಗಳ ಪ್ರತಿನಿಧಾನೆ ಇರುವುದರಿಂದ 'ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ
ಜಿಜ್ಞಾಸಾ' ಎಂದು ಸೂತ್ರವಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ 'ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ'
ಎಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದು ಅಥ ಮತ್ತು ಅತಃ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಶಬ್ದದ ದೃಷ್ಟಿ
ಯಿಂದ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ತ್ವವಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ.
ಈ ಸೂತ್ರದ ಅಥ, ಅತಃ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ—ಈ ಪದಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ
ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವು ನಿರಾಧಿಕಾರಿಕ, ನಿಷ್ಫಲ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಿಷಯ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ
ಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತವೆ.

ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣಮ್—೨

॥ ॐ ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ ॐ ॥ ೧-೧-೨

ಅತ್ರ ನಯೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲಕ್ಷಣಮುಚ್ಯತೇ । ಯತ ಇತ್ಯುಕ್ತೇಃ
ತದಿತಿ ಲಭ್ಯತೇ । ಜನ್ಮ ಆದಿಃ ಯಸ್ಯ ಸ್ಥಿತೀಲಯನಿಯಮನಜ್ಞಾನಾಜ್ಞಾನ-
ಬಂಧಮೋಕ್ಷಜಾತಸ್ಯ ತತ್ ಜನ್ಮಾದಿ । ಅಸ್ಯ ಪ್ರಮಿತಸ್ಯ ಚಿದ್ಚಿದಾತ್ಮಕಸ್ಯ
ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಜನ್ಮಾದಿ ಯತಃ ಸಮಾಸವ್ಯಾಸಾಭ್ಯಾಂ ಯಥಾಯೋಗ್ಯಂ ಭವತಿ ತತ್
ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತೀರ್ಥಃ । ಸೃಷ್ಟಿಹೇತುತ್ವಾದಿನಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಅಥೌ ಲಕ್ಷಣಾನಿ
ವೈಭವಾದುಕ್ತಾನೀತಿ ಬೋಧ್ಯಮ್ । ಲಬ್ಧಜನ್ಮನಃ ಸ್ಥಿತೀದೀತಿ ಜನ್ಮನಃ

ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣ—೨

ಓಂ ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ ಓಂ (೧-೧-೨)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ನಿವರಣೆ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಕ್ಷಣವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸೂತ್ರ
ದಲ್ಲಿ 'ಯತಃ' ಎಂಬ ಪದವಿರುವುದರಿಂದ 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಜನ್ಮವು
ಆದಿಯಿಲ್ಲಾಳ್ಳದ್ದು ಯಾವುದೋ ಅದು ಅಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ನಿಯಮನ, ಜ್ಞಾನ,
ಅಜ್ಞಾನ, ಬಂಧ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಇವುಗಳ ಸಮೂಹವು ಜನ್ಮಾದಿ.

ಅಸ್ಯ—ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧನಾದ ಜೀತನಾಜೀತನಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ

ಜನ್ಮಾದಿ—ಜನ್ಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳು

ಯತಃ—ಯಾರಿಂದ ಸಮಸ್ತವಾಗಿಯಾಗಲೀ, ಕೆಲವೇ ಆಗಲಿ ಆಯಾಯಾ
ವಸ್ತುವಿನ ಯೋಗ್ಯತೆಯಂತೆ ಉಂಟಾಗುವವೋ

ತತ್—ಆ ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣನು

ಬ್ರಹ್ಮ—ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ

ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ.

ಸೃಷ್ಟಿಹೇತುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಕ್ಷಣಗಳು
ಮತ್ತು ಮುಮುಕ್ಷುವಿನಿಂದ ಅವಶ್ಯ ಜ್ಞೇಯಗಳು

ಸೃಷ್ಟಿಹೇತುತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಕ್ಷಣಗಳು.
ಬ್ರಹ್ಮನ ವೈಭವವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಅವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಜನ್ಮ

आदित्वोक्तिः । चिद्वतसुखादीनां अचिद्वतवृद्ध्यादीनां च सत्त्वेऽपि विचारविधायकेषु “यतो वा” इत्यादिनानावाक्येषु “उत्पत्तिस्थिति” इत्यादिस्मृतौ च सृष्ट्याद्यष्टकर्तृत्वस्यैव लक्षणत्वेन उक्तत्वात् “सृष्टि-रक्षाहतिज्ञान” इत्याद्युक्त्या विशिष्य सृष्ट्याद्यष्टकर्तृत्वस्यैव मुमुक्षु-ज्ञेयत्वादष्टकस्यैव ग्रहणम् । अस्याेति चिदचितोरिव तत्सम्बन्धि-ज्ञानादेरपि नियमनसिद्धिः ॥ २ ॥

शास्त्रयोनिताधिकरणम्—३

॥ ॐ शास्त्रयोनितात् ॐ ॥ १-१-३

अत्र नये प्रागुक्तलक्षणस्य अतिव्याप्तिनिरासाय प्रमाणमुच्यते । तस्य जन्मादिकारणस्य इति वर्तते । शास्त्रं वेदः तदनुसारिपौरुषेय-

ವನ್ನು ಪಡೆದದ್ದು ಮಾತ್ರ ಸ್ಥಿತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಬಲ್ಲದು ಎಂಬ ಕಾರಣ ದಿಂದ ಜನ್ಮವನ್ನು ಮೊದಲನೆಯದನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಚೇತನರಲ್ಲಿರುವ ಸುಖ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ, ಅಚೇತನವಸ್ತುಗಳ ವೃದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ, ಬ್ರಹ್ಮವಿಚಾರವನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ‘ಯತೋ ವಾ’ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯ ಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ‘ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಿತಿ’ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯಷ್ಟಕರ್ತೃತ್ವ ವನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ‘ಸೃಷ್ಟಿರಕ್ಷಾಹೃತಿಜ್ಞಾನ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು, ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯಷ್ಟಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನೇ ವಿಶೇಷ ವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ‘ಅಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಚೇತನ ಮತ್ತು ಅಚೇತನರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಅವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದವು ಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಚೇತನಾಚೇತನರ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳ ನಿಯಮನವೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾಧಿಕರಣ—೩

ಓಂ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್ ಓಂ (೧-೧-೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ‘ತಸ್ಯ ಜನ್ಮಾದಿ

ग्रन्थश्च योनिः ज्ञप्तिकारणं प्रमाणं इति यावत् यस्य तच्छास्त्रयोनि ।
 तस्य भावः तत्त्वं तस्मादित्यर्थः । अनुमानेन पाशुपतादिना वा न
 जन्मादिकारणं ज्ञेयमिति नातिव्याप्तिः इति भावः । वेदयोनित्वात्
 इति वाच्ये शास्त्र इत्युक्तिः “ऋग्यजुस्सामाथर्वाश्च” इति स्मृत्युक्तशास्त्र-
 ग्रहणाय । तेन अनुमानं “नैव शास्त्रं कुर्वन् तत्” इत्युक्तपाशुपता-
 द्यशास्त्रं च व्यावर्तितम् । मानत्वात् इति वाच्ये ‘योनित्वात्’ इत्युक्तिः
 मानत्वोपपादनाय । शास्त्रपदलभ्यभ्रान्त्यहेतुताकस्य ज्ञप्तिहेतोः
 मानताध्रौव्यात् । ऋगादेः अनादित्वादिना निर्दोषत्वेन शास्त्र
 इत्युक्त्या भ्रान्त्यहेतुत्वलाभात् । अस्य स्मृतिनयात् अगतार्थता
 चन्द्रिकायां बोध्या ॥ ३ ॥

ಕಾರಣಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದರೆ
 ನೇದ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾದ ಪೌರುಷೇಯ ಗ್ರಂಥಗಳು. ಯೋನಿ
 ಯೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದದ್ದು, ಪ್ರಮಾಣವೆಂದರ್ಥ. ವೇದಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೇ
 ಪ್ರಮಾಣವಾಗುಳ್ಳದ್ದು ಯಾವುದೋ ಅದು ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿ. ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವವೆಂದರೆ
 ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿಯಾಗಿರುವುದು. ಆ ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವೇದಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳೇ
 ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಒಟ್ಟು ಅರ್ಥ. ಅನುಮಾನದಿಂದಾಗಲಿ ಪಾಶುಪತಾ
 ದ್ಯಾಗಮಗಳಿಂದಾಗಲಿ ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣನು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ
 ಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳ ಔಚಿತ್ಯ

ನೇದಯೋನಿತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್
 ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು “ಋಗ್ಯಜುಃಸಾಮಾಥರ್ವಾಶ್ಚ” ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಿದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಹೀಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಪದವು ಅನುಮಾನ
 ವನ್ನೂ “ನೈವ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಕುರ್ವತ್ ತತ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶಾಸ್ತ್ರವಲ್ಲದ ಪಾಶುಪತಾ
 ದ್ಯಾಗಮಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ‘ಮಾನತ್ವಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿ
 ದ್ದಾಗ ‘ಯೋನಿತ್ವಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣ್ಯವನ್ನು
 ಪ್ರತಿಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕಾರಣವು ಭ್ರಾಂತಿಗೆ ಹೇತುವಲ್ಲವೆಂದು
 ಶಾಸ್ತ್ರಪದದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದಮೇಲೆ ಅದು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಾದಿ

ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣಮ್—೪

॥ ॐ ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್ ॐ ॥ ೧-೧-೪

ಅತ್ರ ನಯೇ ಪುನರತಿವ್ಯಾಪ್ತಿನಿರಾಸಾಯ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವೇನ
ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಂ ಸಮರ್ಥ್ಯತೇ । ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನೀತಿ ವರ್ತತೇ । ಸಮಿತೀತತ್
ಶಾಸ್ತ್ರಪದೇನಾಪಿ ಅನ್ವೇತಿ । ತಸ್ಯ ಕಾತ್ಸರ್ನ್ಯಂ ಮುಖ್ಯತ್ವಂ ಚಾರ್ಥಃ । ತುರೇವ ।
ಅನ್ವೀಯಂತೇ ಶಕ್ತಿತಾತ್ಪರ್ಯಗೋಚರೇಣ ಸಮ್ಬಂಧ್ಯಂತೇ ತಥಾ ಜ್ಞಾಯಂತ ಇತಿ
ಯಾವತ್ ವಾಕ್ಯಾನ್ಯನೇನ ಇತಿ ಅನ್ವಯ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಲಿಂಗಸಂಘಃ । ಸಬಲಾ-
ಬಲತ್ವಾದಿನಾ ವಿಚಿಂತಿತಶ್ಚಾಸೌ ಅನ್ವಯಶ್ಚ ತಸ್ಮಾತ್ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಲಿಂಗ-

ಯಾಗಿರುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಿರ್ದೋಷವಾದ ಋಗಾದಿಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಪದ
ದಿಂದ ಭ್ರಾಂತಿಕೇತುವಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವವು. ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸ್ಮೃತ್ಯಧಿಕರಣ
ದಿಂದ ಗತಾರ್ಥತಾದೋಷವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕಾಗ್ರಂಥದಿಂದ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣ—೪

ಓಂ ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಓಂ (೧-೧-೪)

ಸೂತ್ರದ ಅವತರಣಿಕೆ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಜಗತ್ಕಾರಣನೆಂದು
ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗುವುದು. 'ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿ'
ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಸಮಾ' ಎಂಬುದು 'ಶಾಸ್ತ್ರ' ಪದ
ದೊಂದಿಗೂ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಆ 'ಸಮಾ' ಪದಕ್ಕೆ ಕಾರ್ತವ್ಯ ಅಥವಾ
ಸಾಕಲ್ಯ ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯತ್ವ ಇವೆರಡೂ ಅರ್ಥಗಳು. 'ತು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏವ ಎಂದು
ಅರ್ಥ ಯಾವುದರಿಂದಾಗಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ತಾತ್ಪರ್ಯರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧ
ವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವಂತೆ ತಿಳಿದುಬರುವುದೋ ಅಂತಹ ಉಪಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದ
ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳ ಸಮೂಹವು "ಅನ್ವೀಯಂತೇ ಏತೇನ ಇತಿ ಅನ್ವಯಃ" ಎಂಬ
ವಿವರಣೆಗನುಗುಣವಾಗಿ 'ಅನ್ವಯ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವುದು.

(ಸಮನ್ವಯಾತ್).—ಸಬಲವೋ ಅಥವಾ ದುರ್ಬಲವೋ ಎಂಬುದಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ
ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ವಯದಿಂದ ಅಂದರೆ ಉಪಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಮೂಹ
ದಿಂದ,

ಸಮುದಾಯಾತ್ ಮುಖ್ಯಯಾ ವೃತ್ತ್ಯಾ ಕೃತ್ಸಾಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿಃ ಕೃತ್ಸಾಶಾಸ್ತ್ರತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯಃ
ತತ್ತು ತದೇವ ಪ್ರಕೃತವಿಷ್ಣವಾಖ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಪಕ್ರಮಾದೇರಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ
ಅನ್ವಯಾದಿತಿ ಯೌಗಿಕೋಕ್ತಿಯಾ ನ ಶಾಸ್ತ್ರತಾತ್ಪರ್ಯಜ್ಞಪ್ತೌ ಆಪಾತಪ್ರತೀತಿಃ
ಉಪಕ್ರಮಾದಿನಪೇಕ್ಷವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃವಚನಂ ವಾ ಲಿಙ್ಗಮಿತಿ ಸೂಚಿತಮ್ | ತೇನ ನ
ತಾಭ್ಯಾಂ ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಜಗದ್ವೈತತ್ವಂ ಕಲ್ಪಯಾಮಿತಿ ಭಾವಃ | ಸಮನ್ವಯೇರಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ
ಸಮುದಾಯಬುದ್ಧಿಯಾ ಅನ್ವಯಾತ್ ಇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ತು ಉಪಕ್ರಮಾದಿನಾಂ ಅವಿರೋಧ-
ಸೂಚನಾರ್ಥಃ | ಉಪಕ್ರಮಾದೇಃ ತಾತ್ಪರ್ಯವ್ಯಭಿಚಾರನಿರಾಸಾಯ ಸಮಿತಿಯುಕ್ತಿಃ |

(ಸಂ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿ) — ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿಯಾದವನು
ಅಂದರೆ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯವಾದವನು,

ತತ್ ತು — ಪ್ರಕೃತನಾದ ವಿಷ್ಣುವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ
ಎಂದು (ಸೂತ್ರದ) ಅರ್ಥ.

‘ಅನ್ವಯಾತ್’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

‘ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಂದ’ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು ‘ಅನ್ವಯಾತ್’ ಎಂಬ
ಯೌಗಿಕಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಶಾಸ್ತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು
ವಿಮರ್ಶಪೂರ್ವಕವಲ್ಲದ ಜ್ಞಾನವಾಗಲೀ, ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯದ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರ ವಚನಗಳಾಗಲೀ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಲಾರವು ಎಂದು ಸೂಚಿತ
ವಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ, ¹ಆಪಾತಪ್ರತೀತಿಯಿಂದಾಗಲೀ, ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳನ್ನು
ವಿಚಾರಿಸದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃಗಳ ವಚನಗಳಿಂದಾಗಲೀ ವಿಷ್ಣು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯರಾದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ
ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬಾರದೆಂದು ಭಾವ.

2“ಸಮನ್ವಯೈಃ” ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳ ಸಮುದಾಯದ
ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ‘ಅನ್ವಯಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಉಪಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ
ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸಲು.

1. ಆಪಾತಪ್ರತೀತಿ — ವಿಮರ್ಶಪೂರ್ವಕವಲ್ಲದ ತಿಳುವಳಿಕೆ.

2. ಉಪಕ್ರಮ, ಉಪಸಂಹಾರ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ
‘ಸಮನ್ವಯ’ ಪದವು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ ಸಮುದಾಯೈಕವಚನವನ್ನು
ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲೆಂದು ಭಾವ.

ಜನ್ಮಾದಿಸ್ತತ್ರಪ್ರಕೃತತತ್ಪದೇ ಮಙ್ಗುಕಪ್ಲುತ್ಯಾ ಅನುವರ್ತಮಾನೇಽಪಿ ಪುನಃ ತದ್ಗ್ರಹಣಂ
ಅವಧಾರಣಾರ್ಥತುಶಬ್ದಾನವಯಾರ್ಥಮ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಅನ್ವಯಪದಸ್ಯ ಉಕ್ರಮಾ-
ದಿನಾಂ ಲಿಙ್ಗತ್ವೋಕ್ತಾವೇವ ಚಾರಿತಾರ್ಥಾತ್ ಪ್ರತಿತಿವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನಿರಾಸಕತಯಾ
ತನ್ನಿರಾಸಾರ್ಥತ್ವೇನ ಶ್ರುತೇನ ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಇತ್ಯನೇನೈವ ಅನ್ವೀಯೇತ । ಅಜ್ಞಾನ-
ಗಮಾಂ ಸನೀತ್ಯಾದೌ ಅಜ್ಞಗ್ರಹಣಸ್ಯ ಅಜ್ಞೇನೇವ ಅವಾಪಿ ಸಮಸ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಶಬ್ದಸ್ಯ
ಅನ್ಯಾನ್ವಯೋ ಬೋಧ್ಯಃ । ಸುಧಾಃ ತು ಉಕ್ರಮಾದಿಲಿಙ್ಗನಿರ್ಣಾತಾತ್ ಸಮನ್ವಯಾತ್

ಸಮ್ ಮತ್ತು ತತ್ ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಜನ

ಶಾಸ್ತ್ರತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿರಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು 'ಸಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. "ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ" ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿರುವ 'ತತ್' ಪದವನ್ನೇ ಮಂಡೂಕಪುರಾಣಿಯಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೂ ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದರೂ ಪುನಃ ಆ ಪದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಕವಾದ 'ತು' ಶಬ್ದವು 'ತತ್' ಪದದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೆಂದು ಸೂಚಿಸಲು.

೨ನೇ 'ತತ್' ಪದವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸದಿದ್ದಲ್ಲಿ, 'ಅನ್ವಯ' ಪದವು ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳನ್ನು ಲಿಂಗಗಳೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದರಲ್ಲೇ ಚರಿತಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಪಾತ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನಾಗಲೀ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನಾಗಲೀ ನಿರಾಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ಪ್ರತೀತಿ-ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವ 'ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎಂಬ ಪದದೊಂದಿಗೇ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆದೀತು.

1. ಮಂಡೂಕಪುರಾಣಿಯಿಂದರೆ ಕಪ್ಪೆಯ ಜಿಗಿತ. ಕಪ್ಪೆ ಮಧ್ಯೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾರುವಂತೆ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರದ 'ತತ್' ಪದವು ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿಸೂತ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುವೃತ್ತಿ ಪಡೆಯುವುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಭಾವ.

2. ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತತ್' ಪದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸದೇ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಾದಲ್ಲಿ 'ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಸೂತ್ರವಾದೀತು. ಒಂದು ಪದವು ತನ್ನೊಂದಿಗೆ ಶ್ರುತವಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಪದದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮದ ಪ್ರಕಾರ 'ತು' ಶಬ್ದವು 'ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎಂಬ ಪದದೊಂದಿಗೇ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆದೀತು ಎಂದು ಭಾವ.

ಸಮ್ಯಗ್ವಚನವೃತ್ತಯಾ ತತ್ಪರತ್ವರೂಪಸಮ್ಬಂಧಾತ್ ತದೇವ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿ ಶಾಸ್ತ್ರಜನ್ಯ-
ಪ್ರಮಾವಿಷಯ ಇತಿ ವೃತ್ತಯಂತರಂ ಚ ಉಕ್ತಮ್ || ೪ ||

ईक्षत्यधिकरणम्—५

॥ ॐ ईक्षतेर्नाशब्दम् ॐ ॥ १-१-५

अत्र नये संशब्दोक्तवाच्यत्वं सर्वशास्त्रयोनित्वं च समर्थ्यते ।
तदिति वर्तते । न विद्यते शब्दः वाचकः यस्य तदशब्दं अवाच्यम् ।

ಸಮ್ ಪದಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪದದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯದ ಸಮರ್ಥನೆ

1 ಅರ್ಘ್ಯನಗಮಾಂ ಸನಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೪-೧೬) ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪದವು ಅಂಗಪದದಿಂದ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಸಮಾಸವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ 'ಸಂ' ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಪದದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಸುಧಾ ರೀತ್ಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಸುಧಾದಲ್ಲಾದರೋ ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಿತವಾದ ಸಮನ್ವಯ ದಿಂದ ಅಂದರೆ ಸಮ್-ಸಮ್ಯಕ್-ವಚನವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತತ್ಪರತ್ವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧ ದಿಂದ ತದೇವ-ಆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿ-ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರವನ್ನೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಈಕ್ಷತ್ಯಧಿಕರಣ—॥

ಓನ್ಮ ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಮ್ ಓನ್ಮ (೧-೧-೫)

ಸೂತ್ರದ ಉದ್ದೇಶ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ 'ಸಮ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ನಾಚ್ಯತ್ವ ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತಶಾಸ್ತ್ರತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯತ್ವ—ಇವು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

1. ಅರ್ಘ್ಯನಗಮಾಂ ಸನಿ—ಅಜಂತವಾದ ಅಂಗಕ್ಕೆ, ಹನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಮತ್ತು ಅಜಾದೇಶ ವಾದ ಗಮ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಝಲಾದಿಯಾದ ಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದೆಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಅಚ್ (ಅಜಂತ) ಪದವು ಸಮಾಸದ ಏಕದೇಶವಾಗಿದ್ದು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಅಂಗಪದದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ 'ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎಂಬ ಸಮಾಸದ ಏಕದೇಶವಾದ 'ಸಂ' ಶಬ್ದವು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿಲ್ಲದ 'ಶಾಸ್ತ್ರ' ಪದದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತ ಧೆಂದು ಭಾವ.

ईक्षतेरिति धातुनिर्देशेन तदर्थः ईक्षणं लक्ष्यते । तस्य च असम्बद्धस्य अहेतुत्वात् सम्बन्धस्य च कर्तृत्वादिरूपस्य श्रुत्यननुगमेन विपक्षे बाधकाभावप्रसङ्गेन च अयोगात् क्रियाकर्मभावस्यैव सिद्धिः । ईक्षतेः ईक्षणीयत्वात् तद्वद् अशब्दं न किंतु वाच्यमेव इत्यर्थः । न च

ಅಶಬ್ದಂ, ಈಕ್ಷತೇಃ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ 'ತತ್' ಪದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಶಬ್ದವು ವಾಚಕವಾಗಿಲ್ಲವೋ ಅದು 'ಅಶಬ್ದ' ಅಂದರೆ ಅನಾಚ್ಯ—ಯಾವುದೇ ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಲ್ಲದ್ದು. 'ಈಕ್ಷತೇಃ' ಎಂದು ಧಾತುವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಪದದಿಂದ 'ಈಕ್ಷ್ಣ' ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವಾದ ಈಕ್ಷಣವನ್ನು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಶಬ್ದನಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ 1 ಈಕ್ಷಣವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಶಬ್ದನಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಹೇತು ನಾಗಲಾರದು. ಈಕ್ಷಣದ ಸಂಬಂಧವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ 2 ಕರ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಕೃತಸೂತ್ರಕ್ಕೆ 'ಪುರುಷಮ್ ಈಕ್ಷತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅನುಗಮ ಬರಲಾರದು. ಅಲ್ಲದೇ, ಬ್ರಹ್ಮನು 3 ಈಕ್ಷಣಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಶಬ್ದನೇ ಆಗಿರಬಾರದು ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಬಾಧಕ ತರ್ಕವನ್ನೂ ಹೇಳಲಾಗದು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಈಕ್ಷಣದ ಕರ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಶಬ್ದತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಕ್ರಿಯಾಕರ್ಮಭಾವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ

ಈಕ್ಷತೇಃ—ಈಕ್ಷಣೀಯವಾದುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ,

(ತತ್)—ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು

ಅಶಬ್ದಂ ನ—ಅಶಬ್ದನಲ್ಲ, ವಾಚ್ಯನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

1. ಈಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನ.

2. ಈಕ್ಷಣಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದು. ಈಕ್ಷಣಸಂಬಂಧವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದುದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವೆಂದಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಈಕ್ಷಣಕರ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಸೂತ್ರ ಅನುಕರಿಸಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸೂತ್ರವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವ.

3. ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃ ಆದವಾ ಆಶ್ರಯನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಗಬೇಕೆಂದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಾನೇದ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನರೂಪಕ್ರಿಯೆಗೆ ಕರ್ಮ ಆದವಾ ವಿಷಯವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಭಾವ.

ಅಸಿದ್ಧೋ ಹೇತುಃ । “ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಂ ಇಕ್ಷತೇ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ । ನ ಚಾಪ್ರಯೋಜಕ-
ತ್ವಮ್ । ಅಕ್ಷಾನುಮಾನಾವೇಷಸ್ಯ ಶಬ್ದಾತ್ ಇಕ್ಷಣಂ ವಚನವೃತ್ತಿಮನ್तरಾ ನ
ಯುಕ್ತಮಿತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಾತ್ । ನ ಅಶಬ್ದಂ ಇಕ್ಷತೇರಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಇಕ್ಷತೇ-
ರित್ಯಾद्यುಕ್ತಿರನಿಯಮಸೂಚನಾರ್ಥಾ । ಆಮನಂತಿ ಕಸ್ಮಾತ್ ಉಚ್ಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ
ವಾಚ್ಯತ್ವಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸತ್ತ್ವೇಪಿ ತಸ್ಯ ಅವಾಚ್ಯತ್ವಶ್ರುತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರತಿರುದ್ಧತ್ವೇನ
ಅನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವಾಚ್ಛಬ್ದಾತ್ ನಾಶಬ್ದಂ ಇತ್ಯನುಕ್ತ್ವಾ ತದನುಗ್ರಾಹಕನ್ಯಾಯ ಏವ

ಬ್ರಹ್ಮನು ಈಕ್ಷಣೀಯ, ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯ

ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನವಿಷಯನೇ ಅಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವವೆಂಬ ಹೇತು
ಅಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ, “ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಮಿಕ್ಷತೇ” ಎಂಬ
ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನವಿಷಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು
ಈಕ್ಷಣೀಯನಾಗಿದ್ದರೂ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೇಕಾಗಬೇಕು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವ
ಹೇತುವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವೆಂದೂ ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಾನ
ಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಬೇಕಾದರೆ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವ
ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು ಎಂಬುದೇ ಸೂತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಸೂತ್ರದ ಅನುಪೂರ್ವಿಯ ಸಮರ್ಥನೆ

1 ‘ನಾಶಬ್ದಮ್ ಈಕ್ಷತೇಃ’ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು ‘ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಮ್’
ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಾಕ್ಯವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿ ಅನಂತರವೇ ಹೇತು
ವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸಲು.

“ಅಮನಂತಿ, ಕಸ್ಮಾದುಚ್ಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ
ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ “ಶಬ್ದಾತ್
ನಾಶಬ್ದಮ್” ಎಂದೇ ಸೂತ್ರವಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ
ಶ್ರುತಿಗಳು ಅವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳ ಪ್ರತಿರೋಧದಿಂದಾಗಿ ನಿರ್ಣಾಯಕ
ವಾಗಲಾರವು. ಅದ್ದರಿಂದ “ಶಬ್ದಾತ್ ನಾಶಬ್ದಮ್” ಎಂದು ಹೇಳದೇ 2ವಾಚ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ

1. ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗ ಮೊದಲು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕೆಂಬ
ತಾರ್ಕಿಕರ ನಿಯಮ ಅಧಾರರಹಿತವೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

2. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಗಳಿಂದ ಅವೇದ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಈಕ್ಷಣೀಯ—ಜ್ಞಾನವಿಷಯ—
ನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳ ಮೂಲಕವೇ ವೇದ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಅರ್ಥಾತ್ ವಾಚ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ
ಎಂದು ಸಿದ್ಧನಾಗುವುದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವವು ವಾಚ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಗ್ರಾಹಕ ಯುಕ್ತಿ.

ईक्षणीयत्वमुक्तम् । तेन श्रुतिप्राप्तं युक्तिमात्रात् कथं निरस्यमिति प्रत्युक्तम् । अवाच्यमिति वाच्ये अशब्दमित्युक्तिः अशब्दमस्पर्श-मिति श्रुत्यनुगमाय । ईक्षतेर्वाच्यमिति वाच्ये अशब्दं नेत्युक्तिः वाच्यत्वविधिः अवाच्यत्वनिरासश्च श्रुत्यर्थाभ्यां कृतो यथा स्यादिति ।

उक्तमाक्षिप्य समाधत्ते—

॥ ॐ गौणश्चेन्नात्मशब्दात् ॐ ॥ १-१-६

पुरुषमीक्षत इत्यादावीक्षणीयः त्रिगुणबद्धो जीवः, न विष्णु-रत ईक्षणीयत्वं तत्रासिद्धमिति चेन्न । आत्मानं पश्येदित्यादौ

ಅನುಗ್ರಹಕವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಾಗಿರುವ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಅವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವವೆಂಬ ಕೇವಲ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡಿದಂತಾಯಿತು.

ಈಕ್ಷತೇಃ 'ನ ಅವಾಚ್ಯಂ' ಎಂದಾಗಲೀ 'ವಾಚ್ಯಂ' ಎಂದಾಗಲೀ ಸೂತ್ರ ನಿನ್ಯಾಸ ಮಾಡದಿರುವುದರ ಕಾರಣ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅವಾಚ್ಯಮ್' ಎಂಬ ಪದದ ಬದಲು 'ಅಶಬ್ದಮ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು "ಅಶಬ್ದಮಸ್ಪರ್ಶಮರೂಪಮನ್ಯಯಮ್" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅನುಗಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. "ಈಕ್ಷತೇರ್ವಾಚ್ಯಮ್" ಎಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸುವ ಬದಲು "ಈಕ್ಷತೇಃ ನ ಅಶಬ್ದಮ್" ಎಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದು ವಾಚ್ಯತ್ವದ ವಿಧಾನ ಮತ್ತು ಅವಾಚ್ಯತ್ವದ ನಿರಾಕರಣೆ—ಎರಡನ್ನೂ ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು.²

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ನೀಡುತ್ತದೆ—

ಓಂ ಗೌಣಶ್ಚೇನ್ನಾತ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ (೧-೧-೬)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

"ಪುರುಷಮ್ ಈಕ್ಷತೇ" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣೀಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವನು ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಿಂದ ಬದ್ಧನಾದ ಜೀವನು, ವಿಷ್ಣು ವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ

1. ಶ್ರುತಿಯ ಅನುಗಮ—ಶ್ರುತಿಯ ಅನುಕರಣೆ.

2. ಅಶಬ್ದಂ ನ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ—ಆದರೆ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅವಾಚ್ಯತ್ವದ ನಿರಾಕರಣೆ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಾತ್ ವಾಚ್ಯತ್ವದ ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದು ಎಂದು ಭಾವ,

ईक्षणीये आत्मपदश्रवणात् । उपलक्षणमेतत् । पुरुषब्रह्मादिशब्दा-
दित्यर्थः । प्राक् तदित्यन्वयाय अशब्दमित्युक्तावपि इह आत्मपदान्व-
याय 'गौण इति पुनिर्देशः ॥

ननु तथापि जीवः किं न इत्यतः आह—

॥ ॐ तन्निष्ठस्य मोक्षोपदेशात् ॐ ॥ १-१-७

तन्निष्ठस्य आत्मनिष्ठस्य । “यस्यानुवित्तः प्रतिबुद्ध आत्मा, तस्य
लोकः स उ लोक एव ” इति मोक्षೋಪदेशಾत् न गौणः आत्मशब्देनोक्त

ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವವು ವಿಷ್ಣು ವಿನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, “ಆತ್ಮಾನಂ
ಸಶೈತಾ ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣೀಯನಲ್ಲಿ ‘ಆತ್ಮ’ ಪದವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.
ಇದು 1 ಉಪಲಕ್ಷಣ. ಪುರುಷ, ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದ
ರಿಂದಲೂ ಈಕ್ಷಣೀಯನು ಜೀವನಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ.

‘ಗೌಣಃ’ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ನಿರ್ದೇಶದ ಸಮರ್ಥನೆ

2 ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, “ತತ್ತ್ವ ಸಮನ್ವಯಾತ್ ” ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ‘ತತ್’ ಪದದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ‘ಅಶಬ್ದಮ್’ ಎಂದು
ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಆತ್ಮ’ ಪದದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ‘ಗೌಣಃ’
ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಈಕ್ಷಣೀಯನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದರೂ ಈಕ್ಷಣೀಯನು ಜೀವನೇ
ಏಕಾಗಬಾರದು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ತನ್ನಿಷ್ಠಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶಾತ್ ಓಂ (೧-೧-೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಮತ್ತು ತಾತ್ಪರ್ಯ

ತನ್ನಿಷ್ಠಸ್ಯ—ಆತ್ಮನಿಷ್ಠನಾದವನಿಗೆ, 3 “ಯಸ್ಯಾನುವಿತ್ತಃ ಪ್ರತಿಬುದ್ಧ ಆತ್ಮಾ

1. ಆತ್ಮಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗದಂತೆ ಪುರುಷ, ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ
ಈಕ್ಷಣೀಯನು ಜೀವನಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಭಾವ.

2. ತತ್ ಪದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಶಬ್ದಮ್ ಎಂದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ
ಪ್ರಯೋಗ. ಆತ್ಮವದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದುದರಿಂದ ಗೌಣ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗ ಎಂದು ಭಾವ.

3. ಯಸ್ಯಾನುವಿತ್ತಃ ಪ್ರತಿಬುದ್ಧ ಆತ್ಮಾ ಅಸ್ಮಿನ್ ಸಂದೋಹೇ ಗಹನೇ ಪ್ರವಿಷ್ಟಃ | ಸ
ವಿಶ್ವಕೃತ್ ಸ ಹಿ ಸರ್ವಸ್ಯ ಕರ್ತಾ ತಸ್ಯ ಲೋಕಃ ಸ ಉ ಲೋಕ ಏವ || (ಬೃ. ಉ. ೬-೪-೧೩)
ಎಂದು ಶ್ರುತಿ. ಸರ್ವಕರ್ತನೂ ಅದ್ವರಿಂದಲೇ ವಾಯುವನ್ನು ಸೃಜಿಸಿದವನೂ, ಸರ್ವಜ್ಞನೂ,
ಮಧ್ಯದೇಹದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದವನೂ ಆದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದ ಉಪಾಸಕನು
ಆ ಆತ್ಮನ ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೋಕವನ್ನು ವಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

इत्यर्थः । गौणज्ञानात् गुणनिवृत्तिरूपमुक्त्ययोगादिति भावः । अत एव प्राग् जीव इति वाच्ये गौण इत्युक्तिः ।

इतश्च न गौणस्तथेत्याह—

॥ ॐ हेयत्वावचनाच्च ॐ ॥ १-१-८

“तमेवैकं जानथ आत्मानं अन्या वाचो विमुञ्चथ” इति आत्मशब्दार्थस्य हेयत्वावचनात् प्रत्युताहेयत्ववचनात् अन्यस्य हेयत्व-
वचनाच्चेत्यर्थः । सुधायां तु गौणशब्दस्य मायाशबलब्रह्मपरत्वमुपेत्य

ತಸ್ಯ ಲೋಕಃ ಸ ಉ ಲೋಕ ಏವ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದೆಂದು ಉಪದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ತ್ರಿಗುಣಬದ್ಧನಾದ ಜೀವನು ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಗುಣಬದ್ಧನಾದ ಜೀವನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಗುಣನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಾಗಲಾರದು ; ಆದ್ದರಿಂದ ಗೌಣಜೀವನು ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ. 1 ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಜೀವಃ’ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು ‘ಗೌಣಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.

ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಗುಣಬದ್ಧನಾದ ಜೀವನು ಈಕ್ಷಣೀಯ ನಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಹೇಯತ್ವಾನಚನಾಚ್ಚ ಓಂ (೧-೧-೮)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

“ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಂ ಅನ್ಯಾ ವಾಚೋ ವಿಮುಂಚಥ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಪದದ ಅರ್ಥವು ಹೇಯವೆಂದು ಹೇಳದಿರುವುದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅಹೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಆತ್ಮಪದಾರ್ಥವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದು ಹೇಯ ವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಆತ್ಮಪದದ ಅರ್ಥವು ಜೀವನಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಮೇಲಿನ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಸುಧಾದಲ್ಲಾದರೋ ಗೌಣಶಬ್ದವು ಮಾಯಾವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಅಂಗೀ ಕರಿಸಿ ಮೂರೂ ಸೂತ್ರಗಳು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ, ಸನ್ನಾಹಿಯ ರತ್ನಾವಳಿಗಳಲ್ಲಿ “ಈಕ್ಷಣೀಯನು ಗೌಣನಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಮೊದಲಾದವುಗಳ

1. ಗುಣಬದ್ಧನ ಜ್ಞಾನ ಗುಣನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಲಾರದೆಂಬ ಯುಕ್ತಿ ಗೌಣಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವಂತೆ ಜೀವಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಜೀವ ಪದವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಸೂತ್ರತ್ರಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ । ತತ್ವಪ್ರದೀಪ-ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಲಯೋಸ್ತು ನ ಕೇವಲ-
ಮಾತ್ಮಶಬ್ದಾದಿಬಲಾದೀಕ್ಷಣೀಯಃ ನ ಗೌಣಃ । ಕಿಂತು ತನ್ನಿಷ್ಟಸೇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರ-
ದ್ವಯೋಕ್ತಹೇತುಭ್ಯಾಮಪೀತಿ ತನ್ನಿಷ್ಟಸೇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರದ್ವಯಮನ್ಯಥಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ ।

ಇತಶ್ಚ ನಿರ್ಗುಣೋ ವಾಚ್ಯ ಇತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಸ್ವಾಪ್ಯಯಾತ್ ॐ ॥ ೧-೧-೯

ನಾಶಬ್ದಮಿತಿ ವರ್ತತೇ । ನಿರ್ಗುಣಮಿತಿ ಚ ಪ್ರಕೃತಮ್ । “ಆತ್ಮನ್ಯೇ-
ವಾತ್ಮಾನಂ ವಿಲಾಪಯತಿ” ಇತಿ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತತ್ವಾಚ್ಚ ನಿರ್ಗುಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನಾಶಬ್ದಂ ಕಿಂತು
ವಾಚ್ಯಮೇವೇತಿ ಬಹಿರೇವ ಯೋಜ್ಯಮ್ । ಕುತೋಽಯಂ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತೋ ನಿರ್ಗುಣ ಇತಿ चेತ್
ಸ್ವಾಪ್ಯಯಾತ್ । ಸ್ವೇತಿ ತನ್ತ್ರಮ್ । ಸ್ವಸ್ಯ ಸ್ವಸ್ಮಿನ್ ಅಪ್ಯಯವಚನಾದಿತಿ
ಯೋಜ್ಯಮ್ । एवं ಚ ಸ್ವಾಪ್ಯಯಾಚ್ಛೇತಿ ಸ್ಯಾದಿತಿ ನಾಶಶಬ್ದಮ್ ।

ಬಲದಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ : ತನ್ನಿಷ್ಟಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ
ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು” ಎಂಬುದಾಗಿ ತನ್ನಿಷ್ಟಸ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಎರಡು
ಸೂತ್ರಗಳು ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿವೆ.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಗುಣತ್ರಯರಹಿತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಚ್ಯ
ನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಸ್ವಾಪ್ಯಯಾತ್ ಓಂ (೧-೧-೯)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ

“ ನ ಅಶಬ್ದಮ್ ” ಎಂಬ ಪದಗಳು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳು
ತ್ತವೆ. ಪ್ರಕೃತ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ‘ನಿರ್ಗುಣಮ್’ ಎಂಬ ಪದವೂ ಲಭ್ಯ
ವಾಗುತ್ತದೆ. “ ಆತ್ಮನೈವಾತ್ಮಾನಂ ವಿಲಾಪಯತಿ ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರ
ವುದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಗುಣತ್ರಯರಹಿತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಶಬ್ದನಲ್ಲ, ವಾಚ್ಯನೇ
ಆಗಿದ್ದಾನೆ ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಯೋಜಿಸಿಕೊಳ್ಳ
ಬೇಕು. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವನು ನಿರ್ಗುಣನೇ ಏಕಾಗಬೇಕು ಎಂಬ
ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ—‘ಸ್ವಾಪ್ಯಯಾತ್’. ಇಲ್ಲಿ ‘ಸ್ವ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿ
ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. “ ತನಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ” ಎಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು

शाखान्तरेषु रुद्रादि जगद्धेतुत्वेन उच्यतामित्यतः सर्वशास्त्र-
योनित्वं विष्णोरेवेत्याह—

॥ ॐ गतिसामान्यात् ॐ ॥ १-१-१०

तत्तु शास्त्रयोनीति वर्तते । गतेः सर्वशास्त्रोत्पाद्यज्ञानस्य
सामान्यात् समानत्वात् एकरूपत्वश्रवणात् “सर्वे वेदा युक्तयः”

ಯೋಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ¹ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ‘ಸ್ವಾಪ್ಯಯಾಚ್ಛ’
ಎಂದು ಸೂತ್ರವಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ವೇದಗಳ ಇತರ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳೇ ಜಗತ್ಕಾರಣ
ರೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬಹುದು ಎಂಬ ಸಂದೇಹನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿ
ಪಾದ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಓಂ (೧-೧-೧೦)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ತತ್ತ್ವ’ ‘ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಗತೇಃ—ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ,

ಸಾಮಾನ್ಯಾತ್—ಸಮಾನತೆಯು ಎಂದರೆ ಏಕರೂಪತೆಯು “ಸರ್ವೇ ವೇದಾ
ಯುಕ್ತಯಃ” ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಬರುವುದರಿಂದ, ತದೇವ—ವಿಷ್ಣುವೆಂಬ
ಹೆಸರಿನ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣನೆಂದು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಬೇರೆ
ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ — ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ — ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾನುಮಾನ
ದಿಂದ. ಸೂತ್ರಕಾರರು ನಿರ್ಣಯಿಸಿರುವ ವೇದಶಾಖೆಯನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿಟ್ಟು

1. ಬ್ರಹ್ಮನು ಆವಾಚ್ಯನಲ್ಲ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಜೊತೆಯಾಗಿ
ಇನ್ನೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಈಕ್ಷಣೀಯನು ಗೌಣನಲ್ಲ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲು
ಹಿಂದಿನ ಯುಕ್ತಿಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ
‘ಸ್ವಾಪ್ಯಯಾಚ್ಛ’ ಎಂದು ಚಕಾರ ಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ‘ಆತ್ಮಾನಂ ವಿಶಾಪಯತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ
ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ನಿರ್ಗುಣನೇ ಏಕೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಈ ಸೂತ್ರ ಉತ್ತರ ಕೊಡುವುದರಿಂದ
‘ಚ’ಕಾರ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಇತ್ಯಾದೌ ತದೇವ ವಿಷ್ಣವಾಖ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿ ನ ತ್ವನ್ಯತ್ರ ಅನ್ಯಥಾ ಉಚ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ವೃತ್ಯಂತರಂ ತು ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾನುಮಾನಾತ್ ಇತಿ । ಸ್ವತಃಕೃತ್ರಿಣಿರ್ಗತಿಸಾಖಾದೃಶಾಂತೇನ ಶಾಖಾತ್ವೇನ ಹೇತುನಾ ಶಾಖಾಂತರೇಪ್ಯತದನುಮಾನಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಚಂದ್ರಿಕಾयां ತು ಆತ್ಮ-ಶಬ್ದಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶಹೇಯತ್ವಾನುಕ್ತಿಃಪ್ರಾಪ್ಯಯಾಃ ಶಾಖಾಂತರೇ ಗೌಣಾತ್ಮನ್ಯಪಿ ಸ್ಫುರಿದಿತ್ಯವತಾರ್ಯ ಗತೇಃ ಸರ್ವತ್ರೈಕರೂಪ್ಯಮೇವೇತ್ಯಪ್ಯರ್ಥ ಉಕ್ತಃ ।

ಇತಶ್ಚ ನಿರ್ಗುಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಾಚ್ಯಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಶ್ರುತತ್ವಾಚ್ಚ ॐ ॥ ೧-೧-೧೧

ತತ್ ನಾಶಬ್ದಮಿತಿ ವರ್ತತೇ । ನಿರ್ಗುಣಸ್ಯೇತಿ ಪ್ರಕೃತಮ್ । ಕೇವಲೋ ನಿರ್ಗುಣಶ್ಚ ಇತಿ ಸತ್ವಾದಿಗುಣಹೀನಸ್ಯ ಶ್ರುತತ್ವಾಚ್ಚ ತತ್ ನಾಶಬ್ದಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಲಕ್ಷಣಯಾ ಶ್ರುತತ್ವಸ್ಯ ಅನವಸ್ಥಾಢುಃಸ್ಥತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ॥ ೪ ॥

ಕೊಂಡು ಇತರ ಶಾಖೆಗಳೂ, ವೇದಶಾಖೆಗಳಾಗಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಾಕ್ಯ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಜಗತ್ಪರಣೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅನುಮಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ” ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

ಚಂದ್ರಿಕಾರೀತ್ಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಆತ್ಮಶಬ್ದ, ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶ, ಹೇಯತ್ವಾನುಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಪ್ಯಯ ಇವುಗಳು ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿ ಗೌಣಾತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರಬಹುದು ಎಂದು ಅವತರಣಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡಿ ಜ್ಞಾನವು ಎಲ್ಲ ಶಾಖೆಗಳಿಂದಲೂ ಏಕರೂಪವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವುದು ಎಂದೂ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಚ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಶ್ರುತತ್ವಾಚ್ಚ ಓಂ (೧-೧-೧೧)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

“ತತ್ ನ ಅಶಬ್ದಮ್” ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಸಂದರ್ಭವಶಾತ್ ‘ನಿರ್ಗುಣಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವು ದೊರಕುವುದು. “ಕೇವಲೋ ನಿರ್ಗುಣಶ್ಚ”

ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತಂ ಸಮನ್ವಯಂ ಪ್ರಕಟಯತ್ಯಧ್ಯಾಯಶೇಷೇಣ | ಅನ್ಯತ್ರೋಭಯತ್ರಾನ್ಯತ್ರೈವ
ಪ್ರಸಿದ್ಧಭೇದಾತ್ ತ್ರಿವಿಧವೈದಿಕಶಬ್ದಾನಾಂ ನಾಮಲಿಂಗಭೇದೇನ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ದ್ವಿವಿಧ್ಯಾತ್
ಆದ್ಯಪಾದೇ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಂ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದಾನಾಂ ಸಮನ್ವಯ ಉಚ್ಯತೇ ||

ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣಮ್—೬

॥ ॐ ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್ ॐ ॥ ೧-೧-೧೨

ಅತ್ರ ನಯೇ ಗುಣಿಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕಾ ಗುಣವಾಚಕಾಶ್ಚ ನಾಮಾತ್ಮಕಾಃ
ಶಬ್ದಾಸ್ಸಮನ್ವೀಯಂತೇ | ತದ್ವಿತಿ ಆಧ್ಯಾಯಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ ಸಾಧ್ಯಾರ್ಪಕತಯಾ

ಎಂದು ಸತ್ತ್ವಾದ್ವಿಗುಣರಹಿತನು ಶ್ರುತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವಾಚ್ಯನಲ್ಲ
ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಶ್ರುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು
ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಅಪರಿಹಾರ್ಯವೆಂದು ಭಾವ.

ಅಧ್ಯಾಯಶೇಷದ ಮತ್ತು ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷಯ

ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಯದ ಉಳಿದ ಭಾಗದಿಂದ
(ಸೂತ್ರಕಾರರು) ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ, ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ,
ಅನ್ಯತ್ರೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ
ನಾಮಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು ಲಿಂಗಾತ್ಮಕವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ
ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣ—೭

ಓಂ ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್ ಓಂ (೧-೧-೧೨)

ಅಧಿಕರಣಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷಯ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಗುಣಿಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕ ಮತ್ತು ಗುಣವಾಚಕವಾಗಿರುವ
ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧ್ಯಾಯ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವವರೆಗೆ ಪ್ರಾಯಶಃ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲೂ
'ತತ್ತ್ವ' ಎಂಬ ಪದಗಳು, ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ
ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. 'ಆನಂದಮಯ' ಎಂಬ ಪದ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಲಕ್ಷಣ. ತೈತ್ತಿರೀಯ
ದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿರುವ ಆನಂದಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದೂ ತತ್ ತು—ಅದೇ ಆಗಿದೆ ಅಂದರೆ

ಪ್ರತಿನಯಂ ಪ್ರಾयेಣ ಅನುವರ್ತತೇ । ಆನಂದಮಯ ಇತ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಮ್ । ತೈತ್ತಿರೀಯೇ
 ಶ್ರುತಾ ಆನಂದಮಯಾದಯಃ ಪञ್ಚ ತತ್ತು ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ಆನಂದಮಯಾದಿಶಬ್ದ-
 ವಾಚ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವೇत्यर्थಃ । ಏವಮಗ್ರೇಽಪಿ ಪ್ರತಿನಯಮರ್ಥೋ ಧ್ಯೇಯಃ । ಕುತಃ
 अभ्यासात् । अत्राभ्यासशब्देन तदेकदेशोऽसकृदुक्तिमात्रं गृह्यते ।
 प्रतिप्रकरणं “येऽन्नं ब्रह्मोपासते” इत्यादिरूपेण ब्रह्मशब्दश्रवणा-
 दित्यर्थः । यद्वा “अन्योन्यतर आत्मा”, “एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्क्राम-
 मति”, “एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य” इति प्रतिप्रकरणं त्रिः
 श्रवणादात्मशब्दाभ्यासादित्यर्थः । यद्वा “अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्”
 इत्युत्तरानुवाके ब्रह्मशब्दसत्त्वात् द्विः श्रवणेन ब्रह्मशब्दाभ्यासादे-
 वेत्यर्थः ॥ उत्तरं कल्पद्वयं चन्द्रिकोक्तम् । श्रुतौ अन्नमयस्यादित्वेऽ-

ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಆಗಿದೆ. ಆನಂದಮಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾದದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮವೇ
 ಎಂದರ್ಥ. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮುಂದೆಯೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲೂ ಅರ್ಥ
 ವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆನಂದಮಯಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಏಕೆ ? — ಎಂಬುದಕ್ಕೆ
 ಉತ್ತರ ‘ಅಭ್ಯಾಸಾತ್’ ಇಲ್ಲಿ ‘ಅಭ್ಯಾಸ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಪದದ ಅರ್ಥದ ಒಂದು
 ಭಾಗವಾದ ‘ಅಸಕ್ಯತ್ ಉಕ್ತಿ’ ಅಂದರೆ ‘ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಉಚ್ಚಾರಣೆ’ಯನ್ನು ಮಾತ್ರ
 ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಪ್ರಕರಣದಲ್ಲೂ “ಯೇನೈವಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ” ಇತ್ಯಾದಿ
 ಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದ ಶ್ರವಣವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ಅಭ್ಯಾಸ’ಪದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಅಥವಾ “ಅನೈಕ್ಯೇಂತರ ಆತ್ಮಾ”, “ಏತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪ-
 ಸಂಕ್ರಾಮತಿ”, “ಏತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರತಿ
 ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲೂ ಮೂರು ಬಾರಿ ಕೇಳಿಬರುವುದರಿಂದ—ಆತ್ಮಶಬ್ದದ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ
 ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಥವಾ “ಅನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜಾನಾತ್” ಎಂದು ಮುಂದಿನ
 ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ, ಎರಡು ಬಾರಿ (ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದ) ಶ್ರವಣ
 ವಿರುವುದರಿಂದ ‘ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ’ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. (ಈ ಮೇಲಿನ ಮೂರು
 ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ) ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಕಲ್ಪಗಳು ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಪ್ಯಾನಂದಮಯಸ್ಯೇತರೋಪಲಕ್ಷಕತ್ವೇನೋಕ್ತಿಃ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಕ್ಷೇಪಕಾವಯವತ್ವಾದಿಪೂರ್ವಪಕ್ಷ-
ಹೇತೋಃ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷಿತಾನಂದವಾಚಿತ್ವಾच्च । ಆದ್ಯಕಲ್ಪೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾದಿತಿ
ವಾಚ್ಯೇಽಭ್ಯಾಸಾದಿತ್ಯುಕ್ತಿವಿಜ್ಞಾನಾನಂದಮಯೋಃ ಸೋಽಪ್ಯಸ್ತೀತಿ ಸ್ತುತನಾಯ ॥

ಉಕ್ತಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮಾಧತ್ತೇ—

॥ ॐ ವಿಕಾರಶಬ್ದಾದ್ನೇತಿ ಚೇನ್ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾತ್ ॐ ॥

೧-೧-೧೩

ವಿಕಾರಾರ್ಥಕಮಯದ್ಶಬ್ದಾದನ್ಮಮಯಾದಿನಿ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಚೇನ್ । ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾತ್
ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥತ್ವಾದತ್ರ ಮಯದ್ಶಬ್ದಜಾತಸ್ಯೇತರ್ಥಃ । ಶಬ್ದಾದಿತಿ ಸಮುದಾಯಾಭಿ-

‘ಅನ್ನಮಯಃ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾತ್’ ಎಂದು ಸೂತ್ರರಚನೆ ಏಕಿಲ್ಲ ?

ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನಮಯಶಬ್ದವೇ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿದ್ದರೂ
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನಂದಮಯಶಬ್ದವನ್ನೇ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳ ಸಂಗ್ರಾಹಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವು
ದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ “ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ” ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ
ಯುಕ್ತಿಗಳಾದ ಅವಯವತ್ವ ಮೊದಲಾದವು ಅನಂದಮಯನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು
ಮತ್ತು ಅನಂದಮಯಶಬ್ದವು ಸರ್ವರೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಅನಂದದ ವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು.
(ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ) ಮೊದಲನೆಯ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ‘ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾತ್’
ಎಂದೇ ಸೂತ್ರವಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ‘ಅಭ್ಯಾಸಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ವಿಜ್ಞಾನಮಯ
ಮತ್ತು ಅನಂದಮಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸವೂ ಇದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲು.

ಈಗ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ವಿಕಾರಶಬ್ದಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾತ್ ಓಂ
(೧-೧-೧೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ವಿಕಾರವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ‘ಮಯಟ್’ ಪ್ರತ್ಯಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನಮಯ
ಮೊದಲಾದವು ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲವೆಂದರೆ—ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾತ್—ಇಲ್ಲಿರುವ
‘ಮಯಟ್’ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮೂಹವು ‘ಪ್ರಾಚುರ್ಯ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದ
ರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. (ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ) ‘ಶಬ್ದಾತ್’ ಎನ್ನುವುದು ಸಮುದಾಯದ
ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದು. ‘ವಿಕಾರ’ ಮತ್ತು ‘ಪ್ರಾಚುರ್ಯ’ಗಳು ಅನ್ನಮಯಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನಲು ಇರುವ ಇತರ ಬಾಧಕಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ

ಪ್ರಾಯಮ್ | ವಿಕಾರೆತಿ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾದಿತಿ ಚ ಬಾಧಕಾಂತರತತ್ಸಮಾಧ್ಯೋರುಪಲಕ್ಷಣಮ್ |
ಸಮನ್ವಯಶಬ್ದಗತತ್ವಾದಸ್ಯ ಸ್ವಶಬ್ದೇನೋಕ್ತಿಃ ||

ಆನಂದಮಯಾತ್ರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇ ಮಯಃ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥತ್ವೇ ಚ ಹೇತ್ವಂತರ-
ಮಾಹ—

॥ ॐ ತಛೇತುವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ॐ ॥ ೧-೧-೧೪

ಆನಂದಮಯಸ್ತತ್ವಿತಿ ವರ್ತೇ | ಮಯಃ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥ ಇತಿ ಚ | ತಸ್ಯ
ವಿಷ್ಣೋಸ್ತತ್ರ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವೇ “ಕೋ ಹೇವಾನ್ಯಾತ್” ಇತಿ ಲೋಕಚೇಷ್ಠಕತ್ವಾಖ್ಯ-
ಹೇತುವ್ಯಪದೇಶಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೌತ್ರಂ ತದಿತಿ ಪದಂ ತನ್ತ್ರಮ್ | ಯಥಾನ್ಯಂದಮಯೋ
ನ ಬ್ರಹ್ಮ, ಮಯಃ ಚ ನ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥಸ್ತದಾ ಆಕಾಶಾಖ್ಯವಿಷ್ಣೋಃ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವೇ
ಹೇತುಂ ನ ಬ್ರೂಯಾದಿತಿ ಭಾವಃ ||

ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಅನ್ಯಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲೇ ಇರು-
ವುದರಿಂದ ವಿಕಾರ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಚುರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಆನಂದಮಯನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ‘ಮಯಟ್’
ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥಕವಾದುದು ಎಂಬುದರಲ್ಲಿಯೂ ಇನ್ನೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು
ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ತದ್ಧೇತುವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ಓಂ (೧-೧-೧೪)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಆನಂದಮಯಃ’, ‘ತತ್ ತು’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ
ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ‘ಮಯಟ್ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥಃ’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನೂ
ಇಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ತಸ್ಯ-ವಿಷ್ಣುವಿನ, ತತ್ರ-ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ‘ಕೋ ಹೇವಾನ್ಯಾತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಲೋಕಚೇಷ್ಠಕತ್ವವೆಂಬ ಹೇತು
ವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು
ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆನಂದಮಯನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಮಯಟ್
ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪ್ರಾಚುರ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆಕಾಶನಾಮಕ ವಿಷ್ಣುವು
ಪೂರ್ಣಾನಂದನು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಶ್ರುತಿಯು) ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದಿತ್ತೆಂದು
ಭಾವ.

ಇತಶ್ಚಾನಂದಮಯಾದಯಃ ಪञ್ಚಾಪಿ ಬ್ರಹ್ಮೇत्याಹ—

॥ ॐ ಮಾನ್ವವರ್ಣಿಕಮೇವ ಚ ಗೀಯತೇ ॐ ॥ ೧-೧-೧೪

ಆನಂದಮಯಾದಿಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವರ್ತತೇ । ಚೋ ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥೇ । ಕಿञ್ಚೇತಿ ಸಮುಚ್ಛೇ ವಾ । ಮನ್ವವರ್ಣಿಃ “ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ” ಇತಿ ವೇದಃ ತೇನ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಮಾನ್ವವರ್ಣಿಕಮ್ । ಮನ್ವವರ್ಣೇನ ಲಕ್ಷಣವತ್ಯುಕ್ತಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮವಾನ್ಮಮಯಾದಿಶಬ್ದ-ಪञ್ಚಕೇನ ಗೀಯತೇ । ಯತೋಸ್ತಶ್ಚ ಪञ್ಚಾಪಿ ಬ್ರಹ್ಮೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾನಂತ-ಪದಾನಾಮನ್ಮಮಯಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಚಾರ್ಥಾನುಸಂಧಾನೇ ಏಕಾರ್ಥತ್ವಪ್ರತಿಪತ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ । ಏತೇನಾಭ್ಯಾಸಾದಿತುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೋಽಮುಖ್ಯ ಇತಿ ನಿರಸ್ತಮ್ । ಮಾನ್ವವರ್ಣಿಕ-ಪರಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವಾತ್ರ ಗಾನಾದಿತಿ ॥

ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಆನಂದಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದೂ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಮಂತ್ರವರ್ಣಿಕಮೇವ ಚ ಗೀಯತೇ ಓಂ
(೧-೧-೧೪)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಆನಂದಮಯಾದಿಃ ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಚ’ ಎಂಬ ಪದವು ‘ಯತಃ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಥವಾ ‘ಕಿಂಚ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಮುಚ್ಛಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಮಂತ್ರವರ್ಣವೆಂದರೆ ‘ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ’ ಎಂಬ ವೇದ. ಆ ಮಂತ್ರವರ್ಣದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಮಂತ್ರವರ್ಣಿಕ. ಮಂತ್ರವರ್ಣದಿಂದ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿ ಲಕ್ಷಣವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೇ ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದೂ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸತ್ಯ, ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಅನಂತ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೂ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಲಾಗಿ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದು ಕಾಣಬರುವುದು—ಎಂದು ಭಾವ.

‘ಬ್ರಹ್ಮ’ಶಬ್ದವು ಕೋಶಪರವಾದುದು, ಪರಬ್ರಹ್ಮಪರವಲ್ಲ ಎಂಬ ವಾದವೂ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರಾಕೃತವಾಗಿದೆ

ಹೀಗೆ ಮಂತ್ರವರ್ಣಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಆನಂದಮಯನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ‘ಅಭ್ಯಾಸಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾಂಶದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕವಲ್ಲ, ಕೋಶರೂಪವಾದ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥಪರವಾದುದು ಎಂಬ ವಾದವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ವಿರಿಶ್ವಾದಿರೇವ ಕಿಂ ನೇತೃತ ಆಹ—

॥ ॐ ನೇತರೋಽನುಪಪತ್ತೇಃ ॐ ॥ ೧-೧-೧೬

ಆನಂದಮಯಾದಿರೀತಿ ವರ್ತತೇ । ಇತರಸ್ತದಿತರೋ ವಿಷ್ಣಿವತರಶ್ಚತುರ್ಮುಖಾ-
ದಿನ್ ಭವತಿ । ಕುತಃ ? “ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಮೋತಿ ಪರಮ್” ಇತ್ಯುಕ್ತಮುಕ್ತಿಹೇತು-
ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವಸ್ಯಾನುಪಪತ್ತೇಃ । ತಸ್ಯೈವಾನ್ಮಮಯಾದಿತ್ವೇನೋಕ್ತವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।
“ವಿಭಾಷಾ ಗುಣೋಽಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್” ಇತ್ಯತ್ರ ವಿಭಾಷಾ ಗುಣ ಇತಿ ಯೋಗವಿಭಾಗೋಕ್ತೇ-
ರನುಪಪತ್ತೇರೀತಿ ಸಾಧು । ಏವಮಗ್ರೇಽಪಿ ॥

ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದವರು ಆನಂದಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು
ಏಕಾಗಬಾರದರು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ನೇತರೋಽನುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ (೧-೧-೧೬)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಆನಂದಮಯಾದೀಃ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
ಇತರಃ-ವಿಷ್ಣು ವೈತಿಕರಾದ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳು, ನ- (ಆನಂದಮಯಾದಿ ಶಬ್ದ
ವಾಚ್ಯರು) ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, “ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾವೋತಿ ಪರಮ್” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳ
ಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವನೇ ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. “ಬ್ರಹ್ಮ-
ವಿದಾವೋತಿ ಪರಮ್” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ “ಮೋಕ್ಷಕಾರಣವಾದ
ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುವಿಕೆ”ಯು ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು
ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ಅನುಪಪತ್ತೇಃ’ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗ ಅಸಾಧುವಲ್ಲ

‘ವಿಭಾಷಾ ಗುಣೋಽಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್’ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
‘ವಿಭಾಷಾ ಗುಣೇ’ ಎಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸುವುದರಿಂದ ‘ಅನುಪಪತ್ತೇಃ’
ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಧುವಾಗಿದೆ.¹ ಇದರಂತೆ ಮುಂದೆಯೂ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು
ಹೇಳಬೇಕು.

1. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಗುಣ ಮತ್ತು ಹೇತುವಾಚಕವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಂಚಮೀ
ವಿಭಕ್ತಿ ಬರುವುದೆಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ‘ಅನುಪಪತ್ತಿ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿ ಬರಲಾರದೆಂದು ಅಕ್ಷೇಪ. ‘ವಿಭಾಷಾ ಗುಣೇ’ ಮತ್ತು ‘ಅಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್’
ಎಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನು ಎರಡಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಬೇಕು. ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಗುಣ
ಮತ್ತು ಹೇತುವಾಚಕವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಅನುಪಪತ್ತಿ
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿ ಬರಲು ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮಾಧಾನ.

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾच्च ॐ ॥ ೧-೧-೧೭

ಆನಂದಮಯೋ ನೇತರ ಇತಿ ವರ್ತತೇ । ಆನಂದಮಯಾಽಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚಾ-
ನಂದಮಯೋ ನೇತರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । “ಸ ಏಕೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಆನಂದಃ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ
ವಿರಿಶ್ವಾದೇಃ ಪರಿಮಿತಾನಂದತ್ವಮುಕ್ತವಾ “ಯತೋ ವಾಚ” ಇತ್ಯಾನಂದಮಯಸ್ಯ
ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವೋಕ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ । ಸುಧಾಃ ತು ಆನಂದಮಯಾದೇವಿರಿಶ್ವಾದಿತ್ವಂ
ಯುಜ್ಯತೇ । ಮುಕ್ತಿಹೇತುಜ್ಞಾನತ್ವಾದಿಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಿಣಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದಾಜ್ಜೀವಾನಾಂ ಕಥಶ್ಚಿ-
ದ್ವುಪಪತ್ತೇರಿತ್ಯಾಶಂಕಾಃ “ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾच्च” ಇತಿ ಸೂತ್ರಮ್ । ತತ್ರ ಚಶಬ್ದೋ

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳು ಆನಂದಮಯಾದಿಗಳಲ್ಲ
ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ಓಂ (೧-೧-೧೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

“ಆನಂದಮಯಃ ನ ಇತರಃ” ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
ಆನಂದಮಯನಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಆನಂದಮಯನು ಇತರರಲ್ಲ ಎಂದು
ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. “ಸ ಏಕೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಆನಂದಃ” ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿರಿಂಚಿ
ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಪರಿಮಿತವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಹೇಳಿ, “ಯತೋ ವಾಚೋ” ಎಂಬ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆನಂದಮಯನಿಗೆ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು
ಭಾವ.

ಸುಧಾರೀತ್ಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಸುಧಾದಲ್ಲಾದರೋ “ಆನಂದಮಯಾದಿಗಳು ವಿರಿಂಚಿ ಮೊದಲಾದವರು ಆಗ
ಬಹುದು. ‘ಮುಕ್ತಿಹೇತುಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವ’ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಗಳು ಬ್ರಹ್ಮ
ನಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನನಾದ ಜೀವನಿಗೂ ಕಥಂಚಿತ್ ಹೊಂದ
ಬಹುದು” ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ‘ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ’ ಎಂದು
ಸೂತ್ರ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು “ಚತುರ್ಮುಖಾದಿ ಜೀವರು
ಆನಂದಮಯಾದಿಗಳಲ್ಲ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಅವರು ಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನರೂ ಅಲ್ಲ. ‘ಸ
ಯಶ್ಚಾಯಂ ಪುರುಷೇ ಯಶ್ಚಾಸಾವಾದಿತ್ಯೇ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ (ಜೀವನು ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆಂದೂ)
ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಧಿಷ್ಠಾತೃವೆಂದು ಜೀವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ” ಎಂಥ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ನ ಕೇವಲಮಿತರ ಆನಂದಮಯಾದಿರ್ನೆತಿ ಕಿಂತು ಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನಶ್ಚ ನೇತೃತ್ವೇ “ಸ
ಯಶ್ಚಾಯಂ ಪುರುಷೇ | ಯಶ್ಚಾಸಾವಾದಿತೈ” ಇತ್ಯಾದಾವಧಿಷ್ಠಾತೃತ್ವಾದಿನಾ ಬ್ರಹ್ಮ-
ಭೇದಸ್ಯ ವ್ಯಪದೇಶಾದಿತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ ||

ನನ್ವಸ್ತ್ವಾನಂದಮಯಾದಿಬ್ರಹ್ಮ | ತದ್ಭೇದೋ ವಿರಿಶ್ವಾದೇರ್ನ ಯುಕ್ತಃ | ಶರೀರ-
ತ್ವಾತ್ಮತ್ವಾಧನುಮಾನವಿರೋಧಾದಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಕಾಮಾಕ್ಷಿ ನಾನುಮಾನಾಪೇಕ್ಷಾ ॐ ॥ ೧-೧-೧೮

ಚೋಽವಧಾರಣೇ | ಅದೃಷ್ಟೇಽರ್ಥೇ ಶುಷ್ಕಾನುಮಾನಾಪೇಕ್ಷಾ ನ ಕಾರ್ಯಾ |
ಕಾಮಾತ್ ಕಾಮಚಾರಿತ್ವಾದೇವೇತೃತ್ವಃ | ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯಾದ್ವೈತೇಽಪ್ರಸರಾತ್ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ
“ತದ್ಗುಣಸಾರತ್ವಾತ್” ಇತ್ಯತ್ರ ನಿರಸ್ಯತ್ವಾದನುಮಾನಮೇವಾಶಂಕೃತ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಮ್ |

ಆನಂದಮಯಾದಿಗಳು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ವಿರಿಂಚಾದಿಗಳು
ಬ್ರಹ್ಮಭಿನ್ನರು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ, ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದವನ್ನು
ಒಪ್ಪಿದಲ್ಲಿ, “ಎಲ್ಲ ಶರೀರಗಳೂ ನನ್ನ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳಾಗಿವೆ, ಶರೀರವಾಗಿರು-
ವುದರಿಂದ, ನನ್ನ ಶರೀರದಂತೆ”, “ಎಲ್ಲ ಆತ್ಮರೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನರಾಗಿದ್ದಾರೆ,
ಆತ್ಮರಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಪರಮಾತ್ಮನಂತೆ” ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ವಿರೋಧ
ಬರುವುದು ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಕಾಮಾಕ್ಷಿ ನಾನುಮಾನಾಪೇಕ್ಷಾ ಓಂ (೧-೧-೧೮)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಇಲ್ಲಿ ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಕವಾದುದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಲ್ಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಶುಷ್ಕವಾದ ಅನುಮಾನಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಾರದು ಕಾಮಾತ್—ಇಂಥ ಅನು-
ಮಾನಗಳು ಕಾಮಚಾರಿಯಾಗಿರುವುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಭೇದ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅನಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ‘ತದ್ಗುಣಸಾರತ್ವಾತ್’ ಎಂಬ
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಭೇದವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನವೇ
ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿ ಅದನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಹೇಳುವ ಭೇದವು ಅಸತ್ಯವಾದುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ
ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ—

ನನುಕ್ತಮೇದೋಽಸತ್ಯ ಎವಾತೋ ನ ದೋಷ ಇತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಅಸ್ಮಿನ್ನಸ್ಯ ಚ ತದ್ವಿಧಂ ಶಾಸ್ತಿ ॐ ॥ ೧-೧-೧೯

ಚಶಬ್ದೋ ಯುಕ್ತಿಸಮುಚ್ಚಯೇ । ಶ್ರುತಿರ್ಮುಕ್ತಾವಪಿತಿ ಶೇಷಃ । ಅಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಕರಣೇ । ಅಸ್ಯೇತರಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ । ತೇನಾನಂದಮಯಾದಿರೂಪೇಣ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ ಯೋಗಂ ಸಮ್ಬಂಧಂ ಮುಕ್ತಾವಪಿ “ಸೋಽಶ್ರುತ” ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ ಶಾಸ್ತಿ ಯತೋಽತ ಏಕಯಾಗೋಗಾದಾನಂದಮಯಾದಿನೇತರಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ನ ಕೇವಲಂ ಮೇದವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಕಿಂತು ಮುಕ್ತಾವಪಿ ಮೇದಾಕ್ಷೇಪಕತದ್ವಿಧೋಗಶಾಸನಾಚೇತಿ ಚಾರ್ಥಃ । ತದಾನಿಂತನೋ ಮೇದೋ ನಾಸತ್ಯ ಇತಿ ಭಾವಃ । ಯದ್ವಾ ಇತ್ಯನಾನಂದಮಯಾದಿಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಹ ॥ ಅಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ॥ ಅಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಕರಣೇ । ಅಸ್ಯ “ಸ ಯ एवं ವಿದ್” ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮವಿದಸ್ತದ್ವಿಧಂ ತೈರನ್ನಮಯಾದಿಭಿರ್ಯೋಗಂ ಪ್ರಾಪ್ತಿಂ ಫಲತ್ವೇನ “ಏತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮ್” ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ ಶಾಸ್ತಿ ಯತೋಽತಶ್ಚಾನಂದಮಯಾದಿಬ್ರಹ್ಮೈವೇತ್ಯರ್ಥಃ । ನ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾದನ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಕ್ತೇತಿ ಭಾವಃ ॥ ೬ ॥

ಓಂ ಅಸ್ತಿಸ್ತಸ್ಯ ಚ ತದ್ವಿಧಂ ಶಾಸ್ತಿ ಓಂ (೧-೧-೧೯)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಯುಕ್ತಿಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ‘ಶ್ರುತಿಃ ಮುಕ್ತಾವಪಿ’ ಎಂಬ ಉಳಿದ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಸ್ತಿಸ್ತ-ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ, ಅಸ್ಯ-ಬ್ರಹ್ಮಭಿನ್ನನಾದ ಜೀವನಿಗೆ, ತೇನ-ಆನಂದಮಯಾದಿರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೊಂದಿಗೆ, ಯೋಗಂ-ಸಂಬಂಧವನ್ನು, ಮುಕ್ತಾವಪಿ-ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲೂ (ಇರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು) ‘ಸೋಽಶ್ರುತೇ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು, ಶಾಸ್ತಿ-ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಐಕ್ಯ ಯುಕ್ತವಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಆನಂದಮಯಾದಿಗಳು ಇತರರಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

“ಭೇದವ್ಯವಧೇಶದಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ, ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲೂ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ” ಎಂದು ‘ಚ’ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ಮುಕ್ತಿಕಾಲದ ಭೇದ ಅಸತ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಅಥವಾ, ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಆನಂದಮಯಾದಿಗಳು ಪರ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ‘ಅಸ್ತಿಸ್ತ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅಸ್ತಿಸ್ತ-ಈ ಪ್ರಕರಣ

ಅಂತಃಸ್ಥತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್—೭

॥ ॐ ಅಂತಸ್ತಚ್ಚರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್ ॐ ॥ ೧-೧-೨೦

ಅತ್ರ ನಯೇಂತಸ್ಥತ್ವಾಲಿಂಗದ್ವಾರಾಽಧಿದೈವಗತಸರ್ವನಾಮಸಮನ್ವಯಃ ಕ್ರಿಯತೇ ।
ತತ್ತ್ವಿತಿ ವರ್ತತೇ । ಶ್ರುತಮಿತಿ ಶೇಷಃ । “ಅಂತಃಪ್ರವಿಶ್ಯ ಕರ್ತಾರಮ್” “ಅಂತಃ-
ಶ್ವಂದ್ರಮಸಿ” ಇತಿ ತೈತ್ತಿರೀಯೇಂತಃ ಶ್ರುತಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ನ ತ್ವಿನ್ದ್ರಾದಿಃ । ತಸ್ಯ
ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಧರ್ಮಾಣಾಂ ಸಮುದ್ರಸ್ಥತ್ವಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಡವೀರ್ಯತ್ವಾದಿರೂಪಾಣಾಂ ತತ್ರಾಂತಃ ಶ್ರುತೇ

ದಲ್ಲಿ, ಅಸ್ಯ—‘ಸ ಯ ಏವಂವಿದ್’ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೆ, ತದ್ಯೋಗಂ—
ತೈಃ—ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಿಂದ, ಯೋಗಂ—ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಫಲವೆಂಬುದಾಗಿ ‘ಏತಮನ್ನ
ಮಯಮಾತ್ಮಾನಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಅನಂದಮಯಾದಿ
ಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಭಿನ್ನನನ್ನು ಹೊಂದುವುದು
ಯುಕ್ತವಲ್ಲವಷ್ಟೇ ಎಂದು ಭಾವ.

ಅಂತಃಸ್ಥತ್ವಾಧಿಕರಣ—೭

ಓಂ ಅಂತಸ್ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್ ಓಂ (೧-೧-೨೦)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಂತಃಸ್ಥತ್ವಲಿಂಗದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ದೇವತಾವಾಚಕಗಳಾದ
ಎಲ್ಲ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ‘ತತ್ ತು’ ಎಂಬ
ಪದಗಳನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿನಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಶ್ರುತಂ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ
ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಅಂತಃ ಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ಕರ್ತಾರಂ’, ‘ಅಂತಶ್ಚಂದ್ರಮಸಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ
ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತಃ—ಅಂತಃಸ್ಥನೆಂದು ಶ್ರುತನಾಗಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ,
ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ತಸ್ಯ-ಆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮಗಳಾದ ಸಮುದ್ರಸ್ಥತ್ವ,
ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೀರ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು, ತತ್ರ-ಆ ಅಂತಃಸ್ಥನಲ್ಲಿ ‘ಅಂತಃ
ಸಮುದ್ರೇ’, ‘ಯಸ್ಯಾಂಡಕೋಶಂ’ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ
ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ತದ್ಧರ್ಮ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತತ್ ಪದವು ಅವಶ್ಯಕ

‘ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್’ ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೂ
‘ತತ್’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುವುದು, ಆ ಧರ್ಮಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು
ಬೇರೆಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ

“अन्तः समुद्रे”, “यस्याण्डकोशम्” इत्यादिनोपदेशादित्यर्थः । धर्मोप-
देशादित्येव पूर्तौ तदित्युक्तिस्तेषां ब्रह्माव्यभिचारित्वपक्षधर्मत्वयोः
प्रदर्शनार्था । अन्तस्तदिति तन्त्रम् । एवमग्रेऽपि ।

नन्वत्रेन्द्रादिश्रुतीनामपि सत्त्वात् श्रुतिलिङ्गानुरोधेनेन्द्रादेरन्त-
स्थेन ब्रह्मणा अमेदादिन्द्रादिरप्यन्तस्थोऽस्त्वित्यत आह—

॥ ॐ भेदव्यपेदशाच्चान्यः ॐ ॥ १-१-२१

चः समुच्चये । तदिति वर्तते । इन्द्रादिभ्य इति योग्यतया लभ्यते । न केवलं तच्छब्दार्थो विष्णुरन्तः श्रुतः किन्त्विन्द्रादिभ्योऽन्यश्च । कुतः । “इन्द्रस्यात्मा” “वायोरात्मानम्” इत्यादौ इन्द्राद्यन्तर्यामित्वाद्युक्त्या भेदव्यपदेशादित्यर्थः । श्रुतयस्तु ब्रह्मणि नेया

‘ಅಂತಃ’ ಮತ್ತು ‘ತತ್’ ಈ ಪದಗಳನ್ನು ಅವ್ಯಕ್ತಿನಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿ ಮುಂದೆಯೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯನಾಕೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ, ಇಂದ್ರಾದಿ ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರಸೃಷ್ಟಿತ್ವಾದಿಲಿಂಗ ಇವೆರಡನ್ನು ಅನುಸರಿಸಲು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂತಃಸೃಷ್ಟಿನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿಂದ ಆಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳೂ ಅಂತಃಸೃಷ್ಟಿರಾಗಿಬಹುದು ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಭೇದವ್ಯಸದೇಶಾಚ್ಛಾನ್ಯಃ ಓಂ (೧-೧-೨೧)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಇಲ್ಲಿ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅನ್ಯಪದದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯತೆ ಇರುವುದರಿಂದ 'ಇಂದ್ರಾದಿಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಪದವೂ ಇಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ತಚ್ಛಬ್ದಾರ್ಥನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಅಂತಃಸ್ಥನೆಂದು ಶ್ರುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅವನು ಇಂದ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಅನ್ಯಶ್ಚ-ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ, 'ಇಂದ್ರಸ್ಯಾತ್ಮಾ', 'ವಾಯೋರಾತ್ಮಾನಂ' ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತಃಸ್ಥನನ್ನು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯೆಂದು ಹೇಳಿ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಸಮನ್ವಯಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಭಾವ.

इति भावः । तदित्यनुवृत्तेरन्यदिति वाच्ये पुंनिर्देशः श्रौतात्मपदानु-
सारात् ॥ ७ ॥

आकाशाधिकरणम्—८

॥ ॐ आकाशस्तल्लिङ्गात् ॐ ॥ १-१-२२

अत्र नये आधिभौतिकसर्वनामसमन्वय उच्यते । प्राधान्या-
दन्योपलक्षकत्वेनाकाशस्योक्तिः । तच्चिविति वर्तते । “आकाश इति
होवाच” इति छान्दोग्यस्याकाशो हरिरेव । महायोगविद्वद्रूढिभ्यां

‘ಅನ್ಯಃ’ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ನಿರ್ದೇಶದ ಔಚಿತ್ಯ

‘ತತ್’ ಎಂಬ (ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ) ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ (ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ) ‘ಅನ್ಯತ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ (ಪುಲ್ಲಿಂಗ) ಆತ್ಮಪದವನ್ನನುಸರಿಸಿ ‘ಅನ್ಯಃ’ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣ—೮

ಓಂ ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಓಂ (೧-೧-೨೨)

ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷಯ

1 ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭೂತವಾಚಕಗಳಾದ ಸಕಲ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವು ಪ್ರಧಾನವಾದದ್ದರಿಂದ ಇತರ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಆಕಾಶವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ತತ್ ತು’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. “ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ” ಎಂದು ಛಾಂದೋಗ್ಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಆಕಾಶವು ಹರಿಯೇ.

1. ‘ಅಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಕಾ ಗತಿರತ್ಯಾಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ’ (ಛಾಂ. ೧-೯) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಚ್ಯ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಸಿದವಾದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಆಶ್ರಯನು ಯಾರು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಆಕಾಶವೇ ಆಶ್ರಯವೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಆಕಾಶವು ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ‘ಸ ಏಷ ಪರೋವರೀಯಾನುದೀಥಃ’ (ಛಾಂ. ೧-೯) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರೋವರೀಯಸ್ತ್ವ ಅಥವಾ ಉತ್ತರೋತ್ತರ-ಮೋತ್ತಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮಪರ ಆಕಾಶಶಬ್ದ ಇತಿ ಯಾವತ್ । ನ ತು ರೂಪಾ
ಭೂತಾಕಾಶಮ್ । “ಸ ಷಃ ಪರೋವರಿಯಾನುದ್ರಿಥಃ ಸ ಷೋಽನಂತಃ” ಇತಿ
ಪರೋವರಿಯಸ್ತ್ವಾದೇಸ್ತತ್ರಾಕಾಶೇ ತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋರ್ಲಿಂಗಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಬ್ರಹ್ಮಾವ್ಯಭಿಚಾರಿ-
ಲಿಂಗಸ್ಯಾಕಾಶೇ ಶ್ರವಣಾದಿತಿ ಯಾವತ್ । ಲಿಂಗಾದಿತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸಮುದಾಯಾಶಯಾ ।
ಪ್ರತಿನಯಂ ತತ್ವಿತ್ಯವಧಾರಣಾರ್ಥಕತೋರನುವೃತ್ತಿಃ “ಅಭಿಮಾನಿವ್ಯಪದೇಶಸ್ತು”
ಇತ್ಯತ್ರಾಭಿಮಾನಿವೇತೇವ ಮಹಾಯೋಗವಿಢ್ವದ್ವಿಢ್ವಾದಿಭ್ಯಾಮಿಶ್ರಂ ಏವ ತತ್ತ್ವಶಬ್ದ-
ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಇತಿ ದರ್ಶಯಿತುಮ್ । ಅನ್ಯಸ್ಯ ಮುಖ್ಯತ್ವೇ ವಾ ಅಸ್ಯಾಮುಖ್ಯತ್ವೇ ವಾ
ತದಯೋಗಾತ್ । ಏವಂ ಚ ಮುಖ್ಯಾಮುಖ್ಯನ್ಯಾಯೇನೈವ ಶ್ರುತಿಷು ತೈಸ್ತೈಶ್ಶಬ್ದೈ-

ಮಹಾಯೋಗ, ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರ
ವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾರಾಂಶ. ರೂಢಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶಪರ
ವಾದುದೆಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ‘ಸ ಏಷ ಪರೋವರಿಯಾನುದ್ರಿಥಃ
ಸ ಏಷೋಽನಂತಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರೋವರಿಯಸ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗಗಳು
ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರತ್ರ
ಇಲ್ಲದಿರುವ ಲಿಂಗಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.
‘ಲಿಂಗಾತ್’ ಎಂಬ ಪದವು ಲಿಂಗಗಳ ಸಮುದಾಯಾಭಿಪ್ರಾಯ ಉಳ್ಳದ್ದು.

‘ತು’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲೂ ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಪ್ರಯೋಜನ

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲೂ (ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ) ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಕ ‘ತು’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು,
‘ಅಭಿಮಾನಿವ್ಯಪದೇಶಸ್ತು.....’ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೧-೬) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ
ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯು ಆಯಾ ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಹಾಯೋಗ-
ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಯಾ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನೆಂದು ತೋರಿಸಲು.
ಬ್ರಹ್ಮಭಿನ್ನವಾದ ವಸ್ತುವೇ ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನು
ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂದಾದಲ್ಲಿ (ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳುವ) ‘ತು’ ಶಬ್ದವು ಯುಕ್ತ
ವಾಗಲಾರದು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನೆಂದಾದಮೇಲೆ,
ಮುಖ್ಯ ಮತ್ತು ಅಮುಖ್ಯ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಶಬ್ದವು ತಿಳಿಸುವುದು
ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮುಖ್ಯಾಮುಖ್ಯಯೋಃ ಮುಖ್ಯೇ ಕಾರ್ಯಸಂಪ್ರತ್ಯಯಃ ಎಂಬ
ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು

ವಿಷ್ಣುಗ್ರಹಣಸಿದ್ಧಾವಪ್ಯಮ್ಯಾಸತದ್ವರ್ಮತಛಿಜ್ಞಾಬ್ರುಕ್ತಿಃತಾತ್ಪರ್ಯಜ್ಞಪ್ರಥಾ | ಮುಖ್ಯತ್ವಂ
ನೇತೃಮ್ಯುಪೇತೃ, ಅನುವಾದೇನ ವೇತಿ ಜ್ಞೇಯಮ್ || ೮ ||

ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣಮ್—೯

॥ ॐ ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ ॐ ॥ ೧-೧-೨೩

ಅತ್ರ ನಯೇ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಾಶೇಷನಾಮಸಮನ್ವಯ ಉಚ್ಯತೇ | ಪ್ರಾಣಾನ್ಯಾ-
ದನ್ಯೋಪಲಕ್ಷಣತ್ವೇನ ಪ್ರಾಣೋಕ್ತಿಃ | “ತದ್ವೈ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣ” ಇತ್ಯುಕ್ತಃ ಪ್ರಾಣೋ
ಬ್ರಹ್ಮೈವ | ನ ತು ರೂಪಾ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ | ಕುತಃ ? ಅತ ಏವ “ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ

ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಹೀಗಿದ್ದರೂ, ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸ, ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಡಿಯನ್ನುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು. ಅಥವಾ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಶಬ್ದಗಳ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನಲ್ಲವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ವಾದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಯಾಗಲೀ, ಅನುವಾದಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಲೀ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.¹

ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣ—೯

ಓಂ ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ ಓಂ (೧-೧-೨೩)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಅಂದರೆ ದೇಹಸಂಬಂಧಿ ವಾಚಕಗಳಾದ ಸಮಸ್ತ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನೆಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇತರ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

1. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸ, ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರ ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ೧. ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ‘ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ೨. ಎಲ್ಲ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದೆಂದು ತೋರಿಸಲು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ೩. ಆಕಾಶ ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ, ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಅನುವಾದದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ.

ಪತ್ನೌ” ಇತಿ ನಿರವಕಾಶಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತित्वಲಿङ್ಗಾದೇವೇत्यर्थः । एवेति
“शब्दादेव” इत्यत्रेव लिङ्गस्य निरवकाशत्वमाह ॥ ೧ ॥

ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣಮ್—೧೦

॥ ॐ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್ ॐ ॥ ೧-೧-೨೪

ಅತ್ರ ನಯೇ ಸೂಕ್ತಗತಾಶೇಷನಾಮಸಮನ್ವಯ ಉಚ್ಯತೇ । ಪ್ರಕಾಶವಾಚಿತ್ವೇನ

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ‘ತದ್ವೈತ್ಯಂ ಪ್ರಾಣಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರಾಣನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ರೂಢಿಯಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅತ ಏವ— ‘ಶ್ರೀಶ್ಚ ತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನೌ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವರೂಪವಾದ ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಿಷ್ಣು ಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ’ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೧-೩-೨೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಏವಕಾರವು (ವಾಮನಶಬ್ದಕ್ಕೆ) ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಏವಕಾರವು ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ನಿರವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣ—೧೦

ಓಂ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್ ಓಂ (೧-೧-೨೪)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತವಾಚಕಗಳಾದ ಅಶೇಷ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕಾಶವಾಚಕವಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇರುವ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯಾದ ‘ಹೃದಯಾಹಿತತ್ವ’ ಇರುವುದರಿಂದ ಇತರ ಸೂಕ್ತಗತ ನಾಮಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

1. ‘ತದ್ವೈತ್ಯಂ ಪ್ರಾಣೋ ಅಭವಾ ಮಹಾನ್ ಭೋಗಃ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ | ಭುಜಃ ಕರಿಷ್ಯ ಮಾಣಃ ಯದ್ವೇವಾನ್ ಪ್ರಾಣಯೋ ನವ ||’ (ತೈ. ಆ. ೩-೧೪) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯ ವಾಕ್ಯ. ಎಲೈ ಪ್ರಾಣನೇ, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಜೀವರಿಗೂ ಅನಂದವನ್ನು ನೀಡುವ ನೀನು ಪೂರ್ಣಾನಂದನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುವ ನೀನು ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾಡ್ವಾ ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪಕಹೃದಯಾಹಿತವ್ಯುಕ್ತತಯಾ ವಾಽನ್ಯೋಪಲಕ್ಷಣತ್ವೇನ
 ಜ್ಯೋತಿಷ ಉಕ್ತಿಃ | “ಜ್ಯೋತಿರ್ಹೃದಯ ಆಹಿತಮ್” ಇತಿ ಸ್ತುತೋಕ್ತಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ತತ್
 ಬ್ರಹ್ಮೈವ | ನ ತ್ವಗ್ನಿಸ್ತುಕ್ತಗತತ್ವಾದಿನಾಽಗ್ನಿಃ | “ವಿ ಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತಃ”
 ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ಣಾದೀನಾಂ ವಿಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್ | ಕರ್ಣಾದಿಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯವಿದೂರತ್ವಾ-
 ದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವೈಭವಾದಿತಿ ಯಾವತ್ | ವಿಚರಣೇತಿ ವಾಚ್ಯೇ
 ಚರಣೇತ್ಯುಕ್ತಿರೂಪಸರ್ಗಸ್ಯ ದ್ಯೋತಕತ್ವಮಾತ್ರಾಡ್ವಾ ವಿ ಮೇ ಮನಶ್ಚರತೀತಿ
 ಶ್ರುತ್ಯನುಗಮಾರ್ಥಾ ವೇತಿ || ೧೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ‘ಜ್ಯೋತಿರ್ಹೃದಯ ಅಹಿತಂ ಯತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ
 ಜ್ಯೋತಿಃ-ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು, ತತ್ಪ್ರ-ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಹೊರತು ಅಗ್ನಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲ. ‘ವಿ ಮೇ ಕರ್ಣಾ
 ಪತಯತೋ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಕರ್ಣಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವಿಚರಣವನ್ನು
 ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ—ಕರ್ಣಾದಿ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವಿದೂರನಾಗಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಲಿಂಗ
 ದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಪರಿಮಿತವಾದ ವೈಭವದಿಂದ ಎಂದು ಸಾರ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
 ‘ವಿಚರಣ’ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ‘ಚರಣ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಉಪಸರ್ಗ
 ಗಳು ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ದ್ಯೋತಕ ಮಾತ್ರ, ವಾಚಕವಲ್ಲ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಥವಾ
 ‘ವಿ ಮೇ ಮನಶ್ಚರತಿ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅನುಗಮಕ್ಕೋಸ್ಕರ.

1. ‘ವಿ ಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತೋ ವಿ ಚಕ್ಷುರ್ವಿದಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ಹೃದಯ ಅಹಿತಂ ಯತ್ |
 ವಿ ಮೇ ಮನಶ್ಚರತಿ ದೂರ ಅಧೀಃ ಕಿಂ ಸ್ವದ್ವಕ್ತ್ವಾ ಮಿ ಕಿಮು ನೂ ಮನಿಸ್ಯೇ ||’ (ಋ. ೬-೯-೬)
 ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯ ವಾಕ್ಯ ಇದು. ‘ನನ್ನ
 ಕರ್ಣಗಳು ಮತ್ತು ಚಕ್ಷುಸ್ಸು ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿವೆ. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತ
 ವಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಕರ್ಣಾದಿಗಳಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸೂ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿಗೆ
 ದೂರದಲ್ಲೇ ಇದೆ. ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಯವನಾದ ನಾನು ಏನು ತಾನೇ ಹೇಳಲಿ ? ಏನನ್ನು ಚಿಂತಿಸಲಿ ?’
 ಎಂದು ಮಂತ್ರಾರ್ಥ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಈ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಅಪರಿಮಿತ
 ವೈಭವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕರ್ಣಾದಿ ವಿದೂರತ್ವವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಈ
 ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಪರಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

गायत्र्यधिकरणम्—११

॥ ॐ छन्दोऽभिधानान्नेति चेन्न तथा चेतोर्षण-
निगदात्तथा हि दर्शनम् ॐ ॥ १-१-२५

अत्र नयेऽधिवेदगतगायत्र्याद्यशेषछन्दोनामसमन्वयं ब्रूते ।
प्राधान्यादन्योपलक्षणत्वेन गायत्र्याः सूचनेनोपादानम् । छन्द
इत्यावृत्तिः । “ गायत्री वा इदं सर्वम् ” इत्युक्तगायत्री छन्दः स्यात् ।
कुतः ? गायत्रीपदेन छन्दसोऽभिधानात् । तच्छब्दस्य तत्र रूढत्वादिति

ಗಾಯತ್ರೈ ದಿಕರಣ—೧೧

ಓಂ ಛಂದೋಽಭಿಧಾನಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ ತಥಾ ಚೇತೋಽ-
ರ್ಪಣನಿಗದಾತ್ ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶನಮ್ ಓಂ

(၈-၈-၅၃)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ

ಈ 1ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವೇದಸಂಬಂಧಿ ವಾಚಕಗಳಾದ ಗಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಅಶೇಷ ಭಂದೋವಾಚಕ ನಾಮಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ, ಇತರ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಗಾಯತ್ರಿಯನ್ನು ಭಂದಃಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿಸುವ ಮೂಲಕ ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಭಂದಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿನಾಡಬೇಕು. 'ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಭಂದಸ್ಸೇ ಆಗರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಗಾಯತ್ರೀಪದದಿಂದ ಭಂದಸ್ಸೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿದೆ. ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಅದ್ದರಿಂದ

1. 'ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ' (ಛಾಂ. ೩-೧೨-೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯ ವಾಕ್ಯ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. 'ಗಾಯತಿ ತ್ರಾಯತಿ ಚ' (ಛಾಂ. ೩-೧೨-೧) ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮತಃ ವೇದ ವಕ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದ ಗಾನಕರ್ತೃತ್ವ ಮತ್ತು ಸರ್ವರಕ್ಷಕತ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರಾಣಕರ್ತೃತ್ವ ನೇದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಯಾವತ್ | ನ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ चेत् | न | कुतः ? तथा हि दर्शनम् | दर्शनं श्रुतिः | “ गायति त्रायति च ” इति गानत्राणकर्तृत्वादिलिङ्गबोधक-
श्रुतिर्हि यतोऽस्त इत्यर्थः | अप्रसिद्धपदेन ब्रह्मणो निर्देशो किं प्रयोजन-
मत उक्तं-तथेति | गानादिकर्तृत्वगुणविशिष्टतया चेतस्यर्पणायोपा-
सनायेत्यर्थः | निगदात् “ गायत्री वा इदं सर्वम् ” इति कथना-
दित्यर्थः | चेतोर्पणेत्युक्तिरुपासनास्वरूपोक्त्यर्था | एवं नयान्तरे
अप्रसिद्धशब्दोक्तिकृत्यं बोध्यम् | सुधायां तु “ परो दिवो ज्योतिः ”
इत्युक्तं ज्योतिश्छन्द एव | न विष्णुः | “ गायत्री वा ” इत्युपक्रमे
गायत्रीरूपछन्दसोऽभिधानादिति चेदित्यपि शङ्कार्थः | गानत्राण-
कर्तृत्वाद्गायत्री ब्रह್ಮेति ज्योतिरपि ब्रह್ಮेति परिहारोऽभिमतः ॥

(‘गಾಯत्री वा इदं’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ) ಗಾಯತ್ರಿಯು ಬ್ರಹ್ಮ-
ನಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶನಮ್—ದರ್ಶನವೆಂದರೆ
ಶ್ರುತಿ. ‘ಗಾಯತಿ ತ್ರಾಯತಿ ಚ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಗಾನಕರ್ತೃತ್ವ, ತ್ರಾಣಕರ್ತೃತ್ವ
ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಗಾಯತ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪದಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ
ವುದರ ಉದ್ದೇಶ

ಗಾಯತ್ರಿಯೆಂಬ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದರ
ಪ್ರಯೋಜನವೇನು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ‘ತಥಾ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.
ಗಾನಾದಿಕರ್ತೃತ್ವ ಎಂಬ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದೆಂದು, ಚೇತಸಿ ಅರ್ಪಣಾಯ—
ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಿಗದಾತ್—‘ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ’
ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಚೇತೋಽರ್ಪಣ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು
ಉಪಾಸನೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಇದೇ ರೀತಿ ಇತರ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ
ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸುಧಾ ರೀತ್ಯಾ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಆಕ್ಷೇಪ-ಸಮಾಧಾನಗಳು

ಸುಧಾದಲ್ಲಾದರೋ— “ ‘ಸರೋ ದಿವೋ ಜ್ಯೋತಿಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ
ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಭಂದಸ್ಸೇ ಹೊರತು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ. ‘ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ’ ಎಂದು
ಉಪಕ್ರಮವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರಿಯೆಂಬ ಭಂದಸ್ಸನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ” ಎಂದು
ಶಂಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಗಾನತ್ರಾಣಕರ್ತೃವಾದುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಬ್ರಹ್ಮ
ವಾಗಿದೆ, ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸೂ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಎಂದು ಸರಿಹಾರವು ಅಭಿಮತವಾಗಿದೆ.

ಇತಶ್ಚ ಗಾಯत्री ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಭೂತಾದಿಪಾದವ್ಯಪದೇಶೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚೈವಮ್ ॐ ॥

೧-೧-೨೬

ಭೂತಂ विश्वमादिर्यस्यामृतस्यामृताख्यस्वरूपस्य तद्धತಾದि ।
ಭೂತಾದಿ ಚಾಸೌ ಪಾದಶ್ಚ । ತಸ್ಯ ವ್ಯಪದೇಶಃ । एवं “ಪಾದೋಽಸ್ಯ ಸರ್ವಾ ಭೂತಾನಿ
ತ್ರಿಪಾದಸ್ಯಾಮೃತಂ ದಿವಿ” ಇತ್ಯೇವಂ ಭೂತಾಮೃತರೂಪಪಾದವ್ಯಪದೇಶೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚೈವಂ
ಗಾಯत्री ಬ್ರಹ್ಮೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಏವಮಿತ್ಯಸ್ಯಾವೃತ್ತಿಃ । ತತ್ರಾಥ “ತ್ರಯಾಣಾಮೇವ ಚೈವಮ್”
ಇತ್ಯತ್ರೇವ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥಕಮ್ । “ಚತುಷ್ಪದಾ ಗಾಯत्री” ಇತ್ಯುಕ್ತವಾ ತದ್ವಿವರಣಾಯ

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಭೂತಾದಿಪಾದವ್ಯಪದೇಶೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚೈವಮ್ ಓಂ

(೧-೧-೨೬)

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ

ಭೂತವನ್ ಎಂದರೆ ವಿಶ್ವವು ಯಾವ ಅಮೃತಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ ಅಮೃತಾಖ್ಯ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಆದಿಯಾಗಿರುವುದೋ ಆ ಅಮೃತಾಖ್ಯಸ್ವರೂಪವು ಭೂತಾದಿ ಭೂತಾದಿ ಯಾಗಿರುವ ಪಾದ ಭೂತಾದಿಪಾದ. ಆದರೆ ವ್ಯಪದೇಶವು ಭೂತಾದಿಪಾದವ್ಯಪದೇಶ ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಏವಂ—‘ಪಾದೋಽಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಭೂತಾನಿ ತ್ರಿಪಾದಸ್ಯಾಮೃತಂ ದಿವಿ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಭೂತಾಮೃತರೂಪ ಪಾದ ವ್ಯಪದೇಶವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಏವಂ—ಈಗ ಹೇಳಿದಂತೆ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಆಗಿದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಏವಂ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮೊದಲನೆಯದು ‘ತ್ರಯಾಣಾಮೇವ ಚೈವಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯಂತೆ ‘ಪ್ರಕಾರ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಉಳ್ಳದ್ದು.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಚತುಷ್ಪದಾ ಗಾಯತ್ರೀ’ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಇದರ ವಿವರಣೆಗಾಗಿ ಸಮ್ಮತಿರೂಪ ವಾಗಿ ಉಪನಿಷತ್ತು ಉದಾಹರಿಸುವ ‘ತಾವಾನ್’ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ—ಈ ಪುರುಷ ನಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಭೂತಗಳೂ ಒಂದು ಪಾದ. ಅಮೃತವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ವೈಕುಂಠಾದಿ ಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ರೂಪಗಳು ತ್ರಿಪಾದತ್—(ಉಳಿದ) ಮೂರು ಪಾದಗಳೆಂದು ಭೂತ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ಭಂದಸ್ಥಿತಿಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದೆಂದು ಭಾವ. ಅಥವಾ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದ ರಿಂದಲೂ, (ಗಾಯತ್ರಿಯು ಬ್ರಹ್ಮವೇ) ಎಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಯುಕ್ತಿಯ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಸಮ್ಮತವೇನೊಪನಿಷದುದಾಹೃತೆ “ತಾವಾನ್” ಇತಿ ಮನ್ತ್ರೇಽಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ “ಸರ್ವಾಣಿ
ಭೂತಾನಿ” ಇತ್ಯೇಕಃ ಪಾದಃ । ಅಮೃತಾಖ್ಯಂ ವೈಕುಣ್ಠಾದಿस्थಿತರೂಪತ್ರಯಂ ತ್ರಿಪಾತ್
ಪಾದತ್ರಯಮಿತಿ ಭೂತಾದಿಪಾದಚತುಷ್ಟಯವತ್ವಮುಕ್ತಮ್ । ತच्च ನ ಛಂದಸಿ ಯುಕ್ತ-
ಮಿತಿ ಭಾವಃ । “ಪುರುಷಸೂಕ್ತೋಕ್ತವಾಚ್ಚ” ಇತ್ಯನುಕ್ತಸಮುಚ್ಚಯೇ ವಾ ಚಃ । “ಛೇ
ಪ್ರಥಮಯೋಃ” ಇತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿतीयಯೋಃ ಪ್ರಥಮಾಶಬ್ದ ಇವ ಪಾದಶಬ್ದಃ
ಅಮೃತಾಖ್ಯಸ್ವರೂಪಾಂಶೇ ಮುಖ್ಯೋ ಭೂತೇಷ್ವಮುಖ್ಯ ಇತಿ ಬೋಧ್ಯಮ್ ॥

ಉಕ್ತಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮಾಧತೇ—

॥ ॐ उपदेशभेदान्नेति चेन्नोभयस्मिन्नप्य-
विरोधात् ॐ ॥ १-१-२७

गायत्रीज्योतिषोर्द्युस्थित्वदिवःपरत्वरूपोपदेशभेदात् तद्द्वयं

ಭೂತಗಳಿಗೂ, ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪಗಳಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಪಾದಶಬ್ದವನ್ನು
ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರ ವಿವರಣೆ

1 ‘ಜ಼ೇ ಪ್ರಥಮಯೋಃ’ ಎಂಬ ಪಾಣಿನಿಸೂತ್ರ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೮)ದಲ್ಲಿ
ಪ್ರಥಮಾ ಮತ್ತು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಬೋಧಕವಾದ ಪ್ರಥಮಾ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಥಮಾ
ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೂ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೂ
ಇರುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಾದಶಬ್ದವು ಅಮೃತಾಖ್ಯ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ
ವಾಗಿಯೂ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ॐ ಉಪದೇಶಭೇದಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನೋಭಯಸ್ತಿಸ್ತಪ್ಯವಿ-
ರೋಧಾತ್ ॐ (೧-೧-೨೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಗಾಯತ್ರಿಯನ್ನು ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿರುವುದೆಂದೂ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸನ್ನು ದ್ಯುಲೋಕ
ವನ್ನು ಮೀರಿರುವುದೆಂದೂ ವಿಭಿನ್ನರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವೆರಡೂ

1. ಜ಼ೇ ಪ್ರಥಮಯೋರಮ್ ಎಂದು ಸೂತ್ರ. ಯುಷ್ಮತ್ ಮತ್ತು ಅಸ್ಮತ್ ಶಬ್ದಗಳ
ಮುಂದಿರುವ ‘ಜ಼ೇ’ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಥಮಾ ಮತ್ತು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೆ
‘ಅಮ್’ ಎಂಬ ಅದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಥಮಾ
ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೂ, ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು
ಅವೆರಡನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವಂತೆ ಪಾದ ಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಾದ ಅಮೃತಾಖ್ಯ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು
ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಾದ ಭೂತಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯಮೇಕಂ ವಸ್ತವತ್ಯುಕ್ತಂ ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ चेन्न । उभयस्मिन्नप्युपदेशे
विरोधाभावादित्यर्थः । त्रिसप्तलोकापेक्षयोपपत्तेरिति भावः । भूर्भुवः
स्वरिति त्रिलोकापेक्षायां भुवर्लोकादूर्ध्वस्य सर्वस्य द्युत्वादनन्तासन-
श्चेतद्वीपवैकुण्ठस्थानां द्युस्थत्वात् । भूर्भुवःस्वर्महर्जनस्तपःसत्यमिति
सप्तलोकविवक्षायां मेरुसूर्यमण्डलेन्द्रसदनानां “पृथिव्यां द्यौर्महामेरु-
राकाशे सूर्यमण्डलम् । दिवीन्द्रसदनं चैव तत्परे तु दिवः परे” इति
स्मृत्या द्युत्वात् क्रमात्तत्परानन्तासनादिस्थानां द्युपरत्वादिति भावः ।
लोकत्रयपक्षेप्युक्तदिशा द्युपरत्वसिद्धावपि वैकुण्ठस्य सर्वद्युपरत्वसिद्धयै
सप्तलोकपक्षोक्तिः । “द्व्यात्मकेभ्यश्च सर्वेभ्यो वैकुण्ठश्चोच्च उच्यते”

ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ.
ಎರಡೂ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ನಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ದ್ಯುಸ್ಥಿತ್ವ,
ದಿವಃ ಪರತ್ವಗಳು ಮೂರು ಲೋಕ ಮತ್ತು ಏಳು ಲೋಕಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಉಪಪನ್ನ
ವಾಗುವವೆಂದು ಭಾವ.

ದ್ಯುಸ್ಥಿತ್ವ ಮತ್ತು ದಿವಃ ಪರತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ಭೂಃ, ಭುವಃ ಮತ್ತು ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ
ಭುವರ್ಲೋಕದ ಮೇಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ಲೋಕವೂ ದ್ಯುಲೋಕವೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ.
ಆದ್ದರಿಂದ ಅನಂತಾಸನ, ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ ಮತ್ತು ವೈಕುಂಠಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ರೂಪಗಳು
ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು. ಭೂಃ, ಭುವಃ, ಸ್ವಃ, ಮಹಃ, ಜನಃ, ತಪಃ
ಮತ್ತು ಸತ್ಯ ಎಂಬ ಏಳು ಲೋಕಗಳ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, “ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ
ದ್ಯೌರ್ಮಹಾಮೇರುಃ ಆಕಾಶೇ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಮ್” ದಿವೀಂದ್ರಸದನಂ
ಚೈವ ತತ್ಪರೇ ತು ದಿವಃ ಪರೇ || ”¹ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಂತೆ ಮೇರು, ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ
ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಸದನಗಳು ದ್ಯುಲೋಕಗಳಾಗಿರುವುವು. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇವುಗಳ ಮೇಲಿರುವ
ಅನಂತಾಸನ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ಮೇಲಿರುವುವು ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳು-
ತ್ತವೆ ಎಂದು ಭಾವ. ಲೋಕತ್ರಯಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈಗ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನಂತಾಸನಾದಿ
ಗಳನ್ನು ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ಮೇಲಿರುವವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ. ಆದರೆ ವೈಕುಂಠವು
ಸರ್ವದ್ಯುಲೋಕಗಳಿಂದ ಮೇಲಿರುವುದು ಎಂದು ತೋರಿಸಲು ಸಪ್ತಲೋಕಪಕ್ಷವನ್ನು

1. ‘ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾಮೇರುವು ದ್ಯುಲೋಕವೆಂದೆನಿಸುವುದು, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ
ಮಂಡಲವು ದ್ಯುಲೋಕವು, ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಸದನವು ದ್ಯುಲೋಕವು. ಇವುಗಳಿಗಿಂತ ಮೇಲಿರುವ
ದೆಲ್ಲವೂ ದಿವಃ ಪರವು.’

ಇತ್ಯುಕ್ತಃ । ಚಂದ್ರಿಕಾयां तु-अग्निसूक्तस्थछान्दोग्यस्थज्योतिषोर्नैकार्थत्वं
कर्णादिविदूरत्वदृष्टश्रुतत्वाद्युपदेशभेदादिति चेन्न । उभयस्मिन्नप्युपदेशे
आकारभेदेनाविरोधादिति वृत्त्यन्तरमुक्तम् ॥ ११ ॥

पादान्त्यप्राणाधिकरणम्—१२

॥ ॐ प्राणस्तथाऽनुगमात् ॐ ॥ १-१-२८

अत्र नयेऽन्यप्रापकबहुलिङ्गयुतनामसमन्वय उच्यते । ऐतरेये

ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ವೈಕುಂಠವು ಸರ್ವದ್ಯುಲೋಕಗಳಿಂದ ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುದು ಎನ್ನು
ವುದು “ದ್ವಾಶ್ವತ್ಥಕೇಭ್ಯಶ್ಚ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ವೈಕುಂಠಶ್ಚ ಉಚ್ಚ ಉಚ್ಯತೇ” ಎಂಬ
ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.

ಚಂದ್ರಿಕಾ ರೀತ್ಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ—ಅಗ್ನಿ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಛಾಂದೋಗ್ಯವಾಕ್ಯ
ದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಅಗ್ನಿ ಸೂಕ್ತ ಸ್ತನಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿಗೆ
ಕರ್ಣಾದಿವಿದೂರತ್ವವನ್ನೂ ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಸ್ತನಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿಗೆ ದೃಷ್ಟತ್ವ, ಶ್ರುತತ್ವ
ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಭಿನ್ನ ರೀತಿಯ ಉಪದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ
ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಎರಡು ಉಪದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಆಕಾರಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ
ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಆಂತಿಮ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣ—೧೨

ಓಂ ಪ್ರಾಣಸ್ತಥಾಽನುಗಮಾತ್ ಓಂ (೧-೧-೨೮)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ಯರಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ತೋರುವ

1. “ತಾ ವಾ ಏತಾಃ ಶೀರ್ಷಣ್ ಶ್ರಿಯಃ ಶ್ರಿತಾಃ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನೋ ವಾಕ್
ಪ್ರಾಣಃ” (ಐ. ಆ. ೨-೧-೪) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ‘ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, ಶ್ರೋತ್ರ,
ಮನಸ್ಸು, ಪ್ರಾಣ ಈ ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳು ಚತುರ್ಮುಖನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ
ದ್ದಾರೆ’ ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಪರಿತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣವೂ ಇಂದ್ರಿಯವೇ,
ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ದೇವೋಪದೇಶ್ಯತ್ವ, ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ, ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತತ್ವ
ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳು ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣವು ಬ್ರಹ್ಮವೇ
ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

बहुकृत्वः “ता वा एता” इत्यारभ्य श्रुतः प्राणो यथा “तद्वै त्वं प्राण” इत्ययं ब्रह्म तथा अयं च तत्तु ब्रह्मैव । न त्विन्द्रजीवमुख्यप्राणाः । कुतः ? ब्रह्मशब्ददेवोपास्यत्वादितच्छ्रुतिलिङ्गानामस्मिन् प्रकरणेऽनुगमादनुवृत्तेरभ्यासादित्यर्थः । तथेत्युक्तिस्तत्रोक्तजीवनहेतुत्वरूपप्राणपदप्रवृत्तिनिमित्तसत्त्वस्मारणार्था । “तथा प्राणाः तथाऽन्यत्प्रतिषेधात्” इत्यादिवत् । यद्वा अस्यान्यत्वे प्राचीनोऽप्यन्य इति न शङ्क्यम् । स चायं च ब्रह्मैवेति वक्तुं तथेत्युक्तिः । अनुगमादित्युक्तिरेतत्प्रकरणस्य वैष्णवत्वोक्त्यर्था ।

ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. 'ತದ್ವೈ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣನು ಹೇಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನೋ ತಥಾ-ಹಾಗೆ, ಐತರೇಯದಲ್ಲಿ 'ತಾ ವಾ ಏತಾಃ' ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ ಅನೇಕ ಸಲ ಶ್ರುತನಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣನೂ ತತ್ ತು-ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ಇಂದ್ರ, ಜೀವ ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ, ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗಗಳ ಅನುಗಮಾತ್-ಅನುವೃತ್ತಿ ಎಂದರೆ ಅಭ್ಯಾಸವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ತಥಾ' ಮತ್ತು 'ಅನುಗಮಾತ್' ಪದಗಳ ಸಾರ್ಥಕತೆ

‘ತಥಾ ಪ್ರಾಣಾಃ’ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೨-೪-೧) ತಥಾಽನ್ಯತ್ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೩-೨-೩೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ತಥಾಶಬ್ದವು ಹೇಗೆ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಯುಕ್ತಿಗಳ ಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವುದೋ ಹಾಗೆ ಪ್ರಕೃತ ಸೂತ್ರದಲ್ಲೂ ತಥಾ ಶಬ್ದವು ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಾಣಪದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಜೀವನಹೇತುತ್ವ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲೂ ಇದೆ ಎಂದು ಸ್ಮರಣೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಅಥವಾ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಣನೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಆ ಪ್ರಾಣನೂ ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣನೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ‘ತಥಾ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕರಣವು ವಿಷ್ಣುಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪ್ರಕರಣವೆಂದು ಸೂಚಿಸಲು ‘ಅನುಗಮಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಉಕ್ತಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮಾಧತೇ—

॥ ॐ ನ ವಕ್ತುರಾತ್ಮೋಪದೇಶಾದಿತಿ चेदಧ್ಯಾತ್ಮಸम्बन्ध-
भूमा ह्यस्मिन् ॐ ॥ १-१-२९

ವಕ್ತುವೃಹತಿಸಹಸ್ರಂ ವಕ್ತುर्विश्वामित्रस्येन्द्रेण “प्राणो वा अहमस्म्यृषे”
इत्यात्मन एव प्राणतयोपदेशान्न प्राणो ब्रह्मेति चेन्नेति शेषः । कुतः ? हि
यस्मात् अस्मिन् प्रकरणेऽध्यात्मं देहेषु विष्णुदेहभूतेष्विन्द्रविश्वामित्रादिषु
सम्बन्धभूमा सम्बन्धबाहुल्यम्, “प्राणोऽहं प्राणस्त्वं प्राणस्सर्वाणि
भूतानि” इत्युक्तबह्वध्यात्मसम्बन्ध इति यावत्, व्यपदिश्यते यतोऽतः
प्राणो विष्णुरित्यर्थः । इन्द्रेण प्राणाख्यब्रह्मणः सर्वगतत्वमेवोच्यते

ಈಗ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ —

ಓಂ ನ ವಕ್ತುರಾತ್ಮೋಪದೇಶಾದಿತಿ ಚೇದಧ್ಯಾತ್ಮಸಂಬಂಧ-
ಭೂಮಾ ಹ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಓಂ (೧-೧-೨೯)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ವಕ್ತುಃ—ಬೃಹತ್ ಶೇಷಹಸ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ‘ಪ್ರಾಣೋ
ವಾ ಅಹಮಸ್ಮಿ ಋಷೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನೇ ಪ್ರಾಣನೆಂದು ಉಪದೇಶಿ
ಸಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ‘ಸರಿಯಲ್ಲ’
ಎಂದು ಶೇಷವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ಹಿ—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ,
ಅಸ್ಮಿನ್—ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಂ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣು ದೇಹವಾಗಿರುವ
ಇಂದ್ರ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಭೂಮಾ -ಸಂಬಂಧಬಾಹುಲ್ಯವು
ಅಂದರೆ ‘ಪ್ರಾಣೋಽಹಂ ಪ್ರಾಣಸ್ತುಂ ಪ್ರಾಣಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ’ ಎಂಬುದಾಗಿ
ಬಹಳವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಸಂಬಂಧವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಾಣನು
ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಾಣನಾಮಕನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸರ್ವಗತತ್ವವನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ತನ್ನನ್ನೇ ಪ್ರಾಣನೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

‘ಅಧ್ಯಾತ್ಮಸಂಬಂಧ ಭೂಮಾ’ ಪದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ ಮತ್ತು ‘ವಕ್ತುಃ’
ಪದಪ್ರಯೋಗದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

ಅಥವಾ, ಅಸ್ಮಿನ್—ಈ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಅಧಿಕನಾದ ಆತ್ಮನ, ಸಂಬಂಧಭೂಮಾ
ಎಂದರೆ ಬಹುಲವಾದ ಆವೇಶವು ಇರುವುದು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ‘ಪ್ರಾಣೋ ವಾ

ನ ತು ಪ್ರಾಣತ್ವೇನಾತ್ಮೋಪದಿಶ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ । ಯದ್ವಾ ಅಸ್ಮಿನ್ನಿಂದ್ರೇಽಧಿ-
ಕಾತ್ಮನಃ ಸಮ್ಬಂಧಭೂಮಾ ಆವೇಶಬಾಹುಲ್ಯಂ ಹಿ ಯಸ್ಮಾದಸ್ತೃತಸ್ತದಪೇಕ್ಷಯಾ
“ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಹಮ್” ಇತ್ಯುಕ್ತಿರित್ಯರ್ಥಃ । ಆತ್ಮೋಪದೇಶಾದಿತೈವ ಪೂರ್ತೌ
ವಕ್ತುರित್ಯುಕ್ತಿಃ ಶಾಸ್ತ್ರವಕ್ತಾರಂ ಪ್ರತೀಂದ್ರಸ್ಯ ನ ವಿಪ್ರಲಮ್ಬ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ಯುಕ್ತಿ-
ಸೂಚನಾರ್ಥಾ । ಸಮ್ಬಂಧೇತ್ಯುಕ್ತಿರೈಕಯನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಾ ॥

ತರ್ಹಿ ಪ್ರಾಣೋ ಮಯಸ್ತೃಪೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಯಾದಿತೃತ ಆಹ—

॥ ॐ ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಯಾ ತ್ವಪದೇಶೋ ವಾಮದೇವವತ್ ॐ ॥

೧-೧-೩೦

ತುರೇವ । ಶಾಸ್ತೀತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಮಂತರ್ಯಾಮಿ । “ಸಂವಿಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಂ ಪರಂ ಪದಮ್”
ಇತ್ಯಾದೇಃ । ತದ್ವೈದೃಶ್ಯೈವ “ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಹಮ್” ಇತ್ಯುಪದೇಶೋ ನ ತು ತಾದಾತ್ಮ್ಯೇನ ।

ಅಹಂ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಆತ್ಮೋಪದೇಶಾತ್' ಎಂದಿಷ್ಟೇ
ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಸಾಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ 'ವಕ್ತುಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರವಕ್ತಾರ
ನನ್ನು ಇಂದ್ರ ವಂಚಿಸಲಾರ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯು ಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು.
'ಸಂಬಂಧ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಐಕ್ಯವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಬಂಧಬಾಹುಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಉದ್ದೇಶವಿರುವ
ದಾದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು 'ಪ್ರಾಣೋ ಮಯಿ ಅಸ್ತಿ ಮರ್ಷೇ'—ಎಲೈ ಮುಷಿಯೇ, ನನ್ನಲ್ಲಿ
ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆ—ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುವ
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟ್ಯಾ ತ್ವಪದೇಶೋ ವಾಮದೇವವತ್ ಓಂ
(೧-೧-೩೦)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಮತ್ತು 'ಶಾಸ್ತ್ರ' ಪದಪ್ರಯೋಗದ ಉದ್ದೇಶ

'ತು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನು ಎಂದರ್ಥ. 1 'ಸಂವಿತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪರಂ ಪದಮ್' ಎಂಬ
ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರ 'ಶಾಸ್ತಿ ಇತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಂ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದರೆ

1. ಭಾಗವತ ಪ್ರಥಮಸ್ಕಂಧದ ವಾಕ್ಯ. ಇಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನನ್ನು ಸಂವಿತ್, ಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದ
ಪದಗಳಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವಾಮದೇವವತ್ ವಾಮದೇವೋಪದೇಶವತ್ । ಯಥಾ ವಾಮದೇವೋಽಂತರ್ಯಾಮಿದೃಶ್ಯಾ “ಅಹಂ ಮನುರಭವಮ್” ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಹ ತದ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಅಂತರ್ಯಾಮಿದೃಶ್ಯೇತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಶಾಸ್ತ್ರೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸರ್ವಶಾಸ್ತೃತ್ವಾತ್ ತತ್ತತ್ತ್ವದ್ವಾಚ್ಯತೇತಿ ಜ್ಞಾಪನಾರ್ಥಾ । “ತತ್ತ-
ನ್ವಾಮೋಚ್ಯತೇ ವಿಷ್ಣುಸ್ಸರ್ವಶಾಸ್ತೃತ್ವಹೇತುತಃ” ಇತ್ಯಾದೇಃ ।

॥ ೐ ಜೀವಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಾನ್ನೇತಿ ಚೆನ್ನೋಪಾಸಾತ್ರೈವಿಧ್ಯಾ-
ದಾಶ್ರಿತತ್ವಾದಿಹ ತಯೋಗಾತ್ ೐ ॥ ೧-೧-೩೧

ಪ್ರಾಣೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವರ್ತತೇ । ನೇತೃನಂತರಂ ಶಾಸ್ತ್ರದೃಶ್ಯಾ ತೂಪದೇಶ ಇತಿ ಚ ।
“ತಂ ಶತಂ ವರ್ಷಾಣ್ಯಭ್ಯಾರ್ಚತ್” ಇತಿ ಶತಾಯುಷ್ಣಾದಿರೂಪಜೀವಲಿಂಗಾತ್ ಪ್ರಾಣ-

ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ‘ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಹಮ್’ ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದು ಹೊರತು ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದಲ್ಲ. ವಾಮದೇವವತ್-ವಾಮ ದೇವನ ಉಪದೇಶದಂತೆ. ಹೇಗೆ ವಾಮದೇವನು ಅಂತರ್ಯಾಮಿದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ‘ಅಹಂ ಮನುರಭವಂ’ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿದನೋ ಅದರಂತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಂತರ್ಯಾಮಿದೃಷ್ಟಾ ಎಂಬ ಹೇಳುವ ಬದಲು ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರು ವುದು ‘ತತ್ತನ್ನಾ ನೂ ಚೈತೇ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರತ್ವಹೇತುತಃ’ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣ ದಂತೆ ಸರಮಾತ್ಮನು ಏಲ್ಲರಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಯಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ಓಂ ಜೀವಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನೋಪಾಸಾ-
ತ್ತ್ವೈವಿಧ್ಯಾದಾಶ್ರಿತತ್ವಾದಿಹ ತದ್ಯೋಗಾತ್ ಓಂ
(೧-೧-೩೧)

ಸೂತ್ರದ ಅಕ್ಷೇಪಾಂಶ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನಾಂಶಗಳ ವಿವರಣೆ

ಪ್ರಾಣೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ನ’ ಎಂಬುದರ ಅನಂತರ ‘ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಾ ತೂಪದೇಶಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ತಂ ಶತಂ ವರ್ಷಾಣಿ ಅಭ್ಯಾರ್ಚತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶತಾಯುಷ್ಷವು ರೂಪವಾದ ಜೀವಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳೊಡನೆ ಸಂವಾದರೂಪವಾದ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣನ ಲಿಂಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲವೆಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ‘ತಂ ಶತಂ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಜೀವ ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರುವುದು ಅಂತರ್ಯಾಮಿದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾದುದು.

ಸಂವಾದಾದಿಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಾನ ಪ್ರಾಣೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ चेन्न । “ तं शतम् ” इत्यादि-
जीवप्राणलिङ्गोपदेशः तदन्तर्यामिदृष्ट्यैव युक्तः । “ उदासीनवदास्तां
तौ ” इत्युदासीन्यं तु बाह्यरूपेणेत्यविरोधः । किमर्थान्तर्याम्युक्ति-
रित्यत उक्तमुपासेत्यादि । अन्तर्व्याप्तत्वबहिष्ठत्वभेदेन ब्रह्मोपासायाः
त्रैविध्यादिह प्रकरणे “ स एतमेव सीमानं विदायैतया द्वारा प्रापद्यत ”
इति “ स एतमेव पुरुषं ब्रह्मततममपश्यत् ” इति “ एतद्ध स्म वै
तद्विद्वानाह महिदास ऐतरेयः ” इति च तत्रैविध्यस्याश्रितत्वादुक्तत्वा-
दित्यर्थः । एकयैवोपासयाऽलं किं त्रैविध्येनेत्यत उक्तं-तद्योगात् ।

‘ಉದಾಸೀನವದಾಸ್ತಾಂ ತೌ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಉದಾಸೀನನಾಗಿದ್ದಾ
ನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಬಾಹ್ಯರೂಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಾದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ಅಂತರ್ಯಾಮಿದೃಷ್ಟಿಯ ಉದ್ದೇಶ

ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದರ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ
ಉತ್ತರವಾಗಿ ‘ಉಪಾಸಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಂತಃ, ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವ ಮತ್ತು
ಬಹಿಷ್ಕೃತತ್ವ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೆಯು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಈ
ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ ಸ ಏತಮೇವ ಸೀಮಾನಂ ವಿದಾಯಾ ಏತಯಾ ದ್ವಾರಾ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ ’,
‘ ಸ ಏತಮೇವ ಪುರುಷಂ ಬ್ರಹ್ಮತತಮಂ ಅಪಶ್ಯತ್ ’ ಮತ್ತು ‘ ಏತದ್ಧ ಸ್ಮ ನೈ
ತದ್ವಿದ್ವಾನಾಹ ಮಹಿದಾಸ ಐತರೇಯಃ ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆ ತ್ರೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿ
ಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪಾ
ಸನೆಯೇ ಸಾಕು, ತ್ರಿವಿಧೋಪಾಸನೆ ಏಕೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ—‘ತದ್ವಿದ್ವಾಂಸಾತ್’.
ತಸ್ಯ—ಆ ಉಪಾಸನಾತ್ಮವಿಧ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಭೇದದಿಂದ, ಯೋಗಾತ್—ಯುಕ್ತತೆ ಇರು
ವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ ಉಪಾಸಾತ್ಮವಿಧ್ಯಾತ್ ’ ಎಂಬ ಸಮಾಸದ ಮತ್ತು ‘ಉಪಾಸಾ’ ಶಬ್ದದ
ಸಾಧುತ್ವಸಮರ್ಥನೆ

‘ಪೂರಣಗುಣ’ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಪಾಣಿನಿಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ
ವಾಚಕಶಬ್ದದೊಡನೆ ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸವು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ಆ ನಿಷೇಧ ಅನಿತ್ಯವೆಂದು
ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ‘ ಸಂಜ್ಞಾಪ್ರಮಾಣತ್ವಾತ್ ’ ಎಂಬ ಸಮಾಸದಂತೆ ‘ ಉಪಾಸಾ
ತ್ಮವಿಧ್ಯಾತ್ ’ ಎಂಬ ಸಮಾಸವು ಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮುಂದೆಯೂ

ತಸೋಪಾಸಾತ್ರೈವಿಧ್ಯಸ್ಯಾಧಿಕಾರಿಭೇದೇನ ಯೋಗಾಶ್ರುತತ್ವಾದಿತೀರ್ಥಃ । “ಪೂರ್ಣ-
ಗುಣ” ಇತಿ ಗುಣೇನ ಸಮಾಸನಿಷೇಧಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವೋಕ್ತೇರೂಪಾಸಾತ್ರೈವಿಧ್ಯಾದಿತಿ
ಸಾಧು । ಸಂಜ್ಞಾಪ್ರಮಾಣತ್ವಾದಿತಾದಿವತ್ । ಏವಮಗ್ರೇಽಪಿ । “ಛಾಸಶ್ರಂತೋ
ಯುಚ್” ಇತಿ ವಿಶೇಷಮನಾಶ್ರಿತ “ಗುರೋಶ್ಚ ಹಲಃ” ಇತ್ಯುತ್ಸರ್ಗಸ್ಯೈವಾಶ್ರಯಣಾದ್ವಾ,
“ರೋಗಾಖ್ಯಾಯಾಂ ಷ್ವಲ್ ಬಹುಲಮ್” ಇತಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾದ್ವಾ, “ವಾಽಸರೂಪೋಽಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್”
ಇತಿ ಸರೂಪಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪೇನ ವಾಧೋಕ್ತೇರ್ಧವಂತತ್ವೇನ ವಾ ಉಪಾಸೇತಿ
ಸಾಧು ॥ “ವಜಂತಃ ಪುಂಸಿ” ಇತಿ ಪಾಣಿನೀಯಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಸ್ಯ ತೃತೀಯೇ “ನೌ
ವೃ ಧಾನ್ಯೇ” ಇತ್ಯತ್ರ ಮಜ್ಜಯಿ ಪ್ರಾಯಿಕತ್ವೋಕ್ತೆಃ ॥ ೧೨ ॥

ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 1. ‘ಣ್ಯಾಸಶ್ರಂಥೋ ಯುಚ್’ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೩-೧೦೭)
ಎಂಬ ವಿಶೇಷಸೂತ್ರವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದೇ, ‘ಗುರೋಶ್ಚ ಹಲಃ’ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೩-೧೦೩)
ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಸೂತ್ರವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ‘ರೋಗಾಖ್ಯಾಯಾಂ
ಷ್ವಲ್ ಬಹುಲಮ್’ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಬಹುಲ’
ಗ್ರಹಣಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ‘ವಾಽಸರೂಪೋಽಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್’ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೯೪)
ಎಂಬುದಾಗಿ ಸರೂಪಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ‘ಘಂಜಾ’
ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ‘ಉಪಾಸಾ’ ಎಂಬ ಪದವು ಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ‘ಘಂಜಾಂತಃ ಪುಂಸಿ’
—ಘಂಜಾ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಎಂಬ ಪಾಣಿನೀಯ ಲಿಂಗಾನು
ಶಾಸನವನ್ನು ಪ್ರಾಯಿಕವೆಂದು ಮಂಜರೀಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ತೈಯ್ಯಾಧ್ಯಾಯದ ‘ನೌ

1. ಆಸ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಎಂದು ಈ ಸೂತ್ರ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಯುಚ್
ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದ್ದಲ್ಲಿ ‘ಉಪಾಸಾ’ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ, ಗುರುವರ್ಣವುಳ್ಳ
ಹಲಂತಧಾತುವಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಆಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುವುದೆಂದು ಹೇಳುವ ಗುರೋಶ್ಚ ಹಲಃ
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ‘ಉಪ’ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಸಹಿತವಾದ ಆಸ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಕಾರಪ್ರತ್ಯಯ
ವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗ ‘ಉಪಾಸಾ’ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುವುದು. ಅಥವಾ ‘ಉಪಾಸಾ’ ಎಂಬ ಪದ
ಘಂಜಾ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಪದ. ‘ರೋಗಾಖ್ಯಾಯಾಂ ಷ್ವಲ್ ಬಹುಲಮ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
‘ಬಹುಲ’ ಗ್ರಹಣದಿಂದ ಷ್ವಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರಬಹುದೆಂದು ಸೂಚಿತ
ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಹುದು. ಸಮಾನರೂಪವಿಲ್ಲದ ಆಪವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉತ್ಸರ್ಗ
ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಬಾಧಕವಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳುವ ‘ವಾಽಸರೂಪೋಽಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್’
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ವಿಭಿನ್ನರೂಪವುಳ್ಳ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಘಂಜಾ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪ
ದಿಂದ ಬಾಧಕವಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಘಂಜಾಂತವಾದ ‘ಉಪಾಸಾ’ ಪದ ಮತ್ತು ಯುಜಂತವಾದ
‘ಉಪಾಸಾ’ ಪದ—ಇವೆರಡೂ ಸಾಧುವೆಂದು ಭಾವ.

ಅತ್ರಾನಂದಮಯನಯೇ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸ್ವಾಭವೈಕ್ಯಂ, ಅಂತರನಯೇ ಇಂದ್ರಾದಿವೇ-
ಗತೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಃ ಆಕಾಶನಯೇ ಸರ್ವಸ್ವಭಾವಸ್ಯ ಚೇಶಾಯತ್ತತ್ವಂ, ಪ್ರಾಣನಯೇ
ಸರ್ವಜೀವನಹೇತುತ್ವಂ, ಜ್ಯೋತಿರ್ನಯೇ ಸರ್ವಸೂಕ್ತಾನಾಮವೈಷ್ಣವತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧೇರಜ್ಞಾನಮೂಲತ್ವಂ,
ಛಂದೋನಯೇ ಅನಾದಿನಿತ್ಯಸ್ಯಾಪಿಶಾಧಿನತ್ವಂ, ಅನ್ಯನಯೇ ಸರ್ವತತ್ತತ್ತ್ವತುಲಿಜ್ಞಾನಾಂ
ತತ್ತದಂತರ್ಯಾಮಿತ್ಯತ್ವಂ ಸಿದ್ಧಮಿತ್ಯಾದಿ ಬೋಧ್ಯಮ್ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾಯಾಂ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ

ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ ॥ ಶ್ರೀಕೃಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ವೃ ಧಾನ್ಯೇ ' (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೪೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ 'ಉಪಾಸಾ' ಎಂದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವು ಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ಈ ಸಾದದ ಅನಂದಮಯಾದ್ಯಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಕೆಲವು
ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಮೇಯಗಳು

ಈ ಸಾದದಲ್ಲಿ—ಅನಂದಮಯಾದಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ತನ್ನ ಅವಯವಗಳಿಂದ
ಐಕ್ಯ, ಅಂತರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿವೇಗಗಳ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ, ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವಭಾವ—ಇವುಗಳಿಗೆ ಈಶಾಧೀನತ್ವ, ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವ
ಜೀವನಹೇತುತ್ವ, ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸೂಕ್ತಗಳೂ ಅವೈಷ್ಣವ ಎಂಬ
ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನಮೂಲತ್ವ, ಭಂದೋಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿನಿತ್ಯವಾದದ್ದಕ್ಕೂ
ಈಶಾಧೀನತ್ವ, ಕೊನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತವಾದ, ಆಯಾ ವೇಗಗಳ, ಶ್ರುತಿ-
ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಸ್ಥತ್ವ—ಇವುಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯ
ಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಗಳು ರಚಿಸಿರುವ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

प्रथमाध्यायस्य द्वितीयः पादः

सर्वगतत्वाधिकरणम्—१

एवमन्यत्रप्रसिद्धाशेषनामसमन्वयमुक्त्वा अत्रपादे तादृशल्लिङ्ग-
समन्वय उच्यते—

॥ ॐ सर्वत्र प्रसिद्धोपदेशात् ॐ ॥ १-२-१

अत्र नये सर्वत्रावस्थितत्वरूपतादृशभावाल्लिङ्गसमन्वयः
क्रियते । तच्चिवति वर्तते । उच्यमानमिति शेषः । सर्वत्र “एतमस्या-
मेतं दिवि” इत्यादिना “सर्वेषु भूतेषु” इत्यन्तेन पृथिव्यादिषूच्यमानं

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯ—ದ್ವಿತೀಯಪಾದ

ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣ—೧

ಈ ಪಾದದ ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯ ವಿಷಯ

ಹೀಗೆ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಶೇಷ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು
ಹೇಳಿದ ನಂತರ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅಶೇಷ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ
ಸಮನ್ವಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಓಂ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪದೇಶಾತ್ ಓಂ (೧-೨-೧)

ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರ ಅವಸ್ಥಿತತ್ವವೆಂಬ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಭಾವರೂಪ
ವಾದ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ‘ತತ್ ತು’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು

1. ಈ ‘ತಸ್ಮೈತ್ಯಸ್ಯಾಸಾನಾದಿತ್ಯೋ ರಸಃ ... ಏತಂ ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು’
(ಐ. ೩-೨-೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ‘ಪ್ರಕೃತನಾದ ಸಂವತ್ಸರನಾಮಕ
ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಆದಿತ್ಯನಾಮಕನಾದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನು ಅಧಿಪತಿಯು. ಇವನನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು
ಸರ್ವಗತನೆಂದು ಹೇಳುವರು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವ ಸರ್ವಗತತ್ವವು
ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅದಿತ್ಯನಿಗೆ ಅಂದರೆ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ‘ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇ
ತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಸರ್ವಗತನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ತತು ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ನ ತ್ವಾದಿತ್ಯೋ ಜೀವೋ ವಾ । ಕುತಃ ? ಪ್ರಸಿದ್ಧಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇವ
ಶ್ರುತ್ಯಾದೌ ಪ್ರಸಿದ್ಧಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ “ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ” ಇತ್ಯುಪ-
ದೇಶಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇತ್ಯುಕ್ತಿರ್ಜೀವಾದಿಗ್ರಹಣೇ
ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಬಾಧಸೂಚನಾಯ ।

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ವಿವಕ್ಷಿತಗುಣೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ॐ ॥ ೧-೨-೨

ಸರ್ವತ್ರ ತತ್ತ್ವಿತಿ ವರ್ತತೇ । ವಿವಕ್ಷಿತಾನಾಂ ವಕ್ತುಂ ಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ವಕ್ಷ್ಯ-
ಮಾಣಾನಾಮಿತಿ ವಾ, ಉಪಸಂಹಾರಸ್ಥಾನಾಮಿತಿ ಯಾವತ್, ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯಾಣಾ-
ಮಿತಿ ವಾ, ಗುಣಾನಾಂ “ಸ ಯೋಽತೋಽಶ್ರುತ” ಇತ್ಯಾಶ್ರುತಾಶ್ರುತತ್ವಾದಿಧರ್ಮಾಣಾ-

ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಉಚ್ಯಮಾನಂ’ ಎಂಬ ಶೇಷವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸರ್ವತ್ರ—‘ಏತಮಸ್ಯಾಂ ಏತಂ ದಿವಿ’ ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ‘ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ, ಉಚ್ಯಮಾನಂ—ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು, ತತ್ತು-ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಹೊರತು ಆದಿತ್ಯನಾಗಲಿ, ಜೀವನಾಗಲಿ ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಸ್ಯ-ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದದ, ಉಪದೇಶಾತ್—‘ಏತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ’ ಎಂದು ಉಪದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. (ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ) ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ‘ಪ್ರಸಿದ್ಧ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಜೀವಾದಿಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಬಾಧೆ ಬರುವುದು ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲು.

ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಸರ್ವಗತನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ವಿವಕ್ಷಿತಗುಣೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ (೧-೨-೨)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ವಿವಕ್ಷಿತ’ ಪದದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

‘ಸರ್ವತ್ರ’, ‘ತತ್ತು’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ವಿವಕ್ಷಿತಾನಾಂ—ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ, ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿತಾತ್ಪರ್ಯ ವಿಷಯಗಳಾಗಿರುವ, ಗುಣಾನಾಂ—‘ಸ ಯೋಽತೋಽಶ್ರುತಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಅಶ್ರುತತ್ವ ಮೊದಲಾದ

ಮುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೌ ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ಜೀವಾದಾವನುಪಪತ್ತೇರಿತ್ಯर्थः । ವಿವಕ್ಷಿತೇ-
 ತ್ಯುಕ್ತಿಗುಣಾನಾಮುಪಸंहಾರಸ್ಥತ್ವಾದಿನಾ ಪ್ರಾವರ್ಯಸೂಚನಾಯ । अनुव्याख्याने
 तु विवक्षित एतच्छ्रुत्यादावभिमतो दूरे शक्तस्यापि तत्तच्छक्तिप्रबोध-
 नार्थं तत्र तत्रावस्थानरूपो यो गुणस्तस्य लीलयोपपत्तेर्दूरस्थस्यापि
 शक्तस्य तत्र तत्रावस्थानं व्यर्थमिति न चोद्यमिति वृत्त्यन्तरमभिप्रेतम् ॥

आदित्यश्रुतेरादित्यश्चक्षुर्मयत्वादिलिङ्गाच्च जीवो वा किं न
 स्यादित्यत आह—

ಧರ್ಮಗಳು, ಉಪಪತ್ತೇಶ್ಚ - ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಸೃಷ್ಟಿವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿರು
 ವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಜೀವ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ಆ ಧರ್ಮಗಳು ಅನುಪಪನ್ನವೆಂದು
 ಅರ್ಥ. 1'ವಿವಕ್ಷಿತ' ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಗುಣಗಳು ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
 ಪ್ರಬಲಗಳೆಂದು ಸೂಚಿಸಲು.

ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ

ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ—ವಿವಕ್ಷಿತಃ-ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಶ್ರುತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ
 ಅಭಿಮತವಾದ, ಗುಣಃ-ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದೇ ಆಯಾಯಾ ವಸ್ತುಗಳ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಜಾಗೃತ
 ಗೊಳಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದರೂ ಆಯಾಯಾ ವಸ್ತುಗಳ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಜಾಗೃತ
 ಗೊಳಿಸಲು ಆಯಾಯಾ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆಯೆಂಬ ಯಾವ ಗುಣವಿದೆಯೋ ಅದು,
 ಉಪಪತ್ತೇಃ-ಲೀಲೆಯಿಂದ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದೇ ಶಕ್ತಿಪ್ರಬೋಧಕ
 ನಾಗುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಪಡೆದಿದ್ದರೂ ಆಯಾಯಾ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯು ವ್ಯರ್ಥವೆಂಬ
 ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದೆ.

ಆದಿತ್ಯಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯನಾಗಲೀ, ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗವಿರು
 ವುದರಿಂದ ಜೀವನಾಗಲೀ ಸರ್ವಗತನು ಏಕಾಗಬಾರದೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು
 ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

1. ವಿವಕ್ಷಿತ ಎಂದರೆ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣ-ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಎಂದು ಅರ್ಥ.
 ಉಪಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಉಪಸಂಹಾರ-ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.
 ಅದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಶ್ರುತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಗಳೂ ಪ್ರಬಲ
 ವಾಗಿದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸರ್ವಗತನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಭಾವ.

॥ ॐ ಅನುಪಪತ್ತೇಸ್ತು ನ ಶಾರೀರಃ ॐ ॥ ೧-೨-೩

ಸರ್ವತ್ರೋಚ್ಯಮಾನಮಿತಿ ವರ್ತತೇ । ತುರೇವ । ಶಾರೀರಃ ಶರೀರಸಮ್ಬಂಧಿ
ಆದಿತ್ಯೋ ಜೀವೋ ವಾ ನ ತಥಾ । ಸರ್ವಗತತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇರೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಅಣುವಸ್ಯ
ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್ತಯೋಃ ಸರ್ವಗತತ್ವೇ ಕರ್ಮಣಾಮಪಿ ಸರ್ವಸಮ್ಬಂಧಿತಾಪಚ್ಚಾಽಭಿ-
ಮಾನಸ್ಥಾಪ್ಯಾಪಾತೇನ ಸುಖದುಃಖಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾಯೋಗಾಚ್ಛೇತಿ ಭಾವಃ । ಏವೇತ್ಯನುಪ-
ಪತ್ತೇರ್ದಾಹ್ಯಂ ಕಿಂ ತತ್ರ ಸಾಧಕೋಕ್ತಿಯೇತಿ ವಾ ಸೂಚಯತಿ । ನೇತರ ಇತಿ ವಾಚ್ಯೇ
ಶಾರೀರ ಇತ್ಯುಕ್ತಿಃ “ಸ ಯಶ್ಚಾಯಮಶರೀರಃ” ಇತಿ ಶ್ರುತಾವಶರೀರತ್ವಾನುಪ-
ಪತ್ತಿಂ ಚ ಜೀವೇ ಸೂಚಯಿತುಮ್ ।

ಓಂ ಅನುಪಪತ್ತೇಸ್ತು ನ ಶಾರೀರಃ ಓಂ (೧-೨-೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಸರ್ವತ್ರ ಉಚ್ಯಮಾನಂ’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ತು’
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಏವ’ ಎಂದರ್ಥ. ಶಾರೀರಃ-ಶರೀರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಆದಿತ್ಯನಾಗಲೀ, ಜೀವ
ನಾಗಲೀ, ಸರ್ವಗತನಲ್ಲ. ಸರ್ವಗತತ್ವವು ಅನುಪಪತ್ತಿನಾಗುವುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ
ವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಜೀವರಿಗೆ ಅಣುವನ್ನು ಮುಂದೆ¹ ಹೇಳುವರು.

‘ಅನುಪಪತ್ತಿ’ಯ ವಿವರಣೆ

ಆದಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಜೀವರು ಸರ್ವಗತರಾದರೆ ಅವರ ಕರ್ಮಗಳೂ ಸರ್ವರಿಗೂ
ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದ್ದು ಎಂದಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಭಿಮಾನವೂ ಇರುವುದೆಂದು ಒಪ್ಪ
ಬೇಕಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರಿಗೆ ಸುಖ ಕೆಲವರಿಗೆ ದುಃಖ ಎಂಬ
ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಹೊಂದಲಾರದು ಎಂದು ಭಾವ.

‘ತು’ ಮತ್ತು ‘ಶಾರೀರ’ ಪದಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

‘ಏವ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ‘ತು’ ಶಬ್ದವು ಅನುಪಪತ್ತಿಯ ದಾರ್ಢ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ,
(ಅನುಪಪತ್ತಿಗಳೇ ಇರುವಾಗ) ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ
ಉಪಯೋಗವೇನು ? ಎಂಬುದನ್ನಾಗಲೀ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ‘ನೇತರಃ’ ಎಂದು ಹೇಳುವ
ಬದಲು ‘ಶಾರೀರಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ‘ಸ ಯಶ್ಚಾಯಮಶರೀರಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ
ಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಶರೀರತ್ವದ ಅನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲು.

1 ‘ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಗತ್ಯಾಂತೀನಾಂ’ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೨-೩-೨೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ.

ಇತಶ್ಚ ನ ಶಾರೀರಸ್ತಥೇತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಕರ್ಮಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ॐ ॥ ೧-೨-೪

ಭಾವಪ್ರಧಾನೋಽಯಮ್ । ಸರ್ವತ್ರೋಚ್ಯಮಾನಸ್ಯೇತಿ ಶಾರೀರಸ್ಯೇತಿ ಚ ವಿಪರಿಣಮ್ಯಾನುವರ್ತತೇ । ಏತಸ್ಯಾಮಿತಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೌ ಸರ್ವತ್ರೋಚ್ಯಮಾನಸ್ಯ “ಆತ್ಮಾನಂ ಪರಸ್ಮೈ” ಇತಿ ಕರ್ಮತ್ವೇನ ಶಾರೀರಸ್ಯ ಶಂಸತೀತಿ ಕರ್ಮತ್ವೇನ ವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ನ ಶಾರೀರಸ್ತಥೇತ್ಯರ್ಥಃ । ತಥಾತ್ವೇ ಶಾರೀರಸ್ಯೈವ ಶಂಸನಕ್ರಿಯಾಂ ಕರ್ಮತ್ವಂ ಕರ್ಮತ್ವಂ ಚ ಸ್ಯಾತ್ । ತಚ್ಚ ವಿರುದ್ಧಮೇಕಸ್ಯೇತಿ ಭಾವಃ ॥

ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಶಾರೀರನು ಸರ್ವಗತನಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಕರ್ಮಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ಓಂ (೧-೨-೪)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಸೂತ್ರವು 1ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ‘ಸರ್ವತ್ರ ಉಚ್ಯಮಾನಸ್ಯ’ ಎಂದು ‘ಶಾರೀರಸ್ಯ’ ಎಂದು ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿ ಅನು ವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಏತಮಸ್ಯಾಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವವನಿಗೆ ‘ಆತ್ಮಾನಂ ಪರಸ್ಮೈ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರ್ಮತ್ವೇನ, ಮತ್ತು ಶಾರೀರನಿಗೆ ‘ಶಂಸತಿ’ ಎಂದು ಕರ್ಮತ್ವೇನ ವ್ಯಪದೇಶವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಶಾರೀರನು ಸರ್ವಗತನಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಶಾರೀರನೇ ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶಂಸನವೆಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಶಾರೀರನೇ ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಕರ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಒಬ್ಬನೇ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕರ್ಮತ್ವ, ಕರ್ಮತ್ವಗಳು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಭಾವ.2

1. ಭಾವ ಎಂದರೆ ಧರ್ಮ. ಆದನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಶಬ್ದಗಳು ಭಾವಪ್ರಧಾನ ಶಬ್ದಗಳು. ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮತ್ವ ಮತ್ತು ಕರ್ಮತ್ವ ಎಂಬ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಹೇಳುವವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

2. ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಒಂದೇ ವಸ್ತು ಕರ್ಮ, ಕರ್ಮ ಎರಡೂ ಆಗಲಾರದು ಎಂಬುದು ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮ. ‘ಆತ್ಮಾನಂ ಪರಸ್ಮೈ ಶಂಸತಿ’ ಎಂಬ ಏಕರೇಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಸರ್ವಗತನನ್ನು ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಶಂಸನ ಅಥವಾ ಉಪದೇಶಿಸುವಿಕೆ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸರ್ವಗತನು ಕರ್ಮವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಉಪದೇಶಿಸುವವನು ಶಾರೀರ. ಅದರಿಂದ ಚೀವನು ಶಂಸನಕ್ರಿಯೆಗೆ ಕರ್ಮ. ಚೀವನೇ ಸರ್ವಗತನೆಂದು ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ, ಕರ್ಮ ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಆದಂತಾಯಿತು ಎಂದು ಭಾವ.

ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದಿಪ್ರಬಲಜೀವಲಿಂಗಾತ್ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾದಿಕಂ ಸರ್ವ-
ಮನ್ಯಥಾಯಿತವ್ಯಮಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಶಬ್ದವಿಶೇಷಾತ್ ॐ ॥ ೧-೨-೪

ಶಬ್ದಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ । ವಿಶೇಷಾತ್ ಸಾವಧಾರಣತ್ವರೂಪವಿಶೇಷಾತ್
ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೋ ನ ಶಾರೀರಪರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । “ಎತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷಂತೇ” ಇತಿ
ಸಾವಧಾರಣಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದತ್ವೇ ಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ಸ್ವಾತಂತ್ರಿಕಂ ಜೀವೇ ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ ॥

ಇತಶ್ಚ ಸರ್ವತ್ರೋಚ್ಯಮಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ॐ ॥ ೧-೨-೬

“ಅಹಮಾತ್ಮಾ ಗುಡಾಕೇಶ ಸರ್ವಭೂತಾಶಯಸ್ಥಿತಃ” ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ಸರ್ವತ್ರ

ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಬಲ ಜೀವಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ
ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಮೊದಲಾದವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಜೀವನ ಪರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ
ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಶಬ್ದವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ (೧-೨-೫)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಶಬ್ದಸ್ಯ-ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ, ವಿಶೇಷಾತ್-ಸಾವಧಾರಣತ್ವವೆಂಬ ವಿಶೇಷವಿರುವುದರಿಂದ
ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಜೀವಪರವಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಎತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷಂತೇ’
ಎಂಬುದಾಗಿ ಅವಧಾರಣಸಹಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು
ಇರಬೇಕಾಗುವದು. ಆದರೆ ಆ ಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು
ಭಾವ.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಸರ್ವಗತನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ
ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ಓಂ (೧-೨-೬)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದರ
ಸಮರ್ಥನೆ

‘ಅಹಮಾತ್ಮಾ ಗುಡಾಕೇಶ ಸರ್ವಭೂತಾಶಯಸ್ಥಿತಃ’ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲೂ

ತದೇವೇತರ್ಥಃ | ಸ್ಮೃತೇಃ ಸ್ವವಚನತ್ವೇಽಪಿ ಪರೋಕ್ತಾರ್ಥಾನುವಾದರೂಪತ್ವಾತ್ತದ್ವಿತಿಃ |
 ಏವಮಗ್ರೇಽಪಿ ||

ಉಕ್ತಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮಾಧತೇ—

॥ ॐ ಅರ್ಮಕೌಕಸ್ತ್ವಾತ್ತದ್ವಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ನೇತಿ ಚೇನ್
 ನಿಚಾಯತ್ವಾದೇವಂ ವ್ಯೋಮವಚ್ಚ ॐ || १-೨-೭

ಸರ್ವತ್ರ ತತ್ತ್ವಿತಿ ವರ್ತತೇ | ಅರ್ಮಕಮಲ್ಪಮೋಕಃ ಸ್ಥಾನಂ ಯಸ್ಯ ತಸ್ಯ
 ಭಾವಸ್ತತ್ತ್ವಂ ತಸ್ಮಾತ್ | ವ್ಯಪದೇಶಾದಿತ್ಯೇತದ್ವಾಪ್ಯನ್ವೇತಿ | “ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು”
 ಇತಿ ಸರ್ವಗ್ರಾಣಿಹೃದಯಗುಹಾಸ್ಥತ್ವರೂಪಾರ್ಮಕೌಕಸ್ತ್ವವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ತದ್ವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ
 ತಸ್ಯ ಶಾರೀರಸಾದಿತ್ಯಶ್ರುತ್ಯಾ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯತ್ವಾದಿಲಿಂಗೈಃ ಚ ವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ನ

ಸರ್ವಗತವು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ 1 ಸ್ತೂತ್ರಿಯು ಯದ್ಯಪಿ ಸೂತ್ರಕಾರರ
 ವಾಕ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದರೂ ಸ್ತೂತಿಗಳು ಪರೋಕ್ತ ವಿಷಯದ ಅನುವಾದರೂಪ
 ವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆಯೂ ಸ್ತೂತಿಗಳನ್ನು
 ಉದಾಹರಿಸಿದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇದೇ ರೀತಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ತ್ವಾತ್ ತದ್ವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ನೇತಿ ಚೇನ್ನ
 ನಿಚಾಯತ್ವಾದೇವಂ ವ್ಯೋಮವಚ್ಚ ಓಂ (೧-೨-೭)

ಸೂತ್ರದ ಅಕ್ಷೇಪಾಂಶದ ವಿವರಣೆ

‘ಸರ್ವತ್ರ’, ‘ತತ್ ತು’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿ
 ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅರ್ಭಕಂ-ಅಲ್ಪವಾದ, ಓಕಃ-ಸ್ಥಾನವು ಯಾವುದಕ್ಕಿದೆಯೋ ಅದು
 ಅರ್ಭಕೌಕಃ ಎಂದೆನಿಸುವುದು. ಅದರ ಧರ್ಮ ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ತ್ವ. ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ತ್ವಾತ್
 ಎಂದರೆ ಇಂತಹ ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ತ್ವದಿಂದ. ‘ವ್ಯಪದೇಶಾತ್’ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಪದಕ್ಕೂ
 ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿ
 ಹೃದಯಗುಹಾಸ್ಥತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರುವುದರಿಂದ,

1. ಸೂತ್ರಕಾರರೇ ಮಹಾಭಾರತಕಾರರಾದ್ದರಿಂದ ‘ಆಶಮಾತ್ಮಾ’ ಎಂಬ ಪಚನವು
 ಸ್ವಪಚನವೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಬಾದರಾಯಣರು ಮಹಾ
 ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾತ್ರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಪಚನವಲ್ಲ ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ.

ಸರ್ವತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮೇವೇತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ಶಾಸ್ತುರಪಿ ವ್ಯಾಪ್ತವೇನ ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟಯಾಪಿ ನಯನಾ-
ಯೋಗಾದಿತಿ चेन्न । किं ब्रह्मणोऽल्पौकस्त्वान्युक्तिर्व्यर्थी अयुक्ता वा ।
नाद्य इत्याह—निचाय्यत्वादेवम् । अर्मकौकस्त्वचक्षुर्मयत्वादिनोपा-
स्यत्वान्न व्यर्थेत्यर्थः । अन्त्ये आह—व्योमवत् । यथा व्याप्तस्यापि
व्योम एकैकदेशेऽवस्थितिस्तथा ब्रह्मणोऽपि भूताशयादौ स्थितिर्युक्ते-
त्यर्थः । अत्र व्योमवैषम्यमल्पश्रुतेरित्यत्र समाधास्यते । उपासा-

ತದ್ವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ—ತಸ್ಯ—ಆ ಶಾರೀರನ, ವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ—ಅದಿತ್ಯಶ್ರುತಿ, ಚಕ್ಷು
ಮರ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗ ಇವುಗಳ ಮೂಲಕ ಉಪದೇಶವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ
ಸರ್ವಗತನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿರು
ವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಲು
ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ,

ಆಕ್ಷೇಪದ ನಿರಾಕರಣೆ

ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಲ್ಪೌಕಸ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರು
ವುದು ವ್ಯರ್ಥವೋ ಅಥವಾ ಅಯುಕ್ತವೋ? ವ್ಯರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು ಎನ್ನು
ತ್ತಾರೆ 'ನಿಜಾಯ್ಯತ್ವಾದೇವಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ. ಅರ್ಭಕೌಕಸ್ತ್ವ, ಚಕ್ಷುಮರ್ಯತ್ವ
ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಮೂಲಕ (ಬ್ರಹ್ಮನು) ಉಪಾಸ್ಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ
ವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಎರಡನೆಯದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ—'ವ್ಯೋಮವತಃ'. ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ
ಆಕಾಶವು ಒಂದೊಂದು ದೇಶದಲ್ಲೂ ಹೇಗಿರುವುದೋ ಹಾಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಭೂತಗಳ
ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಆಕಾಶಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಇರುವ
ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ 'ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇಃ' (ಬ್ರ. ಸೂ. ೧-೩-೨೧)
ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು¹ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.

'ನಿಜಾಯ್ಯತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಪುನರುಕ್ತವಲ್ಲ

'ಉಪಾಸಾತ್ಮೇನಿಧ್ಯಾತ್' ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತಿತ್ವವನ್ನು
ಉಪಾಸನೆಗಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ 'ನಿಜಾಯ್ಯತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಪುನಃ

1. ಸರ್ವಗತವಾದ ಆಕಾಶದ ಅಂಶಗಳು ಸರ್ವಗತವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಶಗಳ ದೃಷ್ಟಿ
ಯಿಂದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಂಶಗಳೂ
ಪೂರ್ಣಗಳೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಶಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತನೆಂದು
ಹೇಳಲಾಗದು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಗತನೂ, ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನ
ಸ್ಥಿತನೂ ಆಗಬಲ್ಲನೆಂದು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಲಾಗುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ತ್ರೈವಿಧ್ಯಾದಿತ್ಯುಕ್ತಾವಪಿ ನಿಚಾಯ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಪುನರುಕ್ತಿರೂಪಾಸಾಯಾ ಜ್ಞಾನ-
 ಸ್ವರೂಪತ್ವಪ್ರದರ್ಶನಾಯ | “ಚಾಯ್ ದರ್ಶನೇ” ಇತಿ ಧಾತೋಃ | ತೇನೋಪಾಸಾ
 ಮಾನಸಕ್ರಿಯಾಽರ್ಥಹೀನಾಪಿ ಯುಕ್ತೇತಿ ತच्छ್ರುತಿರಮಾನಮಿತಿ ನ ಶङ್ಕಯಮ್ ||

ಪುನರುಕ್ತಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಸಮ್ಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತೀರಿತಿ चेन्न वैशेष्यात् ॐ ॥

१-२-८

ಸಮಾನೋ ಭೋಗಃ ಸಮ್ಭೋಗಃ | ವ್ಯೋಮವತ್ ಸರ್ವಜೀವಶರೀರಸ್ಥತ್ವೇ
 ತತ್ಸಮಾನಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತಿರ್ಬ್ರಹ್ಮಣ ಇತಿ चेन्न | ಕುತಃ ? ವೈಶೇಷ್ಯಾತ್ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿ-

ಹೇಳುವುದು ಉಪಾಸನೆಯು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾದುದೆಂದು ತೋರಿಸಲು. ಚಾಯ್
 ದರ್ಶನೇ ಎಂದು ಧಾತುವಿರುವುದು 1 ಅದರಿಂದ—“ಉಪಾಸನೆಯು ಒಂದು ಮಾನಸಿಕ
 ಕ್ರಿಯೆ. ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಂತಹ ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಯಿರುವುದು ಸಾಧ್ಯ.
 ಅದರಿಂದ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಹೃದಯಗುಹಾಸ್ಥಿ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳುವ ‘ ಸರ್ವೇಷು
 ಭೂತೇಷು ಏತಂ ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ” ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. 2

ಉಕ್ತವಾದದ್ದನ್ನು ಪುನಃ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಸಂಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತಿರಿತಿ ಚೇನ್ನ ವೈಶೇಷ್ಯಾತ್ ಓಂ
 (೧-೨-೮)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಸಂಭೋಗವೆಂದರೆ ಸಮಾನವಾದ ಭೋಗ. ಆಕಾಶದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವ
 ಜೀವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವುದಾದರೆ ಜೀವನಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಸುಖದುಃಖಾನುಭವರೂಪ
 ವಾದ ಭೋಗವು ಉಂಟಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ,
 ವೈಶೇಷ್ಯಾತ್—ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

1. ದರ್ಶನವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನ. ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಚಾಯ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವ
 ಉಪಾಸನಾರ್ಥಕವಾದ ನಿಚಾಯ್ ಶಬ್ದವು ಉಪಾಸನೆಯು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾದುದೆಂದು ಸೂಚಿಸು
 ತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

2. ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನೆಯ ವಿಷಯವು ಸತ್ಯವಾದುದು. ಅದರಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯವಾದ
 ಅಲ ಸಾ ನಸಿ ತತ ಮೂ ಸತ್ಯವೇ. ಅದನ್ನು, ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವೇ ಎಂದು ಬಾವ.

ಶಯಾದಿತ್ಯಃ | ಅಂತರನಯೇ ಕತಿಪಯಾಂತಃಸ್ಥತ್ವಮುಕ್ತಮ್ | ಅತ್ರ ತು ಸರ್ವಾಂತಃ-
ಸ್ಥತ್ವಮ್ | ವ್ಯಾಪ್ತೇ ಹರೌ ವ್ಯೋಮವದಿತಿ ತಸ್ಯೋಪಪನ್ನತಾ ಚೋಚ್ಯತ ಇತಿ
ಶ್ಲೋಕಃ || ೧ ||

ಅತ್ತವಾಚಿಕರಣಮ್—೨

|| ॐ ಅತ್ತಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್ ॐ || ೧-೨-೯

ಅತ್ರ ನಯೇ ಸಂಹಾರರೂಪಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕಾಲಿಂಗಸಮನ್ವಯ ಉಚ್ಯತೇ | “ಸರ್ವ
ವಾ ಅತ್ತಿ” ಇತ್ಯುಕ್ತಾತ್ತಾ ತತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮೈವ | ನ ತ್ವದಿತಿಃ | ಸರ್ವಮಿತಿ ಚರಾಚರ-
ಸಾಧತಯಾ ಗ್ರಹಣಾದಿತ್ಯಃ | ತದಿತ್ಯನುಬೃತ್ತೇರತ್ತಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಪುನಿರ್ದೇಶಃ

ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಅಂತರಧಿಕರಣದಿಂದ ಗತಾರ್ಥವಲ್ಲ

ಅಂತರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಅಂತಃಸ್ಥ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಂತಃಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ‘ವ್ಯೋಮವತ್’ ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಹರಿಗೆ ಅಂತಃಸ್ಥತ್ವವು ಯುಕ್ತವೂ ಆಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅಂತರಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಭೇದವಿದೆ.

ಅತ್ತತ್ವಾಧಿಕರಣ—೨

ಓಂ ಅತ್ತಾ ಚರಾಚರಗ್ರಹಣಾತ್ ಓಂ (೧-೨-೯)

ಅಧಿಕರಣಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

೧ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಂಹಾರವೆಂಬ ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ‘ಸರ್ವಂ ವಾ ಅತ್ತಿ’ (ಬೃ. ೩-೨-೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸಂಹಾರಕನು, ತತ್ತು—ಬ್ರಹ್ಮವೇ, ಅದಿತಿಯಲ್ಲ. ‘ಸರ್ವಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಚರಾಚರ ಜಗತ್ತನ್ನೇ ಸಂಹಾರ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

೧. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ೩ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ೨ನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಬರುವ ‘ಸರ್ವಂ ವಾ ಅತ್ತೀತಿ ತದದಿತೇ ಅದಿತಿತ್ವಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದಿತಿಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ದೇವನುತೆಯಾದ ಅದಿತಿಯೇ ಸರ್ವಾತ್ಮೀ ಅಥವಾ ಸರ್ವಸಂಹಾರಕಳು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಚರಾಚರಾತ್ಮಕ ಸರ್ವಜಗತ್ಸಂಹಾರಕತ್ವವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಧರ್ಮ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

“ಸ ತಯಾ ವಾಚಾ ತೇನಾತ್ಮನಾ” ಇತ್ಯಾದೌ ಸ ಇತಿ ಪುಞ್ಜಿತಚ್ಚಂದೇನ
ಪ್ರಕೃತಮೃತ್ಯುರೇವ ನಿರ್ಣಯಶ್ರುತಾವುಚ್ಯತ ಇತಿ ತದನುರೋಧೇನ | ಶ್ರುತ್ಯನುಗಮಾತ್ ಸರ್ವೇತಿ
ವಾಚ್ಯೇ ಚರಾಚರೇತಿ ತದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇನೋಕ್ತಿಃ ಸಂಕ್ಷೋಚಶಙ್ಕಾನಿರಾಸಾಯ ||

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಪ್ರಕರಣಾತ್ ॐ ॥ १-२-१०

“ನೈವೇಹ ಕಿಂಚನ” ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣಾಚ್ಚಾತ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮೈವೇತ್ಯರ್ಥಃ

॥ २ ॥

‘ಅತ್ತಾ’ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗದ ಮತ್ತು ‘ಚರಾಚರ’ ಶಬ್ದ
ಪ್ರಯೋಗದ ಸಮರ್ಥನೆ

‘ತತ್’ ಎಂಬ ಅನುವೃತ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ‘ಅತ್ತಾ’ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ
1 ‘ಸ ತಯಾ ವಾಚಾ ತೇನ ಆತ್ಮನಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ತತ್ ಶಬ್ದ
ದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಮೃತ್ಯುವೇ ನಿರ್ಣಯವಾದ (‘ಸರ್ವಂ ವಾ ಆತ್ಮಿ’ ಎಂಬ)
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನುನುಸರಿಸಿ ‘ಅತ್ತಾ’ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಿಂದ
ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯ ಅನುಗಮ ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ‘ಸರ್ವ’ ಎಂದು
ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ‘ಚರಾಚರ’ ಎಂದು ಅದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಹೇಳಿರುವುದು
ಸರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಸರ್ವಾತ್ಮವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು
ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಪ್ರಕರಣಾಚ್ಚ ಓಂ (೧-೨-೧೦)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ನೈವೇಹ ಕಿಂಚನ’ ಮುಂತಾದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣದಿಂದಲೂ ಅತ್ತವು ಬ್ರಹ್ಮನೇ
ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅರ್ಥ.

1. ‘ಸರ್ವಂ ವಾ ಆತ್ಮಿ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಒಂದೆರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿಗಿಂತ ‘ಸ ತಯಾ ವಾಚಾ
ತೇನ ಆತ್ಮನಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಆಸೃಜತ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಮೃತ್ಯುರೂಪಿಯಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು
ಚತುರ್ಮುಖ ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತಿಯರ ಮೂಲಕ ಈ ಎಲ್ಲ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು ಎಂದು ಈ
ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ‘ಸಃ’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ
ಮೃತ್ಯುವೇ ‘ಸರ್ವಂ ವಾ ಆತ್ಮಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನುನುಸರಿಸಿ
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಅತ್ತಾ’ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗವೆಂದು ಭಾವ,

ಗುಹಾಧಿಕರಣಮ್—೩

॥ ॐ ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾಽತ್ಮಾನೌ ಹಿ ತದ್‌ರ್ಶನಾತ್ ॐ ॥

೧-೨-೧೧

ಅತ್ರ ನಯೇ ಕರ್ಮಫಲಭೋಗರೂಪಕ್ರಿಯಾಲಿಂಗಂ ಸಮನ್ವೀಯತೇ । ಋತಂ ಪಿಬಂತಾವಿತಿ ಯೋಗ್ಯತಯಾನ್ವೇತಿ । “ಋತಂ ಪಿಬಂತೌ ಸುಕೃತಸ್ಯ ಲೋಕೇ ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೌ” ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತೌ ಋತಂ ಪಿಬಂತಾವಾತ್ಮಾನಾವೇವ ಆತ್ಮಾಂತರಾತ್ಮಾಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮರೂಪವಿಶೇಷಾವೇವ । ನ ತು ಜೀವೇಶ್ವರೌ । ಕುತಃ ? ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೌ ।

ಗುಹಾಧಿಕರಣ—೩

ಓಂ ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಾಽನ್ಮಾನೌ ಹಿ ತದ್‌ರ್ಶನಾತ್ ಓಂ
(೧-೨-೧೧)

ಅಧಿಕರಣಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಫಲಭೋಗರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯಾರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯವಾದುದರಿಂದ ‘ಋತಂ ಪಿಬಂತೌ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತವೆ. ¹ ‘ಋತಂ ಪಿಬಂತೌ ಸುಕೃತಸ್ಯ ಲೋಕೇ ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೌ’ (ಕಠ ೧-೩-೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಋತಂ ಪಿಬಂತೌ—ಋತಪಾನಮಾಡತಕ್ಕವರು, ಆತ್ಮಾನಾವೇವ—ಆತ್ಮಾ, ಅಂತರಾತ್ಮಾ ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನ ರೂಪವಿಶೇಷಗಳೇ ಹೊರತು ಜೀವೇಶ್ವರರಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೌ—ಇದು ಹೇತುಗರ್ಭವಾದುದು. ಹೃದಯಗುಹಾಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಎಂದು

1. ಋತಂ ಪಿಬಂತೌ ಸುಕೃತಸ್ಯ ಲೋಕೇ ಗುಹಾಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟೌ ಪರಮೇ ಪರಾರ್ಥೇ ।

ಛಾಯಾತಪಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿದೋ ವದಂತಿ ಪಂಚಾಗ್ನಯೋ ಯೇ ಚ ತ್ರಿನಾಚಿಕೇತಾಃ ॥

ಸುಕೃತನಿರ್ಮಿತವಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಗುಹಾಶ್ರಿತರಾದ, ತತ್ಪಾಪಿ ಸರ್ವಜೀವೋತ್ತಮನೂ, ಅತಿಪೂರ್ಣನೂ ಆದ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಿತರಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದ ಫಲವನ್ನು ಭುಜಿಸುವ ಆತ್ಮಾ ಅಂತರಾತ್ಮಾ ಎಂಬ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸುಖವನ್ನೂ ಪಾಪಿಗಳಿಗೆ ದುಃಖವನ್ನೂ ಕೊಡತಕ್ಕವೆಂದು ದೇವ, ಪಿತೃ, ಭೂತ, ಮನುಷ್ಯ, ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಿಸುವವರೂ ಮೂರು ಸಲ ನಾಚಿಕೇತ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಚಯನವನ್ನು ಮಾಡಿದವರೂ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಪರವಾದ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

ಹೇತುಗರ್ಭಮಿದಮ್ | ಹೃದಯಗುಹಾಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವಲಿಂಗಾದಿತೀರ್ಥಃ | ಹಿಶಬ್ಧೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇವ
 “ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಢಾಂ” ಇತ್ಯಾದೌ ತಸ್ಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಮಾಹ | ರೂಪದ್ವಯಸ್ಯ
 ಗುಹಾಸ್ಥತ್ವಂ ಕುತ ಇತ್ಯತ ಉಕ್ತಂ—ತದ್ದರ್ಶನಾತ್ | ತಸ್ಯ ಆತ್ಮನೋಗುಹಾಸ್ಥತ್ವಸ್ಯ
 “ಧರ್ಮಾ ಸಮಂತಾತ್ರಿವೃತಂ ವ್ಯಾಪತುಃ” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಯುಕ್ತೇರೀತೀರ್ಥಃ | ಋತಂ
 ಪಿವಂತಾವಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಗುಹಾಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವೋಕ್ತಿವಿಧಾರಾ ತದ್ವಾಕ್ತಿಗುಹಾಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವರೂಪ-
 ಹೇತುಸೂಚನಾರ್ಥಾ | ತತ್ವೀತೀತನುತ್ಪತ್ತಾವಪ್ಯಾತ್ಮಾನಾವಿತಿ ದ್ವಿವಚನಾಂತಾತ್ಮ-
 ಪದೋಕ್ತಿರಾದೇಯಂ ಮಾತೀತಾತ್ಮೇತಿ ಶ್ರುತಭೋಕ್ತೃತ್ವಮಸ್ಯ ಸೂಚಯಿತುಂ, ಶ್ರುತ-
 ದ್ವಿವಚನಸ್ಯ ಗತೀತೀತಯೇ ಆತ್ಮಾಂತರಾತ್ಮಾಖ್ಯರೂಪದ್ವಯಂ ವಕ್ತುಂ ಚೇತಿ ||

ಅರ್ಥ. ‘ಹಿ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೃದಯಗುಹಾಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವವು ‘ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ
 ಗುಹಾಢಾಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು
 ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಎರಡು ರೂಪಗಳಿಗೆ ಹೃದಯಗುಹಾಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನು
 ವುದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ—‘ತದ್ದರ್ಶನಾತ್’.
 ಆತ್ಮ ಮತ್ತು ಅಂತರಾತ್ಮರಿಗೆ ಹೃದಯಗುಹಾಸ್ಥತ್ವವು 1 ‘ಘರ್ಮಾ ಸಮಂತಾತ್’
 ತ್ರಿವೃತಂ ವ್ಯಾಪತುಃ’ (ಋ. ೧೦-೧೧೪-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರು
 ವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸೂತ್ರಗತ ಪದಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ವಿನಿರಣಿ

‘ಋತಂ ಪಿಬಂತಾ’ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿದ್ದಾಗ ಗುಹಾಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವವನ್ನು
 ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಋತಪಾನಕರ್ತೃರನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಗುಹಾಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವವೆಂಬ
 ಹೇತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ತತ್ತ್ವ’ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಅನುವೃತ್ತಿಯಿದ್ದರೂ
 ‘ಆತ್ಮಾನಾ’ ಎಂದು ದ್ವಿವಚನಾಂತವಾದ ಆತ್ಮ ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ‘ಆದೇಯಂ
 ಮಾತೀತೀತೀತಾತ್ಮ’ ಎಂಬ ವಿನಿರಣಿಯಂತೆ ಶುಭಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ
 ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿವಚನದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು
 ಹೇಳಲು ಆತ್ಮ, ಅಂತರಾತ್ಮ ಎಂಬ ರೂಪದ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

1. ಘರ್ಮಾ ಸಮಂತಾತ್ ತ್ರಿವೃತಂ ವ್ಯಾಪತುಃ ತಯೋರ್ಜುಷ್ಪಿಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಜಗಾಮು—
 ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವೂ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತವೂ ಆದ ಭಗವಂತನ ಎರಡು ರೂಪಗಳು ತೇಜೋಬಿನ್ನಾತ್ಮಕ
 ವಾದ ಶರೀರದ ಹೃದಯಗುಹಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿವೆ. ಆಮರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಮುಖ್ಯ
 ಪ್ರಾಣನೂ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ विशेषणाच्च ॐ ॥ ೧-೨-೧೨

“ಯಃ ಸೇತುರೀಜಾನಾನಾಮಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಯತ್ಪರಮ್” ಇತ್ಯೇಕವಚನೇನ ಸೇತುತ್ವಬ್ರಹ್ಮತ್ವಾದಿನಾ ಚ ವಿಶೇಷಣಾಚ್ಚ ಪಿವಂತಾಽವಾತ್ಮಾನಾವೇವ ನ ಜೀವೇಶಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ೩ ॥

ಅಂತರಾಧಿಕರಣಮ್—೪

॥ ॐ अन्तर उपपत्तेः ॐ ॥ ೧-೨-೧೩

अत्र नये चक्षुरन्तःस्थितिरूपभावयुक्तरमणरूपक्रियालिङ्गं

ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತಾರರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಎರಡು ರೂಪಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ವಿಶೇಷಣಾಚ್ಚ ಓಂ (೧-೨-೧೨)

1 ‘ಯಃ ಸೇತುರೀಜಾನಾನಾಂ ಅಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತತ್ಪರಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಏಕವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಸೇತುತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತಾರರು ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪವಿಶೇಷಗಳೇ ಹೊರತು ಜೀವೇಶ್ವರರಲ್ಲ.

ಅಂತರಾಧಿಕರಣ—೪

ಓಂ ಅಂತರ ಉಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ (೧-೨-೧೩)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಚಕ್ಷುರಂತಃಸ್ಥ ತ್ವ’ ಎಂಬ ಭಾವಧರ್ಮಸಹಿತವಾದ ‘ರಮಣ’ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕಲಿಂಗವು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ‘ತತ್’ ‘ತು’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

1. ಆತ್ಮ ಮತ್ತು ಅಂತರಾತ್ಮ ಎಂದು ದ್ವಿರೂಪವಾದ ಭಗವಂತನು ವಿಷ್ಣುವನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡುವವರಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಅಕ್ಷರನೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯ ಭಾವ. ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಫಲಭೋಕ್ತಾರರು ಜೀವ-ಪರಮಾತ್ಮರಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ‘ಯಃ ಸೇತುಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಲ್ಲಿನ ಏಕವಚನದ ಅರ್ಥವಾದ ಏಕತ್ವವಾಗಲೀ, ಸೇತುತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳಾಗಲೀ ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರವೆಂದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸಮನ್ವೀಯತೆ । ತತ್ವಿತೃಪ್ತಿಃ । “ಯ ಏಷೋಽಂತರಕ್ಷಿಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಏಷ ಆತ್ಮಾ” ಇತ್ಯುಕ್ತೋಽಂತರಶ್ಚಕ್ಷುರಂತಃಸ್ಥಿತೃವಾ ರಮಮಾಣೋ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ನ ತ್ವಗ್ನಿಃ । “ಏತದಮೃತಮಭಯಮೇತದ್ಬ್ರಹ್ಮ” ಇತ್ಯುಕ್ತಾಮೃತತ್ವಾಭಯತ್ವಾಲಿಂಗಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾನಾಂ ತತ್ರೈವೋಪಪತ್ತೇರೀತ್ಯರ್ಥಃ । “ಅಂತರಕ್ಷಿಣಿ” ಇತಿ ಶ್ರುತಾವಂತಃಸ್ಥಿತೃವೋಕ್ತಾವಪಿ “ಏಷ ಆತ್ಮಾ” ಇತ್ಯಾತ್ಮಪದೇನಾಽದೇಯಂ ಮಾತಿತಿ ರಮಣಸ್ಯಾಪ್ಯುಕ್ತಃ ಅಂತರೂಪಪದಾದ್ರಮತೇರ್ಜಮಂತಾಙ್ಗಪ್ರತೀಯೇನಾಂತರ ಇತಿ ನಿರದಿಕ್ಷತ್ । ಅತಃ ಏವ ತದೀತ್ಯನುವೃತ್ತಾವಪಿ ಪುನಿರ್ದೇಶಃ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ‘ಯ ಏಷೋಽಂತರಕ್ಷಿಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ’ (ಛಾಂ. ೪-೧೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಅಂತರಃ—ಚಕ್ಷುವಿನ ಒಳಗಿದ್ದು ಕ್ರೀಡಿಸುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲ. ‘ಏತದಮೃತಮಭಯಂ ಏತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ’ (ಛಾಂ. ೪-೧೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅನ್ಯತತ್ತ್ವ, ಅಭಯತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗಗಳು ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ—ಇವುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ರಮಣ’ರೂಪ ಕ್ರಿಯಾಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

‘ಅಂತರಕ್ಷಿಣಿ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಂತಃಸ್ಥತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ‘ಏಷ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂದು ಆತ್ಮಪದದಿಂದ ‘ಆದೇಯಂ ಮಾತಿ’ ಎಂಬ ವಿವರಣೆಗನುಸಾರವಾಗಿ ರಮಣವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ‘ಅಂತರಃ’ ಎಂಬ ಉಪಪದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜ್ಞಾನಂತನಾದ ‘ರಮಾ’ ಧಾತುವಿಗೆ ‘ಡ’ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ‘ಅಂತರಃ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ‘ತತ್’ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತಿ ಇದ್ದರೂ ‘ಅಂತರಃ’ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

1. ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಈ ಪ್ರಕರಣದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ‘ಯ ಏಷ ಅದಿತ್ಯೇ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಸೋಽಹಮಸ್ಮಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯ ಅದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರುವವನು ನಾನೇ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ‘ಅದಿತ್ಯಃ ಚಕ್ಷುರ್ಭೂತಾಃ ಅಕ್ಷಿಣೀ ಪ್ರಾವಿಶತ್’ ಎಂಬ ಐತರೇಯ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅದಿತ್ಯಮಂಡಲದಲ್ಲಿರುವವನೂ ಅಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿರುವವನೂ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥನು ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

2. ಆದೇಯಂ—ಉಪಾದೇಯವಾದ ಸುಖವನ್ನು, ಮಾತಿ—ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತೀಹ—

॥ ॐ ಸ್ಥಾನಾದಿವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ॐ ॥ ೧-೨-೧೪

ಸ್ಥಾನಮಕ್ಷಿ । ಆದಿಪದಾತ್ ತದಧಿಷ್ಠಾತ್ ಗೃಹ್ಯತೇ । ಸ್ಥಾನಾದಿಶಬ್ದಾತ್ ಸ್ಥಾನಾದಿಶಕ್ತಿರೂಪಲಕ್ಷ್ಯತೇ । ಸ್ಥಾನರೂಪಾಕ್ಷಿಶಕ್ತೇರಧಿಷ್ಠಾತ್ಶಕ್ತೇಶ್ಚ ವ್ಯಪದೇಶಾ-
ಚ್ಚಾಂತರೋ ಬ್ರಹ್ಮೈವೇತ್ಯರ್ಥಃ । “ತದ್ವದಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ಪಿವೋದಕಂ ವಾ ಸಿಂಚತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ-
ನಾಽಕ್ಷಣೋಽಸಂಜ್ಞತವ್ಯವಶಕ್ತಿರೂಪತೇ । एवं “ಏತಂ ಸಂಯದ್ರಾಮ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ”
ಇತ್ಯಾದಿನಾಽಪ್ಯಂತಃಸ್ಥಸ್ಯ ಸಂಯದ್ರಾಮತ್ವವಶಕ್ತಿಶ್ಚೋಚ್ಯತೇ । ತದ್ವದ್ರಯಮಪ್ಯಂತಃಸ್ಥಸ್ಯ
ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ ಏವ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ ॥

ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅಂತರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಸ್ಥಾನಾದಿವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ಓಂ (೧-೨-೧೪)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವೆಂದರೆ ಅಕ್ಷಿ. ಆದಿಪದದಿಂದ ನೇತ್ರದ ಅಧಿಷ್ಠಾತ್ಯವಾದ
ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಸ್ಥಾನಾದಿ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ಥಾನಾದಿಗಳ
ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣಿಯಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷಿಯ
ಮತ್ತು ಅದರ ಅಧಿಷ್ಠಾತ್ಯವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶಕ್ತಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದರಿಂದ
ಅಂತರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸ್ಥಾನಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಅಧಿಷ್ಠಾತ್ಯಶಕ್ತಿಗಳ ವಿವರಣೆ

1 ‘ತದ್ವದಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ಪಿವೋದಕಂ ವಾ ಸಿಂಚತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ

1. ‘ತದ್ವದಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ಪಿವೋದಕಂ ವಾ ಸಿಂಚತಿ ವತ್ಸರ್ವೇ ಏವ ಗಚ್ಛತಿ’ (ಛಾಂ.
೪-೧೫) ಎಂದು ಶ್ರುತಿ. ಯತ್ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಸಂಗನಾದ ಈ ಪುರುಷನು ಅಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿ
ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೋ, ತತ್—ಅ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅಸ್ಮಿನ್—ಈ ಚಕ್ಷುವಿನಲ್ಲಿ, ಸರ್ಪಿಃ—
ಘೃತವನ್ನಾಗಲೀ, ಉದಕಂ ವಾ—ನೀರನ್ನಾಗಲೀ, ಸಿಂಚತಿ—ಯಾರಾದರೂ ಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಅದು,
ವತ್ಸರ್ವೇ ಏವ—ಎರಡು ಬದಿಗಳಲ್ಲೇ, ಗಚ್ಛತಿ—ಹೋಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ. ಅಸಂಗನಾದ
ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೇ ಅವನಿರುವ ಚಕ್ಷುಗಳಿಗೂ ಅಸಂಗತ್ವಶಕ್ತಿ ಇರುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ಪ್ರಕರಣಬಲಾಚೈವಮಿತಾಹ—

॥ ॐ ಸುಖವಿಶಿಷ್ಟಾಭಿಧಾನಾದೇವ ಚ ॐ ॥ ೧-೨-೧೪

ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಚ ತತ್ಸುಖಂ ಚ ಸುಖವಿಶಿಷ್ಟಂ “ಕಡಾರಾಃ ಕರ್ಮಧಾರಯೇ”
ಇತಿ ಪರಿನಿಪಾತಃ । ಸುಖೇನ ವಿಶಿಷ್ಟಮಿತಿ ವಾ, ಸುಖೇಷು ವಿಶಿಷ್ಟಮಿತಿ ವಾ

ಅಕ್ಷಿಗೆ ಅಸಂಗತ್ವಶಕ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಇದೇ ರೀತಿ 1 ‘ಏತಂ ಸಂಯದ್ವಾಮು ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಕ್ಷ್ಯಂತಃಸ್ಥನಿಗೆ ಸಂಯದ್ವಾಮತ್ವಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವೆರಡೂ ಅಕ್ಷ್ಯಂತಃಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದಾದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಯುಕ್ತವೆಂದು ಭಾವ.

ಪ್ರಕರಣಬಲದಿಂದಲೂ ಚಕ್ಷುರಂತಃಸ್ಥನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಸುಖವಿಶಿಷ್ಟಾಭಿಧಾನಾದೇವ ಚ ಓಂ (೧-೨-೧೫)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಚ ತತ್ ಸುಖಂ ಚ ಸುಖವಿಶಿಷ್ಟಂ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ‘ಕಡಾರಾಃ ಕರ್ಮಧಾರಯೇ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟಪದವು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪರನಿಪಾತವನ್ನು

1. ‘ಏತಂ ಸಂಯದ್ವಾಮು ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ, ಏತಂ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಾಮಾನ್ಯಭಿಸಂಯಂತಿ... ಏಷ ಉ ಏವ ವಾಮನಿರೇಷ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಾಮಾನಿ ನಯತಿ... ಏಷ ಉ ಏವ ಭಾಮನಿರೇಷ ಹಿ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಭಾತಿ’ (ಛಾಂ. ೪-೨೫) ಎಂದು ಶ್ರುತಿ. ಏತಂ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥನಾದ ವಾಮನಾಖ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು, ಸಂಯದ್ವಾಮು ಇತಿ-ಸಂಯದ್ವಾಮುನೆಂದು, ಅಚಕ್ಷತೇ-ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹಿ-ಏಕೆಂದರೆ, ಏತಂ-ಈ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ, ಸರ್ವಾಣಿ ವಾಮಾನಿ-ಎಲ್ಲ ಸ್ತ್ರೀರೂಪಗಳೂ, ಅಭಿಸಂಯಂತಿ-ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಏಷ ಉ ಏವ-ಈ ಪರಮಾತ್ಮನೇ, ವಾಮನಿ-ವಾಮನಿಯೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹಿ-ಏಕೆಂದರೆ, ಏಷ-ಇವನು, ವಾಮಾನಿ-ರವಾದಿ ಸಕಲ ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನೂ, ನಯತಿ-ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಏಷ ಉ ಏವ-ಚಾಕ್ಷುಷನಾದ ಪುರುಷನೇ, ಭಾಮನಿ-ಭಾಮನಿಯು. ಹಿ-ಏಕೆಂದರೆ, ಏಷ-ಇವನು, ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು-ಎಲ್ಲ ಪುರುಷರಲ್ಲೂ, ಭಾತಿ-ಅ ಪುರುಷರ ತೇಜಃಪ್ರಕಾಶನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ. ಅಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಅಸಂಗತ್ವವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಮತ್ತು ಸರ್ವಸಾಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಅಶ್ರಯರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವುದು-ಇವುಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥನಿಗೆ ಆ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಚಕ್ಷುರಂತಸ್ಥನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಭಾವ.

ಸುಖವಿಶಿಷ್ಟಂ । “ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಖಂ ಬ್ರಹ್ಮ” ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮೇ ಕಂ ಸುಖಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪೂರ್ಣಮಿತಿ ಪೂರ್ಣತ್ವವಿಶಿಷ್ಟಸುಖರೂಪತ್ವಾಭಿಧಾನಾಚ್ಚಾಂತರೋ ಬ್ರಹ್ಮೈವೇत्यर्थಃ । ಏವೇತ್ಯನೇನ ತಿಷ್ಠತು ತಾವತ್ ಖಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನಾಭಿಧಾನಮಿತ್ಯಾಹ । ವಿಶಿಷ್ಟೇತಿ ಜೀವೇ ವ್ಯಭಿಚಾರನಿರಾಸಾಯ ॥

ಅಸ್ತು ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಕ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿಧಾ । ಅಕ್ಷಿವಿಧಾ ತ್ವಗ್ನಿಪರಾಽ-
ಸ್ತಿವತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಶ್ರುತೋಪನಿಷತ್ಕಗತ್ಯಭಿಧಾನಾಚ್ಚ ॐ ॥ ೧-೨-೧೬

ಪಡೆದಿದೆ. ಅಥವಾ ಸುಖೇನ ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಸುಖವಿಶಿಷ್ಟಂ ಎಂದಾಗಲೀ ಸುಖೇಷು ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಸುಖವಿಶಿಷ್ಟಂ ಎಂದಾಗಲೀ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ‘ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಖಂ ಬ್ರಹ್ಮ’ (ಛಾಂ. ೪-೧೦) ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಂ-ಸುಖನು, ಬ್ರಹ್ಮ-ಪೂರ್ಣನು ಎಂದು ಪೂರ್ಣತ್ವವಿಶಿಷ್ಟಸುಖರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಂತರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸೂತ್ರದ ‘ಏವ’ ಮತ್ತು ‘ವಿಶಿಷ್ಟ’ ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಜನ

1 ‘ಖಂ ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂದು ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಹಾಗಿರಲಿ’ ಎಂದು ಏವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 2 ಜೀವನಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ‘ವಿಶಿಷ್ಟ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

‘ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಾಗಿರಲಿ, ಆದರೆ ಅಕ್ಷಿವಿದ್ಯೆ ಮಾತ್ರ ಅಗ್ನಿಪರವಾಗಿರಲಿ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಶ್ರುತೋಪನಿಷತ್ಕಗತ್ಯಭಿಧಾನಾಚ್ಚ ಓಂ (೧-೨-೧೬)

1. ‘ಕ’ ಮತ್ತು ‘ಖ’ ಪದಗಳಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೂರ್ಣಸುಖರೂಪತ್ವ ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನರೂಪತ್ವ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅಂತರನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಪೂರ್ಣಸುಖರೂಪತ್ವವೊಂದೇ ಸಾಕು ಎಂದು ಏವ ಶಬ್ದವು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ.

2. ಜೀವನೂ ಸುಖರೂಪನೇ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಸುಖಾಭಿಧಾನ’ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅಂತರನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಗದು. ಪೂರ್ಣತ್ವವಿಶಿಷ್ಟಸುಖರೂಪತ್ವವು ಜೀವನಲಿಲೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಖಂ ವಾತ್ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲ.

ಶ್ರುತೇತ್ಯುಪಲಕ್ಷಣಮ್ | ಕೇತಿ ಬ್ರಹ್ಮವಾಯು ತನ್ತ್ರೇಣೋಕ್ತೌ | “ಪ್ರಾಣೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ” ಇತಿ ತಯೋಃ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾತ್ | ಶ್ರುತೋಪನಿಷದಾಂ ಶ್ರುತಮತಃಪ್ರಾಪ್ತೌ ದ್ವಿಧಾನ್ ಪುಂಸಾಂ ಕೇನ ವಾಯುನಾ ಕಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಗತೇಃ ಪ್ರಾಪ್ತೇಃ “ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ” ಇತ್ಯಭಿಧಾನಾಚ್ಚಾಂತರೋ ಬ್ರಹ್ಮೈವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನ್ಯವಿಧಾಶ್ರವಣಾದಿನಾಽನ್ಯಪ್ರಾಪ್ತೇ-
ರಯೋಗಾದಿತಿ ಭಾವಃ ||

ವಿಪಕ್ಷೇ ಬಾಧಕೇನಾಪ್ಯೇವಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ೐ ಅನವಸ್ಥಿತೇರಸಮ್ಮಭವಾಚ್ಚ ನೇತರಃ ೐ ॥

೧ ೨-೧೭

ಅಂತರ ಇತರೋಽಗ್ನಿರ್ನ | ಕಿಂತು ಬ್ರಹ್ಮೈವ | ಕುತಃ? ಅನವಸ್ಥಿತೇಃ |

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ‘ಶ್ರುತ’ ಎನ್ನುವುದು ಉಪಲಕ್ಷಣ. ‘ಪ್ರಾಣೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವಾಯುಗಳಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರಕೃತರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ‘ಕ’ ಶಬ್ದದಿಂದ 2ತಂತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಾಯುಗಳಿಬ್ಬರೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರುತೋಪನಿಷದಾಂ— ಈ ಅಕ್ಷಿವಿದ್ಯೆಯ ಶ್ರವಣ, ಮನನ, ಧ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಪುರುಷರಿಗೆ, ಕೇನ— ವಾಯುವಿನಿಂದ, ಕಸ್ಯ—ಬ್ರಹ್ಮನ, ಗತೇಃ—ಪ್ರಾಪ್ತಿಯ, ಅಭಿಧಾನಾತ್—‘ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ’ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಂತರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಅಂತರನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಒಪ್ಪದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಂತರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅನವಸ್ಥಿತೇರಸಂಭವಾಚ್ಚ ನೇತರಃ ಓಂ (೧-೨-೧೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಅಂತರನು ಇತರಃ ನ—ಬ್ರಹ್ಮಭಿನ್ನನಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲ, ಆದರೆ ಬದಲು ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅನವಸ್ಥಿತೇಃ—ಜೀವನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಜೀವಾಂತರಪ್ರೇರಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ

1. ಶ್ರವಣಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಮನನ, ಧ್ಯಾನಗಳನ್ನೂ ಶ್ರುತಪದವು ಹೇಳುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ.
2. ಸಕೃದುಚ್ಚರಿತಸ್ಯ ದ್ವಿರನುಸಂಧಾನಂ ತಂತ್ರಮ್—ಒಂದು ಸಲ ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಎರಡು ಸಲ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ತಂತ್ರ. ಹೀಗೆ ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ವಾಯುವೂ ಅರ್ಥವೆಂದು ಭಾವ.

ಜೀವಸ್ಯಾಗ್ರೇರ್ಜೀವಾಂತರಪ್ರೇರಕತ್ವೇ ತಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರೇರಕಾಂತರೇಣ ಭಾವ್ಯಮ್ । ತಸ್ಯಾಪಿ ತಥೇತನ್ಯನವಸ್ಥಾನಾತ್ । ಅಜ್ಞೀಕೃತ್ಯ ಚೇದಮುದಿತಮ್ । ಅಗ್ರೇರಪಿ ಪ್ರೇಯೇಣ ಜೀವತ್ವ-
ಸಾಮ್ಯೇನ ಪ್ರೇರಣಾಸಮ್ಮವಾಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ೪ ॥

ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್—೪

॥ ॐ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಾಧಿದೈವಾದಿಷು ತದ್ವಿಧಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ॐ ॥

೧-೨-೧೮

ಅತ್ರ ನಯೇಂತಃ ಸ್ಥಿತೀರೂಪಭಾವಯುಕ್ತಂ ನಿಯಮನಾರ್ಹ್ಯಂ ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕಂ ಲಿಙ್ಗಂ
ಸಮನ್ವೀಯತೇ । ಅಧಿದೈವಾದಿಪದೇನ ತತ್ತತ್ಪ್ರಕರಣಂ ಲಕ್ಷಯತೇ । ತದಿತಿ ತನ್ತ್ರಮ್ ।

ಆ ಅಗ್ನಿಗೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪ್ರೇರಕನಿರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆ ಪ್ರೇರಕನಿಗೂ ಹಾಗೆಯೇ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪ್ರೇರಕನಿರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಅನವಸ್ಥೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರೇರಕತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಇದನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಜೀವನಿಂದ ಜೀವತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ಸಮಾನತೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರೇರಣೆಯು ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಂತರನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಾಧಿಕರಣ—೫

ಓಂ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಾಧಿದೈವಾದಿಷು ತದ್ವಿಧಮ್-

ವ್ಯಸದೇಶಾತ್ ಓಂ (೧-೨-೧೮)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ

1 ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಂತಃಸ್ಥಿತಿ ಎಂಬ ಭಾವಧರ್ಮಸಹಿತವಾದ ನಿಯಮನವೆಂಬ ಕ್ರಿಯಾರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದ ಸಮನ್ವಯವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

1. ಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ತಿಷ್ಠನ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಂತರೋ ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ ಯಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರಂ ಯಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಅಂತರೋ ಯಮಯತ್ಯೇಷ ತ ಆತ್ಮಾ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಾನ್ಯತಃ (ಬೃ. ೫-೭-೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಶ್ರುತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವವು ಪ್ರಕೃತಿಗಾಗಲೀ, ಅಭಿಮಾನಿ ಜೀವನಿಗಾಗಲೀ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದು ಎಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅಧಿದೈವಾದಿ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯವಿವಿಧತ್ವ, ಅಂತರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ತತ್ವಿತ್ಯಸ್ತಿ । “एष त आत्मान्तर्याम्यमृत” इति श्रुतोऽन्तर्यामी ब्रह्मैव
 न तु प्रकृतिस्तत्तदभिमानि जीवो वा । कुतः ? अधिदैवाधिभूतादि-
 प्रकरणेषु तस्यान्तर्यामिणः सम्बन्धितया तस्य ब्रह्मणो धर्मस्य
 “यं पृथिवी न वेद यः पृथिवीमन्तरो यमयति” इत्यादिना पृथिव्या-
 द्यविदितत्वान्तरत्वादेर्व्यपदेशादित्यर्थः । तत्त्वित्यनुवृत्तावपि पुंनिर्देशो
 निर्णयश्रुत्यनुसारात् । तद्धर्मव्यपदेशादित्येव पूर्तावधिदैवेत्युक्तिः
 पृथिव्यादेश्वेतनत्वसूचनार्था । तेन जडावेद्यत्वं प्रकृत्यादावपि युक्तमिति
 न शङ्क्यम् ।

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ‘ಅಧಿದೈವಾದಿ’ಪದದಿಂದ ಆಯಾ ಪ್ರಕರಣವು ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. 2 ‘ತತ್’
 ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ‘ತತ್ತು’ ಎಂಬ ಪದಗಳೂ ಅನುವೃತ್ತಿ
 ಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ‘ಏಷ ತ ಆತ್ಮಾ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಮೃತಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾಗಿರುವ
 ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಲೀ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳ ಅಭಿಮಾನಿ
 ಗಳಾದ ಆಯಾಯಾ ಜೀವರಾಗಲೀ ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಧಿದೈವ, ಅಧಿಭೂತ ಮೊದಲಾದ
 ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ, 3ತಸ್ಯ-ಆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವಂತೆ, ತಸ್ಯ-ಆ ಬ್ರಹ್ಮನ,
 ಧರ್ಮಸ್ಯ-‘ಯಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ವೇದ’, ‘ಯಃ ಪೃಥಿವೀಂ ಅಂತರೋ ಯಮಯತಿ’
 ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ 4ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯವಿದಿತತ್ವ, ಅಂತರತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳ,
 ವ್ಯಪದೇಶಾತ್-ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದರಿಂದ, ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ಅಂತರ್ಯಾಮೀ’ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗದ ಮತ್ತು ‘ಅಧಿದೈವ’
 ಪದದ ಟಿಪ್ಪಣಿ

‘ತತ್ತು’ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತಿ ಇದ್ದರೂ, 5ನಿರ್ಣಯ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ
 ಪುಲ್ಲಿಂಗ ನಿರ್ದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ‘ತದ್ಧರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್’ ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ

1. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ‘ಯಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ತಿಷ್ಠನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ
 ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮೂಹ ಅಧಿದೈವಪ್ರಕರಣ. ‘ಯಃ ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು
 ಅಧಿಭೂತಪ್ರಕರಣ. ‘ಯಃ ಪ್ರಾಣೇ ತಿಷ್ಠನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಪ್ರಕರಣ.

2. ‘ತದ್ಧರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿನ ತತ್ ಪದವನ್ನು.

3. ತಸ್ಯ, ತಸ್ಯ ಧರ್ಮಸ್ಯ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಎಂದು ‘ತದ್ಧರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್’ ಎಂಬ ಪದದ
 ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.

4. ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಾಕಲೈನ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿರುವುದು ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯವಿದಿತತ್ವ.

5. ‘ಏಷ ತ ಆತ್ಮಾ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಮೃತಃ’ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯ ಶ್ರುತಿ.

ನನು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಶರೀರತ್ವಲಿಂಗಾತ್ ಪ್ರಕೃತಿಜೀವೌ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾತಾ-
ಮಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ೐ ನ ಚ ಸ್ಮಾರ್ತಮತಃಕರ್ಮಾಭಿಲಾಪಾತ್ ೐ ॥

೧-೨ ೧೯

ಚಸ್ತವರ್ಥೇ । ಶಾರೀರಶ್ಚೇತನುಕೃಪ್ಯತೇ । ಸ್ಮಾರ್ತ ಸಾಕ್ಷ್ಯಯಸ್ಮತ್ಯುಕ್ತಂ
ಪ್ರಧಾನಮ್ । ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ತದೇವ ನ ತು ಸ್ಮಾರ್ತ ಶಾರೀರೋ ಜೀವಶ್ಚ । ಕುತಃ ?

ಸೂತ್ರವು ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೂ 'ಅಧಿದೈವ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು
ಚೇತನರೆಂದು ಸೂಚಿಸಲು. ಇದರಿಂದ ಜಡದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿರುವುದು ಪ್ರಕೃತಿ
ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲೂ ಯುಕ್ತವೆಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

1. ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಶರೀರತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಪೃಕೃತಿ ಅಥವಾ ಜೀವರೇ ಅಂತ
ರ್ಯಾಮಿಗಳು ಏಕಾಗಬಾರದು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ನ ಚ ಸ್ಮಾರ್ತಮತದ್ಧರ್ಮಾಭಿಲಾಪಾತ್ ಓಂ
(೧-೨-೧೯)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

'ಚ' ಶಬ್ದವನ್ನು 'ತು' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
'ಶಾರೀರಶ್ಚ' ಎಂದು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ಪದವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಸ್ಮಾರ್ತ'
ಎಂದರೆ ಸಾಂಖ್ಯಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿ. ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನೇ.
ಸ್ಮಾರ್ತನಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಲೀ ಶಾರೀರನಾದ ಜೀವನಾಗಲೀ ಅಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ,
2. ಅತದ್ಧರ್ಮಾಭಿಲಾಪಾತ್—ತಯೋಃ—ಸ್ಮಾರ್ತ ಮತ್ತು ಜೀವರ, ಧರ್ಮಾಣಾಂ—
ಧರ್ಮಗಳಾದ ತ್ರಿಗುಣತ್ವ, ಸಂಸಾರಿತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳ, ಅಭಿಲಾಪ ಅಥವಾ

1. 'ಯಸ್ಯ ಪೃಥಿವೀ ಶರೀರಂ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಶರೀರವೆಂದು
ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಶರೀರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ
ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಶರೀರ ಅಥವಾ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದುವು. ಅಭಿಮಾನಿ ಜೀವನಿಗಂತೂ
ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಶರೀರವಾಗುತ್ತವೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಯಾವ
ರಿತಿಯಿಂದಲೂ ಶರೀರವಾಗಲಾರವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

2. ತಯೋಃ ಧರ್ಮಾಣಾಂ ಅಭಿಲಾಪಾಭಾವಾತ್ ಎಂದು ಅತದ್ಧರ್ಮಾಭಿಲಾಪಾತ್
ಎಂಬುದರ ವಿವರಣೆ.

ಅತದ್ವರ್ಮಾಭಿಲಾಪಾತ್ । ತಯೋಃ ಸ್ಮಾರ್ತಜೀವಯೋರ್ದರ್ಮಾಣಾಂ ತ್ರಿಗುಣತ್ವಸಂಸಾರಿತ್ವಾ-
ದೀನಾಮಭಿಲಾಪಾಭಾವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಶಾರೀರತ್ವಂ ತು “ಶೀರ್ಯತೇ ನಿಯಮೇವಾಸ್ಮಾತ್”
ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಾವಕಾಶಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಸ್ಮಾರ್ತೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತದಿಶಾ ಸರ್ವಸ್ಯ
ತದ್ವಿಪಾದಾನಕತಯಾ ತದಭೇದೇನ ತತ್ಸುರೂಪತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಶಾರೀರತ್ವ-
ಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ಯುಕ್ತಿಃ ಸ್ವಚಯಿತುಮ್ । ಶಾರೀರೇತ್ಯುಕ್ತಿರಪಿ ಶಾರೀರತ್ವಾತ್ತ-
ಚ್ಚಶಾರೀರತ್ವಂ ತತ್ತದಭಿಮಾನಿಜೀವಸ್ಯ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಸ್ವಚಯಿತುಮಿತ್ಯಾಹುಃ । ತತ್ತ್ವ-
ಪ್ರದೀಪೇ ತು ಕಾಪಿಲಸ್ಮೃತಿಮಾತ್ರಕಲ್ಪಿತಂ, ನ ತು ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಸ್ಮಾರ್ತಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ ।

ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. 1 ‘ಶೀರ್ಯತೇ ನಿತ್ಯಮೇವಾಸ್ಮಾತ್’
ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಶರೀರತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವೆಂದು
ಭಾವ.

‘ಸ್ಮಾರ್ತ’ ಮತ್ತು ‘ಶಾರೀರ’ ಪದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

ಸಾಂಖ್ಯಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಎಲ್ಲ ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು
ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ ;
ಆದ್ದರಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ
ಶರೀರತ್ವವಿದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ‘ಸ್ಮಾರ್ತ’ ಎಂಬ
ಪದವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶಾರೀರರಾದ್ದರಿಂದ
ಆಯಾಯಾ ಅಭಿಮಾನಿ ಜೀವರಿಗೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಶರೀರತ್ವವು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಸೂಚಿಸಲು
‘ಶಾರೀರ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ತತ್ತ್ವ
ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಾದರೂ ಸಾಂಖ್ಯರ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಕಾಪಿಲಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಕಲ್ಪಿತ
ವಾದದ್ದು, ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದದ್ದಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲು ‘ಸ್ಮಾರ್ತ’ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ
ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಅತದ್ವರ್ಮಾಭಿಲಾಪಾತ್ ಎಂಬ ಸಮಾಸದ ಸಮರ್ಥನೆ

2 ಪ್ರಸಜ್ಯ ಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥಕವಾದ ನೞಾ ಪದವು ಕ್ರಿಯಾಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ್ದರಿಂದ

1. ಅಸ್ಮಾತ್-ವಿಷ್ಣು ವಿನಿಂದ, ನಿತ್ಯಮೇವ-ನಿಯತವಾಗಿ, ಪ್ರತಿಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಶೀರ್ಯತೇ-
ನಾಶಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಶರೀರವೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

2. ನೞಾ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಜ್ಯ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮತ್ತು ಪರ್ಯುದಾಸ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿವೆ.
ಪ್ರಸಜ್ಯ ಪ್ರತಿಷೇಧವು ಸಂಸರ್ಗನಿಷೇಧರೂಪವಾದದ್ದು. ಭೂತದಲ್ಲಿ ಘಟದ ಸಂಸರ್ಗವನ್ನು
ನಿಷೇಧಿಸುವ ‘ಭೂತಲೇ ಘಟೋ ನಾಸ್ತಿ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ ಉದಾಹರಣೆ. ತಾದಾತ್ಮ್ಯದ ನಿಷೇಧ
ಪರ್ಯುದಾಸ. ಘಟಕ್ಕೆ ಪಟತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವ ಘಟಃ ಪಟೋ ನ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ
ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ.

ಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥಕನಜಃ ಕ್ರಿಯಾಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವೇನಾಽಸಾಮರ್ಥ್ಯೇಽಪಿ “ಅಸ್ಮಯ-
ಪಶ್ಯಾಃ” ಇತ್ಯಾದಾವಿವಾಕರ್ತರಿ चेति ज्ञापनात् समासः ॥

जीवपक्षे साधकं नेत्युक्त्वा बाधकं चाह—

॥ ॐ शारीरश्चोभयेपि हि भेदेनैनमधीयते ॐ ॥

१-२-२०

नेति वर्तते । आत्मनोऽन्तर इति माध्यन्दिनायनाः
विज्ञानादन्तरो विविक्त इति काण्वाश्चैनं जीवं प्रकृतादन्तर्यामिणो

1 ಅಸಮರ್ಥವಾಗಿದ್ದರೂ 2 ‘ಅಕರ್ತರಿ ಚ’ ಎಂದು ಜ್ಞಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ‘ಅಸೂರ್ಯಂ
ಪಶ್ಯಾಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಮಾಸವಾಗಿರುವಂತೆ ಅತದ್ಧರ್ಮಾಭಿಲಾಷಾತ್ ಎಂಬ ಸಮಾಸವೂ
ಆಗಬಹುದು.

ಜೀವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ ನಂತರ ಬಾಧಕವನ್ನೂ ಹೇಳಲು
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಶಾರೀರಶ್ಚೋಭಯೇಽಪಿ ಹಿ ಭೇದೇನೈನಮಧೀಯತೇ
ಓಂ (೧-೨-೨೦)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ನ’ ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿ—ಯಾವ

1. ಸಮರ್ಥವೆಂದರೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಪದನಿರಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದು. ಅಂತಹ ಪದಸಾಪೇಕ್ಷ
ವಾದದ್ದು ಅಸಮರ್ಥ. ಅತದ್ಧರ್ಮಾಭಿಲಾಷ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಳಾ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧವು ಅರ್ಥ
ವಾದ್ದರಿಂದ ತದ್ಧರ್ಮಾಭಿಲಾಷ ನಾಸ್ತಿ ಎಂದು ವಿನರಣೆ ನೀಡಬೇಕಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ನಳಾ ಪದವು
ಸಮಾಸಘಟಕವಲ್ಲದೆ ‘ಅಸ್ತಿ’ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಸಾಪೇಕ್ಷವಾದ್ದರಿಂದ ಅಸಮರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಅಸಮರ್ಥ
ಪದಗಳಿಗೆ ಸಮಾಸವಿಲ್ಲವೆಂದು ವ್ಯಾಕರಣನಿಯಮ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅತದ್ಧರ್ಮಾಭಿಲಾಷ ಎಂಬ
ಸಮಾಸ ಹೇಗೆ ಸರಿ ? ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ.

2. ಅಕರ್ತರಿ ಚ ಕಾರಕೇ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೯) ಎಂದು ಸೂತ್ರ.
ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ತೃಭಿನ್ನ ಕಾರಕಾರ್ಥಕವಾದ ಘಳಾ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುವುದೆಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.
ಇಲ್ಲಿ ‘ಅಕರ್ತರಿ’ ಎಂಬ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ನಳಾಗೆ ಪರ್ಯುದಾಸ ಅರ್ಥವಾದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಭಿನ್ನ ಕರ್ತೃ
ಸದೃಶ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ‘ಕಾರಕೇ’ ಎಂಬ ಪದವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ
‘ಕರ್ತಾ ನ ಭವತಿ’ ಎಂದು ಪ್ರಸಜ್ಯಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಳಾ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದರೂ
ಸಮಾಸವಾಗುವುದೆಂದು ‘ಅಕರ್ತರಿ’ ಎಂಬ ಪಾಣಿನಿಪ್ರಯೋಗವು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಂದು ಭಾಸ.

ಭೇದೇನಾಧೀಯತೇ ಹಿ ಯಸ್ಮಾದತೋ ನ ಶಾರೀರಶ್ಚಾಂತರ್ಯಾಮೀತ್ಯर्थः । आत्म-
विज्ञानशब्दयोर्जीवार्थत्वादिति भावः । चकारो “यस्तेजसि तिष्ठन्”
इत्यादिभेदाध्ययनात् चित्प्रकृतिर्नान्तर्यामीति समुच्चयार्थ इति तत्त्व-
प्रदीपकोक्तिः । नञोऽनुकर्षणार्थ इति टीकोक्तिः । आद्यसूत्रेऽनुवृत्ताव-
धारणव्यावर्त्य सयुक्तिकं दर्शयितुमिमौ योगौ ॥ ५ ॥

ಕಾರಣದಿಂದ, 1 ‘ಆತ್ಮನೋಽಂತರಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮ್ರಾಧ್ಯಂದಿನಾಯನರೂ ‘ವಿಜ್ಞಾನಾ
ದಂತರಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕಾಣ್ವರೂ ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರಕೃತನಾದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಿಂದ
ಭಿನ್ನನೆಂದು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಜೀವನೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ
ಯಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆತ್ಮ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನ ಶಬ್ದಗಳು ಜೀವಾರ್ಥಕವಾದ್ದರಿಂದ
ಎಂದು ಭಾವ.

ಈ ಸೂತ್ರದ ‘ಚ’ಕಾರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಭೇದ

‘ಯಸ್ತೇಜಸಿ ತಿಷ್ಠನ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಚಿತ್-ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ
ಯಿಂದ ಭಿನ್ನನೆಂದು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಚಿತ್-ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ
ಯಲ್ಲ ಎಂದು ಚಕಾರವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಕವಾದದ್ದು ಎಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಜ್ಞ್ ಪದವನ್ನು ಅನುಕರ್ಷಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು
ಸೂಚಿಸಲು ಚಕಾರವೆಂದು ಟೀಕಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಜನ

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 2 ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಂಡಿರುವ ಏಕಕಾರ
ದಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ಈ ಎರಡು
ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

1. ‘ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠನ್ ಆತ್ಮನೋಽಂತಃ ಯಮಾತ್ಮಾ ನ ವೇದ ಯಸ್ಯಾತ್ಮಾ ಶರೀರಂ
ಯಮಾತ್ಮಾನಮಂತರೋ ಯಮಯತ್ಯೇಷ ತ ಆತ್ಮಾ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಮೃತಃ’ ಎಂದು ಮ್ರಾಧ್ಯಂ
ದಿನಾಯರ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಪಾಠ. ‘ಯೋ ವಿಜ್ಞಾನೇ ತಿಷ್ಠನ್ ವಿಜ್ಞಾನಾದಂತರೋ ಯಂ
ವಿಜ್ಞಾನಂ ನ ವೇದ ಯಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಶರೀರಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾಣ್ವರ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಪಾಠ.

2 ‘ತತ್ತ್ವ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿ
ಗೊಂಡಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ತು ಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಕವಾದದ್ದು. ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನೇ,
ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಲೀ ಜೀವರಾಗಲೀ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಅವಧಾರಣವು ಪ್ರಕೃತಿ-ಜೀವರನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ
ಗೊಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತಿ ಜೀವರು ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗಳು ಏಕಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರಗಳು
ಸಯುಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತವೆಂದು ಭಾವ.

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್—೬

॥ ॐ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕೋ ಧರ್ಮೋಕ್ತಃ ॐ ॥ ೧ ೨-೨೧

ಅತ್ರ ನಯೇ ಅಭಾವಾತ್ಮಕಲಿಙ್ಗಂ ಸಮನ್ವೀಯತೇ । ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಯೋ ಗುಣಾ
ಯಸ್ಯ “ಅಕ್ಷರಾತ್ಪರತಃ ಪರ” ಇತ್ಯುಕ್ತಪರಸ್ಯ ಸ ತಥಾ । “ಶೇಷಾದ್ವಿಭಾಷಾ”
ಇತಿ ಕಃ । “ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮಗ್ರಾಹ್ಯಮ್” ಇತ್ಯುಕ್ತಾದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕಮಕ್ಷರಂ
ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ನ ತು ಚಿದಚಿತ್ಪ್ರಕೃತಿವಿರಿಶ್ಚರದ್ರಾಃ । “ಅಥ ಪರಾ ಯಾ ತದಕ್ಷರ-
ಮಧಿಗಮ್ಯತೇ” ಇತಿ ಕ್ರಗಾದಿಪರವಿಧಾವಿಷಯತ್ವರೂಪಧರ್ಮೋಕ್ತೀರೀತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣ—೬

ಓಂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕೋ ಧರ್ಮೋಕ್ತಃ ಓಂ
(೧-೨-೨೧)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ‘ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕ’ ಪದದ ನಿವರಣೆ

ಈ ನಯದಲ್ಲಿ ಅಭಾವಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗವು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.
‘ಅಕ್ಷರಾತ್ ಪರತಃ ಪರಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯಾವ ಪರನಿಗೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು
ಗುಣಗಳಾಗಿವೆಯೋ ಅವನು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕನು. ಇಲ್ಲಿ ‘ಶೇಷಾದ್ವಿಭಾಷಾ’
(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೫೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ‘ಕ’ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮಗ್ರಾಹ್ಯಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ
ಗುಣವುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಚಿತ್-ಪ್ರಕೃತಿ, ಅಚಿತ್-ಪ್ರಕೃತಿ, ಚತುರ್ಮುಖ

1. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮಗ್ರಾಹ್ಯಮಗೋತ್ರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು
(ಮುಂ. ೧-೧-೬) ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಪ್ರಕೃತಿ
ಅಥವಾ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಈ ವಾಕ್ಯದ ಮುಂದಿನ
ವಾಕ್ಯವಾದ ‘ಯಥೋರ್ಣನಾಭಿಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಊರ್ಣನಾಭಿ, ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ
ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದರಂತೆ ಅಕ್ಷರಾತ್ ಸಂಭವತೀಹ ವಿಶ್ವಂ ಎಂದು ಅಕ್ಷರಕ್ಕೂ
ಜಗತ್ಪಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ, ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕವೂ, ಜಗತ್ಪಾರಣವೂ ಅದ ಈ
ಅಕ್ಷರಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಸ್ತು ಮತ್ತೊಂದಿದೆಯೆಂದು ‘ಅಕ್ಷರಾತ್ ಪರತಃ ಪರಃ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ
ದಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಅಕ್ಷರವು ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗಳೂ ವಿಷ್ಣು
ವಿಗಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಸಿದ್ಧಾಂತ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ.

“ಪರತಃ ಪರಃ” ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಾತ್ಪುನಿರ್ದೇಶಃ | ತೇನಾದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕ-
ಮಕ್ಷರಂ ಪರತಃ ಪರ ಇತ್ಯುಕ್ತಪರವಸ್ತು ಚೈಕಮಿತ್ಯುಕ್ತಯಾ ಪರತ್ವಾವಧ್ಯಕ್ಷರಮನ್ಯದಿತಿ
ಪ್ರಾಪ್ತೇನ ಸಿದ್ಧಾಂತೇಽಕ್ಷರಾತ್ ಪರತ್ವಂ ಬಾಧಕಮಿತಿ ಜ್ಞಾಪಿತಮ್ | ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿರिति
ವಾಚ್ಯೇ ಗುಣೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ದೃಶ್ಯಾದನ್ಯದೃಶ್ಯಮಿತಿ ವಿಗ್ರಹೇಣ ದೃಶ್ಯಾದನ್ಯನ್ಯಾಭಾವಶ್ಚ
ಗುಣ ಇತಿ ವಿಧೀರೂಪತ್ವಾದೀಶಾಖ್ಯಧರ್ಮಿಸ್ವರೂಪತ್ವಂ ನ ವಿರುದ್ಧಮಿತಿ ದ್ವಿ-
ಯಿತುಮ್ | ತಥಾಪಿ ವಿಶೇಷಾದ್ಧರ್ಮಧರ್ಮಿತ್ವಮಿತಿ ಸೂಚಯಿತುಂ ಬಹುವ್ರೀತ್ಯರ್ಥಃ ಕಃ |

ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ರುದ್ರ ಇವರುಗಳಲ್ಲ. ‘ಅಥ ಪರಾ ಯಯಾ ತದಕ್ಷರಮಧಿಗಮ್ಯತೇ’
ಎಂಬುದಾಗಿ ಋಗಾದಿಸರವಿದ್ಯಾವಿಷಯತ್ವರೂಪಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ
ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗದ ಮತ್ತು ಗುಣಪದದ ಔಚಿತ್ಯ

‘ಪರತಃ ಪರಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ‘ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕಃ’
ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶವಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕವಾದ ಅಕ್ಷರವೂ ‘ಪರತಃ
ಪರಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರವಸ್ತುವೂ ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗಿ ಪರತ್ವಕ್ಕೆ
ಅವಧಿಯಾದ ಅಕ್ಷರವೇ ಬೇರೆ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ 1ಅಕ್ಷರದಿಂದ
ಪರತ್ವವು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು.

‘ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ’ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದ್ದರೂ ಗುಣವೆಂದು ಹೇಳಿರು
ವುದು ‘ದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್ ಅನ್ಯತ್ವಾತ್ ಅದೃಶ್ಯಂ’ ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾಗುವ ದೃಶ್ಯಾದಿ
ಗಳ ಅನ್ಯೋನ್ಯಭಾವವೂ ಗುಣವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಧಿರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶರೂಪ
ಧರ್ಮಿಸ್ವರೂಪತ್ವವು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸಲು. ಹೀಗೆ ಈಶಾಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದರೂ
ವಿಶೇಷಬಲದಿಂದ ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಭಾವವಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲು ಬಹುವ್ರೀಹಿಯ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ‘ಕ’ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ.

1. ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕನೂ, ಜಗತ್ಕಾರಣನೂ, ಋಗಾದಿ ಸರವಿದ್ಯಾವಿಷಯನೂ ಅದ
ಅಕ್ಷರನು ಅಕ್ಷರಾತ್ ಪರತಃ ಪರನು. ‘ಅಕ್ಷರಾತ್’ ಎಂದು ಪಂಚಮ್ಯಂತ ಅಕ್ಷರಪ್ರತಿಸಾಧ್ಯ
ವಾದದ್ದು ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಅಥವಾ ಚಿತ್-ಪ್ರಕೃತಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಅಕ್ಷರಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಸ್ತು
ವೊಂದಿದೆ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕ ಅಕ್ಷರನು ವಿಷ್ಣುವು ಎಂಬ
ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಅವಧಾರಣವ್ಯಾವರ್ತ್ಯ ವಿಶೇಷಯುಕ್ತಯಾ ನಿರಸ್ಯತಿ—

॥ ॐ ವಿಶೇಷಣಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಭ್ಯಾಂ ಚ ನೇತರೌ ॐ ॥

೧-೨-೨೨

ವಿರಿಶ್ವರ್ದ್ರಯೋಃ ಚೇತನತ್ವೇನೈಕೀಕಾರೇಣ ಜಡಪ್ರಕೃತಿವಿರಿಶ್ವರ್ದ್ರಾಣಾ-
ಮಿತರಾವಿತಿ ದ್ವಿವಚನೇನಾತ್ರ ಗ್ರಹಣಮ್ । ಇತರೌ ನಾಡೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕೌ ।
ಕುತಃ ? “ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ” ಇತಿ ಸಾರ್ವಜ್ಞವಿಶೇಷಣಾತ್ । ಪರತಃ ಪರತ್ವವಿಶೇಷಣಾಚ್ಚ
ಜಡಪ್ರಕೃತಿರ್ನಿ । “ತಸ್ಮಾದೇತದ್ಬ್ರಹ್ಮ” ಇತಿ “ಅನ್ಯಮಿಶಮ್” ಇತಿ ಚ

ವಿಶೇಷಯುಕ್ತಿಯಿಂದ 1 ಅವಧಾರಣದಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯರನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ವಿಶೇಷಣಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಭ್ಯಾಂ ಚ ನೇತರೌ ಓಂ
(೧-೨-೨೨)

‘ಇತರೌ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದ್ವಿವಚನದಿಂದ ಅನೇಕರನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ

ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ರುದ್ರರನ್ನು ಚೇತನತ್ವೇನ ವರ್ಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ
ಜಡಪ್ರಕೃತಿ, ವಿರಿಂಚ ಮತ್ತು ರುದ್ರರನ್ನು ಇತರೌ ಎಂಬ ದ್ವಿವಚನದಿಂದ
ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಇತರರು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕರಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ‘ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ
ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಮತ್ತು ಪರತಃ ಪರತ್ವವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲ.
2 ‘ತಸ್ಮಾದೇತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮತ್ತು 3 ‘ಅನ್ಯಮಿಶಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿರಿಂಚ-

1. ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಕ ‘ತು’ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯರಾದ
ಪ್ರಕೃತಿ, ವಿರಿಂಚ, ರುದ್ರರನ್ನು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಕರಲ್ಲವೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸಲು.

2. ‘ತಸ್ಮಾದೇತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ನಾಮರೂಪಮನ್ಮಂ ಚ ಜಾಯತೇ’ (ಮುಂ. ೧-೧-೧೦)
ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದರೆ ಚತುರ್ಮುಖನು ಅಕ್ಷರನಿಂದ ಹುಟ್ಟುವನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ
ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕನಾದ ಅಕ್ಷರನಿಗೂ ವಿರಿಂಚನಿಗೂ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶವಿದೆ.

3. ‘ಜುಷ್ಪಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತಿ ಅನ್ಯಮಿಶಂ’ (ಮುಂ. ೩-೧-೨). ಇಲ್ಲಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿ
ಗುಣಕನಾದ ಅಕ್ಷರನನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಈಶನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದ ಈಶ—ಅನ್ಯಮಿಶಂ—ಎಂಬುದಾಗಿ
ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವಿರಿಶ್ವರೂಪೋರಹಸ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕಾಕ್ಷರಾತ್ ಮೇದವ್ಯಪದೇಶಾच्च ನ ವಿರಿಶ್ವರೂಪಾ-
ವಿತಿ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಹೇತುಃ | ಚಶಬ್ದಸ್ಯ ನ ಕೇವಲಂ ಧರ್ಮೋಕ್ತೆಃ ಕಿಂತ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಹೇತುಭ್ಯಾಂ
ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತೇನಾನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಹೇತೋಃ ಪರಪಕ್ಷನಿರಾಸೇಽಪಿ ವ್ಯಾಪಾರ
ಇತಿ ಸ್ಪಷ್ಟಿತಮ್ | ಚಿದಚಿತೋಃ ಪ್ರಕೃತೀವೇಕೈಕಂ ಜೀವತ್ವೇನ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಯೋ-
ರೀತಿ ಇತರಾವಿತಿ ಚತ್ವಾರೋಽಪಿ ಗೃಹ್ಯಂತ ಇತ್ಯಪ್ಯಾಹುಃ ||

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ರೂಪೋಪನ್ಯಾಸಾच्च ॐ ॥ ೧-೨-೨೩

ರುದ್ರರನ್ನು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕನಾದ ಅಕ್ಷರನಿಂದ ಭಿನ್ನರೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ
ವಿರಿಂಚರುದ್ರರೂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕರಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣ, ಭೇದವ್ಯಪದೇಶ
ಗಳು¹ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಹೇತುಗಳಾಗಿವೆ.

ಸೂತ್ರದ 'ಚ' ಶಬ್ದದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

‘ಧರ್ಮೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಈ ಹೇತುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ’ ಎಂದು
'ಚ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ಇದರಿಂದ ಇತರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಸಮರ್ಥಕವಾದ
ಹೇತುವು ಪರಪಕ್ಷನಿರಾಕರಣೆಗೂ ಸಾಧನವಾಗಬಲ್ಲುದು ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು.

ಚಿತ್-ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷವೂ ಇದೆ

²ಚಿತ್-ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿತ್ವೇನ ಏಕೀಕರಿಸಿ,
ಹಾಗೆಯೇ ವಿರಿಂಚ ರುದ್ರರನ್ನು ಜೀವತ್ವೇನ ಏಕೀಕರಿಸಿ 'ಇತರಾ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ
ನಾಲ್ಕೂ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂದೂ ಹೇಳುವರು.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು
ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ರೂಪೋಪನ್ಯಾಸಾಚ್ಚ ಓಂ (೧-೨-೨೩)

1. ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕವಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ವಿಶೇಷಣವು ಹೇತು. ವಿರಿಂಚ
ರುದ್ರರು ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕರಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಭೇದವ್ಯಪದೇಶವು ಹೇತು.

2. ಇತರಾ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿ, ಜೀವರಿಬ್ಬರು. ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದರೆ ಚಿದಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿಗಳು.
ಜೀವರು ವಿರಿಂಚರುದ್ರರು. ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟು ನಾಲ್ವರೂ 'ಇತರಾ' ಪದ ಗ್ರಾಹ್ಯರು.

“ಯದಾ ಪಶ್ಯ: ಪಶ್ಯತೇ ಸೂಮವರ್ಣಮ್” ಇತಿ ಸೂಮವರ್ಣೋಪನ್ಯಾಸಾಚ್
ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕೋ ಬ್ರಹ್ಮವೈತರ್ಥ: । ಅನ್ಯेषಾಂ ಮಿಶ್ರರೂಪತ್ವೇನ ವಿಷ್ಣೋರೇವ
ಶುದ್ಧರೂಪತಯಾ ತಸ್ಯೈವಾತ್ರ ಗ್ರಹಣಾದಿತಿ ಭಾವ: ॥ ೬ ॥

ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣಮ್—೭

॥ ॐ ವೈಶ್ವಾನರ: ಸಾಧಾರಣಶಬ್ದವಿಶೇಷಾತ್ ॐ ॥

೧-೨-೨೪

ಅತ್ರ ನಯೇ ಪಾಚಕತ್ವಾದಿನೇಕಲಿಂಗಭೃತಂ ವೈಶ್ವಾನರನಾಮ ಸಮನ್ವೀಯತೇ ।
ತತ್ವಿತೀಯಸ್ತಿ । “ಆತ್ಮಾನಂ ವೈಶ್ವಾನರಮುಪಾಸ್ತೇ”, “ಅಯಮಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರ:”

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಯದಾ ಪಶ್ಯ: ಪಶ್ಯತೇ ರುಗ್ಮವರ್ಣಂ’ ಎಂದು 1ರುಗ್ಮವರ್ಣವನ್ನು ಹೇಳಿರು
ವುದರಿಂದಲೂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇತರರಿಗೆ
ಮಿಶ್ರರೂಪವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಶುದ್ಧರೂಪವಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ವನ್ನೇ
ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ವೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣ—೭

ಓಂ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಸಾಧಾರಣಶಬ್ದವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ

(೧-೨-೨೪)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪಾಚಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ
ವೈಶ್ವಾನರ ಎಂಬ ನಾಮದ ಸಮನ್ವಯವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ತತ್ತ್ವಂ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಂಡಿವೆ. 2‘ಆತ್ಮಾನಂ ವೈಶ್ವಾನರ-
ಮುಪಾಸ್ತೇ’, ‘ಅಯಮಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾಗಿರುವ

1. ರುಗ್ಮವರ್ಣ-ಶುದ್ಧ ಹೇಮವರ್ಣ. ಭಗವಂತನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಶುಕ್ಲ, ರಕ್ತ, ರೌಕ್ಮ, ಕೃಷ್ಣ
ಎಂಬುದಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾದ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳು. ಉಳಿದೆಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ರೂಪಗಳು.

2. ‘ಯಸ್ತ್ವೇತಮೇವಂ ಪ್ರಾದೇಶಮಾತ್ರಮಭಿವಿಮಾನಂ ಆತ್ಮಾನಂ ವೈಶ್ವಾನರಮುಪಾಸ್ತೇ’
(ಛಾಂ. ೫-೧೮-೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ಈ ವೈಶ್ವಾನರನು ಅಗ್ನಿಯೆಂದು
ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಇತ್ಯಾದೌ ಶ್ರುತೌ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ನ ತ್ವಗ್ನಿಃ । ಕುತಃ ? ಸಾಧಾರಣ-
ಶಬ್ದಸ್ಯ ಅಗ್ರಾವಿಷ್ಣುಸಾಧಾರಣಸ್ಯಾಪಿ ವೈಶ್ವಾನರಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಶೇಷಾದಾತ್ಮಪದೇನ
ವಿಶೇಷಣಾದಿತ್ಯर्थಃ ।

ಆತ್ಮಶಬ್ದಃ ಅಗ್ರಾವಿಷ್ಣುಃ ಸ್ಯಾತಿ ಯುಜ್ಯತ ಇತ್ಯತಃ ಸಮಾಖ್ಯಾಮಾಹ—

॥ ॐ ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣಮನುಮಾನಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ॐ ॥ ೧-೨-೨೪

ವೈಶ್ವಾನರೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತೀತಿ ಸ್ಥಿತಿಃ । ತೇನ ಇತಿಶಬ್ದಾದ್ವಯಃ । ಅನುಮೀಯತೇನೇ-
ತೀತಿಯನುಮಾನಮ್ । “ಅಹಂ ವೈಶ್ವಾನರ” ಇತಿ ಗೀತಾಯಾಂ ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣಂ ವಿಷ್ಣೋ-
ವೈಶ್ವಾನರತ್ವಮತ್ರಾಪಿ ಸ ಏವ ವೈಶ್ವಾನರ ಇತ್ಯಸ್ಯಾನುಮಾಪಕಂ ಸ್ಯಾದಿತೀತಿ ।
“ಅಹಂ ವೈಶ್ವಾನರಃ” ಇತಿ ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾನಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

ವೈಶ್ವಾನರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಸಾಧಾರಣಶಬ್ದಸ್ಯ-ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು
ವಿಷ್ಣು ಇಬ್ಬರಲ್ಲೂ ವೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದವು ಸಮಾನವಾಗಿದ್ದರೂ ಆ ವೈಶ್ವಾನರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ,
ವಿಶೇಷಾತ್-ಆತ್ಮಪದದ ವಿಶೇಷಣವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿಯಾದರೂ ಹೊಂದುವುದು ಎಂಬ
ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಿ ಸಮಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣಮನುಮಾನಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಓಂ

(೧-೨-೨೫)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ವೈಶ್ವಾನರಃ ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಪದ
ಗಳೊಂದಿಗೆ ‘ಇತಿ’ ಶಬ್ದವು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ಯಾವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನ
ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ ಅದು ಅನುಮಾನ. ‘ಅಹಂ ವೈಶ್ವಾನರಃ’ ಎಂದು ಗೀತೆ
ಯಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಡುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವೈಶ್ವಾನರತ್ವವು ವೈಶ್ವಾನರವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲೂ ವಿಷ್ಣುವೇ
ವೈಶ್ವಾನರ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನುಮಾಪಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಅಹಂ ವೈಶ್ವಾನರಃ’
ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿಯ ಸಮಾಖ್ಯೆ ಇರುವುದರಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ
ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದು ಭಾವ.

उक्तमाक्षिप्याह—

॥ ॐ शब्दादिभ्योऽन्तः प्रतिष्ठानान्नेति चेन्न तथा
दृष्ट्युपदेशादसम्भवात् पुरुषविधमपि चैनमधीयते
ॐ ॥ १-२-२६

आदिपदाल्लिङ्गानि । अन्तः प्रतिष्ठानेन तत्कर्मोपलक्ष्यते ।
“अयमग्निः” इत्याद्यग्निशब्दात् “वैश्वानरे तद् हुतम्” इति “हृदयं
गार्हपत्यम्” इत्यादिना होमाद्याधारत्वगार्हपत्याद्यङ्गत्वलिङ्गेभ्यो
“योऽयमन्तः पुरुषे”, “येनेदमन्नं पच्यते” इत्यन्तः प्रतिष्ठानेन पचन-
व्यापारात् पाचकत्वेनान्तःप्रतिष्ठानादिति वा वैश्वानरो न ब्रह्मेति चेत् ।

ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ ಅಂತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ ತಥಾ
ದೃಷ್ಟ್ಯುಪದೇಶಾತ್ ಅಸಂಭವಾತ್ ಪುರುಷವಿಧಮಪಿ
ಚೈನಮಧೀಯತೇ ಓಂ (೧-೨-೨೬)

ಅಕ್ಷೇಪಾಂಶವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರಭಾಗದ ವಿವರಣೆ

1 ಆದಿಪದದಿಂದ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. 2 ಅಂತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನದಿಂದ
ಅಗ್ನಿಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷ್ಯಣಯಾ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಅಯಮಗ್ನಿಃ’
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಶಬ್ದದಿಂದ, ‘ವೈಶ್ವಾನರೇ ತದ್ ಹುತಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ
ಮತ್ತು 3 ‘ಹೃದಯಂ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯೇ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೋಮಾದ್ಯಾಧಾರತ್ವ,
ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದ್ಯಂಗತ್ವಲಿಂಗಗಳಿಂದ, ‘ಯೇನೇದಮನ್ತಃ ಪುರುಷೇ ಯೇನೇದಮನ್ನಂ
ಪಚ್ಯತೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಂತಃಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪಚನಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಅಥವಾ
ಸಾಚಕನಾಗಿ ಅಂತಃಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲವೆಂದರೆ,

1. ‘ಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದಿಂದ.

2. ‘ಅಯಮಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರಃ ಯೇನೇದಮನ್ತಃ ಪುರುಷೇ’ (ಬೃ. ೭-೯) ಎಂಬಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ಅಂತಃಪ್ರತಿಷ್ಠಾನ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಅಂತಃಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಮಾಡುವ
‘ಯೇನೇದಂ ಪಚ್ಯತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತೃಕ್ತವಾದ ಪಚನವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು.

3. ಗಾರ್ಹಪತ್ಯವು ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯ ಹೃದಯಸ್ಥಾನೀಯವೆಂದು ಭಾವ.

ನ | ಕುತಃ ? ತಥಾ ಅಶ್ವಾದಿನಾಮಲಿङ್ಗಕರ್ಮವಚ್ಛೇನ ದೃಷ್ಟಿಪದೇಶಾತ್ ಉಪಾಸನೋಪ-
ದೇಶಾತ್ ತेषಾಂ ಸಾವಕಾಶತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ | ದೃಷ್ಟಿಪದಾತ್ ನಾವಿಧಿಮಾನ್ಯಧ್ಯಾನ-
ಮಿತಿ ಸ್ಪಷ್ಟಿತಮ್ | ಕಿಂಚ “ಕೋ ನ ಆತ್ಮಾ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ” ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮೋಕ್ತಾತ್ಮ-
ತ್ವಾದಿಸಮ್ಮಭವಾತ್ | ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣಾಚೇತಿ ಯಾವತ್ | ಅಪಿ ಕಿಂಚೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏನಂ
ವೈಶ್ವಾನರಂ ಪುರುಷವಿಧಂ ಪುರುಷೋ ಯದ್ವಿಧಸ್ತದ್ವಿಧಮಧೀಯತೇ ಛಂದೋಗಾ ಯತೋಽತೋಽ-
ಪೀತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ | “ಶೀರ್ಣೋ ದೈಃ ಸಮವರ್ತತ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪುರುಷಸೂಕ್ತೋಕ್ತ-
ಪುರುಷವಿಧಮೇವೈನಂ “ಮೃದೈವ ಸುತೇಜಾ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಅಧೀಯತ ಇತಿ ತತ್ಸಮಾ-
ಖ್ಯಾನಾದಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಚಶಬ್ದಃ ಪುರುಷಸೂಕ್ತಸ್ಯ ವೈಷ್ಣವತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಛೋತಕಃ |

ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡುವ ಸೂತ್ರಭಾಗದ ವಿವರಣೆ

ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ತಥಾ-ಅಗ್ನ್ಯಾದಿನಾಮ, ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯೆ
ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತೆ, ದೃಷ್ಟಿಪದೇಶಾತ್-ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿರು-
ವುದರಿಂದ; 1 ಅಗ್ನ್ಯಾದಿನಾಮ, ಲಿಂಗಗಳು ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿರು-
ವುದರಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ. ‘ದೃಷ್ಟಿ’ ಪದದಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವ ವಿಷಯ
ಗಳ ಧ್ಯಾನವಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ‘ಕೋ ನ ಆತ್ಮಾ ಕಿಂ ಬ್ರಹ್ಮ’
ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆತ್ಮತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮ
ಪ್ರಕರಣವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಸಾರಾಂಶ. ಅಸಿ-ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.
ಏನಂ-ಈ ವೈಶ್ವಾನರನನ್ನು, ಪುರುಷವಿಧಂ-ಪುರುಷನು ಯಾವ ವಿಧವಾಗಿದ್ದಾನೋ
ಆ ವಿಧವಾಗಿ, ಅಧೀಯತೇ-ಭಂದೋಗರು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡು-
ತ್ತಾರೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಎಂದು ಯೋಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 2 ಶೀರ್ಣೋ
ದೈಃ ಸಮವರ್ತತ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಪುರುಷ
ನಂತೆಯೇ ಈ ವೈಶ್ವಾನರನನ್ನು ‘ಮೂರ್ಧ್ವನ ಸುತೇಜಾಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ
ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಾರಾದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದ ಸಮಾಖ್ಯಾನದಿಂದಲೂ ಕೂಡ
ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಚಶಬ್ದವು ಪುರುಷಸೂಕ್ತದ ವೈಷ್ಣವತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

1. ‘ಸರ್ವನಾಮಾ ಸರ್ವಕರ್ಮಾ ಸರ್ವಲಿಂಗಃ ಸರ್ವಗುಣಃ ಸರ್ವಕಾಮಃ ಸರ್ವಧರ್ಮಃ
ಸರ್ವರೂಪಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಸಮಸ್ತ ನಾಮ, ಲಿಂಗ, ಕ್ರಿಯಾವಿಶಿಷ್ಟನನ್ನಾಗಿ ಹರಿಯ
ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತದೆ.

2. ವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪುರುಷಸೂಕ್ತವು ದ್ಯುಭ್ಯಾದಿಜನಕ ಶೀರ್ಷಾದ್ಯಂಗ
ಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಗೆ ಪುರುಷನನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಭಂದೋಗರು ‘ಮೂರ್ಧ್ವನ
ಸುತೇಜಾಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರನನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರಾದ್ದರಿಂದ ವೈಶ್ವಾನರನು
ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ.

ಅಂತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಸ್ಯ ಕರ್ಮತ್ವಾತ್ ಪೃಥಗುಕ್ತಿಃ | ತತ್ವಪ್ರದೀಪೇ ತು ಪ್ರಧಾನಲಿಂಗತ್ವಾತ್
ಪೃಥಗುಕ್ತಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ತಥಾ ಚೇತೋರ್ಪಣೇತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಶಬ್ದತ್ಯಾಗೇ ಪ್ರಯೋಜ-
ನೋಕ್ತಿಃ | ಇಹ ತು ಶಬ್ದಾದೇಃ ಸಾವಕಾಶತ್ವೋಕ್ತಿರिति ಭೇದಃ ||

ಪ್ರಸಿದ್ಧೇದೇವತಾ ಭೂತಂ ಚ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಅತಃ ಏವ ನ ದೇವತಾ ಭೂತಂ ಚ ॐ ॥ ೧-೨-೨೭

ಆತ್ಮಶಬ್ದಾದಿತಿ ಹೇತೋರೇವಾನ್ವಿತೇದೇವತಾ ತೇಜೋಭೂತಂ ಚ ವೈಶ್ವಾನರೋ ನ
ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ |

ಅದಿಪದಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಬಹುದಾಗಿದ್ದ ಅಂತಃಪ್ರತಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ
ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದರ ಕಾರಣ

1 ಅಂತಃಪ್ರತಿಷ್ಠಾನವು ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.
ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಾದರೋ² ಪ್ರಧಾನಲಿಂಗವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ
ಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

‘ತಥಾ ಚೇತೋರ್ಪಣನಿಗದಾತ್’ (1-1-25) ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಪ್ರಕೃತ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಭೇದ

3 ‘ತಥಾ ಚೇತೋರ್ಪಣ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿದು
ದಕ್ಕೇ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಾದರೋ ಶಬ್ದ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ
ಸಾವಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಗೂ ಭೇದವಿದೆ.

4 ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯಾಗಲೀ ಭೂತಾಗ್ನಿಯಾಗಲೀ
ವೈಶ್ವಾನರನೇಕಾಗಬಾರದು ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಅತಃ ಏವ ನ ದೇವತಾ ಭೂತಂ ಚ ಓಂ (೧-೨-೨೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಆತ್ಮ ಶಬ್ದ ಮೊದಲಾದ ಹೇತುವಿನಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿದೇವತೆಯಾಗಲೀ ತೇಜೋರೂಪ
ವಾದ ಭೂತವಾಗಲೀ ವೈಶ್ವಾನರನಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

1. ಅದಿಪದವು ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ.

2. ಅಗ್ನಿಯ ಅಪ್ರಧಾನ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಅದಿಪದದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಿ ಪ್ರಧಾನಲಿಂಗವನ್ನು
ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

3. ಭಂದಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಉಪಾಸನ
ಗಾಗಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತ ಸೂತ್ರದಲ್ಲೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಎರಡೂ
ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಇದು ಸಮಾಧಾನ.

4. ಅಗ್ನಿಯೆಂದರೆ ಅಗ್ನಿದೇವತೆ ಅಥವಾ ಪಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಎಂದು
ಸಾಮಾನ್ಯ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿ.

ಅಗ್ನಿಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮೈಕವಾಚಿತ್ವೇಽಗ್ನಿಾದೌ ವ್ಯವಹಾರವಿರೋಧಃ
ಫಲಾಭಾವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಸಾಕ್ಷಾದಪ್ಯವಿರೋಧಂ ಜೈಮಿನಿಃ ॐ ॥ ೧-೨ ೨೮

ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಧೀವ್ಯವಹಿತಂ ಲಕ್ಷಣಾದಿಕಂ ವಿನಾ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತ್ಯಾ
ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಅಗ್ನಿಾದಿಶಬ್ದಾರ್ಥತ್ವೇಽಪ್ಯನ್ಯತ್ರ ವ್ಯವಹಾರಾವಿರೋಧಂ ಜೈಮಿನಿ-
ರಾಹೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಹಾನಾದೃಶತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಅಗ್ನಿಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಮುಖ್ಯತ್ವೇ ಸ್ವಕ್ತಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾ ನ
ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತೇರಿದ್ರಾಽಮರಸ್ಯಃ ॐ ॥ ೧-೨ ೨೯

ಅಗ್ನಿಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಮಾತ್ರವಾಚಕಗಳಾದರೆ ನಿಷ್ಕಲವಾದುದರಿಂದ
ಅಗ್ನಿಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುವುದರ ವಿರೋಧವಿದೆ ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ
ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಸಾಕ್ಷಾದಪ್ಯವಿರೋಧಂ ಜೈಮಿನಿಃ ಓಂ (೧-೨-೨೮)
ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಲಕ್ಷಣಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲದೇ
ಸಾಕ್ಷಾತ್—ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳ ಅರ್ಥ
ವೆಂದೊಪ್ಪಿದರೂ ಬೇರೆಡೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುವುದರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಜೈಮಿನಿ
ಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂದು ಅರ್ಥ. 2 ಹಾನ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿರುವುದರಿಂದ
ಎಂದು ಭಾವ.

ಅಗ್ನಿಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವೆನ್ನುವುದಾದರೆ ಸೂಕ್ತ ಮೊದಲಾ
ದವುಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದೀತು ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತೇರಿತ್ಯಾಶ್ಚರಥ್ಯಃ ಓಂ (೧-೨-೨೯)

1. ಮೊದಲು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನ, ಅದು ಬಾಧಿತವೆಂದು ತಿಳಿದ ನಂತರ ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ
ಯಾದ ಲಕ್ಷಣಾದ ಉಪಯೋಗ. ಹೀಗೆ ಲಕ್ಷಣಾ ಮೊದಲಾದ ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಗಳು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ
ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವ್ಯವಹಿತವಾದುವು.

2. ಹಾನ-ತೃಪ್ತಿಸುವುದು, ಉಪಾದಾನ-ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಯೋಜನ
ಗಳಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯವಹಾರ ನಿಷ್ಕಲವಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

अग्न्यादिसूक्तादिनियम इति शेषः । अग्न्यादिसूक्तादिभि-
र्ब्रह्मोपास्तावग्न्यादिष्वेव तस्याभिव्यक्तेरिति भावेनाग्न्यादिसूक्तादि-
नियम इत्याश्मरथ्यो मन्यत इत्यर्थः ।

प्रकारान्तरेण व्यवस्थामाह—

॥ ॐ अनुस्मृतेर्वादरिः ॐ ॥ १-२-३०

तत्तत्सूक्ताद्युपासकैरग्न्यादिष्वेव ब्रह्मणोऽनुस्मृतेर्हेतोः सूक्तादि-
व्यवस्थेति वादरिर्मन्यते । अनुस्मृतेः पूर्वत्वेऽप्यभिव्यक्त्यनन्तरमपि
सा कार्येति द्योतयितुं तदनन्तरमुक्तिः ।

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿಯಮ ’ ಎಂದು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗುವುದು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಸೂಕ್ತವೊದಲಾದ ನಿಯಮವೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯಭರಿತ ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅನುಸ್ಮೃತೇಃ ಬಾದರಿಃ ಓಂ (೧-೨-೩೦)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಆಯಾ ಸೂಕ್ತಾದಿಗಳ ಉಪಾಸಕರಿಂದ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಸೂಕ್ತಾದಿಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಎಂದು ಬಾದರಿಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅನಂತರ ಅನುಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರ ಉದ್ದೇಶ

ಅನುಸ್ಮೃತಿಯೇ ಪ್ರಾರಂಭಮಿರುವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅನಂತರವೂ ಅನುಸ್ಮೃತಿಯು ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅನಂತರ ಅನುಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ನಿಮಿತ್ತಾಂತರಮಾಹ—

॥ ॐ ಸಂಪತ್ತೇರಿತಿ ಜೈಮಿನಿಸ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ॐ ॥

೧-೨-೩೧

ಅಗ್ನಾದಿಸ್ವಕ್ತಾಶ್ವುಪಾಸಕಾನಾಮಗ್ನಾದಿಪ್ರಾಪ್ತೇನಿಮಿತ್ತಾದಿತಿ ಭಾವೇನ ಸ್ವಕ್ತಾದಿನಿಯಮ ಇತಿ ಜೈಮಿನಿರ್ಮನ್ಯತೇ । ತದ್ವುಪಾಸ್ತೌ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಕುತಃ ? ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ । “ತಂ ಯಥಾ ಯಥೋಪಾಸತೇ ತದೇವ ಭವತಿ” ಇತಿ ಹಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಶ್ರುತಿಃ ಜೈಮಿನಿಮತಂ ಯಥಾ ತಥಾ ದರ್ಶಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ ಭವತೀತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತುವಂತೀತ್ಯರ್ಥಾತ್ ।

ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸ್ತಾವಗ್ನಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಕಥಮಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಆಮನಂತಿ ಚೈನಮಸಿನ್ ॐ ॥ ೧ ೨ ೩೨

ನಿಮಿತ್ತಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಸಂಪತ್ತೇರಿತಿ ಜೈಮಿನಿಸ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ
(೧-೨-೩೧)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಾಶ್ವದಿ ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡತಕ್ಕವರಿಗೆ ಅಗ್ನಾಶ್ವದಿಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದೆಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಸೂಕ್ತಾದಿಗಳ ನಿಯಮ ಎಂದು ಜೈಮಿನಿಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನಾಶ್ವದಿ ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ಉಪಾಸನೆಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಾಶ್ವದಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ, ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ — ‘ತಂ ಯಥಾ ಯಥೋಪಾಸತೇ ತದೇವ ಭವತಿ’ ಎಂದು, ಹಿ-ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಜೈಮಿನಿಮತವನ್ನು ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಭವತಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವರು ಎನ್ನುವುದು ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಅರ್ಥ.

ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅಗ್ನಾಶ್ವದಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ? ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಆಮನಂತಿ ಚೈನಮಸಿನ್ ಓಂ (೧-೨-೩೨)

चशब्दः शङ्काव्यावर्तकः । एनं विष्णुमस्मिन्नग्न्यादौ । तस्य देवता भूतश्चेति प्रकृतत्वात् । “ योऽग्नौ तिष्ठन् ” इत्यादिना आमनन्ति श्रुतय इत्यर्थः । अग्न्यादिप्राप्तिपदेन तत्स्थब्रह्मप्राप्तेर्विवक्षितत्वादिति भावः । श्रुत्यनुसारादेनमिति पुंनिर्देशः । जैमिन्याद्युक्तिस्तेषां प्रसिद्धयर्थी । शब्दानां लोकव्यवहाराविरोधं वदन् सूक्तादिनियमं चाहेति जैमिनेर्द्विरुपादानम् ॥ ७ ॥

अत्राद्यनये विष्णोस्सर्वशक्तिप्रबोधकत्वं सर्वगतस्याप्यल्पस्थान-
स्थितत्वं च । अत्तेति नयेऽदनक्रिया । गुहानये सारभोक्तृत्वमेकस्या-

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಶಂಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಪ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಏನಂ-ಈ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು, ಅಸ್ತಿನ-ಅಗ್ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ-1ಅಗ್ನಾದಿಗಳು ‘ದೇವತಾ ಭೂತಂ ಚ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಸಕ್ತರಾಗಿರುವುದರಿಂದ — ‘ಯೋಽಗ್ನೌ ತಿಷ್ಠನ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಶ್ರುತಿಗಳು, ಅಮನಂತಿ-ಹೇಳುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಅಗ್ನಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಿ’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಅಗ್ನಾದಿಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾವ 2ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ‘ಏನಂ’ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿರುವುದರ, ಅದರಲ್ಲೂ ಎರಡು ಸಲ

ಜೈಮಿನಿಮತವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದರ ಉದ್ದೇಶ

ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದು ಅವರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ. ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ ಸೂಕ್ತಾದಿಗಳ ನಿಯಮವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಜೈಮಿನಿಗಳನ್ನು ಎರಡು ಬಾರಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಪಾದದ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಉದ್ದೇಶದ ಸಂಗ್ರಹ

ಈ ಪಾದದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಪ್ರಭೋಧಕತ್ವವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಸರ್ವಗತನಿಗೂ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅತ್ತೇತ್ಯಾದ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದನ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗುಹಾನಯದಲ್ಲಿ

1. ಅಪ್ರಸಕ್ತರಾದ ಅಗ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಅಸ್ಪೃಶ್ಯಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವುದು ಹೇಗೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಇದು ಸಮಾಧಾನ.

2. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತವಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಇದು ಉತ್ತರ.

ಪ್ಯನೇಕತ್ವಂ ಚ । ಅನ್ತರನಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಾದೇರೀಶಂ ವಿನಾ ಸ್ವಾವರನೇತೃತ್ವಾಯೋಗಃ ।
 ಅನ್ತರ್ಯಾಮಿನಯೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ತಚ್ಛೀರೈತ್ವಾತ್ ತತ್ತನ್ತ್ರತ್ವಾದ್ವಾ ತಚ್ಛೀರೀರತ್ವಮ್ ।
 ಅದೃಶ್ಯತ್ವನಯೇ ಗೋತ್ರಾದ್ಯಭಾವಸ್ಯೇಶಾಖ್ಯಧರ್ಮಿತೋ ಮೇದೇಽಪಿ ದೃಶ್ಯಾದ್ಯನ್ಯೋನ್ಯಾ-
 ಭಾವಸ್ಯ ತತ್ಸ್ವರೂಪತ್ವಂ ಸಿದ್ಧಮ್ । ಅನ್ತನಯೇ ಸ್ತುಕ್ತಾದಿವ್ಯವಸ್ಥೇತ್ಯಾದಿ
 ಧ್ಯೇಯಮ್ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾಯಾಂ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ

ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ ॥ ಶ್ರೀಕೃಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ಸಾರಭೋಕ್ತೃತ್ವವನ್ನೂ, ಒಬ್ಬನಿಗೇ ಅನೇಕತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ಅಂತರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
 ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ, ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ತಮ್ಮ ಅವರರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲ
 ವೆಂಬುದನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದೆ. ಅಂತರ್ಯಾಮಿನಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ಭಗವಂತನಿಂದ
 ವಿನಾಶ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಅವನ ಅಧೀನವಾದುದರಿಂದ ಅವನ ಶರೀರವೆಂಬುದನ್ನು
 ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದೃಶ್ಯತ್ವನಯದಲ್ಲಿ 1ಗೋತ್ರಾದ್ಯಭಾವವು ಈಶನೆಂಬ ಧರ್ಮಿ-
 ಯಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದರೂ ದೃಶ್ಯಾದಿಗಳ ಭೇದವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಸಿದ್ಧ-
 ವಾಗಿದೆ. ಕೊನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ
 ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಗಳು ರಚಿಸಿರುವ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ದ್ವಿತೀಯಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪುಣಮಸ್ತು

1. 'ಯತ್ರದ್ರೇಶ್ಯಮಗ್ರಾಹ್ಯಮಗೋತ್ರಮರ್ವಣ...' ಎಂಬ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ
 ಅಗೋತ್ರಪದಕ್ಕೆ ಗೋತ್ರವಿಲ್ಲದಿರುವವನು ಅಂದರೆ ಗೋತ್ರಾತ್ಯಂತಾಭಾವವುಳ್ಳವನು ಎಂದು
 ಅರ್ಥ. ಈ ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಧರ್ಮ ಈಶ. ಆತ್ಯಂತಾಭಾವವೂ ಅದರ ಧರ್ಮಿಯೂ ಭಿನ್ನಗಳೆಂದು
 ಸಿದ್ಧಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಗೋತ್ರಾಭಾವವು ಈಶಭಿನ್ನವಾದುದು. ಅದರ ಅದ್ರೇಶ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ
 ದೃಶ್ಯಭಿನ್ನ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಭೇದವು ಧರ್ಮಸ್ವರೂಪವಾದುದರಿಂದ ದೃಶ್ಯಭೇದವು ಈಶಸ್ವರೂಪ
 ವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವ.

अथ प्रथमाध्यायस्य तृतीयः पादः

द्युभ्वाद्यधिकरणम्—१

अत्र पादे उभयत्र प्रसिद्धनामलिङ्गात्मकद्विविधशब्दसमन्वय उच्यते—

॥ ॐ द्युभ्वाद्यायतनं स्वशब्दात् ॐ ॥ १-३-१

अत्र नये तादृशं सर्वाधारत्वलिङ्गं समन्वीयते । तच्चित्यस्ति ।
“यस्मिन् द्यौः पृथिवी चान्तरिक्षम्” इत्यादिनोक्तं द्युभ्वाद्यायतनं तत्तु
ब्रह्मैव । न तु प्रधानं वायुरुद्रजीवा वा । स्वशब्दात् स्वेति शब्दः

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯ—ತೃತೀಯಪಾದ

ಸಾದಪ್ರತಿಷಾಧ್ಯ ವಿಷಯ

ಈ ಸಾದದಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ,
ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

¹ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಧಿಕರಣ—೧

ಓಂ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನಂ ಸ್ವಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ (೧-೩-೧)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವ ಲಿಂಗದ
ಸಮನ್ವಯವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ತತ್ತ್ವ’ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ‘ಯಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯೌಃ ಪೃಥಿವೀ ಚಾಂತರಿಕ್ಷಂ’
ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನವು, ತತ್ತ್ವ-ಬ್ರಹ್ಮವೇ,

1. ‘ಯಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯೌಃ ಪೃಥಿವೀ ಚಾಂತರಿಕ್ಷಮೋತಂ ಮನಃ ಸಹ ಪ್ರಾಣೈಶ್ಚ ಸರ್ವೈಃ |
ತಸೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಂ ಅನ್ಯಾ ವಾಚೋ ವಿಮುಂಚಥ ||’ (ಮುಂ. ೨-೨-೫) ಎಂಬ
ಶ್ರುತಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಸಾದಿತವಾಗಿರುವ ದ್ಯು, ಭೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮೊದಲಾದವುಗಳ
ಅಶ್ರಯವು ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವ ಆತ್ಮ
ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವಾಚಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನನೆಂದು
ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಖಶಬ್ದಸ್ತस्मात् । ಶ್ರುತೌ ಖಶಬ್ದಾಭಾವಾತ್ ತತ್ಪರ್ಯಾಯಾತ್ಮಶಬ್ದೋ ಗ್ರಾಹ್ಯಃ । ಸಭಾರಾಜೇತ್ಯತ್ರ ಪಾಣಿನೀಯೇ ರಾಜಶಬ್ದವತ್ । ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನತಾತ್ಮಾನ-
ಮಿತ್ಯಾತ್ಮಶಬ್ದಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಆತ್ಮಶಬ್ದಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಸ್ವೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸ್ವಸ್ಯ
ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವ ಶಬ್ದ ಇತ್ಯಪಿ ವಿಗ್ರಹೇಣಾಸಾಧಾರಣ್ಯಂ ಜ್ಞಾಪಯಿತುಮ್ । ತच्छಬ್ದಾ-
ದಿತ್ಯುಕ್ತಾವಪಿ ಶಬ್ದವಿಶೇಷೋ ನ ಜ್ಞಾಪಿತಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ।

ಜಾಯಮಾನತ್ವರೂಪಜೀವಲಿಂಗಾತ್ಮಶಬ್ದಃ ಅಮುಖ್ಯಃ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ
ಆಹ—

ಪ್ರಧಾನವಾಗಲೀ ವಾಯುರುದ್ರಜೀವರಾಗಲೀ ಅಲ್ಲ. ಸ್ವಶಬ್ದಾತ್—‘ಸ್ವ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದ
ಸ್ವಶಬ್ದ ಅದರಿಂದ, ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಸ್ವ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ
ಪರ್ಯಾಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. 1 ‘ಸಭಾ ರಾಜ’ ಎಂಬ
ಪಾಣಿನೀಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ರಾಜಶಬ್ದದಂತೆ. ‘ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಂ’
ಎಂಬುದಾಗಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ಆತ್ಮಶಬ್ದಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳದಿರಲು ಕಾರಣ

‘ಆತ್ಮಶಬ್ದಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿದ್ದಾಗ ‘ಸ್ವಶಬ್ದಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿರು
ವುದು, ಸ್ವಸ್ಯ—ತನಗೇ ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶಬ್ದ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ
ವಿಗ್ರಹದಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದ ಅಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು 2 ‘ತಚ್ಚಬ್ದಾತ್’ ಎಂದು
ಹೇಳಿದರೂ ಶಬ್ದವಿಶೇಷವು ಸೂಚಿತವಾಗದೇ ಹೋಗಬಹುದು ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ
‘ಸ್ವಶಬ್ದಾತ್’ ಎಂದೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

3 ‘ಜಾಯಮಾನತ್ವ’ ಎಂಬ ಜೀವಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಅಮುಖ್ಯ
ವೇಕಾಗಬಾರದು ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ—

1. ‘ಸಭಾ ರಾಜಾಮನುಷ್ಯಪೂರ್ವಾ’ (ಪಾ.ಸೂ. ೨-೪-೨೩) ಎಂದು ಸೂತ್ರ. ರಾಜ
ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದವಾಗಲೀ ಅಮನುಷ್ಯಶಬ್ದವಾಗಲೀ ಪೂರ್ವಪದವನ್ನಾಗುಳ್ಳ ಸಭಾಂತವಾದ
ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ‘ರಾಜಸಭಾ’ ಎಂದು
ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜಪರ್ಯಾಯಪದವನ್ನು ರಾಜಪದದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ನೃಪ
ಸಭಮ್ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಉದಾಹರಣೆ. ಪ್ರಕೃತ, ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಸ್ವ’ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ
ಸ್ವಶಬ್ದ ಪರ್ಯಾಯವಾದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಭಾವ.

2. ತಚ್ಚಬ್ದಾತ್—ಆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶಬ್ದದಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅದು ಆತ್ಮಶಬ್ದವೇ ಆಗಬೇಕಾ
ಗಿಲ್ಲ. ಅದರ ಸ್ವಶಬ್ದ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಸ್ವಶಬ್ದ ಪರ್ಯಾಯವೂ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಸಾಧಾರಣವೂ ಅದ
ಆತ್ಮಶಬ್ದವೇ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

3. ‘ಸ ನಿಷೋಽಂತಶ್ಚತೇ ರಬಹುಧಾ ಜಾಯಮಾನಃ’ (ಮುಂ. ೨-೨-೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ
ದುಃಖ್ಯಾದ್ಯಾಯತನನಿಗೆ ಜಾಯಮಾನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅದು ಜೀವಲಿಂಗವೆಂದು ಭಾವ.

॥ ॐ ಮುಕ್ತೋಪಸೃಪ್ಯವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ॐ ॥ ೧-೩-೨

ಬ್ರಹ್ಮಯೋರೀತಾದಾವಿವ ಭಾವಪ್ರಧಾನೋಽಯಮ್ | ಉಪಸೃಪ್ಯತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಾಂತರ-
ಶೂನ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಮ್ | ತೇನಾಂತರಾ ಪ್ರಾಪ್ಯೇ ನ ವ್ಯಭಿಚಾರಃ |
ಅಮೃತಸ್ಯೈವ ಸೇತುಃ” ಇತ್ಯಮೃತಶಬ್ದಿತಮುಕ್ತೋಪಸೃಪ್ಯತ್ವವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ನಾತ್ಮ-
ಶಬ್ದೋಽಮುಖ್ಯ ಇತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ | ಅಮೃತಸೇತುವಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಮುಕ್ತೇತ್ಯಾಶ್ರುತಿಃ
ತದರ್ಥೋಕ್ತಿಯರ್ಥಾ | ಏವಮನ್ಯತ್ರಾಪಿ ||

ಓಂ ಮುಕ್ತೋಪಸೃಪ್ಯವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಓಂ (೧-೩-೨)

‘ಉಪಸೃಪ್ಯ’ ಪದದ ವಿವರಣೆ

1 ‘ದ್ವೈತೀಕಯೋಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಇದು ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾದ ಶಬ್ದ. 2 ‘ಉಪಸೃಪ್ಯತ್ವ’ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲದೆ ತಾನು ಪ್ರಾಪ್ಯವಾಗಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದದ್ದರಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಅಮೃತಸ್ಯೈವ ಸೇತುಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಮೃತಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಅಮುಖ್ಯವಲ್ಲ ಎಂದು ಯೋಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಅಮೃತಸೇತುವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ’ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು ‘ಮುಕ್ತ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಅಮೃತಸೇತು ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

1. ‘ದ್ವೈತೀಕಯೋಃ ದ್ವಿವಚನೈಕವಚನೇ’ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೨೨) ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಮತ್ತು ಏಕವಚನಗಳು ದ್ವಿತ್ವ ಮತ್ತು ಏಕತ್ವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಏಕ ಶಬ್ದಗಳು ದ್ವಿತ್ವ ಮತ್ತು ಏಕತ್ವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವಂತೆ ಉಪಸೃಪ್ಯ ಶಬ್ದವೂ ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಉಪಸೃಪ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

2 ಉಪಸೃಪ್ಯ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದರೆ ‘ಮುಕ್ತರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿಭಾಷ್ಯದ್ವಾಯತನನು ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗಗಳು ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಪಸೃಪ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಸಡೆದ ಮೇಲೂ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವು ಪ್ರಾಪ್ಯಾಂತರ ಶೂನ್ಯವಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ನಂತರ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಸೃಪ್ಯವೆಂದು ಭಾವ.

ಠ್ಠಪ್ರಕೃತೀ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾತಾಢ್ಢ | “ಠ್ಠೋ ವಾ ವ ಲೋಕಾಧಾರಃ ಭೂತಂ ಚ
ಭವಚ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಚ” ಇತ್ಯದೇಃ | ಅತ ಆಹ—

॥ ॐ ನಾನುಢ್ಢಾನಢ್ಢತಚ್ಚಠ್ಠದಾತ್ ॐ ॥ १-३-३

ಠ್ಠುಭ್ವಾಠ್ಠಾಯತನಢ್ಢಿತ್ಯಸ್ತಿ | ಅನುಢ್ಢೀಯತ ಇತ್ಯನುಢ್ಢಾನಶಠ್ಠದೇನ ವಾ
ಅನುಢ್ಢಾನಶಠ್ಠದಾಚ್ಠೈಷಿಕೇಽಣಿ ಕೃತೇ ಅನುಢ್ಢಾನಶಠ್ಠದೇನ ವಾ ಅನುಢ್ಢಾನಪ್ರಾಧಾನ್-
ಪಾಶ್ರುಪತಸಾಂಖ್ಯಸಿಢ್ಠ್ಠಠ್ಠಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇ ಗ್ರಾಹ್ಯೇ | ಠ್ಠಠ್ಠಃ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ಚ ನ ಠ್ಠುಭ್ವಾಠ್ಠಾಯತನಢ್ಢ |

‘ರುಢ್ಠೋ ವಾ ವ ಲೋಕಾಧಾರಃ’ ‘ಭೂತಂ ಚ ಭವಚ್ಠ ಭವಿಷ್ಯಚ್ಠ’
ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಢ್ಢಾಣಗಲಿಂದ ರುದ್ರ ಢ್ಢತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿಗಲು ದ್ಯುಭ್ವಾಠ್ಠಾಯತನರು
ಏಕಾಗಬಾರದೇಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ನಾನುಢ್ಢಾನಢ್ಢತಚ್ಠಬ್ಠದಾತ್ ಓಂ (೧-३-३)

‘ದ್ಯುಭ್ವಾಠ್ಠಾಯತನಂ’ ಎಂಬ ಪದವಢ್ಢ್ಢ ಅಢ್ಢುವೃತ್ತಿಢ್ಢಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

‘ಅಢ್ಢುಢ್ಢಾನ’ ಪದದ ಅರ್ಥ

‘ಅಢ್ಢುಢ್ಢಾನದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ‘ಅಢ್ಢುಢ್ಢಾನ’
ಶಬ್ದದಿಂದಾಗಲೀ, ಅಥವಾ 1ಅಢ್ಢುಢ್ಢಾನ ಶಬ್ದದ ಢ್ಢುಂದೆ ಶೈಷಿಕ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ
ವಢ್ಢ್ಢ್ಢ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಢ್ಢಿಷ್ಠಢ್ಢ್ಢ ವಾಗುವ ‘ಅಢ್ಢುಢ್ಢಾನ’ ಶಬ್ದದಿಂದಾಗಲೀ ಅಢ್ಢುಢ್ಢಾನ
ವಢ್ಢ್ಢೇ ಪ್ರಧಾನವಢ್ಢ್ಢಾಗಿ ಭಾವಿಸುವ ಸಾಶುಪತ ಢ್ಢತ್ತು ಸಾಂಖ್ಯ ಢ್ಢತಗಲಿಂದ ಸಿಢ್ಠ
ವಾಗುವ ರುದ್ರ-ಪ್ರಧಾನರಢ್ಢ್ಢ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ರುದ್ರ-ಪ್ರಧಾನರು ದ್ಯುಭ್ವಾಠ್ಠಾಯತನರಲ್ಲ. 2ಅತಚ್ಠಬ್ಠದಾತ್- ತಯೋಃ—
ರುದ್ರ-ಪ್ರಕೃತಿಗಲಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ 3‘ಭಸ್ಮಧರ’, ‘ಉಗ್ರತ್ವ’, ‘ತ್ರಿಗುಣತ್ವ’

1 ತಸ್ಯೇದಂ (ಸಾ.ಸೂ. ५-३-೧೨೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಢ್ಢುಢ್ಢಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಣ್
ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ‘ಅಢ್ಢುಢ್ಢಾನ’ ಎಢ್ಢು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ‘ಅಢ್ಢುಢ್ಢಾನಸಂಬಂಧಿ’ ಎಂಬ
ಅರ್ಥ ದೊರಕುತ್ತದೆ. ಅಢ್ಢುಢ್ಢಾನಪ್ರಧಾನವಾದ ಸಾಶುಪತ-ಸಾಂಖ್ಯಢ್ಢತಸಿಢ್ಠತ್ವಢ್ಢೇ ರುದ್ರ
ಪ್ರಕೃತಿಗಲಿಗೆ ಅಢ್ಢುಢ್ಢಾನದ ಸಂಬಂಧವೆಢ್ಢು ಭಾವ.

2. ತಯೋಃ ಶಬ್ದಾಢ್ಢಾಂ ಆಭಾವಾತ್ ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತ.

3 ಭಸ್ಮಧರ ಎಢ್ಢ್ಢ್ಢ್ಢುದು ನಾಮಾತ್ಢ್ಢಕ ಶಬ್ದ. ಉಗ್ರತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿಗಲು ಲಿಂಗಾತ್ಢ್ಢಕ
ಶಬ್ದಗಲು.

ಅತಚ್ಛಬ್ದಾತ್ । ತಯೋಃ ರೂಪಕೃತ್ಯೋರ್ಮಸಧರೋಗ್ರತ್ವತ್ರಿಗುಣತ್ವಾದಿಶಬ್ದಾನಾ-
ಮಭಾವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ರೂಪಿನಾಕ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ “ಅನ್ಯನಾಮ್ನಾಂ ಗತಿವಿಂಞಃ”
ಇತ್ಯಾದೇನ ತಚ್ಛಬ್ದತ್ವಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಅತಃಪ್ರಮೇತಿವದಯಂ ನಿರ್ದೇಶೋ ಬೋಧ್ಯಃ ।
ರೂಪಕೃತ್ಯೋರ್ವಿಶೇಷಾರೂಪಾದಾನಾಯ ವಾ ಟೀಕೋಕ್ತರೀತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಸೂಚನಾಯ ವಾ
ತದಾಗಮಾನಾಮಮಾನತ್ವಸೂಚನಾಯ ವಾ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾದಿಶಾ ವೃತ್ಯಂತರಸೂಚನಾಯ ವಾ
ನಾನುಮಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತಿಃ ।

ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. 1 ‘ರುದ್ರ’, ‘ಪಿನಾಕೀ’
ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ‘ಅನ್ಯನಾಮ್ನಾಂ ಗತಿವಿಂಞಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಾನು
ಸಾರ ರುದ್ರನ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ. 2 ‘ಅತದ್ಧರ್ಮ’ ಎಂಬಂತೆ ಈ ಶಬ್ದದ
ಪ್ರಯೋಗವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

‘ನ ರುದ್ರಪ್ರಧಾನೇ’ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು ‘ನಾನುಮಾನಮ್’
ಎಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರ ಉದ್ದೇಶ

3 ರುದ್ರಪ್ರಧಾನರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ 4 ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆ
ಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ

1. ‘ನ ತು ನಾರಾಯಣಾದೀನಾಂ ನಾಮ್ನಾನುಸ್ಮೃತ್ಯ ಸಂಭವಃ ।

ಅನ್ಯನಾಮ್ನಾಂ ಗತಿವಿಂಞಃ ಏಕ ಏವ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ ॥’

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವುಪರಾಧದ ವಾಕ್ಯದಂತೆ ನಾರಾಯಣ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಇತರ ವಾಚಕಗಳಲ್ಲ.
ಆದರೆ ರುದ್ರ, ಪಿನಾಕೀ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ದೇವತಾವಾಚಕಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ
ವಿಷ್ಣುವೇ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ-

2. ಅತದ್ಧರ್ಮಭಿಲಾಪಾತ್ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೧-೨-೧೯) ಎಂಬ ಸಮಾಸವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿದಂತೆ
‘ಅತಚ್ಛಬ್ದಾತ್’ ಎಂಬ ಸಮಾಸವನ್ನೂ ಸಮರ್ಪಿಸಬಹುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

3. ಅನುಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಯುಕ್ತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ನೀಡುವ ಪಾಶುಪತ,
ಸಾಂಖ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಅಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ರುದ್ರ ಅಥವಾ ಪ್ರಕೃತಿ’
ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ಇಬ್ಬರನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರುದ್ರ ಅಥವಾ
ಪ್ರಧಾನ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಬದಲಾಗಿ ‘ಅನುಮಾನ’ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

4. ‘ರುದ್ರ ಅಥವಾ ಪ್ರಧಾನವು ಸರ್ವಾಶ್ರಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಗಳು
ಪ್ರಮಾಣಗಳು, ವಾಕ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ, ದೃಷ್ಟಫಲವಿಧಾಯಕವಾದ ಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಗಮದ ಇತರ
ವಾಕ್ಯಗಳಂತೆ’ ಎಂಬುದೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳುವ ಯುಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ‘ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ
ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಕೊಡುವ ಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಗಮಸಿದ್ಧ ರುದ್ರ-ಪ್ರಕೃತಿಗಳು’ ಎಂಬರ್ಥದ ‘ಅನುಮಾನ’
ಶಬ್ದವು ಮೇಲಿನ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ.

जीववायू किमत्र वाच्यौ न स्यातां जायमान इति लिङ्गात्
“वायुना वै गौतम” इत्यादेः । अत आह—

॥ ॐ प्राणभृच्च ॐ ॥ १-३-४

चशब्दान्नेति स्वशब्दादिहेतवश्चानुकूप्यन्ते । वायुश्च समुचीयते ।
आत्मशब्दमुक्तोपसृप्यत्वात्छन्देभ्यो जीववायू न द्युभ्वाद्यायतन-
मित्यर्थः । जायमानादिशब्दोऽभिव्यक्त्यादिना विष्णौ युक्त इति

1 ಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಗಮಗಳ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಮುಂದೆ
ಹೇಳುವಂತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರವನ್ನು 2 ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ನಾನುಮಾನಮ್’
ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

3 ‘ಜಾಯಮಾನತ್ವ’ ಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ‘ವಾಯುನಾ 4 ವೈ ಗೌತಮ’
ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವ-ವಾಯುಗಳು ಇಲ್ಲಿ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನರೆಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ಎಂದೇಕಾಗಬಾರದು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಪ್ರಾಣಭೃಚ್ಛ ಓಂ (೧-೩-೪)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಚ’ ಶಬ್ದದಿಂದ, ‘ನ’ ಎಂಬ ಪದ ಮತ್ತು ‘ಸ್ವಶಬ್ದ’ ಮೊದಲಾದ ಹೇತುಗಳು
ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ವಾಯುವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಆತ್ಮಶಬ್ದ,
ಮುಕ್ತೋಪಸೃಪ್ಯತ್ವ ಮತ್ತು ಜೀವ, ವಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿರುವುದು
ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಜೀವ ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳು ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನರಲ್ಲ ಎಂದು

1. ಅನುಮಾನಮಾತ್ರಮೂಲವಾದ ಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಗಮಗಳು ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೆಂದು ವೇದಮೂಲ
ವಾದ ಪಾಂಚರಾತ್ರಾದ್ಯಾಗಮಗಳಂತೆ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸಲೆಂದು ಭಾವ.

2. ‘ನಾನುಮಾನಮತಚ್ಛಬ್ದಾತ್’ ಇತ್ಯಾನುವೃತ್ತ್ಯಾ ಅನುಮಾನಂ ಭೇದಮಿಥ್ಯಾತ್ವೇ ನ
ಮಾನಂ ಎಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ.

3. ‘ಸ ಏಷೋಽಂತಶ್ಚರತೇ ಬಹುಧಾ ಜಾಯಮಾನಃ’ (ಮುಂ. ೩-೩-೬) ಎಂಬಲ್ಲಿ
ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನನಿಗೆ ಜಾಯಮಾನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಜಾಯಮಾನತ್ವವು ಜೀವಲಿಂಗವೆಂದು
ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

4. ‘ವಾಯುನಾ ವೈ ಗೌತಮ ಸೂತ್ರೇಜಾಯಂ ಲೋಕಃ ಪರಶ್ಚ ಲೋಕಃ ಸರ್ವಾಣಿ
ಭೂತಾನಿ ಸಂದೃಶ್ಯಾಣಿ ಭವಂತಿ’ (ಬೃ. ೫-೭-೨) ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ವಾಯುವೇ
ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಂಡಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನನೂ
ವಾಯುವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಭಾವಃ | ಜೀವ ಇತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಪ್ರಾಣಭೃದಿತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸಹ ಪ್ರಾಣೈರित್ಯುಕ್ತಪ್ರಾಣಭೃತ್ವಂ
ತಸ್ಯ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಸ್ತುಚನಾಯ | ಯೋಗವಿಭಾಗ ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ | ವ್ಯಾಕರಣೋ
ರಜ್ಜೇಶ್ವೇತ್ಯಾದಿವತ್ | ಅತ್ರ ಶ್ರುತೌ ಜೀವಮಾತ್ರಲಿಂಗಸತ್ತ್ವೇನ ತದೈಕ್ಯಸ್ಯೈವಾಗ್ರೇ
ನಿರಾಸಾತ್ | ಅತಃ ಏವಾಸ್ಯ ಸ್ವಶಬ್ದೇನೋಕ್ತಿಃ |

ಅರ್ಥ. 1 'ಜಾಯಮಾನ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು
ಹೇಳುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ವಿನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವೆಂದು ಭಾವ.

ಜೀವಶಬ್ದದ ಬದಲಾಗಿ 'ಪ್ರಾಣಭೃತ್' ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗದ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯೇಕ
ಸೂತ್ರರಚನೆಯ ಉದ್ದೇಶ

'ಜೀವಃ' ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದ್ದಾಗ 'ಪ್ರಾಣಭೃತ್' ಎಂದು ಹೇಳುವುದು
'ಸಹ ಪ್ರಾಣೈಶ್ಚ ಸರ್ವೈಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಪ್ರಾಣಾಧಾರತ್ವವು ಜೀವನಿಗೇ
ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ
'ರಂಜೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉತ್ತರಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ
ಗೊಳಿಸಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲೂ 'ಪ್ರಾಣಭೃಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉತ್ತರಸೂತ್ರಕ್ಕೆ
ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಲುವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ.² ಏಕೆಂದರೆ,
'ಯಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯೌಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಜೀವನ ಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ಅವನ
ಐಕ್ಯವನ್ನೇ ಮುಂದೆ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ
ವಾಗಿರುವ 'ಪ್ರಾಣಭೃತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

1. ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಜಾಯಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಮುಖ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ.

2. ದಂಶಸಂಜಸ್ವಂಜಾಂ ಶಪಿ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ರಂಜೇಶ್ಚ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೪-೨೬)
ಮತ್ತು ಘೞಾ ಚ ಭಾವಕರಣಯೋಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೪-೨೭) ಈ ಮೂರು ವ್ಯಾಕರಣ ಸೂತ್ರ
ಗಳಲ್ಲಿ ರಂಜೇಶ್ಚ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಘೞಾ
ಚ ಭಾವಕರಣಯೋಃ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ರಂಜೇಃ ಎಂಬ ಪದ ಮಾತ್ರ ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳ
ಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸದೆ ರಂಜೇಃ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ.
ಅದರಂತೆ 'ನಾನುಮಾನಮತಚ್ಛಬ್ದಾತ್ ಪ್ರಾಣಭೃಶ್ಚ' ಎಂದು ಒಂದೇ ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಲು
ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದರೂ 'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ 'ಪ್ರಾಣಭೃತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು
ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸೂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಂದೇ ಸೂತ್ರ
ವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಭೃತ್ ಶಬ್ದದಂತೆ ಅನುಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಅನುವೃತ್ತಿ ಇದೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆಗೆ
ಅವಕಾಶವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವಲಿಂಗ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿಭಾಷಾ
ಯತನನು ಜೀವಾಭಿನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಅವಕಾಶವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಭೃತ್
ಶಬ್ದದ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜೀವಾಭೇದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರೆ ಸಾಕು.

ನನುಭಯಪ್ರಾಪಕಾಬಾಧೇನ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದೋಽಸ್ತಿವ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ॐ ॥ ೧-೩-೪

“ಜುಛಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತ್ಯನ್ಯಮೀಶಮ್” ಇತಿಹೈವ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದವ್ಯಪ-
ದೇಶಾನೈಕ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ईशशब्दं ब्रह्मेति कुतः ? येन जीवब्रह्मभेदोक्तिः स्यादित्यत
आह—

॥ ॐ प्रकरणात् ॐ ॥ १-३-६

“द्वे विद्ये वेदितव्ये” इति परविद्याविषयवस्तुन आरभ्या-
धीतत्वेन ब्रह्मप्रकरणादीशशब्दार्थो ब्रह्मेत्यर्थः ॥

ಜೀವಪ್ರಾಪಕವಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪಕಲಿಂಗಗಳು—ಇವೆರಡೂ
(ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ) ಅಬಾಧಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀ-
ಕರಿಸೋಣ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಓಂ (೧-೩-೫)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ‘ಜುಷ್ವಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತ್ಯನ್ಯಮೀಶಮ್’ (ಮುಂ. ೩-೧ ೨) ಎಂದು ಇದೇ
ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವಿಲ್ಲ
ವೆಂದು ಅರ್ಥ.

(ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ) ಈಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎನ್ನಲು ಆಧಾರವೇನು ?
ಬ್ರಹ್ಮನು ಈಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದಾದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿ-
ದಂತಾದೀತು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಪ್ರಕರಣಾತ್ ಓಂ (೧-೩-೬)

1. ಜುಷ್ವಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತ್ಯನ್ಯಮೀಶಮಸ್ಯ ಮಹಿಮಾನಮಿತಿ ವಿತತೋಕ್ತಃ — ಸರ್ವಸೇವ್ಯ
ನಾದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಜೀವಭಿನ್ನನೆಂದೂ, ಸಕಲಕರ್ಮಾರಾಧ್ಯತ್ವ, ಜಗತ್ಸ್ಯ ಸ್ವಾತಮೋದಲಾದ
ಮಹಿಮೋಪೇತನೆಂದೂ ತಿಳಿಯುವ ಜೀವನು ಶೋಕಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

ನ ಕೇವಲಂ ಶ್ರುತಿಬಲಾಙ್ಗದಃ, ಲಿಙ್ಗಾದಪೀತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಸ್ಥಿತೃದನಾಭ್ಯಾಂ ಚ ॐ ॥೧-೩-೭

ನೈಕೃಯಮಿತ್ಯಸ್ತಿ | ಸ್ಥಿತಿಃ ಕರ್ಮಫಲೋಪಜೀವನಂ ವಿನಾಽವಸ್ಥಾನಮ್ |

ಅದನಂ ತದ್ವಿಜೀವನಮ್ | ತಾಭ್ಯಾಂ ಚ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಣೋನೈಕೃಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | “ಅನ್ಯಃ

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ‘ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ’ (ಮುಂ. ೧-೧-೪) ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರವಿದ್ಯೆಗೆ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನೇ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ ವಿಷಯನಿರೂಪಣೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣವೆಂದಾಗುವುದು. ಅದರಿಂದ ಈಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದರ್ಥ.

ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಭೇದವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಓಂ ಸ್ಥಿತ್ಯದನಾಭ್ಯಾಂ ಚ ಓಂ (೧-೩-೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ನ ಏಕೈಕಂ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅಧ್ಯಾಹಾರಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಸ್ಥಿತಿ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸದೇ ಇರುವುದು. ಅದನ ಎಂದರೆ ಅದನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವುದು. ಅವುಗಳಿಂದಾಗಿ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಅಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ. 2 ‘ಅನ್ಯಃ

1. ಮುಂಡಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ‘ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರವಿದ್ಯಾವಿಷಯವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಇಡೀ ಉಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಏಕೈಕತಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ‘ಜುಷ್ಕಂ ಯದಾ ಪಶ್ಯತ್ಯನ್ಯಮೀಶಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗಿರುವ ಈಶನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವ.

2 ದ್ವಾ ಸುಪರ್ಣಾ ಸಯುಜಾ ಸಬಾಯಾ ಸಮಾನಂ ವೃಕ್ಷಂ ಪರಿಷ್ಪೃಷಾತೇ |

ತಯೋರನ್ಯಃ ಸಿಪ್ಪಲಂ ಸ್ವಾದ್ವತ್ಯನಶ್ಚನ್ನನ್ಯೋ ಅಭಿಚಾಕಶೀತಿ ||

ಎಂದು ಶ್ರುತಿ. ಸದಾ ವಿಯೋಗರಹಿತರೂ, ಸಖರೂ ಆದ ಜೀವೇಶರೆಂಬ ಎರಡು ಪಕ್ಷಿಗಳು ದೇಹಾಖ್ಯ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷವನ್ನು ಆಲಿಂಗಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಆ ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಜೀವನು ದೇಹಜನಿತವಾದ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಸ್ವಾದುವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಾದುವೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ ಭುಜಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಪಕ್ಷಿಯಾದ ಈಶನು ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಭುಜಿಸದೆ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ಪಿಪ್ಪಲಂ ಸ್ವಾಢ್ವಚ್ಯನಶ್ಚಬನ್ಯೋ ಅಭಿಚಾಕಶೀತಿ” ಇತಿ ಜೀವೇಶಯೋರದನ-
ತದ್ರಹಿತಸ್ಥಿತಿಯುಕ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ | ಶ್ರುತಾವದನಸ್ಯಾದಿತ್ವೇನ ಅದನಸ್ಥಿತಿಯುಕ್ತೇರಿತಿ
ವಾಚ್ಯೇ ಸ್ಥಿತೇರೀಶಸಮ್ಬಂಧಿತ್ವೇನಾಭ್ಯರ್ಹಿತತ್ವಾದಲ್ಪಾಕ್ಷರತ್ವಾಚ್ಚ ವ್ಯತ್ಯಾಸಃ | ಅತ್ರ
ನಾನುಮಾನಮತಚ್ಚಛದಾದಿತ್ಯನುಭೃತ್ಯಾ ಅನುಮಾನಂ ಭೇದಮಿಥ್ಯಾತ್ವೇ ನ ಮಾನಮ್ |
ತದ್ವಿರುದ್ಧಮತತ್ ಭೇದಸತ್ಯತ್ವಮ್ | ಅತಃಚ್ಛದಾದಾತ್ ಭೇದಸತ್ಯತ್ವವೋಧಕಶಬ್ದಾತ್ |
ಅನುಮಾನಮೂಲಭೂತಶಬ್ದಾಭಾವಾಚ್ಚೇತಿ ವೃತ್ಯಂತರಮುಕ್ತ್ವಾ ಭೇದಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂ
ನಿರಸನೀಯಮिति ವದಂತಿ || ೧ ||

ಪಿಪ್ಪಲಂ ಸ್ವಾಢ್ವತ್ವತ್ವನಶ್ಚ ನೈಯೋ ಅಭಿಚಾಕಶೀತಿ (ಮುಂ ೩-೧-೧) ಎಂಬುದಾಗಿ
ಜೀವೇಶರಿಗೆ ಅದನ ಮತ್ತು ಅದನರಹಿತವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು
ಭಾವ.

ಸೂತ್ರವು ಶ್ರುತಿಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸದಿರುವುದರ ಕಾರಣ

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅದನವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ‘ಅದನಸ್ಥಿತಿಯುಕ್ತೇರಿತಿ’
ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ಸ್ಥಿತಿಯು ಈಶನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು 1 ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಮತ್ತು ಸ್ಥಿತಿಯು ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

‘ನಾನುಮಾನಮತಚ್ಛಬ್ದಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿ
ಕೊಂಡು “ಅನುಮಾನವು ಭೇದಮಿಥ್ಯಾತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ‘ಅತಃ’ ಎಂದರೆ
ಭೇದಮಿಥ್ಯಾತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಭೇದಸತ್ಯತ್ವ. ‘ಅತಃಚ್ಛಬ್ದಾತ್’-ಭೇದಸತ್ಯತ್ವ
ಬೋಧಕ ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದ ಶ್ರುತಿ ಇಲ್ಲದಿರು
ವುದರಿಂದ” ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಭೇದಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸ
ಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

1. ‘ಅಭ್ಯರ್ಹಿತಂ ಚ’ ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಸ್ತುವಾಚಕವಾದ ಪದವು ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸ
ದಲ್ಲಿ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರಂ ಪೂರ್ವಮ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೨-೨-೩೪)
ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪದವು ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು
ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡೂ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ‘ಸ್ಥಿತೃದನಾಭ್ಯಾಂ’ ಎಂಬ ದ್ವಂದ್ವದಲ್ಲಿ
ಸ್ಥಿತವು ಪೂರ್ವಪದವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾವ.

ಭೂಮಾಧಿಕರಣಮ್—೨

॥ ॐ ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾದಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್ ॐ ॥

೧-೩-೮

ಅತ್ರ ತಾತ್ಪರ್ಯಭೂಮನಾಮ ಸಮನ್ವೀಯತೇ । “ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್”
ಇತ್ಯುಕ್ತೋ ಭೂಮಾ ತತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ನ ತು ಪ್ರಾಣಃ । ಕುತಃ ? ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್
ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಸಾದೀತೃನೇನೇತಿ ಸಂಪ್ರಸಾದಃ ಪೂರ್ಣಸುಖಮ್ । “ತತ್ಸುಖಮ್” ಇತಿ
ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವಾಭಿಧಾನಾತ್ । ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್, ಅಧಿ ಅಧಿಕತ್ವೇನ ನಾಮಾದೀನಾಂ
ಸರ್ವೇಷಾಮುಪರಿ ತದುತ್ತಮತ್ವೇನ ವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚೇತನ್ಮತಃಪ್ರಾಪ್ತಾಂಕೃಷ್ಯತೇ ।

ಭೂಮಾಧಿಕರಣ—೨

ಓಂ ಭೂಮಾ ಸಂಪ್ರಸಾದಾದಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್ ಓಂ
(೧-೩-೮)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಭೂಮ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ
ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ¹ ‘ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್’
(ಛಾಂ. ೭-೨೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಭೂಮನು, ತತ್ತ್ವ-ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಪ್ರಾಣ
ನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್-ಯಾವುದರಿಂದ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗುತ್ತಾನೋ
ಅದು ಅಂದರೆ ಪೂರ್ಣಸುಖವು ಸಂಪ್ರಸಾದ. ‘ತತ್ ಸುಖಮ್’ ಎಂದು ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವ
ವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯುಪದೇಶಾತ್—ಅಧಿ-ಅಧಿಕವಾಗಿ, ನಾಮ
ಮೊದಲಾದವರೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮುಂದೆ ಎಂದರೆ ಅವರೆಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನೆಂದು
ಉಪದೇಶಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ಚಕಾರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ
ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

1. ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾರದರ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಸನತ್ಕುಮಾರರು
ನಾಮ, ವಾಕ್, ಮನಸ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಾದ ಉಷಾ, ಸ್ವಾಹಾ, ಪರ್ಜನ್ಯ ಮೊದಲಾದ
ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನವರಿಗಿಂತ ಮುಂದಿನವರು ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದು ಹೇಳಿ ಕೊನೆಗೆ ‘ಪ್ರಾಣೋ ವಾ
ಆಶಾಯಾ ಭೂಯಾನ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಭಾರತೀಗಿಂತ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರು ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದು
ಈ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ. ಅನಂತರ ಬರುವ ‘ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ
ಉತ್ತಮನಾಗಿರುವ ಭೂಮನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಎಂದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವ ಮತ್ತು ನಾಮಾದಿಸರ್ವದೇವೋತ್ತಮತ್ವಗಳು ಪರಬ್ರಹ್ಮನ
ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಭೂಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಅತ್ರ ಭೂಮಿತಿ ಪುನಿರ್ದೇಶಃ ಪ್ರಾಗ್ವತ್ | ಸಮ್ಬಂಧಭೂಮೇತ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಾರ್ಥತ್ವೇಽಪಿಹ
ಭಾವಭವಿತ್ರೋರ್ಮೇದಾತ್ಪೂರ್ಣರೂಪಭವಿತ್ರಾರ್ಥತ್ವಂ ಬೋಧ್ಯಮ್ | ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವಾದಿತಿ
ವಾಚ್ಯೇ ಸಮ್ಪ್ರಸಾದಾದಿತಿ ಯೌಗಿಕೋಕ್ತಿರೀಶಸ್ಯ ಸುಖಿತ್ವೇ ದುಃಖಿತ್ವಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ
ನ ಶङ್ಕಯಮ್ | ಪೂರ್ಣಸುಖಕಾರ್ಯಣ ಪ್ರಸಾದೇನ ದುಃಖಾಭಾವನಿಶ್ಚಯಾದಿತಿ
ಸೂಚಯಿತುಮ್ |

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತೀಹ—

॥ ॐ ಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ॐ ॥ ೧-೩-೯

‘ಭೂಮಾ’ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶದ ಔಚಿತ್ಯ ಮತ್ತು ‘ಭೂಮಾ’
ಪದದ ಅರ್ಥ

1 ಇಲ್ಲಿ ‘ಭೂಮಾ’ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶವು ಹಿಂದಿನಂತೆ 2 ‘ಸಂಬಂಧ
ಭೂಮಾ’ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೧-೧-೨೯) ಎಂಬುದು ಧರ್ಮಾರ್ಥಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಧರ್ಮ
ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ (ಭೂಮಶಬ್ದವು) ಪೂರ್ಣರೂಪ ಧರ್ಮಾರ್ಥಕ
ವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

‘ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್’ ಎಂದು ಯೌಗಿಕಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

‘ಪೂರ್ಣಸುಖತ್ವಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು ‘ಸಂಪ್ರಸಾದಾತ್’ ಎಂದು
ಯೌಗಿಕಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಪೂರ್ಣಸುಖದ ಕಾರ್ಯವಾದ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯು
ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ದುಃಖವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ
‘ಬ್ರಹ್ಮನು ಸುಖಿಯಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ದುಃಖಿಯೂ ಆಗಲಿ’ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ಎಂಬ
ದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಭೂಮನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ (೧-೩-೯)

1. ‘ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕೋ ಧರ್ಮೋಕ್ತೇಃ’ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೧-೨-೨೧) ಮೊದಲಾದ
ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಂಡಿರುವ ತತ್ ಪದವನ್ನನುಸರಿಸಿ ‘ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಕಂ’ ಎಂದು
ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವಿರಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ನಿರ್ಣಯಶ್ರುತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗ
ಮಾಡಿರುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಸೂತ್ರದಲ್ಲೂ ‘ಯೋ ನೈ ಭೂಮಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರ್ಣಯಶ್ರುತಿಯನ್ನನು
ಸರಿಸಿ ಭೂಮಾ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ಭಾವ.

2. ಸಂಬಂಧಭೂಮಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭೂಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಾಹುಲ್ಯರೂಪವಾದ ಧರ್ಮ ಅರ್ಥ. ಆದರೆ
ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಭಾವ-ಭವಿತ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಂದರೆ ಧರ್ಮಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪೂರ್ಣತ್ವ
ಎಂಬ ಧರ್ಮದ ಬದಲಾಗಿ ಪೂರ್ಣ ಎಂಬ ಧರ್ಮಿಯನ್ನು ಭೂಮಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ.

“ಸ ಎವಾಧಸ್ತಾತ್ ಸ उपरिष्ठात्” इत्युक्तसर्वगतत्वादिधर्माणा-
मुपपत्तेश्च भूमा ब्रह्मैवेत्यर्थः । श्रुतौ सत्यस्यादित्वेऽपि सत्यादेः प्रणाड्या
भूमायत्तत्वात्तेः सर्वस्य ब्रह्मताप्तये भूम उक्तिरित्येके । सम्प्रसादादि-
हेतुयुतत्वाच्च । सैव हीत्यतो गतत्वं चान्यतोऽवसेयम् ॥ २ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಸ ಏವಾಧಸ್ತಾತ್ ಸ ಉಪರಿಷ್ಠಾತ್’ (ಛಾಂ. ೭-೨೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ
ಸರ್ವಗತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಭೂಮನು
ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ಸತ್ಯ’ನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ‘ಭೂಮ’ನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು
ಹೇಳಿರುವುದರ ಉದ್ದೇಶ

1 ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಸತ್ಯ’ನನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಸತ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ
ಕ್ರಮದಿಂದ ಭೂಮಾಧೀನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ
ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಭೂಮನನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು.
ಸಂಪ್ರಸಾದ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಭೂಮನನ್ನೇ
ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ.

‘ಸೈವ ಹಿ ಸತ್ಯಾದಯಃ’ ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವು
ಗತಾರ್ಥವಲ್ಲ

‘ಸೈವ ಹಿ ಸತ್ಯಾದಯಃ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಗತಾರ್ಥವಲ್ಲವೆನ್ನುವು
ದನ್ನು ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

1. ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ‘ಸತ್ಯವು ವಿಜ್ಞಾನಾಯತ್ತ ಎಂದರೆ ವಿಜ್ಞಾನ
ವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿರುವುದು—ವಿಜ್ಞಾನವು ಮತಿಗೆ ಆಯತ್ತ. ಮತಿಯು ಶ್ರದ್ಧೆಗೆ ಆಯತ್ತ. ಶ್ರದ್ಧೆಯು
ಸ್ಥಿರತಾಯತ್ತ. ಸ್ಥಿರತೆಯು ಕೃತ್ಯಾಯತ್ತ. ಕೃತಿಯು ಸುಖಾಯತ್ತ. ಸುಖವು ಭೂಮಾಯತ್ತ’
ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ, ಪರಮಾತ್ಮನು ಭೂಮಾ ಎಂದರೆ ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ಣಸುಖ
ರೂಪನು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅವನು ಸರ್ವಕರ್ತಾ. ಸರ್ವಕರ್ತನಾದುದರಿಂದಲೇ ಅವನು ಚಂಚಲನಲ್ಲ,
ಸ್ಥಿರ. ಸ್ಥಿರತೆಯಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅವನು ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು. ಶ್ರದ್ಧಾ ಗುಣವಿರುವುದರಿಂದಲೇ
ಅವನು ಮನನವುಳ್ಳವನೂ ಹೌದು. ಮನನದಿಂದಾಗಿ ಅವನು ವಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. ವಿಜ್ಞಾನವಿರುವುದ
ರಿಂದಲೇ ಅವನು ಸತ್ಯನು ಎಂದರೆ ನಿರ್ದೋಷನು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಭೂಮನು ಪರಮಾತ್ಮ
ನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ, ಭೂಮಾಯತ್ತಗಳಾದ ಸುಖ, ಕೃತಿ, ಸ್ಥಿರ, ಶ್ರದ್ಧಾ, ಮತಿ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಸತ್ಯ
ಗಳೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವವು. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿದೆ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ
ಸತ್ಯವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗದೆ ಹೋದೀತು.
ಚರಮನಾದ ಭೂಮನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರೆ ಭೂಮಾಧೀನವಾದ ಸತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ
ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಚರಮನಾದರೂ ಭೂಮನನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು
ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣಮ್—೩

॥ ॐ ಅಕ್ಷರಮಮ್ಬರಾಂತಧೃತೇಃ ॐ ॥ ೧-೩-೧೦

ಅಕ್ಷರನಾಮ ಸಮನ್ವೀಯತೆ । “ಎತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ” ಇತ್ಯುಕ್ತ-
ಮಕ್ಷರಂ ತತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮೈವ ನ ಶ್ರೀತತ್ವಮ್ । ಅಮ್ಬರಾಂತಧೃತೇಃ । ಅಮ್ಬರಮಾಕಾಶಶಬ್ದಿತಂ
ಶ್ರೀತತ್ವಮಂತೆ ಯಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ತದಮ್ಬರಾಂತಂ ತಸ್ಯ ಧೃತೇರ್ಧಾರಣಾತ್ । ಶ್ರುತಾವಾಕಾ-
ಶಾಖ್ಯಚಿತ್ರಕೃತೇಃ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಮುಕ್ತವಾ “ಎತಸ್ಮಿನ್ ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ
ಆತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ” ಇತ್ಯಕ್ಷರಸ್ಯ ತದಾಧಾರತ್ವಶ್ರವಣಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಅಮ್ಬರಧೃತೇ-
ರित್ಯೇವ ಪೂರ್ತಾವಂತೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಕೃತಿಧಾರಾ ಬ್ರಹ್ಮೈವಾಶ್ರಯ

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ—೩

ಓಂ ಅಕ್ಷರಮಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ ಓಂ (೧-೩-೧೦)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಅಕ್ಷರ’ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು
ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ‘ಏತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ’ (ಬೃ. ೫-೮-೧೦) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ
ವಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಶ್ರೀತತ್ವವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಂಬರಾಂತಧೃತೇಃ—
ಅಂಬರ ಎಂದರೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಶ್ರೀತತ್ವ. ಇದೇ ಕೊನೆಯದಾಗುಳ್ಳ
ಸರ್ವವೂ ಅಂಬರಾಂತವೆನಿಸುವುದು. ಇದರ, ಧೃತೇಃ—ಧಾರಣದಿಂದ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ
ಆಕಾಶನಾಮಕವಾದ ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಸರ್ವಾಧಾರವೆಂದು ಹೇಳಿದ ನಂತರ ‘ಏತಸ್ಮಿನ್
ಖಲ್ವಕ್ಷರೇ ಗಾರ್ಗ್ಯಾಕಾಶ ಓತಶ್ಚ ಪ್ರೋತಶ್ಚ’ (ಬೃ. ೫-೮-೧೧) ಎಂಬುದಾಗಿ ಚಿತ್
ಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಆಧಾರನೆಂದು ಅಕ್ಷರನು ಶ್ರುತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ಅಂಬರಾಂತ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಅಂತ’ ಪದದ ಪ್ರಯೋಜನ

‘ಅಂಬರಧೃತೇಃ’ ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಸಾಕಾಗಿದ್ದರೂ ‘ಅಂತ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು

1. ‘ಏತದ್ವೈ ತದಕ್ಷರಂ ಗಾರ್ಗಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಶ್ರುತಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ.
‘ಯೇ ತ್ವಕ್ಷರಮನಿರ್ದೇಶಂ’, ‘ದ್ವಾವಿಮೌ ಪುರುಷೌ ಲೋಕೇ ಕ್ಷರಶ್ಚಾಕ್ಷರ ಏವ ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ
ಗೀತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀತತ್ವವೇ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲೂ ಶ್ರೀ
ತತ್ವವೇ ಅಕ್ಷರವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಇದೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಅಕಾಶಾಖ್ಯ ಶ್ರೀತತ್ವಕ್ಕೂ
ಅಕ್ಷರನು ಆಧಾರನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಅಕ್ಷರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಇತಿ ಸೂಚಯಿತುಮ್ | “ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಪ್ರಕೃತ್ಯಂತಮ್” ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇಃ | ಅಮ್ಬರಸ್ಯ ಶ್ರೀತತ್ತ್ವಜ್ಞಾಪನಾಯ ಚೇತ್ಯಪ್ಯಾಹುಃ | ಸರ್ವಾಶ್ರಯತ್ವೇ ಸತ್ಯೇಕಾಶ್ರಯತ್ವಸ್ಯ ತಾಢ್ಢಿಙ್ಗ-
ತ್ವಾದಿತಿ ||

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ—

|| ॐ ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ॐ || ೧-೩-೧೧

ಉಚ್ಯತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಸಾ ಧೃತಿಶ್ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾದಕ್ಷರಸ್ಯಾಜ್ಞಾಮಾತ್ರಾ-
ದುಚ್ಯತೇ “ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸ್ವರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ

1ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಂತಂ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಂತೆ ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ
ಚಿತ್-ಪ್ರಕೃತಿಯ ದ್ವಾರಾ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಶ್ರಯನೆಂದು ಸೂಚಿಸಲು. 2ಸರ್ವಕ್ಕೂ
ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನೊಬ್ಬನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಶ್ರೀತತ್ತ್ವದ
ಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಬರವು ಶ್ರೀತತ್ತ್ವವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೂ
'ಅಂತ' ಪದವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಸಾ ಚ ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ಓಂ (೧-೩-೧೧)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಉಚ್ಯತೇ’ ಎಂದು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸಾ ಚ-ಆ ಧಾರಣವೂ, 3 ‘ಏತಸ್ಯ
ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೌ ವಿಧೃತೌ ತಿಷ್ಠತಃ’

1. ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಂತಂ ಭೂತಂ ಭವಂ ಭವತ್ಯ ಯತ್ |
ವಿಷ್ಣುರೇಕೋ ವಿಭರ್ತಿವದಂ ನಾನ್ಯಸ್ತಸ್ಮಾತ್ ಕ್ಷಮೋ ಧೃತೌ || (ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣ)

2. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಅಂಬರವು ಸರ್ವಲೋಕಕ್ಕೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು
ಸೂಚಿಸುವ ಮೂಲಕ ‘ಅಂತ’ ಪದವು ಅಂಬರವು ಶ್ರೀತತ್ತ್ವವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವ.

3. ಅಕ್ಷರನ ಪ್ರಶಾಸನಮಾತ್ರದಿಂದ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿಗಳು ನಿಂತಿದ್ದಾರೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು
ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಶಾಸನವೆಂದರೆ ಅಜ್ಞೆ. ‘ಪ್ರ’ ಉಪಸರ್ಗವು ಭಗವಂತನ ಅಜ್ಞೆಯ ಪ್ರಕರ್ಷವನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಭಗವದಿತಿತರರ ಶಾಸನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ಒಳಪಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲವೇ ಅವರ ಶಾಸನ
ಭಗವದಧೀನವಾದುದು. ಆದರೆ ಭಗವಂತನ ಶಾಸನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು
ಅದು ಅನನ್ಯಾಧೀನವಾದುದು. ಇಂತಹ ಪ್ರಕರ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದ ಶಾಸನಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸರ್ವ
ಧಾರಣವು ಭಗವದಿತಿತರರಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ತಿष्ठತಃ” ಇತ್ಯಾದೌ | ಅತಶ್ಚಾಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ನ ಹಿ ಪ್ರೇತಯುಕ್ತಾಸಂಕ್ಷುಚಿತ-
ವಿಷಯತ್ವಾನನ್ಯಾಯತತ್ವರೂಪಪ್ರಕೃಷ್ಣಶಾಸನಮಾತ್ರೇಣ ಸರ್ವವೃತ್ತಿರನ್ಯಸ್ಯ ಯುಜ್ಯತ
ಇತಿ ಭಾವಃ ||

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ ॐ ॥ ೧-೩-೧೨

ಅನ್ಯೇಷಾಂ ವಸ್ತುನಾಂ ಭಾವಾನಾಂ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿಧರ್ಮಾಣಾಂ ವ್ಯಾವೃತ್ತೇ: “ಅಸ್ಥೂಲ-
ಮನು” ಇತ್ಯಾದಿನಾಽಕ್ಷರೇ ವ್ಯಾವೃತ್ಯುಕ್ತೇಶ್ಚಾಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದೀತಿ
ವಾಚ್ಯೇಽನ್ಯಭಾವೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿಹೀನಮಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಚೇನ್ನಿಃಸ್ವಭಾವಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ

(ಬೃ ೫-೮-೯) ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ, ಪ್ರಶಾಸನಾತ್ ಉಚ್ಯತೇ-ಅಕ್ಷರನ ಅಜ್ಞಾನಮಾತ್ರ
ದಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಪ್ರ’
ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಹೇಳುವ ಅಸಂಕುಚಿತವಿಷಯತ್ವ, ಅನನ್ಯಾಧೀನತ್ವ ಮೊದಲಾದ
ಪ್ರಕರ್ಷವುಳ್ಳ ಶಾಸನದಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಸರ್ವವನ್ನೂ ಧಾರಣಮಾಡುವುದು ಅನ್ಯರಿಗೆ
ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದಷ್ಟೇ ಎಂದು ಭಾವ.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಹೇಳುವ
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ (೧-೩-೧೨)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ಅನ್ಯೇಷಾಂ-ಇತರ ವಸ್ತುಗಳ, ಭಾವಾನಾಂ-ಸ್ಥೂಲತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮ
ಗಳಿಗೆ, ವ್ಯಾವೃತ್ತೇಃ-‘ಅಸ್ಥೂಲಮನು’ (ಬೃ. ೫-೮-೮) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ
ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿ ರಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೂ ಅಕ್ಷರನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ಸೌಲ್ಕಾಡಿವ್ಯಾವೃತ್ತೇಃ’ ಎಂಬುದರ ಬದಲು ‘ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇಃ’
ಎಂದು ಸೂತ್ರರಚನೆಯ ಉದ್ದೇಶ

ಅನ್ಯವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಕೃತ ಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿಗಳು ಮಾತ್ರ
ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ‘ಬ್ರಹ್ಮನು ಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮರಹಿತ

1. ಸ್ಥೂಲತ್ವ, ಅಣುತ್ವ, ಹ್ರಸ್ವತ್ವ, ದೀರ್ಘತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲೌಕಿಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ
ಧರ್ಮಗಳು ಅಕ್ಷರನಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂದು ‘ಅಸ್ಥೂಲಮನು...’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರನು
ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸೂತ್ರದ ಭಾವ.

ನ ಶಿಕ್ಷಯ, ಅನ್ಯವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಸ್ಯ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಯೈವ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದೇರ್ವ್ಯಾವೃತ್ಯುಕ್ತೇರಿತಿ
ಸೂಚಯಿತುಮ್ | ನ ಹಿ ತಾದೃಶಂ ನಿರಪೇಕ್ಷಂ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿರಾಹಿತ್ಯಮನ್ಯಸ್ಯ ಯುಜ್ಯತ
ಇತಿ ಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ ಸುಧಾರೀತ್ಯಾ “ಅಸ್ಥೂಲಮನು” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿ-
ವಿರುದ್ಧಾಣುತ್ವಮಹತ್ವಾದಿಮತ್ವಾಚ್ಛೇತಿ ಚಶಬ್ದೇನ ಸಮುಚ್ಛೀಯತೇ | ಬಹುಪದವಿಷಯಂ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ಸ್ವಶಬ್ದೇನ ಕೃತ್ವಾ ಕತಿಪಯಪದವಿಷಯತ್ವಾದಿದಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ
ಚಶಬ್ದೇನ ಸಮುಚ್ಛಿತಮ್ | ನ ಚ ವಿರೋಧಃ | ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾವೃತ್ತೇರನ್ಯವಸ್ತು-

ನಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಿಃಸ್ವರೂಪನಾಗಬೇಕಾದೀತು’ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅನುಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು¹
ಸೂಚಿಸಲು ‘ಸ್ಥೂಲಾಢ್ಯಾದಿ’ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದ್ದರೂ ‘ಅನ್ಯಭಾವ’ ಎಂದು
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಪ್ರಾಕೃತಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿಗಳ ಅಭಾವವು ಇತರರಿಗೆ ಯುಕ್ತ
ವಲ್ಲವಷ್ಟೇ ಎಂದು ಭಾವ.

ಸುಧಾರೀತ್ಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಅಥವಾ ಸುಧಾರೀತ್ಯಾ, ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಚ’ ಶಬ್ದದಿಂದ “ಅಸ್ಥೂಲಮನು”
ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ತ್ವಾದಿ
ಧರ್ಮಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ” ಎಂದು ಸಮುಚ್ಚಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 2 ‘ಅಸ್ಥೂಲ-
ಮನು’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಬಹುಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಸೂತ್ರವು
ತನ್ನ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ ಮಾಡಿ ಕೆಲವು ಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ‘ಚ’
ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದೆ. 3 ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಪರಸ್ಪರ

1. ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ
ನಿಃಸ್ವರೂಪನಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ.

2. ‘ಅಸ್ಥೂಲಮನು’ ಹ್ರಸ್ವಮದೀರ್ಘಮಲೋಹಿತಮಸ್ತೇಹಮಚ್ಛಾಯಮತಮೋಃ-
ವಾಯುನಾಕಾಶಮಸಂಗಮಗಂಧಮಚಕ್ಷುಷ್ಯಮಶ್ರುತ್ರಮನಾಗಮನೋತೇಜಸ್ಸಮಪ್ರಾಣ-
ಮನುಖಮನಾತ್ರಮನಂತರಮಬಾಹ್ಯಂ ನ ತದಶ್ನಾತಿ ಕಿಂಚನ ನ ತದಶ್ನಾತಿ ಕಶ್ಚನ’
(ಬೃ. ೫-೮-೮) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಪದಗಳಿಗೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ‘ಅನ್ಯಭಾವ
ವ್ಯಾವೃತ್ತೇಃ’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸೂತ್ರವು ಮಾಡಿದೆ. ‘ಅಸ್ಥೂಲಮನು’ ಹ್ರಸ್ವಮದೀರ್ಘಂ
ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪದಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು, ಕೇವಲ ಕೆಲವು ಪದಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದ್ದರಿಂದ, ‘ಚ’
ಶಬ್ದದಿಂದ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

3. ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ತ್ವಾದಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವೆಲ್ಲವೂ
ಇರಲಾರವು ಎಂದು ಅಶಂಕೆ. ಸರ್ವವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಭಗವಂತನ ಸ್ವಭಾವವೇ ಅಚಿಂತ್ಯದ್ಭುತವಾಗಿದ್ದರಿಂದ
ಅವನಲ್ಲಿ ಈ ಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇರಬಹುದೆಂದು ಸಮಾಧಾನ.

ವೈಲಕ್ಷण्याತ್ ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಸ್ಯೈವ ತಾತ್ಪರ್ಯಾದಿತಿ ಯಾವದಿತಿ ವೃತ್ಯಂತರಂ
ಬೋಧ್ಯಮ್ ॥ ೩ ॥

ಸದಧಿಕರಣಮ್—೪

॥ ॐ ಇಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸಃ ॐ ॥ ೧-೩-೧೩

ಅತ್ರ “ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ” ಇತ್ಯಾದಿಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಾನಸ್ಥಸನ್ನಾಮ ಸಮನ್ವೀಯತೇ ।
ಯೋಗ್ಯತಯಾ ಸದಿತ್ಯನ್ವೇತಿ । ಸ ಇತ್ಯನೇನ ತತ್ವಿತಿ ತುರನ್ವೇತಿ । “ಸದೇವ”
ಇತ್ಯಾದೌ ಶ್ರುತಂ ಸತ್ ಸ ಏವ ವಿಷ್ಣುರೇವ । ನ ಪ್ರಧಾನಮ್ । ಇಕ್ಷತೀರೂಪಂ ಚ ತತ್ಕರ್ಮ

ವಿರುದ್ಧಗಳೆಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅನ್ಯಭಾವವ್ಯಾಪ್ತತೇಃ-ಬ್ರಹ್ಮನು
ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಭಾವವೇ
ಹಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ—ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸದಧಿಕರಣ—೪

ಓಂ ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಸಃ ಓಂ (೧-೩-೧೩)

ಅಧಿಕರಣಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ’ (ಛಾಂ. ೬-೨) ಮೊದಲಾದ ಸೃಷ್ಟಿ
ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ‘ಸತ್’ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದದ
ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯವಾದುದರಿಂದ ‘ಸತ್’
ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ‘ತತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತು’ ಶಬ್ದವು
‘ಸಃ’ ಎಂಬ ಪದದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ‘ಸದೇವ’ ಇತ್ಯಾದಿ
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾಗಿರುವ, ಸತ್-ಸಚ್ಚಿದ್ವಿವಾಚ್ಯನು, ಸ ಏವ-ವಿಷ್ಣುವೇ,

1 ‘ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ’, ‘ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸದಾಯತನಾಃ’, ‘ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ
ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ’, ‘ಸತಿ ಸಂಪದ್ಯ ನ ವಿದುಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕರಣರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನ
ದಲ್ಲಿರುವ ‘ಸತ್’ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ‘ಬಹು ಸ್ಯಾಂ
ಪ್ರಜಾಯೇಯ’ ಎಂದು ಸತ್-ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಕ್ಕೆ ಜಗದಾತ್ಮನು ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ
ಸತ್-ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವು ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಆದೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ‘ತದೈಕ್ಷತ’ ಎಂಬ
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್-ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವು ‘ಐಕ್ಷತ-ವಿಚಾರಮಾಡಿತು’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ
ಸತ್-ಶಬ್ದವಾಚ್ಯ, ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಚ ತಸ್ಯ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ “ತದೈಕ್ಷತ” ಇತಿಕ್ಷಣಾಖ್ಯವ್ಯಾಪಾರೋಕ್ತೇರ್ಜಡೇ ತದಯೋಗಾ-
ದित्यर्थः । ईक्षतीत्येव वाच्ये कर्मेत्युक्तिः स्वरूपान्येक्षणाभावात्कथं
तदೈक्षतेति कर्तृत्वश्रुतिरिति न शङ्क्यम् । विशेषात् क्रियाकर्तृभाव इति
सूचयितुम् । तच्चप्रदीपचन्द्रिकयोस्तु कर्मेति “न कर्तृत्वं न कर्माणि”
इत्यत्रेव सृष्टिरुच्यते । ईक्षतिश्च कर्म च तयोरीक्षणसृष्टिक्रियोरुक्ते-

ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಏಕೆಂದರೆ, ಈಕ್ಷತಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದ ಉಪದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ.
'ತದೈಕ್ಷತ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಅದು ಜಡವಾದ
ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಕರ್ಮ' ಪದದ ಸಾರ್ಥಕತೆ

'ಈಕ್ಷತಿ' ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳುವುದು ಸಾಕಾಗಿದ್ದರೂ 'ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಭಿನ್ನವಾದ
ಈಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ 1 'ತದೈಕ್ಷತ' ಎಂದು ಈಕ್ಷಣಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು
ಹೇಳಿರುವುದು ಹೇಗೆ ?' ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ವಿಶೇಷಬಲದಿಂದ ಕ್ರಿಯಾ-ಕರ್ತೃ
ಸಂಬಂಧವು ಹೊಂದುವುದು' ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲು 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಿಕಾರೀತ್ಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಿಕಾಗಳಲ್ಲಾದರೋ, 'ಕರ್ಮ' ಪದವು 2 'ನ
ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಕರ್ಮಾಣಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯಂತೆ ಸೃಷ್ಟಿರೂಪಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.
ಈಕ್ಷತಿಶ್ಚ ಕರ್ಮ ಚ ತಯೋಃ ಅಂದರೆ ಈಕ್ಷಣಕ್ರಿಯೆ ಮತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಿಯೆಗಳ
ಉಕ್ತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ 'ತತ್ತು' ಎಂಬ ಪದಗಳ ಅನುವೃತ್ತಿ ಇದ್ದರೂ

1. ಈಕ್ಷಣವು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವಾಗ 'ಐಕ್ಷತ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನು
ಆಶ್ರಯನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದು ಅಕ್ಷೇಪ. ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ
ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಈಕ್ಷಣಕ್ರಿಯೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಶ್ರಯನೆಂಬ ಭೇದವ್ಯವಹಾರ ಇರಬಹುದು.
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮ' ಎಂಬ ನಿರ್ದೇಶವು ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದು ಸಮಾಧಾನ.

2. 'ನ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಕರ್ಮಾಣಿ ಲೋಕಸ್ಯ ಸೃಜತಿ ಪ್ರಭುಃ' (ಗೀ. ೫-೧೪). ಈ
ಶ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಅದೃಷ್ಟೇತ್ಯಾದಿನೇ ಫಲೇ ಚ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ
ಲೋಕಸ್ಯ ನ ಸೃಜತೀತ್ಸರಃ' ಎಂದು ಭಗವತ್ಪಾದರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ
ಪದಕ್ಕೆ ಅದೃಷ್ಟದ ಉತ್ಪಾದನೆ ಅಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಈ ಸೂತ್ರ
ದಲ್ಲೂ 'ಕರ್ಮ' ಎಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಿಯೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಬಹುದು. 'ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯ'
ಇತ್ಯಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಲೋಚನರೂಪವಾದ ಈಕ್ಷಣಕ್ರಿಯೆ ಮತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು
ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸತ್ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಭಾವ.

ರಿಯರ್ಥಃ । ತತ್ವಿವ್ಯನುಬೃತ್ತಾವಪಿ ಸ ಇತ್ಯುಕ್ತಿಃ “एको नारायण आसीत्”,
 “स मुनिर्भूत्वा समचिन्तयत्” इत्यादिसमाख्यां सूचयितुमित्युक्तम्
 ॥ ४ ॥

ದಹರಾಧಿಕರಣಮ್—೪

॥ ॐ दहर उत्तरेभ्यः ॐ ॥ १-३-१४

ಅತ್ರ ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವವಿಜ್ಞಂ ಸಮನ್ವೀಯತೇ । ತತ್ವಿವ್ಯಸ್ತಿ । ಬೃಹದಾಧ್ಯಾತನ-
 ಮಿತಿ ಮಢ್ಕಕೃತ್ಯಾಽನ್ವೇತಿ । ಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್ ಸದಿತಿ ಚ । “उभे अस्मिन् द्यावा-
 पृथिवी” इत्यादिनोक्तं बृहदाध्यातनं सत् दहरे “दहरं पुण्डरीकं
 वेश्म” इत्याद्युक्तदहरे हृत्पदे तत्तु ब्रह्मैव न जीवादिः । उत्तरेभ्यಃ

‘ಸಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ‘ಎಕೋ ನಾರಾಯಣ ಆಸೀತ್’, ‘ಸ ಮುನಿರ್ಭೂತ್ವಾ
 ಸಮಚಿಂತಯತ್’ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಗಳ ಸಂವಾದವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ದಹರಾಧಿಕರಣ—೫

ॐ दहर एतद्वैಭवं ॐ (१-३-१५)

ಅಧಿಕರಣಪ್ರತಿಸಾದ್ಯ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ಇಲ್ಲಿ ‘ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಲಾಗುವುದು.

1. ‘ಅಥ ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ
 ಆಕಾಶಸ್ಮಿನ್ ಯದಂತಸ್ತದ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಂ ತದ್ವಾನ್ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ | ತಂ ಚೇದ್ ಬ್ರಹ್ಮಯುಃ
 ಯದಿದಮಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಪುರೇ ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ ದಹರೋಽಸ್ಮಿನ್ನಂತರ ಆಕಾಶ ಕಿಂ
 ತದತ್ರ ವಿದ್ಯತೇ ಯದ್ವೇಷ್ಯವ್ಯಂ ಯದ್ವಾನ್ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಮಿತಿ | ಸ ಬ್ರಹ್ಮಯಾದ್ಯಾವಾನ್ ವಾ
 ಆಯಮಾಕಾಶಸ್ಯಾ ವಾನೇಷೇತರ್ಥದಯ ಆಕಾಶಃ | ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ
 ಅಂತರೇನ ಸಮಾಹಿತೇ | ಉಭಾವನ್ನಿಶ್ಚ ವಾಯುಶ್ಚ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಸಾವುಭೌ’ (ಛಾಂ. ೮-೧)
 ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ‘ಪೂರ್ಣಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಾದ
 ಪದ್ಮರೂಪವಾದ ಸದನವಿದೆ. ಅದರೊಳಗೆ ಅಲ್ಪವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವಿದೆ. ಅದರ ಒಳಗೆ ಯಾವು
 ದಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆಮಾಡಬೇಕು’ ಎಂದು ಗುರುಗಳು ಹೇಳಿದಾಗ ಶಿಷ್ಯರು ಕೇಳುತ್ತಾರೆ—
 ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಅಲ್ಪವಾದ ಪದ್ಮಸದನದೊಳಗಿರುವ ಅಲ್ಪವಾದ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು,
 ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟುದು ಯಾವುದು ? ಇದಕ್ಕುತ್ತರವಾಗಿ ಗುರುಗಳು—‘ಬಹಿಃಸ್ಥಿತನಾದ
 ಆಕಾಶಾಖ್ಯ ಭಗವಂತನು ಗುಣತಃ ಪರಿಮಾಣತಃ ಎಷ್ಟಿರುವನೋ ಆಪ್ತೇ ಇರುವ ಆಕಾಶಾಖ್ಯ
 ಭಗವಂತನು ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವವಾದ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಶ್ರುತಿಯನಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರು
 ವನು’ ಎಂದು ಹೇಳುವರೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತರೀತ್ಯಾ ಶ್ರುತಿಯ ಭಾವ.

“ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ” ಇತ್ಯಾಶ್ಚುತರವಾಕ್ಯಸ್ಥಾಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವಾದಿ-
 ಧರ್ಮೇಭ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾ ಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿङ್ಗಂ ಚ ॐ ॥

೧-೩-೧೪

ದಹರೇ ತತ್ತ್ವಿತ್ಯಸ್ತಿ | ಗತಿಃ ಸುಪ್ರಾಪ್ತಿಃ | ಶಬ್ದೋ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಃ |
 ತಾಭ್ಯಾಂ ಸುಪ್ರಗಮ್ಯತ್ವಲಿङ್ಗಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಮುಕ್ತರೂಪದಹರಸ್ಥಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವೇತ್ಯರ್ಥಃ |

‘ತತ್ತ್ವ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ‘ದ್ಯುಭ್ಯಾನ್ವಾಯತನಂ’ ಎಂಬ
 ಪದವು ಮಂಡೂಕಪುರಾಣದ ಅನ್ವಿತವಾಗುವುದು. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ
 ‘ಸತಾ’ ಎಂಬ ಪದವೂ ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ‘ಉಭೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ದ್ಯಾವಾ
 ಪೃಥಿವೀ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ಯುಭ್ಯಾನ್ವಾಯತನನಾಗಿದ್ದು
 ದಹರೇ-‘ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ವೇಶ್ಮ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಲ್ಪವಾದ
 ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವವನು ‘ತತ್ತ್ವ’-ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಜೀವ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ,
 ಉತ್ತರೇಭ್ಯಃ-‘ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಸಹತಪಾಪ್ಮಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ
 ಅಸಹತಪಾಪ್ಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು
 ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ತಥಾ ಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ ಓಂ
 (೧-೩-೧೫)

‘ಗತಿಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾಂಶದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

‘ದಹರೇ’ ಮತ್ತು ‘ತತ್ತ್ವ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ‘ಗತಿ’
 ಎಂದರೆ ಸುಪ್ರಜೀವನದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವಿಕೆ ‘ಶಬ್ದ’ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ. 1ಸುಪ್ರ
 ಗಮ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂಥ ಅಲ್ಪವಾದ

1. ‘ಸತಾ ಸೋಮ್ಯ ತದಾ ಸಂಪನ್ನೋ ಭವತಿ’ (ಛಾಂ. ೬-೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರ
 ಗಮ್ಯತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

1. 'ಅರಶ್ಚ ಹ ವೈ ಇತ್ಯಾರ್ಥವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ' (ಛಾಂ. ೮-೫-೩) ಅರ ಮತ್ತು ಇತ್ಯಾರ್ಥವು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ ಎರಡು ಸುಧಾಸರೋವರಗಳು ವಿಷ್ಣುಲೋಕವಾದ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪದಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

“ಅರಶ್ವ ಹ ವೈ ಷ್ಯಶ್ವಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ” ಇತ್ಯುತ್ತರವಾಕ್ಯೇಽರण्याಖ್ಯಸುಧಾ-
ಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯೇ ವಿಷ್ಣುಲೋಕೇ ಪ್ರಯುಕ್ತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಶಬ್ದಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ವೇ “ಎತಂ ಬ್ರಹ್ಮ-
ಲೋಕಮ್” ಇತಿ ಪ್ರಯೋಗಾತ್ ತತ್ಸ್ಥಸ್ಯ ತಲ್ಲೋಕವತ್ವಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಅಸ್ಯ
ಲಿङ್ಗಸ್ಯ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಥಗತತ್ವಂ ನ ಸ್ಪಷ್ಟಮಿತಿ ಪೃಥಗುಕ್ತಿಃ । ಅತಃ ಏವಾಸ್ಯ
ತತ್ಸ್ಥತಾಂ ವಕ್ತುಂ ತಥೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ । ಯದ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮಿತಿ ಹೃತ್ಪದ್ವಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಲೋಕ-
ತ್ವೋಕ್ತಿಯಾ ತತ್ಸ್ಥೋ ವಿಷ್ಣುರित್ಯುಕ್ತಮ್ । ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಲೋಕವಾಚಿತತ್ವಂ
ಕುತ ಇತ್ಯತಃ ಇದಮುಚ್ಯತೇ । ಲಿङ್ಗಂ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವರೂಪಲಿङ್ಗಂ ಚ
ದೃಶ್ಯಂ ತದಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವಂ ಚ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಲಿङ್ಗಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಿತಿ ಹೇರಥಃ । ಹೃತ್ಪದ್ವೇ
ಪ್ರಯುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪದಮುಕ್ತರತ್ರ ಪ್ರಯುಜ್ಯ “ಅರಶ್ವ ಹ ವೈ ಷ್ಯಶ್ವಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ”

1 ‘ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವತ್ವಸ್ಥನು
ಅರಣ್ಯಾಖ್ಯ ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯವಾದ ಲೋಕವುಳ್ಳವನೆಂದು ಭಾವ.

‘ಗತಿಶಬ್ದ’ಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ‘ಲಿಂಗ’ವನ್ನು ಹೇಳಲು ಕಾರಣ

ಈ ಲಿಂಗವು ಹೃತ್ಪದ್ವತ್ವಸ್ಥನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಇದನ್ನು
ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ (ಸ್ಪಷ್ಟವಲ್ಲದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ) ಈ
ಲಿಂಗವು ಹೃತ್ಪದ್ವತ್ವಸ್ಥನಲ್ಲದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲು ‘ತಥಾ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

‘ತಥಾ ಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಲಿಂಗಂ ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಅಥವಾ ‘ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ವತ್ವವನ್ನು ವಿಷ್ಣುಲೋಕವೆಂದು
ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವತ್ವಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ
ಲೋಕಪದವು ವಿಷ್ಣುಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುವುದೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಆಧಾರವೇನು ? ಎಂಬ
ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಇದನ್ನು (ಲಿಂಗವನ್ನು) ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಲಿಂಗಂ-ಸುಧಾ
ಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವತ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗವೂ, ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಸುಧಾ
ಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕತ್ವವು ವಿಷ್ಣುಲೋಕದ ಧರ್ಮವೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ‘ಹಿ’
ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ಹೃತ್ಪದ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ ‘ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ’ ಪದವನ್ನೇ ಮುಂದೆ
ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ‘ಅರಶ್ವ ಹ ವೈ ಷ್ಯಶ್ವಾರ್ಣವೌ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇ’ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ
ವನ್ನು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯಲೋಕವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯಲೋಕವು ಬ್ರಹ್ಮ

1. ‘ಅಹರಹಃ ಗಚ್ಛಂತ್ಯ ಏತಂ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಂ’ (ಛಾಂ. ೮-೩-೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ.

इति तदाश्रयलोकत्वोक्तेर्न सत्यलोको ब्रह्मलोकपदार्थ इति भावः ।
अत्र पक्षे ब्रह्मशब्दरूपहेतुसाधकत्वादस्य लिङ्गस्य पृथगुक्तिः ॥

इतश्चैवमित्याह—

॥ ॐ धृतेश्च महिम्नोऽस्यास्मिन्नुपलब्धेः ॐ ॥

१-३ १६

धृतेर्धारणाच्च “य आत्मा स सेतुर्विधृतिः” इति सर्वधारकत्व-

ಲೋಕಸದದ ಅರ್ಥವಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ. 1 ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ‘ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ’ವೆಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧಕವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಧೃತೇಶ್ಚ ಮಹಿಮ್ನೋಽಸ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ನಪಲಬ್ಧೇಃ ಓಂ
(೧-೩-೧೬)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಧೃತೇಃ—ಧಾರಣದಿಂದಲೂ, 2 ‘ಯ ಆತ್ಮಾ ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತಿಃ’ ಎಂದು

1. ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವಾದ್ದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಹೇಳಬಾರದೇಕೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆ ತಲೆದೋರಬಹುದು. ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯ ಲೋಕವತ್ತ್ವರೂಪ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವು ವಿಷ್ಣುಲೋಕವೇ, ಬ್ರಹ್ಮಪದವು ಚತುರ್ಮುಖಪರವಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು. ಹೀಗೆ, ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವ, ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವೆಂಬ ಹೇತುವು ವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಸುಧಾಸಮುದ್ರಾಶ್ರಯ ಲೋಕವತ್ತ್ವರೂಪ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಲಿಂಗವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

2. ‘ಅಥ ಯ ಆತ್ಮಾ ಸ ಸೇತುರ್ವಿಧೃತೀಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಮಸಂಭೇದಾಯ | ನೈತಂ ಸೇತುಂ ಅಹೋರಾತ್ರೇ ತರತೋ ನ ಜರಾ ನ ಮೃತ್ಯುರ್ನ ಶೋಕೋ ನ ಸುಕೃತಂ ನ ದುಷ್ಕೃತಂ ಸರ್ವೇ ಪಾಪಾನ್ಮೋ ಅತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ ಅಪಹತಪಾಪಾ ಹ್ಯೇಷ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಃ’ (ಛಾಂ. ೮-೪-೧)—ಹೃತ್ಪದ್ವ್ಯಸ್ಥನಾಗಿರುವ ಆತ್ಮನೇ ಈ ಎಲ್ಲ ಲೋಕಗಳು ನಾಶವಾಗದಿರಲು ಧಾರಣ ಪೋಷಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಅಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಅಶ್ರಯನಾದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಹಗಲು ರಾತ್ರಿಗಳಾಗಲಿ, ಮುಪ್ಪು, ಸಾವು, ದುಃಖ, ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳಾಗಲಿ ಮುಟ್ಟಲಾರವು. ಎಲ್ಲ ಪಾಪಗಳೂ ಈ ಭಗವಂತನಿಂದ ಸರ್ವದಾ ದೂರವಿರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಈ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನು (ಲೋಕ) ಅಪಹತಪಾಪಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

ಲಿङ್ಗಶ್ರವಣಾಚ್ಚ ದಹರೆ ಬ್ರಹ್ಮೈವ । एतच्छिङ्गं हृत्पद्मस्थगमिति । कुतः ? अस्य हृत्पद्मस्थस्य महिम्नोऽपहतपाप्मत्वादेरस्मिन् वाक्ये उपलब्धेरित्येकोऽर्थः । “य आत्मा” इति प्रागुक्तहृत्पद्मस्थात्मपरामर्शेन “स सेतुः” इत्याद्युक्त्वा सर्वे पाप्मानोऽतो निवर्तन्त इत्याद्युक्तेरिति भावः । अन्यस्तु धृतिपदेन धृतियुक्तं वाक्यं गृह्यते । अस्मिन्निति च तन्त्रम् । चशब्द उपलब्धेश्चेत्यन्वेति । धृतेर्धृतिप्रतिपादकादेशसेतुर्विधारण इति वाक्यात् वाजसनेयसमाख्यानाद्दहरे ब्रह್ಮैवेति यावत् । तत्रापि ब्रह್ಮेति कुतः ? अस्य विष्णोर्महिम्नः सर्वाधिपतित्वादेरस्मिन् हृत्पद्मस्थे अस्मिन् वाजसनेये

ಸರ್ವಧಾರಕತ್ವರೂಪ ಲಿಂಗದ ಶ್ರವಣವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಈ ಲಿಂಗವು ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಲ್ಲಿದೆ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇನು ? (ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ) ಅಸ್ಯ-ಈ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನ, ಮಹಿಮ್ನಃ-ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವೊದಲಾದವುಗಳ, ಅಸ್ಮಿನ್-ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಉಪಲಬ್ಧಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಈ ಸೂತ್ರದ ಒಂದರ್ಥ. ‘ಯ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿ ‘ಸ ಸೇತುಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿ ‘ಸರ್ವೇ ಪಾಪ್ಮಾನೋ ಆತೋ ನಿವರ್ತಂತೇ’ (ಛಾಂ. ೮-೪-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ.

ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವಾದರೋ ಹೀಗಿದೆ. — ಧೃತಿಪದದಿಂದ ಧೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಸ್ಮಿನ್ ಎಂಬುದನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಉಪಲಬ್ಧೇಶ್ಚ ಎಂದು ಅನ್ವಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧೃತೇಃ-ಧೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ‘ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧಾರಣಃ’ (ಬೃ. ೬-೪-೨೨) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಸಮಾಖ್ಯೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇನು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ—ಅಸ್ಯ-ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಮಹಿಮ್ನಃ-ಸರ್ವಾಧಿಪತಿತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಹಿಮೆಯ, ಅಸ್ಮಿನ್-ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಲ್ಲಿ, ಅಸ್ಮಿನ್-ಈ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ, ಉಪಲಬ್ಧೇಶ್ಚ-ಉಪಲಬ್ಧಿ

उपलब्धेऽथेत्यर्थः । “य एषोन्तर्हृदय आकाशस्तस्मिन् शेते सर्वस्य वशी”
इत्याद्युक्त्वा “एष सर्वेश्वर एष भूतपालः” इति विष्णुलिङ्गोक्त्या
तस्य वैष्णवत्वं सिद्धमिति तत्समाख्यानादहरे विष्णुरिति भावः ।

इतश्चैवमित्याह—

॥ ॐ प्रसिद्धेश्च ॐ ॥ १-३-१७

“दहरं विपाप्मम्” इत्यादितैत्तिरीये विष्णोर्हृत्पद्मस्थत्वप्रसिद्धेश्च
तत्समाख्यानादहरे ब्रह्मैवेत्यर्थः ।

ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಯ ಏಷೋ ಅಂತರ್ಹೃದಯ ಆಕಾಶಃ
ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇತೇ ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ’ (ಬೃ. ೬-೪-೨೨) ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿ,
‘ಏಷ ಸರ್ವೇಶ್ವರಃ ಏಷ ಭೂತಪಾಲಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗಗಳನ್ನು
ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವನು
ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದಲೂ
ದಹರಸ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಭಾವ.

ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು
ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಶ್ಚ ಓಂ (೧-೩-೧೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ‘ದಹರಂ ವಿಪಾಪ್ತಂ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ
ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥತ್ವವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯ ಸಮಾಖ್ಯೆ
ಯಿಂದ ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

1. “ದಹರಂ ವಿಪಾಪ್ತಂ ಪರವೇಶ್ವಭೂತಂ ಯತ್ಪ್ರಾಂದರಿಕಂ ಪುರಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥಮ್ |
ತತ್ರಾಪಿ ದಹ್ರಂ ಗಗನಂ ವಿಶೋಕಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಯಸಂತಸ್ತದುಪಾಸಿತವ್ಯಮ್ ||” (ಮಹಾ ನಾರಾ. ೧೦)
ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯಶಾಖೆಯ ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಶ್ರುತಿ. ದೇಹವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಪುರದ
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವೂ ಸರಬ್ರಹ್ಮನ ನಿವಾಸವೂ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಪಾಪರಹಿತವೂ ಆದ, ಯಾವ ಹೃದಯ
ಕಮಲವಿದೆಯೋ ಅದರಲ್ಲೂ ಅಲ್ಪವಾದ ಗಗನವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿರುವ ಶೋಕಾದಿರಹಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವು
ಉಪಾಸ್ಯವಾದುದು ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

उक्तमाक्षिप्याह—

॥ ॐ इतरपरामर्शात्स इति चेन्नासम्भवात् ॐ ॥

१-३-१८

“परंಜ್ಯೋतिरुಪಸಂಪದ್ಯ” ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯೇತರಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ ಪರಾಮರ್ಶಾತ್
“एष आत्मा” इत्येतच्छब्देन “य आत्माऽपहतपाप्मा” इत्यादिनोक्त-
हृत्पद्मस्थस्यात्मत्वविधानाद्‌हरे ಸ ಜೀವ ಇತಿ चेನ್ನ । असम्भवात् ।
अपहतपाप्मत्वादिधर्माणां हृत्पद्मस्थे श्रुतानां जीवे असम्भवात् “एत-
दमृतमभयम्” इत्युक्तामृतत्वादेश्च असम्भवादित्यर्थः ।

ಉಕ್ತವಾದುದನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಇತರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಸ ಇತಿ ಜೇನ್ನಾಸಂಭವಾತ್
ಓಂ (೧-೩-೧೮)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ‘ಪರಂಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ’ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತನಾದ ಇತರಸ್ಯ—ಜೀವನ, ಪರಾಮರ್ಶಾತ್—‘ಏಷ ತ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಏತತ್’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ, ‘ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪಾ’ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಿಗೆ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನು ಜೀವನು ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಸಂಭವಾತ್—ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ, ‘ಏತದಮೃತಮಭಯಂ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಮೃತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳೂ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

1. “ಅಥ ಯ ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದೋಽಸ್ಮಾತ್ ಶರೀರಾತ್ ಸಮುತ್ಥಾಯ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ-
ರುಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿವಿಷ್ಯದ್ಯತೇ ಏಷ ಅತ್ಮೇತಿ ಹೋವಾಚ ಏತದಮೃತಮಭಯಂ-
ಮೇತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ” (ಛಾಂ. ೮-೩) ಎಂದು ಶ್ರುತಿ. ವಿಷ್ಣುಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಪಡೆದ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಚರಮಶರೀರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸ್ವಸ್ವರೂಪಾವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಪಡೆಯು-
ತ್ತಾನೆ. ಆ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಯು ಆತ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ನಿತ್ಯಮುಕ್ತನು, ಭಯರಹಿತನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ. ಸ್ವಸ್ವರೂಪಾವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಪಡೆದ ಜೀವನನ್ನೇ ‘ಏಷಃ’ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಅತ್ಮನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ‘ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪಾ’ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನನ್ನು ಅತ್ಮನೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಆತ್ಮನು ಜೀವನಾದಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನೂ ಜೀವನಾಗುವನು ಎಂದು ಅಕ್ಷೇಪದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಉಕ್ತಾಸಮ್ಭವಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯಾಹ—

॥ ॐ उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु ॐ ॥ १-३-१९

ತುರೇವ | ಸ ಇತಿ ದಹರ ಇತಿ ಚಾಸ್ತಿ | ನೇತಿ ಶೇಷಃ | उत्तरात् जीवस्य सत्यकामत्वप्रतिपादकात् “स तत्र पर्येति” इत्याद्युत्तरवाक्यात् | तत एवापहतपाप्मत्वादिसम्भवेन दहरे जीव इति चेन्न | आविर्भूत-
स्वरूपस्तु मुक्त एवोच्यते सत्यकामत्वेन तत्रेत्यर्थः | “स्वेन रूपेणाभि-
निष्पद्यते” इत्युक्तेः | हृत्पद्मस्थस्य देहान्तर्वर्तितया मुक्तत्वायोगादिति

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಸಂಭವವನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವ
ಸೂತ್ರ—

ॐ ಉತ್ತರಾಚ್ಛೇದಾವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು ॐ
(೧-೩-೧೯)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ತು’ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಸಃ’ ಎಂಬ ನದವನ್ನೂ ‘ದಹರೇ’ ಎಂಬ ಪದ
ವನ್ನೂ ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ನ’ ಎಂದು ಶೇಷವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
ಉತ್ತರಾತ್—ಜೀವನಿಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ‘ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ’
(ಭಾಂ. ೮-೧೨-೩ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ಆ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ (ಜೀವನಲ್ಲಿ)
ಅಪಹತಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುದರಿಂದ ದಹರಸ್ಥನು ಜೀವನು ಎಂದರೆ ಅದು
ಸರಿಯಲ್ಲ. 1 ‘ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾ
ವಿಭಾವವನ್ನು ಪಡೆದ ಮುಕ್ತನೇ ಆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.
ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನು ದೇಹದೊಳಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತತ್ವವು ಅವನಿಗೆ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ
ವೆಂದು ಭಾವ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು

‘ಉತ್ತರಾತ್’ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದ ಸಾಧುತ್ವ

‘ಮುಕ್ತಸ್ತು’ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದ್ದರೂ ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯ
ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಲು ‘ಆವಿರ್ಭೂತಸ್ವರೂಪಸ್ತು’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

1. ‘ಅಥ ಯ ಏಷ ಸಂಪ್ರಸಾದ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಭಗವದನುಗ್ರಹದಿಂದ ಮುಕ್ತ
ನಾದ ಜೀವನು ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ‘ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತಪಾಪಾ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ
ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವವು ಮುಕ್ತಜೀವನಿಗೆ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದದ್ದು. ಬಂಧಮುಕ್ತನಾದ
ಜೀವನಿಗೆ ದೇಹಾಂತರ್ವರ್ತಿ ದೃತ್ವದೃಷ್ಟವೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ.

ಭಾವಃ । ಮುಕ್ತಸ್ತೀತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಶ್ರೌತಮುಕ್ತಿಸ್ವರೂಪೋಕ್ತಯಥೈವಮುಕ್ತಿಃ ।
“ಪೂರ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ನವಭ್ಯೋ ವಾ” ಇತ್ಯುಕ್ತೇರುತ್ತರಾದಿತಿ ಸಾಧು ॥

ಏಷ ಆತ್ಮೇತಿ ಜೀವಪರಾಮರ್ಶವಲಾತ್ ಕಥಶ್ಚಿಜ್ಜೀವ ಏವ ದಹರಸ್ಯ
ಇತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ ॐ ॥ ೧-೩-೨೦

ಚ ಏವ । ಅನ್ಯೋಽರ್ಥೋ ವಿಷಯೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ । ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೀತ್ಯುಕ್ತ-
ಜ್ಯೋತೀರೂಪಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯ ಏವ ಪರಾಮರ್ಶಃ । ಪರಾಮೃತ್ಯಾತ್ಮವಿಧಾನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।
ಏಷ ಇತಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ್ ತ್ವಂತ್ಯಾತ್ಮಾಪೇಕ್ಷಯೇತಿ ಭಾವಃ ।

‘ಪೂರ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ನವಭ್ಯೋ ವಾ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ‘ಉತ್ತರಾತ್’ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಧುವಾಗಿದೆ.¹

‘ಏಷ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂದು ಜೀವನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿರುವುದರ ಆಧಾರದಿಂದ ಹೇಗಾದರೂ ಜೀವನೇ ದಹರಸ್ಥನಾಗಬಾರದೇಕೆ ಎಂಬ ಅಪ್ಪೇಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅನ್ಯಾರ್ಥಶ್ಚ ಪರಾಮರ್ಶಃ ಓಂ (೧-೩-೨೦)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಚ’ಕಾರಕ್ಕೆ ‘ಏವ’ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಬೇರೆಯಾದಾದ ಅರ್ಥ ಎಂದರೆ ಏಷಯ ವುಳ್ಳದ್ದು ಅನ್ಯಾರ್ಥ. ಪರಾಮರ್ಶವು ಅಂದರೆ ಏಷಃ ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿ ಆತ್ಮತ್ವ ವನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದು ‘ಪರಂಜ್ಯೋತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಜ್ಯೋತೀರೂಪ

1. ‘ಜಿಸಿಜ್ಯೋಃ ಸ್ಮಾತ್ಸ್ಮಿನ್’ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೫) ಎಂಬ ಪಾಣಿನಿಸೂತ್ರವು ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಗಳ ಪಂಚಮೀ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ಮಾತ್ ಮತ್ತು ಸ್ಮಿನ್ ಎಂಬ ಆದೇಶಗಳು ಬರುವುವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರಶಬ್ದವು ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಮುಂದಿನ ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ಮಾತ್ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬಂದು ಉತ್ತರಸ್ಮಾತ್ ಎಂಗು ರೂಪವಾಗಬೇಕಿತ್ತಿತು. ಉತ್ತರಾತ್ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗ ಸರಿಯೇ ಎಂದು ಶಂಕೆ. ಪೂರ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ನವಭ್ಯೋ ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೬) ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರವು ಪೂರ್ವ ಮೊದಲಾದ ಒಂಬತ್ತು ಶಬ್ದಗಳ ಪಂಚಮೀ, ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಸ್ಮಾತ್ಸ್ಮಿನ್ ಆದೇಶಗಳು ವಿಕ್ಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುವು ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಉತ್ತರಶಬ್ದದ ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ಮಾತ್ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರದಿದ್ದಾಗ ಉತ್ತರಾತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುವುದು ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ.

उक्तमाक्षिप्याह—

॥ ॐ अल्पश्रुतेरिति चेत्तदुक्तम् ॐ ॥ १-३-२१

“दहरं पुण्डरीकम्” इत्यादिना अल्पस्य स्थानस्य श्रवणादहरे
सः न ब्रह्मेति चेत् नेति शेषः । तत् अल्पस्थानस्थत्वमुक्तं निचाय्यत्वा-
दित्यादिना समाहितमित्यर्थः । व्योम्नोऽशतोऽल्पौकस्त्वं युक्तम् ।
विष्णोरंशस्यापि पूर्णत्वादिति विशेषशङ्कानिरासार्थमिदं स्मरणम् ।

ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾದದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಆತ್ಮ’ಶಬ್ದವನ್ನು ಗಮನ
ದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ‘ಏಷಃ’ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ 1

ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಹೃತ್ಪದ್ಮಸ್ಥನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ
ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅಲ್ಪಶ್ರುತೇರಿತಿ ಚೇತ್ತದುಕ್ತಮ್ ಓಂ (೧-೩-೨೧)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ದಹರಂ ಪುಂಡರೀಕಂ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಪವಾದ ಸ್ಥಾನವು ಶ್ರುತವಾಗಿರು
ವುದರಿಂದ ಅಲ್ಪವಾದ ಹೃತ್ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ
ಎಂದು ಶೇಷವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ತತ್—ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯು,
ಉಕ್ತಂ—‘ನಿಚಾಯ್ಯತ್ವಾತ್’ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೧-೨-೭) ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಕರ
ವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಆಕಾಶವು ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತವಾಗಬಹುದಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮವಾಗಲಾರದು ಎಂಬ
ಆಶಂಕೆ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅದರ ಅಂಶಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತವು ಯುಕ್ತವಾಗ
ಬಹುದು. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶಗಳೂ ಪೂರ್ಣವಾದುದರಿಂದ ಅಂಶಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ
ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತವು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ಶಂಕೆಯನ್ನು
ನಿರಾಕರಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ನಿಚಾಯ್ಯತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಲಾಗಿದೆ.

1. ಜ್ಯೋತೀರೂಪ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವುದಾದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತೀಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕ
ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣ ‘ಏತತ್’ ಎಂದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಶಂಕೆ. ಜ್ಯೋತಿ
ಯನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿದರೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ‘ಏಷಃ’
ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗ ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ.

ತನ್ನಿರಾಸಶ್ಚ ತದ್ಗುತಂ ತತ್ಸರ್ವಗತತ್ವೇನೈವ ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವಂ “ಎಷ ಮ ಆತ್ಮಾನ್ತ-
ಹೃದಯೇ ಜ್ಯಾಯಾನ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾ” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಾವುಕ್ತಮಿತಿ ವೃತ್ಯಂತರಾದ್ವಿಧ್ಯಃ |
ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿತ್ವಾದ್ಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ || ೫ ||

ಅನುಕೂಲಾಧಿಕರಣಮ್—೬

|| ॐ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ॐ || ೧-೩-೨೨

ಅತ್ರ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವರೂಪಮಾನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಂ ಲಿಙ್ಗಂ

ಆ ಶಂಕೆಯ ನಿರಾಸವನ್ನು ತದುಕ್ತಂ-ಸರ್ವಗತವಾದುದರಿಂದಲೇ ಹೃತ್ಪದ್ವಯತ್ವಂ
ಆಗುವುದು ಎಂಬುವುದು ‘ಎಷ ಮ ಆತ್ಮಾ ಅಂತರ್ಹೃದಯೇ ಜ್ಯಾಯಾನ್
ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ’ (ಭಾಂ ೩-೧೪-೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ
ಅಲ್ಪಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತಿ ತತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ಅನುಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ—೭

ಓಂ ಅನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ ಓಂ (೧-೩-೨೨)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವ’ರೂಪವಾದ ಅನುಕೂಲೈನ
ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಂ ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಲಾಗುವುದು. ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯ

1. ಕಾಶಿಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪಂಚಮಖಂಡದಲ್ಲಿ ಬರುವ ‘ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇಽನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ
ಪರಮಂ ಸುಖಮ್ | ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ || ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ
ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ‘ಕಥಂ ನು ಪುತ್ರಂ ಪಶ್ಯೇಯಂ ಸ ಆಗಚ್ಛತಿ ವಾ ನ ವಾ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು
ಪುತ್ರಾರ್ಥನಕ್ಕಾಗಿ ಅವನ ಆಗಮನದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ‘ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ
ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಮಾಡುವ ಭಾನ
ಅಥವಾ ಅವಿಭಾವದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. ಹೀಗೆ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತತ್ವನೇ
ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವಂ. ಈ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವಾದ ‘ತದೇತದಿತಿ ಮನ್ಯಂತೇಽನಿರ್ದೇಶ್ಯಂ
ಪರಮಂ ಸುಖಂ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಸುಖವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣತ್ವವು
ಜ್ಞಾನಿಸುಖಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಮುಂದೆ ‘ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ
ಸರ್ವಂ’ ಎಂದು ಜ್ಞಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನು ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಹೇತುವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.
ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾಶಹೇತುತ್ವವು ಜ್ಞಾನಿಸುಖದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣವು
ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಹಿಂದೆ ‘ಪರಮಂ ಸುಖಂ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಸಮನ್ವೀಯತೆ । ಆನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯमाणಮಿತಿ ಯೋಗ್ಯತಯಾಽನ್ವೇತಿ । ಅನುಕೃತಿ-
ಪದೇನಾನುಭಾನುಮುಚ್ಯತೆ । ತಸ್ಯಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾತ್ವಾತ್ । ತಸ್ಯೇತಿ ತನ್ವಮ್ । “ಕಥಂ ನು
ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ” ಇತ್ಯುಕ್ತಮಾನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯमाणಂ ತತ್ತು
ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ನ ತು ಜ್ಞಾನಿಸುಖಮ್ । ಕುತಃ ? ತಸ್ಯಾಽನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯमाणಸ್ಯಾನುಕೃತಃ
ಸೂರ್ಯಾದಿಭಿರನುಭಾನಾತ್ । “ತಮೇವ ಭಾಂತಮನುಭಾತಿ ಸರ್ವಮ್” ಇತಿ ತದಧೀನ-
ಭಾನಶ್ರವಣಾತ್ ಸೂರ್ಯಾದೀರिति ಯಾವತ್ । ಕಿಂಚ ತಸ್ಯ, ವಾಕ್ಯಪ್ರತಿಕ್ತಂ ಚೈತತ್,
“ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ” ಇತಿ ಸರ್ವಸ್ಯ ತತ್ಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವೋಕ್ತೆ-
ರित್ಯर्थಃ । ಚಕ್ಷುಷೇನ “ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ” ಇತ್ಯಾಶ್ರುತಸೂರ್ಯಾಧಿಪ್ರಕಾಶ್ಯ-
ತ್ವಾಚ್ಛೇತಿ ಸಮುಚ್ಚೀಯತೆ । “ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಮ್” ಇತಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ

ವಾದುದರಿಂದ ‘ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಂ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನ್ವಯವನ್ನು
ಹೊಂದುವವು. 1 ಅನುಭಾನವು ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಯಾದುದರಿಂದ ಅನುಕೃತಿಪದಕ್ಕೆ
ಅನುಭಾನವೆಂದರ್ಥ ‘ತಸ್ಯ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಎರಡು ಸಲ ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು
ಬೇಕು. ‘ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ’ (ಕಠ. ೨-೨-೧೪)
ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ‘ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಂ’ ತತ್ತು-ಬ್ರಹ್ಮವೇ, ಜ್ಞಾನಿಗಳ
ಸುಖವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ತಸ್ಯ-ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಂ, ಅನುಕೃತೇಃ-
ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅನುಭಾನವಿರುವುದರಿಂದ, ‘ತಮೇವ ಭಾಂತಂ ಅನುಭಾತಿ ಸರ್ವಂ’
ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಂಗೆ ಅಧೀನವಾದ
ಪ್ರಕಾಶವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ. ಮತ್ತು ‘ತಸ್ಯ’ ಎನ್ನುವುದು
ವಾಕ್ಯದ ಪ್ರತೀಕವೂ ಆಗಿದೆ. ‘ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ’ ಎಂಬುದಾಗಿ
ಎಲ್ಲವೂ ಅವನಿಂದ (ಅನುಕೂಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಂನಿಂದ) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು ಎಂದು
ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. 2 ‘ಚ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ’
ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ‘ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶ್ಯವಾಗದಿರುವುದ

1. ಅನುಕೃತಿ ಎಂದರೆ ಅನುಸರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಭಾನ ಅಥವಾ
ಭಗವಂತನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದೂ ಅನುಕೃತಿಯೇ ಆಗಿದೆ.

2. ಸೂತದಲ್ಲಿರುವ ‘ತಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹಿಂದೆ
ಹೇಳಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ‘ತಸ್ಯ’ ಶಬ್ದವು ‘ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರತೀಕ
ವಾಗಿದ್ದು ಆ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವಾದ ಸರ್ವಜಗತ್ತೂ ಕಾಶಕತ್ತರೂಪ ಹೇತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದು
ಭಾವ.

ತಮಿತಿ ತಸ್ಯೇತಿ ತತ್ರೇತಿ ತच्छब्दैರಾನುಕ್ಲ್ಯೇನ ಗೃಹ್ಯमाणಂ ಪರಾಮೃಶ್ಯ
ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯನ್ತತ್ವ-ಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ-ಸೂರ್ಯಾಧಿಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವಾಖ್ಯಾನಿರವಕಾಶ-
ಲಿङ್ಗತ್ರಯೋಕ್ತೇರ್ಬ್ರಹ್ಮೇವೇತಿ ಭಾವಃ । ಅನುಭಾನಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಅನುಕ್ರತೇ-
ರित್ಯುಕ್ತಿಃ ಸೂರ್ಯಾದಿಕೃತಮನ್ಯದಪಿ ತಪನಾದಿಶಾಧೀನಮಿತಿ ದರ್ಶಯಿತುಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ
ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪಾದೌ । “ತಾಪನೀ ಪಾಚನೀ ಚೈವ” ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತೇಃ । ಶ್ರುತೌ
ಸೂರ್ಯಾಧಿಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವತ್ಯಾದಿತ್ವೇಽಪ್ಯನುಕ್ರತಿಯುಕ್ತಿಃ ತಮಿತಿ ಪುಞ್ಲಿङ್ಗತ್ವಾತ್ ಕಥಂ

ರಿಂದಲೂ ಕೂಡ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾಗುವುದು. 1 'ಕಥಂ
ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ 'ತಂ', 'ತಸ್ಯ', 'ತತ್ರ' ಎಂಬುದಾಗಿ
ತತ್ತ್ವಬ್ಧಗಳಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿ ಸೂರ್ಯಾದಿ
ತೇಜೋನಿಯಾಮಕತ್ವ, ಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ, ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ನಿರವ
ಕಾಶವಾದ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನು
ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಭಾವ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅನುಭಾನಾತ್' ಎಂಬುದರ ಬದಲು 'ಅನುಕ್ಯತೇಃ' ಎಂದು
ಹೇಳಿರುವುದರ ಉದ್ದೇಶ

2 'ತಾಪನೀ ಪಾಚನೀ ಚೈವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿ
ಗಳು ಮಾಡುವ ಇತರ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಈಶ್ವರಾಧೀನವೆಂದು ತಿಳಿಸಲು 'ಅನುಭಾನಾತ್'
ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ 'ಅನುಕ್ಯತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ
ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

1. 'ಕಥಂ ನು ತದ್ವಿಜಾನೀಯಾಂ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಶೇಷ 'ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ
ನ ಚಂದ್ರತಾರಕಂ ನೇಮಾ ವಿದ್ಯುತೋ ಭಾಂತಿ ಕುತೋಽಯಮಗ್ನಿಃ | ತಮೇವ ಭಾಂತಂ ಅನುಭಾತಿ
ಸರ್ವಂ ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ || ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ತತ್ರ', 'ತಂ' 'ತಸ್ಯ'
ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿ
ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವ, ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯಾಮಕತ್ವ ಮತ್ತು ಸರ್ವ
ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂಬ ಮೂರು ನಿರವಕಾಶಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ
ಗೃಹ್ಯಮಾಣನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

2. ತಾಪನೀ ಪಾಚನೀ ಚೈವ ಶೋಷಣೀ ಚ ಪ್ರಕಾಶಿನೀ | ನೈವ ರಾಜಾ ರವೇಃ ಶಕ್ತಿಃ
ಶಕ್ತಿನಾರಾಯಣಸ್ಯ ಸಾ || ಎಂದು ಮಹಾಭಾರತವಾಕ್ಯ. ಸುಡುವುದು, ಪಕ್ವಗೊಳಿಸುವುದು,
ಒಣಗಿಸುವುದು, ಬೆಳಗಿಸುವುದು ಮೊದಲಾದ, ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ನಾವು ನೋಡುವ ಶಕ್ತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ
ಭಗವದಧೀನವೆಂದು ಇದರ ಭಾವ. ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ಅನುಭಾನ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶನಕ್ರಿಯೆ
ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಅನ್ಯ ಕೃತಿಗಳೂ ಭಗವದಧೀನವೆಂದು ಸೂಚಿಸಲು 'ಅನುಕ್ಯತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ
ಎಂದು ಭಾವ.

“ಕಥಂ ನು ತತ್” ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ತಮಿಲ್ಯಾದಿನಾ ಪರಾಮೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮೂಲತ್ವಾದ್ವಾ, ಕ್ರಿಯಾಂತರಮಪಿ ತದಧೀನಮಿತಿ ಜ್ಞಾಪಯಿತುಂ ವೇತಿ । ಅತಃ ಏವ “ಕಿಮು ಭಾತಿ” ಇತ್ಯುಕ್ತದುರ್ಜೇಯಸ್ಯ “ನ ತತ್ರ ಸ್ವರ್ಯೋ ಭಾತಿ” ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಾತ್ ಸಂನಿಹಿತಪರಾಮರ್ಶಿಪ್ರಾತಿಪದಿಕಪ್ರಾಬಲ್ಯಾಚ್ಚ ತದೇವ ಪರಾಮೃಶ್ಯತ ಇತಿ ವಕ್ತುಂ ತಸ್ಯಾನುಕ್ರತೇರಿತ್ಯಾಹ । ಅನ್ಯಥಾಽನುಕ್ರತೇರಿತ್ಯೇವಾವಕ್ಷ್ಯತ್ ॥

ಶ್ರುತಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಅನುಕೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರ ಉದ್ದೇಶ

1 “ತಂ” ಎಂಬುದು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದ್ದರಿಂದ ‘ಕಥಂ ನು ತತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ” ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ್ದರಿಂದ ಅಥವಾ ಇತರ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಭಗವದಧೀನ ಎಂದು ಜ್ಞಾಪಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ 2 ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 3 ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 4 ‘ಕಿಮು ಭಾತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ದುರ್ಜೇಯನನ್ನೇ ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ’ ಎಂದು ಸ್ಮರಿಸಿರುವುದ

1. “ತಮೇವ ಭಾಂತಂ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯಾನುಕತ್ವರೂಪ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವು ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನು ‘ಕಥಂ ನು ತತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದು ಅವನನ್ನು ಪುಲ್ಲಿಂಗದ ‘ತಂ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ” ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದ ಯುಕ್ತಿಯು ಅನುಕೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ‘ತಮೇವ ಭಾಂತಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುಕೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

2. ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ.

3. ಪುಲ್ಲಿಂಗ ತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ‘ಕಥಂ ನು ತತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದಲೇ.

4. ಪುಲ್ಲಿಂಗ ತತ್ ಪದದಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನೇ ಪರಾಮೃಶ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲು ಎರಡು ಕಾರಣಗಳು. ಒಂದು ‘ಕಿಮು ಭಾತಿ ನ ಭಾತಿ ವಾ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನು ದುರ್ಜೇಯನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನೇ ‘ತಮೇವ ಭಾಂತಂ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯವಾದ ‘ನ ತತ್ರ ಸೂರ್ಯೋ ಭಾತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನ ಮಾಡಿರುವುದು. ಎರಡು— ‘ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ’ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಪದಗಳಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ವ್ಯವಹಿತನಾದ ಚೇತನನನ್ನೇ ತಮೇವ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ತತ್ ಪದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವ ಪುಲ್ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಸನ್ನಿಹಿತವಾದುದನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸುವ ‘ತಂ’ ಎಂಬಲ್ಲಿನ ತತ್ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿರುವುದು.

पूर्वोक्तलिङ्गत्रयस्य वैष्णवत्वं श्रुतिस्मृतिभ्यामाह—

॥ ॐ अपि स्मर्यते ॐ ॥ १-३-२३

अपि: श्रूयत इति समुच्चिनोति । “अहं तत्तेजो रश्मीत्”
इत्यत्र तेज इति सर्वप्रकाशकत्वं रश्मीदिति सूर्यादितेजोनिघ्नत्वं
श्रूयते । “यदादित्यगतं तेजः” इति स्मृतौ “मामकम्” इत्यनेन

ರಿಂದ ಮತ್ತು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದುದನ್ನು ಸರಾಮರ್ಶಿಸುವ ¹ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣನೇ ತರ್ವೇವ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ತತ್ ಪದದಿಂದ ಸರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲು ‘ತಸ್ಯ ಅನುಕೃತೇಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ‘ಅನುಕೃತೇಃ’ ಎಂದಿಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು.

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳೂ ವಿಷ್ಣುಸಂಬಂಧಿಯೆಂದು ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅಸಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ ಓಂ (೧-೩-೨೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಅಸಿ ಶಬ್ದವು ‘ಶ್ರೂಯತೇ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ² ‘ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮೀತ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ತೇಜಃ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವೂ, ‘ರಶ್ಮೀತ್’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜೋನಿಯಾಮಕತ್ವವೂ ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ‘ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜಃ’ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ³ ‘ಮಾಮಕಂ’

1. ಲಿಂಗ-ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಮೀಮಾಂಸಕರ ನಿರ್ಣಯ.

2. ಅಹಂ ತತ್ತೇಜೋ ರಶ್ಮೀತ್ ನಾರಾಯಣಂ ಪುರುಷಂ ಜಾತಮಗ್ರತಃ | ಪುರುಷಾತ್ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಜಗದಂಡಂ ತ್ರಿಪುರುಷಂ ಮಾಯಾಬೀಜಮಜಾಯತ || ಎಂದು ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ. ಅಹಂ-ಅಹೇಯನೂ, ತತ್-ವ್ಯಾಪ್ತನೂ, ತೇಜಃ-ಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕನೂ, ರಶ್ಮೀತ್-ಅಲ್ಪವಾದ ಸೂರ್ಯಾದಿತೇಜಸ್ಸಿನ ಪ್ರಕಾಶಕನೂ, ಪುರುಷಂ-ಪೂರ್ಣವೆಂದೂ ಅದ ನಾರಾಯಣಂ-ನಾರಾಯಣಾಖ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮವು, ಅಗ್ರತಃ ಜಾತಂ-ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿಹಿತಂ. ಪುರುಷಾತ್-ಅ ಪುರುಷನಿಂದ, ಪ್ರಕೃತಿಃ-ಪ್ರಕೃತಿಯೂ, ಜಗತ್-ಜೀವಸಮುದಾಯವೂ, ತ್ರಿಪುರುಷಂ-ಬ್ರಹ್ಮವಾಯು ರುದ್ರಾಖ್ಯ ಪುರುಷತ್ರಯಸಹಿತವಾದ, ಮಾಯಾಬೀಜಂ-ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಉಪಾದಾನವಾಗುಳ್ಳ, ಅಂಡಂ-ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೂ, ಅಜಾಯತ-ಸುಟ್ಟಿತು ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

3. “ಯದಾದಿತ್ಯಗತಂ ತೇಜೋ ಜಗದ್ವಾಸಯತೇಃಖಿಲಮ್” | ಯಚ್ಚಂದ್ರಮಸಿ ಯಚ್ಚಾಗ್ನೌ ತತ್ತೇಜೋ ವಿದ್ಧಿ ಮಾಮಕಮ್ | ” (ಗೀ. ೧೫-೧೨). “ಅಖಿಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸು ಅದಿತ್ಯನಲ್ಲದೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಚಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸಿದೆಯೋ ಅದು ನನ್ನದೇ, ನನಗೆ ಅಧೀನವಾದದ್ದು ಎಂದು ತಿಳಿ” ಎಂದು ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ.

ತದ್ವಯಂ ಸ್ಮರ्यತೇ । ಮಾಮಕಂ ಮದಧೀನಂ ಮದೀಯಶ್ಚೇತ್ಯರ್ಥಾತ್ । “ ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ ” ಇತಿ ತೃತೀಯಂ ಸ್ಮರಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಯದ್ವಾ ಯಥಾಡೀಕಂ ಸ್ವತ್ರದ್ವಯಂ ಲಿಂಗದ್ವಯಪರಮ್ । ಸ್ಮೃತಾವಿವ ಶ್ರುತೌ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥಸ್ಯಾಸ್ಫುರತವಾತ್ ಸಾ ಅಪಿನಾ ಸಮುಚ್ಚಿತಾ । ಸ್ಮೃತಿಃ ಸ್ವಶಬ್ದೋಕ್ತಾ । ಯದ್ವಾ ಪೂರ್ವತ್ರ ಚಶಬ್ದೋಽನುಕೃತೇಸ್ತಸ್ಯೇ-
ತ್ಯುಕ್ತಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಾಚೇತಿ ಹೇತುರ್ದ್ವಯಸಮುಚ್ಚಯೇ । ಅತ್ರಾಪಿ ಹೇತುಂತರಸಮುಚ್ಚಯೇ ।
“ ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ” ಇತಿ ಸೂರ್ಯಾಽಪ್ರಕಾಶಯತ್ವಂ ವಿಣ್ಣೋಃ ಸ್ಮರಯತೇ । ಅತೋಽ-
ಪ್ಯಾನುಕೂಲೇನ ಗೃಹ್ಯಮಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮವೇತ್ಯಸ್ಯ ವೃತ್ಯಂತರಂ ಬೋಧಯಮ್ ॥ ೬ ॥

ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಎರಡೂ ಲಿಂಗಗಳು ಸ್ಮೃತವಾಗಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ‘ ಮಾಮಕಂ ’ ಎಂದರೆ ನನಗೆ ಅಧೀನವಾದದ್ದು ಮತ್ತು ನನ್ನದು ಎರಡೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. 1 ‘ ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯಃ ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ಲಿಂಗವು ಸ್ಮೃತವಾಗಿದೆ.

ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾರೀತ್ಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಅಥವಾ, ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಗನುಸಾರವಾಗಿ 2ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳೂ ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳವು. ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವು ಸ್ಫುಟವಾಗಿರುವಂತೆ 3ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಫುಟವಾಗಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅಪಿಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಯಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು 4 ಸ್ವಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಇದೇ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಅಥವಾ, ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ ಚ ’ ಶಬ್ದವು 5ಅನುಕ್ಯತೆಯಿಂದ ಮತ್ತು ‘ ತಸ್ಯ ’ 6 ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಕತ್ವದಿಂದ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇತುದ್ವಯದ ಸಮುಚ್ಚಯ

1. “ ನ ತದ್ಭಾಸಯತೇ ಸೂರ್ಯೋ ನ ಶಶಾಂಕೋ ನ ಪಾವಕಃ | ಯದ್ವಾ ಗತ್ವಾ ನ ನಿವರ್ತಂತೇ ತದ್ಭಾವು ಪರಮಂ ಮಮು ॥ ” (ಗೀ. ೧೫-೬). “ ಯಾವುದನ್ನು ಪಡೆದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹಿಂದಿರುಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆ ಸರ್ವೋತ್ತಮವಾದ ಸ್ವರೂಪವು ನನ್ನದು. ಆ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸೂರ್ಯನಾಗಲೀ, ಚಂದ್ರನಾಗಲೀ, ಅಗ್ನಿಯಾಗಲೀ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಾರರು ” ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪವಾದ ಮೂರನೆಯ ಲಿಂಗವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.

2. ಅನುಕ್ಯತೆಸ್ತಸ್ಯ ಚ, ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ ಈ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಗೂ ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜೋನಿಯಾಮಕತ್ವ, ಸಕಲಜಗತ್ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವ ಎಂಬ ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲೇ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

3. ಅಹಂ ತತ್ರೇಜೋ ರಶ್ಮೀತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ.

4. ಸ್ಮೃತಿಶಬ್ದದಿಂದಲೇ.

5. ಅನುಭಾನ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜೋನಿಯಾಮಕತ್ವದಿಂದ.

6. ‘ ತಸ್ಯ ಭಾಸಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಭಾತಿ ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ.

ವಾಮನಾಧಿಕರಣಮ್—೭

॥ ॐ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ॐ ॥ ೧-೩-೨೪

ಅತ್ರ ನಯೇ ಇಶಾನನಾಮ ಸಮನ್ವೀಯತೇ । ತच्च ಯೋಗ್ಯತಯಾಽವೇತಿ ।
ತನ್ವಿತಯಸ್ತಿ । “ಅಜ್ಞುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ, “ಇಶಾನೋ
ಭೂತಮವ್ಯಸ್ಯ” ಇತ್ಯುಕ್ತ ಇಶಾನೋ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಪ್ರಮಿತಃ । ಇಶಾನಶಬ್ದೋ ಬ್ರಹ್ಮಮಾತ್ರ-
ವಾಚಿತ್ವೇನ ಪ್ರಮಿತೋ ನ ತು ವಾಯುವಾಚಿತ್ವೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ । “ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನ-
ಮಾಸೀನಮ್” ಇತಿ ವಾಮನಶಬ್ದಾದೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಏವೇತಿ ಪ್ರಾಣಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ-
ತ್ವಾದಿವಾಯುಲಿಂಗಾಚ್ಛುತೇಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಮುಚ್ಯತೇ । ಪ್ರಮಿತ ಇತಿ ನಿರವಕಾಶತ್ವಮ್ ॥

ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಅಪಿ’ ಶಬ್ದವು ¹ಇನ್ನೊಂದು ಹೇತುವಿನ
ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ‘ನ ತದ್ ಭಾಸಯತೇ’ ಎಂದು ಸೂರ್ಯಾ
ದ್ಯಪ್ರಕಾಶಶಾಸ್ತ್ರವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಅನುಕೂಲೈನ ಗೃಹ್ಯ
ಮಾಣನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಾಮನಾಧಿಕರಣ—೭

ಓಂ ಶಬ್ದಾದೇವ ಪ್ರಮಿತಃ ಓಂ (೧-೩-೨೪)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

2 ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಈಶಾನ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸ

1. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಹೇತುಗಳಿಗೆ ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶಶಾಸ್ತ್ರ ಎಂಬ
ಇನ್ನೊಂದು ಹೇತುವಿನ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

2. “ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ | ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ
ತತೋ ನ ವಿಜುಗುಪ್ಸತೇ ||” (ಕಾ. ೪-೧೨) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ ಅಂಗುಷ್ಠ
ಮಾತ್ರದಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪೂರ್ಣಸ್ವರೂಪನಾದ ಭಗವಂತನು ದೇಹದ
ಮಧ್ಯವಾದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಭೂತಭವಿಷ್ಯತ್‌ವರ್ತಮಾನಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ.
ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವನನ್ನು ತಿಳಿದವನು ತನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಇಷ್ಟಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ
ದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾಗಿರುವ ಈಶಾನನು ಪ್ರಾಣನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಉದ್ಧೃತಂ ಪ್ರಾಣಮುನ್ನಯತ್ಯಪಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಗಸ್ಯತಿ |

ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ || (ಕಾ. ೫-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ, ಮಧ್ಯಮತ್ವ ಮತ್ತು ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ
ಗಳೆಂಬ ಪ್ರಾಣನ ಲಿಂಗಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಪ್ರಾಪಕಯುಕ್ತಿಗಳು. ನಿರವಕಾಶ ವಿಷ್ಣು ಶ್ರುತಿಯಾದ
ವಾಮನಶಬ್ದ ವಿರುವುದರಿಂದ ಈಶಾನನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ನನು ಕಥಮಚ್ಛ್ರಮಾತ್ರ ಇತ್ಯುಕ್ತ ತನ್ಮಾತ್ರತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಇತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ॐ ॥

೧-೩-೨೪

“ಅಚ್ಛ್ರಮಾತ್ರ” ಇತಿ ಯೋಗ್ಯತಯಾನ್ವೇತಿ | ತತ್ವಿತೀತಿ | ತುರೇವ | ಅಪ್ಯರ್ಥೇ ಚ | ಹೃದೀತಿ ತತ್ಸತ್ಯಾವಕಾಶ ಉಚ್ಯತೇ | ಹೃತ್ಸತ್ಯಾವಕಾಶಾಪೇಕ್ಷಯೈವ ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯಪುರೂಷೋಽಚ್ಛ್ರಮಾತ್ರ ಉಚ್ಯತೇ ನ ತು ಸ್ವತಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೃದಯಾಕಾಶರೂಪ- ಸ್ಥಾನಗತಂ ತದ್ರತೇ ವಿಷ್ಣಾವುಪಚರ್ಯತೆ ಇತಿ ಭಾವಃ | ತನ್ಮಾತ್ರಪರಿಮಾಣತಯಾ

ಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯತೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಈಶಾನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನ್ವಯ ವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ‘ತತ್ತ್ವ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ‘ಅಂಗುಷ್ಠ ಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷೋ ಮಧ್ಯ ಆತ್ಮನಿ ತಿಷ್ಠತಿ | ಈಶಾನೋ ಭೂತಭವ್ಯಸ್ಯ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈಶಾನನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಪ್ರಮಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈಶಾನಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವುದು ಎಂದು ಪ್ರಮಿತನಾಗಿದೆ ಹೊರತು ವಾಯುವಾಚಕ ವೆಂದು ಪ್ರಮಿತವಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ’ ಎಂದು ವಾಮನ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ ‘ಏವ’ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣಾದಿವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಾಯುಲಿಂಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾದದ್ದು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ‘ಪ್ರಮಿತ’ ಪದವು ಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಂಗುಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ ಓಂ
(೧-೩-೨೫)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯವಾದುದರಿಂದ ‘ಅಂಗುಷ್ಠ ಮಾತ್ರಃ’ ಎಂದು ಅನ್ವಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ‘ತತ್ತ್ವ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ‘ತು’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏವ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಪಿ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೂ ಇದೆ. ‘ಹೃದಿ’ ಎಂಬುದು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಅವಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಂಗುಷ್ಠಪರಿಮಾಣನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಹೊರತು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಲ್ಲ. ಹೃದಯಾಕಾಶರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ

1. ಮಹಾಯೋಗ-ವಿದ್ಯದ್ರೂಢಿಗಳಿಂದ ಈಶಾನಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ವ್ಯಕ್ತಹೃತ್ಯರೂಪಾಪೇಕ್ಷಯೇತ್ಯಪಿ ಮುಖ್ಯೋಽर्थಃ ಟೀಕಾತೋ ಭಾತಿ । ಪಶ್ವಾದಿನಾ-
ಮಜ್ಜುಗ್ರಾಭಾವೇಽಪ್ಯಜ್ಜುಗ್ರಮಾತ್ರ ಇತಿ ವಿಧಾಯಾ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ “ಅಜ್ಜುಗ್ರ-
ಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ” ಇತಿ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಪಶ್ವಾದಿಗತಸ್ಯಾಜ್ಜುಗ್ರಮಾತ್ರವಾನುಕ್ತೇರಿತಿ
ಭಾವಃ ॥ ೭ ॥

ದೇವತಾಧಿಕರಣಮ್

॥ ॐ ತದುಪರ್ಯಪಿ ಬಾದರಾಯಣಃ ಸಮ್ಭವಾತ್ ॐ ॥

೧-೩-೨೬

ಅತ್ರ ದೇವಾನಾಮಾಧಿಕಾರೋಽಸ್ತೀತಿ ಪ್ರಸಜ್ಞಾದುಚ್ಯತೇ । ಅಧಿಕಾರ ಇತಿ

ವಿಷ್ಣು ವಿನಲ್ಲಿ ಉಪಚಾರದಿಂದ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ. ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರ
ಪರಿಣಾಮವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಭಗವದ್ರೂಪದ ದೃಷ್ಟಿ
ಯಿಂದ’ ಎಂಬ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವೂ ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

‘ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾಂಶದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಸಶು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಅಂಗುಷ್ಠವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ’ ಎಂದು
ತಿಳಿಸುವ ವಿದ್ಯೆಗೆ ಮನುಷ್ಯರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ ‘ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರಃ ಪುರುಷಃ’
ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಸಶ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ~~ದೇವತಾಧಿಕಾರ~~
ಅಂಗುಷ್ಠಮಾತ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ದೇವತಾಧಿಕರಣ—೮

ಓಂ ತದುಪರ್ಯಪಿ ಬಾದರಾಯಣಃ ಸಂಘಾತಾ

(೧-೩-೨೬)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ¹ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವಿದೆ

1. ‘ಹೃದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ತು ಮನುಷ್ಯಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್’ ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ
ರಿಗೇ ವೇದವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಎಂಬ ಮಾತು ಬಂದಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರ
ವಿಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಂಗವಶಾತ್ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ
ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ, ಸಕಲಶ್ರುತಿಗಳನ್ನೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ

ವಿಭಾಗವಿಪರಿಣಾಮಾಭ್ಯಾಮಸ್ತಿ । ತದ್‌ಉಪರಿ ತಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯತ್ವ-
ಸ್ಯೋಪರಿ ವಿद्याಕರ್ಮಭ್ಯಾಂ ದೇವತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿನಂತರಮಪಿ । ದೇವಾನಾಮಪಿತಿ ಯಾವತ್ ।
ಅಧಿಕಾರೋಽಸ್ತಿ । ಕುತಃ ? ಸಮ್ಮವಾತ್ । ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಾಢೇಃ ಸಮ್ಮವಾದಿತಿ
ಬಾದರಾಯಣ ಆಹೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಬಾದರಾಯಣ ಇತಿ ವಿಮತಿಸ್ತುಚನಾಯ । ದೇವಾನಾಮಿತಿ
ವಾಚ್ಯೇ ತದ್‌ಉಪರೀತ್ಯುಕ್ತಿದೇವತ್ವಸ್ಯ ಸಾದಿತ್ವಾದಿನಾ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿತಾ ಯುಕ್ತೇತಿ
ಸ್ತುಚಯಿತುಮ್ । ಅಪೀತ್ಯನೇನ ನ ಕೇವಲಂ ತೇಷಾಂ ಮನುಷ್ಯತ್ವದಶಾಯಾಮಿತ್ಯಾಹ ।
ಪೂರಣಗುಣೇತ್ಯತ್ರ ಸನಾ ತವ್ಯೇನ ಚ ಸಾಹಚರ್ಯಾತ್ ಕೃದಂತಾವ್ಯಯೇನೈವ ಸಮಾಸ-
ನಿಘೇಧಾತ್ತದ್‌ಉಪರೀತಿ ಸಾಧು ॥

ಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. 'ಅಧಿಕಾರ' ಎಂಬ ಪದವು ವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ವಿಭಕ್ತಿ
ವ್ಯುತ್ಪಾಸಗಲೊಂದಿಗೆ ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ತದುಪರಿ—ತಸ್ಯ—ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ
ಮನುಷ್ಯತ್ವದ, ಉಪರಿ—(ಅನಂತರ) ವಿದ್ಯೆ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ದೇವತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿನಂ
ತರವೂ ಕೂಡ, ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ, ಅಧಿಕಾರವಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ,
ಸಂಭವಾತ್—ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಬಾದರಾಯಣರು
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸೂತ್ರದ ಪದಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

'ಬಾದರಾಯಣಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದ
ಕ್ಕೋಸ್ಕರ. 'ದೇವಾನಾಂ' ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದ್ದರೂ 'ತದುಪರಿ' ಎಂದು
ಹೇಳಿರುವುದು ದೇವತ್ವಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿರುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ
ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆಯು ಯುಕ್ತವಾದುದು ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲು. 'ಅಪಿ' ಪದದಿಂದ
'ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮನುಷ್ಯತ್ವದಶೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ದೇವತ್ವದಶೆಯಲ್ಲಿಯೂ
ಅಧಿಕಾರವುಂಟು' ಎಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಿರುವ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಅಸಂಗತನೆಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ
ಅನಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ದೇವತ್ವವು ಅನಾದಿನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಾದಿಫಲದಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆಯೇ ಇಲ್ಲ.
ಅರ್ಥಿತ್ವವೂ ಅಧಿಕಾರದ ಲಕ್ಷಣವಾದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಥಿತ್ವವಿಲ್ಲದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು ಇಲ್ಲವೆಂದು
ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವವಕ್ಷ ಮೊದಲಾದಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಿ, ದೇವತ್ವಕ್ಕೂ
ಅದ್ವೈತಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಾದಿ ಮೋಕ್ಷೋಕ್ತಫಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ದೇವತೆ
ಗಳಿಗೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವರೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ತದ್‌ಪರೀತ್ಯನೇನೋಕ್ತಂ ಸಾದೃಶ್ಯಂ ತಾವದಾಕ್ಷಿಪ್ಯಾಹ—

॥ ೐ ವಿರೋಧಃ ಕರ್ಮಣೀತಿ ಚೇನ್ನಾನೇಕಪ್ರತಿಪತ್ತೇರ್ದರ್ಶನಾತ್ ॥

೐ ॥ ೧-೩-೨೭

ತದ್‌ಪರೀತ್ಯುಕ್ತದೇವಪದಸ್ಯ ಸಾದೃಶ್ಯೇ ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ಮವಿಷಯೇ ವಿರೋಧೋ
ವ್ಯರ್ಥತಾ ಸ್ಯಾತ್ | ಇಂದ್ರಾದಿಪದಪ್ರಾಪ್ತೇಃ ಪೂರ್ವಮಿಂದ್ರಾದಿದೇವತಾಽಭಾವೇನ ತದ್‌ದೇಶೇನ
ಹವಿಸ್ತ್ಯಾಗಾಯೋಗಾದಿತಿ ಚೇನ | ಅನೇಕಪ್ರತಿಪತ್ತೇರ್ದರ್ಶನಾತ್ | ಅನೇಕೇಷಾಂ

‘ತದುಪರಿ’ ಎಂಬ ಪದವು ಸಾಧುನಾಗಿದೆ

1 ‘ಪೂರಣಗುಣ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸನ್ ಮತ್ತು ತವ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಜೊತೆ
ಇರುವುದರಿಂದ ಕೃದಂತ ಅವ್ಯಯದೊಂದಿಗೆ ಸಮಾಸವು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ
‘ತದುಪರಿ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಾಧು.

‘ತದುಪರಿ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ ದೇವತ್ವದ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿ
ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ವಿರೋಧಃ ಕರ್ಮಣೀತಿ ಚೇನ್ನಾನೇಕಪ್ರತಿಪತ್ತೇ-
ದರ್ಶನಾತ್ ಓಂ (೧-೩-೨೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ತದುಪರಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ದೇವತ್ವವು ಸಾದಿಯಾಗುವುದಾದರೆ, ಕರ್ಮಣಿ—
ಕರ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ವಿರೋಧಃ—ವೈಯರ್ಥ್ಯವುಂಟಾದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ, ಇಂದ್ರಾದಿ
ಪದವ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವ ಮುಂಚೆ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ
ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ನೀಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅನೇಕಪ್ರತಿಪತ್ತೇಃ
ದರ್ಶನಾತ್—ಅನೇಕೇಷಾಂ-ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ ಅನೇಕ ಮನುಷ್ಯರು, ಪ್ರತಿಪತ್ತೇಃ—

1. ಪೂರಣಗುಣಸುಹಿತಾರ್ಥಸದವ್ಯಯತವ್ಯಸಮಾನಾಧಿಕರಣೇನ (ಪಾ. ೨-೨-೧೧) ಪೂರಣ,
ಗುಣ ಮತ್ತು ತೃಪ್ತಿ—ಇವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಪದಗಳೊಂದಿಗೆ, ಶತ್ರು ಮತ್ತು ಶಾಂಜ್ (ಸತ್)
ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಪದ, ಅವ್ಯಯ, ತವ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಪದ ಮತ್ತು ಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿಕ್ರವಾದ ಪದ
ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಷಷ್ಠಾಂತಪದವು ಸಮಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಸತ್
ಮತ್ತು ತವ್ಯಗಳೆಂಬ ಕೃತಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಅವ್ಯಯ ಪದದಿಂದಲೂ ಕೃದವ್ಯಯ
ವನ್ನೇ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಪಾಣಿನಿಯ ಆಶಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಉಪರಿ’ ಎಂಬ ತದ್ವಿತಾನ್ಯಯದೊಡನೆ
ತಸ್ಯ ಎಂಬ ಷಷ್ಠಾಂತಪದವು ಸಮಾಸ ಪಡೆಯಲು ಈ ಸೂತ್ರದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಯೋಗ್ಯಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಪ್ರತಿಪತ್ತೇ: ಪೂರ್ವಂ ಪೂರ್ವಂ ದೇವತಾಪದಪ್ರಾಪ್ತೇ: “ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮ್”
ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ದರ್ಶನಾದಿತ್ಯರ್ಥ: | ಏತದೇವತಾಭಾವೇಽಪಿ ಪ್ರಾಸಪದದೇವತಾಂತರ-
ಸತ್ತ್ವಾನ್ ಕರ್ಮವಿರೋಧ ಇತಿ ಭಾವ: ||

ಸಾಂತತ್ವಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಶಬ್ದ ಇತಿ ಚೆನ್ನಾತ: ಪ್ರಭವಾತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಾ-
ಭ್ಯಾಮ್ ॐ ॥ ೧-೩-೨೮

ವಿರೋಧ ಇತ್ಯಸ್ತಿ | ಅತಃಶಬ್ದ: ಪ್ರಕೃತಶಬ್ದಪರ: | ಪ್ರಭವಶಬ್ದ-
ಸ್ತನ್ನಿವಮಾವಗಮಪರ: | ತದುದರೀತೃಕ್ತಿಕಲ್ಪಸಾಂತತ್ವೇ ದೇವಪದಸ್ಯೋಪಪ್ಲವೇ
ಸತಿ ಶಬ್ದೇ ನಿಯತೇ ವೇದರೂಪಶಬ್ದೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಖ್ಯವಿರೋಧ: ಸ್ಯಾತ್ | ಪಶ್ಚಾ-
ದಿನ್ದ್ರಾದಿದೇವತಾಭಾವೇನ ವಾಚ್ಯಹೀನಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಯೋಗಾದಿತಿ ಚೇನ್ | ಅತಃ

ಹಿಂದೆ, ಅದಕ್ಕೂ ಹಿಂದೆ, ದೇವತಾಪದವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು 1 ‘ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಂ’
ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ದೇವತೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ
ಆ ಪದವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ದೇವತೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮವಿರೋಧವಿಲ್ಲ
ಎಂದು ಭಾವ.

(ದೇವತ್ವಕ್ಕೆ) ಅಂತವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಉತ್ತರಿಸುವ
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಶಬ್ದ ಇತಿ ಚೇನ್ನಾತಃ ಪ್ರಭವಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನು-
ಮಾನಾಭ್ಯಾಮ್ ಓಂ (೧-೩-೨೮)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ವಿರೋಧಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ‘ಅತಃ’ ಎಂಬ ಪದವು

1. “ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮಯಜಂತ ದೇವಾಃ ತಾನಿ ಧರ್ಮಾಣಿ ಪ್ರಥಮಾನ್ಯಾಸನ್ |

ತೇ ಹ ನಾಕಂ ಮಹಿಮಾಃ ಸಚಂತ ಯತ್ರ ಪೂರ್ವೇ ಸಾಧ್ಯಾಃ ಸಂತಿ ದೇವಾಃ ||”

ಎಂದು ಪುರುಷಸೂಕ್ತದ ಮಂತ್ರ. ದೇವತ್ವಯೋಗ್ಯರಾದ ಮನುಷ್ಯರು ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಾತ್ಮಕಯಜ್ಞ
ದಿಂದ ಯಜ್ಞನಾಮಕ ಭಗವಂತನನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿದರು. ಆ ಯಜ್ಞದಿಂದಾಗಿ ಅವರು ದೇವತ್ವವನ್ನು
ಪಡೆದು ಪ್ರಮುಖರಾದ ಲೋಕಧಾರಕರಾದರು. ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವರು ಹಿಂದಿನ
ಕಲ್ಪದ ಸಾಧ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿರುವ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದರು ಎಂದು ಮಂತ್ರಾರ್ಥ.

ಶಬ್ದಾತ್ । “ಧಾತಾ ಯಥಾ ಪೂರ್ವಮಕಲ್ಪಯತ್” “ಯಥೈವ ನಿಯಮಃ ಕಾಲೇ”
ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾತ್ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಭವನಿಯಮಾವಗಮಾತ್ ಪ್ರವಾಹರೂಪಣ ದೇವಾನಾಂ
ನಿತ್ಯತ್ವಾನನ್ವ ದೋಷ ಇತಿ ಭಾವಃ । ಶಬ್ದೇ ಉಪಚರಿತಾಽಪ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸ್ಯಾದತಃ ಉಕ್ತಂ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇತಿ । ಮಹತಾಂ ಪ್ರಭವನಿಯಮಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದನ್ವಯಮುಪರಿತನಕಾಲೋ ದೇವವಾನ್
ಕಾಲತ್ವಾದಿತ್ಯನುಮಾನಾತ್ತನ್ನಿಯಮಾವಗಮಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ನನ್ವತಃ ಇತ್ಯೇವಾಲಂ ಕಿಂ

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. 1 ‘ಪ್ರಭವ’ ಶಬ್ದವು ಅದರ (ಪ್ರಭವದ)
ನಿಯಮಾವಗಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು. ‘ತದುಸರಿ’ ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿದು
ಬರುವ ಸಾಂತ್ವವು ಅಂದರೆ ದೇವಪದಕ್ಕೆ ವಿನಾಶವು ಇರುವುದಾದರೆ, ಶಬ್ದೇ-ನಿತ್ಯ
ವಾದ ವೇದರೂಪ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಾ ಮಾಣ್ಯವೆಂಬ ವಿರೋಧವು ಬಂದಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ,
ವಿನಾಶವಾದ ನಂತರ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥಹೀನವಾದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಪ್ರಾ ಮಾಣ್ಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಆತಃಶಬ್ದದಿಂದ,
‘ಧಾತಾ ಯಥಾ ಪೂರ್ವಮಕಲ್ಪಯತ್’, 2 ‘ಯಥೈವ ನಿಯಮಃ ಕಾಲೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ
ಆಗಮದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ನಿಯಮವಿರುವುದು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ;
ಪ್ರವಾಹರೂಪದಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ನಿತ್ಯರಾದುದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಾದ ಉಕ್ತಿಯೂ ಇರಬಹುದು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ
ಉತ್ತರ—‘ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ’ ಎಂದು. ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭವನಿಯಮದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ
ವಿರುವುದರಿಂದ, ಇತರ ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೂ ‘ಮುಂದಿನ ಕಾಲವು ದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಹೊಂದಿರುವುದು, ಕಾಲವಾದುದರಿಂದ’ ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪ್ರಭವದ ನಿಯಮವು
ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

1. ಪ್ರಭವನಿಯಮಾವಗಮ ಎಂದರೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ನಿಯಮದ ತಿಳುವಳಿಕೆ. ‘ಧಾತಾ
ಯಥಾ ಪೂರ್ವಮಕಲ್ಪಯತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಗಮವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಒಂದು ಕಲ್ಪ ಮುಗಿದ ನಂತರ
ಇನ್ನೊಂದು ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿಯೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ನಿಯಮವು ತಿಳಿದುಬರುವುದು.
ಅದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾಲವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೇವತಾನಾಶಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯರೂಪ
ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

2. ಯಥೈವ ನಿಯಮಃ ಕಾಲೇ ಸುರಾದಿನಿಯಮಸ್ತಥಾ । ತಸ್ಮಾನ್ನಾನೀದೃಶಂ ಕ್ವಾಪಿ
ವಿಶ್ವಮೇತದ್ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥ ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿನಾಕ್ಯ. ಹೇಗೆ, ಹಿಂದಿನ ಯುಗ ಅಥವಾ ಕಲ್ಪ ಮುಗಿದ
ಕೂಡಲೇ ಇನ್ನೊಂದು ಯುಗ ಅಥವಾ ಕಲ್ಪ ಹುಟ್ಟುವುದೆಂಬ ನಿಯಮವಿದೆಯೋ ಹಾಗೆ ಒಂದು
ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೇವ-ಉಪದೇವಾದಿಗಳ ಅಧಿಕಾರಾವಧಿ ಮುಕ್ತಾಯವಾದ ಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದು ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ
ಇನ್ನೊಬ್ಬ ದೇವಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿಯೇ ಹುಟ್ಟುವರು. ಭಗವಂತನಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾದ ಈ ವಿಶ್ವ
ಎಂದೂ ಹಿಂದಿನ ವಿಶ್ವಕ್ಕಿಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿಯ ಅರ್ಥ.

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಶ್ರುತಿಯಾ | ಮೈವಮ್ | ಶ್ರುತಾವುಪಚಾರೋಕ್ತಿನಿರಾಸಾರ್ಥತ್ವಾದನುಮಾನಸ್ಯಾ-
ಪ್ಯಯೋಗ್ಯಜನಾರ್ಥತ್ವಾತ್ | ಅತಃ ಏವ ಚಶಬ್ದಾಭಾವಃ | ಶಬ್ದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನೇಭ್ಯ
ಇತ್ಯನುಕ್ತವಾ ಪೃಥಗುಕ್ತಿಶ್ಚ ಪ್ರಾಙ್ನಿರ್ದೇಶಶ್ಚ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಜಾತ್ಯಾ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ |
ಕರ್ಮಣಿವ ಸಾದಿತ್ವಯುಕ್ತಚೌದಸಮಾಧ್ಯೋಃ ಶಬ್ದೇ, ಶಬ್ದ ಇವ ಚ ಸಾಂತತ್ವ-
ನಿಮಿತ್ತಶಙ್ಕೋತ್ತರಯೋಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಪಿ ಸಾಮ್ಯೇನ ವಿರೋಧಃ ಶಬ್ದಕರ್ಮಣೋರिति
ಚೇದिति ವಿನ್ಯಸಿತವ್ಯೇಽಪಿ ಕರ್ಮಣಾ ದೇವತ್ವೋಕ್ತೌ ತರ್ಹಿ ಕರ್ಮಣಿ ವಿರೋಧ ಇತಿ

‘ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಾಭ್ಯಾಂ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗದ ಸಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಮತ್ತು
ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ, ಶಬ್ದದ ಅನಂತರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರು-
ವುದರ ಕಾರಣ

‘ಅತಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಕು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದ-
ರಿಂದ ಉಪಯೋಗವೇನು ? ಹಾಗಲ್ಲ. 1 ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಚಾರದ ಮಾತುಗಳಿರ-
ಬಹುದೆಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.
2 ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲದ ಜನರಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.
3 ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ‘ಚ’ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲ. ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯಾ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ‘ಶಬ್ದ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನೇಭ್ಯಃ’ ಎಂದು ಹೇಳದೆ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ
ಮತ್ತು ನೋಡಲು ಉಲ್ಲೇಖಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

‘ವಿರೋಧಃ ಶಬ್ದಕರ್ಮಣೋರಿತಿ ಚೇತ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಒಂದೇ ಸೂತ್ರ-
ವನ್ನು ರಚಿಸದೆ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವುದರ ಕಾರಣ

ದೇವತಾಪದವು ಸಾದಿಯಾದುದು ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸುವ
ಅಕ್ಷೇಪ-ಸಮಾಧಾನಗಳು ಕರ್ಮದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಶಬ್ದದ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ
ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಹಾಗೆಯೇ ದೇವತಾಪದವು ಸಾಂತವಾದುದರ ಪ್ರಯುಕ್ತ
ಉಂಟಾಗುವ ಶಂಕೆ-ಉತ್ತರಗಳು ಶಬ್ದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಕರ್ಮದ

1. ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರವಾದ ನಿತ್ಯವಾದುದೆಂಬುದನ್ನು ಮಹಾತ್ಮರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರು-
ವುದರಿಂದ ದೇವಪ್ರವಾದ ನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವ ಅಗಮವಾಕ್ಯ ಔಪಚಾರಿಕವಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

2. ದೇವಪ್ರವಾದದ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ನೋಡುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ
ಜನರಿಗೆ ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವ.

3. ಶಬ್ದ ಔಪಚಾರಿಕವೆಂಬ ಅಶಂಕೆಯ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಸರ್ವಸಾಧಾರಣ
ವಲ್ಲವೆಂಬ ಅಕ್ಷೇಪದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಮಾನ—ಈ ಕ್ರಮದಿಂದ ಶಬ್ದಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದ-
ರಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಕವಾದ ‘ಚ’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿಲ್ಲ.

ತತ್ರೈವೋತ್ಥಿತೇ ಚೋಢೇ ಶಬ್ದೇನೋಜ್ಜತೇ ತರ್ಹಿ ಶಬ್ದೇ ವಿರೋಧ ಇತ್ಯನಂತರಂ
ಶಕ್ತೋತ್ಥಾನಾದಾಕಾಕ್ಷಾಕ್ರಮಾಧೋಗದ್ವಯಮ್ ||

ಅರ್ಥಾಪ್ತಿಯಾ ದೇವಪ್ರವಾಹನೀತ್ಯತ್ವಮಾಹ—

॥ ॐ ಅತ ಏವ ಚ ನಿಯತ್ಯತ್ವಮ್ ॐ ॥ ೧-೩-೨೯

ಅತ ಏವ ಶಬ್ದನೀತ್ಯತ್ವಾದೇವ | ತದನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ಯೈವೇತ್ಯರ್ಥಃ |
ನೀತ್ಯತ್ವಂ ದೇವಪ್ರವಾಹಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂ ಯುಕ್ತಯನ್ತರಾನ್ವೇಷಣೇನೇತ್ಯೇವಾರ್ಥಃ | ನ
ಕೇವಲಂ ಶಬ್ದಾತ್ ಕಿನ್ತು ಶಬ್ದನೀತ್ಯತ್ವಾನನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ಯಾ ಚೇತಿ ಚಾರ್ಥಃ | ನ
ಹೀಂದ್ರಾಗಚ್ಛೇತ್ಯಾದಿವಾಚೋ ನೀತ್ಯತ್ವಂ ವಾಚ್ಯಾನೀತ್ಯತ್ವೇ ಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ |
ಅರ್ಥಾಪ್ತೇರನುಮಾನವಿಶೇಷತ್ವಾತ್ಪೃಥಗುಕ್ತಿಃ ||

ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ 'ವಿರೋಧಃ ಶಬ್ದಕರ್ಮಣೋರಿತಿ ಜೇತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರವಿನ್ಯಾಸ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ, ಕರ್ಮದಿಂದ ದೇವತ್ವವು ಲಭಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ, 'ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧ' ಎಂದು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಉದ್ಭವಿಸಿದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಿದಾಗ 'ಹಾಗಾದರೆ ಶಬ್ದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನಂತರವೇ ಶಂಕೆಯು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯಿಂದ ದೇವಪ್ರವಾಹದ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅತ ಏವ ಚ ನಿತ್ಯತ್ವಮ್ ಓಂ (೧-೩-೨೯)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಅತ ಏವ—¹ ಶಬ್ದವು ನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದಲೇ, ದೇವಪ್ರವಾಹವು ನಿತ್ಯವಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಶಬ್ದನಿತ್ಯತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದಲೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ, ದೇವಪ್ರವಾಹವು ನಿತ್ಯವೆಂದರ್ಥ.

ಸೂತ್ರದ ಏವ, ಚ ಗಳ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ರಚಿಸಿರುವುದರ ಕಾರಣ

ದೇವಪ್ರವಾಹವು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಬೇರೆ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವುದೇಕೆ ? ಎಂದು ಏವಕಾರದ ಅರ್ಥ. ಶಬ್ದದಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಶಬ್ದನಿತ್ಯತ್ವವು

1. ವೇದರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವು.

ನನು ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರವಾಹನೀತ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ನಾನಾನಾಮರೂಪವತ್ವೇನೈಕಪ್ರಕಾರ-
ವೇದಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಖ್ಯವಿರೋಧಃ ಸ್ಯಾದೀತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ೐ ಸಮಾನನಾಮರೂಪತ್ವಾಚ್ಚಾವೃತ್ತಾವಪ್ಯವಿರೋಧೋ
ದರ್ಶನಾತ್ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ೐ ॥ ೧-೩-೩೦

ತದ್ವಿಪರೀತ್ಯತೋ ದೇವಾನಾಮೀತ್ಯನ್ವೇತಿ । ಪ್ರಾಚೀನದೇವಾನಾಂ ಮುಕ್ತತ್ವೇನ
ಸ್ವಸ್ವಪದೇಶ್ವವೃತ್ತಾವಪಿ ತದನ್ಯೇಷಾಂ ತತ್ಸಮಾನನಾಮರೂಪತ್ವಾತ್ । ತತ್ವಪ್ರದೀಪರೀತ್ಯಾ
ಸಮಾನಧರ್ಮಕತ್ವಾಚ್ಚೇತಿ ಚಶಬ್ದಾರ್ಥಃ । ತತ್ಪ್ರತಿಪಾದಕೈಕವಿಧವೇದಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾ-

1 ಅನ್ಯಥಾ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಎಂದು ಚಕಾರದ ಅರ್ಥ. ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವೇ
ಅನಿತ್ಯವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ಇಂದ್ರ ಆಗಚ್ಛು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳ ನಿತ್ಯತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ
ವಷ್ಟೇ ಎಂದು ಭಾವ. 2 ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯು ಅನುಮಾನವಿಶೇಷವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ
ವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರವಾಹತಃ ನಿತ್ಯರಾದರೂ ಅವರಿಗೆ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಹೆಸರು ಮತ್ತು
ಆಕಾರಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಏಕಪ್ರಕಾರವಾದ ವೇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯರೂಪವಿರೋಧವು
ಬಂದೀತು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಸಮಾನನಾಮರೂಪತ್ವಾಚ್ಚಾವೃತ್ತಾವಪ್ಯವಿರೋಧಃ
ದರ್ಶನಾತ್ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ಓಂ (೧-೩-೩೦)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

3 'ತದುವರಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೇವಾನಾಂ ಎಂಬುದು ಅನ್ವಯ ಹೊಂದು
ತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪದದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆ ಪದಗಳಿಗೆ
ಬಂದಿರುವ ಇತರರಿಗೆ ಪ್ರಾಚೀನದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ನಾಮರೂಪಗಳಿರುವುದ
ರಿಂದ—ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪರೀತ್ಯಾ 'ಸಮಾನಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದಲೂ'

1. ದೇವಪ್ರವಾಹವು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ.

2. ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯು ಅನುಮಾನವೇ, ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಅದರಿಂದ
ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅನುಮಾನಪದದಿಂದಲೇ ಈ ಸೂತ್ರವು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ
ಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಈ ಸೂತ್ರ ಏಕೆ ? ಎಂದು ಅಕ್ಷೇಪ.
ಸಮಾಧಾನ ಸ್ಪಷ್ಟ.

3. 'ತದುವರಿ' ಎಂಬ ಪದದ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಎಂದು. ಆ ಅರ್ಥ ಕೊಡುವ
ದೇವಾನಾಂ ಎಂಬ ಪದ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಹೊಂದುತ್ತದೆಂದು ಭಾವ.

ಪ್ರಾಪ್ಯವಿರೋಧೋ ನಾಸ್ತಿ । ತದೇವ ಕುತ ಇತಿ चेत् दर्शनात् । “यथा पूर्वम्”
इति श्रुतेः । “अनादिनिधना नित्या” इत्यादिस्मृतेश्चेत्यर्थः ।
इन्द्रादिपदस्थत्वोपाधिना तानेव प्रतिपादयतीति भावः । श्रुतेः
स्वरूपकृत्स्ननियमपरत्वरूपान्यथासिद्धिनिरासकत्वात् स्मृतेः पृथगुक्तिः ।
चन्द्रिकायान्तु प्राचीनानां तत्पदस्थानां मुक्तानां सतामन्येषां तत्पद-
प्राप्तिः पुनस्तेषामपि मुक्तिरित्येवं मुक्तेरावृत्तावपीत्येकमर्थमुक्त्वा

ಎಂದು ಚ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ—ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ
ವೇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೆಂಬ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಆಯಾ ಪದಕ್ಕೆ ಬಂದ ಎಲ್ಲ ದೇವತೆ
ಗಳಿಗೂ ಸಮಾನ ನಾಮರೂಪಗಳಿರುವುದಾದರೂ ಹೇಗೆ ? ಎಂದರೆ, ದರ್ಶನಾತ್—
1 ‘ಯಥಾ ಪೂರ್ವಂ’ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ, ಮತ್ತು 2 ‘ಅನಾದಿನಿಧನಾ
ನಿತ್ಯಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಂದ್ರಾದಿಪದಗಳಲ್ಲಿರುವ
ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನೇ ವೇದವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರ ಕಾರಣ

3ದೇವತಾಸ್ವರೂಪವು ನಿಯತವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿತವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ
ಶ್ರುತಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂಬ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು
ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ ‘ಅನ್ಯತೌ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

1 ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಾದರೋ, ಆಯಾ ಪದದಲ್ಲಿರುವ ಹಿಂದಿನ ದೇವತೆಗಳು ಮುಕ್ತ
ರಾಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಆ ಪದದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಪುನಃ ಅವರಿಗೂ

1. ಧಾತಾ ಯಥಾ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಯತ್ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ.

2. “ಅನಾದಿನಿಧನಾ ನಿತ್ಯಾ ವಾಗುತ್ಸೃಷ್ಟಾ ಸ್ವಯಂಭುವಾ | ಋಷೀಣಾಂ ನಾಮಧೇಯಾನಿ
ಯಾಶ್ಚ ವೇದೇಷು ದೃಷ್ಟಯೇ | ವೇದಶಬ್ದೇಭ್ಯ ಏವಾದೌ ನಿರ್ಮಮೇ ಸ ಮಹೇಶ್ವರಃ ||”
—ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಭಗವಂತನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆದ್ಯಂತಗಳಿಲ್ಲದ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನಿತ್ಯವೆನಿಸಿದ
ವೇದವು ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆ ವೇದದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ ಆ ಮಹೇಶ್ವರನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ
ದೇವತೆಗಳ ನಾಮಧೇಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಆ ದೇವತೆಗಳ ಆಕಾರಗಳು ಹೇಗೆ
ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು—ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿಯು ಭಾವ.

3. ‘ಧಾತಾ ಯಥಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರತಿಕಲ್ಪದಲ್ಲೂ ಹಿಂದಿನ ಕಲ್ಪದಂತೆ ನಿಯತ
ವಾಗಿ ದೇವತಾಸ್ವರೂಪವು ಕಲ್ಪಿತವಾಗುವುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವುದು ಹೊರತು ನಾಮ-
ರೂಪಗಳೂ ಹಿಂದಿನ ಕಲ್ಪದಂತೆ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿ ಶಂಕೆ
ಯನ್ನು ಅನೇ ನಾಮರೂಪಗಳಿರುವುದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಸ್ಮೃತಿಯು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು.
ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾಚೀನಾನಾಂ ಮುಕ್ತವೇನ ಸ್ವಪದಾದಾವೃತ್ತಾವಪೀತಿ चेति तत्त्वप्रदीपोक्त-
मावृत्तावित्यस्यार्थान्तरमुक्तम् ॥

ದೇವಾನಾಮಾಧಿಕಾರಮಾಕ್ಷಿಪತಿ—

॥ ॐ मध्वादिष्वसम्भवादनधिकारं जैमिनिः ॐ ॥

१-३-३१

ದೇವಾನಾಮಿತೃತಿ | “ಅಸೌ ವಾ ಆದಿತ್ಯೋ ದೇವಮಧು” ಇತ್ಯಾಶ್ರುತ-
ಮಧುಜ್ಯೋತಿಷೋಮಾದಿವಿಧಾಸು ದೇವಾನಾಮನಾಧಿಕಾರಂ ಜೈಮಿನಿರ್ಮನೃತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |

ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಮುಕ್ತಿಯ ಅನ್ವೃತ್ತಿ ಇದ್ದರೂ ಎಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಹಿಂದಿನ ದೇವತೆಗಳು ಮುಕ್ತರಾದ್ದರಿಂದ ೨ಯಾ ಪದದಿಂದ ಅನ್ವೃತ್ತಿ ಇದ್ದರೂ ಎಂದು ‘ಅನ್ವೃತ್ತೌ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಮಧ್ವಾದಿಷ್ಟ ಸಂಭವಾದನಧಿಕಾರಂ ಜೈಮಿನಿಃ ಓಂ

(೧-೩-೩೧)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ದೇವಾನಾಂ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ೩ ‘ಅಸೌ ವಾ ಆದಿತ್ಯೋ ದೇವಮಧು’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಧುವಿದ್ಯೆ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮಾದಿ ವಿದ್ಯೆ

1. ‘ಸಮಾನಾನುರೂಪತ್ವಾನ್ವೃತ್ತೌ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದೀತೃತ್ಯಾ ‘ಅನ್ವೃತ್ತೌ’ ಎಂಬ ಪದವಿಭಾಗ. ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾರೀತ್ಯಾ ‘ಅನ್ವೃತ್ತೌ’ ಎಂಬ ವಿಭಾಗ. ‘ಅನ್ವೃತ್ತೌ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವಲ್ಲದೇ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಚಂದ್ರಿಕಾಕಾರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯದ ಭಾವ. ‘ಆ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಪದದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ’ ಎಂದು ಅನ್ವೃತ್ತೌ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ ಹಿಂದೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

2 ಆಯಾ ಪದವು ಪ್ರತಿಕ್ರಮದಲ್ಲೂ ಸಂಭವಿಸುವುದು ಆ ಪದಗಳ ಅನ್ವೃತ್ತಿ.

3. ‘ಅಸೌ ವಾ ಆದಿತ್ಯೋ ದೇವಮಧು’ (ಛಾಂ. ೩-೬) ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿ ಅನೇಕ ಅನ್ವೃತವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಆ ವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಮಧುವಿದ್ಯೆ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಮುಂದೆ ‘ಸ ಏತದೇವ ಅನ್ವೃತಂ ವೇದ ವಸಾನಾಮೇವೈಕೋ ಭೂತ್ವಾ’ (ಛಾಂ. ೩-೬-೩) ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಸುಪದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಫಲವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂತಹ ವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಕ್ಷೇಪ.

ಮೋಕ್ಷೇತರವಸುತ್ವಾದಿಫಲಕಾಸು ಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ವಸುತ್ವಾದಿಫಲಾನಾಮಾಪ್ತತ್ವಾದಯೋಗ್ಯಾ-
ನಾಮಕಾಮ್ಯತ್ವೇನಾರ್ಥಿತಾಽಸಮ್ಮಭವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥವಿಧಾಸ್ವಾಧಿಕಾರಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಜ್ಯೋತಿಷಿ ಭಾವಾನ್ ॐ ॥ ೧-೩-೩೨

ಚೋಪ್ಯರ್ಥೇ । ದೇವಾನಾಮಿತ್ಯಸ್ತಿ । ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದೋ ಜ್ಞಾನಪರಃ ।
ದೇವಾನಾಂ ಜ್ಞಾನೇ ಭಾವಾತ್ । ವಸ್ತುನಾಮಿತಿ ಶೇಷಃ । ಸಮಸ್ತವಸ್ತುವಿಷಯೀಕರಣಾ-
ದಿತಿ ಯಾವತ್ । ದೇವಾನಾಂ ಸಾರ್ವಜ್ಞೇನ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥವಿಧಾಸ್ವಾಪಿ ತತ್ಸಾಧ್ಯಜ್ಞಾನ-
ಸ್ಯಾಪ್ತತ್ವೇನಾರ್ಥಿತಾಽಸಮ್ಮಭವಾದನಧಿಕಾರಂ ಮನ್ಯತ ಇತ್ಯನ್ವಯಃ । ಜ್ಞಾನೇ

ಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಜೈಮಿನಿ ಋಷಿಗಳು ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು
ಅರ್ಥ. ಮೋಕ್ಷೇತರವಾದ ವಸುತ್ವದ ಮೊದಲಾದ ಫಲವುಳ್ಳ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿ
ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆ ವಸುತ್ವದ ಮೊದಲಾದ ಫಲಗಳು ಈಗಾಗಲೇ
ದೊರೆತಿರುವುದರಿಂದ 1 ಅರ್ಥಿತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲದವರಿಗೆ
ಆ ಪದಗಳು ಬಯಸತಕ್ಕದ್ದೇ ಅಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಥಿತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಮೋಕ್ಷಫಲಕವಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿರಬಹುದು ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಜ್ಯೋತಿಷಿ ಭಾವಾನ್ ॐ ಓಂ (೧-೩-೩೨)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಜ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ದೇವಾನಾಂ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.
ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನ ಎಂದರ್ಥ. ದೇವತೆಗಳ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ—
‘ವಸ್ತುಗಳು’ ಎಂದು ಶೇಷವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು—ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ವಿಷಯೀ
ಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ. ದೇವತೆಗಳು ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಫಲಕವಾದ
ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲೂ, ಆ ವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ ಈಗಾಗಲೇ ಲಭಿಸಿರುವುದರಿಂದ,
ಅರ್ಥಿತ್ವವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಜೈಮಿನಿಗಳು ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು
ಅನ್ವಯ.

1. ಅರ್ಥಿತ್ವ—ಅಭಿಲಾಷೆ. ಅರ್ಥಿ ಸಮರ್ಥೋ ವಿದ್ವಾನ್ ಅಧಿಕೃತತೇ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ
ಅರ್ಥಿಯಲ್ಲದವನು ಅಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲ.

ಭಾವಾದಿತಿ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿತಿ ವಾ ವಾಚ್ಯೇ ಜ್ಯೋತಿಷೀತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಿರಾದಿತ್ಯಪ್ರಕಾಶೇ
ಸರ್ವವಸ್ತುನಾಮಂತರ್ಭಾವದಿತ್ಯರ್ಥಸೂಚನಾರ್ಥಾ ।

ಯೋಗದ್ವಯೋಕ್ತಮನಾಧಿಕಾರಚೌದ್ಧಂ ಸಮಾಧತೇ—

॥ ॐ ಭಾವಂ ತು ಬಾದರಾಯಣೋಽಸ್ತಿ ಹಿ ॐ ॥

೧-೩-೩೩

ಮಧ್ವಾದಿಷ್ವಿತಿ ಅಧಿಕಾರಸ್ಯೇತಿ ದೇವಾನಾಮಿತಿ ಚಾಸ್ತಿ । ತುರ್ವಿಶೇಷೇ ।
ಬಾದರಾಯಣಸ್ವಿತ್ಯನ್ವಯಃ । ಭಾವಂ ದೇವಾನಾಂ ಮಧ್ವಾದ್ಯಶೇಷವಿಧಾಸ್ವಾಧಿಕಾರಸ್ಯ
ಭಾವಂ ಮನ್ಯತೇ । ಕುತಃ ? ಅಸ್ತಿ ಹಿ । ಅತಿಶಯ ಇತಿ ಶೇಷಃ । ಮೋಕ್ಷಫಲೇ
ತದ್ವೇತುಜ್ಞಾನೇ ಚಾತಿಶಯೋಽಸ್ತಿ ಹಿ ಯತೋಽತೋಽತಿಶಯಾರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಅನ್ಯಥಾ

‘ಜ್ಯೋತಿಷಿ’ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

‘ಜ್ಞಾನೇ ಭಾವಾತ್’ ಎಂದಾಗಲೀ ‘ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾತ್’ ಎಂದಾಗಲೀ ಹೇಳ
ಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ‘ಜ್ಯೋತಿಃ’ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ
ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಅಂತರ್ಭಾವವಾಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳೂ
ಅಂತರ್ಭಾವವಾಗೊಂಡಿವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು.

ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂಬ
ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಭಾವಂ ತು ಬಾದರಾಯಣೋಽಸ್ತಿ ಹಿ ಓಂ

(೧-೩-೩೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಮಧ್ವಾದಿಷು, ಅಧಿಕಾರಸ್ಯ, ದೇವಾನಾಂ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತವಾಗು
ತ್ತವೆ. ‘ತು’ ಶಬ್ದವು ವಿಶೇಷಾರ್ಥಕವಾದುದು. ‘ಬಾದರಾಯಣಃ ತು’ ಎಂದು
ಅನ್ವಯ. ಭಾವಂ—ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಧು ಮೊದಲಾದ ಆಶೇಷವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲೂ ಅಧಿಕಾರ
ವಿರುವುದನ್ನು ಬಾದರಾಯಣರು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ, —ಆಸ್ತಿ ಹಿ,
ಅತಿಶಯ ಎಂದು ಶೇಷವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು—ಮೋಕ್ಷಫಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ
ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಅತಿಶಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂದು
ಅರ್ಥ. ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಫಲಗಳ
ಅತಿಶಯವು ಲಭಿಸದಿರುವಂತಾದೀತು ಎಂದು ಭಾವ.

ಯೋಗ್ಯಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಫಲಯೋರತಿಶಯಸ್ಯಾನವಾಪ್ಯಾಪತ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ | ಜೈಮಿನಿಮತಂ ತು
ಪ್ರಾಪ್ತಜ್ಞಾನಫಲಯೋರರ್ಥೇಽನಧಿಕಾರ ಇತ್ಯವಿರೋಧೋ ಬೋಧ್ಯಃ || ೮ ||

ಅಪಶ್ಚದ್ರಾಧಿಕರಣಮ್—೯

॥ ೐ ಶ್ರುಗಸ್ಯ ತದನಾದ್ರಶ್ರವಣಾತ್ತದಾದ್ರವಾಣಾತ್ಸೂಚ್ಯತೇ
ಹಿ ೐ ॥ ೧-೩-೩೪

ಅತ್ರ ಶ್ಚದ್ರಾಣಾಮಧಿಕಾರೋ ನೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ವೇದವಿಧಾಸ್ವಿತೀ ಪ್ರಕೃತಮ್ |
ಶ್ಚದ್ರಸ್ಯೇತರ್ಥಾದಿನ್ವೇತಿ | ಅನಧಿಕಾರ ಇತ್ಯಸ್ತಿ | ಆದ್ಯಸ್ತಚ್ಚಬ್ದಃ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತ-
ಹಂಸಪರಃ | ಅನ್ಯಃ ಶ್ರುಕ್ಪರಃ | ತಯಾ ಶ್ರುತಾ ಆದ್ರವಾಣಾಭಿಮಿತ್ತಾಚ್ಚದ್ರೇತ್ಯುಕ್ತ
ಪೌತ್ರಾಯಣೋ ಮುನಿನಾ “ಅಹ ಹಾರೆತ್ವಾ ಶ್ಚದ್ರ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತೌ, ನ ಸ್ವಾಭಾವಾ |

ಜೈಮಿನಿ-ಬಾದರಾಯಣರಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ಈಗಾಗಲೇ ಪಡೆದಿರುವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಲೀ ಫಲಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಲೀ
ನೇದವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಜೈಮಿನಿಗಳ ಮತ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ
ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಪಶ್ಚದ್ರಾಧಿಕರಣಮ್—೯

ಓಂ ಶ್ರುಗಸ್ಯ ತದನಾದ್ರಶ್ರವಣಾತ್ತದಾದ್ರವಾಣಾತ್
ಸೂಚ್ಯತೇ ಹಿ ಓಂ (೧-೩-೩೪)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ವಾದ್ರರಿಗೆ ನೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದು.
‘ನೇದವಿದ್ಯಾಸು’ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಕೃತಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಲಭಿಸುವುದು.
ಅರ್ಥಾತ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ‘ಶ್ವಾದ್ರಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವೂ ಪ್ರಕೃತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ
ವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. ‘ಅನಧಿಕಾರಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ
ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುವುದು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತ
ವಾದ ಹಂಸವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಎರಡನೆಯ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುಕ್ ಎಂದರೆ
ಶೋಕವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ‘ಅಹ ಹಾರೆತ್ವಾ ಶ್ವಾದ್ರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ
‘ಶುಚಾ ಆದ್ರವಣ’ ಎಂದರೆ ಶೋಕದಿಂದ ಕರಗುವಿಕೆ ಎಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಾಗಿ

ಅತಃ ಶುದ್ಧಸ್ಯಾನಧಿಕಾರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಶುಭೇವಾಸ್ಯ ಕಿಂ ನಿಮಿತ್ತೇತ್ಯತ ಉಕ್ತಮ್—
 ಶುಭಸ್ಯ ತದನಾದರೆತಿ | “ಕಮ್ವರ ಏನಮ್” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಹಂಸಕೃತಾನಾದರ-
 ಶ್ರವಣಾದಸ್ಯ ಪೌತ್ರಾಯಣಸ್ಯ ಶುಭೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಥಂ ಜ್ಞಾಯತೇ ಶುಭಸ್ಯ ಜಾತೇತ್ಯತ
 ಉಕ್ತಮ್ | ಸೂಚ್ಯತೇ ಹೀತಿ | ಹಿ ಯಸ್ಮಾತ್ “ಸಃ ಸಜ್ಜಿಹಾನ ಏವ ಕ್ಷತ್ತಾರ-
 ಮುವಾಚ” ಇತಿ ವ್ಯಗ್ರತ್ವೋಕ್ತಿಯಾ ಸೂಚ್ಯತೇ | ಅತಃ ಶುಭಸ್ಯ ಜ್ಞಾಯತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |

1 ಪೌತ್ರಾಯಣನು ಮುನಿಯಿಂದ ಶೂದ್ರನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೇ ಹೊರತು ರೂಢಿ
 ಯಿಂದಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಪೌತ್ರಾಯಣನಿಗೆ
 ಶೋಕ ಉಂಟಾಗಲು ಕಾರಣವಾದರೂ ಏನು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ—‘ಶೂದ್ರಸ್ಯ
 ತದನಾದರ’ ಎಂದು. ‘ಕಂ ಉ ಅರೇ ಏನಂ’ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹಂಸವು
 ತೋರ್ಪಡಿಸಿದ ಅನಾದರವನ್ನು ಕೇಳಿದುದರಿಂದ, ಅಸ್ಯ-ಪೌತ್ರಾಯಣನಿಗೆ, ಶುಕ್-
 ಶೋಕ ಉಂಟಾಯಿತೆಂದು ಅರ್ಥ. ರಾಜನಿಗೆ ಶೋಕವುಂಟಾಯಿತೆನ್ನುವುದು ನಮಗೆ
 ಹೇಗೆ ತಿಳಿದುಬರುವುದು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ—‘ಸೂಚ್ಯತೇ ಹಿ’ ಎಂದು. ಹಿ-
 ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, “ಆ ರಾಜನು ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಲೇ ಎದ್ದು ಸಾರಥಿಯನ್ನು
 ಕುರಿತು (ರೈಕ್ಷನನ್ನು ಹುಡುಕಲು) ಹೇಳಿದನು” ಎಂದು ರಾಜನ ವ್ಯಗ್ರತೆಯನ್ನು

1 ಛಾಂದೋಗ್ಯದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಂವರ್ಗ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೀಗೊಂದು
 ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ ಇದೆ—ಪೌತ್ರಾಯಣನೆಂಬ ರಾಜನು ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣದ ಮೇಲ್ಭಾಗದ
 ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದನು. ಅವನ ಮೇಲೆ ಕೆಲವು ಹಂಸಪಕ್ಷಿಗಳು ಹಾರಿಹೋದವು. ಮುಂದೆ
 ಹಾರುತ್ತಿದ್ದ ಎರಡು ಹಂಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಂಸವು ಇನ್ನೊಂದು ಹಂಸವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ, “ಎಲೈ
 ಮಂದದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನೇ! ಪೌತ್ರಾಯಣನ ತೇಜಸ್ಸು ತಗಲುವಂತೆ ಅವನ ಮೇಲೆ ಹಾರಬೇಡ.
 ಸುಟ್ಟುಹೋದೀಯೆ!” ಎಂದು ಎಚ್ಚರಿಸಿತು. ಆ ಹಂಸವು ಅದಕ್ಕುತ್ತರವಾಗಿ “ಅರೆ, ಹಂಸ!
 ಗಾಡಿಯ ಕೆಳಗಿರುವ ಆ ರೈಕ್ಷನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವಂತೆ ಯಾವನು ಕುರಿತು ಈ ಮಾತಾಡು
 ತ್ತಿದ್ದೀಯೆ” ಎಂದು ಪೌತ್ರಾಯಣನ ಬಗ್ಗೆ ಅನಾದರವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿತು. ಈ ಅನಾದರದ
 ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿದ ರಾಜನು ದುಃಖಿತನಾಗಿ ತನ್ನ ಸಾರಥಿಯನ್ನು ಕರೆದು ರೈಕ್ಷನನ್ನು ಹುಡುಕಲು
 ಆದೇಶಿಸಿದನು. ರೈಕ್ಷನನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಹೊರಟ ಸಾರಥಿಯು ಒಮ್ಮೆ ಅವನು ಸಿಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು
 ಬಂದರೂ ರಾಜನು ರೈಕ್ಷನ ಗುರುತನ್ನು ಹೇಳಿದ ನಂತರ ಪುನಃ ಹುಡುಕಿ ರಾಜನಿಗೆ ರೈಕ್ಷನಿರುವ
 ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನು. ರಾಜನು ಆರನೂರು ಗೋವುಗಳನ್ನೂ, ಮುಕ್ತಾಹಾರವನ್ನೂ, ರಥವನ್ನೂ
 ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ರೈಕ್ಷನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಉಪದೇಶಿಸ
 ಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವನು. ರೈಕ್ಷಮುನಿಯು ರಾಜನನ್ನು ಕುರಿತು ಕ್ರೋಧದಿಂದ, “ಅಹ ಶೂದ್ರ!
 ಈ ಹಾರ, ರಥ, ಗೋವುಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ನಿನಗೇ ಇರಲಿ. ನನಗದರಿಂದ ಉಪಯೋಗವೇನು?”
 ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಕೊನೆಗೆ ರಾಜನಿಂದ ಸಾಂತ್ವನಗೊಂಡ ರೈಕ್ಷಮುನಿಯು ರಾಜನ ಮೇಲೆ
 ಕರುಣೆದೋರಿ ಸಂವರ್ಗವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ವದೇಶಿಸುವನು.

ಶುಚಾ ದ್ರವತೀತಿ ನಿರುಕ್ತತ್ವಾದ್ವಾಕಾರಸ್ಯ ದತ್ವೇ ದೀರ್ಘೇ ಚ ಶ್ರುದ್ರ ಇತಿ
ಭವತಿ । ಶ್ರುದ್ರೇತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಶ್ರುತೌ ಶ್ರುದ್ರೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಶೋಕಾಧಿವ್ಯಜ್ಞಾಪನಾಯ ।
ಅತಃ ಏವ ಸ್ವೇ ತದ್ರವಣಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ ತದಾದ್ರವಣಾದಿತ್ಯುಕ್ತಾರವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಹಾ
ಕೃತಮ್ ॥

ನನು ಶ್ರೌತಶ್ಶ್ರುದ್ರಶಬ್ದೋ ರೂಢಃ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ೐ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವಾವಗತೇಶ್ಚೋತ್ತರತ್ರ ಚೈತ್ರರಥೇನ ಲಿಂಗಾತ್

೐ ॥ ೧-೩-೩೪

ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆಯೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ರಾಜನಿಗೆ ಶೋಕವುಂಟಾಯಿತೆಂದು ನಮಗೆ
ತಿಳಿಯುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸಂವರ್ಗಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಶೂದ್ರ' ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಆ ಶಬ್ದವನ್ನು
ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರ ಪ್ರಯೋಜನ

1 'ಶುಚಾ ದ್ರವತಿ' ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಶುಗ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ
ಗಕಾರಕ್ಕೆ ದಕಾರಾದೇಶ ಬಂದು ಶು ಎಂಬಲ್ಲಿನ ಉಕಾರವು ದೀರ್ಘವಾದಾಗ ಶೂದ್ರ
ಎಂದು ರೂಪವಾಗುವುದು. 2 'ಶುಗ್' ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿದ್ದಾಗ 'ಶೂದ್ರ' ಎಂದು
ಹೇಳುವುದು ಶೋಕದ ಅಧಿಕೃತವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
'ತದ್ರವಣಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು 3 'ತದಾದ್ರವಣಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿ
ಉಕಾರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು 'ಆಜ್' ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಶೂದ್ರ ಶಬ್ದವು ರೂಢಿಯಿಂದ ಶೂದ್ರ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವ
ನನ್ನೇ ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವಾವಗತೇಶ್ಚೋತ್ತರತ್ರ ಚೈತ್ರರಥೇನ

ಲಿಂಗಾತ್ ಓಂ (೧-೩-೩೫)

1. ದುಃಖದಿಂದ ಕರಗಿದನು.

2. 'ಶೂ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ದೀರ್ಘವು ಶೋಕದ ಅಧಿಕೃತವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲೆಂದು ಭಾವ.

3. ಅದ್ರವಣ ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಕರಗುವಿಕೆ. ಅತ್ಯಂತ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ
ಆಕಾರವು 'ಶೂದ್ರ' ಎಂಬಲ್ಲಿನ ಉಕಾರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಅಸ್ಯೇತ್ಯಸ್ತಿ । ಆದ್ರವಣಾದಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾನುಧಿಕಾರ ಇತಿ ಚ ।
 ಚಿತ್ರಶ್ವಾಸೌ ರಥಶ್ಚ ಚಿತ್ರಸ್ಥಸ್ತಸ್ಯೇದಂ ಚೈತ್ರರಥಮ್ । ಭಾವಪ್ರಧಾನಶ್ವೇದಂ, ತೇನ ।
 उत्तरत्रास्याद्रवणादुत्तरवाक्ये पौत्रायणस्याद्रवणोक्त्यनन्तरं “अयमश्वत-
 रीरथः” इत्युत्तरवाक्ये श्रुतेन इत्यर्थः । चैत्ररथेन चैत्ररथत्वेन
 चित्ररथसम्बन्धित्वेन लिङ्गात् लिङ्गेनास्य पौत्रायणस्य क्षत्रियत्वावगतेश्च
 शूद्रशब्दो न रूढ इति शूद्रस्याನುಧಿಕಾರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಅಶ್ವತರೀಯುಕ್ತರಥ-
 ಶ್ವಿತ್ರಪದಾರ್ಥಃ । “ರಥಸ್ತ್ವಶ್ವತರೀಯುಕ್ತಶ್ವಿತ್ರಃ” ಇತ್ಯಾದೇಃ । ರಥೇನ ಲಿङ್ಗೇನೇತ್ಯೇವ
 ವಾಚ್ಯೇ ಚಿತ್ರಪದಮಪೂರ್ವರಥಯೋಗಾತ್ ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವಸಮ್ಮಾವನಾರ್ಥಮ್ । ಚಿತ್ರೇಣೇತ್ಯುಕ್ತಾ-
 ವಪಿ ತಾದೃಶರಥೇನೇತಿ ಸಿದ್ಧೇ ರಥೋಕ್ತಿಃ ಸ್ಪಷ್ಟಾರ್ಥಾ । ಚಿತ್ರೇತಿ ವಾಚ್ಯೇ

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ‘ಅಸ್ಯ’ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ
 ‘ಆದ್ರವಣಾತ್’, ‘ಶೂದ್ರಸ್ಯ’, ‘ಅನುಧಿಕಾರಃ’ ಎಂಬ ಪದಗಳೂ ಅನುವೃತ್ತಿ
 ವಾಗುತ್ತವೆ. ಚಿತ್ರವಾಗಿರುವ ರಥ ಚಿತ್ರರಥ. ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು ಚೈತ್ರರಥ.
 ಚೈತ್ರರಥಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾದುದು.¹ ಉತ್ತರತ್ವ-ಪೌತ್ರಾಯಣನೆಗೆ
 ಆದ್ರವಣವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಪೌತ್ರಾಯಣನೆಗೆ
 ಆದ್ರವಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ ನಂತರ ‘ಅಯಮಶ್ವತರೀರಥಃ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ
 ಶ್ರುತವಾಗಿರುವ, ಚೈತ್ರರಥೇನ ಲಿಂಗಾತ್-ಚೈತ್ರರಥತ್ವ ಎಂದರೆ ಚಿತ್ರರಥಸಂಬಂಧ
 ವೆಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಪೌತ್ರಾಯಣನ, ಕ್ಷತ್ರಿಯಶ್ವಾವಗತೇಶ್ಚ-ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವವು ತಿಳಿದು
 ಬರುವುದರಿಂದಲೂ ಶೂದ್ರಶಬ್ದವು ರೂಢವಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ
 ವೆಂದರ್ಥ. ‘ರಥಸ್ತು ಅಶ್ವತರೀಯುಕ್ತಃ ಚಿತ್ರಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೋಶವಿರುವುದರಿಂದ
 ಚಿತ್ರಪದಕ್ಕೆ ಹೇಸರಗತ್ತೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ರಥವೆಂದರ್ಥ.

‘ಚೈತ್ರರಥೇನ ಲಿಂಗಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗದ ಪದಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

ಅಪೂರ್ವವಾದ ರಥದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪೌತ್ರಾಯಣನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಿರಬಹುದು
 ಎಂದು ಸಂಭಾವನೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲು ‘ರಥೇನ ಲಿಂಗೇನ’ ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳ
 ಬಹುದಾಗಿದ್ದರೂ ಚಿತ್ರಪದವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ‘ಚಿತ್ರೇಣ’ ಎಂದಿಷ್ಟೇ
 ಹೇಳಿದರೂ ಹೇಸರಗತ್ತೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ರಥವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಆದರೂ

1. ಚಿತ್ರರಥಸಂಬಂಧತ್ವ ಅಥವಾ ಚಿತ್ರರಥದ ಸಂಬಂಧ ಎಂಬ ಧರ್ಮವು ಚೈತ್ರರಥಶಬ್ದದ
 ಅರ್ಥವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಚೈತ್ರೇತ್ಯುಕ್ತಿ: “ಹಾರೆತ್ವಾ ತವ” ಇತ್ಯುಕ್ತಮುಖ್ಯಸ್ವಾಭಾವಿಕಸಮ್ಮಬಂಧಂ ದ್ಯೋತ-
ಯಿತುಮ್ | ತೇನ ರಥಿತ್ವಮಾತ್ರಸ್ಯ ವೈದಿಕಮಾತ್ರೇಽಪಿ ಕಥಾಶ್ಚಿತ್ ಸಮ್ಮವಾಙ್ಮುಖಚಾರ
ಇತಿ ನ ಶಿಙ್ಕಯಮ್ | ಲಿಙ್ಗೇನೆತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಲಿಙ್ಗಾದಿತ್ಯುಕ್ತಿವ್ಯತ್ಯಯಾತ್, ತೃತೀಯಾ-
ಪಞ್ಚಮ್ಯೋರ್ಹೇತುರೂಪೈಕಾರ್ಥತ್ವಾದ್ವೇತಿ | ಉತ್ತರೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸ್ತಾದೃಶರಥಬೋಧಕವಾಕ್ಯ-
ದ್ಯೋತನಾಯ | ಯದ್ವಾ ಶ್ಲೋಕೇತಿ ಸಮ್ಮಬಂಧನಾದುತ್ತರೇತ್ಯರ್ಥ: | ತೇನ ಶ್ಲೋಕಶ್ಚುತಿಸ್ತೇಽಪಿ
ಲಿಙ್ಗಸ್ಯ ಚರಮತ್ವೇನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಂ ಸೂಚಯತಿ | ಚಶಬ್ದ: “ಶ್ರದ್ಧಾದೇಯೋ
ಬಹುದಾಯಿ” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಶೇಷಸ್ಯ ಲಿಙ್ಗಾಂತರಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥ ಇತ್ಯಪ್ಯೇಕೇ ||

ಸ್ವಪ್ನತೇಗಾಗಿ ರಥಸದವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಚಿತ್ರ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರ
ಬದಲು ಚೈತ್ರ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ‘ಹಾರೇತ್ವಾ ತವ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ರಥದ
ಸಂಬಂಧವು ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸಂಬಂಧ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ,
ಎಲ್ಲ ವೈದಿಕರಿಗೂ ಕಥಂಚಿತ್ ರಥವಿರಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ರಥವಿದ್ದಮಾತ್ರದಿಂದ
ಪೌತ್ರಾಯಣನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾಗಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.¹ ‘ಲಿಂಗೇನ’²
ಎಂದಿರಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ‘ಲಿಂಗಾತ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಭಕ್ತಿಯ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಹೇಳ
ಲಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ, ತೃತೀಯಾ ಮತ್ತು ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಹೇತು ಎಂಬ
ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ‘ಲಿಂಗೇನ’ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರ ಬದಲು ‘ಲಿಂಗಾತ್’
ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

‘ಉತ್ತರತ್ರ’ ಎಂಬ ಪದದ ಸಾರ್ಥಕತೆ

‘ಉತ್ತರತ್ರ’ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಂತಹ ರಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು
ಸೂಚಿಸಲು. ಅಥವಾ ಶೂದ್ರ ಎಂದು ಸಂಬೋಧನೆ ಮಾಡಿದನಂತರ ಎಂದು ಅರ್ಥ.
ಇದರಿಂದ ‘ಶೂದ್ರ’ ಶಬ್ದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅನಂತರ ಇರುವುದರಿಂದ ಲಿಂಗವು ಪ್ರಬಲವೆಂದು
ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ.³

1. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ರಥದ ಸಂಬಂಧ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೇ ಹೊರತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ
ರಥದ ಮುಖ್ಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಪೌತ್ರಾಯಣನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು
ಎಂದು ಭಾವ.

2. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚೈತ್ರರಥೇನ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಲಿಂಗೇನ ಎಂದಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು.

3. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶ್ರುತಿ ಅಥವಾ ರೂಢಶಬ್ದಕ್ಕೇ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಚಿತ್ರರಥಸಂಬಂಧವೆಂಬ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ‘ಶೂದ್ರಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೇ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ
ಪೌತ್ರಾಯಣನು ಶೂದ್ರನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಸ್ವಭಾವತಃ ದುರ್ಬಲವಾದ
ಲಿಂಗವೂ ಚರಮವಾಗಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿಗಿಂತ ಪ್ರಬಲವಾಗುವುದು.
ಆದ್ದರಿಂದ ಲಿಂಗವನ್ನಾಧರಿಸಿ ಪೌತ್ರಾಯಣನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಬಹುದೆಂದು ಸೂಚಿಸಲು
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಉತ್ತರತ್ರ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ಇತಶ್ಚ ಶ್ರುತ್ಯಾನಾಧಿಕಾರ ಇತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಸಂಸ್ಕಾರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ತದಭಾವಾಭಿಲಾಪಾಚ್ಚ ॐ ॥

೧-೩ ೩೬

ಅನ್ಯಾರ್ಥವಚನಂ ಪರಾಮರ್ಶಃ | ಅಧ್ಯಯನಾಙ್ಗತ್ವೇನ “ತಮಧ್ಯಾಪಯಿತ”
ಇತ್ಯುಪನಯನಾಖ್ಯಸಂಸ್ಕಾರಪರಾಮರ್ಶಾತ್ ಶ್ರುತ್ಯ ಚ “ನಾಗ್ನಿರ್ನ ಯಜ್ಞೋ ನ
ಸಂಸ್ಕಾರಃ” ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಸಂಸ್ಕಾರಾಭಾವಾಭಿಲಾಪಾಚ್ಚ ಶ್ರುತ್ಯ ವೇದವಿद्या-
ನಾಧಿಕಾರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ಪೂರ್ವಸ್ತೋತ್ರೇ ರಥಸ್ಯ ವೇದವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಾದ್ವೇದದ್ವಾರಾ
ಲಿಙ್ಗತ್ವಮಭಿಮತಮ್ | ತದ್ವ್ಯಯಂ ಶ್ರುತ್ವೇಽಪ್ಯಸ್ತಿತ್ವಯತೋಽಯಂ ಯೋಗಃ | ವೇದಾಙ್ಗ-

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಚ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

‘ಚ’ಶಬ್ದವು ‘ಶ್ರದ್ಧಾದೇಯೋ ಬಹುದಾಯೀ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿರುವ
ಲಿಂಗಾಂತರದ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು
ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಸಂಸ್ಕಾರಪರಾನುರ್ಶಾತ್ತದಭಾವಾಭಿಲಾಪಾಚ್ಚ ಓಂ
(೧-೩-೩೬)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಪರಾನುರ್ಶವೆಂದರೆ ಇನ್ನೊಂದರ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಹೇಳುವುದು. ‘ತಮಧ್ಯಾಪಯೀತ’
ಎಂದು ಅಧ್ಯಯನದ ಅಂಗವಾಗಿ ಉಪನಯನರೂಪ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ,
ಶೂದ್ರನಿಗಾದರೋ ‘ನಾಗ್ನಿರ್ನ ಯಜ್ಞೋ ನ ಸಂಸ್ಕಾರಃ’ (ಪೈಂಗೀ ಶ್ರುತಿ) ಎಂದು
ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು
ಅರ್ಥ.

ಇದೇ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಅವತರಣಿಕೆಗಳು

ಅಥವಾ, ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾರು ರಥಿಯೋ ಅವನು ವೇದವುಳ್ಳವನು
ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ರಥವು ವೇದದ ಮೂಲಕ ಪೌತ್ರಾಯಣನು ಕ್ಷತ್ರಿಯ
ನೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಲಿಂಗವೆಂದು ಅಭಿಮತವಾಗಿದೆ. ರಥ ಮತ್ತು ವೇದ ಇವುಗಳೆರಡೂ
ಶೂದ್ರನಿಗೂ ಇರಲಿ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರ ಬಂದಿದೆ. ವೇದಕ್ಕೆ
ಅಂಗವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೇದವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ರಥವೂ

ಸಂಸ್ಕಾರಾಭಾವಾದ್ವೇದಾಭಾವೇನ ರಥಿತ್ವಂ ಚ ನೇತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ । ಶ್ರುದ್ರಂ ನೊಪನಯೀತೇತಿ ನಿಷೇಧಾಭಾವಾದಸ್ತು ತಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಸ್ಕಾರ ಇತ್ಯತೋ ವಾ ।

ಇತಶ್ಚ ನ ಸಂಸ್ಕಾರ ಇತಿ ವಾಽಽಹ—

॥ ೐ ತದಭಾವನಿರ್ಧಾರಣೋ ಚ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ೐ ॥

೧-೩-೩೭

ಚೋಽವಧಾರಣೋ ಸಮುಚ್ಚಯೇ ವಾ । ತಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಶ್ರುದ್ರತ್ವಸ್ಯಾಭಾವನಿರ್ಧಾರಣೋ ಸತ್ಯೇವ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ । ಸಂಸ್ಕಾರ ಇತ್ಯಸ್ತಿ । ಉಪನಯನಸಂಸ್ಕಾರೇ ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ ನ

ಇಲ್ಲ ಎಂದು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಯೋಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಅಥವಾ, ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಉಪನಯನ ಮಾಡಬಾರದು ಎಂಬ ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೂ ಸಂಸ್ಕಾರ ವಿರಬಹುದು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರ ಬಂದಿದೆ.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ತದಭಾವನಿರ್ಧಾರಣೇ ಚ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ಓಂ

(೧-೩-೩೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣ ಅಥವಾ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ತಸ್ಯ ಅಂದರೆ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಶೂದ್ರತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಿದ್ದಾಗಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿ

1. ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ ಇದೆ.—ವೇದಾಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ತೀವ್ರ ಆಸಕ್ತಿ ಪಡೆದಿದ್ದ ಸತ್ಯಕಾಮನೆಂಬ ಬಾಲಕನು ಉಪನಯನವಿಲ್ಲದೇ ವೇದಾಧ್ಯಯನವಾಗಲಾರದೆಂದೂ, ಅಚಾರ್ಯರು ಗೋತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಸದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉಪನಯನಮಾಡಲಾರದೆಂದೂ, ಅದರಿಂದ ತನ್ನ ಗೋತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ತನ್ನ ತಾಯಿ ಜಬಲೆಯ ಬಳಿ ಹೋಗಿ ಕೇಳಿದನು. ಜಬಲೆಯು ಸತ್ಯಕಾಮನ ಗೋತ್ರ ಯಾವುದೆಂದು ತನಗೆ ತಿಳಿಯದೆಂದಳು. ಗೌತಮರ ಬಳಿ ಹೋಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಉಪನಯನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ಸತ್ಯಕಾಮನನ್ನು ಗೌತಮರು ಅವನ ಗೋತ್ರ ಕೇಳಿದಾಗ ತಾಯಿ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ ತನ್ನ ಗೋತ್ರ ಯಾವುದೋ ತಿಳಿಯದೆಂದು ಸತ್ಯವನ್ನು ನುಡಿದ ಸತ್ಯಕಾಮನ ಅರ್ಜವನ್ನು ಕಂಡು ಗೌತಮರು ಅವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದೇ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಉಪನಯನವನ್ನು ಮಾಡಿದರು.

ಸತ್ಯಕಾಮನು ಶೂದ್ರನಲ್ಲವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ ನಂತರವೇ ಗೌತಮರು ಸತ್ಯಕಾಮನಿಗೆ ಉಪನಯನ ಮಾಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತರಾದ್ದರಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಉಪನಯನಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ ನಿಷೇಧವಿದೆ ಯೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ನಿಷೇಧಾಭಾವ ಇತಿ ವಾ ನ ಸಂಸ್ಕಾರ ಇತಿ ವಾ ಯೋಜ್ಯಮ್ । “ನೈತದಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ವಿವಕ್ತುಮರ್ಹತಿ” ಇತಿ ಸತ್ಯಕಾಮೇ ಶ್ರುತ್ವಾಭಾವಂ ನಿಶ್ಚಿತೈವ ತದುಪನಯನೇ ಪ್ರವೃತ್ತತ್ವಾತ್ತೇನ ಲಿङ್ಗೇನ ನಿಷೇಧಾದಿರ್ಜಾಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ । ಅನ್ತರ್ಯಮಪಿ ಸಂಸ್ಕಾರಾಭಾವೇ ಸಾಧ್ಯೇ ನಾನ್ವಿರೀತೃತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಶ್ರುತ್ಯಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿರೂಪಲಿಂಗಸಮುಚ್ಚಯೇ ಚಃ ॥

ಸಂಸ್ಕಾರಾಭಾವೇಽಪಿ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಮತ್ತ್ವಾದ್ ದ್ವಿಜವದಧಿಕಾರಃ ಸ್ಯಾದಿತೃತ ಆಹ—

॥ ॐ ಶ್ರವಣಾಧ್ಯಯನಾರ್ಥಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ॐ ॥

೧-೩-೩೮

ಯಿರುವುದರಿಂದ—‘ಸಂಸ್ಕಾರೇ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು—ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ ‘ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲವೆಂದಿಲ್ಲ’ ಎಂದಾಗಲೀ ‘ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲ’ ಎಂದಾಗಲೀ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 1 ‘ನೈತದಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ವಿವಕ್ತು-ಮರ್ಹತಿ’—ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲದವನು ಇಂತಹ ಸತ್ಯವಚನವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಆಡಲಾರ— ಎಂಬುದಾಗಿ ಸತ್ಯಕಾಮನು ಶೂದ್ರನಲ್ಲವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ ನಂತರವೇ ಅವನ ಉಪನಯನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಡಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರನಿಷೇಧ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇವೆಯೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

1 ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ—ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ‘ನಾಗ್ನಿಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೊಂದಿಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದ ಸಮುಚ್ಚಯ ವನ್ನು ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಹೇಳುವುದು.

ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದವು ಇರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿಜರಿಗೂ ಮಂತೆ ಶೂದ್ರರಿಗೂ ವೇದಾಧಿಕಾರವೇಕಿರಬಾರದು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಶ್ರವಣಾಧ್ಯಯನಾರ್ಥಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ಓಂ
(೧-೩-೩೮)

1. ನಿಷೇಧವಿಲ್ಲವೆಂದಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗಲೀ, ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗಲೀ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷ.

ಅರ್ಥಪದನಾರ್ಥವಿಧಾರಣಮುಚ್ಯತೇ । ವೇದಶ್ರವಣಾಧ್ಯಯನಾರ್ಥವಿಧಾರಣಾನಾಂ
“ಶ್ರವಣೇ ತ್ರಪುಜತುಭ್ಯಾಮ್” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ “ನಾಗ್ನಿರ್ನ ಯಜ್ಞಃ ಶುಕ್ರಸ್ಯ”
ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ಶುಕ್ರಸ್ಯಾನಾಧಿಕಾರ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಶ್ರುತೌ ಶುಕ್ರಪದಾನುಕ್ತೇಃ ಪೃಥಕ್
ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತಿಃ ॥ ೯ ॥

ಕಂಪನಾಧಿಕರಣಮ್—೧೦

॥ ॐ ಕಂಪನಾತ್ ॐ ॥ ೧-೩-೩೯

ಅತ್ರ ವಜ್ರನಾಮ ಸಮನ್ವಿಯತೇ । ಯೋಗ್ಯತಯಾ ವಜ್ರ ಇತ್ಯನ್ವೇತಿ ।

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಅರ್ಥ’ ಪದವು ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ವೇದಶ್ರವಣ, ವೇದಾಧ್ಯಯನ, ವೇದಾರ್ಥನಿರ್ಣಯ ಇವುಗಳನ್ನು ‘ಶ್ರವಣೇ ತ್ರಪುಜತುಭ್ಯಾಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿಷೇಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ‘ನಾಗ್ನಿರ್ನ ಯಜ್ಞಃ ಶುಕ್ರಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಶುಕ್ರನಿಗೆ ವೇದಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಪದವನ್ನು ಹೇಳದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಕಂಪನಾಧಿಕರಣ—೧೦

ಓಂ ಕಂಪನಾತ್ ಓಂ (೧-೩-೩೯)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ 1 ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ವಜ್ರ’ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯವಾದ ‘ವಜ್ರ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ವಯವನ್ನು

1. ಯಾದಿದಂ ಕಿಂಚ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣ ಏಜತಿ ನಿಸ್ಸೃತಂ ।

ಮಹದ್ಭಯಂ ವಜ್ರಮುದ್ಯತಂ ಯ ಏತದ್ವಿದುರಮೃತಾಸ್ತೇ ಭವಂತಿ ॥ (ಕಠ ೬-೩)
ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ಈ ಎಲ್ಲ ಜಗತ್ತು ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಯಾವ ಹರಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರಲೋ, ಯಾರಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೋ, ಯಾರಿಂದ ಕ್ರಿಯಾಶೀಲವಾಗಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಮಹನೀಯನೂ, ದುಷ್ಟಭಯಂಕರನೂ, ದೋಷವರ್ಜಿತನೂ, ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನಶೀಲನೂ ಆದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಯಾರು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರೋ ಅವರು ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಾರ್ಥ. ಉದ್ಯತವಜ್ರವೆಂದರೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದೂ ಅದರ ಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೆಂದೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. (ಯಸ್ಮಾತ್) ‘ಏಜತಿ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಜ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯವನ್ನು ಸರ್ವಜಗಚ್ಛೇಷ್ಯಕನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ವಜ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ತತ್ವಿತೃಸ್ತಿ | “ಮಹದ್ವಯಂ ವಜ್ರಮುಧತಮ್” ಇತ್ಯುಕ್ತವಜ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮೈವ | ನ
 ತ್ವಿನ್ದ್ರಾಯುಧಮ್ | ಕಂಪನಾತ್ “ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣ ಏಜತಿ ನಿಃಸೃತಮ್” ಇತಿ
 ಕಂಪನವಚನಾತ್ ಜಗತ್ಪ್ರಕೃತವಲಿಕ್ಷಾದಿತೃತ್ಯಃ || ೧೦ ||

ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣಮ್—೧೧

॥ ॐ ಜ್ಯೋತಿರ್ದರ್ಶನಾತ್ ॐ ॥ ೧-೩-೪೦

ಅತ್ರ ಜ್ಯೋತಿರ್ನಾಮ ಸಮನ್ವೀಯತೇ | “ಯೋಸ್ಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರಾಣೇಶು

ಪಡೆಯುವುದು. ‘ತತ್ ತು’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ‘ಮಹದ್ವಯಂ
 ವಜ್ರಮುಧತಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಜ್ರವು ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಇಂದ್ರಾಯುಧವಲ್ಲ.
 ಕಂಪನಾತ್—‘ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಪ್ರಾಣ ಏಜತಿ ನಿಃಸೃತಮ್’ ಎಂದು ಕಂಪನವನ್ನು ಹೇಳಿರು
 ವುದರಿಂದ, ಜಗತ್ಪ್ರಕೃತವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ

ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣ—೧೧

ಓಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ದರ್ಶನಾತ್ ಓಂ (೧-೩-೪೦)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಃ ಎಂಬ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು
 ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ‘ಯೋಸ್ಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರಾಣೇಶು ಹೃದ್ಯಂತಜ್ಯೋತಿಃ’

1. “ಯೋಸ್ಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಪ್ರಾಣೇಶು ಹೃದ್ಯಂತಜ್ಯೋತಿಃ ಪುರುಷಃ”
 (ಬೃ. ೬-೩-೭) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ಜನಕಮಹಾರಾಜನು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ
 ಮಹರ್ಷಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಜೀವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಸಾಧನ ಯಾವುದೆಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಸಲು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು
 ಅದಿತ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನದು ಅಸ್ತಮಿತವಾದಾಗ ಮುಂದಿನದು
 ಜಾಗೃತ್ವಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಸುಷುಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ
 ಅದಿತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಅಸ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನ ಜ್ಞಾನಸಾಧನ ಬೇರೆ ಯಾವುದೆಂದು
 ಜನಕನು ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನೆಸಲು ಆತ್ಮನೆಂದು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ಉತ್ತರಿಸುವರು. ಆ ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ
 ವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ‘ಯೋಸ್ಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸುವರು. ವಿಜ್ಞಾನ
 ಪೂರ್ಣನೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಲ್ಲೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೂ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿದ್ದು, ಜೀವರ ಜ್ಞಾನಸಾಧನನಾದ
 ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞನಾದ ಚೇತನನು ಆ ಆತ್ಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತ
 ಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟ.

ಹೃದಂತರ್ಯೋತಿ: ” ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ಬ್ರಹ್ಮೈವ | ನ ತು ಜೀವ: | ಕುತ: ? ದರ್ಶನಾತ್
“ ವಿಷ್ಣುರೇವ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಷ್ಣುರೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಿತ್ಯರ್ಥ: | ಪ್ರಾಕ್ ಸಮನ್ವಿ-
ತತ್ವೇಽಪ್ಯುಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧತ್ವೇನ ಪೃಥಗುಕ್ತಿ: | ಏವಮಗ್ರೇಽಪಿ || ೧೧ ||

ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣಮ್—೧೨

|| ॐ ಆಕಾಶೋಽರ್ಥಾಂತರತ್ವಾದಿವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ॐ ||

೧-೩-೪೧

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಜೀವನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ದರ್ಶನಾತ್—
‘ವಿಷ್ಣು ರೇವ ಜ್ಯೋತಿಃ ವಿಷ್ಣು ರೇವ ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂದು ಶ್ರುತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದು
ಅರ್ಥ.

ಈ ಅಧಿಕರಣವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ

1 ಹಿಂದೆ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದವು
ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.
ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣ—೧೨

ಓಂ ಆಕಾಶೋಽರ್ಥಾಂತರತ್ವಾದಿವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಓಂ

(೧-೩-೪೧)

1. ಇದೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದದ
ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅದರೂ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ‘ಯೋಽಯಂ’ ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ
ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೆಂದು ಪುನಃ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಪುನಃ ಸಮನ್ವಯಮಾಡಬೇಕಾಯಿತೆಂದು ಭಾವ. ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣು ವಿನಲ್ಲಿ
ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಉಭೌ
ಲೋಕಾವನುಸಂಚರತಿ’ ಎಂದು ಕರ್ಮಾಧೀನವಾದ ಲೋಕಸಂಚಾರವೆಂಬ ಜೀವಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ
ಜೀವನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ—ಹೀಗೆ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದವು ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಜೀವ
ನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಉಭಯಲೋಕಗಳನ್ನು ಸಂಚರಿಸುವನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು
ಅರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಜೀವಲಿಂಗವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯ ಪರಿಹಾರ.

ಅತ್ರಾಕಾಶನಾಮ ಸಮನ್ವೀಯತೆ | “ಆಕಾಶೋ ವೈ ನಾಮ ನಾಮರೂಪಯೋ-
ನಿರ್ವಹಿತಾ” ಇತ್ಯುಕ್ತಾಕಾಶಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮೈವ | ನ ತ್ವವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶಃ | ಕುತಃ ?
ಅರ್ಥಾಂತರತ್ವಾದಿವ್ಯಪದೇಶಾತ್ | ಅನ್ಯೋಽರ್ಥೋಽರ್ಥಾಂತರಮ್ | ವಿಲಕ್ಷಣೋಽर्थಃ |
ತಸ್ಯ ಭಾವಃ | ನಾಮರೂಪರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಿಲಕ್ಷಣಾರ್ಥತ್ವವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಆದಿಪದಾ-
ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಾಮೃತತ್ವವ್ಯಪದೇಶಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅರ್ಥಾಂತರತ್ವಮಾತ್ರೋಕ್ತಾವಪಿ “ನಾಮ-
ರೂಪಯೋನಿರ್ವಹಿತಾ ತೇ ಯದಂತರಾ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ತದಮೃತಮ್” ಇತಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯೇ

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶನಾಮದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ
‘ಆಕಾಶೋ ವೈ ನಾಮ ನಾಮರೂಪಯೋರ್ನಿರ್ವಹಿತಾ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆಕಾಶವು
ತತ್ತು-ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಅನ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅರ್ಥಾಂತರತ್ವಾದಿವ್ಯಪ-
ದೇಶಾತ್-ಅನ್ಯನಾದ ಅರ್ಥ=ಅರ್ಥಾಂತರ ಎಂದರೆ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಪದಾರ್ಥ. ಅದರ
ಧರ್ಮ ಅರ್ಥಾಂತರತ್ವ ನಾಮರೂಪರಾಹಿತ್ಯವೆಂಬ ವಿಲಕ್ಷಣ ವಸ್ತುಧರ್ಮವನ್ನು
ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ. ಆದಿಸದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ, ಅಮೃತತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ
ಎಂದರ್ಥ.

ಅರ್ಥಾಂತರತ್ವವೆಂದರೆ ನಾಮರೂಪರಾಹಿತ್ಯ

2 ಅರ್ಥಾಂತರತ್ವವೆಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ‘ನಾಮರೂಪಯೋರ್ನಿರ್ವಹಿತಾ ತೇ
ಯದಂತರಾ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂಬ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದುದರಿಂದ ನಾಮ
ರೂಪರಾಹಿತತ್ವವೆಂಬ ವಿಶೇಷಧರ್ಮವು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಅಥವಾ ಅರ್ಥಾಂತರತ್ವ
ವೆಂದರೆ ರೂಪರಾಹಿತ್ಯ ಆದಿಸದದಿಂದ ನಾಮರಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು.
ಪ್ರಾಕೃತರೂಪರಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಮತ್ತು ಸಾಕಲೈನ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದಿರುವಿಕೆ

1. ‘ಆಕಾಶೋ ವೈ ನಾಮ ನಾಮರೂಪಯೋರ್ನಿರ್ವಹಿತಾ’ (ಛಾಂ. ೮-೧೪-೧) ಎಂಬ
ಶ್ರುತಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ವೈ, ನಾಮ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಈ ಆಕಾಶವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೆಂದು
ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ನಾಮರೂಪಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಅಶ್ರಯವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವ
ಆಕಾಶವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ‘ತೇ ಯದಂತರಾ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ’
(ಛಾಂ. ೮-೧೪-೧) ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವ ಆಕಾಶವನ್ನು
ನಾಮರೂಪಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚಭಿನ್ನ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಕೃತನಾಮರೂಪರಾಹಿತವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ
ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಆಕಾಶವು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

2. ಅರ್ಥಾಂತರವೆಂದರೆ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಪದಾರ್ಥ. ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ
ಪಡಿಸಿದ್ದರೂ ‘ತೇ ಯದಂತರಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲೇ ನಾಮರೂಪರಾಹಿತ್ಯವೆಂಬ
ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿಶೇಷವು ಸ್ಪಷ್ಟವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸನ್ನಿಹಿತವಾತ್ ಅನಾಮರೂಪತ್ವರೂಪವಿಶೇಷಸಿದ್ಧಿಃ | ಯದ್ವಾಽರ್ಥಾಂತರತ್ವಮರೂಪತ್ವಂ
ಆದಿಪದೇನಾಮತತ್ವಂ ಗ್ರಾಹ್ಯಮ್ | ಪ್ರಾಕೃತರೂಪರಾಹಿತಾತ್ ಸಾಕಲ್ಯೇನ ಶಬ್ದಾ-
ಗೋಚರತ್ವರೂಪಾನಾಮತ್ವಾಚ್ಛೇತೃಃ | ನಿರಪೇಕ್ಷಹೇತುತ್ವಂ ಸ್ವಚಯಿತುಂ ಪೃಥಗುಕ್ತಿಃ |
ಶ್ರುತಾವನಾಮತ್ವಸ್ಯಾದಿತ್ವೇಽಪ್ಯರೂಪತ್ವೋಕ್ತಿರ್ನಾಶ್ಚೋಽರ್ಥಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ || ೧೨ ||

ಸುಷುಪ್ತಾಧಿಕರಣಮ್—೧೩

॥ ॐ ಸುಷುಪ್ತುತ್ಕ್ರಾಂತ್ಯೋರ್ಮೇದೇನ ॐ || ೧೩-೪೨

ಅತ್ರ ಸ್ವಪ್ನಾದಿರ್ದೃಶ್ಯತ್ವಾಲಿಂಗ್ಯಂ ಸಮನ್ವೀಯತೇ | ವ್ಯಪದೇಶಾದಿತ್ಯಸ್ತಿ |

ಎಂಬ ನಾಮರೂಪಹಿತದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ ನಾಮರೂಪಹಿತ ಮತ್ತು ರೂಪರೂಪಹಿತ
ಗಳು ಒಂದನ್ನೊಂದು ಅವಲಂಬಿಸದೆ ಆಕಾಶವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಾಧಿಸುವುದರಿಂದ
ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ¹ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ² ನಾಮರೂಪಹಿತವನ್ನು
ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ನಾಮವು ಅರ್ಥಸಾಪೇಕ್ಷವಾದುದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ರೂಪರೂಪಹಿತ
ವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸುಷುಪ್ತಾಧಿಕರಣ—೧೩

ಓಂ ಸುಷುಪ್ತುತ್ಕ್ರಾಂತ್ಯೋರ್ಮೇದೇನ ಓಂ (೧-೩-೪೨)

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

೩ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನಾದಿರ್ದೃಶ್ಯತ್ವ ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಮನ್ವಯ

೧. ಅರ್ಥಾಂತರತ್ವಪದದಿಂದ ರೂಪರೂಪಹಿತವನ್ನೂ, ಅದಿಪದದಿಂದ ನಾಮರೂಪಹಿತವನ್ನೂ
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

೨. 'ತೇ ಯದಂತರಾ ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ನಾಮರೂಪರೂಪಹಿತವಾದ ಆಕಾಶವು
ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಮರೂಪಹಿತವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾಂತರತ್ವ
ಪದದಿಂದ ಮೊದಲು ರೂಪರೂಪಹಿತವನ್ನೂ ಅನಂತರ ಅದಿಪದದಿಂದ ನಾಮರೂಪಹಿತವನ್ನೂ ಹೇಳಿರು
ವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಶಬ್ದ—ಅರ್ಥ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವು ಅರ್ಥಸಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಭಾವ.

೩. 'ಸ ಯತ್ತ್ವ ಕಿಂಚಿತ್ಪಶ್ಯತಿ, ಅನನ್ಯಾಗತಸ್ತೇನ ಭವತಿ' ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಶ್ರುತಿ
ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. 'ಅವನು ಸ್ವಪ್ನಾಪಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನೂ ನೋಡಿದರೂ ತತ್ಪ್ರಯುಕ್ತ
ದೂಷದ ಸ್ಪರ್ಶ ಅವನಿಗಾಗುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಈ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ
ಸ್ವಪ್ನಾದಿರ್ದೃಶ್ಯವು ಜೀವನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ 'ಅಸಂಗೋ ಹ್ಯಯಂ ಪುರುಷಃ' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ
ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನಾದಿರ್ದೃಶ್ಯವಿಗೆ ದೂಷಸ್ಪರ್ಶವಾಗದಿರಲು ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವಾದ
ಅಸಂಗತ್ವವನ್ನು ಕಾರಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನಾದಿರ್ದೃಶ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಸ್ವಪಾದಿರ್ದ್ರೇತಿ ಯೋಗ್ಯತಯಾನ್ವೇತಿ । “ ಸ ಯತ್ತತ್ರ ಕಿಂಚಿತ್ಪಶ್ಯತ್ಯನನ್ವಾಗತ-
ಸ್ತೇನ ಭವತಿ ” ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ವಪಾದಿರ್ದ್ರಾ ತತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ನ ಜೀವಃ । ಕುತಃ ?
“ ಅನನ್ವಾಗತಸ್ತೇನ ಭವತ್ಯಸಂಜ್ಞೋ ಹ್ಯಯಂ ಪುರುಷಃ ” ಇತ್ಯಸಂಜ್ಞತ್ವಲಿಂಗಾತ್ । ನ
ಚಾಭೇದೇನ ಲಿಂಗೋಪಪತ್ತಿಃ । “ ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾ ಸಂಪರಿವೃತಃ ” ಇತಿ
“ ಪ್ರಾಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾನ್ವಾರೂಢಃ ” ಇತಿ ಚ ಸುಷುಪ್ತುಕ್ರಾಂತಿಪ್ರಕರಣಯೋಃ ಭೇದೇನ
ಜೀವೇಶಯೋರ್ವ್ಯಪದೇಶಾದಿತಿ ಪರಂಪರಯಾ ಯೋಜ್ಯಮ್ ॥ ೧೩ ॥

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣಮ್—೧೪

॥ ॐ ಪತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ॐ ॥ ೧-೩-೪೩

ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ‘ವ್ಯವದೇಶಾತ್’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತ
ವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯವಾದ ‘ಸ್ವಪಾದಿದ್ರಷ್ಟಾ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ವಯ
ವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. ‘ಸ ಯತ್ತತ್ರ ಕಿಂಚಿತ್ಪಶ್ಯತ್ಯನನ್ವಾಗತಸ್ತೇನ ಭವತಿ’
(ಬೃ. ೬-೩-೧೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸ್ವಪಾದಿದ್ರಷ್ಟೃವು ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಜೀವನಲ್ಲ.
ಏಕೆಂದರೆ, ‘ಅನನ್ವಾಗತಸ್ತೇನ ಭವತ್ಯಸಂಜ್ಞೋ ಹ್ಯಯಂ ಪುರುಷಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ
ಅಸಂಗತ್ಯಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ. ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಅಸಂಗತ್ಯ
ಲಿಂಗವು ಜೀವನಲ್ಲೂ ಯುಕ್ತವೇ ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. 1 ‘ಪ್ರಾಜ್ಞೇನ ಆತ್ಮನಾ
ಸಂಪರಿವೃತಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮತ್ತು 2 ‘ಪ್ರಾಜ್ಞೇನ ಆತ್ಮನಾ ಅನ್ವಾರೂಢಃ’ ಎಂಬು
ದಾಗಿ ಸುಷುಪ್ತಿಪ್ರಕರಣ ಮತ್ತು ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರ ಭೇದ
ವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಯೋಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣ—೧೪

ಓಂ ಸತ್ಯಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಓಂ (೧-೩-೪೩)

1. “ಪ್ರಾಜ್ಞೇನ ಆತ್ಮನಾ ಸಂಪರಿವೃತಃ ನ ಬಾಹ್ಯಂ ವೇದ ಕಿಂಚನ ನಾಂತರಂ”
(ಬೃ. ೬-೩-೨೦) ಎಂದು ಸುಷುಪ್ತಿಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿ. ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ
ಸಮಾಲಿಂಗಿತನಾದ ಸುಪ್ತಜೀವನು ದೇಹದ ಹೊರಗಿನ ವಿಷಯಗಳನ್ನಾಗಲೀ ಒಳಗಿನ ವಿಷಯಗಳ
ನ್ನಾಗಲೀ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ. ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ.

2. ‘ಪ್ರಾಜ್ಞೇನ ಆತ್ಮನಾ ಅನ್ವಾರೂಢಃ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಪ್ರಕರಣದ್ವಯಾತ್’ (ಬೃ. ೬-೩-೩೫) ಎಂದು
ಜೀವನಿಗೆ ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಕ್ರಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರುತಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ
ಅಧಿಷ್ಠಿತನಾದ ಜೀವನು ಹಿಂದಿನ ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೇಹಾಂತರವನ್ನು ಅಥವಾ ಲೋಕಾಂತರ
ವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೋಗುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಜೀವೇಶಭೇದ ಇಲ್ಲೂ ಸ್ಪಷ್ಟ.

ಅತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಮ ಸಮನ್ವೀಯತೇ । ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇತಿ ಯೋಗ್ಯತಯಾಽನ್ವೇತಿ ।
 “ಏಷ ನಿಯೋ ಮಹಿಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ ” ಇತ್ಯುಕ್ತೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ನ
 ವಿರಿಶ್ವಃ । ಕುತಃ ? “ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ ಸರ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ । ಸರ್ವಾಧಿಪತಿಃ ”
 ಇತ್ಯಾದಿಸರ್ವಾಧಿಪತ್ಯಾದಿವಾಚಿಶಬ್ದೇಭ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಅತ್ರ ಶ್ರುತೌ ವಶಿತ್ವ-
 ಸ್ಯಾದಿತ್ವೇಽಪಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ಚುತ್ಯಂತರಾನುರೋಧಾತ್ ಪತ್ಯಾದೀತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ
 ಹೇತುತ್ವಜ್ಞಾಪನಾಯ ಬಹುವಚನಮಿತ್ಯಾಹುಃ ॥ ೧೪ ॥

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಎಂಬ ನಾಮಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. ‘ಏಷ ನಿತ್ಯೋ ಮಹಿಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಕ್ತನಾಗಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ವಿರಿಂಚನಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ, ‘ಸರ್ವಸ್ಯ ವಶೀ ಸರ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ ಸರ್ವಾಧಿಪತಿಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸರ್ವಾಧಿಪತ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ವಶಿತ್ವಾದಿಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ’ ಎಂದು ಸೂತ್ರವಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ

ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಶಿತ್ವವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ 2ಇನ್ನೊಂದು ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಪತ್ಯಾದಿ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವಶಿತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಹೇತುಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿಸಲು ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಎಂದು ಬಹುವಚನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

1. ‘ಏಷ ನಿತ್ಯೋ ಮಹಿಮಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ಯ’ (ಬೃ. ೬-೪-೨೩) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ನಿತ್ಯಮಹಿಮಾಶಾಲಿಯೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾಗಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ‘ಸ ವಾ ಏಷ ಮಹಾನಃ ಆತ್ಮಾ’ (ಬೃ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವಿರಿಂಚನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ ಆಜ ಶಬ್ದದ ಬಲದಿಂದ ವಿರಿಂಚನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಮುಂದೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳಾದ ಸರ್ವಾಧಿಪತ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

2. ‘ಸರ್ವಸ್ಯಾಧಿಪತಿಃ ಸರ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ ... ಸ ವಾ ಏಷ ನೇತಿ ನೇತಿ’ (ಬೃ. ೬-೪-೨೨) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ.

ತೃತೀಯಪಾದಸಾರಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ

ಅತ್ರಾಧಿನಯೇ ಅಜಸ್ಯಾವಿರ್ಭಾವಾಖ್ಯಜನಿಃ, ಭೂಮನಯೇ ಸರ್ವಗತಸ್ಯಾಪಿ
 ಪರಿಸ್ಪಂದಕ್ರಿಯಾ, ಅಕ್ಷರನಯೇ ಮಹತೋಽಪ್ಯಣುತ್ವಮ್, ಇಕ್ಷತಿನಯೇ ಸ್ವರೂಪೇರೇವ
 ಬಹುಭವನಮ್, ದಹರನಯೇ ಇಶಾಂಶಸ್ಯಾಪಿ ವ್ಯಾಪ್ತತಾ, ಅನುಕೃತಿನಯೇ ಸೂರ್ಯಾದಿ-
 ಕೃತೇರಿಶಾಯತತ್ವಮ್, ಶಬ್ದಾದಿತಿನಯೇ ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕತ್ವಂ ಶ್ರುತ್ಯಾದೇಃ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವ-
 ಪ್ರಾಬಲ್ಯಂ ಚ, ದೇವತಾನಯೇ ದೇವರ್ಷಾದೀನಾಂ ಕರ್ಮಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಯೋರಧಿಕಾರಃ, ಶ್ರುತಿಗತಿ
 ನಯೇ ವೇದವಿದ್ಯಾಯಾಮೇವ ಶ್ರುತ್ಸಾಧನಾದಧಿಕಾರಃ, ಕಂಪನಾದಿತಿನಯೇ ರೂಢಿತಃ
 ಸ್ಮಾರ್ತಯೋಗಸ್ಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಮ್, ಜ್ಯೋತಿರ್ನಯೇ ಜೀವೇನ ಸಹೇಶಸ್ಯ ಲೋಕಾಂತರಸಂಚಾರಸ್ಯ

ಈ ಪಾದದ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಸಾರಸಂಗ್ರಹ

ಈ ಪಾದದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜನನರಹಿತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ
 ಅವಿಭಾವರೂಪವಾದ ಜನನವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಭೂಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗತ
 ನಿಗೂ ಚಲನಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಹತ್ತಾಗಿದ್ದರೂ
 ಅಣುವೂ ಆಗಿರುವನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಈಕ್ಷತಿನಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪ
 ಗಳಿಂದಲೇ ಬಹುವಾಗಿರುವನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆ. ದಹರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ
 ಅಂಶಗಳಿಗೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದೆ. ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
 ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದವರ ಕ್ರಿಯೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಈಶಾಧೀನವೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ.
 'ಶಬ್ದಾತ್' ಎಂಬ ನಯದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಪ್ರಾಣಪ್ರೇರಕತ್ವವನ್ನೂ 1 ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ
 ಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಹಿಂದಿನ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇವತಾಧಿ
 ಕರಣದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಋಷಿಗಳು ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಕರ್ಮ-ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ
 ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಶುಕ್' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವೇದವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ
 ಮಾತ್ರ ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ 'ಕಂಪನಾತ್' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
 2 ರೂಢಿಗಿಂತಲೂ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಯೋಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸ

1 ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ-ವಾಕ್ಯ-ಪ್ರಕರಣ-ಸ್ಥಾನ-ಸಮಾಖ್ಯಾ — ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದು
 ಮುಂದಿನದಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದುಹಿಂದಿನದು ಪ್ರಬಲ.

2. ವಜ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಯುಧದಲ್ಲಿರುವ ರೂಢಿಗಿಂತಲೂ—“ಚಕ್ರಂ ಚಂಕ್ರಮಣಾದೇಷ
 ವರ್ಜನಾದ್ ವಜ್ರಮುಚ್ಯತೇ | ಖಂಡನಾದ್ ಖಡ್ಗಂ ಏವೈವ ಹೇತಿನಾಮಾ ಸ್ವಯಂ ಹರಿಃ” ಎಂಬ
 ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಯೋಗ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಕರ್ಮಾನಧೀನತ್ವಮ್, ಸುಷುಪ್ತಿನಯೇ ನಿರ್ಲೆಪತ್ವಮ್, ಅನ್ಯನಯೇ ವಿರಿಶ್ವೈಕಯನಿರಾಸ
ಇತ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧಮಿತಿ ವಿವೇಕ್ತವ್ಯಮ್ ॥

इति श्रीमद्राघवेन्द्रयतिकृतायां तन्त्रदीपिकायां प्रथमाध्यायस्य
तृतीयः पादः ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

ಲಾಗಿದೆ. ಜ್ಯೋತಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಜೀವನೋಂದಿಗೆ ಈಶ್ವರನು ಮಾಡುವ ಲೋಕಾಂತರ
ಸಂಚಾರವು ಕರ್ಮಾಧೀನವಾದದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ ಸುಷುಪ್ತಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನು
ನಿರ್ಲೆಪನೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಿದೆ ಅಂತಿಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿಗೆ ವಿರಿಂಚನಿಂದ
ಅಭೇದದ ನಿರಾಸ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗುವವೆಂದು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿಯ
ಬೇಕು.

ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಗಳು ರಚಿಸಿರುವ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ತೃತೀಯಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪೂಜನಮಸ್ತು

अथ प्रथमाध्यायस्य चतुर्थः पादः

अस्मिन् पादेऽन्यत्रैव प्रसिद्धद्विविधशब्दसमन्वय उच्यते ।

॥ ॐ आनुमानिकमप्येकेषामिति चेन्न शरीररूपक-
विन्यस्तगृहीतेर्दर्शयति च ॐ ॥ १-४-१

अत्रैश्वर्यविरोध्यवरत्वदुःखित्वाद्यर्थकशब्दाः समन्वीयन्ते ।
अत्राव्यक्तजीवबद्धादिशब्दो योग्यतयाऽन्वेति । अपिरेवार्थे । आनुमा-
निकमिति जीवादेरुपलक्षणम् । तत्त्वित्यस्ति । “अव्यक्तात् पुरुषः परः”
“जीवा एव तु दुःखिनः” इत्युक्ताव्यक्तादिशब्दैरानुमानिकमप्यनु-

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯ—ಚತುರ್ಥಪಾದ

ಈ ಪಾದದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಿಷಯ

ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ವೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ
ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ವಿಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು.

ಓಂ ಅನುಮಾನಿಕಮಪ್ಯೇಕೇಷಾಮಿತಿ ಚೇನ್ನ ಶರೀರರೂಪಕ-
ವಿನ್ಯಸ್ತಗೃಹೀತೇರ್ದರ್ಶಯತಿ ಚ ಓಂ (೧-೪-೧)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಐಶ್ವರ್ಯವಿರೋಧಿಯಾದ ನೀಚತ್ವ, ದುಃಖ ಮೊದಲಾದವು
ಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸಮನ್ವಯಮಾಡಲಾಗುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯ
ವಾದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತ, ಜೀವ, ಬದ್ಧ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಅನ್ವಿತವಾಗುವುವು
'ಅಪಿ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಏವ' ಎಂದು ಅರ್ಥ ಅನುಮಾನಿಕಪದದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಉಪ
ಲಕ್ಷಣಿಯಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು 'ತತ್ ತು' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುವು.

'ಅವ್ಯಕ್ತಾತ್ ಪುರುಷಃ ಪರಃ', 'ಜೀವಾ ಏವ ತು ದುಃಖಿನಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿರುವ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ, ಅನುಮಾನಿಕಮಪಿ-ಅನುಮಾನ
ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ—ಶೈಷಿಕ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ—

ಮಾನಗಮ್ಯಮ್, ಶೈಷಿಕಛಕ್, ಪ್ರಧಾನಾದಿರೇವ ಕೇಷಾಶ್ಚಿಕ್ಷಾಖಾಸೂಚಯತ ಇತಿ
 चेन्न । अव्यक्तादि तत्तु परममुख्यवृत्त्या ब्रह्मैव । न प्रधानादि ।
 कुतः ? दर्शयति श्रुतिः । चशब्देन स्मृतिः । “अव्यक्तमचलं
 शान्तम्” इति श्रुतिः । “अव्यक्तोऽक्षर उच्यते” इति स्मृतिश्च ।
 तथा “अनेन जीवेनात्मना” इति श्रुतिः । “जीवो विनयिता
 साक्षी” इति स्मृतिश्चाव्यक्तादि ब्रह्मेति यतो दर्शयति तस्मादित्यर्थः ।
 विष्णोरेवाव्यक्तादिशब्दवाच्यत्वे कथमन्यत्र व्यवहार इत्यत उक्तम् ।
 शरीरेति । शरीरस्य रूपमिव रूपं यस्य तच्छरीररूपं, कुत्सितं शरीररूपं
 शरीररूपकं प्रधानादि तत्र विन्यस्तस्य स्थितस्य विष्णोरव्यक्तादिपदेन

ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳೇ ಕೆಲವು ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದರೆ ಅದು
 ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದದ್ದು, ತತ್ತು-ಸರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ
 ಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಶ್ರುತಿಯು
 ಹಾಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ‘ಚ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
 ‘ಅವ್ಯಕ್ತಮಚಲಂ ಶಾಂತಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ‘ಅವ್ಯಕ್ತೋಽಕ್ಷರ ಉಚ್ಯತೇ’
 ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿ ಹಾಗೆಯೇ ‘ಅನೇನ ಜೀವೇನ ಆತ್ಮನಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು
 ‘ಜೀವೋ ವಿನಯಿತಾ ಸಾಕ್ಷೀ’ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯು ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೇ
 ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಅವ್ಯಕ್ತ
 ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವ್ಯವಹರಿಸುವುದಾದರೂ ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ
 ‘ಶರೀರ’ ಎಂದು ಶರೀರದ ರೂಪದಂತೆ ಅಂದರೆ ಆಕೃತಿಯಂತೆ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳದ್ದು
 ಶರೀರರೂಪ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳು ಅಂತಹ ಶರೀರರೂಪಕ ಅಂದರೆ ಕುತ್ಸಿತವಾದ
 ಶರೀರರೂಪ ಅಂತಹ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ
 ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ಶರೀರರೂಪಕವಿನ್ಯಸ್ತಗೃಹೀತೇಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳ
 ಸ್ವಾರಸ್ಯ

‘ವಿನ್ಯಸ್ತ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ
 ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಅವ್ಯಕ್ತ

ಗೃಹೀತೀರೀತ್ಯರ್ಥಃ । ವಿನ್ಯಸ್ತೇತ್ಯುಕ್ತಯಾ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಬ್ರಹ್ಮಸಮ್ಬಂಧಾತ್
 ಪ್ರಧಾನಾದಾವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದವ್ಯವಹಾರ ಇತಿ ದರ್ಶಿತಮ್ । ವೈಪರೀತ್ಯಂ ಕಿ ನೇತ್ಯತಃ
 ಶರೀರೇತಿ । ಜೀವಶರೀರಂ ಯಥಾ ತತ್ತನ್ತ್ರಂ ತಥಾ ಪ್ರಧಾನಾದಪಿ ಬ್ರಹ್ಮತನ್ತ್ರಮಿತಿ ।
 ಮುಖ್ಯಶರೀರಂ ಕುತೋ ನೇತ್ಯತಃ ಕೇತಿ । ನ ಹಿ ಕುತ್ಸಿತಂ ಮುಖ್ಯಶರೀರಂ ಭವತೀತಿ
 ಭಾವಃ । ಸ್ಥಿತೇತಿ ವಾಚ್ಯೇ ವಿನ್ಯಸ್ತೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಪ್ರಧಾನಾದಿವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಯೈ-
 ವಾವ್ಯಕ್ತಾದಿಪದೇನ ಗೃಹೀತಿರ್ನ ಕೇವಲಸ್ಯೇತಿ ವಕ್ತುಮ್ ॥

ಶ್ರೌತಸ್ಮಾರ್ತಪ್ರಯೋಗೇಽಪ್ಯವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೌ ಮುಖ್ಯತ್ವಂ ಕುತ
 ಇತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಸೂಕ್ಷಮಂ ತು ತದರ್ಹತ್ವಾತ್ ॐ ॥ ೧ ೪ ೨

ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ವ್ಯವಹಾರವಿರುವುದು ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ
 ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ
 ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವ್ಯವಹಾರವೆಂದು ವಿಪರೀತವಾಗಿಯೇ ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು ಎಂಬ
 ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ 'ಶರೀರ' ಎಂದು. ಜೀವನ ಶರೀರ ಹೇಗೆ ಜೀವನ ಅಧೀನವೋ
 ಹಾಗೆ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಧೀನವೆಂದು ಭಾವ 1 ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳು
 ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಮುಖ್ಯಶರೀರವೇಕಾಗಬಾರದು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ—'ಕ' ಎಂದು.
 ಕುತ್ಸಿತವಾದದ್ದು ಮುಖ್ಯಶರೀರವಾಗಲಾರದಷ್ಟೇ ಎಂದು ಭಾವ. 'ಸ್ಥಿತ' ಎಂದು
 ಹೇಳುವ ಒದಲು 'ವಿನ್ಯಸ್ತ' ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಪ್ರಧಾನಾದಿ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ
 ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಪದಗಳು ತಿಳಿಸುವುವು ಹೊರತು ಕೇವಲ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಲ್ಲ
 ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು.

ಶ್ರೌತ ಮತ್ತು ಸ್ಮಾರ್ತ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಾದರೂ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು
 ವಿಷ್ಣು ವಿನಲ್ಲೇ ಮುಖ್ಯವೆನ್ನಲು ಏನು ಕಾರಣ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತು ತದರ್ಹತ್ವಾತ್ ಓಂ (೧-೪-೨)

1. ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದು, ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸ್ವತಂತ್ರ. ಅವನ
 ಶರೀರಸ್ಥಾನೀಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಅವನಿಗೆ ಅಧೀನವಾದದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ
 ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದಗಳ ಪರಮಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂದೂ ಅವನಿಗೆ ಅಧೀನವಾದ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳು
 ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದಗಳ ಕೇವಲ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಉಚಿತ ಎಂದು ಭಾವ.

ತುರೇವ । ಸ್ವಕ್ಷಮಮೇವ ವಸ್ತವ್ಯವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದವಾಚ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವ-
ಸ್ಯೈವ ತच्छಬ್ದನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್ ಕಥಮೇತದಿತ್ಯತ ಉಕ್ತಮ್ — ತದರ್ಹತ್ವಾತ್ ।
ತದಿತಿ ತನ್ಮತ್ರಮ್ । ತಸ್ಯ ಸ್ವಕ್ಷಮಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಾವ್ಯಕ್ತತ್ವಸ್ಯಾರ್ಹತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।
ಸ್ವಕ್ಷಮಸ್ಯೈವಾವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಾವ್ಯಕ್ತತಾರ್ಹತ್ವಾತ್ ತದವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದವಾಚ್ಯಂ
ಬ್ರಹ್ಮೈವ । “ಯತ್ತತ್ಸ್ವಕ್ಷಮಂ ಪರಮಂ ವೇದಿತವ್ಯಮ್” ಇತ್ಯಾದೇಃ ಸ್ವಕ್ಷಮತಮಮಿತ್ಯವ್ಯಕ್ತ-
ಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಇತಿ ಭಾವಃ । ಜೀವಾದಿಪದನಿಮಿತ್ತಪ್ರಾಣಧಾರಕತ್ವಾದೇರಪ-
ಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ ।

ನನು ವಿಷ್ಣೋರವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವೇಽಪ್ರೀಹ ಪರತ್ವಾವಧಿತವಾರ್ಥಕ-

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ತು’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏವ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಸ್ತುವೇ ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವೇ ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಸ್ತುವೇ ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದವಾಚ್ಯವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ—‘ತದರ್ಹತ್ವಾತ್’ . ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅವ್ಯಕ್ತ ನಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ತಸ್ಯ-ಆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಸ್ತುವಿಗೇ, ತಸ್ಯ-ಪ್ರಕೃತವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವದ ಅರ್ಹತೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಸ್ತುವೇ ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರಲು ಅರ್ಹ ವಾದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ‘ಯತ್ತತ್ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಪರಮಂ ವೇದಿತವ್ಯಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮತಮವಾದದ್ದು ಎಂದು ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂದು ಭಾವ. ಜೀವ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಗಳಾದ ಪ್ರಾಣಧಾರಕತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೂ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ.

ವಿಷ್ಣುವು ಅವ್ಯಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿದ್ದರೂ ‘ಅವ್ಯಕ್ತಾತ್ ಪುರುಷಃ ಪರಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕೃತ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರತ್ವವಧಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ

1. ಯಾರಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಪರತ್ವ ಅಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವೆವೋ ಅವರು ಪರತ್ವಕ್ಕೆ ಅವಧಿ. ಇಂತಹ ಅವಧಿತ್ವವು ‘ಅವ್ಯಕ್ತಾತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿಯು, ಅವ್ಯಕ್ತವು ಪುರುಷನಿಗಿಂತ ಅವರ ಎಂದರೆ ಅಧಮವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅವರತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ.

ಪञ್ಚಮ್ಯಾಕ್ಷಿಮಾವರತ್ವದುಃಖಿತ್ವಾದೇಶ್ಚಾಯೋಗೇನ ಪञ್ಚಮ್ಯಾದೇಃ ವ್ಯರ್ಥತಾಪ್ತೇನಾವ್ಯ-
ಕ್ತಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ತದಧೀನತ್ವಾದರ್ಥವತ್ ॐ ॥ ೧-೪-೩

ಅವರತ್ವಾಕ್ಷೇಪಕಾವಧಿತ್ವಾದಿವಾಚಿಪञ್ಚಮ್ಯಾದಿಶಬ್ದಜಾತಮಿತ್ಯನ್ವೇತಿ ।
ಅರ್ಥವತ್ ಪರಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯರ್ಥವತ್ ನ ವ್ಯರ್ಥಮ್ । ಕುತಃ ? ತದಧೀನತ್ವಾತ್ । ಅವರತ್ವ-
ದುಃಖಿತ್ವಾದಿತನ್ನಿಮಿತ್ತಧರ್ಮಿಣಾಂ ತಸ್ಯ ವಿನ್ಯಸ್ತಪದೇನ ಪ್ರಕೃತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽ-
ಧೀನತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯವರತ್ವಾದೇರಭಾವೇಽಪಿ ಅನ್ಯಗತಾವರತ್ವಾದೇಃ
ತದಧೀನತ್ವಾತ್ತತ್ರ ತದ್ವಾಚಿಶಬ್ದೋ ರಾಕ್ಷಿ ಜಯಿಶಬ್ದವದಸ್ತೀತಿ ಭಾವಃ ।

ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಅವರತ್ವ, ದುಃಖಿತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು
ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳು
ಅರ್ಥರಹಿತವಾಗುವುವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯ
ನಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ತದಧೀನತ್ವಾದರ್ಥವತ್ ಓಂ (೧-೪-೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಅವರತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅವಧಿತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿ
ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಸಮೂಹವು’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು
ಅಂತಹ ಪಂಚಮ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು, ಅರ್ಥವತ್-ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವತ್ತಾ
ಗಿರುವುವು, ಅರ್ಥರಹಿತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ತದಧೀನತ್ವಾತ್ ಅವರತ್ವ, ದುಃಖಿತ್ವ
ಮೊದಲಾದ, ಪಂಚಮ್ಯಾದಿ ಪದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಧರ್ಮಗಳು, ತಸ್ಯ—
ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ (೧-೪-೧) ‘ವಿನ್ಯಸ್ತ’ ಪದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾಗುವ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ
ಅಧೀನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವರತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು
ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಇತರರಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅವರತ್ವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಧೀನವಾದುದರಿಂದ
1ರಾಜನಿಗೆ ‘ಜಯೀ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುವಂತೆ ಅವರತ್ವಾದಿವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ
ಇವೆಯೆಂದು ಭಾವ.

1. ಯುಧ್ಧರಂಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಜಯಿಸಿದವರು ಸೈನಿಕರು, ರಾಜನಲ್ಲ. ಅದರೂ ಸೈನಿಕ
ರಲ್ಲಿರುವ ಜಯವು ರಾಜನಿಗೆ ಅಧೀನವಾದುದರಿಂದ ರಾಜನನ್ನು ‘ಜಯೀ’ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವರು.
ಹಾಗೆಯೇ ಅವರತ್ವ, ದುಃಖಿತ್ವಾದಿಗಳು ಜೀವನಲ್ಲೇ ಇದ್ದರೂ ಅವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಧೀನವಾದುದರಿಂದ
ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅವರತ್ವಾದಿವಾಚಕಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವುದು ಸಮಂಜಸವೆಂದು ಭಾವ.

ಇತಶ್ಚ ಮುಖ್ಯತೋಽವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೇत्याಹ—

॥ ॐ ಜ್ಞೇಯತ್ವಾವಚನಾಚ್ಚ ॐ ॥ ೧-೪-೪

ಅವ್ಯಕ್ತಜೀವಾದಿಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥೋ ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ನಾನುಮಾನಿಕಾದಿಃ ।
“ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಮ್” ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವ ಮುಮುಕ್ಷುಜ್ಞೇಯತ್ವೋಕ್ತಯನು-
ಕ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥವೇದಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವಸಿದ್ಧೌ ಪ್ರತಿವಾಕ್ಯಂ ತತ್ಪರತ್ವಸ್ಯ
“ಆದಾವಂತೇ ಚ ಮಧ್ಯೇ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಿದ್ಧೇಃ ಸ್ವತಃಪ್ರಾಪ್ತಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ-
ತ್ಯಾಗಾಯೋಗಾತ್ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥೋ ಬ್ರಹ್ಮೈವೇತಿ ಭಾವಃ ।

ಉಕ್ತಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ವದತೀತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ಹಿ ॐ ॥ ೧-೪-೫

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದು
ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಜ್ಞೇಯತ್ವಾವಚನಾಚ್ಚ ಓಂ (೧-೪-೪)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಅವ್ಯಕ್ತ, ಜೀವ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಪ್ರಕೃತಿ
ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲ. ‘ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಂ’ (ಮುಂ-೩-೩-೫)
ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದ ಜ್ಞೇಯನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು
ಇತರರಿಗೆ ಮುಮುಕ್ಷುಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದಿರುವುದರಿಂದ ನೋಕ್ಷಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವ
ವೇದಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಲು ‘ಆದಾವಂತೇ ಚ ಮಧ್ಯೇ
ಚ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವತ್ರ ಗೀಯತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವೇದ
ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ತಾನಾಗಿಯೇ
ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಅದನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸಲಾಗುವ
ದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದಗಳ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಭಾವ.

ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ವದತೀತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ಹಿ ಓಂ (೧-೪-೫)

ಜ್ಞೇಯವಾವಚನಮನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಸಿದ್ಧಮ್ । ಯತೋ “ಮಹತಃ ಪರಂ ಭುವಂ
ನಿಚಾರ್ಯ ತಂ ಮೃತ್ಯುಮುಖಾತ್ ಪ್ರಮುಚ್ಯತೇ” ಇತಿ ಮಹತ್ಪರತ್ವಾಲಿङ್ಗೇನ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯಾಪಿ
ಮುಮುಕ್ಷುಜ್ಞೇಯತ್ವಂ ವದತಿ ಶ್ರುತಿರिति चेन्न । ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ಹಿ । ಯಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ವಿಷ್ಣುರತ್ರ
ಉಚ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಸರ್ವತಃ ಪರೇ ಮಹತ್ಪರತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮिति ಭಾವಃ ॥

ವಿಷ್ಣುಗ್ರಹಣೇ ಕಿಂ ಕಾರಣಮಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಪ್ರಕರಣಾತ್ ॐ ॥ ೧-೪-೬

“ಸೋಽಧ್ವನಃ ಪಾರಮಾಂಸಿತಿ ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಮ್” ಇತಿ

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಮುಮುಕ್ಷುಜ್ಞೇಯತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, 1 ‘ಮಹತಃ ಪದಂ ಧ್ರುವಂ ನಿಜಾಯ್ಯ ತಂ ಮೃತ್ಯುಮುಖಾತ್ ಪ್ರಮುಚ್ಯತೇ’ ಎಂದು ಮಹತ್ಪರತ್ವಲಿಂಗದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಮುಕ್ಷುಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ಹಿ—ಏಕೆಂದರೆ, 2 ಪ್ರಾಜ್ಞವಿಷ್ಣು ವೇ ಆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನಲ್ಲಿ ಮಹತ್ಪರತ್ವವು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಭಾವ.

ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಮಹತಃ ಪರಂ’ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲು ಕಾರಣವೇನು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಓಂ ಪ್ರಕರಣಾತ್ ಓಂ (೧-೪-೬)

3 ‘ಸೋಽಧ್ವನಃ ಪಾರಮಾಂಸಿತಿ ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ’ ಎಂದು

1. ಅನಾದ್ಯನಂತಂ ಮಹತಃ ಪರಂ ಧ್ರುವಂ ನಿಜಾಯ್ಯ ತಂ ಮೃತ್ಯುಮುಖಾತ್ ಪ್ರಮುಚ್ಯತೇ (ಕಠ. ೩-೧೫) ಉತ್ಪತ್ತಿರಹಿತನೂ, ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನೂ, ಸರ್ವೋತ್ತಮನೂ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮಹತ್ತ್ವತ್ವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ, ನಿರ್ವಿಕಾರನೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ತಿಳಿದು ಸಂಸಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ. ‘ಮಹತಃ ಪರಮವ್ಯಕ್ತಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತ್ವತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಪರವಾದುದು ಅವ್ಯಕ್ತವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತದ ಅಂದರೆ ಪ್ರಧಾನದ ಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಕಾರಣವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುವುದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

2. ‘ಪ್ರಜ್ಞಾ ಏವ ಪ್ರಾಜ್ಞಃ’ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಪ್ರಾಜ್ಞಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

3. ‘ಸೋಽಧ್ವನಃ ಪಾರಮಾಂಸಿತಿ ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ’ (ಕಠ. ೩-೯). ಸಕಲವೂ ಈಶಾಧೀನವೆಂದು ತಿಳಿಯುವವನು ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಮಾರ್ಗದ ತುದಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಆ ತುದಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪರಮಪದ್ಧೇರಾಭಿ ಮೊದಲಾದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನ ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

ಪ್ರಕರಣೋಕ್ತಾರ್ಥೋಪಾಸಕಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾ ನಿರ್ಣಿತಾತ್ಪ್ರಕರಣಾತ್ ಪ್ರಾಜ್ಞ-
ಸ್ತತ್ರೋಚಯತ ಇತ್ಯನ್ವಯಃ ॥

ಇತಶ್ಚ ಪ್ರಾಜ್ಞ ಏವ ನಿರ್ವಾಚ್ಯವಾಕ್ಯೋಕ್ತ ಇತ್ಯಾಹ—

॥ ೐ಂ ತ್ರಯಾಣಾಮೇವ ಚೈವಮುಪನ್ಯಾಸಃ ಪ್ರಶ್ನಶ್ಚ ೐ಂ ॥

೧-೪-೭

ಆದ್ಯಚಶಬ್ದೋ ಯುಕ್ತಿಸಮುಚ್ಚಯೇ । ನ ಕೇವಲಂ ಪ್ರಕರಣಾದಿತಿ ।
ಅನ್ಯಃ ಪ್ರಶ್ನೋಪನ್ಯಾಸಸಮುಚ್ಚಯೇ । ಪ್ರಾಜ್ಞ ಇತ್ಯಸ್ತಿ । ಬುದ್ಧಿಶ್ಚಿತ್ವಾತ್ ಏತದ್ಉಪನಿಷ-
ದೀತ್ಯನ್ವೇತಿ । एवं “ವೀತಮನ್ಯುಸ್ತ್ವಾಂ ದದೃಶಿವಾನ್ಮೃತ್ಯುಮುಖಾತ್ಪ್ರಮುಕ್ತಮ್” ಇತಿ,

ಆ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಉಪಾಸಿಸುವನಿಗೆ ವಿಷ್ಣು ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು
ಹೇಳುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಪರವೆಂದು ನಿರ್ಣೇತವಾದ ಪ್ರಕರಣದಿಂದಾಗಿ ‘ಮಹತಃ
ಪರಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಜ್ಞನೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅನ್ವಯ.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ 1 ‘ನಿಚಾಯ್ಯ’ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವನು
ಪ್ರಾಜ್ಞನೇ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ತ್ರಯಾಣಾಮೇವ ಚೈವಮುಪನ್ಯಾಸಃ

ಪ್ರಶ್ನಶ್ಚ ಓಂ (೧-೪-೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ‘ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ
ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಯುಕ್ತಿಯ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು.
ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮತ್ತು ಉಪನ್ಯಾಸಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು
ಹೇಳುವುದು. ‘ಪ್ರಾಜ್ಞಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುವುದು. ಬುದ್ಧಿಶ್ಚಿ-
ವಾದುದರಿಂದ ‘ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನ್ವಿತವಾಗುತ್ತವೆ. 2ನೆಯಂ—

1. ‘ಅನಾದ್ಯನಂತಂ ಮಹತಃ ಪರಂ ಧ್ರುವಂ ನಿಚಾಯ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ.

2. ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ನಚಿಕೇತನ ಕಥೆ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ. ತಂದೆಯ ಶಾಪದಂತೆ
ಯಮನ ಬಳಿಗೆ ತೆರಳಿದ ನಚಿಕೇತನಿಗೆ ಯಮನು ಕೊಟ್ಟ ಮೂರು ವರಗಳ ವಿವರ ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ-
ರುವ ಮೂರು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ‘ವೀತಮನ್ಯುಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ—‘ಕ್ರೋಧವನ್ನು
ತೃಪ್ತಿಸಿದ ನಿನಗೆ ತಂದೆಯು ಮೃತ್ಯುಮುಖದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ ನಿನನ್ನು ನೋಡಲಿ’ ಎಂಬ
ಮೊದಲನೆಯ ವರದ ಉಪನ್ಯಾಸವಿದೆ. ‘ಸ್ವರ್ಗಮಗ್ನಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಎಲೈ ನಚಿಕೇತನೇ
ಸ್ವರ್ಗಸಾಧನನೂ, ಅಗ್ನಿನಾಮಕನೂ ಆದ ಇಷ್ಟಕಚಿತ್ತಿನ್ನಾದ ಹರಿಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ನಾನು
ಆ ಹರಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವೆನು. ತಿಳಿದುಕೋ’ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ವರದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ.
‘ದೇವೈರತ್ರಾಪಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ನೀನು ಕೇಳುತ್ತಿರುವ, ಮೃತಜೀವರ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತಜೀವರ
ಪ್ರೇರಕನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಹಿಂದೆ ಸಂಶಯಗ್ರಸ್ತರಾಗಿದ್ದರು’
ಎಂದು ಮೂರನೆಯ ವರದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ.

“ಸ್ವರ್ಗ್ಯಮಗ್ನಿಂ ನಚಿಕೇತಃ ಪ್ರಜಾನನ್” ಇತಿ, “ದೇವೈರತ್ರಾಪಿ ವಿಚಿಕಿತ್ತಿಸಿಂತಂ ಕಿಲ” ಇತ್ಯೇವಂ ಪ್ರಕಾರೇಣ ತ್ರಯಾಣಾಂ ಪಿತೃಸೌಮನಸ್ಯ-ಸ್ವರ್ಗ್ಯಾಗ್ನಿ-ಬ್ರಹ್ಮಣಾಮೇವೋಪ-
ನ್ಯಾಸೋ ಯತೋಸ್ತಶ್ಚ ಪ್ರಾಜ್ಞ ಏವ ತತ್ರ ಉಚ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ತ್ರಯಾಣಾಮೇವೇತಿ ಕುತ
ಉಚ್ಯತ ಉಕ್ತಮ್—ಪ್ರಶ್ನಶ್ಚೇತಿ । “ಸುಮನಾ ಯಥಾ ಸ್ಯಾದ್ವೀತಮನ್ಯುಃ” ಇತಿ,
“ಸ ತ್ವಮಗ್ನಿಂ ಸ್ವರ್ಗ್ಯಮಧ್ಯೇಷಿ ಮೃತ್ಯೋ ಪ್ರಬ್ರೂಹಿ ತಮ್” ಇತಿ, “ಯೇಯಂ ಪ್ರೇತೇ
ವಿಚಿಕಿತ್ತಿಸಾ ಮನುಷ್ಯೇ” ಇತಿ ಚೈತತ್ ತ್ರಿತಯವಿಷಯ ಏವ ಪ್ರಶ್ನಶ್ಚ ಯತೋಸ್ತ
ಉಪನ್ಯಾಸಸ್ಥಿತಯವಿಷಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಆದ್ಯಶ್ಚೋ ಹೇತೌ । ಅನ್ಯಃ ಸಮುಚ್ಯ

‘ವೀತಮನ್ಯುಃ ತ್ವಾಂ ದದೃಶಿವಾನ್ ಮೃತ್ಯುಮುಖಾತ್ ಪ್ರಮುಕ್ತಂ’ (ಕಠ. ೧-೧-೧೦) ಎಂದು, ‘ಸ್ವರ್ಗ್ಯಮಗ್ನಿಂ ನಚಿಕೇತಃ ಪ್ರಜಾನನ್’ (ಕಠ. ೧-೧-೧೩) ಎಂದು ಮತ್ತು ‘ದೇವೈರತ್ರಾಪಿ ವಿಚಿಕಿತ್ತಿಸಂತಂ ಕಿಲ’ (ಕಠ. ೧-೧-೨೦) ಎಂದು, ತ್ರಯಾಣಾಂ-ತಂದೆಯ ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರಸನ್ನತೆ, ಸ್ವರ್ಗ್ಯಾಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ಈ ಮೂರರ ಉಪನ್ಯಾಸವೇ ಇರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಜ್ಞನೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಕೇವಲ ಮೂರರ ನಿರೂಪಣೆಯಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ ‘ಪ್ರಶ್ನಶ್ಚ’ ಎಂದು. ‘ಸುಮನಾ ಯಥಾ ಸ್ಯಾತ್ ವೀತಮನ್ಯುಃ’ (ಕಠ. ೧-೧-೯) ಎಂದು, ‘ಸ ತ್ವಮಗ್ನಿಂ ಸ್ವರ್ಗ್ಯಮಧ್ಯೇಷಿ ಮೃತ್ಯೋ ಪ್ರಬ್ರೂಹಿ ತಂ’ (ಕಠ. ೧-೧-೧೨) ಎಂದು ಮತ್ತು ‘ಯೇಯಂ ಪ್ರೇತೇ ವಿಚಿಕಿತ್ತಾ ಮನುಷ್ಯೇ’ (ಕಠ. ೧-೧-೧೯)¹ ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಮೂರರ ವಿಷಯದಲ್ಲೇ ಪ್ರಶ್ನೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಉಪನ್ಯಾಸವೂ ಮೂರನ್ನು ಕುರಿತದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಮೊದಲನೆಯ ‘ಚ’ ಕಾರವು ಹೇತ್ವರ್ಥಕವಾದುದು² ಕೊನೆಯ ‘ಚ’ ಕಾರವು ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು’ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು.

1. ಈ ಮೂರು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಚಿಕೇತನು ಕ್ರಮವಾಗಿ— ‘ನನ್ನ ತಂದೆಯು ಕ್ರೋಧ ವನ್ನು ಕಳೆದು ಮನಃಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ’, ‘ಎಲೈ ಮೃತ್ಯು, ಸ್ವರ್ಗಸಾಧನನಾದ ಅಗ್ನಿನಾಮಕ ಹರಿಯನ್ನು ನೀನು ತಿಳಿದಿದೆಯೇ. ಅವನನ್ನು ನನಗೆ ಉಪದೇಶಿಸು’. ‘ಮೃತರಾದ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತರಾದ ಜೀವರಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಭಗವಂತನಿದ್ದಾನೆಂದು ಕೆಲವರು, ಇಲ್ಲವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಮೃತ-ಮುಕ್ತಜೀವರಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾದ ಆ ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸು’ ಎಂದು ಮೂರು ವರಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

2. ‘ಉಪನ್ಯಾಸವೂ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳೂ ಮೂರರ ವಿಷಯದಲ್ಲೇ ಇವೆ ಎಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದಲೂ’ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

इत्येके । प्रश्नस्यादित्वेऽपि प्रतिवचनस्थनिचाय्यवाक्यस्य प्रधानपरत्व-
शङ्कनात् तन्निरसितमुपन्यासस्यादावुक्तिः । त्रयाणामेव चेत्येव
पूर्तावेवमित्युक्तिः त्रयमध्ये प्रधानस्य न निवेश इति दर्शयितुं प्रकार-
त्रयोक्त्यर्था । उपन्यासस्योक्तत्रयविषयत्वसिद्धयै प्रश्नोक्तिः ।

ननु प्रवृत्तिनिमित्तसत्त्वेऽपि प्रयोगप्राचुर्याभावान्मुख्यतो
नाव्यक्तादिशब्दं ब्रह्मेत्यत आह—

॥ ॐ महद्ब्रह्म ॐ ॥ १-४-८

चशब्दादव्यक्तादिशब्दं ब्रह्मैवेति समुचीयते । महद्ब्र
महच्छब्दं ब्रह्म यथा तथेत्यर्थः । महच्छब्दो महत्तत्त्वे प्रयोगप्राचुर्य-

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು ಮೊದಲು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದರ ಕಾರಣ,
'ಏವಂ' ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳ ಉಲ್ಲೇಖದ ಅವಶ್ಯಕತೆ.

ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳೇ ಮೊದಲಿದ್ದರೂ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ನಿಜಾಯು
ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಕೃತಿಸರವಾದುದು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ
ಸಲುವಾಗಿ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು ಮೊದಲು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ತ್ರಯಾಣಾ-
ಮೇವ ಚ' ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಸಾಕಾಗಿದ್ದರೂ 'ಏವಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಮೂರರ
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಸೇರ್ಪಡೆಯಿಲ್ಲ ಎಂದು ತೋರಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಉಪನ್ಯಾಸ
ಮತ್ತು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳ ಪ್ರಕಾರತ್ರಯವನ್ನು ಹೇಳಲು. ಉಪನ್ಯಾಸವೂ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದ
ಮೂರು ವಿಷಯಗಳನ್ನೇ ಕುರಿತದ್ದು ಎಂದು ಸಾಧಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು
ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವೆಂಬ ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿದ್ದರೂ
ಆ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಚುರ ಪ್ರಯೋಗವು ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತ
ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಮಹದ್ವಚ್ಛ ಓಂ (೧-೪-೮)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ' ಎಂದು ಸಮುಚ್ಚಯ
ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮಹದ್ವತ್—ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಹಚ್ಛಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ

ವತ್ವೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ತದ್ದೀನೋಽಪಿ “ಮಹಾಂತಂ ವಿಶ್ರುಮಾತ್ಮಾನಮ್” ಇತ್ಯಾದೌ
ಯಥಾ ಮಹತ್ವರೂಪತತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸತ್ತ್ವಾನ್ಮುಖ್ಯಃ ತಥಾಽವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದೋಽ-
ನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ತದಭಾವೇಽಪಿ ನಿಮಿತ್ತಾತಿಶಯಾನ್ಮುಖ್ಯ ಇತಿ
ಭಾವಃ |

ಮಹತ್ವಶಬ್ದೇಽಪಿ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಂ ಪ್ರತಿ ದೃಶ್ಯಾಂತಾಂತರಮಾಹ—

॥ ॐ ಚಮಸವದವಿಶೇಷಾತ್ ॐ ॥ ೧-೪-೯

ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮವೈತೃಯಸ್ತಿ | ಚಮಸಶಬ್ದೋ ಯಜ್ಞಪಾತ್ರೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಽಪಿ
ಯಥಾ ಶಿರಸಿ ಮುಖ್ಯಸ್ತಥಾಽವ್ಯಕ್ತಾದಿರಪಿ ಬ್ರಹ್ಮವೈ ತತ್ರ ಮುಖ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ನನು “ಇದಂ ತಚ್ಚಿರಃ ಏಷ ಹ್ಯರ್ವಾಗ್ವಿಲಶ್ಚಮಸ ಉರ್ಧ್ವಬುಧ್ನ” ಇತ್ಯನುಶಾಸನ-
ಸತ್ತ್ವಾತ್ತಸ್ಯ ತಥಾತ್ವೇಽಪ್ಯತ್ರ ಕುತ ಇತ್ಯತಃ ಉಕ್ತಮ್—ಅವಿಶೇಷಾತ್ | “ನಾಮಾನಿ
ಸರ್ವಾಣಿ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ “ಇದಂ ತಚ್ಚಿರಃ” ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಅವಿಶೇಷಾತ್

ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಮಹತ್ತ್ವಬದ್ಧದ ಪ್ರಚುರಪ್ರಯೋಗವು ಮಹತ್ತ್ವತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ಇದ್ದು
ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಮಹತ್ತ್ವಬದ್ಧದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಮಹತ್ತ್ವವು
ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ‘ಮಹಾಂತಂ ವಿಭುಮಾತ್ಮಾನಂ’ (ಕಠ. ೨-೨೨) ಇತ್ಯಾದಿ
ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತ್ವಬದ್ಧದ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿರುವಂತೆ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ
ಶಬ್ದಗಳು ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ,
ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ
ಅವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಭಾವ.

ಮಹತ್ತ್ವಬದ್ಧದ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ವಿಸ್ತೃತಿಸತ್ತಿ ಇರುವವನನ್ನು ಕುರಿತು ಇನ್ನೊಂದು
ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಚಮಸವದವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ (೧-೪-೯)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಃ ಬ್ರಹ್ಮೈವ’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು
ಬೇಕು. ‘ಚಮಸ’ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಶಿರಸ್ಸು ಎಂಬ
ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಮುಖ್ಯವೋ ಹಾಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳೂ, ಬ್ರಹ್ಮೈವ-ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ

ತತ್ಸಾಮ್ಯಾತ್ | ಅಸ್ಯಾ ಅಪ್ಯನುಶಾಸನರೂಪತ್ವಾದಿತಿ ಯಾವತ್ | ಸಮನ್ವಯಸ್ಯ
ಗುಣಪೂರ್ವ್ಯತವೇಽಪ್ಯತ್ರ ದೋಷವಾಚಿನಾಂ ತದ್ವುಕ್ತಿಃ “ ಪ್ರಾಣ ಕ್ಲಚ ಇತ್ಯೇವ ವಿಧಾತ್ ”

ಮುಖ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥ 1 ‘ಇದಂ ತಚ್ಚಿರ ಏಷ ಹ್ಯರ್ವಾಂಗ್‌ಬಿಲಶ್ಚಮಸ ಉರ್ಧ್ವ-
ಬುಧ್ಧಃ’ ಎಂದು ಅನುಶಾಸನವಿರುವುದರಿಂದ ಚಮಸಶಬ್ದವು ಶಿರಸ್ಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ
ಮುಖ್ಯವಾಗಬಹುದಾದರೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿಶಬ್ದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ
ವೇಕಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—ಅವಿಶೇಷಾತ್—‘ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ’
ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ‘ಇದಂ ತಚ್ಚಿರಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ಅವಿಶೇಷಾತ್— ಸಾಮ್ಯವಿರು
ವುದರಿಂದ. ‘ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಅನುಶಾಸನರೂಪವಾದುದರಿಂದ
ಎಂದು ಭಾವ.2

**ದೋಷವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಹೇಳುವುದರ
ಉದ್ದೇಶ**

ಬ್ರಹ್ಮನ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವಸಿದ್ಧಿಯೇ ಸಮನ್ವಯದ ಉದ್ದೇಶವಾದರೂ ದೋಷ
ವಾಚಕಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ‘ಪ್ರಾಣ ಋಚ ಇತ್ಯೇವ

1. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ನಾಲ್ಕನೆ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು
ಅಕ್ಷಿಶ್ಛನಾದ ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದರ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬಂದಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಸಂವಾದಿಯಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುವುದಾಗಿ ಉಪನಿಷತ್ತು ‘ತದೇಷ ಶ್ಲೋಕೋ ಭವತಿ’
ಎಂದು ಹೇಳಿ ‘ಅರ್ವಾಂಗ್‌ಬಿಲಶ್ಚಮಸ ಉರ್ಧ್ವಬುಧ್ಧಃ ತಸ್ಮಿನ್ ಯತೋ ನಿಹಂತ ವಿಶ್ವರೂಪಂ’
ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಉಪನಿಷತ್ತೇ ಈ ಮಂತ್ರದ
ಒಂದೊಂದು ಪಾದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ‘ಇದಂ ತಚ್ಚಿರಃ ಏಷ ಹ್ಯರ್ವಾಂಗ್‌ಬಿಲಶ್ಚಮಸ
ಉರ್ಧ್ವಬುಧ್ಧಃ’ ಎಂಬ ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯ ಮಂತ್ರದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.
‘ಅರ್ವಾಂಗ್‌ಬಿಲಶ್ಚಮಸ ಉರ್ಧ್ವಬುಧ್ಧಃ’ ಎಂದು ಮಂತ್ರದ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು
‘ಇದಂ ತಚ್ಚಿರಃ’ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಈ ಶಿರಸ್ಸು ಎಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಅರ್ಥ. ಚಮಸವೆಂದರೆ
ಯಜ್ಞಪಾತ್ರೆ. ಅದು ಶಿರಸ್ಸಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಚಮಸಪಾತ್ರೆಯ ಲಕ್ಷಣ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರು
ವುದರಿಂದ ಎಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಮಾಧಾನ. ಚಮಸಪಾತ್ರವು ಹೇಗೆ ಅರ್ವಾಂಗ್‌ಬಿಲ ಎಂದರೆ
ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮುಖವುಳ್ಳದ್ದೂ ಮತ್ತು ಉರ್ಧ್ವಬುಧ್ಧಃ ಅಂದರೆ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವರ್ತುಲವೂ
ಕೊನೆಯೂ ಅದ ಅಕಾರವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶಿರಸ್ಸೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಚಮಸ ಶಬ್ದದ
ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಶಿರಸ್ಸೆಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಭಾವ.

2. ಚಮಸ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞಪಾತ್ರೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ‘ಇದಂ ತಚ್ಚಿರಃ
ಏಷ ಹ್ಯರ್ವಾಂಗ್‌ಬಿಲಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಆದೇಶದಂತೆ ಚಮಸ ಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ
ಶಿರಸ್ಸು ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅವ್ಯಕ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಬೇರೆಡೆಯಲ್ಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧ
ವಾಗಿದ್ದರೂ ‘ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಯಮಾವಿಶಂತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯೂ ಎಲ್ಲ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ
ಭಗವಂತನೇ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂದು ಆದೇಶ ನೀಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು
ಭಾವ.

ಇತ್ಯಾದೌ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಮುಮುಕ್ಷುಜ್ಞೇಯತ್ವೋಕ್ತೇರिति बोध्यम् ।
स्फष्टमेतदग्रे कल्पनेत्यत्र ॥ १ ॥

ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣಮ್—೨

॥ ॐ ज्योतिरुपक्रमात्तु तथा ह्यधीयत एके ॐ ॥

೧-೪-೧೦

ಅತ್ರ ಸರ್ವೇ ಶಬ್ದಾ ವರ್ಣಪದಾದಿರೂಪೇಣ ಸಮನ್ವಿಯಂತೇ । ತತ್ವಿತೃಪ್ತಿಃ ।
ತುರೇವ । ಲ್ಯಬ್ಲೋಪನಿಮಿತ್ತಾ ಪಶ್ಚಮಿ । ಹಿರೇತೌ । “ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಯಜೇತ”
ಇತ್ಯುಕ್ತಜ್ಯೋತಿರಾದಿಃ ತತ್ತು ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ನ ತು ಕರ್ಮಾದಿಃ ।
ಕುತಃ ? ಹಿ ಯಸ್ಮಾದೇಕೇ ಶಾಖಿನಃ, ತದಿತ್ಯಾವರ್ತತೇ, ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ತಥಾ ಸರ್ವಶಬ್ದ-

ವಿದ್ಯಾತ್ 'ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಮುಕ್ಷುನು ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು.¹ ಮುಂದೆ 'ಕಲ್ಪನೋಪದೇಶಾಚ್ಚ ಮಧ್ವಾದಿಸದವಿರೋಧಃ' (ಬ್ರ. ಸೂ. ೧-೪-೧೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜ್ಯೋತಿರಸಕ್ರಮಾಧಿಕರಣ—೨

ಓಂ ಜ್ಯೋತಿರಸಕ್ರಮಾತ್ ತಥಾ ಹ್ಯಧೀಯತ
ಏಕೇ ಓಂ (೧-೪-೧೦)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣ, ಪದ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಕಲಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುವುದು. 'ತತ್ ತು' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. 'ತು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಲ್ಯಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಲೋಪದಿಂದಾಗಿ ಪಂಚಮಾ-

1. 'ತಾ ವಾ ಏತಾಃ ಸರ್ವಾ ಋಚಃ ಸರ್ವೇ ವೇದಾಃ ಸರ್ವೇ ಘೋಷಾಃ ಏಕೈವ ವ್ಯಾಹೃತಿಃ ಪ್ರಾಣ ಏವ ಪ್ರಾಣ ಋಚ ಇತ್ಯೇವ ವಿದ್ಯಾತ್' (ಐ. ಆ. ೨-೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನನ್ನು ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

2. ಲ್ಯಪ್‌ಲೋಪೇ ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇ ಚ ಎಂದು ವಾರ್ತಿಕ.

ವಾಚ್ಯತ್ವೇನ “ತಾ ವಾ ಎತಾಸ್ಸರ್ವಾ ಕ್ಷಚಃ” ಇತ್ಯಾದಿನಾಽಧೀಯತೇ ಪಠಂತಿ
ತಸ್ಮಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಕಯಾ ವೃತ್ಯೇತ್ಯತ ಉಕ್ತಮ್—ಉಪಕ್ರಮಾವಿತಿ । ಉಪಕ್ರಮಂ
ವಿಧಾಯೈವ । “ಏಷ ಇಮಂ ಲೋಕಮಭ್ಯಾರ್ಚತು” ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯೈವ “ತಾ ವಾ
ಎತಾ” ಇತಿ ಅಧೀಯತ ಇತಿ ಉಪಲಕ್ಷಣತ್ವೇನ ಕಾಂಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾದ್ನು

ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬಂದಿದೆ. ‘ಹಿ’ ಶಬ್ದವು ಹೇತುತ್ವಾರ್ಥಕವಾದುದು. ‘ಜ್ಯೋತಿಷಾ
ಯಜೇತ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಗಳು, ತತ್ತ್ವ-ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ
ಯಿಂದ¹ ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಕರ್ಮ ಮೊದಲಾದುವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಹಿ-ಯಾವ ಕಾರಣ
ದಿಂದ, ಏಕೇ-ಕೆಲವು ಶಾಖೆಗಳು—‘ತತ್’ ಪದವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು—
ತತ್-ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ತಥಾ-ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು, ಅಧೀಯತೇ-ಪಠಿಸುವರೋ
ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಯಾವ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—
‘ಉಪಕ್ರಮಾತ್’ ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಕೂಡಲೇ—²‘ಏಷ ಇಮಂ
ಅಭ್ಯಾರ್ಚತು’ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಕೂಡಲೇ ‘ತಾ ವಾ ಏತಾ’ ಎಂದು ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆ.
ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಕೆಲವು ಋಷಾದಿವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಯೌಗಿಕವೆಂದು
ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳೂ ಭಗವಂತನನ್ನು ಹೇಳುವವೆಂದು
ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮಹಾಯೋಗ, ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿ ವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಕಲಶಬ್ದ
ವಾಚ್ಯನೆಂದು ಭಾವ.

1. ಪದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ವೃತ್ತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ವ್ಯವಹಾರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ
ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಪದಗಳ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಆಯಾ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ
ಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವೆಂದು ಭಾವ.

2. ‘ಏಷ ಇಮಂ ಲೋಕಂ ಅಭ್ಯಾರ್ಚತು’ — ಐತರೇಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವದೇಹಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ಯವನ್ನು ಮೇಲಿನ ಮಂತ್ರ
ದಿಂದ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಪೂರ್ಣಗಿಗೆ ಸರ್ವದೇಹಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ಯವು ಅನುಪಪನ್ನವಾದ್ದರಿಂದ
ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳ
ಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ, ಮಧುಚ್ಯಂದ ಮೊದಲಾದ ನೂರು ಋಷಿಗಳ ಹೆಸರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ
ಶತರ್ಷಿ ಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಮಂ ಲೋಕಂ ಎಂದರೆ
ಬ್ರಹ್ಮದ ಸಕಲರ ಶರೀರಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ನೂರು ವರ್ಷಗಳಕಾಲ ಇದ್ದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು
ಶತರ್ಷಿಯೆಂದು ವಿಧ್ವಂಸರು ಹೇಳುವರೆಂದೂ ಹೀಗೆಯೇ ಸಕಲ ಋಷಿವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ
ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಈ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳನ್ನೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸಕಲ ವರ್ಣಪದಾತ್ಮಕ
ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂದು ‘ತಾ ವಾ ಏತಾಃ ಸರ್ವಾ ಋಚಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ
ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುವು
ದೆಂದು ಭಾವ.

ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಯೌಗಿಕತ್ವಾद्यುಕ್ತಯೋಪಕ್ರಮ್ಯ ಸರ್ವಶಬ್ದಾನಾಂ ತನ್ನಿಷ್ಟತೋಕ್ತೇರ್ಮಹಾಯೋಗ-
 ರೂಢಿವೃತ್ತಯಾ ತದ್ವಾಚಿತ್ತವಿಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಶ್ರುತೌ ವಸಂತಾದೇರಾದಿತ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರಧಾನ-
 ಕರ್ಮವಾಚಿತ್ತವೇನ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾದನ್ಯೋಪಲಕ್ಷಣತ್ವೇನ ಜ್ಯೋತಿರೀಕೃತಃ । ಮಹಾಯೋಗ-
 ವಿದ್ವದ್ಬೋಃ ಪ್ರದರ್ಶನಾಯೋಪಕ್ರಮಾವಿತ್ತಯುಕ್ತಿಃ ।

ನನು ಕಥಂ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ? ಕರ್ಮಕ್ರಮಾದಿವಿರೋಧಾತ್
 ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಯಸಮ್ಮವಾಚ್ಛೇದತ ಆಹ—

॥ ೐ ಕಲ್ಪನೋಪದೇಶಾಚ್ಚ ಮಧ್ವಾದಿವದವಿರೋಧಃ ೐ ॥

೧-೪-೧೧

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಮತ್ತು 'ಉಪಕ್ರಮಾತ್ಮ' ಎಂಬ ಪದಗಳ
 ಸೈಶಿಷ್ಟ್ಯ.

1 ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಸಂತ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳೇ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿರುವ 2 ಪ್ರಧಾನ
 ಕರ್ಮವಾಚಕವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇತರ ಪದಗಳಿಗೆ ಉಪ-
 ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿಃಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 3 ಮಹಾಯೋಗ ಮತ್ತು ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿ
 ಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ 'ಉಪಕ್ರಮಾತ್ಮ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಕರ್ಮ, ಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಶಬ್ದ
 ಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯುಂಟಾಗಲೂ
 ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಹೇಳುವುದು
 ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಕಲ್ಪನೋಪದೇಶಾಚ್ಚ ಮಧ್ವಾದಿವದವಿರೋಧಃ ಓಂ
 (೧-೪-೧೧)

1. 'ವಸಂತೇ ವಸಂತೇ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಯಜೇತ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ.

2. ಜ್ಯೋತಿಷೋಮವೆಂಬ ಪ್ರಧಾನಯಾಗರೂಪವಾದ ಕರ್ಮ.

3. ಐತರೇಯದ ದ್ವಿತೀಯಾರಣ್ಯಕದ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲೇ 'ತಂ
 ಯಚ್ಚತಂ ವರ್ಷಾಣ್ಯಭ್ಯಾಚ್ಛತ್ ತಸ್ಮಾತ್ ಶತರ್ಚಿನ ಇತ್ಯಾಚ್ಛತೇ' ಎಂದು ಶತರ್ಚಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ
 ಮಹಾಯೋಗ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ 'ತಾ ವಾ ಏತಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸಕಲ
 ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಕಲಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಹಾಯೋಗ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿ
 ಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ಚ ಏವ ಸಮುಚ್ಯೇ ವಾ | ಕಲ್ಪನೆತಿ ತನ್ತ್ರಮ್ | ಕಲ್ಪನಾಂ ಕ್ಷುಪ್ತಿಮ್ |
 ಲೋಕಸಿದ್ಧಿರ್ದೃಷ್ಟಾದಿವೃತ್ತಿಕ್ಷುಪ್ತಿಮುಪೇತೈವ ಕಲ್ಪನಯಾ ವ್ಯುತ್ಪಾದನೇನ ಲೋಕಕ್ಷುಪ್ತ-
 ಮಾಯಾಗವೃತ್ತೇವ್ಯುತ್ಪಾದನೇನ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವೇನ “ತಾ ವಾ” ಇತ್ಯಾದಿ-
 ನೋಪದೇಶಾತ್ | ಕಲ್ಪನಾಃ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವೇನೋಪಾಸನಾಃ “ಪ್ರಾಣ ಕ್ಷುಚ
 ಇತ್ಯೇವ ವಿಧಾತ್” ಇತ್ಯಾದಾವುಪದೇಶಾದವಿರೋಧಶ್ಚ | ನ ಕೇವಲಂ ಸಾಧಕಮಸ್ತಿ,
 ಕರ್ಮಾಧನನುಷ್ಠಾನವಿರೋಧಶ್ಚ ನೇತೃತ್ವಃ | ಮಧ್ವಾದಿವತ್ | ಯಥಾ “ಅಸಾವಾದಿತ್ಯೋ
 ದೇವಮಧು” ಇತಿ ಮಧುಶಬ್ದಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯವಿಷ್ಣೌ ಉಪಾಸನಾರ್ಥಮುಕ್ತಾವಪಿ ನ
 ಕ್ಷೌದ್ರಕಾದೌ ವ್ಯವಹಾರವಿರೋಧಸ್ತದ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಾರ್ಥವಶಬ್ದಸ್ಯ ಉಪೇತೈ-
 ವೇತ್ಯಾದಿಹೇತುನಾನ್ವಯಃ | ಯೋಗ್ಯತಯಾ ಕಲ್ಪನಾಪದೇನ ವಾ ಉಪದೇಶಾದೇವೇತಿ

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಚ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏವ ಅಥವಾ ಸಮುಚ್ಚಯ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಕಲ್ಪನಾ’
 ಪದವನ್ನು ಅನೇಕಬಾರಿ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕಲ್ಪನಾಂ—ಕ್ಷುಪ್ತಿ
 ಯನ್ನು ಅಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ರೂಢಿ ಮೊದಲಾದ ವೃತ್ತಿಗಳ ನಿಯಮ
 ವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡೇ, ಕಲ್ಪನಯಾ—ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಲ್ಲದ
 ಮಹಾಯೋಗವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೂಲಕ ‘ತಾ ವಾ ಏತಾಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ
 ಶ್ರುತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು
 ‘ಪ್ರಾಣ ಋಚ ಇತ್ಯೇವ ವಿದ್ಯಾತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಕಲ್ಪನಾಯಾಃ
 ಅಂದರೆ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವೇನ ಭಗವದ್ಭಾವಸನೆಯ ಉಪದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮ,
 ಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಶಬ್ದ
 ವಾಚ್ಯನೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಕರ್ಮಾದಿಗಳ
 ಅನುಷ್ಠಾನವಿಲ್ಲದಂತಾದೀತು ಎಂಬ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ. ಮಧ್ವಾದಿನಂತ—
 ‘ಅಸಾವಾದಿತ್ಯೋ ದೇವಮಧು’ (ಛಾಂ. ೩-೧-೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು
 ಕುರಿತು ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರ ಮಧುಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಹೇಗೆ ಜೇನು ಮೊದಲಾದ
 ವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಧುಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯವಹರಿಸಲು ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಉಪಾಸನೆ
 ಗೋಸ್ಕರ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಶಬ್ದ
 ಗಳನ್ನು ವ್ಯವಹರಿಸಿದರೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ಚ’ ಶಬ್ದದ ಅನ್ವಯ

‘ಏವ’ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿರುವ ‘ಚ’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ
 ‘ಉಪೇತ್ಯ’ (ಅಂಗೀಕರಿಸಿ) ಎಂಬ ಪದದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಬೇಕು. ಕೆಲವರು

ವಾಽನ್ವಯ ಇತ್ಯೇಕೇ । ತಥಾ ಚಾನ್ಯತ್ರಾಪಿ ವೃತ್ತ್ಯङ್ಗೀಕಾರಾದ್ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಯಾದಿ
ಯುಜ್ಯತ ಇತಿ भावः । पूर्वोत्तरनयशेषत्वेऽप्यस्य योगस्यात्र निवेशो
व्युत्पत्त्युत्तरार्थः ॥ २ ॥

पञ्चजनाधिकरणम्—३

॥ ॐ न सङ्ख्योपसंग्रहादपि नानाभावादतिरेकाच्च
ॐ ॥ १-४-१२

अत्र बहुत्ववाचिशब्दाः समन्वीयन्ते । अपिर्विभागेन विरोध-

ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯವಾದ 'ಕಲ್ಪನಾ' ವದದ ಜೊತೆಗೆ ಅಥವಾ 'ಉಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ
ಪದದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನುಳಿದು ಇತರ
ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಶಬ್ದಗಳ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳ
ವೃತ್ತಿವೃತ್ತಿ ಯುಕ್ತವೆಂದು ಭಾವ.

ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿರುವ ಉದ್ದೇಶ—

ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಕೊನೆಗೆ ಸೇರಿಸಬಹುದು
ದಾಗಿರದರೂ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಇಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ

ಪಂಚಜನಾಧಿಕರಣ—೩

ಓಂ ನ ಸಂಖ್ಯೋಪಸಂಗ್ರಹಾದಪಿ ನಾನಾಭಾವಾ-

ದತಿರೇಕಾಚ್ಛ ಓಂ (೧-೪-೧೨)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಹುತ್ವವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗು

1. ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯಾವಿಶಿಷ್ಟವಸ್ತುವಾಚಕವಾದ ಮತ್ತು ಅಧಾರಾಧೇಯವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳ
ಸಮನ್ವಯ ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ.

“ಯಸ್ಮಿನ್ ಪಂಚ ಪಂಚಜನಾ ಆಕಾಶಶ್ಚ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ ।

ತಮೇವಂ ಮನ್ಯ ಆತ್ಮಾನಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ಯತೋಽಮೃತಮ್ ॥”

ಎಂಬ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ವಾಕ್ಯ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದಲ್ಲಿ
'ಪಂಚ ಪಂಚಜನಾಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯಾಗಲೀ, 'ಯಸ್ಮಿನ್ ಪಂಚಜನಾಃ'
ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಧಾರಾಧೇಯಭಾವವಾಗಲೀ ಒಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಂಭವಿಸುವುದು ಹೇಗೆ
ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಸಿದ್ಧಾಂತ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ.

ಸರ್ವಶರೀರಗತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪುರುಷನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಜನಕವಾದ
ಅದರಿಂದಲೇ ಪಂಚಜನಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಐದು ಭಗವದ್ರೂಪವಿಶೇಷಗಳು ಅಶ್ರಿತವಾಗಿವೆ.
ಹಾಗೆಯೇ ಆಕಾಶಾಖ್ಯ ಭಗವದ್ರೂಪವೂ ಆಕಾಶಾಖ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಅಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಆ
ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನಾನು ತಿಳಿಯುವೆನು. ಹೀಗೆ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ಅಮೃತನೂ ಅದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು
ತಿಳಿದವನು ಅಮೃತತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

ಪದಾರ್ಕಣಾರ್ಥಃ । ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥೋ ವಾ । ಪञ್ಚಜನಾ ಇತಿ
ಯೋಗ್ಯತಯಾಽನ್ವೇತಿ । ತತ್ತ್ವಿತ್ಯಸ್ತಿ । “ಯस्मिन् पञ्च पञ्चजना” इत्युक्तपञ्च-
पञ्चेति विशेषणयुक्ता जनाः तत्तु ब्रह्मैव परममुख्यवृत्त्या । न प्राणःचक्षु-
श्रोत्रमनांसि । कुतः ? तदधीनत्वज्ञेयत्वावचनादिविशेषाद्युक्तहेतुभ्यः ।
अग्रेतनहेतोश्चेति भावः । एवं तर्हि पञ्चेत्युक्तबहुत्वसङ्ख्यादिवಿरोध
इत्यतः सूत्रम्—सङ्ख्योपसङ्गहादपि । पञ्चेति बहुत्वसङ्ख्योपसङ्गहात्
यस्मिन्ब्रह्मणीत्युक्ताधाराधೇयभावादपि न विरोधः । कुतः ? नानಾभावात् ।
नानाशब्दो भिन्नवाची । नानारूपाणां भावात् सत्त्वादतिरेकाच्च
भेदाच्च जना इत्युक्तरूपापेक्षया यस्मिन्नित्युक्तशरीरस्थरूपस्यातिरिक्त-
त्वाच्चेति द्वयोः क्रमेण निरासः । प्रागुक्तहेतुभिरेवेहापि ब्रह्मत्वसिद्धेः

ವುದು. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ‘ಅವಿರೋಧ’ ಪದದಿಂದ ‘ವಿರೋಧ’ ಪದವನ್ನು
ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ‘ಅಪಿ’ ಪದದ ಪ್ರಯೋಜನ. ಅಥವಾ
ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವದ ಸಮುಚ್ಚಯವು ‘ಅಪಿ’ ಪದದ ಅರ್ಥ. ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯ
ವಾದುದರಿಂದ ‘ಸಂಚಜನಾಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಿತವಾಗುತ್ತಿದೆ ‘ತತ್ತು’
ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

‘ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಂಚ ಸಂಚಜನಾಃ’ (ಬೃ. ೬-೪-೧೭) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ
‘ಸಂಚ ಸಂಚ’ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಸಹಿತರಾದ ಜನಗಳು, ತತ್ತು ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ
ಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ; ಪ್ರಾಣ, ಚಕ್ಷು, ಶ್ರೋತ್ರ, ಮನಸ್ಸುಗಳೆಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ,
ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ತದಧೀನತ್ವ, ಜ್ಞೇಯತ್ವವಚನಾದಿವಿಶೇಷ ಮೊದಲಾದ ಹೇತು
ಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ,
‘ಸಂಚ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುವುದು
ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—‘ಸಂಖ್ಯೋಪಸಂಗ್ರಹಾದಪಿ’
‘ಸಂಚ’ ಎಂದು ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಾಗಲೀ
‘ಯಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವದಿಂದಾಗಲೀ ವಿರೋಧ
ವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ನಾನಾಭಾವಾತ್-ನಾನಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಾನಾ
ರೂಪಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ, ಅತಿರೇಕಾಚ್ಛ-ಮತ್ತು ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ, ‘ಜನಾಃ’
ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ಭಗವದ್ರೂಪಕ್ಕಿಂತ ‘ಯಸ್ಮಿನ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ

ಬಾಧಕಮಾತ್ರಮುಚ್ಛತಮ್ । ಏವಮಗ್ರೇಽಪಿ । ಅತ್ರ ಮೇದೋ ವಿಶೇಷೋ ಬೋಧ್ಯಃ ।
 ಅತ್ರಾವಿರೋಧಪಕ್ಷಮನುವರ್ತ್ಯ ನೇತೃವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತವೇಽಪಿ ತದ್ವಕ್ತಿಃ ಸಂಕ್ಷಯೋಪ-
 ಸಂಕ್ಷಾಹಾದಪಿ “ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಮ್” ಇತ್ಯಾದಿಷಷ್ಟಿರ್ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪ್ರಾಣಾದಯೋ ನ ಪಶ್ಚಜನಾ
 ನಾನಾಭಾವಾತ್ ತेषಾಂ ಪ್ರತಿಶರೀರಂ ನಾನಾತ್ವೇನ ಪಶ್ಚತ್ವಾಯೋಗಾತ್ । ನ ಹ್ಯೇಕಸ್ಮಿನ್
 ದೇಹೇ ಏಕ ಏವ ಪ್ರಾಣಾದಿರೀತ್ಯಾದಿವೃತ್ತ್ಯಂತರಂ ಚಂದ್ರಿಕೋಕ್ತದಿಶಾ ಜ್ಞಾಪಯಿತುಂ
 ಸಂಕ್ಷಯೋಪಸಂಕ್ಷಾಹಾದಪಿ ಯೋ ವಿರೋಧಃ ಸ ನೇತೃವ್ಯಲಾಭಾಯ ಚೇತಿ ॥

ಶರೀರಸ್ಥಭಗವದ್ರೂಪವು ಅತಿರಿಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ—ಎಂದು ಎರಡು
 1 ಅಕ್ಷೇಪಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. 2 ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೇತುಗಳಿಂದಲೇ
 ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬಾಧಕವನ್ನು
 ಮಾತ್ರ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದೆಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ 3 ಭೇದ
 ವೆಂದರೆ ವಿಶೇಷವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ನ’ ಶಬ್ದದ ಉಪಯುಕ್ತತೆ

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ‘ಅವಿರೋಧಃ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿ
 ಕೊಂಡು ‘ನ’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿಡಬಹುದಾಗಿದ್ದಿತು ಆದರೂ, ಸಂಖ್ಯೆ
 ಯನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ‘ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ
 ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿ ವಿಭಕ್ತಿಯಂತೆ ಪ್ರಾಣಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರು ಪಂಚ
 ಜನರಲ್ಲಿ ನಾನಾಭಾವಾತ್—ಆ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳು ಪ್ರತಿಶರೀರದಲ್ಲೂ ಭಿನ್ನರಾಗಿರು
 ವುದರಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿ ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆ ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು. ಒಂದು ದೇಹದಲ್ಲಿ
 ಒಬ್ಬನೇ ಪ್ರಾಣ ಎಂದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ—ಎಂದು ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ
 ನಾಂತರವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಮತ್ತು ‘ಸಂಖ್ಯೋಪಸಂಗ್ರಹದಿಂದ ಯಾವ ವಿರೋಧ
 ಬರುವುದೋ ಅದಿಲ್ಲ’ ಎಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ‘ನ’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
 ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ.

1. ಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯಾಗಲೀ, ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವವಾಗಲೀ ಒಬ್ಬನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಯುಕ್ತ
 ವಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಗಳನ್ನು.

2. ತದಧೀನತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಹೇತುಗಳಿಂದಲೇ.

3. ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನು
 ಭೇದಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ಕೇ ತೇ ಪञ್ಚತ್ವಾಶ್ರಯರೂಪವಿಶೇಷಾಃ, ಕುತಶ್ಚ ಹೇತುವಿಶೇಷಾತ್ತೇ ಬ್ರಹ್ಮೇತಯ
ಆಹ—

॥ ॐ ಪ್ರಾಣಾದಯೋ ವಾಕ್ಯವಿಶೇಷಾತ್ ॐ ॥ ೧-೪-೧೩

ಪञ್ಚಜನಾ ಇತ್ಯಸ್ತಿ | “ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಮುತ ಚಕ್ಷುಷಶ್ಚಕ್ಷುಃ” ಇತ್ಯಾದಿ-
ದ್ವಿತೀಯಾಂತನಿರ್ದಿಷ್ಟಪ್ರಾಣಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರಾನ್ನಮನಃಶಬ್ದಿತಾಃ ಪञ್ಚಜನಾಃ “ಪ್ರಾಣಸ್ಯ
ಪ್ರಾಣಮ್” ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯವಿಶೇಷಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ಪ್ರಾಣಪ್ರಾಣದತ್ವಾದಿಲಿಂಗಾತ್
ಪञ್ಚಜನಾ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವಿಶೇಷಾ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ತೇನ ಪञ್ಚಜನಸ್ವರೂಪೋಕ್ತಿಃ
ವ್ಯರ್ಥೇತಿ ನ ಶಂಕ್ಯಮ್ | ಉತ್ತರಾರ್ಥತ್ವಾच्च | ನ ಹೇತದನುಕ್ತೌ ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರೇಷಾ-
ದ್ಬುಕ್ತಿಯುಕ್ತಾ ||

ಪಂಚತ್ವಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ರೂಪವಿಶೇಷಗಳು ಯಾವುವು ? ಅವುಗಳು
ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಪ್ರಾಣಾದಯೋ ವಾಕ್ಯವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ (೧-೪-೧೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಪಂಚಜನಾಃ’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
‘ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಮುತ ಚಕ್ಷುಷಶ್ಚಕ್ಷುಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತೃಂತ
ಪದಗಳಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರಾಣ, ಚಕ್ಷುಸ್, ಶ್ರೋತ್ರ, ಅನ್ನ ಮತ್ತು
ಮನಶ್ಚಬ್ದಗಳಿಂದ ಉಕ್ತರಾದವರೇ ಪಂಚಜನಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು. ‘ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಂ’
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವಿಶೇಷದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಂಚಜನರು ಯಾರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಪ್ರಾಣಪ್ರದತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗದಿಂದ ಪಂಚಜನರು
ಬ್ರಹ್ಮನ ರೂಪವಿಶೇಷಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಾತ್ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಪಂಚಜನರ
ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ವ್ಯರ್ಥ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ,
ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಪಂಚಜನರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳ

ವಾಜಸನೇಯೇ ವಾಕ್ಯಶೇಷೇ ಪञ್ಚಜನಾ ನ ಶ್ರೂಯಂತ ಇತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಜ್ಯೋತಿಷೈಕೇಷಾಮಸತ್ಯನ್ತೇ ॐ ॥ ೧-೪-೧೪

एकेषां काण्वानां शाखायामन्ने अन्नाख्यरूपे असत्यपि ज्योतिषां ज्योतिरिति प्रागुक्तज्योतिषा पञ्चत्वं बोध्यमित्यर्थः । ज्योतिषेत्येक-
वचनोक्त्या न षष्ठ्यन्तज्योतिरादेः पञ्चजनत्वमिति सूचितम् ।
द्वयोरेकार्थत्वं वा अधिकारिभेदात् पञ्चकद्रयं वेति भावः ॥ ३ ॥

ಬೇಕಾಗುವುದು. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಂಚಜನರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಷಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರವು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದಷ್ಟೇ.¹

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಪಂಚಜನರು ಶ್ರುತರಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಂಶಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಜ್ಯೋತಿಷೈಕೇಷಾಮಸತ್ಯನ್ತೇ ಓಂ (೧-೪-೧೪)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಕೆಲವರ ಅಂದರೆ ಕಾಣ್ವರ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನಾಖ್ಯರೂಪವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ 'ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಸನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಪಂಚತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಷಾ' ಎಂದು ಏಕವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತ್ಯಂತ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳು ಪಂಚಜನರಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು.²

1. "ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಮುತ ಚಕ್ಷುಷಶ್ಚಕ್ಷುರುತ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನಸೋ ಮನೋ ಯೇ ವಿದುಃ ..." ಎಂದು ಕಾಣ್ವಶಾಖೆಯ ಪಾಠ. ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನಾಖ್ಯರೂಪವನ್ನು ಹೇಳದೇ ಕೇವಲ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಾದಿ ಪಂಚಜನರು ಬ್ರಹ್ಮನ ರೂಪವಿಶೇಷವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು 'ಜ್ಯೋತಿಷಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಬಂದಿದೆ. ಪ್ರಕೃತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳೇ ಪಂಚಜನರು ಎಂದು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಅಕ್ಷೇಪ-ಸಮಾಧಾನಗಳು ಯುಕ್ತವಾಗುವುವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಪಂಚಜನಶಬ್ದವಾಚ್ಯರೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಭಾವ.

2. "ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿಃ" (ಬೃ. ೬-೪-೧೬) ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ' ಎಂಬ ಷಷ್ಠ್ಯಂತಪದವು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಷಾ' ಎಂದು ಏಕವಚನಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುವಚನಾಂತಶಬ್ದವಾಚ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಸು ಪಂಚಜನರಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು.

ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣಮ್—೪

॥ ॐ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಚಾಕಾಶಾದಿಷು ಯಥಾವ್ಯಪದಿಶೋಕ್ತೇಃ

ॐ ॥ ೧-೪-೧೪

ಅತ್ರಾವಾಂತರಕಾರಣತ್ವಾಲಿङ್ಗಂ ವಾ ತಾದೃಶಾಕಾಶಾದಿನಾಮ ವಾ ಸಮನ್ವೀ-
ಯತೇ | ಆಕಾಶಾದಿಸಮುಚ್ಚಾಯಕಶ್ಚಃ | ಕಾರ್ಯತ್ವಸಮುಚ್ಚಾಯಕೋ ವಾ | ಆಕಾಶಾದಿ-
ಭವಿತ್ಯಾವೃತ್ತಿಃ | ತದ್ವಿವಿಧತಃ | ನ ವಿರೋಧ ಇತಿ ಚ | “ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ

ನಿಭಿನ್ನಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಐದು ನಿಭಿನ್ನರೂಪಗಳನ್ನು ಪಂಚಜನರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಲ್ಲಿ
ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

¹ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅನ್ನಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದು ಅಥವಾ
ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಪಂಚರೂಪಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

² ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣ—೪

ಓಂ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಚಾಕಾಶಾದಿಷು ಯಥಾ
ವ್ಯಪದಿಷ್ವೋಕ್ತೇಃ ಓಂ (೧-೪-೧೫)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅವಾಂತರಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಅಥವಾ ಅವಾಂತರ
ಕಾರಣವಾಚಿಯಾದ ಆಕಾಶಾದಿ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಮನ್ವಯಮಾಡಲಾಗು
ವುದು. ‘ಚ’ಕಾರವು ಆಕಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುವುದು. ಅಥವಾ
ಕಾರ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮದ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ‘ಆಕಾಶಾದಿಷು’
ಎಂಬ ಪದವು ಅವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುವುದು. ‘ತತ್ತ್ವ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳು
ವುವು ‘ನ ವಿರೋಧಃ’ ಎಂಬ ಪದಗಳೂ ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುವುವು. ‘ಆತ್ಮನ

1 ಮಾಧ್ಯಂದಿನಾಯನ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ, ಚಕ್ಷುಸ್, ಶ್ರೋತ್ರ, ಮನಸ್ ಮತ್ತು
ಅನ್ನ ಎಂಬ ಐದು ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಕಾಣ್ವಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಐದರಲ್ಲಿ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ
ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ನಿಭಿನ್ನ ಐದು ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ತೋರಿದರೂ ವಿರೋಧ
ವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

2. “ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ ಆಕಾಶಾದ್ವಾಯುಃ” (ತೈ. ೨-೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ
ಇಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಕ್ಯ. ಆಕಾಶ, ವಾಯು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾದ
ಆತ್ಮನು ಮಾತ್ರ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೂ ಅವಾಂತರಕಾರಣವಾಚಿಯಾದ ಆಕಾಶ, ವಾಯು ಮೊದಲಾದ
ಶಬ್ದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸ್ಪಷ್ಟ.

ಸಮ್ಮತೌ ” ಇತ್ಯಾದೌ ಕಾರಣತ್ವೇನ ಕಾರ್ಯತ್ವೇನ ಚೋಕ್ತಾಕಾಶಾದಿಶ್ಚ ಪರಮಮುಖ್ಯ-
ವೃತ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ನ ಕೇವಲಂ ಮೂಲಕಾರಣಾತ್ಮೇತ್ಯರ್ಥಃ । ನ ತು ಭೂತಾದಿಃ । ಕುತಃ ?
ಪ್ರಾಗುಕ್ತಹೇತುಭ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ನ ಚ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಸ್ಯ ಶ್ರುತ್ವಾದಿನಯರಿತ್ಯಾ
ವ್ಯङ್ಗ್ಯವ್ಯञ್ಜಕರೂಪತ್ವೇಽಪ್ಯೇಕಸ್ಯ ವಿರೋಧ ಇತಿ ಶङ್ಕಯಮ್ । ಆಕಾಶಾದಿಷು
ಸ್ಥಿತತ್ವಾದಿತಿ ಶೇಷಃ । ನ ವಿರೋಧ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಆಕಾಶಾದಿಶ್ಚುತ್ಪತ್ತೌ ತದಂತಸ್ಥಿ-
ತ್ವೇನ ತಸ್ಯಾಪ್ಯಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾ ಕಾರ್ಯತ್ವಂ, ವಾಯ್ವಾದಿಸ್ಥಿರೂಪವ್ಯಕ್ತಿಹೇತುತ್ವೇನ
ಕಾರಣತ್ವಂ ಚ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಆಕಾಶಾದಿಷು ಸ್ಥಿತತ್ವಮೇವ ಕುತ ಇತ್ಯತ
ಯುಕ್ತಮ್—ಯಥೇತಿ । ಯಥಾ ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣಾವಿದಿತತ್ವಾದಿನಾ “ಸ ಯೋಽತೋಶ್ರುತ”
ಇತ್ಯಾದೌ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟಸ್ತಸ್ಯೋಕ್ತೇರಾಕಾಶಾದಿಷು “ಯ ಆಕಾಶೇ ತಿಷ್ಠನ್ ಯೋ ವಾಯೌ
ತಿಷ್ಠನ್ ” ಇತ್ಯಾದಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಯುಕ್ತೇರಿತ್ಯೇವ ವಾಚ್ಯೇ ಯಥಾ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ

ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಲಕಾರಣನಾದ ಆತ್ಮಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ
ಕಾರಣವೆಂದೂ ಕಾರ್ಯವೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿರುವ ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಪರಮ
ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಈ ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ಭೂತಾಕಾಶ
ಮೊದಲಾದುವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಒಬ್ಬನೇ ವ್ಯಂಗ್ಯನೂ ವ್ಯಂಜಕನೂ ಆಗಿರುವುದರಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವು, ದ್ಯುಭ್ಯಾದ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ವ್ಯಂಗ್ಯ-
ವ್ಯಂಜಕಭಾವರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಒಬ್ಬನಲ್ಲೇ ಅದು ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ಎಂದು
ಶಂಕಿಸಬಾರದು. ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ—“ಇರುವುದರಿಂದ” ಎಂಬ ಪದವನ್ನು
ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು—ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳು
ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಾಗ ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ
ಕಾರ್ಯತ್ವವೂ, ವಾಯು ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ರೂಪದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ
ವಾದುದರಿಂದ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಯುಕ್ತವೆಂದು ಭಾವ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿರುವನು
ಎಂಬುದರಲ್ಲೇ ಏನು ಆಧಾರ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ ‘ಯಥಾ’ ಎಂದು.
ಯಥಾ—ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದ ಅಂದರೆ ಅನಿರೀತವು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ‘ಸ
ಯೋಽತೋಶ್ರುತಃ ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೋ ಅದೇ ಧರ್ಮದಿಂದ
ಯುಕ್ತನಾದವನನ್ನು ‘ಯ ಆಕಾಶೇ ತಿಷ್ಠನ್ ’, ‘ಯೋ ವಾಯೌ ತಿಷ್ಠನ್ ’
ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

“ ಆಕಾಶೋ ತಿष्ठನ್ ” ಇತ್ಯಾದಾವಪಿ ಆಕಾಶಾದೌ ಸ್ಥಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಕುತ ಇತಿ
ನ ಶಿಙ್ಕಯಮ್, ಶ್ರುತ್ಯಂತರೋಕ್ತಾವಿದಿತತ್ವಪ್ರಕಾರಸ್ಯ “ ಯಮಾಕಾಶೋ ನ ವೇದ ”
ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರವಣಾದಿತ್ಯಂತರ್ಯಾಮಿನಯೋಕ್ತನ್ಯಾಯಸ್ಮರಣಾರ್ಥಾ || ೪ ||

ಸಮಾಕರ್ಷಾಧಿಕರಣಮ್—೪

|| ॐ ಸಮಾಕರ್ಷಾತ್ ॐ || ೧-೪-೧೬

ಅತ್ರ ನಯೇ ಜ್ಯೋತಿರ್ನಯ ಇವ ಸರ್ವಶಬ್ದಾ ನ್ಯಾಯಭೇದೇನ ಸಮನ್ವೀಯಂತೇ ।
ತತ್ವಿತಿ ಪ್ರಕೃತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತತ ಇತ್ಯನ್ವೇತಿ । ನ ವಿರೋಧ ಇತ್ಯಸ್ತಿ । ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ

‘ಯಥಾ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟ’ ಎಂಬ ಪದದ ಸಾರ್ಥಕತೆ

‘ಉಕ್ತೇಃ’ ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದ್ದರೂ ‘ಯಥಾ ವ್ಯಪದಿಷ್ಟ’ ಎಂದು
ಹೇಳಿರುವುದು, “ ಆಕಾಶೇ ತಿಷ್ಠನ್ ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲೂ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವವನು
ನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿರುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಆಧಾರವೇನೂ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಾರದು ;
1 ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅವಿದಿತತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು
‘ಯಮಾಕಾಶೋ ನ ವೇದ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ—
ಎಂದು ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಲು.

ಸಮಾಕರ್ಷಾಧಿಕರಣ—೫

ಓಂ ಸಮಾಕರ್ಷಾತ್ ಓಂ (೧-೪-೧೬)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

2 ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣದಂತೆ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲೂ ಯುಕ್ತವಿಶೇಷದಿಂದ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳ
ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುವುದು. ‘ತತ್ತ್ವ’ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿರುವ
ಬ್ರಹ್ಮನು ‘ತತಃ’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಅನ್ವಿತನಾಗುವನು. ‘ನ ವಿರೋಧಃ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು

1. ‘ಸ ಯೋಃತೋಃಶ್ರುತಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಐತರೇಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು
ಅವಿದಿತನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ‘ಯೋ ಆಕಾಶೇ ತಿಷ್ಠನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮದಾರಣ್ಯಕ ಶ್ರುತಿ
ಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆಕಾಶಸ್ಥನನ್ನೂ ‘ಯಮಾಕಾಶೋ ನ ವೇದ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಅದೇ ಪ್ರಕರಣದ
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅವಿದಿತನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶಸ್ಥನೂ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದೆಂದು
ಭಾವ.

2. ‘ಜ್ಯೋತಿರಪಕ್ರಮಾತ್ ತಥಾ ಹ್ಯಧೀಯತ ಏಕೇ’ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೧-೪-೧೦)
ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ.

ಜಗತ್ಪದಮಾಕೃಷ್ಯತೇ । ಸರ್ವಶಬ್ದಾನಾಮಿತಿ ಶೇಷಃ । ಪೂರ್ವೋಕ್ತಹೇತುಭಿಃ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಿ-
ತ್ವೇಽನ್ಯತ್ರ ರೂಪಾದಿನಾ ವ್ಯವಹಾರೇ ಚ ಸಿದ್ಧೇ ಬಾಧಕನಿರಾಸಾರ್ಥಮಿದಂ ಸೂತ್ರಮ್ ।
ಸರ್ವಶಬ್ದಾನಾಂ ತತಃ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸಕಾಶಾಜ್ಜಗತಿ ಸಮ್ಯಗಾಕರ್ಷಾನ್ನ ವೃತ್ತಿ-
ಸಾಮ್ಯಾಪಞ್ಚಾ ತತ್ವಿತ್ಯವಧಾರಣವಿರೋಧ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಸಮಾಕರ್ಷೋಕ್ತಿಯಾ ವಿಷ್ಣೌ
ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿರನ್ಯತ್ರ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿರिति ಮುಖ್ಯತಾರತಮ್ಯಸೂಚನಾತ್ ತತ್ವಿತ್ಯವ-
ಧಾರಣೋಪಪತ್ತಿರिति ಭಾವಃ । ಸಮಿತ್ಯುಕ್ತಿರನ್ಯತ್ರ ಮುಖ್ಯತ್ವಮೇವ ನ ಲಕ್ಷಣಾದಿ

ಅನುವೃತ್ತಿ ಹೊಂದುವುವು. ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಜಗತ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ
ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಸರ್ವಶಬ್ದಾನಾಂ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲ ಶಬ್ದಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕವೆಂದೂ
ಹಾಗೆಯೇ ರೂಢಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳ ವ್ಯವಹಾರವೂ
ಸಿದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ ಬಾಧಕಪರಿಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಈ ಸೂತ್ರ ಬಂದಿದೆ. ಸಕಲ ಶಬ್ದ
ಗಳನ್ನೂ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಜಗತ್ತಿನೆಡೆಗೆ ಸಮೀಚೀನವಾಗಿ ಸೆಳೆಯುವುದರಿಂದ,¹ ಬ್ರಹ್ಮ
ಮತ್ತು ಜಗತ್ತು ಎರಡರ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಶಬ್ದಗಳ ವೃತ್ತಿ² ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದೆಂದು
ಆಪಾದಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸಕಲಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂಬ ಅವಧಾರಣಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ಮಾಡಲಾಗ
ದೆಂದು ಅರ್ಥ. ಸಮಾಕರ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಪರಮಮುಖ್ಯ
ವೃತ್ತಿ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ ಎಂದು ಶಬ್ದಗಳ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಲ್ಲೇ
ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸಕಲಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂಬ ಅವಧಾರಣ
ಉಪಪನ್ನವೆಂದು ಭಾವ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಳಿದು ಇತರ ವಸ್ತುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಶಬ್ದಗಳ
ಸಂಬಂಧ ಮುಖ್ಯವೇ ಹೊರತು ಅಮುಖ್ಯವಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲು 'ಸಮ್' ಶಬ್ದ
ವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಇತರ ಕೆಲವು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ
ಪ್ರಮೇಯಗಳ ಭೇದ

3 'ಸಾಕ್ಷಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು
ಜಗತ್ತಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಹಾನ, ಉಪಾದಾನ ಮೊದಲಾದ

1. ಸಮ್ಯಗ್ ಆಕರ್ಷಃ ಸಮಾಕರ್ಷಃ. ಶಬ್ದಗಳ ಪರಮಮುಖ್ಯಸಂಬಂಧ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ
ಇರುವುದು. ಅದರೂ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಸಮಾಕರ್ಷಿಸಿ—ಸಮೀಚೀನವಾಗಿ ಸೆಳೆದು—
ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗುವುದು.

2. ಶಬ್ದಗಳ ಸಂಬಂಧ.

3. 'ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸಮೀಚೀನಂ ಜೈಮಿನಿಃ' (ಬ್ರ. ಸೂ. ೧-೨-೨೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ.

ರಿತಿ ಸ್ವಚನಾಯ । ಸಾಕ್ಷಾದಿತ್ಯತ್ರ ವಿಷ್ಣುವಾಚಿನಾಂ ಜಗತಿ ಪ್ರಯೋಗೇ ಹಾನಾದಿ-
ವ್ಯವಹಾರಃ ಫಲಮಿತಿ, ಶರೀರೇತ್ಯತ್ರ ತತ್ತತ್ತ್ವದ್ವಾಚ್ಯಬ್ರಹ್ಮಸಮ್ಬಂಧಸ್ತತ್ರ
ನಿಮಿತ್ತಮಿತಿ, ಕಲ್ಪನೇತ್ಯತ್ರ ರೂಪಾದಿರಸ್ತೀತಿ, ಅತ್ರ ತು ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ-
ತಾರತಮ್ಯಮಸ್ತೀತ್ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ।

ವಿಷ್ಣಾವುತ್ಕೃಷ್ಟವೃತ್ತೌ ಕಥಂ ಜಗತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿರೀಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಾತ್ ॐ ॥ ೧-೪-೧೪

ಶಬ್ದಾನಾಮಿತ್ಯಸ್ತಿ । ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಾದಿತ್ಯಾವರ್ತತೇ । ದ್ವಿತೀಯಂ ಜ್ಞಾನ-
ಪರಮ್ । ಶಬ್ದಾನಾಂ ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಾಲ್ಲೋಕಾನಾಂ ಜಗತಿ ವ್ಯವಹಾರಾದ್ವೇತೋ-
ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಾತ್ ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಜ್ಞಾನಾತ್ತತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿರೀತಿ ಶೇಷಃ । ಲೋಕಾನಾಂ

ವ್ಯವಹಾರವೇ ಫಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ 1 'ಶರೀರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಯಾಯಾ
ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದೇ ಆಯಾಯಾ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಆಯಾಯಾ
ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲು ನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. 2 'ಕಲ್ಪನ' ಇತ್ಯಾದಿ
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ರೂಪಿ ಮೊದಲಾದವು
ಗಳಿರುವುದೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲೂ ದರೋ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಲ್ಲೂ
ತಾರತಮ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣು ವಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ಯ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದಾದರೆ ಜಗತ್ತಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇರುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಾತ್ ಓಂ (೧-೪-೧೫)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

'ಶಬ್ದಾನಾಂ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಜಗದ್ವಾಚಿ-
ತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಎರಡನೆಯ ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವ
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಜ್ಞಾನವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ, ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಾತ್—
ಜಗತ್ತಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜನಗಳ ವ್ಯವಹಾರವಿರುವುದರಿಂದ, ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಾತ್—ಶಬ್ದ
ಗಳು ಜಗದ್ವಾಚಿಕವೆಂಬ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ 'ಜಗತ್ತಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳ
ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇರುವುದು' ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಜನರು ಜಗತ್ತಿನ

1. ಶರೀರರೂಪಕವಿಸ್ತೃತಗೃಹೀತೇಃ ದರ್ಶಯತಿ ಚ' (ಬ್ರ. ಸೂ. ೧-೪-೧)

2. 'ಕಲ್ಪನೋಪದೇಶಾಚ್ಚ ಮಧ್ವಾದಿನದವಿರೋಧಃ' (ಬ್ರ. ಸೂ. ೧-೪-೧)

ಜಗತ್ಯೇವ ಶಬ್ದವ್ಯವಹಾರೇಣ ತತ್ರೈವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಫಲಾತ್ತತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿರ್ಬ್ರಹ್ಮಣಿ
ಮುಖ್ಯತ್ವಾಜ್ಞಾನಮೂಲೇತಿ ಭಾವಃ ।

ಉಕ್ತಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಜೀವಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಾದಿತಿ ಚೇತ್ತದ್ವಯಾಖ್ಯಾತಮ್

ॐ ॥ ೧-೪-೧೮

ತದಧೀನತ್ವಾದರ್ಥವದಿತಿ ನೇತಿ ಚ ಮೃಣ್ಮುಕ್ತಾಽನುವರ್ತತೇ । ಶಬ್ದಜಾತಂ
ಸರ್ವಸ್ಯ ತದಧೀನತ್ವಾತ್ತತ್ರಾರ್ಥವದಿತಿ ನ ಯುಕ್ತಮ್ । “ಅಸ್ಯ ಯದೇಕಾಂ ಶಾಖಾಂ
ಜೀವೋ ಜಹಾತೃತಃ ಸಾ ಶುಷ್ಯತಿ” ಇತಿ ಜೀವೇ ಕ್ವಚಿತ್, “ವಾಯುನೈವ ಹಿ ಲೋಕಾ
ನೇನೀಯಂತೇ” ಇತಿ ವಾಯೌ ಸರ್ವತ್ರ ತದಧೀನತ್ವರೂಪಲಿಂಗಂ ಶ್ರೂಯತೇ । ತಸ್ಮಾಲ್ಲಿಂಗಾ-

ವಿಷಯದಲ್ಲೇ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವ್ಯವಹರಿಸುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲೇ ಶಬ್ದ
ಗಳ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ
ಎಂಬ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಇಲ್ಲದೇ ಜಗತ್ತಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲೇ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುದು
ಎಂದು ಭಾವ.

ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಜೀವಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಾದಿತಿ ಚೇತ್

ತದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ ಓಂ (೧-೪-೧೮)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ತದಧೀನತ್ವಾದರ್ಥವತ್’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಮತ್ತು ‘ನ’ ಎಂಬ ಪದ
ಮಂಡೂಕಪುರಾಣದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಸರ್ವವೂ ಭಗವದಧೀನವಾದ್ದರಿಂದ
ಸಕಲಶಬ್ದಗಳೂ ಭಗವಂತನನ್ನೇ ಹೇಳುವವು ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. “ಅಸ್ಯ
ಯದೇಕಾಂ ಶಾಖಾಂ ಜೀವೋ ಜಹಾತೃತಃ ಸಾ ಶುಷ್ಯತಿ”¹ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವ
ನಿಗೆ ಕೆಲವು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ “ವಾಯುನೈವ ಹಿ ಲೋಕಾ ನೇನೀಯಂತೇ”² ಎಂಬುದಾಗಿ

1. ಜೀವ ಅಂದರೆ ಅನಿರುದ್ಧಾಖ್ಯ ಭಗವಂತನು ಜೀವವೃಕ್ಷದ ಯಾವ ಶಾಖೆಯನ್ನು
ತೃಪ್ತಿಸುವನೋ ಆ ಶಾಖೆಯು ಒಣಗುವುದು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತರೀತ್ಯಾ ಈ ಭಂದೋಗಶ್ರುತಿಯ
ಅರ್ಥ. ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ ಜೀವನೇ ಜೀವಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಆಶಂಕೆ.

2. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲ ಜನರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆತೀತಿಯಾಗಿ
ಪ್ರೇರಿತರಾಗುವರು ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ
ಇಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ.

ತಯೋರಪಿ ಶಬ್ದಜಾತಮರ್ಥವತ್ । ಮುಖ್ಯತಸ್ತಯೋರಪಿ ವಾಚಕಮಿತಿ चेन्न ।
यतस्तल्लिङ्गं व्याख्यातं तदन्तर्यामिसम्बन्धितयेत्यर्थः ।

ननु न वैदिकशब्दानां मुमुक्षुं प्रति कर्मदेवतादौ समाकर्षेण फलं
तस्य फलान्तरानिच्छत्वात् मोक्षस्य ब्रह्मज्ञानादेव सिद्धेरत आह—

॥ ॐ अन्यार्थं तु जैमिनिः प्रश्नव्याख्यानाभ्यामपि
चैवमेके ॐ ॥ १-४-१९

जगद्वाचित्वमित्यस्ति । शब्दानामिति च । अन्येति प्रकृतजीवा-
द्यन्यब्रह्मवाची सन् तज्ज्ञानपरः । तुरेव । शब्दानां जगद्वाचित्वं

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸರ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲೆಯೂ ತದಧೀನತ್ವಲಿಂಗವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆ
ಲಿಂಗದಿಂದಾಗಿ ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ಸಕಲ ಶಬ್ದಗಳೂ ಅರ್ಥವತ್ತಾಗುವುವು ಅಂದರೆ ಮುಖ್ಯ
ವಾಗಿ ಜೀವ-ವಾಯುಗಳಿಗೂ ಶಬ್ದಗಳು ವಾಚಕವಾಗುವುವು ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ.
ಏಕೆಂದರೆ, ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಆ ಲಿಂಗವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡ
ಲಾಗಿದೆ¹ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಮೋಕ್ಷವು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ, ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ
ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಳಿದು ಇತರ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ವೈದಿಕ
ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕರ್ಮದೇವತೆ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾಕರ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ
ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ಯಾವ ಫಲವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಅನ್ಯಾರ್ಥಂ ತು ಜೈಮಿನಿಃ ಪ್ರಶ್ನವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಭ್ಯಾಮಪಿ
ಚೈವಮೇಕೇ ಓಂ (೧-೪-೧೯)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಂ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
‘ಶಬ್ದಾನಾಂ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಅನ್ಯ’ಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಕ್ತರಾಗಿರುವ
ಜೀವ ಮೊದಲಾದವರಿಗಿಂತ ಅನ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೂ ಪ್ರಕೃತ
ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಸರವಾದುದು. ‘ತು’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಏವ’ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಶಬ್ದಾನಾಂ

1. . . . ಉಪಾಸಾತ್ಮವಿಧ್ಯಾದಾಶ್ರಿತತ್ವಾದಿಹ ತದ್ಯೋಗಾಚ್ಛ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೧-೧-೩೧)
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ.

ವೈದಿಕಶಬ್ದಾನಾಂ ಮುಮುಕ್ಷುಂ ಪ್ರತಿ ಕರ್ಮದೇವತಾದಿಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಂ ಅನ್ಯಾರ್ಥಂ ತು
 ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾರ್ಥಮೇವ । ಕುತಃ ? “ಕस्ಮಿನ್ತು ಭಗವೋ ವಿಜ್ಞಾತೇ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಜ್ಞಾತಂ
 ಭವತಿ” ಇತಿ ಶೌನಕಪ್ರಶ್ನಾತ್ । “ತಸ್ಮೈ ಸ ಹೋವಾಚ ದ್ವೇ ವಿಧೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ”
 ಇತ್ಯಜ್ಞಿರಸೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾತ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಹೇತುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ತಥಾ “ಕಥಂ ನು
 ಭಗವಸ್ಸ ಆದೇಶಃ” ಇತಿ, “ಯಥಾ ಸೌಮ್ಯೈಕೇನ” ಇತಿ ಶ್ವೇತಕೇತುಹಾಲಕ-
 ಪ್ರಶ್ನವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಕಸ್ಮಿನ್ ಜ್ಞಾತೇ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಂ ಸಫಲಂ ಭವತೀತಿ
 ಪ್ರಶ್ನೇ ಪರಿವಿಧಾವಿಷಯಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನೇನ ಭವತೀತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನತಾತ್ಪರ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।
 ಅಪಿ ಚ ನ ಕೇವಲಮರ್ಥಾದಿತಿಸಿದ್ಧಯತಿ । ಕಿಂತು ಸ್ಪಷ್ಟಂ ಚೈವಮೇಕೇ ಶಾಖಿನೋ
 “ಯಸ್ತನ್ಮ ವೇದ ಕಿಮೃಚಾ ಕರಿಷ್ಯತಿ” ಇತಿ ಪಠಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಜಗದ್ವ್ಯಾಚಿತ್ವಂ-ಮುಮುಕ್ಷುವನ್ನು ಕುರಿತು ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳು ಕರ್ಮ, ದೇವತೆ
 ಮೊದಲಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಹೇಳುವುದು, ಅನ್ಯಾರ್ಥಂ ತು-ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿಯೇ.
 ಏಕೆಂದರೆ, “ಕಸ್ತನ್ನು ಭಗವೋ ವಿಜ್ಞಾತೇ ಸರ್ವಮಿದಂ ವಿಜ್ಞಾತಂ ಭವತಿ”
 (ಮು.ಂ ೧-೧೩-೪) ಎಂದು ಶೌನಕನ ಪ್ರಶ್ನೆಯಿಂದ ಮತ್ತು “ತಸ್ಮೈ ಸ ಹೋವಾಚ
 ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ”¹ ಎಂದು ಅಂಗಿರಸನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ—ಈ ಹೇತುಗಳಿಂದ
 ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹಾಗೆಯೇ, “ಕಥಂ ನು ಭಗವಃ ಸ ಆದೇಶೋ ಭವತಿ” ಎಂದು,
 “ಯಥಾ ಸೋಮ್ಯೈಕೇನ” (ಛಾಂ. ೬-೧-೩-೪) ಎಂದು ಶ್ವೇತಕೇತು-ಉದ್ದಾಲಕರ
 ಪ್ರಶ್ನವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಯಾವುದನ್ನು ತಿಳಿದರೆ ಎಲ್ಲ ಜ್ಞಾನವು
 ಸಫಲವಾಗುವುದು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಪರಿವಿಧ್ಯಾವಿಷಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ
 ಸಫಲವಾಗುವುದು ಎಂದು ಉತ್ತರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ.
 ಮತ್ತು ಮುಮುಕ್ಷುವನ್ನು ಕುರಿತು ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳು ಕರ್ಮದೇವತಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳು
 ವುದು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಎಂಬುದು ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ,
 ಕೆಲವು ಶಾಖೆಯವರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ² “ಯಸ್ತನ್ಮ ವೇದ ಕಿಮೃಚಾ ಕರಿಷ್ಯತಿ”
 (ಋ. ೧-೧೬೪-೩೯) ಎಂದು ಪಠಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ

1. “ಹೇ ಭಗವನ್ ! ಯಾವುದನ್ನು ತಿಳಿದರೆ ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಸಫಲವಾಗುವುದು”
 ಎಂದು ಶೌನಕರ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಇದಕ್ಕುತ್ತರವಾಗಿ ಅಂಗಿರಸರು “ಅಪರವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಕರ್ಮಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ
 ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಈ ಜ್ಞಾನವು ಪರಿವಿಧ್ಯಾವಿಷಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಫಲವಾಗುವುದು”
 ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪರಾಪರವಿದ್ಯೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಲುಪಕ್ರಮಿಸುವರು.

2. ಪರಿಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸರ್ವವೇದಗಳ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಎಂದು ತಿಳಿಯದವರು ಕೇವಲ ಕರ್ಮಾದಿ
 ಪರವಾದ ವೇದಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಫಲವೇನು ? —ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

ವೈದಿಕಶಬ್ದಾನಾಂ ಜಗದ್ರಾಚಿತ್ವಮನ್ಯಾರ್ಥಮಿತಿ ನ ಯುಕ್ತಮ್ । ಪ್ರತಿಪದಂ
ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವೋಕ್ತಯಾಽಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಸಿದ್ಧೇರತ ಆಹ—

॥ ॐ ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಾತ್ ॐ ॥ ೧-೪-೨೦

ನಿಮಿತ್ತಪञ್ಚಮೀಯಮ್ । ವೈದಿಕಶಬ್ದಾನಾಮನ್ಯಾರ್ಥಂ ಜಗದ್ರಾಚಿತ್ವ-
ಮಿತ್ಯಸ್ತಿ । ಕುತಃ ? ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಾನಿಮಿತ್ತಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಕರ್ಮದೇವತಾದಿ-
ವಾಚಿತಯಾ ಸ್ಥಿತವಾಕ್ಯಾನಾಮಂತತೋ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವಮಿತ್ಯೇವಂರೂಪವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಾಭಾವೇ
ಮಂದಾನಾಂ ಪ್ರತಿಪದಾನ್ವಯಾಯೋಗ್ಯತಯಾ ತತ್ರ ವೈಮುಖ್ಯಮಿತ್ಯಾದಿದೋಷಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ
ಭಾವಃ ॥

ಪ್ರತಿಯೋಂದು ವೈದಿಕಪದವೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರವೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೇ ವೇದದಿಂದ
ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳು
ಜಗತ್ತಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುವು ಎಂಬ ವಾದ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಗೆ
ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯಾತ್ ಓಂ (೧-೪-೨೦)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಇಲ್ಲಿ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿಯು ‘ನಿಮಿತ್ತ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ‘ವೈದಿಕ-
ಶಬ್ದಾನಾಂ ಅನ್ಯಾರ್ಥಂ ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಂ’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿ
ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಜಗತ್ತಿನ ಇತರ
ಪದಾರ್ಥಗಳ ವಾಚಕವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವಾದುದು. ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯದ
ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯವೆಂದರೆ ಕರ್ಮ, ದೇವತಾ ಮೊದಲಾದವು
ಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ
ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯಾನ್ವಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಪ್ರತಿಪದವನ್ನೂ
ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯಮಾಡುವ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಮಂದರಿಗೆ ಸಮನ್ವಯ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಮುಖತೆಯುಂಟಾಗುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬಂದೀತು ಎಂದು
ಭಾವ.

ಅನ್ಯಾರ್ಥ ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ತವಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತತ್ಕಥಮಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ೐ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಸಿद्धೇರ್ಲಿङ್ಗಮಾಶ್ಮರಥ್ಯಃ ೐ ॥ ೧-೪-೨೧

ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ತವಮನ್ಯಾರ್ಥಮಿತ್ಯಸ್ತಿ । ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಸಿद्धೇ: “ನಾನ್ಯಃ ಪನ್ಥಾ ಅಯನಾಯ” ಇತಿ ಜ್ಞಾನಮೇವ ಮುಕ್ತಿಹೇತುರिति ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತಾರ್ಥನಿಶ್ಚಯಸ್ಯ ಲಿङ್ಗಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ತವಂ ಲಿङ್ಗಂ ಜನಕಂ ಸತ್ ಅನ್ಯಾರ್ಥಂ ಭವತೀತ್ಯಾಶ್ಮರಥ್ಯೋ ಮನ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಸವಿಸ್ತರಂ ಕರ್ಮಾದಿಪ್ರಕಾರೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತೇ ಸತಿ ಕರ್ಮಣಾಂ ಶ್ರುದ್ರಫಲಕತ್ವಜ್ಞಾನಾತ್ ತಜ್ಞಾನೇನಾಶ್ರುದ್ರಫಲಕಂ ಜ್ಞಾನಮೇವೋಪಾದೇಯಮिति ವೈರಾಗ್ಯ-ಜನನದ್ವಾರಾ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಭವತೀತಿ ಭಾವಃ ॥

ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ತವಮನ್ಯಾರ್ಥಮಿತ್ಯೇತತ್ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣಾಪ್ಯಾಹ—

॥ ೐ ಉಕ್ರಮಿಷ್ಯತ ಏವಂ ಭಾವಾದಿತ್ಯೌಡುಲೋಮಿಃ ೐ ॥

೧-೪-೨೨

ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಜಗದ್ವಾಚಕವಾಗುವೆ ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಸಿದ್ಧೇರ್ಲಿಂಗಮಾಶ್ಮರಥ್ಯಃ ಓಂ (೧-೪-೨೧)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ತವಂ ಅನ್ಯಾರ್ಥಂ’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಸಿದ್ಧೇಃ—‘ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ ಅಯನಾಯ’ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವಿಷಯದ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ, ಲಿಂಗಂ-ಕಾರಣವಾಗುವ ಮೂಲಕ ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳ ಜಗದ್ವಾಚಕತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದು ಆಶ್ಮರಥ್ಯರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸವಿಸ್ತರವಾಗಿ ಕರ್ಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದಾಗ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವು ಹೊದುವೆಂದೂ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವೇ ಉಪಾದೇಯವೆಂದೂ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳ ಜಗದ್ವಾಚಕತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳು ಜಗತ್ತಿನ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದಲೂ ನಿರೂಪಿಸುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಉತ್ಕ್ರಮಿಷ್ಯತ ಏವಂಭಾವಾದಿತ್ಯೌಡುಲೋಮಿಃ ಓಂ
(೧-೪-೨೨)

ಶಬ್ದಾನಾಂ ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಮನ್ಯಾರ್ಥಂ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾರ್ಥಮ್ | ಕಥಮ್ ? ಉಕ್ರಮಿಷ್ಯತಃ
ಬನ್ಧಾತ್ ಜ್ಞಾನೇನೋಕ್ರಮಣಮಿच्छತಃ ಪುಂಸಃ ಮುಮುಕ್ಷೋರೆವಂ ಜ್ಞಾನಹೇತುತಯಾ ಕರ್ಮಾದಿ-
ರ್ಭಾವಾದವಶ್ಯಮ್ಭಾವಾತ್ | ಅವಶ್ಯಕತ್ವಾದಿತಿ ಯಾವತ್ | ಇತ್ಯೌಡುಲೋಮಿರ್ಮನ್ಯತ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | “ವಿವಿಧಿಷಂತಿ ಯಜ್ಞೇನ” ಇತ್ಯಾದೇರ್ಮನಶ್ಶುದ್ಧಿವ್ಯರ್ಥತಯೋಪಾದೇಯತ್ವಾತ್
ಕರ್ಮಣಸ್ತದ್ವಾಚಿತ್ವಮ್ | ಮನಶ್ಶುದ್ಧಿದ್ವಿದ್ವಾರಾ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಮಿತಿ ಭಾವಃ ||

ಅನ್ಯಾರ್ಥಂ ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವಮಿತ್ಯೇತದನ್ಯಥಾಪ್ಯಾಹ—

॥ ೐ ಅವಸ್ಥಿತೇರिति काशकृत्स्नः ॐ ॥ ೧-೪-೨೩

ಬ್ರಹ್ಮಣಿತಿ ಪ್ರಕೃತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ವೇತಿ | ಕರ್ಮದೇವತಾದಿಜಗತೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯವಸ್ಥಿತೇ,
ಅನ್ಯಾರ್ಥಮ್ “ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧಾರಣಃ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸರ್ವಾಧಾರತ್ವಪ್ರಕಾರಕ-

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಶಬ್ದಗಳ ಜಗದ್ವಾಚಿತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗಿಯಾಗುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ,
ಉತ್ಕೃಷ್ಟಮಿಷ್ಯತಃ-ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸಂಸಾರಬಂಧದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು
ಬಯಸುವ ಮುಮುಕ್ಷುಪುರುಷನಿಗೆ, ಏವಂ-ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಜ್ಞಾನಹೇತುವಾಗಿ,
ಭಾವಾತ್-ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಎಂದು ಟಿಡುಲೋಮಿಗಳು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ
ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ವಿವಿಧವಂತಿ ಯಜ್ಞೇನ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಮನಃಶುದ್ಧಿ
ವಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳು ಅನುಷ್ಠೇಯವಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಕರ್ಮವಾಚಕತ್ವವು ಮನಃ
ಶುದ್ಧಿಯ ಮೂಲಕ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳು ಜಗದ್ವಾಚಿಯಾಗುವುದು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗಿ ಎಂಬ
ದನ್ನು ಬೇರೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅವಸ್ಥಿತೇರಿತಿ ಕಾಶಕೃತ್ಸ್ನಃ ಓಂ (೧-೪-೨೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಪ್ರಕೃತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ‘ಬ್ರಹ್ಮಣಿ’ ಎಂಬ ಪದದ ಮೂಲಕ ಅನ್ವಿತನಾಗು
ವನು. ಕರ್ಮ, ದೇವತೆ ಮೊದಲಾದ ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ,
ಅನ್ಯಾರ್ಥಂ - ‘ಏಷ ಸೇತುರ್ವಿಧಾರಣಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ‘ಬ್ರಹ್ಮನು
ಸರ್ವಾಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ’ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲು ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳು ಆಶ್ರಿತ

ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿರ್ಯಮ್ ಆಧೇಯರೂಪಕರ್ಮಾದಿಜಗದ್ವಾಚಿತ್ತವಮಿತಿ ಕಾಶಕೃತ್ಸೋ
ಮನ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಶಿಷ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧಚರ್ಯಂ ಜೈಮಿನ್ಯಾಶ್ರುತಿಃ ॥ ೫ ॥

ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣಮ್—೬

॥ ॐ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪ್ರಾಪ್ತಾಂತಾನುಪರೋಧಾತ್ ॐ ॥

೧-೪-೨೪

ಅತ್ರ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ಸಮನ್ವಿಯಂತೇ । ಶ್ರೀವಾಚಿತಯಾ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾತ್
ಪ್ರಕೃತಿಪದಸ್ಯಾನ್ಯೋಪಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್ । ತತ್ತ್ವಿತೀಯಾಸ್ತಿ । “ಸೌಖ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಃ”
ಇತ್ಯಾಶ್ರುತಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಮುಖ್ಯತೋ ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ನ ತು ಶ್ರೀತತ್ವಾದಿ । ಕುತಃ ?

ವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಹೇಳುವವು ಎಂದು ಕಾಶಕೃತ್ಸ್ಮರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರೆಂದು
ಭಾವ. ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದು ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ
ಯನ್ನು ತಂದುಕೊಡಲು.

ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ—೬

ಓಂ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪ್ರಾಪ್ತಾಂತಾನುಪರೋಧಾತ್ ಓಂ
(೧-೪-೨೪)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸಮನ್ವಯಮಾಡಲಾಗುವುದು.
ಲಕ್ಷ್ಮೀವಾಚಕವಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇತರ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ
ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ‘ತತ್ತ್ವ’ ಎಂಬ
ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವವು.

‘ಸೌಖ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳು
ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಶ್ರೀತತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, 1 ‘ಹಂತ
ಏತಮೇವ ಪುರುಷಂ ಸರ್ವಾಣಿ ನಾಮಾನಿ ಅಭಿವಂದಂತಿ’ ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮತ್ತು

1. “ಪೂರ್ಣನಾದ ಭಗವಂತನನ್ನೇ ಎಲ್ಲ ಶಬ್ದಗಳು ಸರಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳು
ವುವು” ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಭಾಗದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. “ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳು ಹೇಗೆ ಸಮುದ್ರಾಭಿಮುಖ
ವಾಗಿಯೇ ಹರಿದು ಸಮುದ್ರವನ್ನೇ ಪ್ರವೇಶಿಸುವವೋ ಹಾಗೆ ಎಲ್ಲ ಶಬ್ದಗಳು ಇತರ ಪದಾರ್ಥ
ಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಅಂತಃ ಭಗವಂತನನ್ನೇ ಹೇಳುವವು” ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತಭಾಗದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

“ಹಂತೈತಮೇವ ಪುರುಷಂ ಸರ್ವಾಣಿ ನಾಮಾನ್ಯಭಿವದಂತಿ” ಇತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, “ಯಥಾ ನಥಃ ಸ್ಯಂದಮಾನಾಃ ಸಮುದ್ರಾಯಣಾಃ ಸಮುದ್ರಮಭಿವಿಶಂತಿ ಏವಮೇವೈತಾನಿ ನಾಮಾನಿ” ಇತಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ । ತಯೋರನುಪರೋಧಾತ್ತದನುಸಾರಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಅನ್ಯಥಾ ತದುಪರೋಧಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಸರ್ವಸ್ತ್ರೀಶಬ್ದಸಮುಚ್ಚಾಯಕಃ ಚ ಇತಿ ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪಿ । ನ ಕೇವಲಂ ಪುಮಾನ್ ಕಿನ್ತ್ವವ್ಯವಹಿತಸ್ಥಿತಿಹೇತುತ್ವರೂಪಸ್ತ್ರೀತ್ವಾತ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಸರ್ವ-ಶಬ್ದವಾಚ್ಯೋ ವಿಷ್ಣುರिति ಸಮುಚ್ಚಿನೋತಿ । ತೇನ ಸ್ತ್ರೀತ್ವಂ ಚೇತ್ ಪುಂಸ್ತ್ವಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ನ ಶङ್ಕಯಮಿತಿ ಟೀಕಾಚಂದ್ರಿಕಯೋಕ್ತಮ್ । ಪ್ರಾಗುಕ್ತಹೇತುಭಿರೇವ ಪೂರ್ವತ್ರೈವ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಸಿದ್ಧಾವಪಿ “ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ” ಇತ್ಯತ್ರ ಸರ್ವಶಬ್ದೇ ಸಕ್ಷೋಚಶಕ್ಷಾನಿರಾಸಾಯ ಪುನಃ ಸಾಧಕೋಕ್ತಿಃ ॥

“ಯಥಾ ನದ್ಯಃ ಸ್ಯಂದಮಾನಾಃ ಸಮುದ್ರಾಯಣಾಃ ಸಮುದ್ರಮೇವಾಭಿವಿಶಂತಿ ಏವಮೇವ ಏತಾನಿ ನಾಮಾನಿ” ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳು ಭಗವದ್ವಚಕ ಅಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ-ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳ ವಿರೋಧ ಬಂದೀತು ಎಂದು ಭಾವ.

ಸೂತ್ರದ ‘ಚ’ ಶಬ್ದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಭೇದ

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಸರ್ವಸ್ತ್ರೀಶಬ್ದಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಿಕಾಗಳಲ್ಲಿ —ಭಗವಂತನು ಕೇವಲ ಪುರುಷನಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ವ್ಯವಧಾನವೇ ಇಲ್ಲದೇ ಪ್ರಸವಹೇತು ವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವನ್ನೂ ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪುಂಸ್ತ್ವವಿರಲಾರದು ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ—ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಅಧಿಕರಣ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆಯೇ ಭಗವಂತನು ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ‘ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಬಹುದು ಎಂಬ ಸಂದೇಹವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಅಭಿಧ್ಯೋಪದೇಶಾच्च ॐ ॥ ೧-೪-೨೪

ಪ್ರಕೃತಿರೀತೃನು ವರ್ತಮಾನಮಾವರ್ತತೇ | ದ್ವಿತೀಯಂ ಭಾವಪ್ರಧಾನಮ್ | ಯೋಗ್ಯ-
ತಯಾಽಭಿಧ್ಯೇತೃನೇನಾನ್ವೇತಿ | ಅಭಿಧ್ಯೇತೃಪ್ಯಾವರ್ತತೇ | ದ್ವಿತೀಯಂ ಭಾವಪ್ರಧಾನಮ್ |
ಪ್ರಕೃತಿಬ್ರಹ್ಮೈವ | ಕುತಃ ? ಪ್ರಕೃತೃತ್ವೇನ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವೇನಾಭಿಧ್ಯಾಯಾಃ
ಇಚ್ಛಾಯಾ ಉಪದೇಶಾತ್ | “ಪ್ರಕೃತಿರ್ವಾಸನೇತ್ಯೇವಂ ತವೇಚ್ಛಾಽನಂತ” ಇತಿ ಸ್ಮೃತೌ
ತಥಾ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಭಿಧ್ಯಾತ್ವೋಪದೇಶಾದಿಚ್ಛಾರೂಪತ್ವೋಪದೇಶಾತ್ | “ಸೋಽಭಿಧ್ಯಾ
ಸ ಜ್ಞಾತಿಃ” ಇತಿ ಶ್ರುತಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯೇಚ್ಛಾತ್ಮಕತ್ವಾच्च
ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಭಾವಃ ||

ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ
ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅಭಿಧ್ಯೋಪದೇಶಾಚ್ಚ ಓಂ (೧-೪-೨೫)

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿ
ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆವೃತ್ತಿಗೊಂಡ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು ಭಾವಪ್ರಧಾನ
ವಾದುದು. ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯವಾದ ‘ಅಭಿಧ್ಯಾ’ ಎಂಬ ಪದದೊಡನೆ ಅನ್ವಿತವಾಗು
ವುದು. ‘ಅಭಿಧ್ಯಾ’ ಎಂಬ ಪದವೂ ಆವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ‘ಅಭಿಧ್ಯಾ’
ಪದವು ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾದುದು.¹ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಏಕೆಂದರೆ,
‘ಪ್ರಕೃತಿರ್ವಾಸನೇತ್ಯೇವಂ ತವೇಚ್ಛಾಽನಂತ’² ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವೇನ-
ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು, ಅಭಿಧ್ಯೆಯನ್ನು ಅಂದರೆ ಇಚ್ಛೆಯ ಉಪದೇಶವಿರುವುದ
ರಿಂದ. ಅಂತೆಯೇ, ‘ಸೋಽಭಿಧ್ಯಾ ಸ ಜ್ಞಾತಿಃ’³ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ,

1. ಅಭಿಧ್ಯಾತ್ವ ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವುದು.

2. ಮಹಾಮಾಯೇತ್ಯವಿದ್ಯೇತಿ ನಿಯತಿರ್ಮೋಹಿನೀತಿ ಚ |

ಪ್ರಕೃತಿರ್ವಾಸನೇತ್ಯೇವಂ ತವೇಚ್ಛಾಽನಂತ ಕಥ್ಯತೇ ||

ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಸ್ಮೃತಿ. “ಹೇ ಅನಂತ ! ನಿನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಮಹಾ
ಮಾಯಾ, ಅವಿದ್ಯಾ, ನಿಯತಿ, ಮೋಹಿನೀ, ಪ್ರಕೃತಿ, ವಾಸನಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕರೆಯು
ವರು” ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

3. “ಸೋಽಭಿಧ್ಯಾ ಸ ಜ್ಞಾತಿಃ ಸ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಸ ಆನಂದಃ” ಎಂದು ಭಾಷ್ಯೋದಾಹೃತ
ಶ್ರುತಿ. “ಪರಮಾತ್ಮನು ಇಚ್ಛಾ, ಪ್ರೇರಣೆ, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಆನಂದ—ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿದ್ದಾನೆ”
ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

ಆದ್ಯೋಕ್ತಂ ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪಂ ದ್ವಿತೀಯೋಕ್ತಂ ಪಾರಂಪರ್ಯರೂಪಂ ಚ ಮಾನಂ ವಿನಾ
ವಿಶಿಷ್ಟ ಮಾನಾಭಾವಾತ್ ಕಥಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಚೋಭಯಾಮ್ನಾನಾತ್ ॐ ॥ ೧-೪-೨೬

ಚ ಏವ । ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಬ್ರಹ್ಮೇವ । ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಚೋಭಯಾಮ್ನಾನಾತ್ ಸಾಮಾನ್ಯಪಾರಂಪರ್ಯೇ
ವಿನೋಭಯಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಶಬ್ದತ್ವಸ್ಯ ಪುರುಷತ್ವಸ್ಯ ಚಾಮ್ನಾನಾತ್ । “ಏಷ ಸ್ತ್ರೀ
ಏಷ ಪುರುಷಃ” ಇತಿ ಶ್ರುತಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ನಿಮಿತ್ತಾಭಾವಾನ್ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಆತ್ಮಕೃತೇಃ ಪರಿಣಾಮಾತ್ ॐ ॥ ೧-೪-೨೭

ಅಭಿಧ್ಯಾತ್ಮೋಪದೇಶಾತ್—ಇಚ್ಛಾರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.
ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಇಚ್ಛೆಯು ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಕೃತಿ
ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಭಾವ.

ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಮಾಣ, ಎರಡನೆಯ
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪರಂಪರೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರಮಾಣ
ವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗೆ
ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಚೋಭಯಾಮ್ನಾನಾತ್ ಓಂ (೧-೪-೨೬)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಚ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏವ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.
ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಚೋಭಯಾಮ್ನಾನಾತ್ ಅಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಥವಾ ಪರಂಪರೆಯ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು
‘ಏಷ ಸ್ತ್ರೀ ಏಷ ಪುರುಷಃ’ 1 ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡನ್ನೂ ಅಂದರೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ
ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಪುರುಷತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯ
ನಾಗಲಾರನು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಆತ್ಮಕೃತೇಃ ಪರಿಣಾಮಾತ್ ಓಂ (೧-೪-೨೭)

1. “ಏಷ ಸ್ತ್ರೀ ಏಷ ಪುರುಷ ಏಷ ಪ್ರಕೃತಿರೇಷ ಆತ್ಮೈಷ ಬ್ರಹ್ಮೈಷ ಲೋಕ ಏಷ
ಅಲೋಕೋ ಯೋಽಸೌ ಹರಿದಾದಿರನಾದಿರನಂತೋಽಂತಃ ಪರಮಃ ಪರಾದ್ವಿಶ್ವರೂಪಃ ” ಎಂದು
ಪ್ರತಿ.

कथं प्रकृत्यादिस्त्रीलिङ्गशब्दवाच्यत्वं विष्णोः, स्त्रीत्वरूप-
निमित्ताभावादत आह—

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯವಾದ 'ಪ್ರಕೃತೇಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ವಿತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಪರಿಣಾಮಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಂಚಮೀವಿಧಕ್ರಿಯೆಯು ಲ್ಯಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಲೋಪದ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಾಗಿ ಬಂದಿದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಆ ಪ್ರಾಕೃತ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬಹುವಿಧವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಕೃತಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ಯೋಗವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥ

ಈ ಸೂತ್ರದ, ಅದರಲ್ಲೂ 'ಪರಿಣಾಮಾತ್' ಎಂಬ ಪದದ ಉಪಯುಕ್ತತೆ

ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಭಗವದಧೀನವಾದುದರಿಂದಲೇ ಭಗವಂತನು ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿರುವರೂ ಅದನ್ನು ಆದರಿಸದೆ ಆತ್ಮಕೃತಿಯೆಂಬ ನಿಮಿತ್ತಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ. ಭಗವಂತನು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅನೇಕವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಪ್ರಯೋಜನ ಅನೇಕವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವುದೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲು 'ಪರಿಣಾಮಾತ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸ್ತ್ರೀತ್ವವೆಂಬ ನಿಮಿತ್ತವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಯೋನಿಶ್ಚ ಹಿ ಗೀಯತೇ ಓಂ (೧-೪-೨೮)

ಹಿ ಯಸ್ಮಾಘೋನಿಶ್ಚ ಸ್ವದೇಹಾದುತ್ಪಾದಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಗೀಯತೇ “ಯಜ್ಞತಯೋನಿ
ಪರಿಪश्यन्ति” ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಅತಃ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತೀತೀತಿ |
“ಸ್ಥಿತಿರವ್ಯವಧಾನೇನ” ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇರವ್ಯವಧಾನೇನ ಸ್ವದೇಹಾದೇವೋತ್ಪಾದಕತ್ವರೂಪ-
ಯೋನಿಶಬ್ದತಃ ಸ್ಥಿತಿವಸಮ್ಮಭವಾದಿತಿ ಭಾವಃ | ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದನಿಮಿತ್ತೇನ ಸಹ
ತದ್ಫಲಶ್ಚಿತಸ್ಥಿತಿಶಬ್ದಮಾತ್ರನಿಮಿತ್ತಸಮುಚ್ಚಯೇ ಚಃ || ೬ ||

ಸರ್ವವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಧಿಕರಣಮ್—೭

॥ ॐ ಏತೇನ ಸರ್ವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ॐ ॥

೧-೪-೨೯

ಅತ್ರ ನಯೇ ನಿಷೇಧಾರ್ಥಿಃ ಶಬ್ದಾಃ ಸಮನ್ವೀಯಂತೇ | ಏತೇನ ತದಧೀನ-

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಹಿ-ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಯೋನಿಶ್ಚ-ತನ್ನ ದೇಹದಿಂದಲೇ ಉತ್ಪಾದಕನೆಂದೂ,
‘ಯದ್ಭೂತಯೋನಿಂ ಪರಿಪಶ್ಯಂತಿ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೋ
ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥ. 1 ‘ಸೂತಿರವ್ಯವಧಾನೇನ’
ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವದೇಹದಿಂದಲೇ ಉತ್ಪಾದಕತ್ವರೂಪವಾದ ಯೋನಿ
ಪದಾರ್ಥವಾದ ಸ್ಥಿತಿತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ. ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು
ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದದ ನಿಮಿತ್ತದೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾಗುವ ಸಕಲ ಸ್ಥಿತಿ
ಶಬ್ದಗಳ ನಿಮಿತ್ತಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು.

ಸರ್ವವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಧಿಕರಣ—೭

ಓಂ ಏತೇನ ಸರ್ವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ಓಂ

(೧-೪-೨೯)

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ನಯದಲ್ಲಿ ನಿಸೇಧಾರ್ಥಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗು

1. ವ್ಯವಧಾನೇನ ಸೂತಿಸ್ತು ಪುಂಸ್ತ್ವಂ ವಿವೃದ್ಧಿರುಚ್ಯತೇ |

ಸೂತಿರವ್ಯವಧಾನೇನ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವಮಿತಿ ಸ್ಥಿತಿಃ ||

ಉಭಯಾತ್ಮಕಸೂತಿತ್ವಾತ್ ವಾಸುದೇವಃ ಪರಃ ಪುನಾನ್ |

ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪುರುಷಶ್ಚೇತಿ ಶಬ್ದೈರೇಕೋಭಿಧೀಯತೇ || (ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣ)

ತ್ವಾದಿಪ್ರಾಗುಕ್ತಹೇತುಜಾತೇನ सर्वे शून्यासदादिशब्दास्तत्तु मुख्यवृत्त्या
ब्रह्मैवेति व्याख्याताः प्रतिपादिता इत्यर्थः । प्रागुक्तसर्वप्रमेयाव-
धारणार्था द्विरुक्तिः । “ अवधारणार्थं सर्वस्य ” इत्यादेः ॥ ७ ॥

अत्राद्यनये तत्तन्निष्ठेशसम्बन्धादन्यत्र व्यवहारः स्वातन्त्र्यस्य
शब्दप्रवृत्तौ निमित्तत्वं मुख्यत्वं च । ज्योतिर्नये शब्दानां पदवर्ण-
रूपेणेशे वृत्तिरन्यत्र रूढिश्च । नसङ्ख्येति नये ईशस्य रूपभेदेनाधारा-
धेयभावः । कारणत्वेनेति नये ईशस्य रूपभेदेन व्यङ्ग्यव्यञ्जकत्व-

ವುಡು. ಏತೇನ-ತದಧೀನತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಹೇತುಗಳ ಸಮೂಹ
ದಿಂದ, ಸರ್ವೇ-ಶೂನ್ಯ, ಅಸತ್ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು, ತತ್ತು-ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ
ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಹೇಳುವನೆಂದು, ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ-ಪ್ರತಿಸಾದಿತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.
1 ‘ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಂ ಸರ್ವಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರ ಹಿಂದೆ ಪ್ರತಿಸಾದಿಸಿರುವ
ಎಲ್ಲ ಪ್ರಮೇಯಗಳ ಅವಧಾರಣವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ಎಂಬ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯ
ಪ್ರಯೋಜನ.

ಈ ಪಾದದ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಸಾರಸಂಗ್ರಹ

ಈ ಪಾದದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆಯಾಯಾ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ
ಭಗವಂತನ ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೇ ಪದಗಳು ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತ
ವೆಂದೂ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೇ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೆಂದೂ ಮತ್ತು ಅದೇ ಮುಖ್ಯ
ವೆಂದೂ ಪ್ರತಿಸಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪದ, ವರ್ಣ ರೂಪವಾದ
ಶಬ್ದಗಳು ಭಗವದ್ವಾಚಕವೆಂದೂ, ಅದರೂ ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ
ರೂಢಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಸಂಖ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನು
ರೂಪಭೇದದಿಂದ ಆಧಾರನೂ ಆಧೇಯನೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.
ಕಾರಣತ್ವೇನ ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿಗೆ ರೂಪಭೇದದಿಂದ ವ್ಯಂಗ್ಯವ್ಯಂಜಕ
ಭಾವರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸಮಾಕರ್ಷಾಧಿಕರಣ
ದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಗಳ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸ್ತೃಕೃತಿನಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ

1. ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಂ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯುಕ್ತಸ್ಯಾಧ್ಯಾಯಮೂಲತಃ |

ದ್ವಿರುಕ್ತಿಂ ಕುರ್ವತೇ ಪ್ರಾಜ್ಞಾ ಅಧ್ಯಾಯಾಂತೇ ವಿರ್ಣಯಾಃ || (ವಾರಾಹಸಂಹಿತೆ)
ಅಧ್ಯಾಯದ ಅರಂಭದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ದೃಢಪಡಿಸಲು ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಅಧ್ಯಾಯದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ
ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವರು ಎಂದು ಭಾವ.

ರೂಪಕಾರ್ಯಕಾರಣತ್ವಮ್ । ಸಮಾಕರ್ಷನಯೇ ವೃತ್ತಿತಾರತಮ್ಯಮ್ । ಪ್ರಕೃತಿನಯೇ ಏಕ-
ಸ್ಥಿತಿಃ ಸ್ವೀಕೃತವ್ಯಮ್ । ಅನ್ಯನಯೇ ತುಚ್ಛನಿಯಂತೃತ್ವಮಿತಿ
ವ್ಯಯಮ್ ॥

ಶಬ್ದಾ ದ್ವಿಧಾ ಗುಣಾವಧವಾಚಿತ್ವೇನ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಾಃ ।

ಅನ್ಯಾಃ ಸ್ವಾತನ್ಯತೋಽನ್ಯೇ ತು ತದ್ವತ್ತ್ವಾಚ್ಚ ವಿಷ್ಣುಗಾಃ ॥

ಅಧ್ಯಾಯಪಾದಸಂಘತ್ಯಾದಿ ಗುರುಪಾದಕೃತನ್ಯಾಯಸಂಘ್ರಹೇ ಬೋಧ್ಯಮ್ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ತನ್ವದೀಪಿಕಾಯಾಂ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ

ಚತುರ್ಥಃ ಪಾದಃ ॥ ಶ್ರೀಕೃಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ತನ್ವದೀಪಿಕಾಯಾಂ

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಭಗವದ್ರೂಪದಲ್ಲೂ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ಮತ್ತು ಪುಂಸ್ತ್ವಗಳ ಸಮಾನೇಶವಿರುವುದೆಂದು ಉಕ್ತ
ವಾಗಿದೆ. ಕೊನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅಸನ್ನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿ
ಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ಪಾದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ

ಗುಣವಾಚಕವೆಂದೂ ದೋಷವಾಚಕವೆಂದೂ ಶಬ್ದಗಳು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ
ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಎರಡನೇ ರೀತಿಯ ಶಬ್ದಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವನ್ನು
ಕುರಿತು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಉಳಿದ ಶಬ್ದಗಳು ತಮ್ಮ
ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಗಳು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಭಗವಂತನನ್ನು ಹೇಳುವುವು.

ಆಧ್ಯಾಯಸಂಗತಿ, ಪಾದಸಂಗತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಗುರುಪಾದರು
ರುವ ನ್ಯಾಯಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತ ರಚಿಸಿರುವ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ಚತುರ್ಥಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪೂಜಾರ್ಪಣಮಸ್ತು

अथ द्वितीयाध्यायस्य प्रथमः पादः

स्मृत्यधिकरणम्—१

पूर्वेणोक्तसमन्वयेऽनेनाध्यायेन विरोधो निरस्यते । युक्ति-
समय-श्रुति-युक्त्युपेतश्रुतिविरोधाः पादेषु क्रमेण निरस्यन्ते । आद्यपादे
प्रबलत्वाद्युक्तिविरोधः, स्मृतिविरोधश्चतुरूपत्वादाद्यनये निरस्यते ॥

॥ ॐ स्मृत्यनवकाशदोषप्रसङ्ग इति चेन्नाऽन्य-
स्मृत्यनवकाशदोषप्रसङ्गात् ॐ ॥ २-१-१

अत्र स्मार्तास्तावद्वेदप्रामाण्यवादिनस्तदवादिन इति द्वेधा ।

द्वितीयोपाध्याय प्रथमोपाध्याय

ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ, ಪ್ರಥಮಪಾದದ ಮತ್ತು ಪ್ರಥಮಾಧಿಕರಣದ ಪ್ರತಿಸಾಧ್ಯ
ವಿಷಯ—

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಸಮನ್ವಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವನ್ನು
ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು. ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧ, ಸಮಯವಿರೋಧ,
ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ, ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ-ಇವುಗಳನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ
ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು. ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು
ಪ್ರಬಲವಾದುದರಿಂದ ಮೊದಲನೆ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸ್ಮೃತಿ ವಿರೋಧವು
ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ವಿರೋಧಗಳ ಸ್ವರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಮೊದ
ಲನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿವಿರೋಧವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಸ್ಮೃತ್ಯಧಿಕರಣ—೧

ಓಂ ಸ್ಮೃತ್ಯನವಕಾಶದೋಷಪ್ರಸಂಗ ಇತಿ ಚೇನ್ನಾನ್ಯ-

ಸ್ಮೃತ್ಯನವಕಾಶದೋಷಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಓಂ (೨-೧-೧)

ನಿರೋಧಿಗಳಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳು

ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಗೆ—ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು
ಒಪ್ಪುವವರು ಮತ್ತು ಒಪ್ಪದಿರುವವರು. ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಾದಿಗಳೂ ವೇದಕ್ಕೆ

ಆದ್ಯೇಽಪಿ ತದಪೌರೋಪತ್ಯವಾದಿನಸ್ತದವಾದಿನ ಇತಿ ದ್ವೇಷಾ । ತತ್ಸರ್ವಸ್ಮृत್ಯವಿ-
ರೋಧೋಽತ್ರೋಚ್ಯತೇ । ಸ್ಮೃತಿಗಾಂ ಶೈವಸಾಕ್ಷ್ಯಕಾಣಾದಾಸ್ಮೃತಿಗಾಂ ಅನ್ಯ-
ಪರತ್ವಾಭಾವರೂಪಾನವಕಾಶೇನ ವಿಷ್ಣುಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಬೋಧಕಶ್ರುತೇರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದೋಷಪ್ರಸಜ್ಞ
ಇತಿ ತದನುರೋಧೇನ ಶ್ರುತಿರ್ನೇತಿ ಚೇನ । ಅನ್ಯಾಸಾಂ ಪञ್ಚರಾತ್ರಸ್ಮೃತಿಗಾಂ
ವಿಷ್ಣುಕರ್ತೃತ್ವಾದರ್ಥಾಂತರಪರತ್ವಾಭಾವರೂಪಾನವಕಾಶೇನ ತದ್ವಿರೂಢತ್ವಾದಿತರ-
ಸ್ಮೃತಿಗಾಂಮೇವಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದೋಷಪ್ರಸಜ್ಞಾತ್ । ಏವಂ ಶೈವಾದಿಸ್ಮೃತಿಷು ಶ್ರುತ-
ಸ್ಮೃತಿಭಿಃ ಪ್ರತಿರೂಢಾಸ್ವಪ್ರತಿವಿರೂಢಶ್ರುತಿಭಿರೇವ ವಿಷ್ಣುಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಸಿದ್ಧಿರिति
ಭಾವಃ । ಯದ್ವಾ ಅನ್ಯಾಸಾಂ ಶ್ರುತಸ್ಮೃತಿಗಾಂ ಶ್ರುತಿಸಂವಾದೇನ ಬಲವತ್ತ್ವಾದನವ-
ಕಾಶೇನ ಶೈವಾದಿಸ್ಮೃತಿಗಾಂಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಖ್ಯದೋಷಸ್ಯ ಪ್ರಕರಣೇನ ಸಜ್ಞಾತ್ ಸಂಬಂಧಾ-

ಅಪಾರುಷೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವವರು ಮತ್ತು ಹೇಳದವರು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ.
ಅವರೆಲ್ಲರ ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗುವುದು.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಶೈವ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಕಾಣಾದ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ಅನವಕಾಶದಿಂದಾಗಿ
ಅಂದರೆ ಶಿವ, ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅನ್ಯತ್ರ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇ
ಇಲ್ಲದಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು
ಬೋಧಿಸುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೆಂಬ ದೋಷ ಬರುವ ಪ್ರಸಂಗವಿರುವುದು.
ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸತಕ್ಕದ್ದು
ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಪಂಚರಾತ್ರ
ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಅನವಕಾಶವಾಗಿವೆ ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ಪಂಚರಾತ್ರಸ್ಮೃತಿ
ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಶೈವಾದಿಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದೋಷ ಬರುವ
ಪ್ರಸಂಗವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಶೈವಾದಿಸ್ಮೃತಿಗಳು
ಪ್ರತಿರೋಧವನ್ನು ಪಡೆದಾಗ ಪ್ರತಿಬಂಧವೇ ಇಲ್ಲದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ
ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಭಾವ.

‘ ಅನ್ಯಸ್ಮೃತ್ಯನವಕಾಶದೋಷಪ್ರಸಂಗಾತ್ ’ ಎಂಬ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾಂತರ

ಅಥವಾ, ಅನ್ಯಸ್ಮೃತಿಗಳು ಅಂದರೆ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಿಯಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳು
ಶ್ರುತಿಸಂವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದಿಂದ ನಿರವಕಾಶವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶೈವಾದಿ
ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೆಂಬ ದೋಷದ ಪ್ರಸಂಗ ಅಂದರೆ ಪ್ರಕರ್ಷದಿಂದ

ದಲ್ಯಂತಾಪ್ರಾಮಾನ್ಯಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ತತ್ತ್ವಿತ್ಯತ್ರೋಪಕ್ರಮಾದೈರೇವ ವೇದಾರ್ಥೋ ನಿರ್ಣಯ ಇತಿ
 ಸಿದ್ಧಾವಪಿಹೋಪಕ್ರಮಾದಯೋಽಪಿ ಸ್ಮृत्यನುರೋಧೇನ ನೇಯಾ ಇತಿ ಶಂಕೇತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ।
 ವೃತ್ಯಂತರಂ ತು ಬೌದ್ಧಾರ್ಹತಾದಿಸ್ಮೃತೀನಾಮನ್ಯಪರತ್ವಾಭಾವರೂಪಾನವಕಾಶೇನ ತಾಸಾ-
 ಮೇವಾಪ್ತೋಕ್ತಾನಾಮಪ್ರಾಮಾನ್ಯದೋಷಪ್ರಸಜ್ಞ ಇತಿ ತದ್ವಿರುದ್ಧಶ್ರುತಿರ್ನ ಮಾನಮಿತಿ ಚೇನ್ ।
 ಅನ್ಯಸ್ಮೃತೀನಾಂ ಶ್ರೌತಸ್ಮೃತೀನಾಮನವಕಾಶೇನ ಶ್ರೌತಸ್ಮೃತೀನಾಮೇವಾಪ್ರಾಮಾನ್ಯ-
 ದೋಷಪ್ರಸಜ್ಞಾದಿತಿ । ತಾತ್ಪರ್ಯಂ ತು ಪೂರ್ವವತ್ ।

ಶ್ರೌತಸ್ಮೃತಿವಿರೋಧೇಽಪ್ಯಾಪ್ತೋಕ್ತಾನಾಮವೈದಿಕಸ್ಮೃತೀನಾಂ ಕಥಮಪ್ರಾಮಾನ್ಯ-
 ಮಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧಃ ॐ ॥ ೨-೧-೨

ಸಂಬಂಧವು ಆಗುವುದು. ಅತ್ಯಂತ ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯ ಬರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.
 'ತತ್ತ್ವ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸ
 ತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವರೂ, ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗನುಸಾರ
 ವಾಗಿಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಶಂಕಿಸಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಬೌದ್ಧ, ಜೈನ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಅನವಕಾಶವಾಗಿವೆ ಅಂದರೆ
 ಅನ್ಯತ್ರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಪ್ತರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಅವುಗಳಿಗೆ
 ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯದ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುವುದು. ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಂತಹ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ
 ವಿರುದ್ಧವಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅನ್ಯ
 ಸ್ಮೃತಿಗಳೂ ಅಂದರೆ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಿಯಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳೂ ಅನವಕಾಶವಾಗಿವೆ.
 ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗವಿದೆ—
 ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳ ವಿರೋಧವಿದ್ದರೂ ಅಪೋಕ್ತವಾದ ಅವೈದಿಕ
 ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣವೇಕಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ ಓಂ (೨-೧-೨)

ನಾಸ್ತೃಪಲಬ್ಧಿರಸ್ಯ ತದನುಪಲಬ್ಧಿಃ ಉಪಲಬ್ಧಿಯೋಗ್ಯಂ ಫಲಂ ತಸ್ಮಾ-
ದಿತರೇಷಾಂ ಉಪಲಬ್ಧಿಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಫಲಾನಾಂ, ತೃತೀಯಾದಿಭಿವಿತಿ ಪುಂವ್ಜಾಃ,
ಅನುಪಲಬ್ಧೇರನುಪಲಬ್ಧಿಭಾದಿತ್ಯಾವೃತ್ಯಾ ಯೋಜ್ಯಮ್ । ಯದ್ವಾ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರೇ ಯಸ್ಮಿನ್
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಯೋಗ್ಯೇ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾದೌ ಸ್ಮೃತಿವಿರೋಧಃ ಶङ್ಕಿತಃ ತದಿತರೇಷಾಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ-
ಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಫಲಾನಾಮನುಪಲಬ್ಧೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಫಲವಿಸಂವಾದಾದಾಪ್ತೋಕ್ತತ್ವ-
ಮೇವ ನೇತ್ಯವೈದಿಕಸ್ಮೃತೀನಾಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಚಶಬ್ದಃ ಕಿಂಚಿತ್
ಫಲೋಪಲಬ್ಧಿಜ್ಞಿಕಾರಾರ್ಥಃ ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಯಾವುದರ ಉಪಲಬ್ಧಿ ಇಲ್ಲವೋ ಅದು ಅನುಪಲಬ್ಧಿ ಅಂದರೆ ಹೊಂದಲರ್ಹ
ವಲ್ಲದ ಫಲ. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಅಂದರೆ ಹೊಂದಲರ್ಹವಾದ ಫಲಗಳನ್ನೂ
ಪಡೆಯದಿರುವುದರಿಂದ. 'ಅನುಪಲಬ್ಧಿಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಆನ್ಯತ್ನ¹ ಮಾಡಿಕೊಂಡು
ಯೋಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಅನುಪಲಬ್ಧಿಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪುಂವದ್ಭಾವವು 'ತೃತೀಯಾದಿಷು'²
ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬಂದಿದೆ. ಅಥವಾ, ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ
ಯಾವ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಶಂಕಿಸ
ಲಾಯಿತೋ ಅವುಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಅಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಯೋಗ್ಯವಾದ ಫಲಗಳೂ
ಕಾಣಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಫಲ ವಿಸಂವಾದವಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯಾದಿಕ
ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಆನ್ಯೋಕ್ತಗಳೇ ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದು
ಭಾವ. 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಕೆಲವು ಫಲಗಳು ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದನ್ನು
ಸೂಚಿಸುವುದು.

1. ಆನ್ಯತ್ನ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ 'ಅನುಪಲಬ್ಧಿಃ ಇತರೇಷಾಂ ಅನುಪಲಬ್ಧಿಃ' ಎಂಬ
ವಾಕ್ಯವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಹೊಂದಲರ್ಹವಲ್ಲದ ಫಲಗಳಿಂದ ಇತರವಾದ ಅಂದರೆ ಹೊಂದಲರ್ಹವಾದ
ಫಲಗಳನ್ನು ಪಡೆಯದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಒಟ್ಟು ಅರ್ಥ.

2. 'ನ ವಿದ್ಯತೇ ಉಪಲಬ್ಧಿಃ ಯಸ್ಯ ತತ್' ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದಾಗ ಅನುಪಲಬ್ಧಿ
ಎಂದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ರೂಪವಾಗುವುದು. ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಅನುಪಲಬ್ಧಿಃ
ಎಂದಿರಬೇಕು. ಆದರೆ 'ತೃತೀಯಾದಿಷು ಭಾಷಿತಪುಂಸ್ಕಂ ಪುಂವದ್ಭಾವನಸ್ಯ' (ಪಾ. ಸೂ.
೭-೧-೭೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಅನುಪಲಬ್ಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುಂವದ್ಭಾವ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ
'ಅನುಪಲಬ್ಧಿಃ' ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಂತೆ ರೂಪವಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ನನ್ವವೈದಿಕಸ್ಮೃತಿನಾಂ ಮಧ್ಯೆ ಯೋಗಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತಫಲೇ ವಿಸಂವಾದಾಭಾವಾ-
ನ್ನಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಿತ್ಯಧಿಕಾಶಿಕ್ಷಾಯಾಮಾಹ—

॥ ॐ एतेन योगः प्रत्युक्तः ॐ ॥ २-१-३

एतेन प्रागुक्तफलानुपलम्भेन योगशास्त्रमपि प्रत्युक्तं निरस्त-
मित्यर्थः । प्रथमं खेदनं द्वितीयं गात्रभञ्जनमित्याद्युक्ताभ्यासाव-
स्थोत्कर्षकाल एव खेदनादीनामदृष्टेरित्यर्थः ॥ १ ॥

न विलक्षणत्वाधिकरणम्—२

॥ ॐ न विलक्षणत्वादस्य तथात्वं च शब्दात् ॐ ॥

२-१-४

अत्र युक्त्यविरोध उच्यते । अस्य श्रुतिस्मृतिरूपस्य शास्त्रस्य

ಅವೈದಿಕಸ್ಮೃತಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಯೋಗಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಫಲಗಳು ಆಗಿಯೇ
ಆಗುವುದರಿಂದ ಯೋಗಸ್ಮೃತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ.

ಓಂ ಏತೇನ ಯೋಗಃ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಃ ಓಂ (೨-೧-೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಏತೇನ ಅಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಫಲಾನುಪಲಬ್ಧಿಯೆಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದಲೇ
ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಕೂಡ, ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಂ-ನಿರಾಕೃತವಾಗುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.
ನೊದಲು ಬೆವರುವಿಕೆ, ಅನಂತರ ಮೈಮುರಿಯುವಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಫಲಗಳು
ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸಾವಸ್ಥೆಯು ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ
ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾಧಿಕರಣ—೨

ಓಂ ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾದಸ್ಯ ತಥಾತ್ವಂ ಚ ಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ
(೨-೧-೪)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ಅಸ್ಯ-
ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಿಯಾದ ಸ್ಮೃತಿರೂಪವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ, ತಥಾತ್ವಂ-

ತಥಾತ್ವಂ ಶೈವಾದಿಸ್ಮೃತಿವದಪ್ರಮಾಣ್ಯಂ ನಾಸ್ತಿ । ಶ್ರುತೇರಪೌರೂಢೇಯತ್ವೇನ ಶ್ರೌತಸ್ಮೃತೇ-
ಸ್ತದನುಸಾರಿತ್ವೇನ ವೀಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್, ಸ್ವತಃಪ್ರಾಮಾಣ್ಯರೂಪವೇಲಕ್ಷಣ್ಯಾಚ್ಚ । ತಥಾತ್ವಂ
ಚಾಪೌರೂಢೇಯತ್ವಂ ತದನುಸಾರಿತ್ವರೂಪಂ ವೇಲಕ್ಷಣ್ಯಂ ಸಂವಾದಾನಪೇಕ್ಷತ್ವರೂಪಂ ಸ್ವತಃ-
ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯರೂಪಂ ಚ ಯಥಾಕ್ರಮಂ “ವಾಚಾ ವೀರೂಪ ನೀತೃಯಾ” ಇತಿ, “ಭಾರತಂ
ಪಶ್ಚರಾತ್ರಂ ಚ ವೇದಾ” ಇತಿ, “ನ ಚಕ್ಷುರ್ನ ಶ್ರೋತ್ರಂ ನ ತರ್ಕೋ ನ ಸ್ಮೃತಿವೇದಾ
ಹ್ಯೇವೇನ ವೇದಯಂತಿ” ಇತಿ ಶಬ್ದಾತ್ ಸಿದ್ಧಮೀತೃಯಃ । ತಥಾತ್ವಮೀತೃ-
ಸ್ಯೋಭಯತ್ರಾನ್ವಯಃ । ಏವಂ ಚ ಶೈವಾದಿಸ್ಮೃತಿವೇಲಕ್ಷಣ್ಯಾನಾಂ ಫಲವೀಸಂವಾದ-
ರೂಪಯುಕ್ತೃಯಾ ಶ್ರುತೃಯಾದೇಸ್ತದ್ವದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮೀತಿ ಭಾವಃ ॥

ನನು ಶ್ರುತೃಯಾದೇಃ ಸ್ವತಃಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇಽಪಿ ವೀಸಂವಾದರೂಪಾಪವಾದೇನಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ-
ಸ್ಯಾದೀತೃಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ದೃಶ್ಯತೇ ತು ॐ ॥ ೨-೧-೪

ಶೈವಾದಿಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗಿರುವಂತೆ ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯವು, ನಾಸ್ತಿ-ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವೀಲಕ್ಷಣ-
ತ್ವಾತ್-ಶ್ರುತಿಗಳು ಅಪೌರೂಢೇಯವಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಶ್ರುತಸ್ಮೃತಿಗಳು
ಅಂತಹ ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಿಯಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವೈದಿಕ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗಿಂತ ವೀಲಕ್ಷಣ-
ವಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣ್ಯರೂಪ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ. ತಥಾತ್ವಂ
ಚ—ಅಪೌರೂಢೇಯತ್ವ, ಅಪೌರೂಢೇಯಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಿತ್ವ ಮತ್ತು ಸಂವಾದಾನ-
ಪೇಕ್ಷತ್ವರೂಪ ಸ್ವತಃಪ್ರಮಾಣ್ಯವೆಂಬ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವೂ ಕೂಡ ಕ್ರಮವಾಗಿ, ‘ವಾಚಾ
ವೀರೂಪ ನಿತ್ಯಯಾ’, ‘ಭಾರತಂ ಪಂಚರಾತ್ರಂ ಚ ವೇದಾಃ’ ಮತ್ತು ‘ನ ಚಕ್ಷುರ್ನ
ಶ್ರೋತ್ರಂ ನ ತರ್ಕೋ ನ ಸ್ಮೃತಿಃ ವೇದಾ ಹ್ಯೇವೇನ ವೇದಯಂತಿ’ ಎಂಬ
ಆಗಮದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ತಥಾತ್ವಂ’ ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡೂ ಕಡೆ
ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. ಹೀಗೆ ಶೈವಾದಿಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ವೀಲಕ್ಷಣವಾಗಿರು-
ವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿ ವೇದವಾದವುಗಳು ಅವೈದಿಕ ಸ್ಮೃತಿಗಳಂತೆ ಫಲವೀಸಂವಾದವೆಂಬ
ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಾಗಿ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಶ್ರುತಿ ವೇದವಾದವುಗಳು ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ವೀಸಂವಾದರೂಪ
ಅಪವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪ್ರಮಾಣವೇಕಾಗಬಾರದು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ದೃಶ್ಯತೇ ತು ಓಂ (೨-೧-೫)

ತುಶಬ್ದೋಽಧಿಕಾರಿವಿಶೇಷಯೋತಕಃ । ಇತರೇಷಾಮಿತೃ ಪ್ರಸಕ್ತಂ ಫಲಂ
ಅಧಿಕಾರಿಣಾಂ ದೃಶ್ಯತೇ । ಕ್ವಚಿದ್ವಿಸಂವಾದಃ ಕರ್ತೃವೈಗುಣ್ಯನಿಮಿತ್ತಕ ಇತಿ
ಭಾವಃ ॥ ೨ ॥

ಅಭಿಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್—೩

॥ ॐ ಅಭಿಮಾನಿವ್ಯಪದೇಶಸ್ತು ವಿಶೇಷಾನುಗತಿಭ್ಯಾಮ್
ॐ ॥ ೨-೧-೬

ಅತ್ರ ದೃಢಯುಕ್ತವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ತುರೇವ । ಯೋಗ್ಯತಯಾಽಭಿಮಾನಿ-
ಪದೇನಾನ್ವೇತಿ । “ಮೃದಬ್ರವೀತ್”, “ತಾ ಆಪ ಏಕ್ಷಂತ” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಾವಭಿ-
ಮಾನಿನಶ್ಚೇತನಸ್ಯೈವ ವ್ಯಪದೇಶಃ ನ ತು ಜಡಸ್ಯ । ಯೇನ ಮೃನ್ಮ ವಕ್ತ್ರಿ ಜಡತ್ವಾ-
ದಿತ್ಯಾದಿಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ನನ್ವಭಿಮಾನಿನಃ ಪ್ರಾದೇಶಿಕತ್ವ-
ವಿರೋಧವೋಪೇಕ್ಷಾರ್ಹಂ ವಕ್ತೃತ್ವಾದ್ಯಯೋಗೋ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಸದೇಹತ್ವಯೋರನುಪಲಬ್ಧಭಾವಃ

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ತು’ ಶಬ್ದವು ಅಧಿಕಾರಿವಿಶೇಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ‘ಇತರೇಷಾಂ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ
ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿರುವ ಫಲವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಲಭಿಸುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಕೆಲವೆಡೆ ಫಲ
ಲಭಿಸದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಕರ್ತೃವಿನಲ್ಲಿರುವ ನ್ಯೂನತೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ಅಭಿಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ—೩

ಓಂ ಅಭಿಮಾನಿನ್ಯಪದೇಶಸ್ತು ವಿಶೇಷಾನುಗತಿಭ್ಯಾಮ್ ಓಂ
(೨-೧-೬)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದೃಢಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ‘ತು’
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇದು ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯವಾದ ‘ಅಭಿಮಾನಿ’ ಪದ
ದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ‘ಮೃದಬ್ರವೀತ್’, ‘ತಾ ಆಪ ಏಕ್ಷಂತ’
ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನಿಚೇತನವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹೊರತು ಜಡವನ್ನಲ್ಲ.
ಜಡವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೆ ‘ಮಣ್ಣು ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲ, ಜಡನಾದ್ದರಿಂದ’ ಎಂಬಿವೇ
ಮೊದಲಾದ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧ ಬರುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ಭಾವ.

ಇತ್ಯತ ಉಕ್ತಮ್—ವಿಶೇಷೇತಿ | ವಿಶಿಷ್ಯತ ಇತಿ ವಿಶೇಷಃ ಶಕ್ತಿಃ | ಅನುಗತಿ-
ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ತಾಭ್ಯಾಮ್ | ವ್ಯಾಪ್ತವಸದೇಹತ್ವಯೋರಕ್ಷಾಕಾರೇಽಪ್ಯಂತರ್ಧಾನಿಶಕ್ತ್ಯಾ
ಅದರ್ಶನೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ | ಅತ್ರಾಕಾಕ್ಷಾಕ್ರಮೋಲ್ಲಂಘನೇಽಲ್ಪಾಕ್ಷರತ್ವಂ ಪ್ರಯೋಜ-
ಕಮ್ | ಯದ್ವಾ ಕಥಮಭಿಮಾನಿನಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿವಸ್ತವಂತರಮಧಿಷ್ಠಾಯ ವಚನಾದಿ-

‘ವಿಶೇಷಾನುಗತಿಭಾಂ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗಕ್ಕೆ ಅವತರಣಿಕೆ ಮತ್ತು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಅಭಿಮಾನಾದೇವತೆಯು ತನ್ನಿಂದ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಒಂದು
ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು ಮತ್ತು ದೇಹರಹಿತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ
ಅಭಿಮಾನಾದೇವತೆಯನ್ನೊಪ್ಪುವುದೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು! ಮತ್ತು ಆ ದೇವತೆಗೆ
ವಕ್ತ್ವತ್ವವಿರಲಾರದು. ಇದರ ಬದಲು, ಅಭಿಮಾನಿಯು ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಸ್ತುವನ್ನು
ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು ಮತ್ತು ದೇಹಸಹಿತವಾದುದು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಂತಹ
ಅಭಿಮಾನಿಯು ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗುವುದು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ
ಸಮಾಧಾನ—‘ವಿಶೇಷ’ ಎಂದು. ಯಾವುದರಿಂದ ಅಭಿಮಾನಾದೇವತೆಯು ಅತಿಶಯ
ವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೋ ಆ ಶಕ್ತಿಯೇ ವಿಶೇಷ. ಅನುಗತಿಯೆಂದರೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಇವೆರಡು
ರಿಂದಾಗಿ. ಅಭಿಮಾನಾದೇವತೆಯು ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನ ವಸ್ತುವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆಯೆಂದೂ
ದೇಹವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ ಎಂದೂ ಒಪ್ಪಿದರೂ ಕಾಣಿಸದಿರುವುದು ಅಂತರ್ಧಾನಶಕ್ತಿಯಿಂದ
ಯುಕ್ತವೆಂದು ಭಾವ.

ಅನುಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ
ಸಮಾಧಾನ

ಆಕಾಂಕ್ಷಾಕ್ರಮವನ್ನು^೨ ಅನುಸರಿಸಿ ಮೊದಲು ಅನುಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿ-
ದ್ದರೂ ಆಕಾಂಕ್ಷಾಕ್ರಮವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲು ‘ವಿಶೇಷ’ ಪದವು^೧ ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರವುಳ್ಳ
ದ್ದಾಗಿರುವುದೇ ಕಾರಣ. ಅಥವಾ ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು
ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಅಭಿಮಾನಿಯು ಮಾತನಾಡುವುದೇ ಮೊದಲಾದವು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಅಲ್ಪ
ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ಅಭಿಮಾನಿಯು ಅನೇಕ ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು

೧. ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳು ಅಭಿಮಾನಾದೇವತೆ
ಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಇರುವಂತೆ ಇತರ ಭಾಗಗಳೂ ಅಭಿಮಾನಿರಹಿತವಾಗಿ ಇರಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ
ಅಭಿಮಾನಾದೇವತೆಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸುವುದು ವ್ಯರ್ಥ ಎಂದು ಭಾವ.

೨. ಅಭಿಮಾನಿಯು ಪ್ರಾದೇಶಿಕವೋ—ವ್ಯಾಪ್ತವೋ, ವಿದೇಹವೋ—ಸದೇಹವೋ ಎಂಬ
ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಮೊದಲು ಅನುಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಸದೇಹವಾದರೂ ಕಾಣಿಸ
ದಿರಲು ಅಂತರ್ಧಾನಶಕ್ತಿಯೇ ಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳಲು ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತೆಂದು ಭಾವ.

ಕಮ್ । ಕಥಂ ಚ ಪರಿच्छಿन्नಸ್ಯಾನೇಕಾಭಿಮನ್ಯಮಾನಾಧಿಷ್ಠಾತೃತ್ವಮಿತ್ಯತ ಉಕ್ತಂ
ವಿಶೇಷೇತಿ । ತಸ್ಯ ತಥಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದಭಿಮನ್ಯಮಾನೇ ಸರ್ವತ್ರಾಂಶತೋ ವ್ಯಾಪ್ತವಾ-
ಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಅತ್ರ ಚೇತನೇತಿ ವಾಚ್ಯೇಽಭಿಮಾನೀತ್ಯುಕ್ತಿರಭಿಮನ್ಯಮಾನಗತ-
ಮೃತ್ವಾದಿಮೃच्छಂದ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಸ್ಯಾಭಿಮಾನ್ಯಧೀನತ್ವಾದಿತಿ ನ್ಯಾಯೋ ಮೃದಾದಿ-
ಶಬ್ದಾನಾಂ ಮೃದಾದಿಭ್ಯೋಽಪ್ಯಭಿಮಾನಿನಿ ತುಶಬ್ದಸೂಚಿತಮುಖ್ಯತ್ವೋಪಪಾದನಾ-
ಯಾನುಸಂಧೇಯ ಇತಿ ಸೂಚನಾಯ । ತೇನ ಕಥಂ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಮಾತ್ರೇಣ ಶ್ರುತೇಃ
ಪ್ರತೀತಾರ್ಥಪ್ರಚ್ಯಾವನಮಿತಿ ನಿರಸ್ತಮ್ । ಚೇತನಗ್ರಹಣೋ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಲಾಭೇನ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಾ-
ಬಾಧನಾದಿತಿ ಹೇತೋಃ । ಮುಖ್ಯತ್ವಸೂಚಕತ್ವಂ ಚಾನ್ಯನಿರಾಸಾರ್ಥಕತ್ವಾದಿತಿ
ಧ್ಯೇಯಮ್ । ಸರ್ವಥಾಽನ್ಯನಿರಾಸಾಯೋಗಾತ್ । ಶರೀರರೂಪಕವಿನ್ಯಸ್ತಗೃಹೀತೇರಿತಿ

ಅಧಿಷ್ಠಿಸಿ ಇರುವುದಾದರೂ ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—‘ವಿಶೇಷ’ ಎಂದು.
ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗೆ ಅಂತಹ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನ
ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ತನ್ನ ಅಂಶದ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಆಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶ
ವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಅಭಿಮಾನಿ’, ‘ವಿಶೇಷ’ ಪದಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

ಅಭಿಮನ್ಯಮಾನವಾದ ಮಣ್ಣು ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿರುವ, ‘ಮೃತ್’
ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಗಳಾದ ಮೃತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು
ಅಭಿಮಾನಿಗೆ ಅಧೀನವಾದುದರಿಂದ ಮೃದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಮೃದಾದಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು
ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯನ್ನು ಹೇಳುವವು
ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ತು’ ಶಬ್ದವು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಈ ಮುಖ್ಯತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಲು
‘ತದಧೀನತ್ವಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ನ್ಯಾಯವನ್ನು² ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡ
ಬೇಕು ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲು ಇಲ್ಲಿ ‘ಚೇತನ’ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ‘ಅಭಿಮಾನಿ’
ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ, ಯುಕ್ತೀವಿರೋಧಮಾತ್ರದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು
ಹೇಳುವಂತೆ ತೋರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶ

1. ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರವಾದ ಪದವನ್ನೇ ಮೊದಲು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂಬ
ನಿಯಮಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ‘ವಿಶೇಷಾನುಗತಿ’ ಎಂಬ ದ್ವಂದ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಪದ ಮೊದಲು ಬಂದಿದೆ
ಎಂದು ಭಾವ.

2. ಪದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ಧರ್ಮಗಳು ಯಾರ ಅಧೀನವೋ ಅವರೇ ಆ ಪದಗಳ
ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯ.

ನ್ಯಾಯಾದ್ವಾಕಯಶೇಷೇ ತ್ರಿವೃತ್ತಕರಣಾಶ್ರುತೇಶ್ಚ | ಶಕ್ತೀತಿ ವಾಚ್ಯೇ ವಿಶೇಷೇತ್ಯುಕ್ತಯಾಽಽಽ-
ದಾದಿಭ್ಯೋ ವಿಶಿಷ್ಟಾಽತಿಶಯಿತಾ ಸೇತಿ ಸ್ವಚಯತಿ | ಸುಧಾಯಾಂ ತ್ವಭಿಮಾನಿ-
ತದ್ವಿಗ್ರಹತದಂತರ್ಧಾನಶಕ್ತ್ಯಾದೇಃ ಮೃತ್ವಾದಿಯುಕ್ತಿಮೃದಾದಿವಕೃತ್ವಶ್ರುತ್ಯುಭಯಾ-
ನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪಾರ್ಥಾಪರ್ಯೈವ ಸಿದ್ಧೇರ್ವಿಶೇಷಾನುಗತಿಪದೇನ ತತ್ಪ್ರತಿಪಾದಕಂ

ವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಮೃದಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಚೇತನವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೇ
ಲಭಿಸುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. 'ತು' ಶಬ್ದವು
ಅಭಿಮಾನಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮೃದಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ನಿರಾಕರಿಸುವುದು.
ಆದರೆ 'ಶರೀರರೂಪಕ ವಿನೈಸ್ತುಗೃಹೀತೇಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ನ್ಯಾಯ¹ದಿಂದ ಮತ್ತು
²ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ತ್ರಿವೃತ್ತಕರಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಇತರ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಅಂದರೆ ಮಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ,
'ತು' ಶಬ್ದವು ಅಭಿಮಾನಿಯು ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವುದು ಎಂದು
ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಶಕ್ತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿದ್ದಾಗ 'ವಿಶೇಷ' ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ
ನಮಗಿಂತಲೂ ಆ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು ಅಂದರೆ ಅತಿಶಯಿತ
ವಾದದ್ದು ಎಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

‘ವಿಶೇಷಾನುಗತಿಭಾಂ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸುಧಾರೀತ್ಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಸುಧಾದಲ್ಲಾದರೋ—ಮಣ್ಣಿಗೆ ವಕ್ರತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತ್ಯವು
ನೆಂಬ ಯುಕ್ತಿ ಮತ್ತು 'ಮೃದಬ್ರವೀತ್' ಎಂಬ ಮಣ್ಣಿಗೆ ವಕ್ರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ
ಶ್ರುತಿ ಇವೆರಡೂ ಮೃದಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗು
ವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಮೃದಭಿಮಾನಿದೇವತೆ, ಆದರೆ ಶರೀರ, ಅದಕ್ಕೆ
ಅಂತರ್ಧಾನಶಕ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ 'ವಿಶೇಷಾನುಗತಿ' ಪದದಿಂದ

1. ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರದಂತಿರುವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೂ
ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪದಗಳನ್ನು ವ್ಯವಹರಿಸಲಾಗುವುದು ಎಂಬ ನ್ಯಾಯ.

2. 'ತಾಸಾಂ ತ್ರಿವೃತ್ತಂ ತ್ರಿವೃತ್ತಂ ಏಕೈಕಾಮಕರೋತ' (ಛಾಂ. ೬. ೨.) ಎಂಬ
ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ.

3. ತ್ರಿವೃತ್ತಕರಣವೆಂದರೆ ತೇಜಸ್ಸು, ಅಪ್ಪಾ ಮತ್ತು ಪೃಥಿವೀ ಈ ಮೂರರ ಮಿಶ್ರಣ.
ತೇಜಸ್ ಅಪ್ಪಾ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಜಡ ತೇಜಸ್ಸು, ಜಲ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ
ಇಂತಹ ತ್ರಿವೃತ್ತಕರಣ ಸಾಧ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತೇಜ ಏಕೈಕತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್
ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದಲ್ಲದೇ, ಜಡವನ್ನೂ ಹೇಳುವವು
ಎಂದು ಭಾವ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಘ್ರಮಿಮಾನಿನ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿವಚನಂ ಗೃಹ್ಯತೇ । ತಥಾ ಚ ನ ಕೇವಲಂ
ಅಭಿಮಾನ್ಯಾದಿಕ್ರಮರ್ಥಾಪ್ತಯೈವ ಸಿದ್ಧಮಾಗಮಸಿದ್ಧಂ ಚेत್ಯುಕ್ತಮ್ ॥

ವಿಶೇಷೇತ್ಯಾದೇರಾಧ್ಯೇಽರ್ಥೇ ಅದರ್ಶನಮುಪೇತ್ಯ ಪೂರ್ವಂ ಶಕ್ಯಾ ಸಮಾಹಿತಮ್
ಇದಾನಿಂ ತದೇವ ನೇತಿ ವಾ ನಾಸ್ತೇವಾಮಿಮಾನಿ ಅದರ್ಶನಾದಿತ್ಯತೋ ವಾಹ—

॥ ೐ ದೃಶ್ಯತೇ ಚ ೐ ॥ ೨-೧-೭

ಯೋಗಿಭಿರಪಲಭ್ಯತೇ ಚ । ಅಭಿಮಾನೀತಿ ಬುದ್ಧಿವಿಭಾಗೇನಾನುವರ್ತತೇ ।
ಏತच्च “ದೃಶ್ಯಂತೇ ಮುನಿಭಿಶ್ಚ ತಾಃ” ಇತ್ಯಾದಿನಾಽವಸೇಯಮಿತಿ ಭಾವಃ ।
ಸೂತ್ರಯೋರೇಕವಚನಂ ಸಮುದಾಯಾಭಿಪ್ರಾಯಮ್ ॥ ೩ ॥

ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ‘ಪೃಥಿವ್ಯಾಧ್ಯಭಿಮಾನಿನಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ, ಅಭಿಮಾನ್ಯಾದಿಗಳು ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ
ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಆಗಮದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುವು
ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

‘ವಿಶೇಷ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪಿ,
ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಹಿಂದೆ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡಲಾಯಿತು. ಈಗ ಅದರ್ಶನವೇ
ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೇ ಇಲ್ಲ, ಕಾಣಿಸದಿರು
ವುದರಿಂದ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ದೃಶ್ಯತೇ ಚ ಓಂ (೨-೧-೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದೂ ಉಂಟು. ‘ಅಭಿಮಾನಿ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಬುದ್ಧಿ
ಯಿಂದಲೇ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ‘1 ದೃಶ್ಯಂತೇ
ಮುನಿಭಿಶ್ಚ ತಾಃ’ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಭಾವ. ಎರಡು
ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಏಕವಚನವು ಸಮುದಾಯದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು.

1. ಪೃಥಿವ್ಯಾಧ್ಯಭಿಮಾನಿನೋ ದೇವತಾಃ ಪ್ರಥಿತಾಃ | ಅಚಿಂತ್ಯಾಃ ಶಕ್ತಯಸ್ತಾಸಾಂ
ದೃಶ್ಯಂತೇ ಮುನಿಭಿಶ್ಚ ತಾಃ | ತಾಶ್ಚ ಸರ್ವಗತಾ ನಿತ್ಯಂ ವಾಸುದೇವೈಕಸಂಶ್ರಯಾಃ ||’ ಎಂಬ
ಭವಿಷ್ಯತ್ ಪುರಾಣದ ವಾಕ್ಯ.

ಅಸದಧಿಕರಣಮ್—೪

॥ ॐ असदिति चेन्न प्रतिषेधमात्रत्वात् ॐ ॥

೨-೧-೮

अत्र श्रुत्युपसर्जनकप्रागभावकर्तृत्वसाधकयुक्त्यविरोध उच्यते ।
श्रुतेर्ब्रह्मपरत्वोक्तावप्यन्यत्रापि वृत्तेस्सत्त्वात् । अत्रासच्छब्दः प्रागभाव-
परः अभावप्रतियोगिपरश्च । अस्तेर्भावे कर्तरि च शतृप्रत्यये श्रसोर-
ह्योपे नञ्समासे असदभवनमिति नास्तीत्यसदिति च रूपसम्भवात् ।

ಅಸದಧಿಕರಣ—೪

ಓಂ ಅಸದಿತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್ ಓಂ
(೨-೧-೮)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಗಭಾವಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ 1 ಶ್ರುತ್ಯುಪಸರ್ಜನಕವಾದ ಯುಕ್ತಿಯ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಸತ್' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ

ಅಸೌ ಧಾತುವಿಗೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕರ್ತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗ 'ಶ್ಸಸೋರಲ್ಲೋಪಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಸೌ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ನಜಾಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ 'ಅಭನನ', 'ನಾಸ್ತಿ' ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ 'ಅಸತ್' ಎಂಬ ರೂಪ ಲಭಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಗಭಾವ ಮತ್ತು ಅಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿ ಎಂಬ ಎರಡೂ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಯದ್ಯಪಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕರ್ತ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲೇ ಬರುವುದು. ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಾರ್ಥಕವಾದ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯವು ವೈದಿಕಪ್ರಯೋಗ

1. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಗೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಸಂವಾದ ನೀಡುವ ಮೂಲಕ ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶ್ರುತಿ ಉಪಸರ್ಜನ ಅಥವಾ ಗೌಣ.

ಯದಪಿ ಶತೃ ಕರ್ತರೀವ | ತಥಾಪಿ ಛಾಂದಸೋ ಭಾವಸಾಧನಃ | ಕರ್ತೃಸಾಧನತ್ವಂ ತು
 ಯುಕ್ತಿಸೂಚನಾರ್ಥಮ್ | ಅತಃ ಏವಾಭಾವ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಃ ಅಸದಿತ್ಯುಕ್ತಿಃ, ಶ್ರುತ್ಯನು-
 ಗಮಸೂಚನಾರ್ಥಾ ಚ | ಅಪೀತಾವಿತಿಹಾಪ್ಯನ್ವೇತಿ | ಅಪೀತೌ ಅಸತ್ ಲಯವೃತ್ತಿ-
 ವಿಂಶಪ್ರಾಗಭಾವಃ ಜಗತ್ಕಾರಣಮಿತ್ಯಸ್ತಿ | ಅನನ್ಯಥಾಸಿद्धಪೂರ್ವಕ್ಷಣವೃತ್ತಿತ್ವಾತ್ |
 ಸಾಮಾನ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಷಡಪ್ರಾಗಭಾವವತ್ | “ಅಸದೇವದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್” ಇತಿ
 ಶ್ರುತೇಶ್ವೇತ್ಯೇಕಾ ವೃತ್ತಿಃ | ಅನ್ಯಾ ತು ಭಾವಜಾತಂ ಅಪೀತೌ ಲಯಃ ಅಸತ್ ಅವಿಧಮಾನಂ,
 ಭಾವತ್ವಾತ್ ಕಾರ್ಯವದಿತಿ | ಏವಂ ಲಯಃ ಭಾವಮಾತ್ರಾಸಿद्धೌ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಸಕರ್ತೃಕತ್ವ-

ವಾದ್ದರಿಂದ ಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ
 ಸಲುವಾಗಿ ಅಸತ್ ಶಬ್ದದ ಶತ್ರುಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.
 ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಯ
 ಅನುಗಮಕ್ಕೋಸ್ಕರವೂ, ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಅಭಾವ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹು
 ದಾಗಿದ್ದರೂ ‘ಅಸತ್’ ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

‘ಅಸದಿತಿ ಚೇನ್ನ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥ

‘ಅಪೀತೌ’ ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ಅಪೀತೌ
 ಅಸತ್—ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ವಿಶ್ವಪ್ರಾಗಭಾವವು—ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ’ ಎಂಬ
 ಪದಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು—ಅನ್ಯಥಾಸಿद्धವಾಗಿದೆ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಯ
 ಪೂರ್ವಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ, ‘ಯಾವುದು ಯಾವುದನ್ನು ಕುರಿತು ಅನ್ಯಥಾಸಿद्ध
 ವಾಗದೇ ಪೂರ್ವಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುವುದೋ ಅದು ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ’ ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ
 ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಘಟಪ್ರಾಗಭಾವವು ಘಟದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವಂತೆ
 ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು. ಆಲ್ಲದೆ, ವಿಶ್ವಪ್ರಾಗಭಾವವು ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ
 ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳುವ ‘ಅಸದೇವೇದಮಗ್ರ ಅಪೀತೌ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ
 ಆಧಾರದಿಂದಲೂ ವಿಶ್ವಪ್ರಾಗಭಾವವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಸಿद्धವಾಗುವುದು—
 ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಇನ್ನೊಂದು, ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಮೂಹವು,
 ಅಪೀತೌ—ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ, ಅಸತ್—ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಭಾವಪದಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ, ಜನ್ಯ
 ಪದಾರ್ಥಗಳಂತೆ—ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೀಗೆ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳಾವುದೂ
 ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿद्धವಾದ ಮೇಲೆ, ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃವಿರಲೇಬೇಕು ಎಂಬ
 ನಿಯಮವಿರುವುದರಿಂದ ಉಳಿದಿರುವ ಪ್ರಾಗಭಾವವೇ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕರ್ತೃ

ನಿಯಮಾತ್ ಪರಿಶೇಷಾದಭಾವಸ್ಯೈವ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಸಿದ್ಧಯತಿ । “ಅಸದೇವ ತನ್ಮನೋಽ-
ಕುರುತ ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಿತಿ चेन्न । प्रागभावः कर्तेति न । प्रतिषेधमात्रत्वा-
दभावधर्मतां विना स्वरूपत एव निषेधरूपत्वात् । घटप्रागभाव-
वदित्यर्थः । भावेषु कुलालादिषु अन्योन्याभावधर्मात्मना प्रतिषेध-
रूपत्वमस्तीति व्यभिचारनिरासाय मात्रपदम् । कर्तृत्वाभावे विश्वकर्तृत्वं
दूरेऽपास्तमिति भावः । यद्यपि निषेधमात्रेत्युक्त्या निषेधैकस्वरूपत्वं
लभ्यते । तच्च पक्षे असिद्धं दृष्टान्ताद् व्यावृत्तं च । सर्वस्य धर्मात्मना

ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ‘ಅಸದೇವ ತನ್ಮನೋಽಕುರುತ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವುದು—ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

‘ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಪ್ರಾಗಭಾವವೇ ಜಗತ್ಕರ್ತೃವೆಂಬ ವಾದ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್—
ಅಭಾವರೂಪವಾದ ತನ್ನ ಧರ್ಮವೇ ತಾನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಸ್ವರೂಪ
ದಿಂದಲೂ ನಿಷೇಧಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಘಟಪ್ರಾಗಭಾವದಂತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.
ಕುಂಬಾರನೇ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವ
ರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವೇ ತಾನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿಷೇಧರೂಪತ್ವವಿದೆ. ಆದರೆ ಕರ್ತೃತ್ವಾ
ಭಾವವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷ ಬರುವುದು
ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಸರಿಹರಿಸಲು ‘ಮಾತ್ರ’ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.
ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ದೂರದಲ್ಲೇ ನಿರಸ್ತವೆಂದು ಭಾವ.

‘ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ
ಸಮರ್ಥನೆ

ಯದ್ವೈ ‘ನಿಷೇಧಮಾತ್ರ’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ‘ಕೇವಲ ನಿಷೇಧಸ್ವರೂಪತ್ವ’
ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಲಭಿಸುವುದು. ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಗಳ ಮೂಲಕ ಭಾವ
ಮತ್ತು ನಿಷೇಧ—ಈ ಎರಡೂ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ಪಕ್ಷವಾದ
ವಿಶ್ವಪ್ರಾಗಭಾವದಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲ, ದೃಷ್ಟಾಂತವಾದ ಘಟಪ್ರಾಗಭಾವದಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲ.¹

1. ವಿಶ್ವಪ್ರಾಗಭಾವ ಮತ್ತು ಘಟಪ್ರಾಗಭಾವಗಳು ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ‘ಪ್ರಮೇಯತ್ವ’
ಮೊದಲಾದ ಭಾವಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವರೂಪವೂ ಆಗಿವೆ. ಕೇವಲ
ನಿಷೇಧಸ್ವರೂಪವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ದ್ವಿರೂಪತ್ವಾತ್ । ತಥಾಪಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರಪದೇನಾನಮಾತ್ರಂ ಭುಕ್ತಮಿತಿವತ್ ಪ್ರತಿಷೇಧ-
ಸಾಮಾನ್ಯಂ ಗಮ್ಯತೇ । ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಣೋಶ್ಚ ಧರ್ಮಿಃ ಪ್ರಧಾನ ಇತಿ ಧರ್ಮಾತ್ಮತಾಂ ವಿನಾ
ಧರ್ಮಿತ ಏವ ನಿಷೇಧತ್ವಾದಿತಿ ಗಮ್ಯತ ಇತಿ ಬೋಧ್ಯಮ್ ॥

ನನು ಶ್ರುತಿಬಲಾದನ್ಯತ್ರಾಡೃಶಮಪಿ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ವಿಶ್ವಪ್ರಾಗಭಾವಸ್ಯ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ
ಆಹ—

॥ ॐ ಅಪೀತೌ ತದ್ವತ್ಪ್ರಸಜ್ಞಾದಸಮಜ್ಜಸಮ್ ॐ ॥

೨-೧-೨

ತಂತ್ವದಃ ಪ್ರಾಕ್ ಪ್ರವೃತ್ತಾಸತ್ಪರಃ ಸಾವಧಾರಣಃ । ವದಿತಿ ಮತುಪ್ರತ್ಯಯೋ
ನ ತು ವತಿಃ । ಭಾವಪ್ರಧಾನೋಽಯಮ್ । ಅಪೀತೌ ಪ್ರಲಯೇ ತದ್ವತ್ಪ್ರಸಜ್ಞಾತ್
ಅಭಾವಮಾತ್ರವತ್ಪ್ರಸಜ್ಞಾದ್ ಅಸಮಜ್ಜಸಮ್ ಅಭಾವಕರ್ತೃತ್ವಮತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಕಾರ್ಯನಾಶೇ
ಉಪಾಧಾನಮಾತ್ರಾವಶೇಷನಿಯಮಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಕರ್ತೃಉಪಾಧಾನಯೋಸ್ತವೈಕತ್ವಾತ್ ।

ಆದರೂ, 'ಅನ್ನಮಾತ್ರಂ ಭುಕ್ತಂ' ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಭೋಜನದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಕ್ಕೆ
ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುವಂತೆ 'ಪ್ರತೀಕ್ಷೇಧಮಾತ್ರ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ
ಪ್ರತೀಕ್ಷೇಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಿಯೇ
ಪ್ರಧಾನವಾದುದರಿಂದ 'ಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವಲ್ಲದೆ, ಧರ್ಮಿರೂಪದಿಂದಲೇ ನಿಷೇಧವಾ
ಗಿರುವುದರಿಂದ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಲಭಿಸುವುದು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಇತರ ಪ್ರಾಗಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕಂಡುಬರದಿದ್ದರೂ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರ
ದಿಂದ ವಿಶ್ವಪ್ರಾಗಭಾವದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ
ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಅಸೀತೌ ತದ್ವತ್ಪ್ರಸಂಗಾದಸಮಂಜಸಮ್ ಓಂ

(೨-೧-೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

'ತದ್ವತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ತತ್ಶಬ್ದವು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ
ಅಸತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಮತ್ತು ಅವಧಾರಣಸಹಿತವಾದುದು. 'ವತ್' ಎಂಬುದು
ಮತುಪ್ರತ್ಯಯ, ವತಿ ಪ್ರತ್ಯಯವಲ್ಲ. ಈ ಪದವು ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾದುದು.
ಅಸೀತೌ-ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ತದ್ವತ್ಪ್ರಸಂಗಾತ್—ಕೇವಲ ಅಭಾವವು ಉಳಿಯುವ

ಅಪೀತಾವಿತ್ಯನೇನ ಪ್ರಲಯೇ ಭಾವಮಾತ್ರಾಸತ್ತ್ವೇ ಕಾಲೋಽಪಿ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ
ಸೂಚಯತಿ ||

ನೆದಮನಿಷ್ಠಮಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ನ ತು ದೃಷ್ಟಾಂತಭಾವಾತ್ ॐ ॥ ೨-೧-೧೦

ತುರೇವ | ಅತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಪದೇನ ತತ್ರಾವಧಾರಿತವ್ಯಾಪ್ತಿಮೂಲಕಮನುಮಾನ-
ಮುಚ್ಯತೇ | ತನ್ಮಾತ್ರಸ್ಯಾಸಾಧಕತ್ವಾತ್ | ವ್ಯಾಪ್ತಿಸತ್ತ್ವಸೂಚನಾಯೈವಮುಕ್ತಿಃ |
ಪ್ರಲಯೇ ಸರ್ವಾಸತ್ತ್ವಮಿಷ್ಠಮಿತಿ ನ ಯುಜ್ಯತೇ | ತದಾ ಪದಾರ್ಥಸತ್ತ್ವಸಾಧನೇ

ಪ್ರಸಂಗ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಭಾವವೇ ಕರ್ತೃವೆಂಬ ಮತವು ಸಮಂಜಸವಲ್ಲವೆಂದು
ಅರ್ಥ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃ ಮತ್ತು ಉಪಾದಾನಕಾರಣಗಳು ಒಂದೇ
ಆದುದರಿಂದ, ಕಾರ್ಯವು ನಾಶಹೊಂದಿದಾಗ ಕೇವಲ ಉಪಾದಾನಕಾರಣ ಉಳಿಯು
ವುದು ಎಂಬ ನಿಯಮವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಅಭಾವವು ಉಳಿಯ
ಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಭಾವ. 'ಅಸೀತೌ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ, ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ
ಯಾವುದೇ ಭಾವಪದಾರ್ಥವಿಲ್ಲವೆಂದಾದಲ್ಲಿ ಕಾಲವೂ ಇಲ್ಲದಂತಾದೀತು ಎಂದು
ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಅಭಾವ ಉಳಿಯಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂಬ ಆಪಾದನೆ
ಅನಿಷ್ಠವಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ನ ತು ದೃಷ್ಟಾಂತಭಾವಾತ್ ಓಂ (೨-೧-೧೦)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

'ತು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಕೇವಲ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಏನನ್ನೂ ಸಾಧಿಸ
ಲಾರದಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ದೃಷ್ಟಾಂತ' ಪದವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ
ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಆಧಾರವುಳ್ಳ ಅನುಮಾನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋ
ಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಅನುಮಾನ
ಪದದ ಬದಲಾಗಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ
ಪದಾರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಇಷ್ಟವೇ ಎಂಬ ವಾದ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆಗಲೂ
ಪದಾರ್ಥಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು, ದೃಷ್ಟಾಂತಭಾವಾತ್—ಅನುಮಾನ
ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ವಿನಾದಗ್ರಸ್ತವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು
ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಅಧೀನವಾದುದು. ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ್ದರಿಂದ, ಘಟದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ.

ದೃಶ್ಯಾಂತಭಾವಾದನುಮಾನಸತ್ವಾದಿತ್ಯर्थಃ । ವಿಮತೋತ್ಪತ್ತಿರ್ಭಾವಾಧೀನಾ ಉತ್ಪತ್ತಿ-
ತ್ವಾದ್ ಘಟೋತ್ಪತ್ತಿವತ್ । ವಿಮತೋ ವಿನಾಶಃ ಸಶೇಷೋ ವಿನಾಶತ್ವಾದ್ ಘಟ-
ವಿನಾಶವತ್ । ವಿಮತಃ ಕಾಲೋ ಭಾವವಾನ್ ಕಾಲತ್ವಾದನ್ಯಕಾಲವದಿತಾದಿ-
ಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧತ್ವಾದ್ ಅನಿಷ್ಠಾಪಾದನಮೇವೇತಿ ಭಾವಃ ॥

ಲಯೇ ಸರ್ವಾಸತ್ತ್ವಾಙ್ಗೀಕಾರೋಽಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಾच्च ನೇಶ್ಠ ಇತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಸ್ವಪಕ್ಷದೋಷಾच्च ॐ ॥ ೨-೧-೧೧

ಸ್ವಪಕ್ಷೇ ಸರ್ವಾಸತ್ತ್ವಪಕ್ಷೇ ದೃಶ್ಯಾಂತಾಭಾವರೂಪದೋಷಾಚ್ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾ-
ಗಮೌ ನ ಸ್ತಃ । ಅದರ್ಶನಾತ್ । ಭಾವತ್ವಂ ತು ದೃಶ್ಯಮ್ । ಶ್ರುತೀ ಚಾನ್ಯಪರೇ ಇತಿ
ಭಾವಃ ॥

ತರ್ಕೇಣ ಸದಸತೋಃ ಕಾರಣತ್ವಸಾಧನವಾಧನೇ ಆಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮಾಧತೇ—

ವಿನಾದಗ್ರಸ್ತವಾದ ವಿನಾಶವು ಸಶೇಷವಾದುದು ವಿನಾಶವಾದುದರಿಂದ ; ಘಟವಿನಾಶ
ದಂತೆ. 'ವಿನಾದಗ್ರಸ್ತವಾದ ಪ್ರಲಯಕಾಲವು ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.
ಕಾಲವಾದ್ದರಿಂದ; ಇತರ ಕಾಲಗಳಂತೆ'—ಇತ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ತಿಗಳ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ
ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಅಭಾವ ಉಳಿಯಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಅಪಾದನೆ ಅನಿಷ್ಟವೆಂದು
ಭಾವ.

ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ, ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವೂ
ಇಲ್ಲವೆಂದೊಪ್ಪುವುದು ಅನಿಷ್ಟವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಸ್ವಪಕ್ಷದೋಷಾಚ್ಚ ಓಂ (೨-೧-೧೧)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಸ್ವಪಕ್ಷೇ—ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ,
ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ದೋಷದಿಂದಲೂ
ಕೂಡ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮತ್ತು ಆಗಮಪ್ರಮಾಣಗಳು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗದಿರು
ವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲ. ಭಾವತ್ವವೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಂತೂ ದೃಷ್ಟವಾದುದು. ಉದಾಹರಿಸಿದ
ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೂ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಬೇರೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದು ಭಾವ.

ತರ್ಕದ ಬಲದಿಂದ ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು,
ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ
ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

॥ ॐ ತರ್ಕಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾದಪ್ಯನ್ಯಥಾಽನುಮೇಯಮಿತಿ चेदेव-
मप्यनिर्माक्षप्रसङ्गः ॐ ॥ २-१-१२

अन्यथा पूर्वसूत्रद्वयोक्ताद् अभावाकारणत्वभावकारणत्वरूपात्
प्रमेयाद्वैपरीत्येनाभावकारणत्वभावाकारणत्वरूपेणाप्यनुमातुं शक्यम् ।
तर्कस्याप्रतिष्ठानाद् अप्रतिष्ठितत्वाद् अव्यवस्थितत्वेनाप्रामाण्यात् । न हि
प्रतितर्कः एतावानेवैतादृशं तर्कं प्रति विरोधितया प्रवर्तते नैतादृश-
मिति नियामकमस्ति । अतस्सर्वानुमानेषु प्रतितर्कस्यावारणीयत्वेन
तेषामप्रामाण्यात्, अतोऽनुमानेन तद्द्वयसाधनं पूर्वसूत्रद्वये न
युक्तमिति चेन्न । एवमप्येवं सति तर्कस्याप्रामाण्ये सति, यद्वा एवमपि
“यावदेव प्रमाणेन” इत्यादिस्मृतौ प्रमाणमूलतर्कस्य प्रतिष्ठा अन्यस्य तु

ಓಂ ತರ್ಕಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾದಪ್ಯನ್ಯಥಾಽನುಮೇಯಮಿತಿ
ಚೇದೇವಮಪ್ಯನಿರ್ಮಾಕ್ಷಪ್ರಸಂಗಃ ಓಂ (೨-೧-೧೨)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಅನ್ಯಥಾ—ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ, ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವ
ವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಮತ್ತು ಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವಿರುವುದು ಎಂಬ ಪ್ರಮೇಯಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತ
ವಾಗಿ ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವಿರುವುದು, ಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂದೂ
ಅನುಮಾನಮಾಡಲು ಶಕ್ಯ. ಏಕೆಂದರೆ, ತರ್ಕಸ್ಯ ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾತ್—ತರ್ಕವು
ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಅಂದರೆ ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ‘ಇಷ್ಟೇ
ಪ್ರತಿತರ್ಕಗಳು ಇಂತಹ ತರ್ಕವನ್ನು ಕುರಿತು ವಿರೋಧಿಯಾಗುವೆ, ಇಂತಹ ತರ್ಕ
ವನ್ನು ಕುರಿತು ವಿರೋಧಿಯಾಗಲ್ಲ’ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಯಾವುದೇ ನಿಯಾಮಕವಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ.
ಆದ್ದರಿಂದ, ಯಾವುದೇ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿತರ್ಕವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ
ಅನುಮಾನಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗುವವು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಸೂತ್ರ
ಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವ, ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬ
ಎರಡು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏವಮಪಿ—
ಹೀಗಾದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ತರ್ಕವು ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಾದಲ್ಲಿ ; ಅಥವಾ, ಏವಮಪಿ—

ನೇತೃಕ್ತಾವಪಿ ತರ್ಕಮಾತ್ರಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇಽನಿರ್ಮೋಕ್ಷಪ್ರಸಂಗೋ ಮೋಕ್ಷಾಭಾವಪ್ರಸಂಗ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।
 ತ್ವಯಾಪಿ ಶಾಸ್ತ್ರಫಲತ್ವೇನಾಜ್ಞೀಕೃತಮೋಕ್ಷಸ್ಯ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಂ ಚಾರ್ವಾಕಂ ಪ್ರತಿ ತರ್ಕೇಣೈವ
 ಸಾಧನೀಯತ್ವಾತ್ । ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನೇ ಚಾರ್ತೇ ಸ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಕೇವಲಾಗಮೇನ ಅನಧ್ಯವಸಾಯೇನ
 ಸ್ವಮತೇ ಮೋಕ್ಷಾಭಾವಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ಅತಃ ಯಾವತ್ಪ್ರಮಿತಂ ತಾವನ್ಮಾತ್ರಸಾಧಕತರ್ಕಃ
 ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೋಽನ್ಯಸ್ತು ನೇತಿ ಭಾವಃ । ಸುಧಾಯಾಂ ತು ತರ್ಕಮಾತ್ರಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ
 ಸ್ವವ್ಯಾಘಾತದೋಷಾದನಿರ್ಮೋಕ್ಷಪ್ರಸಂಗ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ಉಕ್ತಃ । ತರ್ಕಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಾದನ್ಯಥಾ
 ತರ್ಕ್ಯಮಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಅನುಮೇಯಮಿತ್ಯುಕ್ತಿಃ ನ ತರ್ಕೋಽನುಮಾನಾತ್ ಭಿದತ ಇತಿ
 ಸ್ವಚಯಿತುಮ್ ॥

‘ಯಾವದೇವ ಪ್ರಮಾಣೇನ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣದ ಆಧಾರವುಳ್ಳ
 ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ, ಬೇರೆಯದಕ್ಕಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ತರ್ಕವೆಲ್ಲವೂ
 ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಾದಲ್ಲಿ, ಅನಿರ್ಮೋಕ್ಷಪ್ರಸಂಗಃ—ಮೋಕ್ಷವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವ
 ಪ್ರಸಂಗ ಬರುವುದು—ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನೀನೂ ಕೂಡ, ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರದ ಫಲ
 ವೆಂದೊಪ್ಪಿರುವ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು, ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿನಾದ ಮಾಡುವ ಚಾರ್ವಾಕನನ್ನು
 ಕುರಿತು ತರ್ಕದಿಂದಲೇ ಸಾಧಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ವಿನಾದಗ್ರಸ್ತನಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
 ನಿರ್ಣಯವು ಕೇವಲ ಆಗಮದಿಂದ ನಿನಗೂ ಬರಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಮತದಲ್ಲಿ
 ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲವೆಂದಾದೀತು. ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಯಾವುದು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವೋ
 ಅದೇಲ್ಲವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ತರ್ಕ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ, ಇತರ ತರ್ಕಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ
 ಎಂದು ಭಾವ. ಸುಧಾದಲ್ಲಾದರೋ—ತರ್ಕವೆಲ್ಲವೂ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಾದಲ್ಲಿ
 ಸ್ವವ್ಯಾಘಾತದೋಷದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲವಾದೀತು ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ತರ್ಕ-ಅನುಮಾನಗಳು ಭಿನ್ನವಲ್ಲ

‘ತರ್ಕವು ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದುದರಿಂದ ಈಗ ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ವಿಪರೀತ
 ವಾಗಿಯೂ, ತರ್ಕ ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯ’ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು ‘ಅನುಮಾನ
 ಮಾಡುವುದು ಶಕ್ಯ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ತರ್ಕವು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಭಿನ್ನವಲ್ಲ
 ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲು.

1. ಯಾವದೇವ ಪ್ರಮಾಣೇನ ಸಿದ್ಧಂ ತಾವದಹಾಪಯನ್ |

ಸ್ವೀಕುರ್ಯಾನ್ನೈವ ಚಾನ್ಯತ್ರ ಶಕ್ಯಂ ಮಾನವ್ಯತೇ ಕ್ವಚಿತ್ ॥

—ವಾಮನಪುರಾಣ.

ನನ್ವಭಾವಸ್ಯ ನಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವೇನಾಕರ್ತೃತ್ವೇಽಪಿ ಜೀವಸ್ಯ ತದಭಾವಾತ್
ತತ್ಕಾರಣಕಮಸ್ತು, ನಿಷ್ಕಾರಣಕಂ ವಾಽಸ್ತು ಕೂಲಪತನವಾದಿದಂ ಜಗದಿತಿ
ವಿಶೇಷಶಿಕ್ಷಾಯಾಮಾಹ—

॥ ೐ ಏತೇನ ಶಿಷ್ಠಾ ಅಪರಿಗ್ರಹಾ ಅಪಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ೐ ॥

೨-೧-೧೩

ಏತೇನ ಸತ್ಕಾರಣತ್ವೇ ದೃಶ್ಯಾಂತರಭಾವೇನ ಜೀವಾದಿಕಾರಣತ್ವೇ ದೃಶ್ಯಾಂತಾ-
ಭಾವೇನ ಚ ಶಿಷ್ಠಾಃ ಪ್ರಾಙ್ ನಿರಸ್ತಾದಭಾವಕರ್ತೃತ್ವಾದವಶಿಷ್ಠಾಃ, ಯದ್ವಾ ಶಿಷ್ಠಾ
ಅವಶಿಷ್ಟತಯಾ ಪ್ರತಿತಾಃ ನ ತು ಪೂರ್ವಣೈವಾನಿರಸ್ತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ, ಅಪರಿಗ್ರಹಾ
ವೇದಪರಿಗ್ರಹಶून್ಯಾಃ ತದ್ವಿರುದ್ಧಾಶ್ಚ ಜೀವಪ್ರಧಾನಶून್ಯಕಾಲಸ್ವಭಾವಾದಿವಾದಾ
ನಿರಸ್ತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ಶಿಷ್ಠಾ ಇತ್ಯೇವೋಕ್ತೇ ಬ್ರಹ್ಮವಾದೋಽಪಿ ಪ್ರಾಮೋದೀಯಪರಿಗ್ರಹಾ
ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ತನ್ಮಾತ್ರೇ ತುಕ್ತೇ ಅಭಾವಕರ್ತೃತ್ವವಾದೋಽಪಿ ಗೃಹೀತ | ಅತಃ ಶಿಷ್ಠಾ

ಅಭಾವವು ಕೇವಲ ನಿಷೇಧರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗದಿದ್ದರೂ
ಜೀವನು ಕೇವಲ ನಿಷೇಧರೂಪವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದು.
ಅಥವಾ, ನದಿಯ ದಡವು ತಾನಾಗಿಯೇ ಬೀಳುವಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಕಾರಣ
ವಿಲ್ಲದೇ ಆಗಬಹುದು ಎಂಬ ವಿಶೇಷ ಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಏತೇನ ಶಿಷ್ಠಾ ಅಪರಿಗ್ರಹಾ ಅಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ ಓಂ
(೨-೧-೧೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಏತೇನ—ಭಾವಸದಾರ್ಥಗಳೇ ಕಾರಣ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿರು
ವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಜೀವ ಮೊದಲಾದವರು ಕಾರಣರೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತ
ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಶಿಷ್ಠಾಃ—ಹಿಂದೆ ನಿರಾಕರಿಸಲಾದ ಅಭಾವಕರ್ತೃತ್ವವಾದವನ್ನು
ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ, ಅಥವಾ, ಶಿಷ್ಠಾಃ ಉಳಿದಿದೆಯೆಂದು ತೋರುವ—ಹಿಂದಿನ ಯುಕ್ತಿ
ಯಿಂದಲೇ ನಿರಾಕೃತವಾಗದೆ ಇರದ ಎಂದು ಅರ್ಥ—ಅಪರಿಗ್ರಹಾಃ—ವೇದದ ಸ್ವೀಕಾರ
ವನ್ನು ಸಡೆಯದ ಮತ್ತು ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ಜೀವ, ಪ್ರಕೃತಿ, ಶೂನ್ಯ, ಕಾಲ,
ಸ್ವಭಾವ ಇವುಗಳೇ ಜಗತ್ತಿನ ಕಾರಣಗಳೆಂದು ಹೇಳುವ ವಾದಗಳು ನಿರಾಕೃತವಾದವು
ಎಂದು ಅರ್ಥ.

इत्युक्तम् । उक्तरीत्या विशेषशङ्कासूचनाय वेति । प्रत्युक्ता इति वाच्ये व्याख्याता इति वचनं “जीवाद्भवन्ति भूतानि”, “अकस्मादिदमाविरासीत्” इत्यादिपूर्ववाधनुकूलश्रुतीनां प्रागुक्तब्रह्मपरत्व-
स्मारणाय ॥ ४ ॥

भोक्त्रापत्यधिकरणम्—१३

॥ ॐ भोक्त्रापत्तेरविभागश्चेत् स्याल्लोकवत् ॐ ॥

२-१-१४

अत्र बहुश्रुतिसिद्धतया प्रबलयुक्त्यविरोध उच्यते । भोक्तु-
र्जीवस्य मोक्षे ब्रह्मत्वापत्तेः “परेऽव्यये सर्व एकीभवन्ति” इत्यादिषु
श्रवणात् तयोरविभागो भेदाभावः । ततश्चासर्वकर्तृजीवाभिन्नत्वान्न

ಸೂತ್ರದ ಪದಗಳ ಸಾರ್ಥಕತೆ

ಇಲ್ಲಿ ‘ಶಿಷ್ಯಾಃ’ ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವಾದವೂ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದಾಗುವುದು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ‘ಅಪರಿಗ್ರಹಾಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ‘ಅಪರಿಗ್ರಹಾಃ’ ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ಅಭಾವಕತ್ಯತ್ವವಾದದ ಸಂಗ್ರಹವೂ ಆಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಶಿಷ್ಯಾಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಶೇಷ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ‘ಶಿಷ್ಯಾಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ‘ಜೀವಾದ್ಭವಂತಿ ಭೂತಾನಿ’, ‘ಅಕಸ್ಮಾದಿದಮಾವಿರಾಸೀತ್’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಅನುಕೂಲಗಳಾದ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಲು ‘ನಿರಾಕೃತವಾದವು’ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು ‘ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾದವು’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಭೋಕ್ತ್ರಾಪತ್ಯಧಿಕರಣ—॥

ಓಂ ಭೋಕ್ತ್ರಾಪತ್ತೇರವಿಭಾಗಶ್ಚೇತ್
ಸ್ಯಾಯ್ಲೋಕವತ್ ಓಂ (೨-೧-೧೪)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಹುಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಕಾರಣ ಪ್ರಬಲವಾದ ಯುಕ್ತಿಯ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ಭೋಕ್ತೃವಾದ ಜೀವನು ಮೋಕ್ಷ

ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸರ್ವಕೃತೇತಿ चेत् नेति शेषः । ब्रह्मणो जीवाभेद एव नास्ति ।
 श्रौतस्त्वैकीभावप्रयोगः स्याल्लोकवत् । यथा लोके उदके उदकस्यैकी-
 भावव्यवहारो, यथा वा प्राग्विभिन्ना ब्राह्मणाः साम्प्रतमेकीभूता इति
 व्यपदेशस्तथा प्राग्भिन्नस्थाना भिन्नमतयो जीवाः मुक्तौ ब्रह्मणैकस्थाना
 एकमतय इति स्थानैक्यादिनिमित्तक इत्यर्थः । कुत एवं लक्षितलक्षणा-
 श्रयणं श्रुतेरित्यतोऽपि स्याल्लोकवत् । लोकेऽप्यन्यद्वस्तु वस्त्वन्त-
 रेणाभेदमापन्नं न दृष्टम् । अतः प्राग्भिन्नतया प्रतीतस्य जीवस्य मुक्ताव-
 भेदायोगाद् बाधकादेवमाश्रयणं युक्तम् । न च प्राग्भेदप्रतीतिर्भ्रमः ।
 बाधकाभावादिति भावः ॥ ५ ॥

ದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು ಎಂಬುದು 'ಪರೀಕ್ಷಾಪ್ರಮಾಣ ಸರ್ವ ಏಕೀಭವಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ, ಅವಿಭಾಗ—ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಕರ್ತೃವಲ್ಲದ ಜೀವನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಸರ್ವಕರ್ತೃವಲ್ಲ ಎಂದರೆ—'ನ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು—ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜೀವಾಭೇದವೇ ಇಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಏಕೀಭಾವ' ಪದಪ್ರಯೋಗವು, ಸ್ಯಾಲ್ಲೋಕವತ್—ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನೀರಿಗೆ ನೀರಿನ ಏಕೀಭಾವವ್ಯವಹಾರವಿದೆಯೋ, ಅಥವಾ ಹೇಗೆ 'ಮೊದಲು ವಿಭಿನ್ನರಾಗಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಈಗ ಏಕೀಭೂತರಾದರು' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆಯೋ ಹಾಗೆ ಮೊದಲು ಭಿನ್ನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ, ಭಿನ್ನಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದ ಜೀವರು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೊಂದಿಗೆ ಏಕಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದರು, ಏಕಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಉಂಟಾದುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಏಕೀಭವಂತಿ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಲಕ್ಷಿತಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದೇಕೆ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೂ 'ಸ್ಯಾಲ್ಲೋಕವತ್' ಎಂದೇ ಉತ್ತರ. ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಒಂದು ವಸ್ತು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನೊಂದಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಎಲ್ಲಾ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಮೊದಲು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭಿನ್ನನೆಂದು ಅನುಭವಿಸಿದ್ದನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬಾಧಕವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಲಕ್ಷಿತಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಂಸಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಭೇದದ ಅನುಭವವು ಬಾಧವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಲಾರದು ಎಂದು ಭಾವ.

ಆರಂಭಣಾಧಿಕರಣಮ್—೬

॥ ॐ ತದನನ್ಯತ್ವಮಾರಂಭಣಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ ॐ ॥

೨-೧-೧೪

ಅತ್ರ ಬಹುಯುಕ್ತಿವಿರೋಧೋ ನಿರಸ್ಯತೇ । ಅವರಸ್ಯೇತ್ಯಗ್ರೇ ಅಭಿಧಾನಾತ್
ಸ್ವತನ್ತ್ರಸಾಧನಸ್ಯೇತಿ ಶೇಷಃ । ಸ್ವತನ್ತ್ರಸಾಧನಸ್ಯ ತದನನ್ಯತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಾನನ್ಯತ್ವಂ,
ನ ತತೋಽನ್ಯತ್ವಮ್ । ಸ್ವರೂಪಸಾಮರ್ಥ್ಯಾದೇವ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ಯಾವತ್ ।
ನ ತ್ವನ್ಯತ್ ಸ್ವತನ್ತ್ರಸಾಧನಮಪೇಕ್ಷೇತಿ ಭಾವಃ । ಕುತಃ ? ಆರಂಭ್ಯತೇ ಏನ
ತದಾರಂಭಣಮುಪಾಧಾನಮ್ । ಆರಂಭಣಪದೇನಾಧಿಷ್ಠಾನಾದಿಸಾಧನಜಾತಂ ಲಕ್ಷ-
ಯಿತ್ವಾ ತದಾಕ್ಷೇಪೋ ಲಕ್ಷಣೀಯಃ । ತಥಾ ಚ “ ಕಿಂ ಸ್ವಿದಾಸೀದಧಿಷ್ಠಾನಮಾರಂಭಣಂ

ಆರಂಭಣಾಧಿಕರಣ—೬

ಓಂ ತದನನ್ಯತ್ವಮಾರಂಭಣಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ

(೨-೧-೧೫)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ‘ತದನನ್ಯತ್ವಂ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗದ ಅರ್ಥ.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬಹುಯುಕ್ತಿಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು. 1 ಮುಂದೆ, ಅಧೀನವಾದ ಸಾಧನವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ‘ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸಾಧನಕ್ಕೆ’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನಕ್ಕೆ, ತದನನ್ಯತ್ವಂ—ಬ್ರಹ್ಮಾನನ್ಯತ್ವವಿದೆ ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ತನ್ನಿಂದ ಭಿನ್ನವಲ್ಲದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸಾಧನವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ. ಏಕೆಂದರೆ—

‘ಆರಂಭಣಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಯಾವುದರಿಂದ ಪದಾರ್ಥದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದೋ ಅದು ಆರಂಭಣ ಅಂದರೆ ಉಪಾಧಾನ. ಆರಂಭಣಪದದಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೊದಲಾದ ಸಾಧನ ಸಮೂಹವನ್ನು ಲಕ್ಷಣಿಯಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಅಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಲಕ್ಷಣಿಯಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ತಥಾಚ—‘ಕಿಂ ಸ್ವಿದಾಸೀತ್’ ಅಧಿಷ್ಠಾನಮಾರಂಭಣಂ ಕಥಮತ್ ಸ್ವಿತಃ

ಕತಮತ್ಸಿತ್ಕಥಾಸೀತ್” ಇತಿ ಸ್ವತನ್ತ್ರಾಧಿಷ್ಠಾನಾಧಾಕ್ಷೇಪಕಶಬ್ದಾತ್ ಅಪರ-
ತನ್ತ್ರತ್ವಾತ್ ಸ್ವತನ್ತ್ರತ್ವಾತ್ ಸಾಧನಸತ್ತಾಪ್ರದತ್ವಾದಿತಿ ಆದಿಪದೋಕ್ತವ್ಯತಿರೆಕಿ-
ಹೇತುಭ್ಯಶ್ಚೇತರ್ಥಃ । ಅತ್ರ ಸ್ವತನ್ತ್ರಸಾಧನಾಭಾವ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಪಿ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯ-
ನೆತಿ ಸ್ಯಾತ್ । ತದನನ್ಯತ್ವಂ ಸ್ವತನ್ತ್ರಸಾಧನಸ್ಯೇತ್ಯುಕ್ತೇ ತದೇವ ಸ್ವತನ್ತ್ರ-
ಸಾಧನಂ ನಾನ್ಯದಿತಿ ಲಭ್ಯತ ಇತ್ಯೇವಮುಕ್ತಮ್ । ಶ್ರುತಾವಧಿಷ್ಠಾನಸ್ಯಾದಿತ್ವೇಽಪಿ
ಆರಮ್ಭಣಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಾಧಕತಮರೂಪಕಾರಣವಾಚಿತಯಾ ಅರ್ಥಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾತ್ತ-
ಸ್ಯೋಕ್ತಿಃ । ಶ್ರುತಾವಧಿಷ್ಠಾನಾದಿಮಾತ್ರಾಕ್ಷೇಪಶ್ರವಣೇಽಪಿ ಸಾಧನಸತ್ತ್ವಾವೇದಕ

ಕಥಾಸೀತ್’ 1 ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳು
ಯಾವುದಿತ್ತು ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಅಕ್ಷೇಪಿಸುವ ಶಬ್ದದಿಂದ, ಪರಾಧೀನವಲ್ಲದ್ದರಿಂದ,
ಸ್ವತಂತ್ರವಾದುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಸಾಧನಗಳಿಗೆ ಸತ್ತಾಪ್ರದವಾದುದರಿಂದ—ಹೀಗೆ ‘ಅದಿ’
ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯತಿರೇಕೀಕೇತುಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸೂತ್ರದ ಪದಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನಾಭಾವಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ
ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥವಾದೀತು ‘ತದನನ್ಯತ್ವಂ
ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನಸ್ಯ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನ, ಇನ್ನೊಂದಲ್ಲ
ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಲಭಿಸುವುದು ಆದ್ದರಿಂದ ‘ತದನನ್ಯತ್ವಂ’ ಎಂದೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಅರಂಭಣ’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲು ಕಾರಣ

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಅಧಿಷ್ಠಾನ’ ಶಬ್ದವೇ ಮೊದಲಿದ್ದರೂ ಸಾಧಕತನುವಾದ ಕರಣ
ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ‘ಅರಂಭಣ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥತಃ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

1. ಕಿಂ ಸ್ವಿದಾಸೀತ್ ಅಧಿಷ್ಠಾನಮಾರಂಭಣಂ ಕತಮತ್ ಸ್ವೀತ್ ಕಥಾಸೀತ್ ।

ಯತೋ ಭೂಮಿಂ ಜನಯನ್ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ವಿದ್ಯಾಮೋರ್ಚೋಽನ್ಮಮಹಿನ್

ವಿಶ್ವಚಕ್ಷಾಃ || (ಋ. ೧೦-೮೧-೨)

“ಜಗತ್ಕರ್ತೃವಾದ ಹರಿಯು ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ
ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು ! ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಸರ್ವವಯವ
ಗಳಿಂದಲೂ ನೋಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಹರಿಯು ಯಾವ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ
ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನೂ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರಿಸಿದನು ! ಆ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಯಾವುದಿತ್ತು ! ಉಪಾದಾನ
ವಾಗಲಿ ಸಾಧನವಾಗಲಿ ಯಾವುದಿತ್ತು ! ಹೇಗಿತ್ತು !” ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ. ಕಿಂ ಅಸೀತ್,
ಕಥಮತ್ ಸ್ವೀತ್ ಕಥಾಸೀತ್” ಮೊದಲಾದ ಅಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಧ್ವನಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹರಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನಾದಿಗಳಾವುದೂ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿ ಸುವುದು.

“ಅಜ್ಞಃ ಸಮ್ಭೂತಃ” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಂತರಬಲಾತ್ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇಣಾಧಿಷ್ಠಾನಾಧಾಕ್ಷೇಪ-
ಪರತ್ವಂ ಲಭ್ಯತೇ । ಅಗ್ರೇ ಪರಿಹಾರಾನುಕ್ತೇಃ ಕಿಂಶಬ್ದೋ ನ ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕ ಇತಿ
ಧ್ಯೇಯಮ್ । ವಿಧಾರಣ್ಯೇನಾಪ್ಯಾಕ್ಷೇಪಾರ್ಥತ್ವಸ್ಯೈವೋಕ್ತೇಃ ।

ವಿಪಕ್ಷೇ ಬಾಧಕಾಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ೐ ಭಾವೇ ಚೋಪಲಙ್ಘ್ಯಃ ೐ ॥ ೨-೧-೧೬

ಸ್ವತನ್ತ್ರಸಾಧನಸ್ಯೇತ್ಯಸ್ತಿ । ಪ್ರಸಜ್ಞ ಇತಿ ಶೇಷಃ । ಉಕ್ತವೈಪರೀತ್ಯೇ
ಬಾಧಕೋಕ್ತಿತ್ವಾತ್ ತದನ್ಯೇತಿ ಲಭ್ಯತೇ । ತದನ್ಯಸ್ವತನ್ತ್ರಸಾಧನಸ್ಯ ಭಾವೇ

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಕಿಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಅಧಿಷ್ಠಾ ನಾದಿಗಳ
ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ; ಪ್ರಶ್ನೆ ಇವುಗಳ ಅರ್ಥವಲ್ಲ.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಯಾವುದೇ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿಗಳು ಇರಲಿಲ್ಲ’ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ
ಕೇವಲ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿಗಳ ಆಕ್ಷೇಪವಿದೆ. ಆದರೂ, ‘ಅದ್ಭುತಃ ಸಂಭೂತಃ’ (ತೈ.
ಆ. ೩-೧೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತೃಂತರಗಳಿಂದ ಜಲವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಗೆ
ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಇದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಯಾವುದೇ
ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿಗಳು ಇರಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವ ಆಕ್ಷೇಪದಲ್ಲೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು
ಲಭಿಸುವುದು. ಮುಂದೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ‘ಕಿಂ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಪ್ರಶ್ನೆ ಅರ್ಥವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರೂ ಇಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಾರ್ಥವನ್ನೇ
ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಅನ್ಯವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನವಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕ
ವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನವು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಅನನ್ಯವಾದುದು ಎಂದು
ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಭಾವೇ ಚೋಪಲಙ್ಘ್ಯಃ ಓಂ (೨-೧-೧೬)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
‘ಪ್ರಸಂಗಃ’ ಎಂದು ಶೇಷವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರವಾದ್ದರಿಂದ
‘ತದನ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಅನ್ಯವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರ
ಸಾಧನವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡ
ಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಭಾವ. ಆದರೆ, ಅದು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ,

ಉಪಲಬ್ಧೇ: ಪ್ರಸಕ್ತಃ | ಪ್ರಮಾಣೈರೂಪಲಬ್ಧೇತೇತಿ ಯಾವತ್ | ನೋಪಲಬ್ಧತೇ | ಅತಶ್ಚ
ತದನನ್ಯತ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಶ್ರುತೋರಭಾವಾದ್ ಯುಕ್ತೇಶ್ಚಾಂತೇ ನಿರಾಸಾದಿತಿ
ಭಾವಃ |

ನನು “ಅಶ್ವಃ ಸಮ್ಭೂತಃ ಪೃಥಿವ್ಯೈ ರಸಾಚ್ಚ” ಇತ್ಯಾದಾವಾಚ್ಛುಪ-
ಲಕ್ಷಿತಭೂತಾದಿಯುಕ್ತತಯಾ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಸ್ಯ ಹರೇಃ ಸಕಾಶಾದುತ್ಪಚ್ಯುತ್ಯಾ ಕಥಂ
ಸಾಧನಾನ್ತರಾನುಪಲಮ್ಬ ಇತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ೐ ಸತ್ವಾಚ್ಚಾವರಸ್ಯ ೐ ॥ ೨-೧-೧೭

ಚೋಽವಧಾರಣೆ | ಸಾಧನಸೇತ್ಯಸ್ತಿ | ಅವರಸ್ಯ ತದಧೀನಸ್ಯ ಸಾಧನಸ್ಯ
ಸತ್ವಾದೇವ “ಅಶ್ವಃ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನಂ, ನ ಸ್ವತನ್ತ್ರಸ್ಯ ಸತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನವು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಅನ್ಯವಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ವಿಷ್ಣು ಭಿನ್ನವಾದ
ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಲೀ ಶ್ರುತಿಯಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ, ಯುಕ್ತಿ
ಯನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು ಎಂದು ಭಾವ.

1 ‘ಅದ್ಭುತಃ ಸಂಭೂತಃ ಪೃಥಿವ್ಯೈ ರಸಾಚ್ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜಲವೇ
ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಿಂದ. ಸಹಿತನಾಗಿ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು ಹರಿಯಿಂದ
ಹುಟ್ಟಿದನೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣು ಭಿನ್ನ ಸಾಧನವೇ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಉಪಲಬ್ಧ
ವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಸತ್ತ್ವಾಚ್ಚಾವರಸ್ಯ ಓಂ (೨-೧-೧೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಕವಾದುದು. ‘ಸಾಧನಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು
ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅವರಸ್ಯ ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಧೀನವಾದ
ಸಾಧನವು ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ‘ಅದ್ಭುತಃ ಸಂಭೂತಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವಿರುವುದು
ಹೊರತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸಾಧನವಿರುವುದರಿಂದಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

1. ಅದ್ಭುತಃ ಸಂಭೂತಃ ಪೃಥಿವ್ಯೈ ರಸಾಚ್ಚ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಣಃ ಸಮವರ್ತತಾಧಿ |

ತಸ್ಯ ತ್ವಷ್ಟಾ ವಿದಧದ್ರೂಪಮೇತಿ ತತ್ಪುರುಷಸ್ಯ ವಿಶ್ವಮಾಜಾನಮಗ್ರೇ ||

(ತೈ. ಅ. ೩-೧೩)

“ತತ್ಪುರುಷಾಖ್ಯ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯವಾದ ಹರಿಯಿಂದ ಪಂಚಮಹಾಭೂತ
ಗಳಿಂದಲೂ, ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಸಹಿತನಾಗಿ ಜನಿಸಿ ಸರ್ವಾಧಿಕನಾಗಿದ್ದನು. ಆ ತತ್ಪುರುಷನ
ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನೂ, ಚತುರ್ಮುಖನ ವಿಗ್ರಹವನ್ನೂ
ಮಹಾದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತನಾದ ಭಗವಂತನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದನು” ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

ಸಾಧನಾಂತರಸತ್ವಮುಪೇತ್ಯ ತಸ್ಯೇಶಾಧೀನತ್ವಮುಕ್ತಂ, ತನ್ಮೇಲ್ಯಾಕ್ಷಿಪ್ಯಾಹ—
 ॥ ॐ असद्व्यपदेशान्नेति चेन्न धर्मान्तरणं
 वाक्यशेषात् ॐ ॥ २-१-१८

ಭಾವನಿರ್ದೇಶೋಽಯಮ್ । ಸಾಧನಸೇಲ್ಯಸ್ತಿ । “ನಾಸದಾಸೀನೋ ಸದಾ-
 ಸೀತಿದಾನಿಂ ನಾಸೀದ್ರಜೋ ನೋ ವ್ಯೋಮ” ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಸಾಧನಸ್ಯಾಽಸತ್ವವ್ಯಪ-
 ದೇಶಾನೋಕ್ತಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಚೇನ್ । ಸ್ವತನ್ತ್ರತ್ವಾವ್ಯಕ್ತತ್ವಾವಿಕ್ರತತ್ವಾದಿಧರ್ಮಾಂತ-
 ರಣೈವಾಸತ್ವವ್ಯಪದೇಶೋ ನ ಸ್ವರೂಪೇಣೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಕುತೋ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಲ್ಯಾಗಃ ।
 ವಾಕ್ಯಶೇಷಾತ್ । ತಮ ಆಸೀದಿತಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಸತ್ವಪರವಾಕ್ಯಶೇಷಾನ್ಯಥಾಽ-
 ನುಪಪತ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಯದ್ವಾ “ತಸ್ಮಾದ್ವಾನ್ಯನ್ ಪರಃ ಕಿಂಚಿನ್ನಾಸ” ಇತಿ

ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಸಾಧನಾಂತರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅದು ಭಗವದಧೀನವೆಂದು
 ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ असद्व्यपदेशान्नेति ಚೇನ್ನ धर्मान्तरेण
 वाक्यशेषात् ಓಂ (೨-೧-೧೮)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಅಸತ್’ ಶಬ್ದವು ಭಾವಪ್ರಧಾನ ನಿರ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ‘ಸಾಧನಸ್ಯ’ ಎಂಬ
 ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ನಾಸದಾಸೀನೋ ಸದಾಸೀತ್ತದಾನೀಂ
 ನಾಸೀದ್ರಜೋ ನೋ ವ್ಯೋಮ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧನವೇ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು
 ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಸ್ವತಂತ್ರ ಸಾಧನವಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ
 ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಅನ್ಯಕ್ತತ್ವ, ಅವಿಕಾರ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮವಿಶಿಷ್ಟವಾದ
 ಸಾಧನವು ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಸಾಧನವೇ
 ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಲು
 ಕಾರಣ ವಾಕ್ಯಶೇಷ. ‘ತಮ ಆಸೀತ್’ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ
 ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷವು ಸಾಧನಗಳೇ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಉಪಪನ್ನ
 ವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಅಥವಾ ‘ತಸ್ಮಾದ್ವಾನ್ಯನ್ ಪರಃ ಕಿಂಚಿನ್ನಾಸ’
 ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.
 ಯಾವ ಸಾಧನವೂ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ ‘ಪರ’ ಶಬ್ದವು
 ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ಸ್ವಾತನ್ಯನಿಷೇಧವಾಕ್ಯಶೇಷಾದಿತ್ಯर्थः । अन्यथा पर इति व्यर्थमिति भावः । अत्रेशमुपेत्यान्यस्यासत्त्वशङ्कनात् न असदिति चेदित्यनेन पौनरुक्त्यम् ॥

ನನು ತಸ್ಯೈವ ಸ್ವತನ್ವತ್ವೇ ಸಾಧನಾಂತರೋಪಾದಾನಮಯುಕ್ತಮಿತ್ಯತ
ಆಹ—

॥ ॐ युक्तेः शब्दान्तराच्च ॐ ॥ ೨-೧-೧೯

ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ಲೀಲಯಾ ಸ್ವಾಧೀನಸಾಧನಾಂತರೋಪಾದಾನೇನ ಸೃಶ್ಠೈರುಕ್ತವಾತ್
ಲೀಲಯಾ ದೃಢಮಾಲಂಬ್ಯ ಗಚ್ಛತೋಽಪಕ್ತವತ್, ಇಶ್ವತ್ವಾವಿರೋಧಿತ್ವಾದಿತಿ

ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪುನರುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ

ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸು
ತ್ತಿರುವುದರಿಂದ 'ಅಸದಿತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾತ್ರತ್ವಾತ್' (ಬ್ರ. ಸೂ. ೨-೧-೮)
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ.¹

ಭಗವಂತನೊಬ್ಬನೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಅವನು ಇತರ ಸಾಧನ
ಗಳನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು ಎಂಬ ಅಶ್ವೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಯುಕ್ತೇಃ ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಚ ಓಂ (೨-೧-೧೯)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಲೀಲೆಯಿಂದಲೇ ಭಗವಂತನು ತನಗೆ ಅಧೀನವಾದ ಸಾಧನಾಂ
ತರವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಲೀಲೆಗಾಗಿ ಕೋಲನ್ನು
ಹಿಡಿದು ಹೋಗುವವನಿಗೆ ಕುಂಟತನ ಹೇಗಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಲೀಲೆಗಾಗಿ ಸಾಧನಾಂತರ
ವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸುವುದು ಭಗವಂತನ ಈಶತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.
ಸಾಧನಾಂತರವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸುವುದು ಲೀಲೆಯಿಂದ ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುವುದು
ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ—'ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಚ'. ಶಬ್ದಾಂತರವೆಂದರೆ ಶಬ್ದವಿಶೇಷ.

1. ವಿಶ್ವದ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಮುಂಚೆ ಅದರ ಪ್ರಾಗಭಾವವನ್ನೂ ಈಶ್ವರನೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಯಾವ
ಭಾವಸದಾರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಸದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಶಂಕೆ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ
ಭಗವಂತನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಇತರ ಯಾವುದೇ ವಸ್ತುವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಶಂಕೆ. ಅದ್ದರಿಂದ
ಪುನರುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಯಾವತ್ । ಲೀಲಯೇತಿ ಕುತೋ ಜಾಯತೇ ? ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಚ । ಶಬ್ದವಿಶೇಷಃ
 ಶಬ್ದಾಂತರಮ್ । ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕಃ ಶಬ್ದ ಇತಿ ಯಾವತ್ । ತस्ಮಾತ್
 “ಶಕ್ತೋಽಪಿ ಭಗವಾನ್ವಿಷ್ಣುರಕರ್ತು ಕರ್ತುಮನ್ಯಥಾ । ಸ್ವಮಿನ್ಮಿಂ ಕಾರಣಾಮಿನ್ಮಿಂ
 ಮಿನ್ಮಿಂ ವಿಶ್ವಂ ಕರೋತ್ಯಜಃ” ಇತಿ ಶಬ್ದಾಂತರಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಯದ್ವಾ ಸಾಧನಾಂತರಮೇವ
 ಸೃಷ್ಟೌ ಮಾಸ್ತಿವತ್ಯತ ಉಕ್ತಂ ಶಬ್ದೇತಿ । “ಅಜ್ಞಃ ಸಮ್ಭೂತೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಮ”
 ಇತಿ ತತ್ಸತ್ತ್ವಬೋಧಕಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಚ । ನ ಕೇವಲಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಕ್ತ “ಅಜ್ಞಃ ಸಮ್ಭೂತಃ
 ಪೃಥಿವ್ಯೈ ರಸಾಚ್ಚ” “ತಮ ಆಸೀತ್” ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾತ್ ಕಿಂತು ಶಬ್ದಾಂತರಾದಪಿ
 ಸಾಧನಸತ್ತ್ವಮುಪೇಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಪೂರ್ವಶ್ರುತಿಸಂಕ್ರಾಂತೈವ ಶಬ್ದಾಂತರಾದಿತುಕ್ತಮ್ ।

ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶಬ್ದ ಎಂದು ಭಾವ. ಅಂತಹ
 ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಂದರೆ—

ಶಕ್ತೋಽಪಿ ಭಗವಾನ್ ವಿಷ್ಣುಃ ಅಕರ್ತುಂ ಕರ್ತುಮನ್ಯಥಾ |

ಸೃಜಿನ್ಮಂ ಕಾರಣಾಭಿನ್ಮಂ ಭಿನ್ಮ ವಿಶ್ವಂ ಕರೋತ್ಯಜಃ ||

(ಮಾಡದಿರಲು ಅಥವಾ ಅನ್ಯಥಾ ಮಾಡಲು ಭಗವಾನ್ ವಿಷ್ಣುವು ಸಮರ್ಥನಾದರೂ ತನ್ನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವೂ ಭಿನ್ನವೂ ಆದ ವಿಶ್ವವನ್ನು ಸೃಜಿಸುವನು.) ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿಶೇಷದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ಶಬ್ದಾಂತರಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಭಾಗಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಅಥವಾ, ಸೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಸಾಧನಾಂತರವೇ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ—‘ಶಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಚ’ ಎಂದು. ‘ಅದ್ಭುತಃ ಸಂಭೂತೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ’ (ಮಹಾ. ನಾ. ೧-೧೧) ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಧನಾಂತರದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಬ್ದಾಂತರದಿಂದಲೂ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ‘ಅದ್ಭುತಃ ಸಂಭೂತಃ ಪೃಥಿವ್ಯೈ ರಸಾಚ್ಚ’, ‘ತಮ ಆಸೀತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಭಗವಂತನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸಾಧನಗಳು ಇದ್ದವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಥ. ಹಿಂದೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ‘ಶಬ್ದಾಂತರಾತ್’ ಅಂದರೆ ‘ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಶಬ್ದಾಂತರವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುವುದರ ಅವಶ್ಯಕತೆ

ಹಿಂದೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ‘ಅದ್ಭುತಃ ಸಂಭೂತಃ ಪೃಥಿವ್ಯೈ ರಸಾಚ್ಚ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಈಶ್ವರನಲ್ಲದ ದೇವತೆಯು ಮಾಡಿದ ಅವಾಂತರ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾದ ‘ತಮ ಆಸೀತ್’

ಆದ್ಯಶ್ರುತೇರನಿಶ್ವರಕರ್ತೃಕಾವಾಂತರಸೃಷ್ಟಿವಿಷಯತ್ವೇನ ಅನ್ತ್ಯಶ್ರುತೇ: ತಮ:ಪ್ರಭೃತೇರ್ಲೇಃ
ಸತ್ತ್ವೋಕ್ತಾವಪೀಶಸೃಷ್ಟೌ ಕಾರಣತ್ವಂ ನೇತ್ಯೇವಮನ್ಯಥಾನಯನಸಮ್ಮಭಾತ್ ಶಬ್ದಾಂತ-
ರೋಕ್ತಿ: । ಅತ್ರಾಜಸ್ಯೇಶಾದೇವ ಸೃಷ್ಟತಯಾ ತತ್ರಾಬಾದೇಹೇತುತ್ವೋಕ್ತಿ: ॥

ಸಾಧನಸತ್ತ್ವೇಽನುಮಾನಂ ಚಾಹ—

॥ ॐ ಪಟವಚ್ಚ ॐ ॥ ೨-೧-೨೦

ವಿಮತಾ ಸೃಷ್ಟಿ: ಕರ್ತೃಭಿನ್ನಸಾಧನಸಾಧ್ಯಾ । ಸೃಷ್ಟಿತ್ವಾತ್ಪಟಸೃಷ್ಟಿ-
ವದಿತ್ಯರ್ಥ: ॥

ನನ್ವೇವಂ ಕರ್ತೃಭಿನ್ನಸ್ವತನ್ತ್ರಸಾಧನಸಾಧ್ಯೇತ್ಯಪಿ ಸುಸಾಧ್ಯಮಿತ್ಯತ
ಆಹ—

॥ ॐ ಯಥಾ ಪ್ರಾಣಾದಿ: ॐ ॥ ೨-೧-೨೧

ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವು
ದಾದರೂ ಈಶ್ವರನು ಮಾಡುವ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು
ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವ ಸಂಭವವಿರುವುದರಿಂದ
ಶ್ರುತ್ಯಂತರವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖನು ಭಗವಂತ
ನಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟನೆಂದೂ, ಆ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಆಪ್ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಕಾರಣ
ವಾಗಿದ್ದವೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಭಗವದಿತರ ಸಾಧನಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು
ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಪಟೆವಚ್ಚ ಓಂ (೨-೧-೨೦)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ವಿವಾದಗ್ರಸ್ತವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಕರ್ತೃಭಿನ್ನವಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದುದು,
ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ್ದರಿಂದ. ಪಟವ ಸೃಷ್ಟಿಯಂತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ, 'ಕರ್ತೃಭಿನ್ನವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರಸಾಧನಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದುದು'
ಎಂದೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಬಹುದು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಯಥಾ ಪ್ರಾಣಾದಿ: ಓಂ (೨-೧-೨೧)

ಯಥಾ ಪ್ರಾಣದೇಹಾದಿಕಂ “ಪ್ರಾಣೇ ತಿष्ठನ್” ಇತ್ಯಾದಿನೇಶಾನುಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವಾನ್
 ಸ್ವತನ್ತ್ರಮ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರವೇಶವೈಯ್ಯರ್ಥ್ಯಾತ್ ತಥಾ “ಪ್ರಕೃತಿಂ ಪುರುಷಂ ಚೈವ
 ಪ್ರವಿಶ್ಯ” ಇತ್ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಸಾಧನಮಪಿಶಾನುಪ್ರವಿಷ್ಟತ್ವಾತ್ ನ ಸ್ವತನ್ತ್ರಮಿತಿ
 ತತ್ಸಾಧನಂ ಬಾಧಿತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ೬ ॥

ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾಧಿಕರಣಮ್—೭

॥ ೐ ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾಛ್ರಿತಾಕರಣಾದಿಫಲಪ್ರಸಕ್ತಿಃ ೐ ॥

೨-೧-೨೨

ಅತ್ರ ಶ್ರುತಾನುಭವಸಂವಾದಿಯುಕ್ತಿವಿರೋಧೋ ನಿರಸ್ಯತೇ । ಅಸಂಪ್ರದೇಶಾ-
 ದೀತ್ಯತಶ್ಚೇದೀತ್ಯಸ್ತಿ । ಸ ಚ ಯಥರ್ಥೇ । ಯದಿತರ್ದೇಶೋ ನಿಯಾನ್ವಯಃ । ಇತರಸ್ಯ

ಸೂತ್ರಾರ್ಥಃ

‘ಪ್ರಾಣೇ ತಿಷ್ಠನ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಪ್ರಾಣ, ದೇಹ
 ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಭಗವಂತನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಲ್ಲ.
 ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಪ್ರವೇಶವೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು. ಪ್ರಾಣದೇಹಾದಿಗಳನ್ನು
 ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಸಾಧನಗಳನ್ನೂ ಭಗವಂತನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವನೆಂದು ‘ಪ್ರಕೃತಿಂ
 ಪುರುಷಂ ಜೈವ ಪ್ರವಿಶ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧನಗಳೂ
 ಸ್ವತಂತ್ರವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು ಪ್ರಮಾಣಬಾಧಿತ
 ವಾಗುವುದೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾಧಿಕರಣ—೭

ಓಂ ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾದ್ಧಿ ತಾಕರಣಾದಿದೋಷಪ್ರಸಕ್ತಿಃ ಓಂ
 (೨-೧-೨೨)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಅನುಭವಗಳ ಸಂವಾದ ಪಡೆದ ಯುಕ್ತಿಯ
 ವಿರೋಧವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥಃ

‘ಅಸದ್ವ್ಯಪದೇಶಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ‘ಚೇತ್’ ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ
 ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಆ ‘ಚೇತ್’ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ‘ಯದಿ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರು
 ವುದು. ಯದಿ ಮತ್ತು ತರ್ಹಿ ಪದಗಳಿಗೆ ನಿಕೃತವಾದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ‘ತರ್ಹಿ’

ಪ್ರಸ್ತುತಬ್ರಹ್ಮಕರ್ತೃತ್ವಾದಿತರಸ್ಯ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯ “ಜೀವಾಙ್ಗವಂತಿ ಭೂತಾನಿ”
 ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್, ಯದಿ ಜೀವಃ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕರ್ತೇತಿ ಶೇಷಃ, ತರ್ಹಿ
 ಹಿತಾಕರಣಸ್ಯಾದಿಪದೋಕ್ತಾಹಿತಕರಣಸ್ಯ ಚ ದೋಷಸ್ಯ ಪ್ರಸಕ್ತಿಃ | ತೌ ದೋಷೌ
 ಪ್ರಸಜ್ಯೇಯಾಮಿತಿ ಯಾವತ್ | ತೇ ನ ಸ್ಯಾತಾಮ್ | ನ ಹಿ ಸ್ವತನ್ತ್ರಸ್ಯ ತದ್ಭಯಂ
 ಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಯಾವತ್ | ಶ್ರುತಿಃ ಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಪರೇತ್ಯಾಕೃತಮ್ | ತತ್ವಪ್ರದೀಪೇ ತು ಇತರಸ್ಯ
 ಜೀವಸ್ಯ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವ್ಯಪದೇಶಾದಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ವ್ಯಪದೇಶಾದಿತ್ಯುಕ್ತಿಶ್ಚೇತನತ್ವ-
 ಯುಕ್ತಃ ಶ್ರುತಿಸಂವಾದೋಕ್ತಯರ್ಥಾ | ಏತೇನ ಶಿಥಿಲಸ್ಯ ಪ್ರಪಂಚತ್ವಾನ್ ಪೌನರೂತ್ಯಮ್ ||

ಯದಿ ಬಾಧಕಾಜ್ಜೀವಸ್ಯ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕರ್ತೃತ್ವತ್ಯಾಗಸ್ತರ್ಹಿಷಸ್ಯಾಪಿ ಕರ್ತೃತ್ವೇ
 ಶ್ರಮಚಿಂತಾದಿದೋಷಾಪತ್ತಿಬಾಧಕಸಾಮ್ಯೇನ ತನ್ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ—

ಎಂಬ ಪದವೂ ಇಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧವಾಗುವುದು. ಇತರಸ್ಯ—ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ತೃತ್ವ
 ಕ್ಕಿಂತ ಇತರವಾದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ‘ಜೀವಾಙ್ಗವಂತಿ ಭೂತಾನಿ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ
 ಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದಾದಲ್ಲಿ—ಇಲ್ಲಿ ‘ಸ್ವತಂತ್ರ
 ಕರ್ತೃತ್ವ’ ಎಂಬ ಶೇಷವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ—ತನಗೆ ಹಿತವಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದು
 ಮತ್ತು ಅದಿಹದಿಂದ ಹೇಳಿದ ‘ತನಗೆ ಅಹಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಮಾಡುವುದು’—ಈ ದೋಷ
 ಗಳ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುವುದು. ಇವೆರಡೂ ದೋಷಗಳಾದೀತು ಎಂದು ಭಾವ. ಹಿತಾಕರಣ-
 ಅಹಿತಕರಣಗಳು ಜೀವನಿಗೆ ಇಲ್ಲದಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಸ್ವತಂತ್ರನಿಗೆ ಈ ಎರಡು ದೋಷ
 ಗಳು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವಷ್ಟೇ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ‘ಜೀವಾಙ್ಗವಂತಿ ಭೂತಾನಿ’ ಎಂಬ
 ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದುದೆಂದು ಅಶಯ.

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪರೀತ್ಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಾದರೋ, ಇತರಸ್ಯ—ಬ್ರಹ್ಮಭಿನ್ನವಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ
 ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ—ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದಲಾಗಿದೆ.

ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಬಹು
 ದಾದ ‘ಜೀತನತ್ವ’ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯ ಸಂವಾದವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು
 ‘ವ್ಯಪದೇಶಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ‘ಏತೇನ ಶಿಷ್ಯಾ’ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೧) ಎಂಬ
 ಸೂತ್ರದ ವಿನಯೋಪದೇಶವಾದುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ.

ಬಾಧಕವಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ
 ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಅವನಿಗೆ ಶ್ರಮ, ಚಿಂತೆ ಮೊದಲಾದ ದೋಷ

॥ ॐ ಅಧಿಕಂ ತು ಭೇದನಿರ್ದೇಶಾತ್ ॐ ॥ ೨-೧-೨೩

ತುಃ ಸಾಮ್ಯವ್ಯಾವರ್ತಕಃ । ಭೇದಶಬ್ದೋಽತಿಶಯಾಖ್ಯವಿಶೇಷವಾಚೀ ।
ತದನನ್ಯತ್ವಮಿತ್ಯತಸ್ತದಿತ್ಯಸ್ತಿ । ತದ್ವಹ್ನ ತ್ವಧಿಕಶಕ್ತ್ಯಾದಿಮತ್ವೇನೋತ್ಕೃಷ್ಟಮ್ ।
“ಶ್ರೋತಾ ಮಂತಾ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋಽಖಿಲಶ್ರೋತೃತ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವಾದಿ-
ವಿಶೇಷಸ್ಯ ನಿರ್ದೇಶಾದಿತ್ಯर्थಃ । एवंವಿಧಸ್ಯ ತೇ ದೋಷಾ ನ ಶಿಕ್ಷಾ ಇತಿ
ಭಾವಃ ।

ಯಥೇವಂ ತರ್ಹಿ ಚೇತನತ್ವಾದೀಶವಜ್ಜೀವೋಽಪಿ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕರ್ತಾ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ
ಆಹ—

॥ ॐ ಅಶ್ಮಾದಿವಚ್ಚ ತದ್ನುಪಪತ್ತಿಃ ॐ ॥ ೨-೧-೨೪

ಬಂದೀತು ಎಂಬ ಬಾಧಕವು ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವ
ವಿಲ್ಲವೆಂದಾದೀತು ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಅಧಿಕಂ ತು ಭೇದನಿರ್ದೇಶಾತ್ ಓಂ (೨-೧-೨೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ತು’ ಶಬ್ದವು ಬಾಧಕವು ಸಮಾನವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದು. ‘ಭೇದ’ ಶಬ್ದವು
ಅತಿಶಯರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ‘ತದನನ್ಯತ್ವಂ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
‘ತತ್’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುವುದು. ತತ್ ತು-ಆ ಬ್ರಹ್ಮವಾದರೋ,
ಅಧಿಕಂ-ಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು.
‘ಶ್ರೋತಾ ಮಂತಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಅಖಿಲ
ಶ್ರೋತೃತ್ವ, ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು
ಅರ್ಥ. ಇಂತಹ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶ್ರಮ, ಜಿಂತೆ ಮೊದಲಾದ
ಆ ದೋಷಗಳನ್ನು ಶಂಕಿಸಲೇ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ, ಈಶ್ವರನಂತೆ ಜೀವನೂ ಜೇತನನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರ
ಕರ್ತೃವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಅಶ್ಮಾದಿವಚ್ಚ ತದನುಪಪತ್ತಿಃ ಓಂ (೨-೧-೨೪)

ಚೋಽಪ್ಯರ್ಥಃ | ಚೇತನತ್ವೇಽಪಿ ಜೀವಸ್ಯಾಶ್ಮಾದೇರಿವಾಸ್ವತನ್ತ್ರತ್ವಾತ್ ಸ್ವತಃ
ಕರ್ತೃತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿಃ | ಆದಿಪದೇನ ಸ್ತಂಭಾಧ್ಯನೇಕದೃಶಾಂತೋಕ್ತಿರಸ್ವಾತನ್ಯಹೇತೋ-
ರವ್ಯಭಿಚಾರದರ್ಶನಾಯ | ಏವಮಗ್ರೇಽಪಿ | ತತಃ ಏವ ಯೋಗ್ಯಹೇತುಲಾಭೋಽಪಿ |
ಅಸ್ವಾತನ್ಯಂ ಚ | ಹಿತಾಕ್ರಿಯಾದಿನಾ ಸ್ಮೃತಿಸುಷ್ಯಾದೌ ಸಾರ್ವಜನೀನಾನುಭವೇನ
ಸಿದ್ಧಮಿತಿ ಭಾವಃ | ಚೇತನತ್ವಯುಕ್ತಿಶ್ಚಾಪ್ರಯೋಜಿಕೇತ್ಯಾಶಯಃ |

ಉಕ್ತಮನುಭವಿರೋಧೇನಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ತಸ್ಯ ಗತಿಮಾಹ—

॥ ॐ ಉಪಸಂಹಾರದರ್ಶನಾನ್ತೇತಿ ಚೇತ್ ಕ್ಷೀರವಕ್ಷಿ ॐ ॥

೨-೧-೨೪

ತದನುಪಪತ್ತಿರित್ಯಸ್ತಿ | ನನ್ ಆವರ್ತತೇ | ಜೀವ ಉಪಸಂಹಾರಸಾರಬ್ಧಕಾರ್ಯ-
ಸಮಾಪನಸ್ಯಾನುಭವಾನ್ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕರ್ತೃತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿರिति ಚೇನ್ | ಕ್ಷೀರವತ್ |

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಚ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಅಪಿ’ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಜೀವನು ಜೇತನನಾಗಿದ್ದರೂ ಶಿಲೆ
ಮೊದಲಾದವುಗಳಂತೆ ಅಸ್ವತಂತ್ರನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತ
ವಲ್ಲ. ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಹೇತುವು
ವ್ಯಭಿಚಾರಿಯಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ‘ಅಶ್ವಾದಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆದಿಪದದಿಂದ ಸ್ತಂಭ
ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದೂ
ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಜೀವನಿಗೆ
ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹೇತುವೂ ಲಭಿಸುವುದು.
ಜೀವನಿಗೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ತನಗೆ ಹಿತವಾದುದನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದ
ರಿಂದ ಮತ್ತು ಮರಣ, ನಿದ್ರೆ ಮೊದಲಾದ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರ ಅನುಭವದಿಂದ ಸಿದ್ಧ
ವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾವ. ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಹೇಳಿದ
ಜೇತನತ್ವ ಯುಕ್ತಿಯು ಅಪ್ರಯೋಜಕವೆಂದು ಅಶಯ.

ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಅನುಭವವಿರುದ್ಧವೆಂದು
ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿ, ಆ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಉಪಸಂಹಾರದರ್ಶನಾನ್ನೇತಿ ಚೇತ್ ಕ್ಷೀರವದ್ಧಿ ಓಂ

(೨-೧-೨೫)

ಯಥಾ ಗೋಷು ದೃಶ್ಯಮಾನಂ ಕ್ಷೀರಂ ಗೋಭಿನ್ನಕರ್ತೃಧೀನಂ ತಥಾ ಜೀವೇ ದೃಶ್ಯಮಾನಮಪಿ ಕಾರ್ಯಾವಸಾನಂ ಜೀವಭಿನ್ನೇಶಾಖ್ಯಕರ್ತೃಧೀನಮ್ । “ಯ ಆತ್ಮಾನಮ್” ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ । “ಅನ್ವಂ ರಸಾದಿರೂಪಣ ಪ್ರಾಣಃ ಪರಿಣಯತ್ಯಸೌ” ಇತಿ ವಚನಾತ್ ಕ್ಷೀರಸ್ಯಾನ್ಯಾಧೀನತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಂ ಹಿಶಬ್ದೇನಾಹ । ಅನುಭವಾದಿಸಿದ್ಧಾಸ್ವಾತನ್ಯಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕರ್ತೃತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇರೇವ ಬಾಧಕಾದನುಭವೋ ಭ್ರಮ ಇತಿ ಭಾವಃ । ದರ್ಶನಾದಿತ್ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತೇಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಂವಾದೋಕ್ತರ್ಥಾ ॥

ನನ್ವಿಶ ಎವಾನುಪಲಮ್ಬಾನ್ವಾಸ್ತಿ । ಕುತಸ್ತದಧೀನತೇತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ದೇವಾದಿವದಪಿ ಲೋಕೇ ॐ ॥ ೨-೧ ೨೬

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ‘ತದನುಪಪತ್ತಿಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುವುದು. ಈ ಸೂತ್ರದ ‘ನನ್ವಾ’ ಪದವು ಅವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುವುದು. ಜೀವನಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರವು ಅಂದರೆ ಆರಂಭಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನವಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಕ್ಷೀರವತ್-ಹೇಗೆ ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ನೋಡುವ ಕ್ಷೀರ ಗೋವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಒಬ್ಬ ಕರ್ತೃವಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವನಲ್ಲಿ ನಾವು ನೋಡುವ ಕಾರ್ಯಗಳ ಸಮಾಪ್ತಿಯೂ ಜೀವಭಿನ್ನವಾದ ಈಶ್ವರನೆಂಬ ಕರ್ತೃವಿಗೆ ಅಧೀನವಾದುದು. “ಯ ಆತ್ಮಾನಂ ಅಂತರೋ ಯಮಯತಿ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಹಿ’ ಮತ್ತು ‘ದರ್ಶನ’ ಪದಗಳ ಆಶಯ

“ಅನ್ವಂ ರಸಾದಿ ರೂಪೇಣ ಪ್ರಾಣಃ ಪರಿಣಯತ್ಯಸೌ” ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕ್ಷೀರವು ಗೋಭಿನ್ನವಾದ ಕರ್ತೃವಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ‘ಹಿ’ ಶಬ್ದವು ಹೇಳುವುದು. ಅನುಭವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಈ ಬಾಧಕದಿಂದಲೇ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವದ ಅನುಭವವು ಭ್ರಮವೆಂದು ಭಾವ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಯುಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಂವಾದವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಲುವಾಗಿ ‘ದರ್ಶನಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಕಾಣಿಸಿದಿರುವ ಈಶ್ವರ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಅಂದ ಬಳಿಕ ಅವನಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುವ ದೊಂದರೇನು ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ದೇವಾದಿವದಪಿ ಲೋಕೇ ಓಂ (೨-೧-೨೬)

ದೇವಾದೀನಾಮಿವ ಸತೋಽಪಿಶಸ್ಯಾನುಪಲಮ್ಬೋ ಯುಕ್ತಃ । ತेषಾಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತ-
ದಿಶಾ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಶಕ್ತಿಮತ್ವೇ ಇಶಸ್ಯಾಪಿ ತಥಾತ್ವಾತ್ । ತಥಾತ್ವಂ ಕುತ ಇತ್ಯತ
ಉಕ್ತಮ್—ಅಪಿ ಲೋಕ ಇತಿ । ಲೋಕೇ ಪಿಶಾಚಾದೀನಾಮನಿಶಾನಾಮಪಿತಾ ದೃಶ-
ಶಕ್ತಿರಸ್ತಿ ಕಿಮ್ವಿಶ್ವರಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಅದೃಶ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿನಾ ಸದ್ಭಾವೇ
ದೇವಾದಿದೃಶ್ಯಾಂತಃ । ಅದೃಶ್ಯತ್ವಶಕ್ತಿಮತ್ವೋಪಪಾದನಾಯಾಪಿ ಲೋಕ ಇತ್ಯುಕ್ತಿರिति
ವಿವೇಕಃ । ಯದ್ವಾ ದೇವಾದೌ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಂ ಪ್ರತ್ಯಪಿ ಲೋಕ ಇತ್ಯೇಕಾರ್ಥ ಏವ
ದೃಶ್ಯಾಂತದ್ವಯಮ್ । ಉಕ್ತಂ ಚೈವಮೇವ ಸುಧಾಯಾಮಭಿಮಾನಿನಯೇ ॥

ಹಿತಾಕ್ರಿಯಾದಿನಾ ಜೀವಸ್ಯ ಸ್ವತಃ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಯುಕ್ತಯಂತ-
ರೇಣಾಪಿ ನೇತ್ಯಾಹ—

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿದ್ದರೂ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಅವನು ಕಾಣಿಸದಿರುವುದು
ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿರುವ ಶಕ್ತಿ ಇರುವು
ದಾದಲ್ಲಿ ಈಶನಿಗೂ ಅಂತಹ ಶಕ್ತಿ ಇದೆ. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಆ ಶಕ್ತಿ ಇರುವುದರಲ್ಲಿ ಆಧಾರ
ವೇನು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—‘ಅಪಿ ಲೋಕೇ’ ಎಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈಶರಲ್ಲದ
(ಅಸಮರ್ಥರಾದ) ಪಿಶಾಚ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೂ ಅಂತಹ ಶಕ್ತಿ ಇದೆ. ಈಶ್ವರನಿಗೆ
ಅಂತಹ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದೇನು ! ಎಂದು ಅರ್ಥ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ನೀಡಿರುವ ಉದ್ದೇಶ

ಅದೃಶ್ಯನಾಗಿದ್ದರೂ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಅಸ್ತಿತ್ವ
ವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವಾದಿಗಳ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ.
ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಶಕ್ತಿ ಇರುವುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ‘ಅಪಿ ಲೋಕೇ’ ಎಂದು
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ವಿವೇಚಿಸಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ದೇವಾದಿಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವ
ದಲ್ಲೇ ವಿವಾದ ಮಾಡುವವನನ್ನು ಕುರಿತು ‘ಅಪಿ ಲೋಕೇ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.
ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಸುಧಾದಲ್ಲಿ
ಅಭಿಮಾನಾನ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಹಿತಾಕರಣ ಮೊದಲಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲ
ವೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಯುಕ್ತಾಂತರದಿಂದಲೂ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲ
ವೆಂದು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

॥ ॐ ಕೃತ್ಸಪ್ರಸಕ್ತಿರ್ನಿರವಯವತ್ವಶಬ್ದಕೋಪೋ ವಾ ॐ ॥

೨-೧-೨೭

ಯದಿ ಜೀವಃ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕರ್ತಾ ತರ್ಹೀತ್ಯಸ್ತಿ । ಜೀವಃ ಸರ್ವಕಾರ್ಯೇಷು ಸರ್ವ-
ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಪ್ರವರ್ತತೇಽಶೇನ ವಾ ನಾಥಃ । ತೃಣಾದಾನಾದಾವಪಿ ಕೃತ್ಸಸಾಮರ್ಥ್ಯ-
ಪ್ರಸಕ್ತಿಃ । ಸಾ ಚಾನುಭವವಿರುದ್ಧಾ । ನಾನ್ಯಃ । ಅಂಶಾಭಾವಾತ್ । ತದಜ್ಞೀಕಾರೇ
ಚ “ಅಥ ಯಃ ಸ ಜೀವಃ ಸ ನಿಯೋ ನಿರವಯವ” ಇತಿ ನಿರವಯವತ್ವ-
ಶ್ರುತಿವ್ಯಾಕೋಪಃ ಸ್ಯಾದೀತ್ಯರ್ಥಃ । ವಾ ಶಬ್ದಃ ಪಕ್ಷಭೇದೇನಾಪಾದನಸೂಚನಾರ್ಥಃ ।
ಅತೋ ನ ಜೀವಃ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕರ್ತಾ । ಕಿನ್ತ್ವೀಶಾಧೀನಕರ್ತಾ । ಯದ್ವಿ ಯುಕ್ತ್ಯಾ
ವಿರುದ್ಧೇತ ತದೀಶಕ್ತುತಮೇವ ಹೀತ್ಯುಕ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ । ವ್ಯತಿರೇಕೋ ಗಂಧವಾದಿತಿ

ಓಂ ಕೃತ್ಸಪ್ರಸಕ್ತಿಃ ನಿರವಯವತ್ವಶಬ್ದಕೋಪೋ ವಾ ಓಂ
(೨-೧-೨೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಜೀವನು ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಜೀವನು ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ತನ್ನೆಲ್ಲ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವನೋ ಅಥವಾ ಒಂದು ಅಂಶದಿಂದಲೋ ? ಮೊದಲನೆಯದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಹುಲ್ಲನ್ನು ತರುವುದಕ್ಕೂ ಸರ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಬೇಕಾದೀತು. ಹುಲ್ಲನ್ನು ತರಲು ಸರ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ವಿನಿಯೋಗವಂತೂ ಅನುಭವವಿರುದ್ಧವಾದುದು. ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಶವೇ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಎರಡನೆಯದೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ “ಅಥ ಯಃ ಸ ಜೀವಃ ಸ ನಿತ್ಯೋ ನಿರವಯವಃ” ಎಂದು ಜೀವನಿಗೆ ಅವಯವಗಳಿಲ್ಲ ವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧ ಬಂದೀತು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ವಾ’ ಶಬ್ದವು ಆಪಾದನೆಗಳು ಎರಡು ವಿಭಿನ್ನ ಪಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೆಂದು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಮೇಲೆ ಸೂಚಿಸಿದ ದೋಷಗಳು ಬರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಜೀವನು ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃವಲ್ಲ, ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅಧೀನನಾದ ಕರ್ತೃವು. “ಯದ್ವಿ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ವಿರುದ್ಧೇತ ತದೀಶಕ್ತುತಮೇವ ಹಿ” ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಧಾರ ಎಂದು ಭಾವ.

ಜೀವಸ್ಯಾನೇಕರೂಪತೋಕ್ತಯಾ ಸಾಂಶತ್ವಸಿದ್ಧಾವಪಿಹ ನಿರವಯವತ್ವಶಬ್ದಕ್ರೋಪಾ-
ಪಾದನಂ ಮಿತ್ರಾಂಶಶून್ಯತ್ವಾದ್ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯಾದಿ ಸುಧೋಕ್ತಂ ಬೋಧ್ಯಮ್ || ೭ ||

ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್—೮

|| ॐ ಶ್ರುತೇಸ್ತು ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾತ್ ॐ || ೨-೧-೨೮

ಅತ್ರಾನಂತಾಂಶಸ್ಯಾಪಿಶಸ್ಯೈಕದೇಶೇನ ವ್ಯಾಪಾರೆ ಅಣೀಯಸ್ತ್ವಾದಿಯುಕ್ತಸ್ಯ
ಮಹೀಯಸ್ತ್ವಾದೌ ವ್ಯಾಘಾತಪರ್ಯವಸಾಯಿಪ್ರಬಲಯುಕ್ತವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ | ತುರೇವ |
ಜೀವಾದ್ವಿಶೇಷೇ ವಾ | ನೇಶ್ವರಕರ್ತೃತ್ವೇ ಕೃತ್ಸಪ್ರಸಕ್ತಿಯಾದಿಯುಕ್ತವಿರೋಧ ಇತಿ ಪ್ರಕೃತಂ

ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಾಂಶಗಳೇ ಹೊರತು ಭಿನ್ನಾಂಶಗಳಿಲ್ಲ

‘ವ್ಯತಿರೇಕೋ ಗಂಧವತ್’ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೩-೨೬) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ
ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿರುವವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಶಗಳಿರುವವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು
ದಾದರೂ ಭಿನ್ನಾಂಶಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ “ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಲ್ಲಿ ನಿರವ-
ಯವತ್ವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಬರುವುದು” ಎಂಬ ಆಪಾದನೆಯು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಸುಧಾದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾಧಿಕರಣ—೮

ಓಂ ಶ್ರುತೇಸ್ತು ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾತ್ ಓಂ (೨-೧-೨೮)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅನಂತ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ
ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅವನಿಗೆ ಅಣುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಇದ-
ರೊಂದಿಗೆ ಅವನಿಗೆ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಹತಿಯುಂಟಾದೀತು ಎಂದು
ಪರ್ಯವಸಾನಗೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಬಲ ಯುಕ್ತಿಯ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ತು’ ಶಬ್ದವು ‘ಏವ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಅಥವಾ, ಈಶ್ವರನಿಗೆ
ಜೀವನ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. “ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಒಪ್ಪಿದಲ್ಲಿ
‘ಕೃತ್ಸಪ್ರಸಕ್ತಿ’ ಮೊದಲಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದಿನ

ಲಭ್ಯತೇ । “ಯೋಽಸೌ ವಿರುದ್ಧೋಽವಿರುದ್ಧೋ ಮನುರಮನುಃ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಲೋಕ-
ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಣಾಮಿಶೋಽವಿರುದ್ಧತ್ವಶ್ರವಣಾದೇವ । ನನು ಶ್ರೌತಮಪಿ ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧಂ
ಕಥಮುಪೇಯಮಿತಿ चेत् । ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾತ್ । ಶಬ್ದೋ ಮೂಲಂ ಪ್ರಮಾಣಂ यस्य तच्चात्
शब्दैकगम्यत्वादित्यर्थः । केवलयुक्त्ययोग्यत्वान्न तत्र युक्तिविरोध
इति भावः ।

ಇತಶ್ಚ ನೇಶ್ವರೇ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧ ಇತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ आत्मनि चैवं विचित्राश्च हि ॐ ॥

२-१-२९

आद्यश्चोऽवधारणे । अन्त्यः समुच्चये । आत्मनि च ईश्वर एव
एवंविधा युक्तिविरोधनिरासकाः विचित्राः अघटितघटकाः शक्तय-

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿರುವ ವಾಕ್ಯ ಇಲ್ಲಿ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. “ಯೋಽಸೌ ವಿರುದ್ಧೋಽವಿ-
ರುದ್ಧೋ ಮನುರಮನುಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧಗಳೆಂದು
ಪರಿಗಣಿಸಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಹೇಗೆ
ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—‘ಶಬ್ದಮೂಲತ್ವಾತ್’. ಶಬ್ದವೇ
ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಮೂಲ ಅಂದರೆ ಪ್ರಮಾಣವೋ ಅದು ಶಬ್ದಮೂಲ. ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣ
ದಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಜ್ಞೇಯವಾದುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕೇವಲ ಯುಕ್ತಿಗೆ
ಗೋಚರವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ
ವೆಂದು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ॐ ಆತ್ಮನಿ ಚೈವಂ ವಿಚಿತ್ರಾಶ್ಚ ಹಿ ॐ (೨-೧-೨೯)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಮೊದಲನೆಯ ‘ಚ’ಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಕವಾದುದು. ಕೊನೆಯ ‘ಚ’
ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಆತ್ಮನಿ ಚ—ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೇ, ಏವಂ—
ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಇಂತಹ, ವಿಚಿತ್ರಾಃ—ಅಘಟಿತವಾದುದನ್ನೂ

ಸ್ಸಂತಿ । ನ ಜೀವೇ । “ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಃ ಪುರುಷಃ ಪುರಾಣೋ ನ ಚಾನ್ಯೇಷಾಂ
ಶಕ್ತಯಸ್ತಾದೃಶಾಸ್ಯುಃ” ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಶಬ್ದಸೂಚಿತಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।
ಅತಶ್ಚ ನ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧ ಇತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ । ಅಧಿಕನ್ವಿತವ್ಯತ್ರ ಶ್ರಮಾದಿದೋಷ-
ನಿರಾಸಾಯಾಖಿಲಶ್ರುತತ್ವಾದಿತಶಯೇ ಮಾನೋಕ್ತಿಃ । ಇಹ ತು ಕೃತ್ಸಪ್ರಸಕ್ತ್ಯಾದಿ-
ದೋಷನಿರಾಸಕವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಸತ್ತ್ವ ಇತಿ ಭೇದಃ ।

ನನು ಜೀವೇಽಪಿಶವಚ್ಚೇತನತ್ವಾದಿನಾ ಕೃತ್ಸಪ್ರಸಕ್ತ್ಯಾದಿಯುಕ್ತಿವಿರೋಧೋಽ-
ವಿರೋಧತಾಂ ನಿಯತಾಮಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಸ್ವಪಕ್ಷದೋಷಾಞ್ಚ ॐ ॥ ೨-೧-೩೦

ಚೋಽವಧಾರಣೇ । ಜೀವಪಕ್ಷೇ ಕೃತ್ಸಪ್ರಸಕ್ತ್ಯಾದಿದೋಷಾದೇವ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧೋ

ಘಟಿಸುವ ಶಕ್ತಿಗಳವೆ, ಜೀವನಲ್ಲಿಲ್ಲ ‘ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಃ ಪುರುಷಃ ಪುರಾಣೋ’, ‘ನ
ಚಾನ್ಯೇಷಾಂ ಶಕ್ತಯಃ ತಾದೃಶಾಃ ಸ್ಯುಃ’ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ, ಸೂತ್ರದ ‘ಹಿ’
ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲೇ ಶಕ್ತಿಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ
ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಯೋಜಿಸಿ
ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪುನರುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ

‘ಅಧಿಕಂ ತು ಭೇದನಿರ್ದೇಶಾತ್’ (ಬ್ರ ಸೂ ೨-೧-೨೩) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶ್ರಮ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಅವಿಲ ಶ್ರೋತೃತ್ವ
ಮೊದಲಾದ ಅತಿಶಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿವೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳ
ಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಾದರೂ ಕೃತ್ಸಪ್ರಸಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು
ನಿರಾಕರಿಸುವ ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿವೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದೆ.

ಕೃತ್ಸಪ್ರಸಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳ ವಿರೋಧವು ಈಶ್ವರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಹೇಗೆ ವಿರೋಧವೇ ಅಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಈಶ್ವರನಂತೆ ಜೀತನನಾದ ಜೀವನ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ
ಅಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಸ್ವಪಕ್ಷದೋಷಾಞ್ಚ ಓಂ (೨-೧-೩೦)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಜೀವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೃತ್ಸಪ್ರಸಕ್ತಿ
ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವನ್ನು ವಿರೋಧವಲ್ಲವೆಂದು

ನಾವಿರೋಧತಾಂ ನೇತವ್ಯಃ । ईशवच्छ्रौतत्वशब्दैकगम्यत्वविचित्रशक्ति-
मत्त्वानां अविरोधताकल्पकानामभावादिति भावः ।

ನನ್ವಿಶೇಽಪಿ ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಯದಾಽವಿಷಯಾ ಭವತಿ ಯದಾ ಚ ನಶ್ಯತಿ
ತದಾ ವಿರೋಧ ಏವೇತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ सर्वोपेता च तद्दर्शनात् ॐ ॥ २-१-३१

ಚಶಬ್ದಃ ಸಮುಚ್ಚಯೇ । ದೇವತೇತಿ ಶ್ರುತಿಬಲಾಽಭ್ಯಯತೇ । ಸರ್ವಶಬ್ದೋ
ಲಕ್ಷಣಯಾ ಸರ್ವವಿಷಯಕಸಾರ್ವಕಾಲಿಕಶಕ್ತಿಪರಃ । ತಥಾ ಚ ಸರ್ವಾಭಿಘ್ನಾಽದೃಶ-
ಶಕ್ತಿಭಿರುಪೇತಾ ಚಾತ್ಮಾಖ್ಯದೇವತಾ ನ ಕೇವಲಂ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಶಕ್ತಿಮತೀತಿ

ಹೇಳಲಾಗದು. ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿ, ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ
ಜ್ಞೇಯವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದು ಮೊದಲಾದ, ಯುಕ್ತಿ
ವಿರೋಧವು ವಿರೋಧವೇ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಅಂಶಗಳು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿರುವಂತೆ
ಜೀವನ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ.

ಈಶ್ವರನಲ್ಲೂ, ಯಾವಾಗ ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲವೋ, ಅಥವಾ
ಯಾವಾಗ ಆ ಶಕ್ತಿಗಳು ನಾಶಹೊಂದುತ್ತವೋ ಆಗ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು ವಿರೋಧವೇ
ಆಗುವುದು ಎಂಬ ಅಂಶಕ್ಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಸರ್ವೋಪೇತಾ ಚ ತದ್ವರ್ತನಾತ್ (೨-೧-೩೧)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ 1 ಶ್ರುತಿ
ಯಿಂದಾಗಿ ‘ದೇವತಾ’ ಎಂಬ ಪದವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ‘ಸರ್ವ’ ಶಬ್ದವು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ
ಯಿಂದ ‘ಸರ್ವವಿಷಯಕವೂ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವೂ ಆದ ಶಕ್ತಿ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಕೊಡುವುದು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಿಯಾದ ಆ
ದೇವತೆಯು ಅಂತಹ ಎಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ
‘ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ’ ಎಂದಿಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಎಂದು ‘ಚ’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ.
ತದ್ವರ್ತನಾತ್—ಸರ್ವವಿಷಯಕವೂ, ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವೂ ಆದ ಶಕ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿದೆ

1. “सर्वोपेता च तद्दर्शनात् सा सर्वोपायानां प्रारम्भशक्तिमा ।

ನಿತ್ಯಾನಂದಾ ನಿತ್ಯರೂಪಾಽಜರಾ ಚ ಯಾ ಶಾಶ್ವತಾತ್ಮಿಕಿ ಚ ಯಾಂ ವದಂತಿ ॥ ”
ಎಂಬ ಚತುರ್ವೇದಿಕೆಯ ಶ್ರುತಿ.

ಚಾರ್ಥ: । ತದ್ದರ್ಶನಾತ್ ತಾದೃಶಶಕ್ತಿಮತ್ತ್ವಾವೇದಕಾತ್ “ಸರ್ವೈರುಕ್ತಾ ಶಕ್ತಿभि-
 ದೇವತಾ ಸಾ ಪರೇತಿ ಯಾಂ ಪ್ರಾಹುರಜಸ್ರಶಕ್ತಿಮ್” ಇತಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಾದಿತ್ಯರ್ಥ: ।
 ಆತ್ಮನೀತ್ಯುಪಕ್ರಮಾತ್ ಉಪೇತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯೇ “ಉಪೇತಾ” ಇತ್ಯುಕ್ತಿ: ಶ್ರುತಿವಿಶೇಷ-
 ಸೂಚನಾಯ ।

ईशकर्तृत्वमाक्षिप्याह—

॥ ॐ विकरणत्वान्नेति चेत्तदुक्तम् ॐ ॥ ೨-೧-೩೨

ನೇತ್ಯಾವರ್ತತೇ । “ಅಚಕ್ಷು:ಶ್ರೋತ್ರಂ ತದಪಾಣಿಪಾದಮ್” ಇತ್ಯಾದಿ-
 ಶ್ರುತ್ಯಾಽಕ್ಷ್ಯಾದಿಕರಣಶून್ಯತ್ವಾನೇಶಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ चेन्न । ತತ್ಕರಣರಾಹಿತ್ಯಂ
 ಪ್ರಾಕೃತಪಾಪ್ಯಾದಿವಿಷಯಮಿತಿ “ನ ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯ ಕರಣಂ ಚ ವಿಧೃತ” ಇತಿ
 ತತ್ರೈವೋಕ್ತಮ್ । ಯತೋಽತ ಇತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ । ವಿಚಿತ್ರಾಶ್ಚ ಹೀತ್ಯನೇನ ಅಶೇಷ-

ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ “ಸರ್ವೈರ್ಯುಕ್ತಾ ಶಕ್ತಿಭಿರ್ದೇವತಾ ಸಾ ಪರೇತಿ ಯಾಂ
 ಪ್ರಾಹುರಜಸ್ರಶಕ್ತಿಮ್” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಸೂತ್ರದ
 ಅರ್ಥ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ‘ಅತ್ಮನಿ’ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ‘ಉಪೇತಾ’
 ಎಂದಿರಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ‘ಸರ್ವೈರ್ಯುಕ್ತಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿಶೇಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು
 ‘ಉಪೇತಾ’ ಎಂದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ವಿಕರಣತ್ವಾನ್ನೇತಿ ಚೇತ್ತದುತ್ತಮ್ ಓಂ
 (೨-೧-೩೨)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ನ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅವ್ಯಯಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ‘ಅಚಕ್ಷು: ಶ್ರೋತ್ರಂ ತದಪಾಣಿ-
 ಪಾದಂ’ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಯಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಚಕ್ಷುಸ್ ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಶೂನ್ಯ
 ನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವವಾಗಲಾರ ಎಂದರೆ ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆ ಇಂದ್ರಿಯ
 ಶೂನ್ಯತೆಯು ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಹಸ್ತ ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದ್ದೆಂದು
 ‘ನ ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಂ ಕರಣಂ ಚ ವಿದ್ಯತೇ’ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.
 ‘ಯತಃ ಅತಃ’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ವಿಚಿತ್ರಾಶ್ಚ ಹಿ’

ವಿರೋಧನಿರಾಸೇಽಪಿ ಚಿದಾನಂದಾತ್ಮಕವಿಗ್ರಹವತ್ವಾದಿವಿಶೇಷಯುಕ್ತಿಬುಭುತ್ಸಯಾ
ಪುನಃ ಶङ್ಕೇತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ || ೮ ||

ನಪ್ರಯೋಜನಾಧಿಕರಣಮ್—೯

॥ ॐ ನಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವಾತ್ ॐ ॥ ೨-೧-೩೩

ಅತ್ರ ಫಲಮುಖದೃಢಯುಕ್ತವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ಹೇತುವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಯಾ ಸ್ವಪ್ರಯೋ-
ಜನಾರ್ಥಮಿತಿ ಲಭ್ಯತೇ । ಪ್ರಕೃತಮಿಶಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಮ್ ।

(ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೧-೨೯) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ವಿರೋಧಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರೂ
'ಬ್ರಹ್ಮನು ಚಿದಾನಂದಾತ್ಮಕಶರೀರಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿರೋಧನಿರಾಸಕವಾದ
ವಿಶೇಷಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಅಶಂಕಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು
ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ನಪ್ರಯೋಜನಾಧಿಕರಣ—೯

ಓಂ ನ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವಾತ್ ಓಂ (೨-೧-೩೩)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಫಲವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವ,
ದೃಢಯುಕ್ತಿಯ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹೇತುವಿಶೇಷದ! ಬಲದಿಂದ 'ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥವಾಗಿ'
ಎಂಬ ಪದವು ಲಭಿಸುವುದು. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿರುವ ಈಶ್ವರನ
ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವಾತ್—
ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಜಿಸುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದೋ ಆ ಫಲವನ್ನು
ಈಶ್ವರನು ಪಡೆದಿರುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ, ದಯಾಳುಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಪರ
ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದೋ ಹಾಗೆ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಪರಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದ್ದ
ರಿಂದ—ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಥವಾ, ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ನ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಅವೃತ್ತಿಮಾಡಿ
ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈಶ್ವರನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ,

1. ಈಶ್ವರನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಪರಪ್ರಯೋಜನವಿದೆಯೆಂದು 'ಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವಾತ್' ಎಂಬ
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಹೇತುವಿಶೇಷವು ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು.
ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಅದರಿಂದ 'ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥ' ಎಂಬ ಪದ
ಲಭಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ಕುತಃ ? ನಪ್ರಯೋಜನವತ್ವಾತ್ । ನಸಮಾಸೋಽಯಮ್ । ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದೌ ಹಸ್ತ-
ಚಾಲನಾದಾವಿವ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾದಿತ್ಯर्थಃ ।

ಫಲಾಭಾವೇ ಕಥಮಿಶಸ್ಯ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿರित್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಲೋಕವತ್ತು ಲೀಲಾಕೈವಲ್ಯಮ್ ॐ ॥ ೨-೧-೩೪

ತುರೇವ । ಮತ್ತಾದೇರ್ನೃತ್ತಗಾನಾದಿಕಾ ಕ್ರಿಯಾ ಯಥಾ ತಥೇಶಸ್ಯಾಪಿ ಸೃಷ್ಟಿ-
ಕ್ರಿಯಾ ಲೀಲಾಃ ಕೈವಲ್ಯಂ ಕೇವಲಂ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವಾಂ ವಿನಾ ಲೀಲೈವೇತ್ಯರ್ಥಃ ।
ಫಲಾಭಾವೇಽಪಿ ಸುಖೋದ್ರೇಕಾತ್ ಸ್ವಭಾವಾದೇವ ವಿಶ್ವಸೃಷ್ಟಿರिति ಭಾವಃ ॥ ೯ ॥

ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ವೃಣ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್—೧೦

॥ ॐ ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ವೃಣ್ಯೇ ನ ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ತಥಾ ಹಿ
ದರ್ಶಯತಿ ॐ ॥ ೨-೧-೩೫

ನಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವಾತ್—ಈ ಪದವು 'ನ' ಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ ಸಮಾಸಪಡೆದ ಪದ
ವಾಗಿದೆ—ಪ್ರವಚನ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಚಲನೆಗೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರಯೋಜನ
ವಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವಿವೇಕಿಯಾದ ಈಶ್ವರನು ಫಲವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ
ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಲೋಕವತ್ತು ಲೀಲಾಕೈವಲ್ಯಮ್ ಓಂ (೨-೧-೩೪)
ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

'ತು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಎವ' ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಮತ್ತನಾದವನ ನರ್ತನ, ಗಾನ ಮೊದ
ಲಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಹೇಗೆ ಪ್ರಯೋಜನರಹಿತವೋ ಹಾಗೆ ಈಶ್ವರನ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಿಯೆಯೂ
ಕೇವಲ ಅಂದರೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಲೀಲೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಫಲವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ,
ಆನಂದದ ಉತ್ಕಟತೆಯಿಂದಾಗಿ ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಈಶ್ವರನು ವಿಶ್ವವನ್ನು
ಸೃಜಿಸುವನೆಂದು ಭಾವ.

ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ವೃಣ್ಯಾಧಿಕರಣ—೧೦

ಓಂ ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ವೃಣ್ಯೇ ನ ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ ತಥಾಹಿ
ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ (೨-೧-೩೫)

ಅತ್ರ ಕರ್ಮಾದಿಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವೇಽನಪೇಕ್ಷತ್ವೇ ಚ ದೋಷ ಇತಿ ಬಹುಮುಖ-
 ದೃಢಯುಕ್ತವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ಯುಕ್ತಮಿಶಕರ್ತೃತ್ವಮಿತಿ ಪ್ರಕೃತಮ್ । ತತ್ತತ್ಕರ್ಮ-
 ನಪೇಕ್ಷ್ಯ ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ವಿಭಾಗೇನ ಸುಖದುಃಖಾದಿದಾನೇನೇಶಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತೇ
 ಯೇ ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ವೃಣ್ಯೇ ತೇ ನ ಸ್ತಃ । ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ । ಉತ್ತರಸೂತ್ರಾನುಸಾರಾತ್ಕರ್ಮೇತಿ
 ಲಭ್ಯತೇ । ಸುಖದುಃಖಾದಿಫಲದಾನೇ ಕರ್ಮಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ । ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾ-
 ಭಾವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ—ಹಿ ಯತಸ್ತಥಾ ಪ್ರಸ್ತುತಾರ್ಥಂ ದರ್ಶಯತಿ
 ಪುನಃ ಶಬ್ದಃ । “ಪ್ರಸ್ತುತಾರ್ಥೇ ತಥಾಶಬ್ದ ಉದೀರ್ಯತೇ” ಇತ್ಯುಕ್ತಃ । “ಪುಣ್ಯೇನ
 ಪುಣ್ಯಂ ಲೋಕಂ ನಯತಿ ಪಾಪೇನ ಪಾಪಮ್” ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ ॥

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಈಶ್ವರನು ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು
 ಕೊಡುವನೆಂದೊಪ್ಪಿದರೂ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಅನಿಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ
 ದೋಷವಿದೆ ಎಂದು ಬಹುಮುಖವಾದ ಮತ್ತು ದೃಢವಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳ ವಿರೋಧ
 ವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

“ಈಶನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ” ಎಂಬ ಪದಗಳು ಸಂದರ್ಭವಶಾತ್
 ಲಭಿಸುತ್ತವೆ. ಅವರವರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ, ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ ಕೆಲವರಿಗೆ
 ಸುಖ, ಕೆಲವರಿಗೆ ದುಃಖ—ಹೀಗೆ ವಿಭಜಿಸಿ ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಕೊಡು
 ವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಪಕ್ಷಪಾತ-ಕ್ರೌರ್ಯಗಳು ಈಶ್ವರನಿಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ,
 ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್—ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರವನ್ನನುಸರಿಸಿ ‘ಕರ್ಮ’ ಎಂಬ ಪದವು ಲಭಿಸು
 ವುದು—ಸುಖದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಈಶ್ವರನು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು
 ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಫಲವನ್ನು ನೀಡುವನು ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಕೊಡಲಾರನು ಎಂದು
 ಅರ್ಥ. ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ—ಹಿ-ಏಕೆಂದರೆ, ತಥಾ-ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು,
 ಶ್ರುತಿಯೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ‘ಪ್ರಸ್ತುತಾರ್ಥೇ ತಥಾಶಬ್ದ ಉದೀರ್ಯತೇ’ ಎಂಬ ಕೋಶ
 ವಿರುವುದರಿಂದ ‘ತಥಾ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಪ್ರಸ್ತುತಾರ್ಥ’ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಪುಣ್ಯೇನ
 ಪುಣ್ಯಂ ನಯತಿ ಪಾಪೇನ ಪಾಪಮ್’ ಎಂದು ಶ್ರುತಿ.

ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷಯ ಫಲದಾತೃತ್ವಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ನ ಕರ್ಮಾವಿಭಾಗಾದಿತಿ ಚೆನ್ನಾನಾದಿತ್ವಾತ್ ॐ ॥

೨-೧-೩೬

ಪೂರ್ವಸೂತ್ರಾಂಶೋಽನುವರ್ತತೇ । ईशस्य कर्मसापेक्षत्वाद्वैषम्यनैर्घृण्ये नेति न युक्तम् । यदपेक्ष्य फलं दद्यात् तदपेक्षणीयं कर्म नास्ति । कुतः ? अविभागात् अस्वातन्त्र्यात् । तस्यापीशकृतत्वादिति यावत् । स्वकृतापेक्षया फलदाने वैषम्याद्यनिस्तारादिति चेन्न । अनादित्वात्ಕರ್ಮಣಾಮ್ । ಪ್ರವಾಹತೋಽನಾದಿತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷಯ ಕೃತಮುತ್ತರೋತ್ತರಂ ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷಯ ಫಲಂ ದದಾತೀತ್ಯುಕ್ತೌ ದೋಷಾಭಾವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ತದನನ್ಯತ್ವಾದಿನಯಸಿದ್ಧಾಸ್ವಾತನ್ಯಜಗದವಿಭಾಗಾದಸ್ವಾತನ್ಯಮಿತಿ ಸೂಚನಾಯಾವಿಭಾಗಾದಿತ್ಯುಕ್ತಿಃ । ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾನಿರವ್ಯತಿರೇಕಾಚ್ಛಂಭ್ಯ ಇತಿವದಿತ್ಯೇಕೇ ॥

ಕರ್ಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಈಶ್ವರನು ಫಲ ಕೊಡುವನೆಂಬುದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ನ ಕರ್ಮಾವಿಭಾಗಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ ಅನಾದಿತ್ವಾತ್ ಓಂ
(೨-೧-೩೬)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ಒಂದು ಅಂಶ ಇಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರನು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಫಲ ನೀಡುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯ-ನೈಘೃಣ್ಯಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಯಾವುದನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಈಶನು ಫಲಗಳನ್ನು ನೀಡಬಹುದೋ ಅಂತಹ ಈಶನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಬಹುದಾದ ಕರ್ಮಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅವಿಭಾಗಾತ್—ಅಸ್ವತಂತ್ರವಾದ್ದರಿಂದ ; ಆ ಕರ್ಮಗಳೂ ಈಶನಿಂದಲೇ ನಿರ್ಮಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ. ತಾನೇ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ವೈಷಮ್ಯ-ನೈಘೃಣ್ಯಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗಲಾರವು ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಕರ್ಮಗಳು ಅನಾದಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಕರ್ಮಗಳು ಅನಾದಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹಿಂದು ಹಿಂದಿನ ಕರ್ಮಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ಕರ್ಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಈಶ್ವರನು ಫಲವನ್ನು ನೀಡುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ತರ್ಹಿ ಕರ್ಮಾದಿಸಾಪೇಕ್ಷಸ್ಯ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ उपपद्यते चाप्युपलभ्यते च ॐ ॥ २-१-३७

ಚೊವಧಾರಣೆ | ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ಕರ್ಮಪೇಕ್ಷಣೆಽಪಿ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯ-
ಮುಪಪದ್ಯತ ಏವ | ತಸ್ಯ ಸ್ವಾಧೀನತ್ವಾತ್ | ಏವಂ ತರ್ಹಿ ತದಪೇಕ್ಷಾ ನಾಮಾನಪೇಕ್ಷೈವ |
ತಥಾ ಚ ಪುನರ್ವೈಷಮ್ಯಾಘಾಪತ್ತಿರೀತ್ಯತ ಉಕ್ತಮ್ | ಉಪಲಭ್ಯತೇ ಚೇತಿ | ವೈಷಮ್ಯ-

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅವಿಭಾಗ' ಪದಕ್ಕೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ತದನನ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಸ್ವತಂತ್ರವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅವಿಭಾಗ ಅಂದರೆ ಅಂತರ್ಭಾವವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೆಂದು ಸೂಚಿಸಲು 'ಅವಿಭಾಗಾತ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾನಿರವ್ಯತಿರೇಕಾತ್ ಶಬ್ದೈಃ' (ಬ್ರ ಸೂ. ೨-೩-೬) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯತಿರೇಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ¹ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದಂತೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅವಿಭಾಗ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು.

ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿರಲಾರದು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಉಪಪದ್ಯತೇ ಚಾಪ್ಯುಪಲಭ್ಯತೇ ಚ ಓಂ
(೨-೧-೩೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು 'ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ' ಎಂಬ ಶೇಷವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೂ ಈಶ್ವರನು ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುವುದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಕರ್ಮವೂ ಅವನಿಗೆ ಅಧೀನವೇ ಆಗಿದೆ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ, ತನಗೆ ಅಧೀನವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದೆಂದರೆ ಅಪೇಕ್ಷಿಸದಿದ್ದಂತೆಯೇ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಪುನಃ ನೈಷಮ್ಯ ನೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಬರುವ ಪ್ರಸಂಗವಿದೆ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—'ಉಪಲಭ್ಯತೇ ಚ' ಎಂದು.

1. ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ "ಸ ಇದಂ ಸರ್ವವಸ್ತುಜತ" ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಹಾನಿಯಾಗುವುದು. ಅವ್ಯತಿರೇಕಾತ್—"ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಅಸ್ತುಜತ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸರ್ವದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವೂ ಅಂತರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ—ಎಂದು ಅವ್ಯತಿರೇಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದಂತೆ ಇಲ್ಲೂ ಅವಿಭಾಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ಭಾವ.

ನೈರ್ಮಲ್ಯೇ ಇತ್ಯಸ್ತಿ । उपलभ्यते हीदृशं कर्मसापेक्षत्वकृतं वैषम्यं नैर्घृण्यं च ।
 “स कारयेत्पुण्यमथापि पापं न तावता दोषवान्” इत्यादाविति
 प्रत्येकमन्वयः । अतो नेदमनिष्टम् । वेदाप्रामाण्याहेतुत्वादिति भावः ।
 तत्त्वप्रदीपे तु उपपद्यते स्वातन्त्र्यम् । उपलभ्यते च कर्मादिस्तदधीनत्व-
 मित्येकमर्थमुक्त्वा उपपद्यते च तादृशं वैषम्यादि उपलभ्यमानत्वात्
 प्रमाणैरित्याद्यावृत्त्याऽनेकधा योजितम् ॥ १० ॥

‘ವೈಷಮ್ಯನೈಘೃಣ್ಯೇ’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಇಂತಹ ವೈಷಮ್ಯ ಮತ್ತು ನೈಘೃಣ್ಯಗಳು ಈಶನಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ‘ಸ ಕಾರಯೇತ್ ಪುಣ್ಯಮಥಾಪಿ ಪಾಪಂ ನ ತಾವತಾ ದೋಷವಾನ್’¹ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿದೆ— ‘ವೈಷಮ್ಯವು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿದೆ, ನೈಘೃಣ್ಯವು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿದೆ’ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸಬೇಕು. ಈಶ್ವರನು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು ವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅನಿಷ್ಟವಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ—

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಾದರೋ, ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಉಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಈಶಾಧೀನತ್ವವು ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಒಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವೈಷಮ್ಯಾದಿಗಳು ಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ, ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ—ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪದಗಳನ್ನು ಅವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

1. ಸ ಕಾರಯೇತ್ ಪುಣ್ಯಮಥಾಪಿ ಪಾಪಂ ನ ತಾವತಾ ದೋಷವಾನ್ ಈಶಿತಾಪಿ ।

ಈಶೋ ಯತೋ ಗುಣದೋಷಾದಿಸತ್ತ್ವೇ ಸ್ವಯಂ ಪರೋಽನಾದಿರಾದಿಃ ಪ್ರಜಾನಾಮ್ ॥
 (ಚತುರ್ವೇದಶಿಖಾ)

ಭಗವಂತನೇ ಹಿಂದಿನ ಕರ್ಮಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನು. ಹೀಗೆ ಕರ್ಮನಿಯಾಮಕನಾದರೂ ಸ್ವತಂತ್ರನೂ, ಸರ್ವಕರ್ತನೂ, ಜನನರಹಿತನೂ, ಗುಣ-ದೋಷಗಳು ಗುಣದೋಷಗಳಾಗಿರಲು ಕಾರಣನೂ ಆಗಿರುವ ಅವನಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯ-ನೈಘೃಣ್ಯ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲ— ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯ ಭಾವ.

ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತಯಧಿಕರಣಮ್—೧೧

॥ ॐ ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ॐ ॥ ೨-೧-೩೮

ಅತ್ರ ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ಣೈ ಸರ್ವದೋಷರಾಹಿತೈ ಚ ಯುಕ್ತಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ ।
ಸರ್ವೇಷಾಂ ಧರ್ಮಿಣಾಂ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಸದ್ಗುಣಾನಾಂ ದುಃಖದ್ವೇಷಾದಿದೋಷಾಭಾವಾನಾಂ ಚೇಶ್ಚ
ಉಪಪತ್ತೇಃ । ಬ್ರಹ್ಮ ಸದಾ ಪ್ರಾಪ್ತಸದ್ಗುಣಂ, ತತ್ಪ್ರೇಮಸುತವೇ ಸತಿ ತತ್ರ ಶಕ್ತತ್ವಾತ್,
ಸಾಮಾನ್ಯವ್ಯಾಪ್ತಾ ಸಮತವತ್ । ಬ್ರಹ್ಮ ಸದಾ ತ್ಯಕ್ತಸರ್ವದೋಷಂ, ತಜ್ಜಿಹಾಸುತವೇ
ಸತಿ ತತ್ರ ಶಕ್ತತ್ವಾತ್, ಸಮತವತ್ ಇತ್ಯುಪಪತ್ತಿಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ । ಚಶಬ್ದಾತ್
“ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಸುಖಿರುದ್ಧಾಶ್ಚ ದೇವೇ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ೧೧ ॥

ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣ—೧೧

ಓಂ ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ (೨-೧-೩೮)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವ ಮತ್ತು ನಿರ್ದೋಷತ್ವಗಳ
ನಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಯುಕ್ತಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮಗಳೂ ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನ, ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಸದ್ಗುಣಗಳೂ,
ದುಃಖ, ದ್ವೇಷ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳ ಅಭಾವಗಳೂ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತ
ವಾಗಿವೆ. “ಭಗವಂತನು ಸರ್ವದಾ ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರುವನು, ಆ ಸದ್ಗುಣ
ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರಲು ಬಯಕೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೇ ಅವುಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರಲು
ಸಮರ್ಥನೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ; ಯಾರು ಯಾವುದನ್ನು ಹೊಂದಿರಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ
ವರೂ ಶಕ್ತರೂ ಆಗಿರುವರೋ ಅವರು ಅದನ್ನು ಪಡೆದಿರುವರು. ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಅನೇಕ
ನಿರ್ದೋಷಗಳಂತೆ” ಹಾಗೆಯೇ, “ಬ್ರಹ್ಮನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸರ್ವದೋಷಗಳಿಂದ
ರಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಆ ದೋಷಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದಲ್ಲದೆ
ತ್ಯಜಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆದಿರುವುದರಿಂದ ; ಸಮೃದ್ಧವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಂತೆ”
ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಭಗವಂತನ ಸಮಸ್ತಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವ ಮತ್ತು ನಿರ್ದೋಷತ್ವಗಳು
ಸಿದ್ಧವಾಗುವುವು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಚ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವ

ಪ್ರಥಮಪಾದಸಾರಸಂಘ್ರಹ:

ಸ್ಮೃತಿನಯೇಽಶ್ವಿತಸ್ಮೃತ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮ್ । ನವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾದಿನಯೇ ಶ್ರುತಿ-
ಶ್ವಿತಸ್ಮೃತ್ಯೋಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತತ್ಸತ್ವತಸ್ತ್ವಂ ಚ । ಅಭಿಮಾನಿನಯೇ ಅಭಿಮಾನಿ-
ತದ್ವಿಗ್ರಹತದಂತರ್ಧಾನಶಕ್ತ್ಯಾದಿ । ಅಸದಿತಿನಯೇ ಲಯೇ ಭಾವಸತ್ವಮ್ । ಭೋಕ್ತೃತಿ
ನಯೇ ಮುಕ್ತೌ ಜೀವಪರೈಕ್ಯನಿರಾಸಃ । ತದನನ್ಯತ್ವನಯೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಾಧನಾನಾಮಿಶಾ-
ಯತ್ವಮ್ । ಇತरेತಿ ನಯೇ ಜೀವಸ್ಯ ಕರ್ಮತ್ವೇಽಪ್ಯಸ್ವಾತನ್ಯಮ್, ಇಶಸ್ಯಾನುಪ-
ಲಬ್ಧೇಽಪಿ ಸತ್ವಮ್ । ಶ್ರುತೇರಿತಿ ನಯೇ ಅಘಟಿತಘಟಕನೀತ್ಯಶಕ್ತಿಮಿತ್ಯಮ್ ।

ಮತ್ತು ನಿರ್ದೋಷತ್ವಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಸುವಿರುದ್ಧಾಶ್ಚ ದೇವೇ¹
ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೂ ಆಧಾರವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

ಈ ಪಾದದ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಸಾರ

ಈ ಪಾದದ ಸ್ಮೃತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಮೂಲವಲ್ಲದ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣ
ವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ನವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಮೂಲವಾದ
ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ಸ್ವತಸ್ತ್ವವು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.
ಅಭಿಮಾನ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆ, ಅವರಿಗೆ ಶರೀರ ಮತ್ತು ಅಂತರ್ಧಾನಶಕ್ತಿ
ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿವೆಯೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಸದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಲಯದಲ್ಲಿ ಭಾವಪದಾರ್ಥದ
ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭೋಕ್ತೃಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವೇಶರಿಗೆ
ಐಕ್ಯವನ್ನು ನಿರಾಸಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ತದನನ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಾಧನಗಳಿಗೆ
ಈಶಾಧೀನತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇತರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಕರ್ತೃ
ವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಸ್ವತಂತ್ರನೆಂದೂ, ಈಶ್ವರನು ಕಾಣದಿದ್ದರೂ ಇರುವನೆಂದೂ ನಿರೂಪಿಸ
ಲಾಗಿದೆ. 'ಶ್ರುತೇಃ' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅಘಟಿತಘಟಕ ನಿತ್ಯಶಕ್ತಿ

1. ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಸುವಿರುದ್ಧಾಶ್ಚ ದೇವೇ ಸಂತ್ಯಶ್ರುತಾ ಅಸಿ ನೈವಾತ್ರ ಶಂಕಾ ।

ಚಿಂತಾ ಅಚಿಂತಾಶ್ಚ ತಥೈವ ದೋಷಾಃ ಶ್ರುತಾಶ್ಚ ನಾಜ್ಞೈರ್ಹಿ ತಥಾ ಪ್ರತೀತಾಃ ॥

(ಸೌಪರ್ಣಶ್ರುತಿ)

ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅತಿವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿ
ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಗುಣಗಳೂ ಇವೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗದ ರಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ
ಗಳು ಚಿಂತಿಸುವ ಗುಣಗಳೂ ಇವೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಂಕೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇಕೆ, ರಮಾದಿಗಳೂ
ಚಿಂತಿಸದ ಗುಣಗಳೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಅದರೆ, ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿಯೂ
ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ರಮಾದಿಗಳು ಚಿಂತಿಸುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ರಮಾದಿಗಳು ಚಿಂತಿಸದ ದೋಷಗಳೂ
ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಶ್ರುತಿಗಳು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳನ್ನು
ಹೇಳುವಂತೆ ತೋರುವುದು ಅಜ್ಞರಿಗೆ ಮಾತ್ರ; ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗಲ್ಲ—ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯ ಭಾವ.

ನೆತಿ ನಯೇ ಸ್ವಭಾವತಃ ಸೃಷ್ಟಿಃ | ವೈಷಮ್ಯನಯೇ ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷತ್ವೇಽಪಿ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಮ್ |
ಅನ್ತ್ಯನಯೇ ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವಂ ಸರ್ವದೋಷಶೂನ್ಯತ್ವಂ ಚೇತ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧಮ್ | ಏವಮಗ್ರೇಽಪಿ
ವಿವೇಕ್ತವ್ಯಮ್ | ಭಿಷಯತ್ಯಸ್ಮಾಸ್ತು ವಿಶ್ತರಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತಾಯಾಂ ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ

ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ ಸಮಾಪ್ತಃ || ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

ಇರುವುದೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಪ್ರಯೋಜನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಭಗವಂತನ ಸ್ವಭಾವವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆ. ವೈಷಮ್ಯನೈಘೃಣ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಫಲಗಳನ್ನು ಭಗವಂತನು ನೀಡುವುದಾದರೂ ಅವನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಂತಿಮವಾದ ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವ, ಸರ್ವದೋಷಶೂನ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮೇಯಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮುಂದೆಯೂ ವಿವೇಚಿಸಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ನಮ್ಮನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗ್ರಂಥದ ವಿಸ್ತಾರವು ಭಯಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಗಳು ರಚಿಸಿರುವ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾ ಪಠನಮಸ್ತು

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ

॥ ೐ ॥ ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇರಿತ್ಯುಕ್ತಹೇತುವಿಸ್ತರರೂಪತ್ವಾತ್ತದನಂತರಂ
ಸಮಯಾವಿರೋಧೋಽತ್ರ ಪಾದೇಽಭಿಧೀಯತೇ । ಹೈತುಕಪಾಷಂಡಭೇದೇನ ಸಮಯಾ
ದ್ವಿವಿಧಾಃ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾಧಿಕರಣಷಡ್ವಯೇನ ನಿರಸ್ಯಂತೇ । ವೇದವಾದಸ್ಯ ಯುಕ್ತಿಪಾದ
ಏವ ನಿರಾಸಾತ್ ।

ರಚನಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್—೧

॥ ೐ ರಚನಾನುಪಪತ್ತಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಮ್ ೐ ॥ ೨-೨-೧

ಅತ್ರ ನಯೇ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಕ್ಷ್ಯಮತಂ ನಿರಸ್ಯತೇ । ಪ್ರಸ್ತಾವಾತ್ ಕರ್ತೃತಿ
ಲಭ್ಯತೇ । ಅನುಮೀಯತ ಇತ್ಯನುಮಾನಮ್ । “ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್” ಇತಿ

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯ—ದ್ವಿತೀಯಪಾದ

ಹಿಂದಿನ ಪಾದದ ಸಂಗತಿ ಮತ್ತು ಈ ಪಾದ ಪ್ರತಿಸಾದಿಸುವ ವಿಷಯ

ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೀಃ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೨-೧-೨) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದ ಹೇತುವಿನ ವಿವರಣರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿಸಾದದ ನಂತರ ಸಮಯಗಳ
ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೈತುಕ ಮತ್ತು ಪಾಷಂಡ ಎಂದು
ಮತಗಳು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಆರು
ಅಧಿಕರಣಗಳು ಮತ್ತು ಅನಂತರದ ಆರು ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿರಾಸ
ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ವೈದಿಕ ವಿರೋಧಿಸಮಯಗಳನ್ನು ಯುಕ್ತಿಸಾದದಲ್ಲೇ ನಿರಾಕರಿಸ
ಲಾಗಿದೆ.

ರಚನಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾಧಿಕರಣ—೧

ಓಂ ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಮ್ ಓಂ
(೨-೨-೧)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು.
ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ‘ಕತ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವು ಲಭಿಸುವುದು. ‘ಅನುಮಾನ’

ಕರ್ಮಣಿ ಲ್ಯುಡ್ । ಮಹದಾದಿಕಾರ್ಯ ಸಕಾರಣಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಸಾಕ್ಷ್ಯಾನುಮಾನ-
 ಕಲ್ಪಿತಂ ಪ್ರಧಾನಂ ನ ಕರ್ತೃ । ಕುತಃ ? ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇರ್ಜಡಸ್ಯ ರಚಯಿತೃತ್ವಾ-
 ನುಪಪತ್ತೇಃ । ಚಶಬ್ದೇನ ಸಾಧಕಮಾನಾಭಾವಾಚ್ಛೇತಿ ಸಮುಚ್ಛೀಯತೇ । ನನು ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ
 ಕರ್ತೃತ್ವೇ ಅನುಮಾನಂ ಮಾನಮಿತ್ಯತೋಽಪ್ಯಾಹ । ರಚನೇತಿ । ಮಾನಮಿತಿ ಶೇಷಃ ।
 ಕರಣೇ ಲ್ಯುಡ್ । ಅನುಮಾನಂ ನ ಮಾನಮ್ । ಕುತಃ ? ಅನುಮಾನರಚನಾಯಾ
 ಅನುಪಪತ್ತೇರ್ಜಡತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಮಹದಾದಿಕಂ ಸಕಾರಣಕಂ ಸಜಾತೀಯಕಾರಣಕಂ
 ಸೋಪಾದಾನಕಾರಣಕಂ ಸ್ವತನ್ತ್ರಕಾರಣಕಂ चेति ರಚನಾಯಾಂ ಸಿದ್ಧಸಾಧನಾದಿತಿ

ವೆಂದರೆ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದುದು 'ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಒಹುಲಂ' (ಪಾ ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಅನುಮಾನ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟೋ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. 'ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಕಾರಣ ಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಕಾರ್ಯಗಳಾದುದರಿಂದ' ಎಂದು ಸಾಂಖ್ಯರು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ತಿನ ಕರ್ತೃವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ-ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಃ-ಜಡಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅನುಪಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು 'ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ' ಎಂದು ಸಮುಚ್ಚಯ ವನ್ನು ಹೇಳುವುದು.

ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ಕರ್ತೃ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೂ 'ರಚನಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವು ಉತ್ತರವಾಗಿದೆ. 'ಪ್ರಮಾಣ' ಎಂಬ ಪದವು ಶೇಷವಾಗಿದೆ. 'ಅನುಮಾನ' ಪದದಲ್ಲಿರುವ ಲ್ಯುಟೋ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕರಣಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. 'ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ಕರ್ತೃವೆಂಬ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ಕರ್ತೃವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವ ಅನುಮಾನದ ರಚನೆಯೇ ಅನುಪಪನ್ನ ಅಂದರೆ ದುಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ' ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಕಾರಣಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ, ಸಜಾತೀಯ ಕಾರಣವನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ, ಉಪಾದಾನಕಾರಣಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ, ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣಯುಕ್ತ ವಾಗಿವೆ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಗೆ ಅನುಮಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಾ ದೋಷವಿರುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ಭಾವ: । एतदर्थमेव रचनेत्यनुमानमिति चोक्तिः । अन्यथा अनुप-
पत्तेश्च न प्रधानमित्यवक्ष्यत् । कर्तृत्वमिह स्वतःप्रवृत्तिमन्वं बोध्यम् ॥

इतश्च जडं न कर्त्रित्याह—

॥ ॐ प्रवृत्तेश्च ॐ ॥ २-२-२

चेतनस्येति पूर्वत्रार्थात् प्रकृतमन्वेति । नानुमानमित्यस्ति ।
दर्शनादिति शेषः । पटादिसृष्टौ चेतनप्रवृत्तिदर्शनाच्च नानुमानं प्रधानं
कर्त्रित्यर्थः । पटसृष्टिदृष्टान्तेन महदादिसृष्ट्यावपि चेतनाधीनत्वानुमानं

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರವೇ ಜ್ಞಾಪಕವಾಗಿದೆ

ಈ ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ರಚನಾ' ಮತ್ತು 'ಅನುಮಾನ' ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ಅನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನ ಪ್ರಧಾನಮ್' ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವ ನೆಂದರೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಜಡವು ಕರ್ತೃವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ (೨-೨-೨)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಲಬ್ಧವಾಗಿರುವ 'ಚೇತನಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. 'ನ ಅನುಮಾನಂ' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತಿ ಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. 'ದರ್ಶನಾತ್' ಎಂಬ ಪದವು ಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಪಟ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಚೇತನರು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಾಂಖ್ಯರ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ಕರ್ತೃವಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ. ಪಟಸೃಷ್ಟಿಯ ನಿದರ್ಶನದಿಂದ ಮಹದಾದಿ ತತ್ತ್ವಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಚೇತನಾಧೀನವೆಂದು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಲು ಶಕ್ಯವೆಂದು ಭಾವ.

1. ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಚೇತನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥಾತ್ ಲಬ್ಧವಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಲಬ್ಧವಾಗಿರುವ 'ಚೇತನಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಕೃತಸೂತ್ರದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯ ಪಡೆಯುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ಸುಶಕಮಿತಿ ಭಾವಃ । ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪೇ ತು ಚೇತನಸ್ಯಾಪಿ ನಿರ್ವಿಕಾರಸ್ಯ ನ ಪ್ರವೃತ್ತಿ-
ರित್ಯತ ಆಹ—ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ । ಯೋಽಹಮನುಭವಿತಾ ಸ ಏಷ ಕಾರ್ಯಮಾರಮ ಇತಿ
ಚೇತನಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತೇರನುಭವಾದಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ ।

ಜಡತ್ವಾನ್ ಕರ್ತೃ ಪ್ರಧಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಪಯೋಮ್ಬುವಚ್ಚೇತ್ತತ್ರಾಽಪಿ ॐ ॥ ೨-೨-೩

ಅಪೀತ್ಯನೇನ ಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತೇರ್ದರ್ಶನಾದಿತ್ಯಾಕೃಷ್ಯತೇ । ಅನುಮಾನಂ ನ
ಕರ್ತ್ರೀತ್ಯಸ್ತಿ । ಯಥಾ ಪಯಃ ಕ್ಷೀರಂ ಸ್ವತಃ ದಧ್ಯಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣಮತೇ । ಯಥಾ ವಾ
ಜಲಂ ಸ್ವತಃ ಗಚ್ಛತಿ ತಥಾಽನುಮಾನಂ ಕರ್ತ್ರೀತಿ ಚೇನ್ । ತತ್ರಾಪಿ ಪಯೋಮ್ಬವಾ-
ವಪಿಶಾಖ್ಯಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತೇರ್ದರ್ಶನಾತ್ “ಏತೇನ ಹ ವಾವ ಪಯೋ ಮಘಂ ಭವತಿ ।

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದೀಪಾತ್ಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಾದರೋ—“ ನಿರ್ವಿಕಾರನಾದ ಚೇತನನಿಗೂ ಜಡದಂತೆ
ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ‘ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸ
ಲಾಗಿದೆ. ‘ಅನುಭವಿಸುವ ನಾನೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತೇನೆ’ ಎಂದು
ಚೇತನನಿಗೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇರುವ ಅನುಭವವಿರುವುದರಿಂದ ಚೇತನನಿಗೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿ
ಇದೆ” ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಧಾನವು ಜಡವಾದುದರಿಂದ ಕರ್ತೃವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ
ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಪಯೋಽಂಬುವಚ್ಚೇತ್ ತತ್ರಾಪಿ ಓಂ (೨-೨-೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಅಪಿ’ ಪದದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ‘ಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ದರ್ಶನಾತ್’ ಎಂಬ
ಪದಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಅನುಮಾನಂ ನ ಕರ್ತೃ’
ಎಂಬ ಪದಗಳೂ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಭಿಸುವವು. ಹೇಗೆ, ಪಯಃ-ಕ್ಷೀರವು
ತಾನಾಗಿಯೇ ಮೊಸರಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದೋ, ಅಂತೆಯೇ, ಹೇಗೆ ನೀರು ತಾನಾಗಿಯೇ
ಹರಿಯುವುದೋ ಹಾಗೆ ಪ್ರಧಾನವೂ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸ್ವತಃ ಸೃಜಿಸಬಹುದು ಎಂದರೆ ಅದು
ಸರಿಯಲ್ಲ ತತ್ರಾಪಿ—ಕ್ಷೀರ, ಜಲ ಮೊದಲಾದ ನಿದರ್ಶನಗಳಲ್ಲೂ ಈಶ್ವರನೆಂಬ
ಚೇತನನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಇರುವುದೆಂದು ‘ಏತೇನ ಹ ವಾವ ಪಯೋ ಮಘಂ ಭವತಿ’

एतस्य वाऽक्षरस्य प्रशासने गार्गि प्राच्यो नद्यः स्यन्दन्त” इत्यादा-
वित्यर्थः । ततश्च जडत्वं न व्यभिचारीति भावः । स्वतः परिणामि
पयः, अम्बु तु प्रवृत्तिमात्रे दृष्टान्त इति द्वयोक्तिः ॥

अस्तु श्रुतिबलात्पयोम्वादावेवम् । अयस्कान्तादिरन्यस्तु
दृष्टान्तः स्यादित्यत आह—

॥ ॐ व्यतिरेकानवस्थितेश्चानपेक्षत्वात् ॐ ॥

२-२-४

प्रकृतेशोऽन्वेति । न ऋते त्वत्क्रियते” इति श्रुत्येश्वयतिरेकेण
कस्यापि कर्मणोऽनवस्थानाच्च न कोऽपि दृष्टान्त इत्यनपेक्षत्वात्

‘ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಪ್ರಾಚ್ಯೋ ನದ್ಯಃ ಸ್ಯಂದಂತೇ
(ಬೃ ೫-೮ ೯) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಪ್ರಧಾನವು ಕರ್ತೃವಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವ ಜಡತ್ವಹೇತುವು ವೈಭಿಚಾರಿಯಲ್ಲವೆಂದು
ಭಾವ.

ತಾನಾಗಿಯೇ ಪರಿಣಮಿಸುವಿಕೆ ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಸ್ವೇರದ ದೃಷ್ಟಾಂತ,
ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಜಲದ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೀಗೆ ಎರಡು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ
ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಸ್ವೇರ, ಜಲ ಮೊದಲಾದ ನಿದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು
ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಅಗಲಿ. ಆದರೆ, ಜಡಕ್ಕೂ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ
ಇದೆ ಎನ್ನಲು ಸೂಜಿಗಲ್ಲು ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಬಹುದು
ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ವ್ಯತಿರೇಕಾನವಸ್ಥಿತೇಶ್ಚ ಅನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ ಓಂ

(೨-೨-೪)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಪ್ರಕೃತವಾದ ‘ಈಶ’ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಿತವಾಗುವುದು. ‘ನ ಮತೇ ತ್ವತ್
ಕ್ರಿಯತೇ’ (ಮು. ೧೦-೧೧೨-೯) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಂತೆ ಈಶನಿಲ್ಲದೆ ಯಾವುದೇ ಕ್ರಿಯೆ
ನಡೆಯುವುದು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಜಡಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು
ಯಾವುದೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ, ಅನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್—ಸಜ್ಜನರಿಂದ ಅನಾದರಣೀಯ
ವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕರ್ತೃತ್ವವಾದವು ಉಪಾದೇಯವಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ.

अन्यत्राभावाधिकरणम्—२

२-२-५

ಈ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಅಸ್ತತ್ವಾಭಾವಾಧಿಕರಣ—೨

ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರತಿಸಾಧ್ಯ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, 'ನ ಮತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಧಾನನಾದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯತೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷ ನನಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಹೊರಟಿರುವ, ಈಶನಿಗೆ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರಕೃತಿಗೇ ಜಗತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನೂ ಹೇಳುವ ಮತವು

ಪ್ರಕೃತಸ್ತತ್ಸೃಜ್ಯಂ ಜಗತ್ | ಚೋಽನುಕ್ತಸಮುಚ್ಯೇ | ಅನ್ಯತ್ರ ಇಶಾದನ್ಯಾಧಾರತ್ವೇನ
ಜಗತೋಽಭಾವಾತ್ ತತ್ಪ್ರೇರಣಾಂ ವಿನಾ ಕಸ್ಯಾಪಿ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾಭಾವಾದಿತಿ
ಯಾವತ್ | ಚಶಬ್ದಾತ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಕಾರಣಸತ್ತಾದೇರಪಿಶಾಯತ್ತತ್ವಾಚ್ಚ | ತೃಣಾದೀನಾಂ
ಪರ್ಜನ್ಯ ಇವ ನೇಶೋಽನುಗ್ರಾಹಕಮಾತ್ರಂ ಕಿಂತು ಸರ್ವಸ್ವತನ್ತ್ರ ಏವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ನ ಹಿ
ಯದಧೀನಂ ಯತ್ಸತ್ತಾದಿ ತತ್ತಸ್ಯಾನುಗ್ರಾಹಕಮಾತ್ರಮಿತಿ ಭಾವಃ | ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತ-
ಶ್ರುತ್ಯಾದಿನಾ ಹೇತುಃ ಸಿದ್ಧ ಇತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ | ಅನ್ಯಾನಧೀನತ್ವೇಶಾಧೀನತ್ವಯೋ-
ರ್ಲಭಾಯೈವ ವಿನ्याಸಃ || ೨ ||

ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಈಶ್ವರ ಮತ್ತು ಅವನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುವ ಜಗತ್ತು ಇಲ್ಲಿ
ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ. 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಅನುಕ್ತಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಅನ್ಯತ್ರ-
ಈಶ್ವರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಆಧರಿಸಿ, ಅಭಾವಾತ್-ಜಗತ್ತು ಇಲ್ಲದಿರುವುದ
ರಿಂದ ; ಭಗವಂತನ ಪ್ರೇರಣೆ ಇಲ್ಲದೆ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವೂ ಸಂಭವಿಸಲಾರದಾದ್ದರಿಂದ
ಎಂದು ಭಾವ. 'ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವವೂ ಭಗವದಧೀನವಾದ್ದ
ರಿಂದಲೂ ಕೂಡ' ಎಂದು 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಲಭಿಸುವುದು. ತೃಣ ಮೊದಲಾದವು
ಗಳಿಗೆ ಮಳೆಯು ಹೇಗೆ ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಾಹಕವೋ ಹಾಗೆ ಈಶನು ಕೇವಲ
ಅನುಗ್ರಾಹಮೊದಲಾಕನಲ್ಲ, ಅವನು ಸರ್ವಸ್ವತಂತ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಯಾವ ವಸ್ತುಗಳ
ಅಸ್ತಿತ್ವದವುಗಳೂ ಯಾರಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿದೆಯೋ ಅವನು ಆ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ
ಅನುಗ್ರಾಹಕನಲ್ಲವಷ್ಟೇ ಎಂದು ಭಾವ.

ಈಶ್ವರನನ್ನುಳಿದು ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಆಧರಿಸದಿರುವುದು, ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಕಾರಣ
ಗಳಿಗೂ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಈಶಾಧೀನವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ, ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿರುವ ಹೇತುಗಳು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ 1 ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ
ಸಿದ್ಧವಾಗುವುವು.

ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಕಾರಣಗಳು ಈಶಭಿನ್ನವಾಗಿ ಅಧೀನವಾಗಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಈಶಾಧೀನ
ವಾಗಿವೆ ಎಂಬ ಅಂಶಗಳ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡ
ಲಾಗಿದೆ.

1. "ಯಚ್ಚ ಕಿಂಚಿತ್ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ", (ಮಹಾನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್), "ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇವೇದ-
ಮಾವಿರಾಸೀತ್" (ಬೃ. ೪-೫-೨), "ಸ ಏವ ಭೂಯೋ ನಿಜವೀರ್ಯಚೋದಿತಾಂ" (ಭಾಗವತ)
ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ.

ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣಮ್—೩

॥ ॐ ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪ್ಯರ್ಥಾಭಾವಾತ್ ॐ ॥ ೨-೨-೬

ಅತ್ರ ಶ್ರುತ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನ್ ಮೇ ಪ್ರಾಪ್ತದೋಷ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಚಾರ್ವಾಕಮತಂ
ನಿರಸ್ಯತೇ | ನೇತ್ಯಸ್ತಿ | ಅರ್ಥಶಬ್ದೋ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಪರಃ | ತ್ವದೀಯಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ
ಸಿದ್ಧಾಂತತ್ವಮುಪಗಮ್ಯತೇ ನ ವಾ | ಅಂತೇಽಸ್ಮದಿಷ್ಟಮ್ | ಆದ್ಯೇ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನ-
ವಚ್ಚಂ ನೋಪೇಯತೇ ಉತೋಪೇಯತೇ | ನಾಥಃ | ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ ಸಿದ್ಧಾಂತತ್ವಾಽ-
ಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ ತದ್ವಾಪಕಯೋರರ್ಥಯೋರಭಾವಾಽಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ ವ್ಯಾಹತ್ಯಾಪಾತಾತ್ |
ನಾನ್ಯಃ, ದೃಶ್ಯಾದೃಶ್ಯಯೋರ್ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಯೋರಭಾವಾನ್ ಯುಕ್ತಂ ತನ್ಮತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ
॥ ೩ ॥

ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣ—೩

ಓಂ ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪ್ಯರ್ಥಾಭಾವಾತ್ ಓಂ (೨-೨-೬)

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ವೇದವೇ ಅಪ್ರಮಾಣವಾದುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದ ದೋಷ ನನಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಚಾರ್ವಾಕನ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸ
ಲಾಗುವುದು 'ನ' ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಸೂತ್ರದ 'ಆರ್ಥ'
ಶಬ್ದವು ವಿಷಯ-ಪ್ರಯೋಜನ ಎಂಬ ಎರಡೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. 'ನಿನ್ನ
ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಒಪ್ಪುವಿಯೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಒಪ್ಪುವ
ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿಷಯ-ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿವೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವ
ದಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಅಂಗೀಕರಿಸುವಿಯೋ?' ವಿಷಯ-ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪುವ
ದಿಲ್ಲವಾದರೆ, ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ-ತನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೂ,
ಆರ್ಥಾಭಾವಾತ್-ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇರಲೇಬೇಕಾಗಿದ್ದ ವಿಷಯ-ಪ್ರಯೋಜನ
ಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಹತಿ ಬಂದಿತ್ತು. ವಿಷಯ-ಪ್ರಯೋಜನ
ಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವೆನೆಂದು ಹೇಳಲೂ ಚಾರ್ವಾಕನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ
ಅವನ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯ-ಪ್ರಯೋಜನಗಳಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಅದೃಷ್ಟವಾದ
ವಿಷಯ-ಪ್ರಯೋಜನಗಳಾಗಲೀ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕಮತವು ಆಯುಕ್ತ
ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಪುರುಷಾಶ್ಮಾಧಿಕರಣಂ—೪

॥ ॐ ಪುರುಷಾಶ್ಮವದಿತಿ ಚೇತ್ತಥಾಪಿ ॐ ॥ ೨-೨-೭

ಅತ್ರ ನ ಪ್ರಾಗುಕ್ತದೋಷೋಽತ್ರಾಸ್ತೀತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಜೀವಗುಣಕಪ್ರಧಾನಕರ್ತೃವಾದಂ
ನಿರಾಚಢ್ಢೆ । ನೇಲಸ್ತಿ । ಯಥಾ ಪುರುಷಸ್ಯ ಚೇತನಸ್ಯ ಸಮ್ಬಂಧೇನ ಶರೀರಮಶ್ಮಾ-
ನಯನಾದಿಕರ್ತೃ ತದ್ವತ್ಪ್ರಧಾನಂ ಜೀವಸಮ್ಬಂಧಾತ್ ಮಹದಾದಿಕಾರ್ಯಕರ್ತೃಸ್ತಿವತಿ ಚೇತ್,
ತಥಾಪಿ ಏವಮಧಿಕಾಶಕ್ಲಾಸದ್ಭಾವೇಽಪಿ ನೋಕ್ತದೋಷನಿಸ್ತಾರಃ । “ನ ಋತೇ”
ಀತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಶರೀರಪ್ರವೃತ್ತೇರಪಿಶಾಯತ್ತತ್ವೇನ ತವ ದೃಢಾಂತಃ ಸಾಧ್ಯಹೀನ
ಀತಿ ಖಾವಃ ॥

ಪುರುಷಾಶ್ಮಾಧಿಕರಣಂ—೪

ಓಂ ಪುರುಷಾಶ್ಮವದಿತಿ ಚೇತ್ತಥಾಪಿ ಓಂ (೨-೨-೭)

ಅಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ

1 ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷ ತನಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ, ಜೀವನಿಗೆ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯ
ವನ್ನೂ ಪ್ರಕೃತಿಗೇ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳುವ ಮತವನ್ನು ಀ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
ನಿರಾಕರಿಸುವರು.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ನ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹೇಗೆ ಪುರುಷನ
ಅಂದರೆ ಚೇತನನ ಸಂಬಂಧದಿಂದಾಗಿ ಶರೀರವು ಕಲ್ಲನ್ನು ತರುವುದೇ ನೊದಲಾದ
ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವಾಗಿರುವುದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಜೀವಸಂಬಂಧದಿಂದಾಗಿ
ಮಹತ್ತ್ವ ನೊದಲಾದ ಜನ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಕರ್ತೃವಾಗಿರ
ಬಹುದು ಎಂದರೆ, ತಥಾಪಿ-ಹೀಗೆ ಅಧಿಕ ಆಶಂಕೆ ಇದ್ದರೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷ
ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ‘ನ ಮತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಅಧಾರದಿಂದ ಶರೀರದ
ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಀಶಾಧೀನವಾದುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ದೃಷ್ಟಾಂತ 2ಸಾಧ್ಯರಹಿತವಾಗಿದೆ
ಎಂದು ಭಾವ.

1. ಕೇವಲ ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಅನುಪಪನ್ನವೆಂದೂ, ಸ್ವೀರ, ಜಲ ನೊದಲಾದವು
ಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಀಶಾಧೀನವಾದುದರಿಂದ ಅಚೇತನದ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ
ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳು ಜೀವನ ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ
ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯರ ಀ ಏಕದೇಶಮತದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಭಾವ.

2. ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ನಿನ್ನ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತ
ವಾದ ಶರೀರವು ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯರಹಿತವೆಂದು ಭಾವ.

ಇತಶ್ಚ ಸಾಧ್ಯಹೀನ ಇತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಅಕ್ಷಿತವಾನುಪಪತ್ತೇಃ ॐ ॥ ೨-೨-೮

ಜೀವಸ್ಯ ಗುಣತ್ವೇ ತ್ವಯೋಚ್ಯಮಾನೇ ಸಾರ್ವಜನೀನಸ್ಯ ಶರೀರಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಿತ್ವ-
ಸ್ಯಾನುಪಪತ್ತೇರ್ನ ಪುರುಷಾಶ್ಚಮದೃಶಾಂತೋ ಯುಕ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಪ್ರಾಗುಕ್ತಶ್ಚುತಾವಸ್ಯ
ಹೈತುಕ್ತತ್ವೇನಾನಾದರಾದತ್ರ ಚಶಬ್ದಾಪ್ರಯೋಗಃ ॥ ೪ ॥

ಅನ್ಯಥಾನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣಮ್—೪

॥ ॐ ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತೌ ಚ ಜ್ಞಾಪ್ತವಿಯೋಗಾತ್ ॐ ॥
೨-೨-೯

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಸಾಧ್ಯಹೀನವೆಂದು ಹೇಳಲು
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅಂಗಿತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ (೨-೨-೮)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಜೀವನಿಗೆ ಅನೃಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜನರ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾದ,
ಶರೀರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜೀವನಿಗಿರುವ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ
ಪುರುಷಾಶ್ಚ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು
ಸೂಚಿಸಿದ 'ನ ಋತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೈತುಕನಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಆದರ
ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಚ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿಲ್ಲ.¹

ಅನೃಧಾನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣ—೫

ಓಂ ಅನೃಧಾಽನುಮಿತೌ ಚ ಜ್ಞಾಪ್ತವಿಯೋಗಾತ್ ಓಂ
(೨-೨-೯)

1. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
'ಚ' ಶಬ್ದವಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಆಶಂಕೆ. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯು ಶ್ರುತಿ
ರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಹೈತುಕನಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆದರವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಹೇಳುವ ಯುಕ್ತಿಯೊಂದೇ ನಿರಾಸಯುಕ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ 'ಚ' ಶಬ್ದವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾಙ್ಗಿತವಾನುಪಪಚ್ಯುದ್ಧಾರೆಣ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಜೀವಪ್ರಧಾನಕರ್ತೃವಾದ್
 ಪ್ರತ್ಯಾಚಕ್ಷೇ । ಚಶಬ್ದೇನಾಙ್ಗಿತವಾನುಪಪತ್ತೇರಾಕರ್ಷಃ । ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾ-
 ದನ್ಯಥಾ ಜೀವಸ್ಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಪ್ರಕೃತೇರ್ಗುಣತ್ವೇನ ಪುರುಷಾಶ್ವಮದೃಶಾಂತೇನೈವಾನುಮಿತೌ
 ಚಾಙ್ಗಿತವಾನುಪಪತ್ತಿಃ । ಕುತಃ ? ಜ್ಞಶಕ್ತಿವಿಯೋಗಾತ್ । ಜಾನಾತೀತಿ ಜ್ಞಃ ।
 ಇಗುಪಧಜ್ಞಾಪ್ರೀಕಿರಃ ಕಃ । ಜ್ಞಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ಶರೀರಸಮ್ಬಂಧೇ ಶಕ್ತಿಯಭಾವಾತ್-
 ದುಪಸರ್ಜನಕಪುರುಷಕರ್ತೃತ್ವಪಕ್ಷೇ ತೇನ ವಿನಾ ತತ್ಸಮ್ಬಂಧೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಭಾವಾತ್
 ದೃಶಾಂತಾಭಾವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಇತರೇತ್ಯತ್ರ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಂ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಮ್ ಅತ್ರ
 ತು ಸಮಯಪ್ರಾಪ್ತಂ ನಿರಸ್ಯತ ಇತಿ ಭೇದಃ ॥

ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರತಿಸಾಧ್ಯ ಪ್ರಮೇಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ 'ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾನುಪಪತ್ತಿ' ಎಂಬ ದೋಷವನ್ನು ಸರಿಹರಿಸಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ 'ಜೀವನೇ ಪ್ರಧಾನಕರ್ತೃ' ಎಂಬ ವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು 'ಅಂಗಿತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿ' ದೋಷವನ್ನು ಇಲ್ಲಾ ಯೋಜಿಸಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಅನ್ಯಥಾ-ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಅಂದರೆ ಜೀವನಿಗೇ ಪ್ರಧಾನಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದೂ, ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಅಪ್ರಧಾನವೆಂದೂ ಪುರುಷಾಶ್ವದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದಲೇ, ಅನುಮಿತೌ ಚ-ಅನುಮಾನ ಮಾಡಿದರೂ ಕೂಡ 'ಅಂಗಿತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿ' ಎಂಬ ದೋಷ ಬರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಜ್ಞಶಕ್ತಿವಿಯೋಗಾತ್- 'ಇಗುಪಧಜ್ಞಾಪ್ರೀಕಿರಃ ಕಃ' (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಜ್ಞಾಧಾತುವಿಗೆ 'ಕ' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗ 'ಜಾನಾತೀತಿ ಜ್ಞಃ' ಎಂಬ ವೃತ್ತಿಯಂತೆ 'ಜ್ಞ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಪ್ರಕೃತಿ ಅಪ್ರಧಾನ, ಜೀವನೇ ಪ್ರಧಾನಕರ್ತೃ ಎಂಬ ವಾದದಲ್ಲಿ 'ಜ್ಞ' ಎಂದರೆ ಪುರುಷನಿಗೆ ಶರೀರಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ.

ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾಧಿಕರಣ ಮತ್ತು ಈ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದ

'ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾತ್' (ಬ್ರ. ಸೂ. ೨-೧-೨೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಾದರೋ ಸಾಂಖ್ಯಸಮಯದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು ಎಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ.

ಸಾಮಾನ್ಯದೋಷೇಣಾಪಿ ಪ್ರಾಕ್ತನಸರ್ವಪಕ್ಷಾನ್ನಿರಾಹ—

॥ ॐ ವಿಪ್ರತಿಛೇದಾಕ್ಷಾಸಮಂಜಸಮ್ ॐ ॥ ೨-೨-೧೦

ಸರ್ವಶ್ರುತಿस्ಮೃತಿಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧತ್ವಾಕ್ಷಾನಿಶ್ವರಮತಮಸಮಂಜಸಮಿತ್ಯರ್ಥಃ

॥ ೪ ॥

ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣಮ್—೬

॥ ॐ ಮಹದ್ವಿಧವದ್ರಾ ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಂಡಲಾಭ್ಯಾಮ್ ॐ ॥

೨-೨-೧೧

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಗುಕ್ತನಿರೀಶಮತೋಕ್ತದೋಷೋಽತ್ರ ನಾಸ್ತೀತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ವೈಶೇಷಿಕಮತಂ
ನಿರಸ್ಯತೇ | ಪञ್ಚಮ್ಯಂತಾಢ್ವತಿಃ | ಪ್ರತಿಯೋಗಿನಸ್ತಥಾ ನಿರ್ದೇಶಾತ್ | ತತ್ರ ತಸ್ಯೇ-
ವೇತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಯಿಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಷಷ್ಠ್ಯಂತಾಢ್ವತೀತ್ವೇ ತು ಸಕಾಶಾದೀತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ |

ಈ ಹಿಂದಿನ ಎಲ್ಲ ವಾದಗಳನ್ನೂ ಸಮಾನವಾದ ದೋಷದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲು
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ವಿಪ್ರತಿಷ್ಠೇಧಾಚ್ಚ ಅಸಮಂಜಸಮ್ ಓಂ (೨-೨-೧೦)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಸಕಲ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರ
ವಿರೋಧಿಮತವು ಅಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣ—೬

ಓಂ ಮಹದ್ವೀರ್ಘವದ್ರಾ ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಂಡಲಾಭ್ಯಾಮ್

ಓಂ (೨-೨-೧೧)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ—ಈಶ್ವರ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಹಿಂದಿನ ಮತಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದ
ದೋಷವು ತನಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ವೈಶೇಷಿಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು.

‘ಮಹದ್ವೀರ್ಘವತ್’ ಎಂಬ ಪದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ

‘ವತಿ’ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅರ್ಥವಾದ ಸಾದೃಶ್ಯದ ಪ್ರತಿಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಹ್ರಸ್ವ
ಮತ್ತು ಅಣುಸರಿಮಾಣಗಳನ್ನು ಪಂಚಮಾವಿಭಕ್ತೃಂತವಾದ ಪದದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರು

ಭಾವಪ್ರಧಾನೋಽಯಮ್ । ಯಥಾ ಮಹತ್ವಾದೀರ್ಥತ್ವಾच्च परिमाणाच्चतुरणुकादि-
कार्यगतं परिमाणं जायते तथा ह्रस्वत्वात्परिमाण्डल्याच्च परिमाणात्
तत्तत्कार्ये परिमाणमुत्पद्येतेत्यर्थः । अन्यथा महत्त्वदीर्घत्वाभ्यामपि
नोत्पद्येत । अविशेषादिति वाशब्दार्थः । परिमाणावान्तरजातौ

ವುದರಿಂದ ಪಂಚಮಾವಿಭಕ್ತ್ಯಂತವಾದ 'ಮಹದ್ವೀರ್ಘ' ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ 'ವತಿ' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರಿ 'ಮಹದ್ವೀರ್ಘವತ್' ಎಂಬ ಪದವಾಗಿದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಮತ್ತು ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತವಾದ ಪದಕ್ಕೆ 'ವತಿ' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುವುದೆಂದು ಹೇಳುವ 1 'ತತ್ರ ತಸ್ಯೇವ' (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೬) ಎಂಬ ನಿಯಮವು ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮವಾಗಿದ್ದು 'ಮಹದ್ವೀರ್ಘವತ್' ಎಂಬ ಪದವು ಅಪವಾದವಾಗಿದೆ. ಷಷ್ಠ್ಯಂತವಾದ ಪದಕ್ಕೆ 'ವತಿ' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರುವುದೆಂದಾದಲ್ಲಿ 'ಸಕಾಶಾತ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು 2ಯೋಜಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ 'ಮಹತ್' ಮತ್ತು 'ದೀರ್ಘ' ಪದಗಳು ಭಾವಪ್ರಧಾನ ನಿರ್ದೇಶವಾಗಿದ್ದು ಮಹತ್ತ್ವ, ದೀರ್ಘತ್ವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ *

ಹೇಗೆ, ಮಹತ್ತ್ವ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘತ್ವವೆಂಬ ಪರಿಮಾಣಗಳಿಂದ ಚತುರಣುಕ ಮೊದಲಾದ ಜನ್ಯವಸ್ತುಗಳ ಪರಿಮಾಣವು ಹುಟ್ಟುವುದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಹ್ರಸ್ವತ್ವ ಮತ್ತು ಅಣುತ್ವ ಪರಿಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ದ್ವ್ಯಣುಕ ಮೊದಲಾದ ಜನ್ಯವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹ್ರಸ್ವತ್ವ ಪರಿಮಾಣದಿಂದಾಗಲೀ ಅಣುತ್ವ ಪರಿಮಾಣದಿಂದಾಗಲೀ ಯಾವುದೇ ಪರಿಮಾಣವು ಹುಟ್ಟದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತ್ವ, ದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಂದಲೂ ಯಾವುದೇ ಪರಿಮಾಣವು ಹುಟ್ಟದಿರಲಿ, ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ವಾ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ಹ್ರಸ್ವತ್ವತ್ವ, ಮಹತ್ತ್ವತ್ವ, ದೀರ್ಘತ್ವತ್ವ ಮತ್ತು ಅಣುತ್ವತ್ವ ಎಂದು ವೈಶೇಷಿಕರು ಕಲ್ಪಿಸುವ ಪರಿಮಾಣದ ವಿಭಿನ್ನ ಜಾತಿಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಂಧಿಕವಾದ ಅಣುತ್ವ, ಮಹತ್ತ್ವಗಳು ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲೆಯೂ ಇರುವವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ದ್ವ್ಯಣುಕ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಪರಿಮಾಣವೂ ಕೂಡ ತಮಗಿಂತ ನಿಕ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಪರಿಮಾಣದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗೆ

1. 'ತತ್ರ ಇವ' ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯ ಇವ' ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ 'ವತಿ' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುವುದೆಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

2. 'ಮಹತ್ ಸಕಾಶಾತ್', 'ದೀರ್ಘಸ್ಯ ಸಕಾಶಾತ್' ಅಂದರೆ ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣದ ದೇಶಿಯಿಂದ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘ ಪರಿಮಾಣದ ದೇಶಿಯಿಂದ ಹೇಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪರಿಮಾಣವು ಕಾರ್ಯ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದೋ ಎಂದು 'ಮಹದ್ವೀರ್ಘವತ್ತ್ವಾ' ಎಂಬ ಭಾಗದ ಅರ್ಥ.

ಮಾನಾಭಾವೇನಾಣುತ್ವಮಹತ್ವಾದೇಃ ಸಾವಧಿಕತಯಾ ಔಪಕಾಸಾದಿಪರಿಮಾಣಸ್ಯಾಪಿ
ಸ್ವಾಪಕೃಷ್ಣಪರಿಮಾಣಾನ್ಮಹತ್ವೇನ ಸಾರೂಪ್ಯಾದ್ವೈಜಾತ್ಯೇಽಪಿ ಸಂಖ್ಯಯೇವ ಔಪಕಾಸಾದಿ-
ಪರಿಮಾಣೇನ ತತ್ಕಾರ್ಯೇ ಪರಿಮಾಣೋತ್ಪತ್ತಿಸಮ್ಮಭವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । एवं ದ್ರವ್ಯ-
ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಮಪಿ ನಿರಸನೀಯಮ್ । ಅತ್ರ ಮಹತ್ವದೀರ್ಘತ್ವೇತ್ಯಾದಿವಾಚ್ಯೇ

ದ್ವೈಣುಕದ ಪರಿಮಾಣವೂ ತ್ರೈಣುಕದ ಪರಿಮಾಣವೂ ಸಜಾತೀಯವಾದ ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವೈಣುಕ ಪರಿಮಾಣದಿಂದ ತ್ರೈಣುಕ ಪರಿಮಾಣವು ಹುಟ್ಟಬಹುದು. ದ್ವೈಣುಕದ ಪರಿಮಾಣ ಮತ್ತು ತ್ರೈಣುಕದ ಪರಿಮಾಣಗಳು ವಿಜಾತೀಯವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿದರೂ, ದ್ವೈಣುಕಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಪರಿಮಾಣದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಜಾತೀಯವಾಗಿದ್ದರೂ ತ್ರೈಣುಕದ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದು ಎಂದು ವೈಶೇಷಿಕರೇ ಒಪ್ಪಿರುವಂತೆ ವಿಜಾತೀಯವಾದ ದ್ವೈಣುಕ ಪರಿಮಾಣದಿಂದ ತ್ರೈಣುಕ ಪರಿಮಾಣವು ಹುಟ್ಟಬಹುದೆಂದು 1ಭಾವ. ಹೀಗೆಯೇ ದ್ರವ್ಯಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಮಹತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಪ್ರಯೋಗದ ಮತ್ತು ಎರಡು

ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ನೀಡಿರುವುದರ ಸಮರ್ಥನೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಮಹತ್ತ್ವ', 'ದೀರ್ಘತ್ವ' ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಿದ್ದರೂ 'ಪ್ರಚಯವಿಶೇಷಾಚ್ಚ ಮಹತ್' (ವೈ. ಸೂ. ೭-೧-೯) ಎಂಬ ಕಾಣಾದಸೂತ್ರವನ್ನನುಸರಿಸಿ 'ಮಹತ್', 'ದೀರ್ಘ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳನ್ನು 2ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹ್ರಸ್ವತ್ವ ಮತ್ತು ಪರಿಮಂಡಲ ಅಂದರೆ ಅಣು

1. ವೈಶೇಷಿಕಮತದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣವು ಒಂದು ಗುಣ. ಅದು ಅಣುತ್ವ, ಮಹತ್ತ್ವ, ದೀರ್ಘತ್ವ, ಹ್ರಸ್ವತ್ವಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಪರಿಮಾಣಗಳೂ ಅಣುತ್ವತ್ವ, ಮಹತ್ತ್ವತ್ವ, ದೀರ್ಘತ್ವತ್ವ ಮತ್ತು ಹ್ರಸ್ವತ್ವತ್ವಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಭಿನ್ನಜಾತಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ. ಕಪಾಲಪರಿಮಾಣವು ಘಟದ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರಣದ ಪರಿಮಾಣವು ಕಾರ್ಯದ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಆದರೆ, ಸಜಾತೀಯವಾದ ಪರಿಮಾಣಗಳಲ್ಲೇ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವಿರುವುದೆಂದು ವೈಶೇಷಿಕರ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ವೈಣುಕದ ಅಣುಪರಿಮಾಣವು ತ್ರೈಣುಕದ ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂದೂ, ಮೂರು ದ್ವೈಣುಕಗಳು ಸೇರಿ ತ್ರೈಣುಕದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುವುದರಿಂದ ದ್ವೈಣುಕದ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ತ್ರೈಣುಕದ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದೂ ಅವರ ಅಭಿಮತ. ವೈಶೇಷಿಕರ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಖಂಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

2. ಪ್ರಚಯದಿಂದ ಎಂದರೆ ಸಂಯೋಗವಿಶೇಷದಿಂದ ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣವು ಹುಟ್ಟುವುದೆಂದು ಕಾಣಾದ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತ್ವ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ಬಾದರಾಯಣ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಮಹತ್' ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳನ್ನೇ ಪರಿಮಾಣವಾಚಕವನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ಮಹದಿತ್ಯಾದಿನಿರ್ದೇಶಸ್ತು “ಪ್ರಚಯವಿಶೇಷಾನ್ವ ಮಹತ್” ಇತಿ ಕಾಣಾದಿಸ್ತಾನು-
ಸಾರಾದಿತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ । ದಾರ್ಶಾನಿಕಸ್ಯ ದ್ವಿತ್ವಾದ್ವಾ ವಿಷಯವ್ಯಾಪ್ತೃತ್ವಂ ವಾ
ಪರೋಪೇತಪರಿಮಾಣಚತುಷ್ಕಮಪ್ರಾಮಾಣಿಕಮಿತಿ ಸೂಚಯಿತುಂ ವಾ ದೃಶ್ಯಾಂತದ್ವಯೋಕ್ತಿಃ ॥

ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಂ ನಿರಸ್ಯ ನಿಮಿತ್ತಂ ನಿರಸ್ಯತಿ—

॥ ॐ ಉಭಯಥಾಽಪಿ ನ ಕರ್ಮಾತಸ್ತದಭಾವಃ ॐ ॥

೨-೨-೧೨

ಉಭಯಥಾಽಪಿ ಇಶ್ವರೇಚ್ಛಾಯಾ ನಿಯಾನಿಯತ್ವವ್ಯವಹಾರದ್ವಯೇಽಪಿ ನ
ಕರ್ಮ ಪರಮಾಣುಷು ಕ್ರಿಯಾ ನ ಸಮ್ಮವತಿ । ಅತಃ ಪರಮಾಣುಷು ಕ್ರಿಯಾಭಾವಾತ್
ತದಭಾವಃ ಪರಿಮಾಣಸನ್ನಿಧಾಪಿತವ್ಯಾಣುಷಾದಿಕಾರ್ಯಾಭಾವ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ನಿಯತ್ವೇ
ಲಯೇ ತಸ್ಯಾಂ ಸತ್ಯಾಮಣುಷು ಕರ್ಮಾನುತ್ಪಾದೇನ ವ್ಯವಹಾರಾದ್ವೈತತ್ವಂ ನಾಸ್ತಿ ।

ಪರಿಮಾಣವೆಂಬ ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕಗಳು ಎರಡಿರುವುದರಿಂದ, ಅಥವಾ, ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ
ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ, ಅಥವಾ ವೈಶೇಷಿಕರು
ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಪರಿಮಾಣದ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ ಅಪ್ರಮಾಣಿಕವೆಂದು ಸೂಚಿಸಲು
‘ಮಹತ್’, ‘ದೀರ್ಘ’ ಎಂಬ ಎರಡು ದಾಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಲು
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಉಭಯಥಾಽಪಿ ನ ಕರ್ಮಾತಸ್ತದಭಾವಃ ಓಂ

(೨-೨-೧೨)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಉಭಯಥಾಽಪಿ—ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ ನಿತ್ಯವಾದುದು ಅಥವಾ ಅನಿತ್ಯವಾದುದು ಎಂಬ
ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನೂ ಪ್ರಿದರೂ, ನ ಕರ್ಮ-ಪರಿಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆ
ಸಂಭವಿಸಲಾರದು. ಅತಃ—ಹೀಗೆ ಪರಿಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗದಿರುವ
ಕಾರಣದಿಂದ, ತದಭಾವಃ—ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣದ ಪ್ರಸ್ತಾಪದಿಂದ ಬುದ್ಧಿ
ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರುವ ದ್ವೈತಾಭಿಪ್ರಾಯದ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲಾರವು ಎಂದು
ಅರ್ಥ. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವೆಂದೊಪ್ಪಿದರೆ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯೆಂಬ

1. ಆಣು, ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಪ್ರಸ್ತುತ್ವ, ದೀರ್ಘತ್ವ ಪರಿಮಾಣ
ಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಎಂದು ಭಾವ.

ಅನಿತ್ಯತ್ವೇ ಅನವಸ್ಥಾಘಾಪಾತೇನೋತ್ಪಾದಕಾಭಾವಾದೀಶೇಚ್ಛಾಯಾ ಹೇತುತ್ವಂ ನ
ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ತ್ವಿಶಸ್ಯ ವೈದಿಕತ್ವಾನ್ಮ ದೋಷ ಇತಿ ಹೃದಯಮ್ ।
ಉಭಯಥಾಪಿ ತದಭಾವಾದಿತೀವೋಕ್ತೌ ಕರ್ಮಾಭಿಭಾವೇನಾನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿಃ ಶುಕ್ಲೇತ ।
ಅತಃ ನ ಕರ್ಮೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ । ತಸ್ಯ ಇಚ್ಛೈಕಹೇತುಕತ್ವಾದದೃಷ್ಟಿವಿಲಂಬೇನ ಕಾರ್ಯವಿಲಂಬಾ-
ಭಾವಾತ್ । ಉಭಯಥಾಽಪಿ ನ ಕರ್ಮೇತ್ಯೇವ ಪೂರ್ಣೋ ಶೇಷೋಕ್ತಿರನಿಷ್ಟಸೂಚನಾರ್ಥಾ ।

ಕಾರಣ ಇದ್ದರೂ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯೆಂಬ ಕಾರ್ಯ ಹುಟ್ಟಿದಿರುವುದರಿಂದ
ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆಗೆ ಕಾರಣ
ವೆಂದಾಗಲಾರದು. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೊಂದು ಕಾರಣ,
ಆ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣ ಹೀಗೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷಗಳು ಬರುವ ಪ್ರಸಂಗ
ವಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುವ ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ
ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಕಾರಣತ್ವ
ವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ. ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಾದರೂ ಈಶ್ವರನು
ವೇದರೂಪಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧನೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಯಾವ ದೋಷವೂ
ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಂತರಂಗ.

ಸೂತ್ರರಚನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಾರಸ್ಯಾಂಶಗಳು

‘ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ ನಿತ್ಯವಾದರೂ ಅನಿತ್ಯವಾದರೂ ದ್ವ್ಯಣುಕಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳ
ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲಾರದು’ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಬರುವಂತೆ ‘ಉಭಯಥಾಸಿ ತದಭಾವಾತ್’
ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ದ್ವ್ಯಣುಕ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗದಿರಲು ಪರಮಾಣು
ಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದೇ ಕಾರಣ ಹೊರತು ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯ ನಿತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲ
ಎಂಬ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿ ಸಂದೇಹವು ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ನ ಕರ್ಮ’
ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.¹

1. ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕಾರಣವನ್ನು ಇದು ಬೇರೆಯೇ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಸಂಭವಿಸುವುದು ಎಂಬ
ಶಂಕೆ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿ ಶಂಕೆ. ಪ್ರಕೃತ, ದ್ವ್ಯಣುಕ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗದಿರಲು ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯ ನಿತ್ಯತ್ವ
ಅಥವಾ ಅನಿತ್ಯತ್ವ ಕಾರಣವೆಂಬ ಅರ್ಥ ಬರುವಂತೆ ‘ಉಭಯಥಾಸಿ ತದಭಾವಾತ್’ ಎಂದು
ಸೂತ್ರ ರಚಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ದ್ವ್ಯಣುಕ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗದಿರಲು ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದೇ ಕಾರಣ
ಹೊರತು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾ ನಿತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲ ಎಂಬ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿ ಶಂಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿತು.
‘ನ ಕರ್ಮ’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣು ಕರ್ಮಾಭಾವದ ಮೂಲಕವೇ
ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾ ನಿತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ದ್ವ್ಯಣುಕಾಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದರಿಂದ
ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

उभयथाऽपि कर्माभावादिति वाच्ये न कर्मात् इति भेदेनोक्तिर्लये
सत्यामपीशेच्छायां न कर्मातो व्यभिचारः । तदन्यदापि न कर्म अतः
कार्याभाव इति सूचयितुम् ॥

समवायिकारणं च निराह—

॥ ॐ समवायाभ्युपगमाच्च साम्यादनवस्थितेः ॐ ॥

೨-೨-೧೩

ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲು ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯೊಂದೇ ಕಾರಣವೆಂದು ವೈಶೇಷಿಕರ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇತರ ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಅದೃಷ್ಟವೆಂಬ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗದಿರಲು ಅದೃಷ್ಟರೂಪ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದೇ ಹೇತು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. 'ಉಭಯಥಾಪಿ ನ ಕರ್ಮ' ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಸಾಕಾಗಿದ್ದರೂ ಉಳಿದ ಭಾಗವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು. 'ಉಭಯಥಾಪಿ ಕರ್ಮಾಭಾವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ, ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ ಇದ್ದರೂ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆಗೂ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೂ ಹೇಳುವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವು ವ್ಯಭಿಚರಿತವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಲಯಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯಿಂದಾಗಿ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯುಂಟಾಗಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ವೈತಾಚಾರ್ಯರೇಕೆಂಬ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲಾರದು' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು 'ನ ಕರ್ಮ ಅತಃ' ಎಂದು ಪದಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿ 1 ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾಚ್ಛ
ಸಾಮ್ಯಾದನವಸ್ಥಿತೇಃ ಓಂ (೨-೨-೧೩)

1. 'ಉಭಯಥಾಪಿ ಕರ್ಮಾಭಾವಾತ್ ತದಭಾವಃ' ಎಂದು ಸೂತ್ರವಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ ಮತ್ತು ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆಗಳ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಕ್ಕೆ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಲಯೇತರ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಲಭಿಸಲಾರದು. 'ನ ಕರ್ಮ ಅತಃ' ಎಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿ ರಚಿಸಿದ್ದರಿಂದ 'ಅತಃ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷವಿರುವುದರಿಂದ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಪ್ರಲಯೇತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲು ವ್ಯಭಿಚಾರವೇ ನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಹುದು ಎಂದು ಭಾವ.

ಚ: ಸಮುಚ್ಚये । अवयवावयव्यादीनां भिन्नत्वमुपेत्य तेषां समवायाभ्युपगमाच्च तन्मतमसत् । कुतः ? समवायस्यापि समवा-
यिभ्यां भिन्नत्वसाम्यात् । मृद्वटसमवाय इत्यादिविशिष्टबुद्ध्युपपत्तये
समवायान्तरापेक्षायां तत्राप्येवं तत्राप्येवमित्यनवस्थानादित्यर्थः ।
समवायासम्भवान्न परमाण्वादीनां द्रव्यादिकारणत्वं युक्तमिति
भावः ॥

एवं कारणत्रयनिरासेन सृष्टिं निरस्य प्रलयं निराचष्टे—

॥ ॐ नित्यमेव च भावात् ॐ ॥ २-२-१४

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಅವಯವ-
ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೊಪ್ಪಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ
ರುವುದರಿಂದಲೂ ವೈಶೇಷಿಕಮತವು ನಿರ್ದುಷ್ಟವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅವಯವಿಗೆ ಅವಯವ
ಗಳಿಂದ ಭೇದವಿರುವಂತೆ ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಸಮವಾಯಿಗಳಿಂದ ಭೇದವಿದೆ ಎಂದು
ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಈ ಸಾಮ್ಯದಿಂದಾಗಿ, 'ಮೃದ್‌ಘಟಸಮವಾಯಃ' ಅಂದರೆ
'ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಘಟಸಮವಾಯವಿದೆ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ವಿಶಿಷ್ಟವ್ಯವಹಾರವನ್ನು
ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಘಟಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಮಣ್ಣಿಗೂ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯದ
ಅವಶ್ಯಕತೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಮಣ್ಣಿಗೂ
ಇದರಂತೆಯೇ ಇನ್ನೊಂದು ಸಮವಾಯ, ಅಲ್ಲೂ ಹೀಗೆಯೇ ಎಂದು ಅನವಸ್ಥೆ
ಯುಂಟಾಗುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸಮವಾಯವೇ ಹೀಗೆ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ
ಪರಮಾಣುಗಳು ದ್ರವ್ಯವೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಎಂಬುದು
ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ.

ಹೀಗೆ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ, ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ, ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಗಳೆಂಬ
ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸುವ ಮೂಲಕ ವೈಶೇಷಿಕಮತದ ಸೃಷ್ಟಿ
ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಪ್ರಲಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ನಿತ್ಯಮೇವ ಚ ಭಾವಾತ್ ಓಂ (೨-೨-೧೪)

ಕ್ವಿಶ್ವೇತಿ ಚಾರ್ಥಃ । ईशेच्छांपरमाण्वादिकारणस्य नित्यं भावा-
न्नित्यमेव च कार्यं स्थानं तु कदाचित्प्रलय इत्येवार्थः । यद्वा समवाय-
स्येत्यस्ति । सत्तासमवायो जनिरिति परैरङ्गीकृतत्वात् समवायस्य च
नित्यमेव भावात् सर्वं नित्यं जनिमत्स्यादित्यर्थः । तथाच सृष्टि-
प्रलयಾನुपपत्तिरिति भावः ॥

अभ्युपेत्य परमाणुनित्यत्वं तदारम्भवादो दूषितः । इदानीं तु
तन्नित्यत्वमेव नेत्याह—

॥ ॐ रूपादिमत्त्वाच्च विपर्ययो दर्शनात् ॐ ॥

೨-೨-೧೪

किञ्च पार्थिवादिपरमाणूनां रूपरसादिमत्त्वात् प्रकृतनित्यत्व

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಚ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಕಿಂಚ’ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆ, ಪರಮಾಣುಗಳು
ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳು ಎಂದೆಂದೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಯಾವಾಗಲೂ
ಹುಟ್ಟಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದಿಗೂ ಪ್ರಲಯವಾಗಲಾರದು ಎಂದು ‘ಏವ’ ಶಬ್ದದ
ಅರ್ಥ. ಅಥವಾ ‘ಸಮವಾಯಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
‘ಸತ್ತಾಜಾತಿಯ ಸಮವಾಯವೇ ಉತ್ಪತ್ತಿ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ವೈಶೇಷಿಕರು ಒಪ್ಪಿರುವುದ
ರಿಂದ, ಸಮವಾಯವು ನಿತ್ಯವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಯಾವಾಗಲೂ
ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ, ವೈಶೇಷಿಕಮತದಲ್ಲಿ
ಸೃಷ್ಟಿ-ಪ್ರಲಯಗಳು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ.

ವೈಶೇಷಿಕರು ಹೇಳುವ ಪರಮಾಣುಗಳ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಪರಮಾಣು
ಕಾರಣತಾನಾದವನ್ನು, ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಖಂಡಿಸಲಾಯಿತು. ಈಗ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ
ನಿತ್ಯತ್ವವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ರೂಪಾದಿಮತ್ತ್ವಾಚ್ಚ ವಿಪರ್ಯಯೋ
ದರ್ಶನಾತ್ ಓಂ (೨-೨-೧೫)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಸಾರ್ಥವ ಪರಮಾಣುಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ರೂಪ, ರಸ
ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ನಿತ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾದ

ವಿपर्यಯಃ ಅನಿತ್ಯತ್ವಂ ಭವತಿ । ಯದ್ವಾಪಾದಿಮತ್ ತದನಿತ್ಯಮಿತಿ ಘಟಾದೌ
ದರ್ಶನಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಭೌತಿಕತ್ವೇನ ರೂಪಾದೇವಿಶೇಷಣಾತ್ ನೇಶಾದೌ
ವ್ಯभिಚಾರಃ ॥

ಅಸ್ತು ರೂಪಾದಿಮತ್ತ್ವೇಽಪಿ ನಿತ್ಯತ್ವಮ್ । ಅಸ್ತು ವಾ ಅನಿತ್ಯತ್ವಮ್ ।
ಕಿಂ ಬಾಧಕಮತ ಆಹ—

॥ ॐ ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್ ॐ ॥ ೨-೨-೧೬

ಉಕ್ತಪಕ್ಷದ್ವಯೇಽಪಿ ದೋಷಸತ್ತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಆದಿಃ ಘಟಾದೇರಪಿ ನಿತ್ಯ-
ತಾಪತ್ತಿಃ । ತತ್ಸಾಮ್ಯಸ್ಯ ಅಣುಷ್ಠಪ್ಯನೇನ ಹೇತುನಾ ಸುಸಾಧತ್ವಾತ್ ।
ಅನ್ತ್ಯೇಽಣುನಾಮಭಾವೇನ ಷಣುಕಾದಿಕಾರ್ಯಾಭಾವ ಇತಿ ಭಾವಃ ।

ಧರ್ಮವು ಅಂದರೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಯಾವುದು ರೂಪ ಮೊದಲಾದ
ಗುಣಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದೆಯೋ ಅದು ಅನಿತ್ಯವಾದುದು ಎಂಬ ನಿಯಮ ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ
ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅನಿತ್ಯತ್ವಸಾಧಕವಾದ ರೂಪಾದಿ
ಗಳಿಗೆ ಭೌತಿಕತ್ವವೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ
ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲ¹

ರೂಪಾದಿಗಳಿದ್ದರೂ ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿತ್ಯವೇ ಆಗಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ
ಪರಮಾಣುಗಳು ಅನಿತ್ಯವೇ ಆಗಿರಲಿ, ಬಾಧಕವೇನು ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್ ಓಂ (೨-೨-೧೬)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಉಕ್ತವಾದ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.
ರೂಪಾದಿಗಳಿದ್ದರೂ ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿತ್ಯವೇ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ಪರಮಾಣುಗಳಂತೆ ಘಟಾದಿಗಳೂ ನಿತ್ಯವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ, ಇದೇ
ರೂಪಾದಿಹೇತುವಿನಿಂದಲೇ ಅಣುಗಳಲ್ಲೂ ಘಟಾದಿಗಳ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ

1. 'ಯಾವುದು ರೂಪಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದೆಯೋ ಅದು ಅನಿತ್ಯ' ಎಂಬ ನಿಯಮಕ್ಕೆ
ಈಶ್ವರ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವೆಂದು ಶಂಕೆ. 'ಯಾವುದು ಭೌತಿಕರೂಪಾದಿಗಳನ್ನು
ಪಡೆದಿದೆಯೋ ಅದು ಅನಿತ್ಯ' ಎಂದು ನಿಯಮದ ಸ್ವರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಅಭೌತಿಕವಾದ ರೂಪಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಈಶ್ವರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ.

ಇತ್ಯಶ್ಚ ತನ್ಮತಂ ನಿರಾಚಢೇ—

॥ ಓಂ ಅಪರಿಗ್ರಹಾಞ್ಚ ಅತ್ಯನ್ತಮನಪೇಕ್ಷಾ ಓಂ ॥ ೨-೨-೧೭

ಪರಮಾಂವಾರಮ್ಭವಾದಸ್ಯ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪರಿಗ್ರಹಶ್ಚೈವತ್ಯತ್ವಾತ್ ತದ್ವಿರುದ್ಧತ್ವಾ-
ಜ್ಞಾನಪೇಕ್ಷಾ ಅನಾದರಣಂ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ೬ ॥

ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣಮ್—೭

॥ ಓಂ ಸಮುದಾಯ ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಓಂ ॥

೨-೨-೧೮

ಸಾಧಿಸಲು 1ಶಕ್ಯ. ಅಣುಗಳೂ ಅನಿತ್ಯಗಳೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಣುಗಳೇ
ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ದ್ವೈತಾಣುಕಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳು ಇರಲಾರವು ಎಂದು ಭಾವ.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ವೈಶೇಷಿಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅಪರಿಗ್ರಹಾಚ್ಚ ಅತ್ಯಂತಮನಪೇಕ್ಷಾ ಓಂ
(೨-೨-೧೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಪರಮಾಣುಕಾರಣತಾವಾದವು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪ್ರಮಾಣಗಳ ಅಂಗೀಕಾರವನ್ನು
ಪಡೆಯದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅನಪೇಕ್ಷಾ—
ಆ ವಾದದ ಅನಾದರಣೆಯು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣ—೭

ಓಂ ಸಮುದಾಯ ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ
ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಓಂ (೨-೨-೧೮)

1. ಘಟಾದಿಗಳು ಸಾವಯವಗಳು, ಅದರೆ ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿರವಯವಗಳು, ಈ
ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಅಣುಗಳಂತೆ ಘಟಾದಿಗಳು ನಿತ್ಯವಾಗಲಾರವು ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಇದು ಉತ್ತರ.
ರೂಪಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ಅಣುಗಳೂ ಸಾವಯವಗಳೇ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಲು
ಶಕ್ಯ ಎಂದು ಭಾವ.

एवं हैतुकाभिरस्य पाषण्डिषु परमाणुपुञ्जवादिनोर्वैभाषिक-
सौत्रान्तिकयोर्मतमत्र नये निरस्यते । उभयेत्यनेकोपलक्षणम् । अपिः
एकहेतुकत्वपक्षनिराससूचकः । कालकर्मादिनिमित्तेन क्षणिकोऽणु-
हेतुकः समुदायो भवति । न त्ववयवी कश्चिदस्तीति मते समुदायः
किमेकाणुहेतुक उतानेकाणुहेतुकः । एकस्मात् समुदाय इत्यस्य
व्याहत्यादेराद्योऽयुक्तः । अन्त्येऽपि उभयहेतुके मिलितानेकहेतुके
समुदायेऽङ्गीकृते सति तदप्राप्तिस्तस्य समुदायस्याप्राप्तिरनुपपत्ति-
रित्यर्थः । अणूनां मेलने सति समुदायस्तस्मिन् सति मेलनमित्य-
न्योन्याश्रयादित्यर्थः । विरलानेकहेतुकत्वे तु तादृशाणूनां सदा

ಅಧಿಕರಣವು ನಿರೂಪಿಸುವ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಹೀಗೆ ಹೈತುಕರನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಪಾಷಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುವುಂಜವಾದಿ
ಗಳಾದ ವೈಭಾಷಿಕ-ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರ ಮತವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸ
ಲಾಗುವುದು.

‘ಉಭಯ’ ಪದವು ಅನೇಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ
ಕೊಡುವುದು. ‘ಅಪಿ’ ಶಬ್ದವು ‘ಒಂದೇ ಅಣುವು ಅಣುಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣ’
ಎಂಬ ಪಕ್ಷದ ಖಂಡನೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಕಾಲ, ಕರ್ಮ ಮೊದಲಾದ ನಿಮಿತ್ತ
ಗಳಿಂದಾಗಿ ಅಣುಗಳಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಒಂದು ಸಮುದಾಯವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು.
ಅವಯವ ಎಂಬ ಯಾವುದೇ ವಸ್ತುವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಮತದಲ್ಲಿ ಆ ಸಮುದಾಯವು ಒಂದೇ
ಅಣುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದೋ ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಅಣುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದೋ ?
ಒಂದರಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಹುಟ್ಟುವುದು ಎಂದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಹತಿ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು
ಬರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ, ಉಭಯ
ಹೇತುಕೇ—ಮಿಲಿತವಾದ ಅನೇಕ ಅಣುಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿರುವ, ಸಮುದಾಯೇ—
ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ, ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ—ಆ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಪ್ತಿ
ಎಂದರೆ ಅನುಪಪತ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಣುಗಳ ಮೇಳನವಾದರೆ
ಮಾತ್ರ ಸಮುದಾಯ ಉಂಟಾಗಬಹುದು. ಸಮುದಾಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮೇಳನ
ವಾಗಬಹುದು—ಹೀಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ ಬರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾದ
ಅಣುಗಳು ಅಣುಗಳ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಅಣುಗಳು
ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಮುದಾಯವೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರಬೇಕಾದೀತು.
ಅದರ ನಾಶವೇ ಆಗಲಾರದು ಎಂದು ಭಾವ.

ಸತ್ವಾತ್ ಸಮುದಾಯೋಽಪಿ ಸದಾ ಸ್ವಾದೀತಿ ಲಯಾಯೋಗಾದೀತಿ ಭಾವಃ । ಸಮುದಾಯೇ
ಅನೇಕಹೇತುಕೋಽಪಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಉಭಯೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಉಭಾವಯವಾವಸ್ಯ ಮೇಲನಸ್ಯ
ತದ್ಉಭಯಮಿತಿ ಸಮುದಿತಾನೇಕತ್ವರೂಪಮಿಲಿತತ್ವರೂಪಪಕ್ಷಲಾಭಾಯ । ಸಂಕ್ಷಯಾಯಾ
ಅವಯವೇ ತಯಪ್ । ದ್ವಿತ್ರಿಭ್ಯಾಂ ತಯಸ್ಯಯಜ್ವಾ । ಉಭಾದುದಾತ್ತೋ ನಿಯಮಿತಿ
ಸ್ಮೃತೇಃ । ಯದ್ವಿಭಿಶ್ಚಬ್ದಪರ್ಯಾಯಃ ಅತ್ರೋಭಯಶಬ್ದಃ । ಸರ್ವಾದಿಸ್ತತ್ರಕೈರ್ಯದೇ
ಉಭಾದುದಾತ್ತೋ ನಿಯಮಿತಿ ನಿಯಮಗ್ರಹಣಸ್ಯ ಸಮಾಸಾದಾಉಭಯಶಬ್ದಸ್ಯೋಭಯೇತ್ಯೇವ
ರೂಪಮಿತ್ಯೇತದರ್ಥಜ್ಞಾಪಕತ್ವೋಕ್ತೇಃ । ಉಭಯೋಭಯಹೇತುಕಃ ಸಮುದಾಯ ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ

‘ಉಭಯೋಭಯಹೇತುಕೋಽಪಿ’ ಎಂಬ ಪದದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅ ಪದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ

‘ಸಮುದಾಯೇ ಅನೇಕಹೇತುಕೋಽಪಿ’ ಎಂದೇ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದ್ದಿತು. ಅದರೂ
ಉಭೌ ಅವಯವೌ ಅಸ್ಯ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಉಭಯ ಅಂದರೆ ಎರಡು ಅವಯವ
ಗಳುಳ್ಳ ಮೇಳನ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ‘ಮಿಲಿತವಾದ ಅನೇಕ ಅಣುಗಳು
ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣ’ ಎಂಬ ಪಕ್ಷವು ದೊರಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ಹೇತುಕೋಽಪಿ
ಎಂಬುದರ ಬದಲು ಉಭಯಹೇತುಕೋಽಪಿ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

1 ‘ಸಂಖ್ಯಾಯಾ ಅವಯವೇ ತಯಪ್’ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೪೨)

2 ‘ದ್ವಿತ್ರಿಭ್ಯಾಂ ತಯಸ್ಯಾಯಜ್ ವಾ’ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೪೩) 3 ‘ಉಭಾದು-
ದಾತ್ತೋ ನಿತ್ಯಂ’ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೪೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಸಂಖ್ಯಾ-
ವಾಚಕವಾದ ಉಭಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಯವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಯಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿ ಅದಕ್ಕೆ
‘ಅಯಜ್’ ಅದೇಶವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ‘ಉಭಯ’ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುವುದು. ಅಥವಾ
ಇಲ್ಲಿ ಉಭಯಶಬ್ದವು ಉಭಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಾದಿಸೂತ್ರಕ್ಕೆ
ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೈಯಟ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ‘ಉಭಾದುದಾತ್ತೋ ನಿತ್ಯಂ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ
ನಿತ್ಯಪದವು ಸಮಾಸ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಭಯಶಬ್ದದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಉಭಯವೆಂದೇ
ರೂಪವಿರುವುದು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

1. ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಅವಯವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಯಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುವುದು
ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಪಂಚತಯಃ ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆ.

2. ದ್ವಿ, ತ್ರಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅವಯವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಯಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಯಜಾದೇಶವು
ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುದು ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ದ್ವಯಂ-ದ್ವಿತಯಂ, ತ್ರಯಂ-ತ್ರಿತಯಂ ಎಂದು
ಉದಾಹರಣೆ.

3. ‘ಉಭ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಯಪ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಯಜಾದೇಶವು ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಬರುವುದು
ಮತ್ತು ಅದು ಅದ್ವೈತವಾಗುವುದು.

ಮಿಲಿತೋಭಯಹೇತುಕಃ ಸಮುದಾಯಶ್ಚೇದನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಾತ್ ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ । ವಿರಲೋಭಯ-
ಹೇತುಕಶ್ಚೇತ್ ಸಮುದಾಯಃ ಸದಾ ಸ್ವಾದಿತೀಯಃ । ಕೇचित್ತು ಮಿಲಿತಾ ವಿರಲಾಶ್ಚೇ-
ತ್ಯುಭಯೇ ಯೇಷಾವಸ್ತದ್ಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ ಸಮುದಾಯೇ ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ । ತದಿತಿ
ಸನ್ನಿಹಿತಸಮುದಾಯೋ ಬುದ್ಧಿस्थಲಯಶ್ಚೋಚ್ಯತ ಇತಿ ಪಕ್ಷದ್ವಯಸ್ಯಾಪಿ ಸೂತ್ರ ಏವ
ನಿರಾಸ ಇತ್ಯಪ್ಯಾಹುಃ ॥

ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. 1 ಆದ್ದರಿಂದ 'ಉಭಯಹೇತುಕಃ ಸಮುದಾಯಃ' ಎಂಬಲ್ಲೂ
ಮಿಲಿತವಾದ ಉಭಯಪರಮಾಣುಗಳು ಪರಮಾಣು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದಲ್ಲಿ
ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಸಮುದಾಯವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದು.
ವಿರಲವಾದ ಉಭಯ ಪರಮಾಣುಗಳು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ
ಸಮುದಾಯವು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು.

‘ಉಭಯಹೇತುಕ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಕೆಲವರು—ಮಿಲಿತವಾದವು ಹಾಗೂ ವಿರಲವಾದವು ಎಂದು ಅಣುಗಳು ಎರಡು
ವಿಧವಾಗಿವೆ ಈ ಉಭಯ ಅಣುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಪರಮಾಣು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ
ಕಾರಣವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ‘ತದಪ್ರಾಪ್ತಿ’ಯಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ‘ತತ್’
ಶಬ್ದವು ಇದೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರುವ ಸಮುದಾಯವನ್ನೂ, ಬುದ್ಧಿಸನ್ನಿ
ಹಿತವಾದ ಲಯವನ್ನೂ ಹೇಳುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಿಲಿತಪರಮಾಣುಗಳು ಕಾರಣವೆಂಬ
ಪಕ್ಷ ಮತ್ತು ವಿರಳ ಪರಮಾಣುಗಳು ಕಾರಣವೆಂಬ ಪಕ್ಷ—ಈ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 2ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

1. ಉಭಯಶಬ್ದವು ಅವಯವಾರ್ಥಕ ತಯಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ
‘ಉಭೌ ಅವಯವೌ ಅಸ್ಯ ಮೇಳನಸ್ಯ ತದ್ ಉಭಯಮ್’ ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹದಂತೆ ಮಿಲಿತವಾದ
ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಸಮುದಾಯವೆಂದು ‘ಉಭಯಹೇತುಕ ಸಮುದಾಯ’
ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ವಿರಲವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಸಮುದಾ
ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಆ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬರಲಾರದು. ಉಭಯಶಬ್ದವು ಉಭಯಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯ
ಶಬ್ದವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಉಭಯಹೇತುಕ ಎಂದರೆ ಅನೇಕಹೇತುಕ ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವಾಗು
ವುದು. ಮಿಲಿತ ಅಥವಾ ವಿರಲ ಪರಮಾಣುಗಳ ಜೋಡಣೆಯಿಂದ ಮಿಲಿತ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣು
ಹೇತುಕವಾದ ಸಮುದಾಯ, ವಿರಲ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಹೇತುಕಸಮುದಾಯ ಎಂಬ ಎರಡೂ
ಪಕ್ಷಗಳು ‘ಉಭಯಹೇತುಕ ಸಮುದಾಯ’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾಗುವುವು.

2. ಮಿಲಿತಪರಮಾಣುಗಳು ಪರಮಾಣುಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತದಪ್ರಾಪ್ತಿ
ಎಂದರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದಿಂದಾಗಿ ಸಮುದಾಯದ ಅನುಪಪತ್ತಿ. ವಿರಳ ಪರಮಾಣುಗಳು
ಕಾರಣವೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ಸಮುದಾಯವು ಸದಾ ಇರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಲಯದ ಅನುಪಪತ್ತಿ—
ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ ಸೂತ್ರ ಲಭ್ಯವಾಗುವುವು.

उक्तमाक्षिप्याह—

॥ ॐ इतरेतरप्रत्ययत्वादिति चेन्नोत्पत्तिमात्र-
निमित्तत्वात् ॐ ॥ २-२-१९

इतरसहितमितरदितरेतरत् । तस्य प्रत्ययोऽपेक्षाबुद्धिर्यस्य व्यव-
हारादेस्तस्य भावस्तत्त्वं तस्मात् । यदुक्तं प्राक् लयायोगोऽन्योन्याश्रय
इति च । तन्न । अणुगतानेकत्वसङ्ख्यारूपस्य मदभिमतसमुदायस्य
सदा सत्त्वेऽपि तत्प्रतीतिव्यवहारयोरपेक्षाबुद्धयधीनत्वात् सामीप्य-
हेतुकापेक्षाबुद्धयभावेन समुदायप्रतीत्यादेरभावाल्लयाद्युपपत्तिरिति

ಹೇಳಿದ ದೋಷವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಇತರೇತರಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ
ಉತ್ಪತ್ತಿನಾತ್ರನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್ ಓಂ (೨-೨-೧೯)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

1 ಇತರಸಹಿತವಾದ ಇತರ-ಇತರೇತರ, ಪ್ರತ್ಯಯ ಎಂದರೆ 2 ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ.
' ಇತರೇತರಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಯಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ತತ್ತ್ವಂ, ತಸ್ಮಾತ್ ' ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹ
ದಂತೆ ಇತರೇತರಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್ ಎಂದರೆ ' ಪರಮಾಣು ಸಮುದಾಯದ ವ್ಯವಹಾರ
ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಸಹಿತವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯಿಂದ
ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ' ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಪರಮಾಣು ಸಮುದಾಯದ ಲಯವು ಸಂಭವಿಸಲಾರದು,
ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ ಬರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ
ಅಣುಗಳ ಸಮುದಾಯವೆಂದರೆ ಅವುಗಳ ಅನೇಕತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಆಗಿದೆ. ಇಂತಹ
ಸಮುದಾಯ ಯಾವಾಗಲೂ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅದರ ಪ್ರತೀತಿಯಾಗಲಿ ವ್ಯವಹಾರ
ವಾಗಲಿ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ ಇದ್ದಾಗ ಮಾತ್ರ ಉಂಟಾಗುವುವು. ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ
ಪರಸ್ಪರ ಸಾಮೀಪ್ಯವಿದ್ದಾಗ ಮಾತ್ರ ಸಂಭವಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ ಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ

1. ಒಂದರಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಮತ್ತೊಂದು.

2. ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಖ್ಯಾಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕುರಿತಾದ
' ಇದಮೇಕಂ, ಇದಮೇಕಂ ' ಎಂಬ ತಿಳುವಳಿಕೆ.

ಚೇನ । ವಿರಲಾಣುನಾಂ ಮಿಲಿತಾಣುರೂಪಸಮುದಾಯೋತ್ಪತ್ತಿಮಾತ್ರೇ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾ-
ದಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧ್ಯಾದೌ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾಭಾವಾದಿತ್ಯर्थಃ । ಕ್ಷಣಿಕವಾದೇ ಏಕೈಕಕಾರ್ಯೋ-
ತ್ಪಾದನೇನೈವಾಣುನಾಂ ನಾಶಾದಾದೌ ದರ್ಶನಂ ತತೋಽಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಸ್ತತಸ್ತತ್ಸಮುದಾಯ-
ವಿಷಯಪ್ರतीತಿವ್ಯವಹಾರಾವೇಕತ್ರ ಸರ್ವಂ ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಕದಾಪಿ ಸಮುದಾಯಪ್ರतीತಿ-
ವ್ಯವಹಾರೌ ನ ಸ್ಯಾತಾಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಇತರೇತ್ಯಾद्यುಕ್ತಿರಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಸ್ವರೂಪ-
ದರ್ಶನಾಯ । ತದಪ್ಯನ್ಯೋನ್ಯಸಾಹಿತ್ಯರೂಪಸಾಮೀಪ್ಯಹೇತುಕಾ ಸೇತಿ ಸ್ವಚಯಿತುಮ್ ।
ಅಭ್ಯುಪೇತ್ಯ ಚೇದಮುದಿತಮ್ ।

ವಸ್ತುತೋ ವಿರಲಾಣುಭ್ಯೋ ಮಿಲಿತಾಣುರೂಪಾಸದೃಶಕಾರ್ಯಜನನಮೇವಾಯುಕ್ತ-
ಮಿತ್ಯಾಹ—

ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಣುಸಮುದಾಯದ ಪ್ರತೀತಿಯಾಗಲೀ ವ್ಯವಹಾರವಾಗಲೀ ಉಂಟಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಲಯಾದಿಗಳು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವವು—ಎಂದರೆ ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ವಿರಲಪರಮಾಣುಗಳು ಮಿಲಿತಪರಮಾಣುರೂಪವಾದ ಅಣು ಸಮುದಾಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಬಹುದೇ ಹೊರತು ಆ ಪರಮಾಣುಗಳನ್ನು ಕುರಿತಾದ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಲಾರದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಕ್ಷಣಿಕವಾದದಲ್ಲಿ, ಒಂದೊಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸಿದ ಕೂಡಲೆ ಅಣುಗಳು ನಾಶವಾಗುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ, ಮೊದಲು ಅವುಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದು, ಅನಂತರ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ, ಅನಂತರ ಆ ಸಮುದಾಯದ ಪ್ರತೀತಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳು—ಇವೆಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ಅಣುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಣುಸಮುದಾಯದ ಪ್ರತೀತಿ-ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಎಂದೂ ಆಗಲಾರವು ಎಂದು ಭಾವ.

‘ ಇತರೇತರಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್ ’ ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗದ ಪ್ರಯೋಜನ

ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ ಎಂದರೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ‘ ಇತರ ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಎಂದರೆ ಪರಸ್ಪರ ಜೊತೆಗಿರುವುದೇ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಬೌದ್ಧರ ವಾದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಇದುವರೆಗೆ ವಿಚಾರಮಾಡಲಾಯಿತು. ಆದರೆ, ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ, ವಿರಲ ಅಣುಗಳಿಂದ ತಮಗೆ ಸದೃಶವಲ್ಲದ ಮಿಲಿತ ಅಣು ರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

॥ ॐ उत्तरोत्पादे च पूर्वनिरोಧಾत् ॐ ॥ ೨-೨-೨೦

ನೆತೃಸ್ತಿ । ಚಃ ಸಮುಚ್ಚಯೇ । ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯಜನಿಶ್ಚ ನ ಯುಕ್ತೇ-
ತೃನ್ವೇತಿ । ಅವಧಾರಣೇಽಪಿ ವಾ । ಉತ್ತರಸ್ಯ ಸ್ವಸದೃಶಕಾರ್ಯಸ್ಯೋತ್ಪಾದ ಏವ
ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಕಾರಣಸ್ಯ ನಿರೋಧಾನಾಶಾದಿತೃತ್ಯಃ । ಕ್ಷಣಿಕವಾದೇ ಕಾರಣಸ್ಯ ಸದೃಶ-
ಕಾರ್ಯಜನನ ಏವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ತತ್ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪಾದ್ಯ ಪಶ್ಚಾದ್ವಿಸಾದೃಶ್ಯಂ ಜನಯತೀತ್ಯೇ-
ತದಪ್ಯಯುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಸುಧಾಯಾಂ ತೂತ್ಪತ್ತಿಮಾತ್ರ ಏವ ಸದೃಶಕಾರ್ಯೋತ್ಪಾದ ಏವ
ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾದ್ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯೇ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾಭಾವಾದಿತಿ ಪೂರ್ವಸತ್ತಾಂಶಸ್ಯಾರ್ಥಾಂತರ-
ಮುಕ್ತವೋತ್ತರೋತ್ಪಾದೇ ಚೇತೃಸ್ಯ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪಾದ ಏವ ಪೂರ್ವನಾಶಾನ ಕಾರ್ಯೇ

ಓಂ ಉತ್ತರೋತ್ಪಾದೇ ಚ ಪೂರ್ವನಿರೋಧಾತ್ ಓಂ
(೨--೨--೨೦)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ನ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುವುದು. ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯ ವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ‘ವಿಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ’ ಎಂದು ಅನ್ವಿತವಾಗುವುದು. ಅಥವಾ, ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣವನ್ನೂ ಹೇಳುವುದು. ಉತ್ತರಸ್ಯ-ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯದ, ಉತ್ಪಾದೇ ಏವ-ಉತ್ಪಾದನೆಯಿಂದಲೇ, ಪೂರ್ವಸ್ಯ-ಕಾರಣದ, ನಿರೋಧಾತ್-ನಾಶವಾಗುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಕ್ಷಣಿಕ ವಾದದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುವುದರಲ್ಲೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದರಿಂದ, ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮೊದಲು ಉತ್ಪಾದಿಸಿ ಅನಂತರ ತನ್ನ ವೈಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾದಿಸುವುದು ಎಂಬ ವಾದವೂ ಅಯುಕ್ತ ವೆಂದು ಭಾವ.

ಸುಧಾರೀತ್ಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಸುಧಾದಲ್ಲಾದರೋ-ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ‘ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾತ್ರನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್’ ಎಂಬ ಅಂಶಕ್ಕೆ-ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾತ್ರ ಏವ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್ ಎಂದರೆ ಕಾರಣವು ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುವುದರಲ್ಲೇ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ತನಗೆ ವಿಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿ, ‘ಉತ್ತರೋತ್ಪಾದೇ ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ-ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ಕಾರಣವು ನಾಶವಾಗುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನುಂಟು

ಸಂಸ್ಕಾರಾಧಾಯಕತ್ವಮ್ । ತೇನಾತ್ಮಾದಿಕ್ಷಣಿಕತ್ವವಾದೇ ವ್ಯಾಪ್ತಾಧನುಸಂಧಾತುರೇಕ-
ಸ್ವಾಭಾವೇಽಪಿ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಾತ್ಮಸಂಸ್ಕಾರಯೋಗಿನಾಮುತ್ತರಾತ್ಮನಾಮುತ್ಪತ್ತಯಾ ತರ್ಕಾದಿ-
ವ್ಯವಹಾರೋ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ನ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಾಂತರಮುಕ್ತಮ್ ॥

ಪ್ರತಿಕ್ಷಣೋತ್ಪತ್ತಿರೇವ ನೇತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಅಸತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೋಪರೋಧೋ ಯೌಗಪದ್ಯಮನ್ಯಥಾ ॐ ॥

೨-೨-೨೧

ನೇತ್ಯಸ್ತಿ । ಉತ್ತರೋತ್ಪಾದ ಇತಿ ಪೂರ್ವೇತಿ ಚ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಮಿತಿ ಯೋಗ್ಯತ-
ಯಾಽನ್ವೇತಿ । ನ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿರ್ಯುಕ್ತಾ । ಕುತಃ ? ಕಿಂ ಕಾರಣೇ ನಶ್ತೇ
ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪದ್ಯತೇ ವಿಧ್ಯಮಾನೇ ವಾ । ಅಥೇ ಅಸತಿ ಪೂರ್ವಸಂಸ್ಕಾರಣೇಽಸತಿ
ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿರಿತ್ಯುಕ್ತೇ ತತ್ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯಾ ಉಪರೋಧೋ ಹಾನಿ-

ಮಾಡಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ, ಕ್ಷಣಿಕವಾದದಲ್ಲೂ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿದಿದ್ದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮೊದಲಾ
ದವುಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವ ಒಬ್ಬ ಆತ್ಮನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಹಿಂದು ಹಿಂದಿನ ಆತ್ಮದ ಸಂಸ್ಕಾರ
ವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಮುಂದುಮುಂದಿನ ಆತ್ಮರು ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುವುದರಿಂದ ತರ್ಕವೇ
ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ—ಎಂಬ ವಾದವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು
ಪ್ರಕೃತಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎನ್ನುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅಸತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೋಪರೋಧೋ
ಯೌಗಪದ್ಯಮನ್ಯಥಾ ಓಂ (೨-೨-೨೧)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ನ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ‘ಉತ್ತರೋತ್ಪಾದೇ’
‘ಪೂರ್ವ’ ಎಂಬ ಪದಗಳೂ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವವು. ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯವಾದುದರಿಂದ
‘ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ವಿತವಾಗುವುದು. ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ
ಯಾಗುವುದು ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ—ಕಾರಣವು ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ
ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದೋ ಅಥವಾ ಕಾರಣವು ಇರುವಾಗಲೇ ಕಾರ್ಯೋ
ತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದೋ ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ—ಅಸತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಮಿನ್—ಕಾರಣವು
ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ, ‘ಅದು ಆ

ರೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಅತಿಪ್ರಸಜ್ಞಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಅನ್ಯಥಾ ಸತಿ ಪೂರ್ವಸ್मिन् उत्तरोत्पाद
इत्यन्यपक्षे यौगपद्यमविच्छिन्नोत्पत्तिः । कार्याणामिति प्रकृतमन्वेति ।
स्यादिति शेषः । कारणस्य कार्यक्षणेऽप्यवस्थाने कारणस्य विनाशका-
भावेन पुनस्तस्मात् कार्योत्पत्तयः स्युः तेभ्यस्तथेति सर्वकार्यजनि-
रविच्छिन्ना स्यादिति भावः । यद्वा यस्मिन् क्षणे कारणं तस्मिन्नेव
कार्यावस्थानं तत्कार्याणां चैवमिति सर्वकार्याणां सहावस्थानरूपयौगपद्यं
स्यादित्यर्थः । पराभिमतत्वादसत्पक्षस्य पूर्वनिर्देशः ।

ಕಾರಣದ ಕಾರ್ಯ ' ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಉಪರೋಧ ಎಂದರೆ ಹಾನಿಯಾಗುವುದು
ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದಾದರೆ ಅತಿ
ಪ್ರಸಂಗ ಬರುವುದೆಂದು ಭಾವ. ಅನ್ಯಥಾ—ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗಲೇ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿ
ಯಾಗುವುದು ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ, ಯೌಗಪದ್ಯಂ—
ಕಾರ್ಯಗಳ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಉಂಟಾದೀತು. ಇಲ್ಲಿ ' ಕಾರ್ಯಗಳ '
ಎಂಬ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಸದವನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ' ಉಂಟಾದೀತು ' ಎಂದು
ಶೇಷವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಾರ್ಯವಿರುವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಕಾರಣವಿರುವುದಾದರೆ
ಅಂತಹ ಕಾರಣ ನಾಶವಾಗುವ ಸಂದರ್ಭವೇ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಪುನಃ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ
ಕಾರ್ಯಗಳು ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದೀತು. ಆ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಅವುಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳು
ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದೀತು. ಹೀಗೆ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ
ಆಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ಭಾವ.

‘ ಯೌಗಪದ್ಯಮನ್ಯಥಾ ’ ಎಂಬ ಭಾಗಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಅಥವಾ, ಯಾವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿದೆಯೋ ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ಕಾರ್ಯವೂ
ಇರುವುದು, ಆ ಕಾರ್ಯದ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಹಾಗೆಯೇ ಅದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುವುವು—ಹೀಗೆ
ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಯೌಗಪದ್ಯ ಅಂದರೆ ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆ ಉಂಟಾಗ
ಲೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಕಾರಣ ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಕಾರ್ಯ ಹುಟ್ಟುವುದು ಎಂಬ ಅಸತ್ಪಕ್ಷವು
ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದುದರಿಂದ ಆ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ನಿರ್ದೇಶಿಸ
ಲಾಗಿದೆ.

एवं क्षणिकवादे कार्योत्पत्तिं निरस्य विनाशं च निरस्यति—

॥ ॐ प्रतिसंख्याप्रतिसंख्यानिरोधाप्राप्तिरविच्छेदात्

ॐ ॥ २-२-२२

प्रतिसंख्या बुद्धिः । तदभावोऽप्रतिसंख्या । बुद्धिपूर्वाबुद्धिपूर्व-
विनाशौ प्रतिसंख्याप्रतिसंख्यानिरोधौ । तावेव ससन्तानविनाश-
प्रतिक्षणविनाशावुच्येते । तयोरप्राप्तिरनुपपत्तिः । कुतः ? अविच्छेदात् ।
कार्यजनीनामिति वा कार्याणामिति वा प्रकृतमन्वेति । कारणे सति
कार्यं भवत्येवेति नियमाभ्युपगमात् प्रतिक्षणं कार्यमुत्पाद्य नश्यतीति

ಹೀಗೆ ಕ್ಷಣಿಕವಾದದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಕಾರ್ಯಗಳ
ನಾಶವನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಲು ಬಂದಿರುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾಽಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧಾಪ್ರಾಪ್ತಿ-
ರವಿಚ್ಛೇದಾತ್ ಓಂ (೨-೨-೨೨)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಬುದ್ಧಿ ಅಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಬುದ್ಧಿಯ ಅಭಾವ.
ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧವೆಂದರೆ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾದ ವಿನಾಶ, ಅಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ
ವೆಂದರೆ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಲ್ಲದ ವಿನಾಶ. ಈ ವಿನಾಶಗಳನ್ನೇ ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ
1 ಸಂತಾನವಿನಾಶ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವಿನಾಶಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಇಂತಹ ವಿನಾಶ
ಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಪ್ತಿಃ—ಅನುಪಪತ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅವಿಚ್ಛೇದಾತ್—
'ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಗಳ' ಅಥವಾ 'ಕಾರ್ಯಗಳ' ಎಂಬ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ
ಅನ್ವಯಹೊಂದುವುದು. ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗ ಕಾರ್ಯವು ಆಗಿಯೇ ತೀರುವುದೆಂದು
ಬೌದ್ಧರು ಒಪ್ಪಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸಿಯೇ

1. ಸಂತಾನವೆಂದರೆ ಪರಂಪರೆ. ಕೋಲೋ ಅಥವಾ ಮತ್ತಾವುದೋ ಸಾಧನದಿಂದ
ಮಡಕೆಯನ್ನು ಒಡೆದರೆ ಅದು ಸಸಂತಾನ ವಿನಾಶ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಮಡಕೆಯೆಂಬ ಕಾರ್ಯದ
ಪರಂಪರೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ವಿನಾಶ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ
ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧವೆಂದು ಕರೆಯುವರು. ಬೌದ್ಧಮತದಂತೆ
ವಸ್ತುಗಳು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ನಾಶವಾಗುವವು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮಡಕೆಯೂ ನಾಶವಾಗುವು
ದಾದರೂ ಅದರ ಸಂತಾನ ನಾಶವಾಗದೆ ಮುಂದುವರೆಯುವುದರಿಂದ ಇದು ನಿಸ್ಸಂತಾನ ವಿನಾಶ.
ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ನಡೆಯುವ ಈ ವಿನಾಶ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಅಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ.

ವಾಚ್ಯೇ उत्पत्तिक्षणस्यैव कार्यवियोगक्षणत्वात् कार्यवियोगकाले कारणं सदेवेति कार्यमुत्पादयेत् । तदुत्पत्त्यनन्तरं चैवमिति कथं त्वदङ्गीकृत-
प्रतिक्षणविनाशः स्यात् । तथा सतो हि घटस्यान्तिको नाशः ।
अतोऽसौ सत्त्वात्कार्यमुत्पादयेदेव । तत्कार्यं चैवमिति कथं त्वदङ्गीकृत-
सन्तानोच्छेदः स्यादिति भावः ।

अर्थक्रियाकारित्वरूपसत्त्वान्यथಾನುपपत्त्या क्षणिकत्वं भावाना-
मुपेयमित्यत आह—

॥ ॐ उभयथा च दोषात् ॐ ॥ ೨-೨-೨೩

ಕಾರಣವು ನಾಶವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಕ್ಷಣವೇ ಕಾರ್ಯದ ನಾಶಕ್ಷಣವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯನಾಶ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾರ್ಯ ಹುಟ್ಟಲು ಬೇಕಾದ ಕಾರಣ ಇದ್ದಂತೇ ಆಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಕಾರಣವು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯ ವನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಆ ಕಾರ್ಯ ಹುಟ್ಟಿದ ನಂತರವೂ ಕಾರಣವಿರು ವುದರಿಂದ ಹೀಗೆಯೇ ಪುನಃ ಕಾರ್ಯ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾಗುವುದು. ಹೀಗಿರುವುದರಿಂದ ನೀನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವಿನಾಶ ಹೇಗೆ ಸಂಭವಿಸಿತು? ಅದರಂತೆ, ಇರುವ ಘಟಕ್ಕೇ ಆತ್ಯಂತಿಕ ವಿನಾಶವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ, ಇರುವ ಆ ಘಟ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸಲೇ ಬೇಕು. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಆ ಕಾರ್ಯವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸಲೇ ಬೇಕು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನೀನೊಪ್ಪಿರುವ ಸಸಂತಾನ ವಿನಾಶ ಹೇಗಾದೀತು? ಎಂದು ಭಾವ.

ಪದಾರ್ಥಗಳು ಸತ್ತ್ವ ಅಂದರೆ 1 ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ. ಅವುಗಳು ಕ್ಷಣಿಕವಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿಯಾಗಲಾರವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪದಾರ್ಥ ಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದೊಪ್ಪಬೇಕು ಎಂಬ ಬೌದ್ಧರ ಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್ ಓಂ (೨-೨-೨೩)

1. ಸಫಲವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಸಾಧುತ್ವವೇ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವ. ಉದಾ—ನೀರು ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿ. ತೃಷೆಯನ್ನು ತಣಿಸಬೇಕೆಂಬ ನಮ್ಮ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನೀರಿನಿಂದ ಸಫಲವಾಗುವುದು. ಮರುಮರೀಚಿಕೆ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿಯಲ್ಲ. ಕಾರಣ ತೃಷೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ನಮ್ಮ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸಫಲವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯ ಭವತ್ಯೇವೇತಿ ನಿಯಮೇಽನಿಯಮೇ ಚೋಭಯಥಾಪಿ ದೋಷಾದಿತ್ಯर्थಃ । ಆದ್ಯೇ ಕಾರಣಸ್ಯಾಪಿ ಯಾವತ್ಕಾರ್ಯಭಾವಿತ್ವಾತ್ ಸಚ್ಯೇತರ-
ಗೋಶ್ರುಙ್ಗವತ್ ನ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಃ । ಅನ್ತಯೇ ತತ್ಕಾಲೇಽರ್ಥಕ್ರಿಯಾಭಾವೇನಾ-
ಸತ್ತ್ವಾಪತ್ಯಾ ನ ಕದಾಪಿ ತತಃ ಕಾರ್ಯಜನಿರिति ಭಾವಃ । ಜಲಾಹರಣಾದಿ-
ಯೋಗ್ಯತಯೈವ ಸತ್ತ್ವೋಪಪತ್ತಿರिति ಹೃದಯಮ್ ।

ನನು ಯತ್ಸತ್ ತತ್ಕ್ಷಣಿಕಂ ಯಥಾ ದೀಪಾದೀತ್ಯನುಮಾನಾತ್ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಂ
ಭಾವಾನಾಮಸ್ತಿತ್ವತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಆಕಾಶೇ ಚಾವಿಶೇಷಾತ್ ॐ ॥ ೨-೨-೨೪

ದೀಪ ಇವಾಕಾಶೇ ಚ ಪರಿಮಾಣವಿಶೇಷಾಭಾವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಆಕಾಶೇ
ಪರಿಮಾಣವಿಶೇಷಾದರ್ಶನೇನ ತಸ್ಯಾಕ್ಷಣಿಕತ್ವಂ ಸಿದ್ಧಮिति ತದ್ವಿಧಾಂತೇನ ಸತ್ತ್ವ-

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗ ಕಾರ್ಯವಾಗಲೇ ಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಯಮವಿರಲಿ ಅಥವಾ
ಇಲ್ಲ ದಿರಲಿ, ಎರಡೂ ಸಕ್ಷದಲ್ಲೂ ದೋಷವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ನಿಯಮವಿದೆ
ಎಂಬ ಮೊದಲನೆ ಸಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವೂ ಕಾರ್ಯವಿರುವವರೆಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ, ಹಸುವಿನ
ಬಲ ಮತ್ತು ಎಡ ಕೊಂಬುಗಳಂತೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವೇ ಇರಲಾರದು.
ನಿಯಮವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಸಕ್ಷದಲ್ಲಿ—ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗ ಕಾರ್ಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ
ಯಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವ ಅಂದರೆ ಸತ್ತ್ವವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾ
ಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಂದೂ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲಾರದು
ಎಂದು ಭಾವ. ಜಲಾಹರಣಾದಿಯೋಗ್ಯತೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಘಟಕ್ಕೆ ಸತ್ತ್ವವಿದೆಯೇ
ಹೊರತು ಇನ್ನೊಂದು ಘಟವನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಆಂತರ್ಯ.

‘ಯಾವುದು ಸತ್ಯವೋ ಅದು ಕ್ಷಣಿಕ, ದೀಪದಂತೆ’ ಎಂಬ ಅನುಮಾನ
ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಆಕಾಶೇ ಚಾನಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ (೨-೨-೨೪)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ದೀಪದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲೂ ಪರಿಮಾಣ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು
ಅರ್ಥ. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ದೀಪದ ಪರಿಮಾಣವಿಶೇಷ ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ದೀಪದಂತೆ
ಆಕಾಶವು ಕ್ಷಣಿಕವಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಕ್ಷಣಿಕವಲ್ಲದ ಆಕಾಶ

हेतुनैव सर्वस्य क्षणिकत्वं ससाधनमिति प्रकरणसमं त्वदनुमानमिति भावः ।

बाधितत्वेनाप्यनुमानं निराह—

॥ ॐ अनुस्मृतेश्च ॐ ॥ २-२-२५

तदेवेदमिति प्रत्यभिज्ञानाच्च नानुमानात् क्षणिकत्वं सिद्धमिति भावः ॥ ७ ॥

असदधिकरणम्—८

॥ ॐ नासतोऽदृष्टत्वात् ॐ ॥ २-२ २६

अत्र नये परमाणुपुञ्जवादोक्तदोषोऽत्र नेति प्राप्तं शून्यमतं निरस्यते । विश्वकारणत्वमिति प्रकरणाल्लभ्यते । असतः शून्यस्य

ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದಲೇ ಬೌದ್ಧರು ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ 'ಸತ್ತ್ವ' ಹೇತುವಿನಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕ್ಷಣಿಕವಲ್ಲವೆಂದು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸರ್ವಂ ಕ್ಷಣಿಕಂ ಸತ್ತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ನಿನ್ನ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಕರಣಸಮವೆಂಬ ದೋಷಗ್ರಸ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ಬಾಧದೋಷದಿಂದಲೂ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಾಧಕ ಅನುಮಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅನುಸ್ಕೃತೇಶ್ಚ ಓಂ (೨-೨-೨೫)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

'ಅದೇ ಇದು' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಅಸದಧಿಕರಣ—೮

ಓಂ ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಓಂ (೨-೨-೨೬)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಪರಮಾಣುವುಂಜವಾದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷ ತನ್ನಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವ ಶೂನ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು. ಪ್ರಕರಣಕ್ಕನು

ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ನ ಯುಕ್ತಮ್ । ಕುತಃ ? ಮಾನಾಭಾವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಕುತೋ ನ ಮಾನಮಿತ್ಯತಃ ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಶೂನ್ಯಕಾರಣತ್ವಸ್ಯಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಾತ್ । ಕ್ವಾಪಿ ತತ್ಕಾರಣತ್ವಸ್ಯಾದರ್ಶನಾತ್ ದೃಶ್ಯಾಂತಾಭಾವೇನ ನಾನುಮಾನಿಕತ್ವಾದಿತಿ ಯಾವತ್ । ತಥಾ ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್, ಆಗಮಸ್ಯೇತಿ ಶೇಷಃ, ಶೂನ್ಯಕಾರಣತ್ವಬೋಧಕಾಗಮಸ್ಯಾದರ್ಶನಾದಿತಿ ಪರಂಪರಯಾ ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿತಿ ಹೇತುರ್ಯೋಜ್ಯಃ । ತೇನ ಮಾನಾಭಾವೋ ಮೇಯಾಭಾವಹೇತುರ್ನ ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಭಾವಮಾತ್ರಮಿತಿ ನ ಶಂಕ್ಯಮ್ । ಸುಧಾಯಾಂ ತು ಅಸತಃ ಶೂನ್ಯಾಜ್ಜಗತೋ ಜನ್ಮ ನೇತಿ ಪಶ್ಚಮ್ಯಂತತಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ । ಯದಪಿ ಶೂನ್ಯಂ ನಾಸದಿತ್ಯಭ್ಯುಪೇತಂ ಮಾಧ್ಯಮಿಕೈಃ । ತಥಾಪಿ ಸರ್ವಧರ್ಮಶೂನ್ಯತ್ವೇ ಅಸತ್ತ್ವಮಾಪಾಘ್ರ ಅಸತ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ವೃತ್ತ್ಯಂತರಂ ತು ನಾ ಪುರುಷಃ ಸತಃ ಆದಿ-

ಗುಣವಾಗಿ 'ವಿಶ್ವಕಾರಣತ್ವ' ಎಂಬ ಪದವು ಲಭಿಸುವುದು. ಅಸತಃ-ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ, ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ. ಪ್ರಮಾಣವೇಕೆಲ್ಲ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ 'ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್' -ಶೂನ್ಯವು ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ. ಶೂನ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಎಲ್ಲಾ ಕಂಡಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಇಲ್ಲ. ಅದ್ದರಿಂದ ಶೂನ್ಯ ಕಾರಣತ್ವವು ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಲ್ಲ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹಾಗೆಯೇ, ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್—'ಆಗಮಸ್ಯ' ಎಂದು ಶೇಷವನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು—ಶೂನ್ಯವು ಕಾರಣವೆಂದು ಬೋಧಿಸುವ ಆಗಮವೂ ದೃಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಅದೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಯೋಜಿಸಬೇಕು. ಈ ಯೋಜನೆಯಿಂದಾಗಿ, 'ಒಂದು ವಿಷಯ ಇಲ್ಲವೆನ್ನಲು ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಕಾರಣವಾಗಬಹುದೇ ಹೊರತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಮಾತ್ರ ಕಾರಣವಾಗಲಾರದು' ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಸುಧಾರೀತ್ಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಸುಧಾದಲ್ಲಾದರೋ, ಅಸತಃ—ಶೂನ್ಯದಿಂದ, ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು 'ಅಸತಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪಂಚಮಾವಿಭಕ್ತೃಂತವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಮಾಧ್ಯಮಿಕರು ಶೂನ್ಯವನ್ನು ಅಸತ್ ಎಂದೇನೂ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ, ಯಾವುದೇ ಧರ್ಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶೂನ್ಯವು ಅಸತ್ತೇ ಆಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ಆಪಾದಿಸಿ 'ಅಸತ' ಎಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಕಾಲೀನಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ತಾಽನುಮಾತವ್ಯಃ । ಕುತಃ ? ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಅದೃತನಕಾರ್ಯೇ
ಪುಂಸ್ಕೃತತ್ವಸ್ಯ ದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ॥

ಅದೃಷ್ಟಮಪ್ಯಸತೋ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮಸ್ತಿವತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ ಛೈವ ಸಿದ್ಧಿಃ ॐ ॥

೨-೨-೨೭

ಏವಮಸತಃ ಕಾರಣತ್ವೇ ಸತ್ಯುದಾಸೀನಾನಾಂ ಹ್ಯೋಪಾದೇಯಧೀವಿಷಯತ್ವಾ-
ಉದಾಸೀನಾನಾಂ ಖಪುಷ್ಪಾದೀನಾಮಪಿ ಸಕಾಶಾತ್ ಸೌರಭ್ಯಾದಿಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಃ
ಸ್ಯಾದಿತೀರ್ಥಃ । ತೇಭ್ಯೋ ನ ಛೇಚ್ಛನ್ಯಾದಪಿ ಕಾರ್ಯ ನ ಸ್ಯಾದಸತ್ವಾವಿಶೇಷಾದಿತಿ

ಈ ಸೂತ್ರದ ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಈ ಸೂತ್ರದ 'ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದರೋ ಹೀಗಿದೆ—ನಾ-ಪುರುಷನು, ಸತಃ-ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ, ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಾಧಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ, ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್—ಈ ಕಾಲದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಪುರುಷನಿರ್ಮಿತವೆಂದು ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು.

ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗದಿದ್ದರೂ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿರಲಿ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ ಚೈವಂ ಸಿದ್ಧಿಃ ಓಂ

(೨-೨-೨೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಏವಂ—ಹೀಗೆ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವಿರುವುದಾದಲ್ಲಿ, ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ—ತ್ಯಾಜ್ಯವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಗಾಗಲಿ, ಗ್ರಾಹ್ಯವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಗಾಗಲಿ ವಿಷಯವಾಗದೆ ಉದಾಸೀನ ವಾಗಿರುವ ಆಕಾಶಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದಲೂ, ಸಿದ್ಧಿಃ—ಸುವಾಸನೆ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಉಂಟಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ಚ’ ಮತ್ತು ‘ಉದಾಸೀನ’ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗದ ಉದ್ದೇಶ

ಆಕಾಶಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಯಾವುದೇ ಕಾರ್ಯವಾಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳಂತೆ ಅಸತ್ತಾಗಿರುವ ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೂ ಯಾವುದೇ ಕಾರ್ಯ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲಾರದು ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲು ‘ಚ’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ‘ಆಕಾಶಪುಷ್ಪ

ಸೂಚಯಿತುಂ ಚಶಬ್ದಃ । ಸ್ವಪುಷ್ಪಾದಿನಾಮಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಉದಾಸೀನೇತ್ಯುಕ್ತಿಹೇತು-
ಗರ್ಭತಯಾ ನೇಷಾಪತ್ತಿರिति ಸೂಚಯಿತುಮ್ । ವೃತ್ಯಂತರಾಣಿ ತು—ಏವಂ ಶೂನ್ಯಾದೇವ
ಸರ್ವೋಪತ್ತೌ ತನ್ವಾಪುಷ್ಪಾದಾನಾದುದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ ಉಪಾದಾನಹೀನಾನಾಂ, ಚಿಕ್ಕಿ-
ರ್ಬಾದಿರಹಿತಾನಾಮಿತಿ ಯಾವತ್, ಪುಂಸಾಂ ಘಟಾದಿಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ । ತಥಾ
ದೇಶಕಾಲಾಘಪೇಕ್ಷಾನಿಯಮಾದುದಾಸೀನಾನಾಂ ತದಪೇಕ್ಷಾರಹಿತಾನಾಮಪಿ ಕಾರ್ಯಾಣಾಂ
ಕಿಂಶ್ಚುಕಪುಷ್ಪಾದಿನಾಂ ಸಿದ್ಧಿಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಸುಧೋಕ್ತಾನಿ ಧ್ಯೇಯಾನಿ । ಕರ್ತೃಪಾದಾ-
ನನಿಮಿತ್ತಾಪೇಕ್ಷಾಪಿ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಫಲಿತಾರ್ಥಃ ।

ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ' ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ಅದರ ಬದಲು ' ಉದಾಸೀನ
ಗಳಿಂದಲೂ ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಉದಾಸೀನಪದದ ಅರ್ಥವು ಆಕಾಶಪುಷ್ಪಾದಿ
ಗಳಿಂದ ಸುವಾಸನೆ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಹವಲ್ಲ
ನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೇತುವನ್ನು¹ ಒಳಗೊಂಡಿದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ' ಅಸತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವಿರುವ
ದಾದರೆ ಆಕಾಶಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಸುವಾಸನೆ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಹುಟ್ಟಲಿ '
ಎಂದು ಅಪಾದಿಸಿದಾಗ ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ—ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲು.

ಸುಧಾರೀತ್ಯಾ ಈ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರಗಳು

ಏವಂ-ಹೀಗೆ ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಾದರೆ, ಉದಾಸೀನಾ-
ನಾಮಸಿ-ತಂತು ಮೊದಲಾದ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಉದಾಸೀನರಾದ ಅಂದರೆ
ತಂತು ಮೊದಲಾದ ಉಪಾದಾನಕಾರಣಗಳೇ ಇಲ್ಲದ ಪುರುಷರಿಗೂ—ಪಟಾದಿಗಳನ್ನು
ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದವರಿಗೂ ಎಂದು ಭಾವ—ಪಟಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳು ಉತ್ಪನ್ನ
ವಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂದೂ, ಹಾಗೆಯೇ-ದೇಶ, ಕಾಲ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಅವಶ್ಯಕ
ವೆಂಬ ನಿಯಮದಿಂದ ಉದಾಸೀನವಾದ ಅಂದರೆ ದೇಶಕಾಲಾದಿಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ
ಇಲ್ಲದೆ ಕಿಂಶುಕ ಮೊದಲಾದ ಪುಷ್ಪಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲಿ ಎಂದು ಮುಂತಾದ
ಸುಧೋಕ್ತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕರ್ತೃ, ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ,
ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ—ಇದಾವುದರ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೂ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಲಿ ಎಂದು
ಸಾರಾಂಶ.

1. ಆಕಾಶಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದ ಸುವಾಸನೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವು
ಹೇಯಬುದ್ಧಿ ಅಥವಾ ಉಪಾದೇಯಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಆಕಾಶಪುಷ್ಪಾದಿಗಳು
ಹೇಯೋಪಾದೇಯ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯೋ-
ತ್ಪತ್ತಿಯು ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಹವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು. ಹೀಗೆ, ಆಕಾಶಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯೋ-
ತ್ಪತ್ತಿಯು ಇಷ್ಟವಲ್ಲವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೇಯೋಪಾದೇಯಬುದ್ಧಿ ವಿಷಯತ್ವವು ಹೇತು.

ಮಾಸ್ತು ಶೂನ್ಯಪರಿಣಾಮಃ ಪ್ರಪञ್ಚಸ್ತದ್ವಿವರ್ತಸ್ತು ಸ್ಯಾತ್ತತ್ರೋಕ್ತದೋಷಾಭಾವಾದತ
ಆಹ—

॥ ॐ ನಾಭಾವ ಉಪಲಬ್ಧಿಃ ॐ ॥ ೨-೨-೨೮

ಭವತೀತಿ ಭಾವಃ ಸನ್ | ಅಭಾವೋಽಸನ್ | ಭವತೇತಿ ಣಃ | ಜಗತ್
ಅಭಾವೋ ನ ಶೂನ್ಯವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ತತ್ತ್ವಂ ನಾಸ್ತೀತಿ ನ | ಉಪಲಬ್ಧಿಃ ಸದಿತ್ಯುಪ-
ಲಬ್ಧಮಾನತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುಧಾಯಾಂ ತು ತವಾಸತೋ ಜನಿರಿವ ಮಮ ಸತೋ
ಜನಿರ್ನ ದೃಷ್ಟಾ | ಜಗತಃ ಸತ್ತ್ವಾಸಮ್ಮತೇರೀತೃತೋ ಜಗತೋಽಸತ್ತ್ವಂ ನೇತ್ಯಾಹೇತ್ಯವ-
ತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ ||

1 ಪ್ರಪಂಚವು ಶೂನ್ಯದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬೇಡ, ಈಗ
ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವು ಶೂನ್ಯದ ವಿವರ್ತವೆಂದೊಪ್ಪಬಹುದು
ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ನಾಭಾವ ಉಪಲಬ್ಧಿಃ ಓಂ (೨-೨-೨೮)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಭವತಿ ಇತಿ ಭಾವಃ’ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಭಾವ ಎಂದರೆ ಅಸ್ತಿತ್ವ
ವುಳ್ಳದ್ದು ; ಮತ್ತು ಅಭಾವವೆಂದರೆ ಅಸ್ತಿತ್ವರಹಿತವಾದದ್ದು. ‘ಭವತೇಶ್ಚ’ ಎಂಬ
ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಭೂಧಾತುವಿಗೆ ‘ಣ’ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಭಾವ ಎಂದು
ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಜಗತ್ತು, ನ ಅಭಾವಃ—ಶೂನ್ಯವನ್ನುಳಿದು ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನೇ ಪಡೆದಿಲ್ಲ
ವೆಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಉಪಲಬ್ಧಿಃ—‘ಸತ್’ ಎಂಬ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿರು
ವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಅವತರಣಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

ಸುಧಾದಲ್ಲಾದರೋ—‘ನಿನಗೆ ಅಸ್ತಿತ್ವದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು ಹೇಗೆ
ದೃಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಾನು ಒಪ್ಪದಿರುವುದರಿಂದ ನನಗೆ
ಸ್ತಿತ್ವದಿಂದ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ದೃಷ್ಟವಲ್ಲ’ ಎಂಬ ಬೌದ್ಧರ ಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ
ವಾಗಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಈ ಸೂತ್ರ ಹೇಳುವುದು ಎಂದು ಅವತರಣಿಕೆ
ನೀಡಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

1. ಮಣ್ಣು ಘಟವಾದಂತೆ ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಾಗಿ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವುದು ಎಂಬ ವಾದ
ಶೂನ್ಯಪರಿಣಾಮವಾದ. ಹಗ್ಗ ಸರ್ಪದಂತೆ ಭಾಸವಾಗುವಂತೆ ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಿನಂತೆ ಭಾಸವಾಗು
ವುದು ಎಂಬ ವಾದ ಶೂನ್ಯವಿವರ್ತವಾದ.

ನನು ಸದಿತ್ಯುಪಲಮ್ಬೇಽಪಿ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವದಸಜ್ಜಗತ್ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದತ್
ಆಹ—

॥ ॐ ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಂಚ ನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್ ॐ ॥ ೨-೨-೨೯

ಅಭಾವ ಇತಿ ವರ್ತತೇ । ಸ್ವಪ್ನಜಾಗ್ರತ್ವಾದಿವದ್ರಜ್ಜುಭುಜಜ್ಞಾದಿವಚ್ಚ ಜಗ-
ದಭಾವೋಽಸನ್ನ । ಕುತಃ ? ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಂಚ ಸ್ವಪ್ನ ಏವಾಯಂ ನ ಜಾಗ್ರತ್, ರಜ್ಜುರಿಯಂ
ನ ಸರ್ಪ ಇತಿ ಬಾಧವಿಷಯತ್ವವೈಲಕ್ಷण्याದೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಚಶಬ್ದೋಽತ್ರ ಚ ಬಾಧಾ-
ಭಾವಾದೀತ್ಯರ್ಥಸೂಚನಾರ್ಥಃ । ಸುಧಾಯಾಂ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಮಿಥ್ಯಾತ್ವಹೇತವಾಕರಣಾರ್ಥ-
ಮಪ್ಯೇತದವತಾರ್ಯ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವಜ್ಜಗತ್ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿನಾ ನ ಮಿಥ್ಯಾ । ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾ-
ಕಾರಿತ್ವಾದಿವೈಧರ್ಮ್ಯಾತ್ ಸತ್ಯತ್ವಸಿದ್ಧಿಃ, ಚಶಬ್ದೋಕ್ತಸತ್ಯತ್ವಾನುಭವಬಾಧಾತ್,

ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂಬ ಅನುಭವವಿದ್ದರೂ ಸ್ವಪ್ನದಂತೆ ಜಗತ್ತು ಅಸತ್ಯವೇಕಾಗ
ಬಾರದು ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಚ ನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್ ಓಂ (೨-೨-೨೯)
ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಅಭಾವಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ತೋರುವ
ಜಾಗ್ರದ್ದೈಶಿಯಂತೆ, ರಜ್ಜುವಿನಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಸರ್ಪದಂತೆ ಜಗತ್ತು ಅಭಾವ ಅಂದರೆ
ಅಸತ್ ಅಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ, ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಚ—‘ಇದು ಸ್ವಪ್ನವೇ, ಜಾಗ್ರದ್ದೈಶಿಯಲ್ಲ’,
‘ಇದು ರಜ್ಜುವೇ, ಸರ್ಪವಲ್ಲ’ ಎಂಬ ಬಾಧವಿಷಯವಾಗಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ
ವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಜಗತ್ತಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ
ಬಾಧವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಅವತರಣಿಕೆ ಮತ್ತು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಸುಧಾದಲ್ಲಿ, ದೃಶ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಜಗನ್ನಿರ್ಭಾತ್ಯಸಾಧಕ ಹೇತುಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ
ಗಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂತ್ರವು ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಅವತರಣಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ‘ಜಗತ್ತು
ದೃಶ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳಂತೆ ಮಿಥ್ಯೆ’ ಎನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅರ್ಥ
ಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವಪ್ನವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂದು
ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ; ಅಲ್ಲದೆ, ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಹೇಳುವ ಸತ್ಯತ್ವಾನುಭವದ ಬಾಧ
ವಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಜಗನ್ನಿರ್ಭಾತ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರು

ತತಏವ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಃ ಕಸ್ಯಾಪಿ ಮಾನಸಾಭಾವಾಚ್ಛೇತಿ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಬಾಧಮಿಥ್ಯಾತ್ವ-
ಮಾನಾಭಾವೋಕ್ತಿಪರಮಪ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತೇನ ಬಾಧಾಭಾವೋ ನಾಸಿದ್ಧಃ ಇತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ।
ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪೇ ತು ಸ್ವಪ್ರಾದಿವಜ್ಜಗನ್ನ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿನಾ ಮಿಥ್ಯಾ । ಸ್ವಪ್ರ ಏವಾಯಂ
ನ ಜಾಗರಿತಃ ಇತಿ ಪ್ರತೀತ್ಯಾ ಜಾಗ್ರತ್ವಾಢ್ಢೇಕದೇಶಸ್ಯೈವ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಢ್ಢ ಸರ್ವಸ್ಯ
ತದಭಾವಢ್ಢ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯಾತ್ । ಜಾಗ್ರತ್ತ್ವಸ್ಯ ದೃಶ್ಯಾಂತತ್ವಢ್ಢ ಬಾಧಕಭಾವಾಭಾವಾಭ್ಯಾಂ
ವೈಭಿರ್ಮ್ಯಾದಿತಿ ಯೂಜಿತಮ್ । ಏತಢ್ಢನೈವಾಡ್ವೈತಮತಂ ಚ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಂ ಬೂಧ್ಯಮ್ ॥ ೮ ॥

ವುದರಿಂದ ಂಬುದಾಗಿ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ¹ಸತ್ತ್ವತಿಪಕ್ಷ, ²ಬಾಧ, ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ
ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವ—ಈ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆಯೂ ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಪರವಾಗಿ ಈ
ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ‘ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ, ಬಾಧವಿಲ್ಲದಿರು
ವುದರಿಂದ’ ಂಬ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ‘ಬಾಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ’ ಂಬ ಹೇತು ³ಅಸಿದ್ಧವಲ್ಲ
ಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದೀಪಿತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಾ ದರೂ—ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳಂತೆ ಜಗತ್ತು ದೃಶ್ಯವಾಗಿರುವುದ
ರಿಂದ ಮಿಥ್ಯೆ ಂನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ‘ಇದು ಸ್ವಪ್ನವೇ ಜಾಗರಿತವಲ್ಲ’
ಂಬ ಅನುಭವದಿಂದ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಜಾಗ್ರತ್ತ್ವ ಮೂದಲಾದ ಂದು
ಏಕದೇಶಮಾತ್ರ ಮಿಥ್ಯೆ ಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದೇ ಹೂರತು ಇಡೀ ಸ್ವಪ್ನವೇ ಮಿಥ್ಯೆ
ಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನರೂಪದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯದ
ವೈಕಲ್ಯ ಬರುವುದು. ಜಗನ್ನಿಥ್ಯಾತ್ವಸಾಧಕಾನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಜಾಗ್ರತ್ತ್ವವೇ ದೃಷ್ಟಾಂತ
ವೆಂದಲ್ಲಿ, ಜಾಗ್ರತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣಬಾಧವಿರುವಂತೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣಬಾಧವಿಲ್ಲ
ದಿರುವುದರಿಂದ—ಈ ವೈಧಮ್ಯದಿಂದಾಗಿ ಜಾಗ್ರತ್ತ್ವದಂತೆ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದು
ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಂದು ಯೂಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಿಂದಲೇ ಅದ್ವೈತಮತವೂ ನಿರಾಕೃತವಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

1. ಸಾಧ್ಯಾಭಾವಸಾಧಕವಾದ ಮತ್ತೂಂದು ಹೇತುವಿಗೆ ಸತ್ತ್ವತಿಪಕ್ಷ ಂದು ಹೆಸರು.
ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆ, ದೃಶ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಂಬ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆಯಲ್ಲ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾ
ಕಾರಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಂಬ ಅನುಮಾನ ಸತ್ತ್ವತಿಪಕ್ಷ.

2. ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಬಾಧ.

3. ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವೆಂದರೆ ಬಾಧ್ಯತ್ವ. ಮಿಥ್ಯಾತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ
ಬಾಧವಿದೆ ಂಬುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಅದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ತ್ವತ್ವಸಾಧಕ
ಬಾಧಾಭಾವವು ಅಸಿದ್ಧವಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣಮ್—೯

॥ ॐ ನ ಭಾವೋಽನುಪಲಬ್ಧಃ ॐ ॥ ೨-೨-೩೦

ಅತ್ರ ನಯೇ ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿತ್ಯುಕ್ತದೋಷೋ ನಾತ್ರೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ವಿಜ್ಞಾನಮತಂ
ನಿರಾಹ | ಜಗದಿತಿ ಪ್ರಕೃತಮ್ | ಭವತೀತಿ ಭಾವಃ ಸದ್ಭೂಪಜ್ಞಾನಮ್ | ಜಗತ್ ಭಾವೋ
ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕಂ ನ | ಜ್ಞಾನಮೇವ ಜಗದಾಕಾರೇಣ ಪರಿಣಮತ ಇತಿ ನೇತೃತ್ವಃ |
ಕುತಃ ? ಅನುಪಲಬ್ಧೇರನನುಭವಾತ್ | ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾದಿತೃತ್ವಃ | ಅನುಪಲಬ್ಧಿ-
ವಿರೋಧಾದಿತೃತ್ವಃ | ಜ್ಞಾನಜ್ಞೇಯಯೋರಭೇದಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಿಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ |
ಜ್ಞಾನಮಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಭಾವ ಇತ್ಯುಕ್ತಿರ್ನಾಸತ ಇತ್ಯುಕ್ತದೋಷೋ ನೇತಿ ದರ್ಶಯಿತುಮ್ |

ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣ—೯

ಓಂ ನ ಭಾವೋಽನುಪಲಬ್ಧಃ ಓಂ (೨-೨-೩೦)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, 'ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷ ತನಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ವಿಜ್ಞಾನಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು ಸಂದರ್ಭ-
ವಶಾತ್ 'ಜಗತ್' ಎಂಬ ಪದವು ಲಭಿಸುವುದು. 'ಭವತೀತಿ ಭಾವಃ' ಎಂಬ
ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ 'ಭಾವ' ವೆಂದರೆ ಸತ್ ಆಗಿರುವ ಜ್ಞಾನ. ಜಗತ್ತು ಭಾವೋ-
ನ-ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಲ್ಲ, ಜ್ಞಾನವೇ ಜಗದಾಕಾರವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು
ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅನುಪಲಬ್ಧಃ-ಅನುಭವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ;
ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅನುಭವವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ
ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಜ್ಞೇಯಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಸಾಕ್ಷಿಪ್ರಮಾಣ
ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ

‘ಭಾವ’ ಪದದ ಪ್ರಯೋಜನ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರಗಳು

1 'ಜ್ಞಾನಂ' ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ಅದರ ಬದಲು 'ಭಾವಃ' ಎಂದು
ಹೇಳಿರುವುದು ಜ್ಞಾನವು ಸತ್ತಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ನಾಸತಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷ

1. 'ಭವತೀತಿ ಭಾವಃ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಭಾವವೆಂದರೆ ಸತ್. ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಮತದಲ್ಲಿ
ಜ್ಞಾನವೊಂದೇ ಸತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಭಾವಪದವು ಸದ್ಭೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ಹೇಳುವುದು.
ವಿಜ್ಞಾನವೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುವ ವಿಜ್ಞಾನವಾದದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕಾರಣವು ಸತ್ಯವೆಂದು ಭಾವಪದವು
ಹೀಗೆ ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಅಸತ್ಕಾರಣತಾವಾದಿ ಶೂನ್ಯಮತಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವು ಈ ಮತದಲ್ಲಿ
ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದಂತಾಗುವುದು ಎಂದು ಭಾವ.

ಕೇचित್ತು ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಭುವೃ ಶುದ್ಧಿಚಿಂತಯೋರಿತಿ ಕವಿಕಲ್ಪದ್ರುಮೋಕ್ತೇಶ್ಚಿಂತಾರೂಪ-
ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಸ್ಯ ಭುವೋ ರೂಪಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಭಾಃ ಸಾಕಾರತ್ವೇನಾಭಿಮತಂ
ಜ್ಞಾನಮಿತಿ ವಾಽಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ಭಾವ ಇತ್ಯುಕ್ತಿರित್ಯಾಹುಃ ॥

ಇತ್ಯಶ್ವೇವಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ೐ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾಚ್ಚ ೐ ॥ ೨-೨-೩೧

ನ ಭಾವ ಇತಿ ವರ್ತತೇ । ಭಾವ ಇತಿ ಆವರ್ತತೇ ಚ । ಭಾವಸ್ಯ
ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾಚ್ಚ ಆಶುತರವಿನಾಶಿತ್ವಾಚ್ಚ ನ ಭಾವೋ ಜಗದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಜಗತಃ
ಸ್ಥಾಯಿತ್ವಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ ॥

एवं पृथङ् निरस्तानि बौद्धमतानि सामान्यदोषेण निराह—

॥ ॐ सर्वथाऽनुपपत्तेश्च ॐ ॥ २-२-३२

ವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸಲು. ಕೆಲವರು, 'ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಭುವೌ ಶುದ್ಧಿ ಚಿಂತಯೋಃ' ಎಂದು
ಕವಿಕಲ್ಪದ್ರುಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ 'ಭಾವ' ಪದವು ಚಿಂತಾಸ್ವರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನ
ವೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಭುವೌ ಧಾತುವಿನ ರೂಪವೆಂದು ಅಥವಾ 'ಭಾವಃ' ಅಂದರೆ ವಃ-
ನಿನ್ಮು, ಭಾಃ-ಸಾಕಾರವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ಜ್ಞಾನವು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ
ಭಾವಃಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವರು.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ವಿಜ್ಞಾನವು ಜಗತ್ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾಚ್ಚ ಓಂ (೨-೨-೩೧)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

'ನ ಭಾವಃ' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. 'ಭಾವ' ಎಂಬ
ಪದವು ಆವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ಭಾವವು ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನವು, ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾಚ್ಚ-
ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ವಿನಾಶವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಿಂದಲೂ, ಜ್ಞಾನವು ಜಗತ್ತಲ್ಲ ಎಂದು
ಅರ್ಥ. ಜಗತ್ತು ಸ್ಥಾಯಿಯಾದುದೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾದ ಬೌದ್ಧಮತಗಳನ್ನು ಅವುಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ
ಅನ್ವಯಿಸುವ ದೋಷದಿಂದಲೂ ನಿರಾಕರಿಸಲು ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಸರ್ವಥಾಽನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ (೨-೨-೩೨)

ನೇತೃಃ । ಸರ್ವಥಾ ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಂ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಕಲ್ಪನೇ ಶೂನ್ಯಾದ್ವೈತಕಲ್ಪನೇ
ವಿಜ್ಞಾನಾದ್ವೈತಕಲ್ಪನೇ ಪ್ರಕಟನೇ ಪ್ರಚ್ಛಾದನೇ ವಾ ವೇದದ್ವೇಷಪಕ್ಷಾ ನ ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ ।
ಕೃತಃ ? ಅನುಪಪತ್ತೇಃ ಉಪಪತ್ತಿಃ ಪಲಕ್ಷಿತಮಾನಾಭಾವಾತ್ ತದ್ವಿರುದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚೇತೃಃ
॥ ೯ ॥

ನೈಕಸಿನ್ನಾಧಿಕರಣಮ್—೧೦

॥ ॐ ನೈಕಸಿನ್ನಸಮಭವಾತ್ ॐ ॥ ೨-೨-೩೩

ಅತ್ರ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರೋಪಗಮಾನೈಕಪಕ್ಷೋಕ್ತದೋಷೋಽನ್ವೇತಿ ಗ್ರಾಹ್ಯಂ ಕ್ಷಪಣಕಮತಂ
ನಿರಾಕ್ರಿಯತೇ । ಸತ್ತ್ವಮ್, ಅಸತ್ತ್ವಂ, ಸದಸತ್ತ್ವಂ, ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ, ಸತ್ತ್ವೇ

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ನ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಸರ್ವಥಾ—ಪ್ರತಿಯೊಂದು
ಪದಾರ್ಥವೂ ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿದಲ್ಲಿ, ಶೂನ್ಯವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಯಾವುದೇ ವಸ್ತುವಿಲ್ಲ
ನೆಂಬ ಶೂನ್ಯಾದ್ವೈತವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದಲ್ಲಿ, ವಿಜ್ಞಾನ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವೆಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂಬ
ವಿಜ್ಞಾನಾದ್ವೈತವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದಲ್ಲಿ, ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಬೌದ್ಧರ
ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಅದ್ವೈತವಾದವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಬೌದ್ಧತ್ವ
ವನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸದೆ ಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅದ್ವೈತವಾದವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ—ಅಂತಹ
ಯಾವ ವೇದದ್ವೇಷಿಯಾದ ಪಕ್ಷವೂ ಗ್ರಾಹ್ಯವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅನುಪಪತ್ತೇಃ—
ಉಪಪತ್ತಿಪದವು ಲಕ್ಷಣಯಾ ಹೇಳುವ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ
ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ನೈಕಸಿನ್ನಾಧಿಕರಣ—೧೦

ಓಂ ನೈಕಸಿನ್ನಸಂಭವಾತ್ ಓಂ (೨-೨-೩೩)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಎಲ್ಲ ಮತಗಳು ಹೇಳುವ ರೀತಿಗಳನ್ನೂ ಒಪ್ಪುವುದರಿಂದ
ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷ ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷಕ್ಕಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಕ್ಷಮಣಕರ
ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು. ಸತ್ತ್ವ, ಅಸತ್ತ್ವ, ಸದಸತ್ತ್ವ (ಸತ್ ಮತ್ತು
ಅಸತ್ ಎರಡೂ ಆಗಿರುವುದು), ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ (ಸತ್, ಅಸತ್ ಎರಡೂ ಅಲ್ಲ
ದಿರುವುದು), ಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ (ಸತ್ ಆಗಿದ್ದೂ ಸತ್ ಅಲ್ಲದಿರುವುದು),
ಅಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ (ಅಸತ್ ಆಗಿದ್ದೂ ಅಸತ್ ಅಲ್ಲದಿರುವುದು),

ಸತಿ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಮಸತ್ತ್ವೇ ಸತ್ಯಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ, ಸದಸದಾತ್ಮಕತ್ವೇ ಸತಿ
ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಮಿತ್ಯನಿಯತಸಪ್ರಕಾರಾ ಏಕಸ್ಮಿನ್ ವಸ್ತುನಿ ನ ಯುಕ್ತಾಃ ।
ಕುತಃ ? ಅಸಮ್ಮವಾತ್ । ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವೇನಾಸಮ್ಮಾವಿತತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಯದಪಿ ದೇಹಪರಿमाणತ್ವಂ ಜೀವಸ್ಯೋಪೇತಂ ತತ್ಕಿಂ ಸರ್ವದೇಹಗತಚೇಷ್ಠೋಪ-
ಪನ್ಯರ್ಥಮುಪೇಯತೇ । ಅಥ ದೇಹಾವच्छೇದಕಂ ವಿನಾತ್ಮನಃ ಪರಿಮಾಣಾಭಾವಾದ್ವಾ ।
ಆಥ ಆಹ—

॥ ॐ एवं ಚಾತ್ಮಾಽಕಾತ್ಸ್ನರ್ಯಮ್ ॐ ॥ ೨-೨-೩೪

ಜೈನಮತಪ್ರಸಂಗಸನ್ನಿಧಾಪಿತಮಾತ್ಮನೋ ದೇಹಪರಿमाणತ್ವಮೇವಮಿತಿ ಪರಾ-
ಮೃಶ್ಯತೇ । एवं ಚ ದೇಹಪರಿमाणತ್ವೇ ಸತ್ಯಾತ್ಮನೋ ಮಶಕಾದಿದೇಹಸ್ಯಾತ್ಮನೋ

ಸದಸದಾತ್ಮಕತ್ವೇ ಸತಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ (ಸತ್, ಅಸತ್ ಎರಡೂ ಆಗಿದ್ದು ಸತ್, ಅಸತ್ ಎರಡೂ ಅಲ್ಲದಿರುವುದು) ಎಂಬ, ಈ ವಸ್ತು ಹೀಗೆಯೇ ಎಂಬ ನಿಯಮ ನಿಲ್ಲದೆ ಏಳೂ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿರುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಸಂಭವಾತ್—ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದ್ದು ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ—ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ದೇಹಪರಿಮಾಣವೇ ಜೀವನ ಪರಿಮಾಣ ಎಂಬ ಜೈನವಾದದ ನಿರಾಕರಣೆ

ದೇಹದ ಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಜೀವನ ಪರಿಮಾಣ ಎಂದು ಜೈನರು ಒಪ್ಪಿರುವುದು ದೇಹದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗದಲ್ಲೂ ನಡೆಯುವ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ಅಥವಾ ದೇಹದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಪರಿಮಾಣ ಜೀವನಿಗಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದಲೋ ?

ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಏವಂ ಚಾತ್ಮಾಽಕಾತ್ಸ್ನರ್ಯಮ್ ಓಂ (೨-೨-೩೪)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಜೈನಮತವಿಚಾರಸಂದರ್ಭದಿಂದಾಗಿ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಬರುವ 'ಆತ್ಮನು ದೇಹ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನು' ಎಂಬ ವಿಷಯವು 'ಏವಂ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಏವಂ ಚ — ಆತ್ಮನು ದೇಹಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾದಲ್ಲಿ, ಸೊಳ್ಳೆ ಮೊದಲಾದ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇಹ

ಗಜಾದಿदेहप्राप्तावकात्स्न्यमपूर्णत्वं सर्वदेहाव्यापित्वं स्यादित्यर्थः ।
 ततश्च न सर्वदेहचेष्टेति भावः । यद्वाऽऽत्मनो गजಾದिदेहस्थस्य
 मशकादिदेहप्राप्तावात्मनोऽकात्स्न्यं देह एव कात्स्न्यं न स्यादतिरेकः
 स्यादित्यर्थः । ततश्च कायपरिमाणत्वभङ्ग इति भावः । चशब्देनैवैषोऽ-
 प्यर्थः सङ्गाहो न वृत्त्यन्तरेणेत्येके ॥

यदा यदेहमाप्नोति तदा तदेहपरिमाण इत्यत आह—

॥ ॐ न च पर्यायादप्यविरोधो विकारादिभ्यः ॐ ॥

२-२-३५

पर्यायादपि क्रमादपि, क्रमात् तत्तदेहपरिमाणत्वाङ्गीकारಾದपि
 अविरोधो न च भवति । कुतः ? विकारादिभ्यः विकारित्वापत्तेः ।

ಲಭಿಸಿದಾಗ, ಅಕಾರ್ತಸ್ವ್ಯಮ್—ಆಪೂರ್ಣತೆಯು ಅಂದರೆ ಇಡೀ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ
 ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು ಉಂಟಾದೀತು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ದೇಹದ ಎಲ್ಲ
 ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಉಂಟಾಗಲಾರದು ಎಂದು ಭಾವ. ಅಥವಾ ಅನೆ ಮೊದಲಾದ
 ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸೊಳ್ಳೆ, ಮೊದಲಾದ ದೇಹವು ಲಭಿಸಿದಾಗ, ಆತ್ಮನಿಗೆ,
 ಅಕಾರ್ತಸ್ವ್ಯಮ್—ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇಲ್ಲದಂತಾದೀತು, ದೇಹದ ಹೊರಗೂ
 ಆತ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂದಾದೀತು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಆತ್ಮನಿಗೆ ದೇಹ
 ಸರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಸರಿಮಾಣ ಎಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುವುದೆಂದು ಭಾವ.
 ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ.
 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರದ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು.

ಯಾವಾಗ ಯಾವ ದೇಹವನ್ನು ಪಡೆಯುವನೋ ಆಗ ಆತ್ಮನು ಆ ದೇಹದ
 ಸರಿಮಾಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ
 ಉತ್ತರ—

ಓಂ ನ ಚ ಸರ್ವಾಯಾದಸ್ಯವಿರೋಧೋ ವಿಕಾರಾದಿಭ್ಯಃ

ಓಂ (೨-೨-೩೫)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಸರ್ವಾಯಾದಪಿ—ಕ್ರಮದಿಂದಲೂ ಕೂಡ. ಕ್ರಮದಿಂದ ಆಯಾಯಾ ದೇಹದ
 ಸರಿಮಾಣ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಲಭಿಸುವುದು ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗ

ತತಶ್ಚಾನಿತ್ಯತ್ವಾನಿರ್ಮೋಕ್ಷತ್ವಶಾಸ್ತ್ರವೈಯರ್ಥ್ಯಾನಿ ತೇಭ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಸ್ವಮತೇ ಜೀವಸ್ಯ ಸುಖಾದಿಭೋಗಕೃತೋಚ್ಚತ್ವನಿಚಿತ್ವರೂಪವಿಕಾರೋಽಸ್ತಿ । ತಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪ-ವಿಕಾಸಸಂಕ್ಲೋಚರೂಪತ್ವಾತ್ । ತಥಾಪಿ ಚೈತನ್ಯಾದಿಯಾವದ್ರವ್ಯಭಾವಿಧರ್ಮನಿವೃತ್ತಾ-ವೇವಾನಿತ್ಯತ್ವೋಪಗಮಾನಾನಿತ್ಯತ್ವಮುಕ್ತಂ ಸುಧಾಯಾಮ್ । उक्तं च नयचन्द्रिका-याम् —संक्ಲोचविकासादन्यथाभावान्नाशो नेति ॥

ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಪ್ರತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ अन्त्यावस्थितेश्रोभयनिತ್ಯत्वादविशेषात् ॐ ॥

೨-೨-೩೬

अन्त्यस्य मुक्तिगतात्मपरिमाणस्यावस्थितेस्तदवच्छेदकतया नित्य-
देहावश्यम्भावेनोभयस्य मुक्तावात्मतद्देहयोर्निತ್ಯत्वादद्यतनदेहानामपि

ಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, ವಿಕಾರಾದಿಭ್ಯಃ-ಆತ್ಮನು ವಿಕಾರಿಯಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಅದ ರಿಂದಾಗಿ, ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತೆ, ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಶಾಸ್ತ್ರಸೈಯ್ಯರ್ಥ್ಯ-ಈ ದೋಷಗಳು ಜೈನರಿಗೆ ಬರುವವು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸ್ವಮತದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲ

ಸ್ವಮತದಲ್ಲೂ ಜೀವನಿಗೆ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಅನುಭವದಿಂದಾಗಿ ಉಚ್ಚತ್ವ, ನೀಚತ್ವ ರೂಪವಾದ ವಿಕಾರವಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಉಚ್ಚತ್ವ-ನೀಚತ್ವಗಳು ಜೀವ ಸ್ವರೂಪದ ವಿಕಾಸ-ಸಂಕೋಚಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಅದರೂ, ಚೇತನತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಾವದ್ದ್ರವ್ಯಭಾವಿಯಾದ ಧರ್ಮಗಳು ನಾಶವಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಜೀವನಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವ ಬರುವುದೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಯಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲೂ ಸಂಕೋಚ-ವಿಕಾಸಗಳಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಬದಲಾವಣೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಾಶವಿಲ್ಲ—ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಸಕ್ಷವನ್ನು ಕುರಿತು ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಅಂತ್ಯಾವಸ್ಥಿತೇಶ್ಚೋಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾದವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ

(೨-೨-೩೬)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಅಂತ್ಯ ಅಂದರೆ, ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಆತ್ಮನ ಪರಿಮಾಣವು, ಅವಸ್ಥಿತೇಃ-ಇರುವುದರಿಂದ, ಆ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅಶ್ರಯವಾಗಿ ನಿತ್ಯದೇಹವೂ ಅವಶ್ಯ

ನಿತ್ಯತ್ವಂ ಸ್ಯಾದವಿಶೇಷಾದೇಹತ್ವಾವಿಶೇಷಾದಿತ್ಯर्थಃ । ವೃತ್ಯಂತರಂ ತು, ಅನ್ತ್ಯಾ
ಯಾವಸ್ಥಿತಿಃ ಸತತೋರ್ಧ್ವಗತಿರೂಪಾ ಮುಕ್ತಿಯಾಖ್ಯಾ ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ವಿಕಾರಾತ್ತದ್ವಪಾದಪಿ
ವಿಕಾರಾತ್ ಆತ್ಮನೋಽನಿತ್ಯತ್ವಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಪಾದನುಷ್ಠಃ । ನ ಕೇವಲಂ
ಪರಿಮಾಣಾದಿತಿ ಚಾರ್ಥಃ । ಏವಮಪಿ ತಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವೇ ಉಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾದಾತ್ಮ-
ಪ್ರಪಂಚಯೋರ್ವಿಶೇಷೋರಪಿ ನಿತ್ಯತ್ವಾಪಾತಾದ್ವಿಕಾರಿತ್ವಮಾತ್ರಸ್ಯ ತ್ವಯಾಽಪ್ರಯೋಜಕೀ-
ಕೃತತ್ವಾದ್ವಿಕಾರವಿಶೇಷಸ್ಯ ನಾಶವ್ಯಾಪ್ತತ್ವೇನ ತ್ವಯಾಽನಿತ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।
ಯದ್ವಾ ಸ್ಥಾಸ್ತುನಾಂ ಪರಿಮಾಣಭೇದೇನಾತ್ಮನೋ ವಿಕಾರಾಪತ್ಯಾ ವಾ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾಪತ್ತಿ-
ಬಾಧಕೇನ ವಾ ನಿರಾತ್ಮಕತ್ವಮುಪೇತಮ್ । ತಚ್ಚ ನ । ಆದ್ಯೇ ಗಜಾದಿವೇದ-
ಸ್ಯಾವಿಶೇಷಾತ್ । ಅನ್ತ್ಯೇ ಸ್ಥಾಸ್ತುನಾಂ ಮಾನುಷಾದಿವಿಶೇಷಾತ್ ಗೀತಾದಿಶ್ರವಣೇನ
ಸ್ಥಾಸ್ತುನಾಮಪಿ ವಿಕಾಸದೃಷ್ಟ್ಯಾ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದ್ಯನುಮಾನಾದಿತಿ ಸುಧೋಕ್ತಂ ಧ್ಯೇಯಮ್ ।

ನಾಗ ಇರಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ, ಉಭಯಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್-ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಮತ್ತು
ಅವನ ದೇಹ ಇವೆರಡೂ ನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ, ಈಗಿನ ದೇಹಗಳಿಗೂ ನಿತ್ಯತ್ವವಿರ
ಬೇಕಾದೀತು. ಅವಿಶೇಷಾತ್-ಮುಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಂಸಾರ ಇವೆರಡರ ದೇಹಗಳೂ
ದೇಹಗಳಾಗಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸುಧಾರೀತ್ಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

“ ಸತತ ಉದ್ವರ್ಗಮನರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಕೊನೆಯ
ಯಾವ ಅವಸ್ಥೆ ಇದೆಯೋ ಆ ಅವಸ್ಥೆಯೆಂಬ ವಿಕಾರದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಆತ್ಮನಿಗೆ
ಅನಿತ್ಯತ್ವ ಬಂದೀತು ”—ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಕಾರ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ
ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ—ಕೇವಲ ಪರಿಮಾಣದಿಂದಲ್ಲದೇ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ
ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವ ಬಂದೀತು ಎಂದು ‘ಚ’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ಹೀಗೆ ವಿಕಾರವಿದ್ದರೂ
ಆತ್ಮನು ನಿತ್ಯನೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದಲ್ಲಿ, ಉಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾತ್-ಆತ್ಮ, ಪ್ರಪಂಚ
ಇವೆರಡೂ ನಿತ್ಯವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪರಿಮಾಣ, ಮುಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ
ವಿಕಾರವಿಶೇಷಗಳಿದ್ದರೂ ನಾಶವಿರಬೇಕೆಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಜೈನರು ಒಪ್ಪದಿರುವುದ
ರಿಂದ ಕೇವಲ ವಿಕಾರವು ಪ್ರಪಂಚದ ಅನಿತ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಅಪ್ರಯೋಜಕ
ವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು ಎಂದು ಭಾವ.

ಅಥವಾ, ವ್ಯಕ್ತಗಳೆಲ್ಲೂ ಆತ್ಮನಿರುವುದಾದರೆ ಪರಿಮಾಣದ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದಾಗಿ
ಆತ್ಮನಿಗೆ ವಿಕಾರ ಬಂದೀತು ಎಂಬ ಬಾಧಕದಿಂದಲೋ ವ್ಯಕ್ತಕ್ಕೂ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿ
ಗಳಿರಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಬಾಧಕದಿಂದಲೋ ವ್ಯಕ್ತಗಳು ನಿರಾತ್ಮಕವೆಂದು ಜೈನರು

ಅತ್ರ ಪ್ರಪञ್ಚಸ್ಯಾಪಿ ನಿಯತವಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಉಭಯೇತ್ಯುಕ್ತಿನಿರ್ಯಾಸಾಮ್ಯ-
ಸೂಚನಾಯ || ೧೦ ||

ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣಮ್—೧೧

|| ॐ ಪತ್ಯುರಸಾಮಜಸ್ಯಾತ್ ॐ || ೨-೨-೩೭

ಅತ್ರ ನಯೇ ನೈಕಸಿನ್ನಿತುಕ್ತದೋಷೋಽತ್ರ ನೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಸೌರಾದಿಮತೋಪ-
ಲಕ್ಷಣತ್ವೇನ ಶೈವಮತಂ ನಿರಸ್ಯತೇ | ನೇತಿ ಕಾರಣತ್ವಮಿತಿ ಚ ವರ್ತತೇ | ಪತ್ಯುಃ
ಪಶುಪತೇಃ ನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ಕುತಃ ? ಪತ್ಯುರಸಾಮಜಸ್ಯಾತ್
ಪಾರತನ್ಯಜನಿಮೃತ್ಯಾದಿದೋಷಿತವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಚ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಿದ್ಧಿಮಿತಿ
ಭಾವಃ | ಪತ್ಯುರೀತ್ಯುಭಯತ್ರಾನ್ವೇತಿ ||

ಹೇಳುವರು—ಅದೂ ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಗಜಾದಿ
ದೇಹಗಳಿಂದ ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ. ಅಂತಿಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ವೃಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಮನುಷ್ಯಾದಿ
ಗಳಿಂದ ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ. ಸಂಗೀತಶ್ರವಣದಿಂದ ವೃಕ್ಷಗಳಿಗೂ ವಿಕಾಸವಾಗು
ವುದು ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೂ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿವೆ ಎಂದು ಸಾಧಿಸ
ಬಹುದು—ಎಂದು ಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಪ್ರಪಂಚಸ್ಯಾಪಿ ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ,
ಅತ್ಯಂತಿಗೂ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ಇರುವ ನ್ಯಾಯಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ‘ಉಭಯ
ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣ—೧೧

ಓಂ ಪತ್ಯುರಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್ ಓಂ (೨-೨-೩೭)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ‘ನೈಕಸ್ಮಿನ್’ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೨-೩೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ
ದೋಷಗಳು ಈ ಮತದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಶೈವಮತವನ್ನು, ಸೌರಮತ
ಮೊದಲಾದ ಮತಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಯೂ ಇದರಂತೆಯೇ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ,
ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು. ‘ನ’ ಮತ್ತು ‘ಕಾರಣತ್ವ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತ
ವಾಗುವುವು. ಪತ್ಯುಃ—ಪಶುಪತಿಗೆ, ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ,
ಪತ್ಯುಃ ಅಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್—ಪಶುಪತಿಗೆ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ, ಜನನ, ಮರಣ ಮೊದಲಾದ

ಇತಶ್ಚ ನ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಸಮ್ಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ॐ ॥ ೨-೨-೩೮

ಪತ್ಯುರೀತ್ಯಸ್ತಿ । ಪತ್ಯುರಶರೀರತ್ವಾಜ್ಜಗತಾ ಕಾರ್ಯಕರ್ತೃಭಾವರೂಪ-
ಸಮ್ಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನ ಪತ್ಯುಃ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ॐ ॥ ೨-೨-೩೯

ಪೃಥಿವ್ಯಾಽಧಿಷ್ಠಾನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನ ಪತ್ಯುಃ ಕಾರಣತ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।
ಭೂತಾನಾಂ ಪ್ರಲೀನತ್ವೇನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕಾಲೇಽಭಾವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಅಭಾವಾದಿತಿ

ದೋಷಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆ ದೋಷಗಳು ಶ್ರುತಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣ
ಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಭಾವ. 'ಪತ್ಯುಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡು ಕಡೆಯೂ
ಅನ್ವಯಿಸುವುದು.¹

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಪಶುಪತಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು
ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ (೨-೨-೪೮)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

'ಪತ್ಯುಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಪಶುಪತಿಗೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿರು
ವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಪಶುಪತಿಗೂ ಕಾರ್ಯಕರ್ತೃಭಾವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವು
ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಪಶುಪತಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು
ಅರ್ಥ.

ಇನ್ನೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಪಶುಪತಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ (೨-೨-೪೯)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಭೂಮಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಅಶ್ರಯವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ
ಪಶುಪತಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಭೂತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರು

1. "ಪತ್ಯುಃ ನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ, ಪತ್ಯುಃ ಅಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್" ಹೀಗೆ ಎರಡು ಕಡೆ
'ಪತ್ಯುಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅನ್ವಯವೆಂದು ಭಾವ.

ವಾಚ್ಯೇನುಪಪತ್ತೇರित್ಯುಕ್ತಿಃ ಕಾರಕತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯೈವಾಧಿಷ್ಠಾನತ್ವೇ ಚೇತನಾಂತರ-
ವದ್ಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾ ತದನುಪಪತ್ತೇರित್ಯಗ್ರೇತನದೋಷಸೂಚನಾಯ ||

ಯೋಗದ್ವಯೋಕ್ತಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯಾಹ—

|| ॐ ಕರಣವಚ್ಚೇನ್ನ ಭೋಗಾದಿಭ್ಯಃ ॐ || ೨-೨-೪೦

ಕರಣಮಿತಿ ದೇಹ ಉಚ್ಯತೇ | ಜೀವಸ್ಯ ತತ್ಕಾರ್ಯಜನನೇ ತಸ್ಯ ಸಹ-
ಕಾರಿತ್ವಾತ್ | ಏತದ್ವಾಪಲಕ್ಷಣಮ್ | ಅಸ್ಮದಾದಿಶರೀರವದಿದಂ ಕಾರಕಜಾತಂ
ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರಯತ್ನಾಧಿಷ್ಠೇಯತಯಾ ಪತ್ಯುಃ ಶರೀರರೂಪಮಧಿಷ್ಠಾನರೂಪಂ ಚೇತಿ ನ

ವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆದಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗಬಲ್ಲ ಯಾವ ಭೂತವೂ ಇಲ್ಲ
ವೆಂದು ಭಾವ.

‘ಅನುಪಪತ್ತಿ’ ಪದದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಿಯೆಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಿವನನ್ನೇ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆಂದು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ
ಇತರ ಜೀವನರಂತೆ ಶಿವನಿಗೂ ಸುಖದುಃಖಾನುಭವರೂಪವಾದ ಭೋಗವುಂಟಾಗ
ಬೇಕಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಿವನಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನವೆಂದು ಮುಂದೆ
ಹೇಳುವ ದೋಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ‘ಅಭಾವಾತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾ
ಗಿದ್ದರೂ ‘ಅನುಪಪತ್ತೇಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಉತ್ತರ ನೀಡುವ
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಕರಣವಚ್ಚೇನ್ನ ಭೋಗಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ (೨-೨-೪೦)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಆಯಾಯಾ ಕಾರ್ಯಗಳು ಉಂಟಾಗಬೇಕಾದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ದೇಹವು ಸಹಕಾರಿ
ಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ‘ಕರಣ’ಪದವು ದೇಹವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಇದು ಉಪಲಕ್ಷಣ.¹
ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಕಾರಣಸಮೂಹವು ನಮ್ಮ ಪ್ರಯತ್ನಾಧಿಷ್ಠೇಯವಾಗಿ
ರುವ ನಮ್ಮ ಶರೀರದಂತೆ ಶಿವನ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಅಧಿಷ್ಠೇಯವಾದುದು
ರಿಂದ ಶಿವನ ಶರೀರವೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೂ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತಿ’ ಮತ್ತು

1. ‘ಕರಣ’ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇಹವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ
ಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು.

ಸಮ್ಬಂಧಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾದೀತಿ चेन्न । भोगादिभ्यः सुखदुःखानुभवरूप-
भोगोत्पत्तिमरणाख्यदोषेभ्य इत्यर्थः । कारकजातस्य शरीरत्वे तद्धर्म-
प्राप्तेरनिवारणादिति भावः ॥

करणवच्चेदित्युक्तं देहवत्त्वಪಕ್ಷं ಸಮ್ಬಂಧೇತ್ಯುಕ್ತಂ ತದಭಾವಪಕ್ಷಂ ಚ
ದೋಷಾಂತರೇಣ ನಿರಸ್ಯತಿ—

॥ ॐ अन्तवत्त्वमसर्वज्ञता वा ॐ ॥ २-२-४१

ಪತ್ಯುರೀತ್ಯಸ್ತಿ । ಶಿವೋ ದೇಹವಾನ್ ನ ವಾ । ಆದ್ಯೇ ಪತ್ಯುರಂತವತ್ತ್ವಂ
ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ । ಅನ್ತೇ ಸರ್ವಜ್ಞತಾ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಅಶರೀರಿಣೋ ಜ್ಞಾನಸ್ಯೈ-
ವಾಭಾವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ವಾಶಬ್ದೋ ವಿಕಲ್ಪಪಾರ್ಥಃ । ನ ಹಿ ತಾದೃಶಸ್ಯ
ಚೈತ್ರಾದಿವತ್ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಏತೇನ ಲೀಲಾವಿಗ್ರಹೋಪಾದಾನಮಸ್ತೀತಿ

‘ಅಧಿಷ್ಠಾನಾನುಪಪತ್ತಿ’ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಭೋಗಾದಿಭ್ಯಃ—
ಸುಖದುಃಖಾನುಭವರೂಪವಾದ ಭೋಗ, ಜನನ, ಮರಣಗಳೆಂಬ ದೋಷಗಳಿಂದ
ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಕಾರಣಸಮೂಹವೆಲ್ಲವೂ ಶಿವನ ಶರೀರವಾದಲ್ಲಿ ಶರೀರಧರ್ಮವಾದ
ಭೋಗಾದಿದೋಷಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

‘ಕರಣವಚ್ಛೇತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ‘ಶಿವನಿಗೆ ದೇಹವಿದೆ’ ಎಂಬ ಪಕ್ಷ
ವನ್ನೂ, ‘ಸಂಬಂಧ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ‘ಶಿವನಿಗೆ ದೇಹವಿಲ್ಲ’ ಎಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ
ದೋಷಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ನಿರಾಕರಿಸುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅಂತವತ್ತ್ವಮಸರ್ವಜ್ಞತಾ ವಾ ಓಂ (೨-೨-೪೧)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಪತ್ಯುಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಶಿವನು ದೇಹವುಳ್ಳವನೋ
ಅಲ್ಲವೋ? ನೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪಶುಪತಿಗೆ ಅಂತವತ್ತ್ವಂ—ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವ
ಬಂದೀತು. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಲ್ಲಿ ಶಿವನು ಸರ್ವಜ್ಞ ನಲ್ಲವೆಂದಾದೀತು.
ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿರುವವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಇರಲಾರದು ಎಂದು ಭಾವ. ‘ವಾ’ ಶಬ್ದವು
ವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥಕವಾದುದು. ಅಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಜೈತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವ
ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಅಂತಹ ಶಿವನಿಗೂ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವ ಯುಕ್ತವಲ್ಲವಷ್ಟೇ—
ಎಂದು ಭಾವ.

ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತಸ್ಯಾಪಿ ದೇಹತ್ವೇನ ಮೃತಿರೂಪಾಂತವತ್ವಾನಿಷ್ಟಾರಾತ್ । ಸ್ವಮತೇ ಚೈತೇ
ದೋಷಾ ಆತ್ಮನಿ ಚೈವಮಿತ್ಯಾದಿಸ್ತತ್ರೈವ ಶ್ರುತಿಬಲಾನಿರಸ್ತಾ ಇತ್ಯಾಕೃತಮ್ ।
॥ ೧೧ ॥

उत्पत्त्यधिकरणम्—१२

॥ ॐ उत्पत्त्यसम्भवात् ॐ ॥ ೨-೨-೪೨

ಅತ್ರ ಪೂರ್ವನ್ಯಾಏನ ನಿರಸ್ತಮಪಿ ಶಕ್ತಿಮತಂ ವಿಶೇಷದೋಷವಿವಕ್ಷಯಾ
ಪುನರ್ನಿರಸ್ಯತೇ । ನ ಶಕ್ತಿರ್ಜಗತ್ಕಾರಣಮಿತ್ಯನ್ವೇತಿ । ಕುತಃ ? ಉತ್ಪತ್ಯಸಂಭ-
ವಾತ್ । ತತೋಽಪತ್ಯೋತ್ಪತ್ಯಸಂಭವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಪುರುಷಾನನುಗೃಹೀತಸ್ತ್ರೀಮಾತ್ರಾ-
ದಪತ್ಯೋತ್ಪತ್ತೇರದರ್ಶನಾದಿತಿ ಭಾವಃ ॥

ಇದೇ ಕಾರಣದಿಂದ, ಶಿವನು ಸೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಲೀಲಾಶರೀರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವು
ದುಂಟು ಎಂಬ ವಾದವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಲೀಲಾಶರೀರವೂ
ಶರೀರವೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಮರಣರೂಪವಾದ ಅಂತವತ್ತ್ವವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ
ಆಗದು. ಸ್ವಮತದಲ್ಲಿ ಈ ದೋಷಗಳನ್ನು 'ಆತ್ಮನಿ ಜೈವಂ' (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೧-೨೯)
ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಂತರ್ಯ.

ಉತ್ಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣ—೧೨

ಓಂ ಉತ್ಪತ್ತ್ಯಸಂಭವಾತ್ ಓಂ (೨--೨--೪೨)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಶಕ್ತಿಮತವು
ನಿರಾಕೃತವಾಗಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಪುನಃ ನಿರಾಕರಿಸ
ಲ್ಪಡುವುದು. 'ಶಕ್ತಿಯು ಜಗತ್ಕಾರಣವಲ್ಲ' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನ್ವಿತವಾಗುತ್ತವೆ.
ಏಕೆಂದರೆ, ಉತ್ಪತ್ತ್ಯಸಂಭವಾತ್—ಆ ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯಿಂದ ಸಂತಾನದ ಉತ್ಪತ್ತಿ
ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪುರುಷನ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ
ಸಂತಾನದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎಲ್ಲೂ ದೃಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಶಿವಾನುಗೃಹೀತಾ ಶಕ್ತಿಃ ಕಾರಣಮಿತಿ ಮಧ್ಯಮವಾಮಮತಂ ನಿರಾಹ—

॥ ॐ ನ ಚ ಕರ್ತುಃ ಕರಣಮ್ ॐ ॥ ೨-೨-೪೩

ಕರ್ತೃಶ್ವಾನುಗ್ರಾಹಕಸ್ಯ ಶಿವಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಾದಿಸಾಧನಂ ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ ।
ಶಿವಸ್ಯ ಕಾರಣೋತ್ಪಾದನೇ ಕೇವಲಶಕ್ತೇರಶಕ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ ॥

ಜ್ಞಾನದೇಹಾದಿಕಾರಣವಾನ್ ಅನುಗ್ರಾಹಕಃ ಶಿವ ಇತ್ಯಣುವಾಮಮತಂ ನಿರಾಹ—

॥ ॐ ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಭಾವೇ ವಾ ತದ್‌ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ॐ ॥

೨-೨-೪೪

ಕರ್ತುರೀತ್ಯಸ್ತಿ । ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಭಾವೇಽಜ್ಞೀಕೃತೇ ಸತಿ ತಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತ-
ಶೈವಮತಸ್ಯಾಪ್ರತಿಷೇಧಃ ಪ್ರತಿಷೇಧೋ ನ ಕೃತಃ ಸ್ಯಾತ್, ಅನುಮತಿಃ ಸ್ಯಾದೀತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಶಿವನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತಳಾದ ಶಕ್ತಿಯು ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುವ ಮಧ್ಯಮ
ವಾಮಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ನ ಚ ಕರ್ತುಃ ಕರಣಮ್ ಓಂ (೨-೨-೪೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಕರ್ತೃಶ್ಚ—ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾದ ಶಿವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಿಲ್ಲ
ವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಶಿವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಮಾಡಲು
ಕೇವಲ ಶಕ್ತಿದೇವತೆಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಜ್ಞಾನ, ದೇಹ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣವುಳ್ಳ ಶಿವನೇ ಶಕ್ತಿಗೆ ಅನುಗ್ರಾಹಕ ಎಂದು
ಹೇಳುವ ಅಣುವಾಮಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಭಾವೇ ವಾ ತದ್‌ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ಓಂ
(೨-೨-೪೪)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಕರ್ತುಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಭಾವೇ ವಾ—
ವಿಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಶಿವನಿಗೆ ಇವೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದಲ್ಲಿ, ತದ್‌ಪ್ರತಿಷೇಧಃ—
ಪ್ರಕೃತವಾದ ಶೈವಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತೆ ಆಗಲಾರದು, ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತೆ

ತಾತ್ಪರ್ಯಶಿವೇನೈವ ಸರ್ವಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತೌ ವ್ಯರ್ಥಂ ಶಕ್ತಿಕರ್ತೃತ್ವಾಙ್ಗೀಕರಣಮ್ । ಶಿವ-
ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಚ ಪ್ರಾಙ್ ನಿರಸ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ ॥

एवं शाक्त्येतदत्रयं पृथङ् निरस्य सामान्येनापि निराह—

॥ ॐ विप्रतिषेधाच्च ॐ ॥ २-२-४५

ಸಕಲಶ್ರುತ್ಯಾದಿವಿರುದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚಾಸಮಜ್ಞಸಂ ಶಕ್ತಿಮತಮಿತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್
॥ ೧೨ ॥

इति श्रीमद्राघवेन्द्रयतिकृतायां तन्त्रदीपिकायां द्वितीयाध्यायस्य

द्वितीयः पादः समाप्तः ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

ಆಗುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಂತಹ ಶಿವನಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿರುವಾಗ ಶಕ್ತಿ ಜಗತ್ಕಾರಣ ಎಂದು ಒಪ್ಪುವುದು ವ್ಯರ್ಥ. ಶಿವನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣ ಎಂಬ ವಾದವಂತೂ ಹಿಂದೆ ನಿರಾಕೃತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ಹೀಗೆ ಮೂರು ಶಾಕ್ತೀಯ ಮತಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿ ಸಮಾನವಾದ ದೋಷದಿಂದಲೂ ನಿರಾಕರಿಸುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಛ ಓಂ (೨-೨-೪೫)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಶ್ರುತಿ ನೊದಲಾದ ಸಕಲ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಶಕ್ತಿಮತವು ಅಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ. ‘ಶಕ್ತಿಮತವು ಅಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಯೋಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಗಳು ರಚಿಸಿರುವ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ದ್ವಿತೀಯಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು

अथ द्वितीयाध्यायस्य तृतीयः पादः

विप्रतिषेधादित्युक्तदोषो वैदिकमतेऽपि स्यादित्याशङ्कां व्युदास-
यितुमत्र पादे श्रुतिविरोधो निराक्रियते ॥

वियदधिकरणम्—१

॥ ॐ न वियदश्रुतेः ॐ ॥ २-३-१

अत्र नये वियदुत्पत्त्यनुत्पत्तिश्रुत्योरविरोध उच्यते । उत्प-
त्त्यसम्भवे वृत्तेरनुत्पत्तीत्यन्वेति । वियदनुत्पत्तिमन्न उत्पत्तिमदेव ।
कुतः ? अश्रुतेः तदनुत्पत्तिश्रुत्यभावादित्यर्थः । अत्र श्रुतौ सूत्रे च
वियत्पदेन भूताकाशौ तदभिमानिनौ चेति चतुष्टयमुच्यते ।

द्वितीयोपाध्याय—तृतीयोपाध्याय

ಪಾದದ ವಿಷಯ

‘ವಿಸ್ತೃತೀರ್ಷೇಧಾತ್’ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೨-೨-೪೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ದೋಷ
ವೈದಿಕಮತದಲ್ಲೂ ಬರುವುದು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ
ವೈದಿಕಮತಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು.

ವಿಯದಧಿಕರಣ—೧

ಓಂ ನ ವಿಯದಶ್ರುತೇಃ ಓಂ (೨-೩-೧)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಉದ್ದೇಶ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆ — ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ
ಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ಹಿಂದಿನ ಪಾದದ ಕೊನೆಯ ಅಧಿಕರಣ
ದಲ್ಲಿರುವ ‘ಉತ್ಪತ್ತೃಸಂಭವ’ ಎಂಬ ಸಮಾಸದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾಗುವ ‘ಅನುತ್ಪತ್ತಿ’
ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಿತವಾಗುವುದು. ಆಕಾಶವು ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿಲ್ಲ,
ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೇ ಪಡೆದಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಶ್ರುತೇಃ—ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು
ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ, ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ
‘ವಿಯತ್’ ಪದವು, ಭೂತಾಕಾಶ, ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ ಮತ್ತು ಅವೇರಡರ ಅಭಿಮಾನಿ
ಗಳು—ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕನ್ನು ಹೇಳುವುದು.

ವಿಯದಿತಿ ಚ ಪ್ರಕೃತಿಜೀವಚೈತನ್ಯಕಾಲವೇದಮಹದಹ್ಲಾರಮನೋಬುದ್ಧಯಾದಿನಾಂ
ತದಭಿಮಾನಿನಾಂ ಚೋಪಲಕ್ಷಕಮಿತಿ ಸುಧಾಯಾಮ್ । ವಿಶೇಷವ್ಯಾಪ್ತಿಮತ್ವಾತ್ತತ್ಸರ್ವ-
ಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ತತ್ವಪ್ರದೀಪೇ । उत्पत्तिश्चात्र पराधीनविशेषावाप्तिरूपा ।
सा च नित्ये यथायोग्यम् । श्रियः सिसृक्षुत्वं, प्रकृतेः परिणामः,
आकाशस्य मूर्तसम्बन्ध इत्यादि । अन्यत्र भूत्वा भवनरूपा । उत्पत्ति-
श्रुतिरपि तत्तत्परा । एवमग्रेऽपि बोध्यम् ।

उत्पत्तौ मानाभावादेवानुत्पत्तिमत्त्वं सिद्धयतीत्यत आह—

॥ ॐ अस्ति तु ॐ ॥ २-३-२

ಸುಧಾ ಮತ್ತು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪರೀತ್ಯಾ 'ವಿಯತ್' ಪದದ ಅರ್ಥ

'ವಿಯತ್' ಪದವು ಆಕಾಶವನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ, ಪ್ರಕೃತಿ,
ಜೀವಜೈತನ್ಯ, ಕಾಲ, ವೇದ, ಮಹತ್ತ್ವತ್ತ್ವ, ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವ, ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ
ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುವುದೆಂದು ಸುಧಾದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದೆ. ವಿಶೇಷ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ
ಈ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ 'ವಿಯತ್' ಪದವು ಹೇಳುವುದೆಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ನಾನಾವಿಧವಾದುದು

ಆಕಾಶಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಪರಾಧೀನ
ವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿರೂಪವಾದುದು. ಈ ವಿಧವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ನಿತ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ
ಆಯಾಯಾ ವಸ್ತುವಿನ ಯೋಗ್ಯತೆಗನುಗುಣವಾಗಿ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ
ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿಯೆಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆ. ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅದು
ಮೂರ್ತವಸ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧರೂಪವಾಗಿದೆ—ಇತ್ಯಾದಿ. ಇತರ ಅಂದರೆ ಅನಿತ್ಯ
ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಅಭೂತಾಭವನರೂಪವಾಗಿದೆ. ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿ
ಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಆಯಾಯಾ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೇ
ಹೇಳುವುದು. ಹೀಗೆ ಮುಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರು
ವುದರಿಂದಲೇ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಅಸ್ತಿ ತು ಓಂ (೨-೩-೨)

ತುರೇವ । ಅಸ್ತೇವ ವಿಯದ್‌ಉತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಃ “ಆಕಾಶಃ ಸಮ್ಭೂತಃ”
ಇತ್ಯಾದಿಕೇತೃಃ ।

“ಅನಾದಿರ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ” ಇತಿ ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧೇಯಂ ಶ್ರುತಿಃ । ಅಶ್ರುತೇ-
ರिति चासिद्धमित्यत आह—

॥ ॐ ಗೌಣ್ಯಸಮ್ಭವಾತ್ ॐ ॥ ೨-೩-೩

ಅನಾದಿತ್ವಶ್ರುತಿಗೌಣಿ ಗೌಣಾನಾದಿತ್ವಪರಾ । ಅಸಮ್ಭವಾತ್ ಅಸ್ತಿ-
ತ್ಯುಕ್ತೋತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿನಾಮಯೋಗಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಭೂತಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪತಃ, ತದಭಿಮಾನಿನೋ
ದೇಹತಃ ಅವಕಾಶತದಭಿಮಾನಿನೋಃ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತೃತಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಸಮ್ಭವೇನ
ಚತುರ್ಥ್ಯವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಬಹುತ್ವಾಚ್ಛೋತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಾ । “ಅನಾದಿರ್ವಾ” ಇತಿ

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ತು’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನ ಎಂದು ಅರ್ಥ ‘ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ
ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ ಇದ್ದೇ ಇದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ‘ಅನಾದಿರ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ’
ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ‘ಅಶ್ರುತೇಃ’ ಎಂದು ಆಕಾಶದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಶ್ರುತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಅಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬ
ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಗೌಣ್ಯಸಂಭವಾತ್ ಓಂ (೨-೩-೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅನಾದಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು, ಗೌಣೀ-ಗೌಣವಾದ
ಅನಾದಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದು. ಅಸಂಭವಾತ್-‘ಅಸ್ತಿ’ ಎಂಬ
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಗಳು, ಆಕಾಶವು ಅನಾದಿಯೇ ಆಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಯುಕ್ತವಾಗುವುದ
ರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಭೂತಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಅದರ ಅಭಿಮಾನಿಗೆ
ದೇಹತಃ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ ಮತ್ತು ಅದರ ಅಭಿಮಾನಿ—ಈ ಎರಡಕ್ಕೆ
ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷವಾಪ್ತಿ ರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿ—ಹೀಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ,
ಈ ನಾಲ್ಕು ರೀತಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಕಾರಣ ಮತ್ತು ಅನೇಕವಾಗಿರುವುದ
ರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ‘ಅನಾದಿರ್ವಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು

ಶ್ರುತಿಭೃತೇ ಸರ್ವಥಾಽಪ್ಯುಕ್ತೇಸರ್ವವಿಷಯತ್ವಾಙ್ಗತೇ ಛತ್ರವಿಹಾಷಣಿಕೀ ವಾ
ಚಿರಂತನತ್ವಮಾತ್ರೇಣ ಗೌಣೀ ವಾ ಭೃತೇತರತ್ರಯಾಕಾಶಪರಾ ವಾ ನೇಯೇತಿ
ಭಾವಃ ।

ಇತಶ್ಚ ಗೌಣೀತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಶಬ್ದಾಞ್ಚ ॐ ॥ ೨-೩-೪

“ಅಥ ಹ ವಾ ವ ನಿಯಾನಿ” ಇತಿ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಶ್ರುತೇಶ್ಚಾನಾದಿಶ್ರುತಿ-
ಗೌಣೀ । ಅನ್ಯಾ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥೇತ್ಯರ್ಥಃ । ನ ಕೇವಲಮಸಮ್ಮಭವಯುಕ್ತಿಸಿದ್ಧೇತಿ ಚಾರ್ಥಃ ।

ಭೂತಾಕಾಶದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ವಿಧವಾದ
ಆಕಾಶಗಳಿಗೂ ಅನಾದಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನಾದಿತ್ವ
ಶ್ರುತಿಯು ಭೂತಾಕಾಶದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಛತ್ರವತ್¹ ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು
ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಥವಾ, ಚಿರಕಾಲ ಇರುವ ಕಾರಣ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಅನಾದಿ
ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನಾದಿಶಬ್ದವು ಗೌಣವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು.
ಅಥವಾ, ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಮೂರು ಆಕಾಶಗಳನ್ನು ಅನಾದಿಯೆಂದು
ಹೇಳುವ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಎಂದಾದರೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದು
ಎಂದು ಭಾವ.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅನಾದಿತ್ವಶ್ರುತಿಯು ಗೌಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು
ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಶಬ್ದಾಞ್ಚ ಓಂ (೨-೩-೪)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

೨ ‘ಅಥ ಹ ವಾ ವ ನಿತ್ಯಾನಿ’ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ರುತಿಯ
ಆಧಾರದಿಂದಲೂ ಅನಾದಿಶ್ರುತಿಯು ಗೌಣವಾಗಿದೆ. ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ

೧. ‘ಛತ್ರಣೋ ಯಾಂತಿ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಛತ್ರ ಶಬ್ದವು ಛತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದವರ
ಮತ್ತು ಹಿಡಿಯದವರ ಗುಂಪನ್ನು ಲಕ್ಷಣಿಯಾ ಹೇಳುವುದು. ಅಂತೆಯೇ, ಅನಾದಿಯಲ್ಲದ ಮತ್ತು
ಅನಾದಿಯಾಗಿರುವ ಆಕಾಶಗಳ ಗುಂಪನ್ನು ಅನಾದಿಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಅನಾದಿ’ ಪದವು ಲಕ್ಷಣಿಯಾ
ಹೇಳುವುದು ಎಂದು ಭಾವ.

೨. “ಅಥ ಹ ವಾನ ನಿತ್ಯಾನಿ ಪುರುಷಃ ಪ್ರಕೃತಿರಾತ್ಮಾ ಕಾಲ ಇತಿ | ಅಥ ಯಾನ್ಯನಿತ್ಯಾನಿ
ಪ್ರಾಣಃ ಶ್ರದ್ಧಾ ಭೂತಾನಿ ಭೌತಿಕಾನೀತಿ | ಯಾನಿ ಹ ವಾ ವ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಂತಿ ತಾನ್ಯನಿತ್ಯಾನಿ |
ಯಾನಿ ಹ ವಾನ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಮಂತಿ ತಾನಿ ನಿತ್ಯಾನಿ | ನ ಹ್ಯೇತಾನಿ ಕದಾಚನೋತ್ಪದ್ಯಂತೇ ನ
ವಿಲೀಯಂತೇ ಪುರುಷಃ ಪ್ರಕೃತಿರಾತ್ಮಾ ಕಾಲ ಇತಿ | ಅಥೈತಾನುತ್ಪತ್ತಿಮಂತಿ ಚ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಮಂತಿ
ಚ ಪ್ರಾಣಃ ಶ್ರದ್ಧಾಃಕಾಶ ಇತಿ ಭಾಗಶೋ ಹ್ಯುತ್ಪದ್ಯಂತೇ” —ಭಾಷ್ಯವೇಯ ಶ್ರುತಿ.

अस्यां श्रुतौ भागशो ह्युत्पद्यन्त इति भूतादिचतुर्भिर्भागैराकाशपदार्थ-
स्योत्पत्त्युक्तेरवकाशादिस्वरूपकतिपयभागेनानुत्पत्त्युक्तेरिति भावः ॥

ननु “न जायते म्रियते” इति विष्णावनुत्पत्तिवाचिशब्दस्य
मुख्यार्थत्वदर्शनादस्याप्यनेकार्थत्वनिरासायाकाशेऽप्यनुत्पत्तिश्रुति-
मुख्यैव वाच्येत्यत आह—

॥ ॐ स्याच्चैकस्य ब्रह्मशब्दवत् ॐ ॥ २-३-५

ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅನಾದಿತ್ಯ
ಶ್ರುತಿಯು ಗೌಣವೆಂಬುದು ‘ಅಸಂಭವ’ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಿದ್ಧವಲ್ಲವೆಂದು
‘ಚ’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಭಾಗಶೋ ಹ್ಯುತ್ಪದ್ಯಂತೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ
ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಭೂತ, ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ, ಇವೆರಡರ ಅಭಿಮಾನಿಗಳು—ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು
ಭಾಗಗಳಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶಸ್ವರೂಪ, ಅಭಿಮಾನಿ
ಜೈತನ್ಯ ಸ್ವರೂಪ—ಹೀಗೆ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ
ಎಂದು ಭಾವ.1

ವಿಷ್ಣು ವಿಗೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ‘ನ ಜಾಯತೇ ಮ್ರಿಯತೇ’ ಎಂಬ
ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಇರುವುದರಿಂದ, ಅನುತ್ಪತ್ತಿವಾಚಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು, ‘ಅನಾದಿವಾ’ ಎಂಬ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು
ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನೇ ಪಡೆದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂಬ
ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಸ್ಯಾಚ್ಛೈಕಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವತ್ ಓಂ (೨-೩-೫)

1. ಪ್ರಾಣ, ಶ್ರದ್ಧಾ, ಆಕಾಶ—ಇವುಗಳಿಗೆ ಬಹುಭಾಗಗಳಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ, ಕೆಲವು
ಭಾಗಗಳಿಂದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಪ್ರಾಣಪದಕ್ಕೆ ಭೂತವಾಯು,
ಅದರ ಅಮುಖ್ಯಾಭಿಮಾನಿ ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯಾಭಿಮಾನಿ—ಈ ಮೂರು ಅರ್ಥ. ಈ ಮೂರು
ಅಂಶಗಳಿಗೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದೆ. ಶ್ರದ್ಧಾಪದಾರ್ಥವಾದ ಸರಸ್ವತಿಗೂ ಹೀಗೆಯೇ. ಆಕಾಶಪದಕ್ಕೆ
ಭೂತಾಕಾಶ, ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ, ಇವೆರಡರ ಅಭಿಮಾನಿಗಳು—ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ಅರ್ಥವಿದೆ. ಈ
ನಾಲ್ಕು ಅಂಶಗಳಿಗೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದೆ ಎಂದು ಈ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುವುದು. ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶದ
ಸ್ವರೂಪ, ಅಭಿಮಾನಿಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಇವುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬಹುಭಾಗಗಳಿಗೆ
ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ
ಶ್ರುತಿಯು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ಅನುತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಯು ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂದೂ ತಿಳಿಯುವ
ದೆಂದು ಭಾವ.

ಚ ಏವ | ತಸ್ಯೋಭಯತ್ರಾನ್ವಯಃ | ಏಕಸ್ಯೈವಾನುತ್ಪತ್ತಿವಾಚಿಶಬ್ದಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೌ
ಮುಖ್ಯತ್ವೇಽಪ್ಯಾಕಾಶೇಽಮುಖ್ಯತ್ವಂ ಸ್ಯಾದೇವ | ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವತ್ | ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ
ಪರಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಮುಖ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ವಿರಿಶ್ವಾದಿಷು ಗೌಣತ್ವಂ ತದ್ವದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಅಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೋ ಬಾಧಾದನ್ಯತ್ರಾಮುಖ್ಯಃ | ಇಹ ತು ಕುತ ಇತ್ಯತ
ಆಹ—

॥ ೐ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾನಿರವ್ಯತಿರೇಕಾತ್ ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ೐ ॥

೨-೩-೬

ಆಕಾಶೇಽಪ್ಯನುತ್ಪತ್ತಿವಾಚಿಶಬ್ದಸ್ಯ ಮುಖ್ಯತ್ವೇ “ಸ ಇದಂ ಸರ್ವ-
ಮಸೃಜತ” ಇತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾನಿಃ ಸ್ಯಾತ್ | ನ ಚಾತ್ರ ಆಕಾಶೋ ನ ಶ್ರುತ ಇತಿ
ಶಿಕ್ಷಯಮ್ | ಅವ್ಯತಿರೇಕಾಡಾಕಾಶಸ್ಯ ಸರ್ವಮಧ್ಯಪತ್ತಿತತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ಪಷ್ಟ-
ಮತ್ರಾಕಾಶಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿರ್ನಿ ಭಾತೀತ್ಯತಃ ಶಬ್ದೇಭ್ಯ ಇತಿ | “ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಚ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಡೆ ಅನ್ವಯ. ಒಂದೇ
ಅನುತ್ಪತ್ತಿವಾಚಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ ಆಕಾಶದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಅಮುಖ್ಯತ್ವವು ಇದ್ದೇ ಇರುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವತ್—ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ
ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ವಿರಿಂಚಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಗೌಣವೋ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಬಾಧಕವಿರುವ ಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿರಿಂಚಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವೆಂದಿರಲಿ,
ಆದರೆ, ಪ್ರಕೃತಿ ಅನಾದಿತ್ವಶ್ರುತಿಯು ಗೌಣವೆಂದೇಕೆ ಒಪ್ಪಬೇಕು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ
ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾನಿರವ್ಯತಿರೇಕಾತ್ ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ ಓಂ

(೨-೩-೬)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಆಕಾಶಕ್ಕೂ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದಾದರೆ
‘ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ’ (ತೈ. ೨-೬) ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿದಂತಾ
ದೀತು. ‘ಸ ಇದಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವು ಕೇಳಿಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಶಂಕಿಸ
ಬಾರದು. ಅವ್ಯತಿರೇಕಾತ್—ಸರ್ವದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವೂ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ
ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆಯೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ

ಎವಾಗ್ರೇ”, “ಅಸದೇವೇದಮಗ್ರೇ”, “ಇದಂ ವಾ ಅಗ್ರೇ ನೈವ ಕಿञ್ಚನ” ಇತ್ಯಾ-
 ದ್ವುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ ಸ್ಪಷ್ಟಂ ಸಾದಿತವಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಬಹುವಚನೇನ ಬಹುಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾ-
 ದೇಕಸ್ಯಾನುತ್ಪತ್ತಿಶಬ್ದಸ್ಯಾಸುಖ್ಯತ್ವಂ ನ್ಯಾಯ್ಯಮಿತಿ ಸ್ಪಷ್ಟಯತಿ | ಅಸಮ್ಮಾ-
 ದಿತಿಯುಕ್ತವಿವೃತ್ತಿವಾದಸ್ಯ ನ ಪೌನರುಕ್ತಯಮ್ ||

ಆಕಾಶಾದಾನುತ್ಪತ್ತಿಶಬ್ದಸ್ಯ ಗೌಣತ್ವಾಯ ತಸ್ಯ ಶಬ್ದತಃ ಸಾದಿತವ-
 ಮುಕ್ತವಾಽನುಮಾನತೋಽಪಿ ತದಾಹ—

॥ ॐ ಯಾವದ್ವಿಕಾರಂ ತು ವಿಭಾಗೋ ಲೋಕವತ್ ॐ ॥

೨-೩-೭

ವಿಕಾರ ಇತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಘञ् | “ಯಾವದವಧಾರಣ” ಇತ್ಯವ್ಯಯಿಭಾವಃ |
 ವಿಭಾಗಪದೇನ ಕರ್ಮಾರ್ಥವೃತ್ತಂತೇನಾಲ್ಪಶಕ್ತಿಮಾನುಚ್ಯತೇ | ತಸ್ಯಾಪ್ಯಯಮಿಹ

ಶಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—‘ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ’ ಎಂದು. “ಆತ್ಮಾ ವಾ
 ಇದಮೇಕ ಏವ ಅಗ್ರೇ” (ಐ ೧-೧), “ಅಸದೇವೇದಮಗ್ರೇ” (ಛಾಂ. ೬೨ ೧),
 “ಇದಂ ವಾ ಅಗ್ರೇ ನೈವ ಕಿञ್ಚನ” (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೨-೯) ಇತ್ಯಾದಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ
 ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳ
 ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ಶ್ರುತಿಗೆ
 ಅಮುಖ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ನ್ಯಾಯವೆಂದು ‘ಶಬ್ದೇಭ್ಯಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಬಹುವಚನ
 ದಿಂದ ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ ‘ಅಸಂಭವಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರ ವಿವರಣೆ
 ರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪುನರುಕ್ತಿ ದೋಷವಿಲ್ಲ.

ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಗೌಣವೆಂದು
 ಸಾಧಿಸಲು ಅವುಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ ನಂತರ
 ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಯಾವದ್ವಿಕಾರಂ ತು ವಿಭಾಗೋ ಲೋಕವತ್ ಓಂ
 (೨-೩-೭)

‘ಯಾವದ್ವಿಕಾರಂ’ ‘ವಿಭಾಗಃ’ ಎಂಬ ಪದಗಳ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಥ

‘ವಿಕಾರಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಕರ್ಮಾರ್ಥಕವಾದ ಘञ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಶಬ್ದ
 ನಾಗಿದೆ. ‘ಯಾವದವಧಾರಣೇ’ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
 ಅವ್ಯಯಿಭಾವಸಮಾಸವಾಗಿದೆ. ಕರ್ಮಾರ್ಥಕ ಘञ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ‘ವಿಭಾಗ’
 ಪದವು ‘ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವ

ಶಕ್ತೋ ನೇತಿ ವಿಭಜ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ । ಯಾವದ್ವಿಕಾರಂ ವಿಕ್ರಿಯಮಾಣ ಎವಾರ್ಥೋ
ವಿಭಾಗೋ ವಿಭಕ್ತಃ, ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಮಾನೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಯೋ ವಿಭಕ್ತಃ ಸ
ವಿಕ್ರಿಯಮಾಣ ಇತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಸ್ತುಕ್ತಾ ಭವತಿ । ಯಾವದನೀತ್ಯಂ ಕೃತಕಮೀತಿವತ್ ।
ಲೋಕವದ್ವಿಡ್ವಾದೀವದೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಏತೇನ ವೀಯದ್ವಿಫುತ್ಪತ್ತೀಮತ್ ವಿಭಕ್ತತ್ವಾದ್ವಿಡ್ವಾದೀವ-
ದೀತ್ಯನುಮಾನಂ ಸ್ವಚೀತಮ್ । ತುರ್ಯಸ್ಸಾದೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಯಸ್ಸಾದೇವಂ ತಸ್ಸಾದ್ವಿಕಾರ
ಇತ್ಯೇಕಃ । ಅನುಮಾನೇನಾಪೀತಿ ಟೀಕೋಕ್ತಃ । ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿತ್ವಾಚ್ಚೇತಿ ತತ್ವಪ್ರದೀಪೋಕ್ತಃ
ತುಷ್ಠಾರ್ಥಃ ಸನ್ ಅನುಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರಾಕ್ತನಶಬ್ದಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಃ ಇತ್ಯನ್ಯಃ । ಯದ್ವಿಫುತ್ಪತ್ತೀಮತ್
ನ ತದವಿಭಕ್ತಂ ವೀತೀರೇಕೇಣ ಯಥಾ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ತೋರರ್ಥಃ ಇತ್ಯಪ್ಯಾಹುಃ ॥ ೧ ॥

ನನ್ನು - ಇವನು ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತನಲ್ಲ ಎಂದು ಇತರರಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಈ ಅರ್ಥವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಯಾವದ್ವಿಕಾರಂ-ವಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಪದಾರ್ಥವೇ, ವಿಭಾಗಃ-ವಿಭಕ್ತ, ಅಂದರೆ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಯಾವದನೀತ್ಯಂ ಕೃತಕಂ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ 'ಯಾವುದು ಕೃತಕವೋ ಅದು ಅನೀತ್ಯ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ 'ಯಾವದ್ವಿಕಾರಂ ವಿಭಾಗಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ 'ಯಾವುದು ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೋ ಅದು ವಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು' ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಉಕ್ತವಾಗುವುದು. ಲೋಕವತ್-ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ, 'ಆಕಾಶವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು, ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ, ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ' ಎಂಬ ಅನುಮಾನವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು.

'ತು' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ

'ತು' ಶಬ್ದವು 'ಯಸ್ಮಾತ್' ಅಂದರೆ 'ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. 'ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗುವುದೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ' ಎಂದು ಅರ್ಥವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. 'ಅನುಮಾನೇನಾಪಿ' ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅಧಾರ. 'ಅಲ್ಪಶಕ್ತೀನುತ್ಪತ್ತಿಃ' ಎಂದು ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ 'ತು' ಶಬ್ದವು ಚಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದು ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣದ ಸಮುಚ್ಚಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಎಂದು ಇತರ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. 'ಯಾವುದು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೋ ಅದು ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿರಹಿತವಲ್ಲ, ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ' ಎಂದು 'ತು' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ಎಂದೂ ಹೇಳುವರು.

ಮಾತರಿಶ್ವಾಧಿಕರಣಮ್—೨

॥ ॐ एतेन मातरिश्वा व्याख्यातः ॐ ॥ २-३-८

“ ಆಕಾಶಾದ್ವಾಯುಃ ”, “ ವಾಯುರ್ವಾ ವ ನಿಯಃ ” ಇತಿ ವಾಯುತ್ಪತ್ಯನು-
ತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ಮಾತರಿಶ್ವಾಪದೇನ ತದ್‌ಮುಖ್ಯಮುಖ್ಯಾಭಿಮಾನಿ-
ರೂಪತ್ರಯಪರೇಣ ತದ್‌ಉತ್ಪತ್ಯನುತ್ಪತ್ತಿಪರಶಬ್ದೋ ಗೃಹ್ಯತೇ । एतेनाश्रुतेरित्यादि-
प्रागुक्तहेतुजातेन मातरिश्वानुत्पत्त्यादिपरशब्दो व्याख्यातः गौण-
मुख्यत्वेन व्याख्यात इत्यर्थः । विशेषशङ्कायां मुख्यवायोर्ज्ञाननित्यत्व-
रूपविशेषं वक्तुमयं योगः ॥ २ ॥

ಮಾತರಿಶ್ವಾಧಿಕರಣ—೨

ಓಂ ಏತೇನ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ಓಂ (೨-೩-೮)
ಅಧಿಕರಣದ ನಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ‘ಆಕಾಶಾದ್ವಾಯುಃ’ ಎಂಬ ವಾಯುವಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ
ಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೂ ‘ವಾಯುರ್ವಾ ವ ನಿಯಃ’ ಎಂಬ ವಾಯುವಿಗೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿ
ಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೂ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು.

ಭೂತವಾಯು, ಅದರ ಅಮುಖ್ಯಾಭಿಮಾನಿ ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯಾಭಿಮಾನಿ ಹೀಗೆ
ಮೂರನ್ನು ಹೇಳುವ, ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಮಾತರಿಶ್ವಪದದಿಂದ ಆ ಮೂರರ ಉತ್ಪತ್ತಿ
ಮತ್ತು ಅನುತ್ಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳು ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಏತೇನ—
‘ಅಶ್ರುತೇಃ’ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೩-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಸಮುದಾಯ
ದಿಂದ, ವಾಯುವಿಗೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿ-ಉತ್ಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳು, ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ—
ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಗೌಣವೆಂದೂ, ಮುಖ್ಯವೆಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುವುವು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಈ ಸೂತ್ರ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ

1 ವಿಶೇಷ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ, ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು
ನಿತ್ಯವಾದುದು ಎಂಬ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಲು ಈ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ.

1. ‘ಆಥ ಹ ನಿಯಶ್ವಾನಿಯಶ್ವ ತೇಜೋಬನ್ಯಾಕಾಶ ಇತಿ ತಾನ್ಯನಿಯಾಃ,
ವಾಯುರ್ವಾ ವ ನಿಯಃ ವಾಯುನಾ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ನೇನೇಯಂತೇ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ
ಆಕಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿ ವಾಯು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ
ವಾಯುವಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಶೇಷಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ.

ಅಸಮ್ಮವಾಧಿಕರಣಮ್—೩

॥ ॐ ಅಸಮ್ಮವಸ್ತು ಸತೋಽನುಪಪತ್ತೇಃ ॐ ॥ ೨-೩-೯

ಅತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ತುರೇವ । ಸತೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಸಮ್ಮವ ಏವಾನುತ್ಪತ್ತಿರೇವ । ಕುತಃ ? ಅನುಪಪತ್ತೇಃ । ಅಸತಸ್ಸಕಾಶಾತ್ ಸಜ್ಜನ್ಮನೋಽನುಪಪತ್ತೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಕ್ರಾಪ್ಯದರ್ಶನಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಉತ್ಪತ್ತಿಸಮ್ಮವ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತಾವಪಿ ತಸ್ಯ ನ ವಿಯದಿತಿ ನಜಾಽನ್ವಿತತ್ವಾತ್ ಪುನರಸಮ್ಮವ ಇತ್ಯುಕ್ತಿಃ । ತುರಿತಿ ಭಾಗೋತ್ಪತ್ತಿಂ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿಂ ಚ ನಿರಾಹ । ಸತ

ಅಸಂಭವಾಧಿಕರಣ—೩

ಓಂ ಅಸಂಭವಸ್ತು ಸತೋಽನುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ (೨-೩-೯)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧ ಎಲ್ಲನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. 'ತು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸತಃ-ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಅಸಂಭವ ಏನು-ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅನುಪಪತ್ತೇಃ-ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಸತ್ ಜನಿಸುವುದು ಅನುಪಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಸತ್ ಹುಟ್ಟುವುದು ಎಲ್ಲಾ ದೃಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ.

‘ಅಸಂಭವ’ ಪದದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರದ ಇತರ ಪದಗಳು ಸೂಚಿಸುವ ಅರ್ಥವಿಶೇಷ

1 ‘ಉತ್ಪತ್ತಿಸಂಭವ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿ ದ್ದರೂ ಆ ಪದವು ‘ನ ವಿಯತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ನಜಾಪದದೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯ ಪಡೆದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ‘ಅಸಂಭವಃ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವಾಯು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗಿರುವ ಭಾಗಶಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಗಿರುವ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿಯೊಂದಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ‘ತು’

1. ‘ಉತ್ಪತ್ತಿಸಂಭವಾತ್’ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೨-೪೨) ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಪಾದದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಸಂಭವ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿರುವಾಗ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಅಸಂಭವ ಪದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಅನಾವಶ್ಯಕವೆಂದು ಶಂಕೆ. ಮಧ್ಯೆ ಬರುವ ‘ನ ವಿಯದಶ್ಚುತೇಃ’ (೨-೩-೧) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಜಾ ಪದದಿಂದ ಅನ್ವಯಪಡೆದ ಉತ್ಪತ್ತಿಸಂಭವಶಬ್ದವು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿ ಪಡೆಯಲಾರದ್ದರಿಂದ ‘ಅಸಂಭವಃ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ಇತ್ಯುಕ್ತಿಸತಃ ಸದಜಾಯತೇತಿ ಶ್ರುತಿಸ್ವಚನೆನ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಪ್ಯಸದ್ವ್ಯಾಕಾರಣ-
ಮಸ್ತೀತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಂ ಸ್ವಾತನ್ವ್ಯರೂಪಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಂ ಚ ಸ್ವಚಯಿತುಮ್ |
ಸತ್ತ್ವಂ ಸ್ವಾತನ್ವ್ಯಮುದ್ವಿಷ್ಟಮಿತಿ ಭಾರತೋಕ್ತಃ | ಶ್ರುತ್ವಾದಿನಯೇ ಆವಿರ್ಭಾವರೂಪ-
ತ್ಪತ್ತಿಸಿದ್ಧಾವಪ್ಯತ್ರ ಪ್ರಕರಣೋಽಭಿಪ್ರೇತಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿಸ್ವರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿನಿರಾ-
ಸೋಽತೀತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ || ೩ ||

ತೇಜೋಽಧಿಕರಣಮ್—೪

॥ ॐ ತೇಜೋಽತಸ್ತಥಾ ಹ್ಯಾಹ ॐ || ೨-೩-೧೦

ಅತ್ರ ತೇಜೋಜನಕಶ್ಚತುರ್ವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ | ಅತ ಇತಿ ಸತ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ
ಬ್ರಹ್ಮೋಚ್ಯತೇ | ತೋರನುತ್ಪತ್ತಿಃ | ಉತ್ಪತ್ತಿಮದಿತಿ ಮಢ್ಢಕಪ್ಪುತ್ಯಾಽನುವರ್ತತೇ | ತಥೇತಿ

ಶಬ್ದವು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು. 'ಅಸತಃ ಸದಜಾಯತ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ
ಮೂಲಕ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಅಸತ್ತೆಂಬ ಕಾರಣವಿದೆ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯನ್ನು
ಸೂಚಿಸಲು ಮತ್ತು 'ಸತ್ತ್ವಂ ಸ್ವಾತನ್ವ್ಯಮುದ್ವಿಷ್ಟಂ' ಎಂಬ ಭಾರತೋಕ್ತಿಯನ್ನು
ನುಸರಿಸಿ ಸ್ವಾತನ್ವ್ಯರೂಪವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು 'ಸತಃ'
ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ದ್ಯುಭಾವ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅವಿರ್ಭಾವರೂಪವಾದ
ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿರುವ
ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷವಾಪ್ತಿಯಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು
ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತೇಜೋಽಧಿಕರಣ—೪

ಓಂ ತೇಜೋಽತಸ್ತಥಾ ಹ್ಯಾಹ ಓಂ (೨-೩-೧೦)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯ ಅವಿರೋಧ
ವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಸತಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿ-
ರುವ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದ 'ಅತಃ' ಪದವು ಹೇಳುವುದು. 'ತು' ಶಬ್ದವು

1. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಸಕಲಜಗತ್ತಿಗೂ ಅಸ್ವಾತನ್ವ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ
ಪರಾಧೀನ ವಿಶೇಷವಾಪ್ತಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇರುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸ್ವಾತನ್ವ್ಯವಿರು-
ವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ.

ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ಅತಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವ ನ ತು ವಾಯೋಃ | ತೇಜಸ್ತಥಾ ತೇಜೋಽಪ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ-
ಮತ್ | ನ ಕೇವಲಂ ವಿಯತ್ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಚೇत्यರ್ಥಃ | ಕುತಃ ? ಹಿ ಯಸ್ಮಾದಾಹ—
“ತತ್ತೇಜೋಽಸ್ಮಜತ” ಇತಿ ಶ್ರುತಿರित್ಯರ್ಥಃ | ಕಾರಣತ್ವೇನೇತ್ಯತ್ರ ಸತಸ್ತೇಜಃ-
ಕಾರಣತ್ವೇನೋಕ್ತಾವಪಿಹ ಪುನಃಶ್ರುತಿಃ ತದ್ವತ್ಸಾತನ್ವೇಣ ವಾಯೋರಪಿ ಹೇತುತ್ವ-
ನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಾ | ವಿಯತ್ಯವಿವಾದಾತ್ತೇಜಸೋ ದೂರಶ್ರುತೇಶಜತ್ವೋಕ್ತಯೈವ ವಾಯೋರಪಿ
ತತ್ಸಿದ್ಧೇಸ್ತೇಜೋಽತ ಇತ್ಯೇವೋಕ್ತಿಃ | ತದನನ್ಯತ್ವಮಿತ್ಯಾದೌ ಯುಕ್ತಿಪ್ರಾಪ್ತಂ

ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ‘ಉತ್ಪತ್ತಿಮತ್’ ಎಂಬ ಪದವು ಮಂಡೂಕವುಲಲಿಶಿಯಿಂದ
ಅನುವೃತ್ತಿ ಹೊಂದುವುದು. ‘ತಥಾ’ ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥವಾದುದು.

ಅತಸ್ತು—ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ—ಹೊರತು ವಾಯುವಿನಿಂದಲ್ಲ, ತೇಜಸ್ಸುತಥಾ—ತೇಜಸ್ಸು
ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದು. ‘ಅಕಾಶ ಮತ್ತು ವಾಯು ಇವಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ’ ಎಂದು
ಚ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ, ಹಿ—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅಹ—‘ತತ್ತೇಜೋಽಸ್ಮಜತ’
ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುವುದೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

**ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕಾರಣನೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಈ ಸೂತ್ರ
ಅವಶ್ಯಕ**

‘ಕಾರಣತ್ವೇನ’ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೧-೪-೧೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತೇಜಸ್ಸಿನ
ಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ವಾಯುವಿಗೆ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ವತಂತ್ರ
ಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಕುರಿತು
ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಕಾಶಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣ
ನೆನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ವಿವಾದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ¹ ದೂರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಈಶನು ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ
ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೇ ವಾಯುವಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣ
ನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ‘ತೇಜೋಽತಃ’ ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.
‘ತದನನ್ಯತ್ವಂ’ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೧-೧೫) ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ
ಶಂಕಿಸಲಾದ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರಣಾಂತರವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ, ಇಲ್ಲಾದರೂ ಶ್ರುತಿಯ
ಮೂಲಕ ಶಂಕಿಸಲಾದ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣಾಂತರವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು

1. “ಅತಸ್ತು ಅಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ ಅಕಾಶಾದ್ವಾಯುಃ ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ
ಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಈಶನು ವಾಯುವಿನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ದೂರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾಗಿ
ದ್ದಾನೆ. ಆದರೂ ಅಗ್ನಿಗೆ ಈಶನು ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣನೆಂದು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಿದ ಮೇಲೆ
ವಾಯುವಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವನೆಂದು ಭಾವ.

ಕಾರಣಾಂತರಸ್ವಾತನ್ತ್ಯಂ ನಿರಸ್ತಮ್ ಇಹ ತು ಶ್ರುತಿಗ್ರಾಸಮಿತಿ ಮೇದಃ । ಅತ್ರ ತೇಜ-
ಆದಿಪದೇನ ಜಡಂ ತದೇವತಾ ಚೋಚ್ಯತೇ ॥ ೪ ॥

ಅಬಧಿಕರಣಮ್—೪

॥ ॐ ಆಪಃ ॐ ॥ ೨-೩-೧೧

ಅತ್ರಾಂಜನಕಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ಅತಸ್ತಥಾಽಪ್ಯಾಹೇತ್ಯಸ್ತಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ-
ಮದಿತಿ ಚ । ಆಪೋಽಪ್ಯತ ಏವೋತ್ಪತ್ತಿಮತ್ಯಃ । ನ ತ್ವಗ್ರೇಃ । ಯಸ್ಮಾತ್
ಬ್ರಹ್ಮವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ತದಪೋಽಸೃಜತ ” ಇತ್ಯಾಹ ಶ್ರುತಿರೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಆಪ ಇತಿ
ಶ್ರೌತಪೃಥಿವ್ಯಾದೇರುಪಲಕ್ಷಣಮ್ । ಧರ್ಮಾತ್ ಸ್ವೇದಾದಿಡ್ಠೇರಗ್ರೇರಂಜನಮ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಿತಿ
ವಿಶೇಷಶಙ್ಕಾನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥೋಽಯಂ ವಿಭಾಗಃ ॥ ೪ ॥

ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ತೇಜಸ್' ಮೊದಲಾದ ಪದದಿಂದ ಜಡ ತೇಜಸ್ಸು ಇತ್ಯಾದಿ
ಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಅಬಧಿಕರಣ—೫

ಓಂ ಆಪಃ ಓಂ (೨-೩-೧೧)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಆಪ್'ಗೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ
ನೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು.

'ಆತಃ', 'ತಥಾ ಹ್ಯಾಹ' ಎಂಬ ಪದಗಳೂ ಮತ್ತು 'ಉತ್ಪತ್ತಿಮತ್' ಎಂಬ
ಪದವೂ ಅನುವೃತ್ತಿ ಹೊಂದುವುವು. ಆಪಃ ಅಪಿ-ಜಲವೂ, ಆತ ಏನ-ಆ
ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ, ಉತ್ಪತ್ತಿಮತ್ಯಃ - ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲ್ಲ.
'ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್', ತದಪೋಃಸೃಜತ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುವುದ
ರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. 'ಆಪಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪೃಥಿವೀ
ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೂ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ.

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲೇ ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಸೇರಿಸದಿರುವುದರ ಕಾರಣ

ಉಷ್ಣತೆಯಿಂದ ಬೆವರು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಉಂಟಾಗುವುದು ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ
ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಜಲದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಶಂಕೆಯನ್ನು ಸರಿಹರಿ
ಸಲು ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಜಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್—೬

॥ ೐ ಪೃಥಿವ್ಯಾಧಿಕಾರರೂಪಶಬ್ದಾಂತರಾದಿಭ್ಯಃ ೐ ॥

೨-೩-೧೨

ಅತ್ರ “ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ” “ಅನ್ಯಃ ಪೃಥಿವೀ” ಇತಿ ದ್ವಾರಶ್ರುತ್ಯ-
ವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ | ಅನ್ನಮಿತ್ಯನ್ವೇತಿ | ಅನ್ನಂ ಪೃಥಿವೀ ನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನ್ನಮ್ | ಯೇನ
ಶ್ರುತ್ಯೋರ್ವಿರೋಧಃ ಸ್ಯಾತ್ | ಕುತಃ ? ಅಧಿಕಾರಾತ್ “ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ”
ಇತ್ಯಾದಿಭೂತಪ್ರಕರಣಾತ್ | ಯತ್ಕೃಣ್ಣಂ ತದನ್ನಸ್ಯೇತಿ ಕಾರ್ಣ್ಯರೂಪಾತ್, ಪೃಥಿವೀ ವಾ
ಅನ್ನಮಿತಿ ಶಬ್ದಾಂತರಾತ್ | ಆದಿಪದಾದ್ವೇದೋ ನಾಪ್ರಮಾಣಮಪೌರೂಢೇತ್ಯಾದಿತ್ಯಾದಿ

ಪೃಥಿವ್ಯಾಧಿಕರಣ—೬

ಓಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಧಿಕಾರರೂಪಶಬ್ದಾಂತರಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ

(೨-೩-೧೨)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ’ (ಛಾಂ. ೬-೨) ಮತ್ತು ‘ಅದ್ಭುತಃ
ಪೃಥಿವೀ’ (ತೈ. ೨-೧) ಎಂಬ ದ್ವಾರಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ¹ ಪರಸ್ಪರ ಅವಿರೋಧವನ್ನು
ಹೇಳಲಾಗುವುದು.

‘ಅನ್ನಂ’ ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. ಅನ್ನವೆಂದರೆ
ಪೃಥಿವೀ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅನ್ನವಲ್ಲ. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅನ್ನವೇ ಅನ್ನಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ
ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಸಂಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವೀ
ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರ-ಅಧಿಕಾರಾತ್—‘ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ’ ಎಂದು
ಭೂತಪ್ರಕರಣವಾಗಿರುವುದು; ‘ಯತ್ ಕೃಷ್ಣಂ ತದನ್ನಸ್ಯ’ ಎಂದು ಕೃಷ್ಣ ರೂಪ
ವನ್ನು ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವುದು, ‘ಪೃಥಿವೀ ವಾ ಅನ್ನಂ’ ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಶ್ರುತಿ
ಮತ್ತು ‘ಅದಿ’ ಪದದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾಗುವ ‘ವೇದವು ಅಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ, ಅಪೌರುಷೇಯ
ವಾದುದರಿಂದ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

1. ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಪ್ಪಾ ದ್ವಾರಾ ಅನ್ನವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ‘ತಾ ಅನ್ನಮಸೃಜಂತ’ ಎಂಬ
ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಅಪ್ಪಾ ದ್ವಾರಾ ಪೃಥಿವೀಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ‘ಅದ್ಭುತಃ
ಪೃಥಿವೀ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ತಿಳಿಸುವುದು. ಈ ದ್ವಾರಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ತೋರುವ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ
ವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುವುದು ಎಂದು ಭಾವ.

ಯುಕ್ತೇಶ್ವೇತ್ಯर्थಃ । ನಾಧಿಕಾರಮಾತ್ರಾದನ್ಯಶ್ರುತಿವಾಧಃ ಶಕ್ಯ ಇತ್ಯತೋ ರೂಪೇತಿ
 ಲಿङ್ಗೋಕ್ತಿಃ । ನ ತಾಭ್ಯಾಮಪ್ಯತೀವ ಶ್ರುತೇರ್ವಾಧಃ । ಕಿಂತು ತದ್ರಾಚಿತ್ವಜ್ಞಾಪನಮಿತಿ
 ಭಾವೇನ ಶಬ್ದಾಂತರೋಕ್ತಿಃ । ಶಬ್ದೇತ್ಯೇವ ವಾಚ್ಯೇ ಅಂತರೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಶಾಖಾಂತರ-
 ಸ್ಥತ್ವಸೂಚನಾಯೇತಿ ಕೇಚಿತ್ । “ಆಪೋಽನ್ಯಮಸೃಜಂತ ಪೃಥಿವೀ ವಾ ಅನ್ಯಮ್”
 ಇತ್ಯೇವಂರೂಪಶಬ್ದವಿಶೇಷದ್ವಿತನಾಯೇತ್ಯನ್ಯೇ । ಶ್ರುತಯೋರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಕಿಂ ನೇತ್ಯತೋ
 ಯುಕ್ತಿಃ ॥ ೬ ॥

ತದಭಿಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣಮ್—೭

॥ ॐ ತದಭಿಧ್ಯಾನಾದೇವ ತು ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಸಃ ॐ ॥

೨-೩-೧೩

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಹೇತುಗಳನ್ನು ನೀಡಿರುವುದರ ಕಾರಣ

ಕೇವಲ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಅನ್ನಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಬಾಧಿಸಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣ
 ದಿಂದ ‘ರೂಪ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕರಣ ಮತ್ತು ಲಿಂಗ ಇವೆರಡೂ
 ಕೂಡ ಅನ್ನಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತನಾಗಿ ಬಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅನ್ನಶಬ್ದವು ಸೃಧಿವೀ
 ವಾಚಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸುವುದು ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ‘ಶಬ್ದಾಂತರ’
 ವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

‘ಶಬ್ದಾಂತರ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಅಂತರ’ ಪದದ ಅವಶ್ಯಕತೆ

‘ಶಬ್ದ’ ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದ್ದರೂ, ‘ಸೃಧಿವೀ ವಾ ಅನ್ನಂ’
 (ತೈ. ೩-೯) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಶಾಖಾಂತರದಲ್ಲಿದೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು
 ‘ಶಬ್ದಾಂತರ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು
 ‘ಅವೋಽನ್ನಮಸೃಜಂತ ಸೃಧಿವೀ ವಾ ಅನ್ನಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಿಶೇಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು
 ಶಬ್ದಾಂತರ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧದಿಂದ ಅಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನೇಕೆ ಹೇಳಬಾರದು
 ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ‘ಅದಿ’ ಪದದಿಂದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ತದಭಿಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣಮ್—೮

ಓಂ ತದಭಿಧ್ಯಾನಾದೇವ ತು ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಸಃ ಓಂ

(೨-೧-೧೩)

ಅತ್ರೈವಮಭಿಭೂತಾಧಿದೈವಜನ್ಮಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧಮುಕ್ತವಾ “ಯತ್ಪ್ರಯನ್ತಿ”, “ರೂಢೋ ಮಾವಿಶಾಂತಕ” ಇತಿ ತತ್ಸಂಹಾರಕಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ಅಭಿ-
ಧ್ಯಾನಮಿಚ್ಛಾ । ತುಸ್ತದ್ರತಸಜ್ಜಿಹಿರ್ಷಾತ್ವರೂಪವಿಶೇಷವಾಚಿ । ಏವೇತಿ ಕೈಮುತ್ಯ-
ಸೂಚಕಃ । ತಲ್ಲಿಙ್ಗೇತಿ ತच्छಬ್ದೇನ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥಂ ವಿಶ್ವಸಂಹರ್ತೃತ್ವಮುಚ್ಯತೇ । ಸ ಇತಿ
ಪ್ರಕೃತೋ ವಿಷ್ಣುಃ । ಸಂಹರ್ತೇತಿ ಯೋಗ್ಯತಯಾಽನ್ವೇತಿ । ಸ ವಿಷ್ಣುಃ ಸಂಹರ್ತಾ, ನ ರೂಢಃ ।
ಕುತಃ ? ತದಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋರಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ತಸ್ಯಾಭಿಧ್ಯಾನಾದಿತಿ
ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಾದನಾದಿಬಂಧಸಜ್ಜಿಹಿರ್ಷಾರೂಪಾದೇವ ತಲ್ಲಿಙ್ಗಾತ್ತಸ್ಯ ಸಾದಿಜಗತ್ಸಂಹರ್ತೃ-
ತ್ವಸ್ಯ ಸಾಧಕಾಲ್ಲಿಙ್ಗಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಅನಾದೇರಪಿ ಬಂಧಸ್ಯ ಲಯಕರ್ತಾ ಕಿಲ
ವಿಷ್ಣುಃ, ಕಿಮು ಸಾದೇರ್ಜಗತ ಇತ್ಯೇವಕಾರತಾತ್ಪರ್ಯಮ್ । ಸ ಇತಿ “ಸ ನೋ
ಹರಿರ್ಥಿತಮ್” ಇತಿ ಶ್ರುತಿಸೂಚಕಮ್ । ಅಯಂ ಚ ಚಂದ್ರಿಕೋಕ್ತಃ । ಟೀಕಾयां ತು

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಹೀಗೆ ಭೂತಗಳ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಜನ್ಮವನ್ನು ಕುರಿತಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ ನಂತರ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಯತ್ ಪ್ರಯಂತಿ’ (ತೈ. ಉ. ೩-೧) ಮತ್ತು ‘ರುದ್ರೋ ಮಾ ವಿಶಾಂತಕಃ’ (ಮಹಾನಾ. ೧೬-೨) ಎಂಬ ಭೂತಗಳ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಸಂಹಾರವನ್ನು ಕುರಿತಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು.

ಅಭಿಧ್ಯಾನ ಎಂದರೆ ಇಚ್ಛೆ ‘ತು’ ಶಬ್ದವು ಇಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಂಜಿಹೀರ್ಷಾತ್ವ¹ ಎಂಬ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ‘ಏವ’ ಶಬ್ದವು ಕೈಮುತ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ‘ತಲ್ಲಿಂಗ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವು ಬುದ್ಧಿಸ್ಥವಾದ ಜಗತ್ಸಂಹರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ‘ಸಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಕೃತನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯವಾದ ‘ಸಂಹರ್ತಾ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ವಿತವಾಗುವುದು. ಸಃ-ಅ ವಿಷ್ಣುವು, ಸಂಹರ್ತಾ-ಸಂಹಾರಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಹೊರತು ರುದ್ರನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ತದಭಿಧ್ಯಾನಾತ್-ತಸ್ಯ-ಅ ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಅಭಿಧ್ಯಾನಾತ್-‘ತಸ್ಯಾಭಿಧ್ಯಾನಾತ್’²

1. ಸಂಹಾರೇಚ್ಛೆಯ ಧರ್ಮ.

2. “ತಸ್ಯಾಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ ಯೋಜನಾತ್ ತತ್ತ್ವಭಾವಾತ್ ಭೂಯಶ್ಚಾಂತೇ ವಿಶ್ವಮಾಯಾ ನಿವೃತ್ತಿಃ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿ. “ಅ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಂಯೋಜಿಸುವುದರಿಂದ, ಪುನಃ ಪುನಃ ಭಗವಂತನ ಯಥಾರ್ಥಧ್ಯಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಭಗವದಿಚ್ಛಾವಿಶೇಷದಿಂದ ಪರಿಸಕ್ತ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಗಳು ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಬಂಧಕವಾದ ಅಜ್ಞಾನದ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದು” ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

ತಸ್ಯ ಬಂಧಲಯಸ್ಯ ತದಭಿಧ್ಯಾನಾತಸ್ಯೇತಿ ಶ್ರುತೌ ತದಭಿಧ್ಯಾನಹೇತುಕ್ತವ-
ಶ್ರವಣಾತ್ । ತಥಾ ಚ ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ತದಿच्छಾಧೀನत्वलिङ्गाद्वन्धलयकर्ತಾ विष्णु-
रित्यनुमीयते । अनादिबन्धसंहर्तृत्वात् स विष्णुः सादिजगत्संहर्ताऽनु-
मीयत इति पञ्चम्योर्वैय्यधिकरणमुपेत्य परम्परया हेतुत्वोक्तिर्भाष्य-

(ಶ್ವೇ. ೧-೧೦) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ 'ಅನಾದಿಬಂಧವನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವ ಇಚ್ಛೆ',
ಎಂಬ, ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್—ಸಾದಿ ಜಗತ್ಸಂಹರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಲಿಂಗದಿಂದ ಎಂದು
ಅರ್ಥ. ಅನಾದಿಯಾಗಿರುವ ಬಂಧಕ್ಕೇ ವಿಷ್ಣು ವು ಲಯಕಾರಕನಾಗಿರುವನಲ್ಲವೇ.
ಸಾದಿ ಜಗತ್ತಿನ ಲಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದುದೇನು' ಎಂದು 'ಎವ'
ಶಬ್ದದ ತಾತ್ಪರ್ಯ. 'ಸಃ' ಎಂಬ ಪದವು 'ಸ ನೋ ಹರಿಘೃತಂ¹ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ
ಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಇದು ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥ.

ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಟೀಕಾದಲ್ಲಾದರೋ, 'ಬಂಧದ ಲಯಕ್ಕೆ, ತದಭಿಧ್ಯಾನಾತ್—'ತಸ್ಯಾಭಿ-
ಧ್ಯಾನಾತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿರು-
ವುದರಿಂದ. ಹೀಗೆ, ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್—'ಅವನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ' ಎಂಬ
ಹೇತುವಿನಿಂದ ವಿಷ್ಣು ವು ಬಂಧ-ಲಯಕರ್ತೃನೆಂದು ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸು-
ವುದು. ಅನಾದಿಬಂಧದ ಸಂಹಾರಕನಾದುದರಿಂದ ಆ ವಿಷ್ಣು ವು ಸಾದಿಯಾದ ಜಗತ್ತಿಗೂ
ಸಂಹಾರಕನೆಂದು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲಿ, 'ತದಭಿಧ್ಯಾನಾತ್',
'ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚಮಿ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೆ² ವೈಯುಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನು
ಅಂಗೀಕರಿಸಿ³ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಹೇತುವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಭಾಷ್ಯದ್ದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

1. "ಯಮುಪೇತಿ ಭುವನಂ ಸಾಂಪರಾಯೇ ಸ ನೋ ಹರಿಘೃತಮಿಹಾಯುಷೇತು-
ದೇವಃ"—ಎಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿ. ಈ ಭುವನವು ಮೋಕ್ಷ-ಪ್ರಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರನ್ನು
ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದೋ ಆ ಹರಿಯು ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಯಜ್ಞಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಆಹುತರೂಪ
ವಾದ ಭೃತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

2. 'ತದಭಿಧ್ಯಾನವೆಂಬ ತಲ್ಲಿಂಗ' ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಬರುವಂತೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರೆ
'ತದಭಿಧ್ಯಾನಾತ್' 'ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚಮಿವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನು
ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ, 'ಅವನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ' ಎಂಬ ತಲ್ಲಿಂಗಕ್ಕೆ
ಹೇತುವಾಗಿ ತದಭಿಧ್ಯಾನವನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪಂಚಮಿವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ವೈಯುಧಿಕರಣ್ಯ
ಉಂಟಾಗುವುದು.

3. ಸಾದಿ ಜಗತ್ಸಂಹಾರಕನೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಅನಾದಿಬಂಧಸಂಹಾರಕತ್ವ ಹೇತು. ಅನಾದಿ
ಬಂಧಸಂಹಾರಕತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ತದಭಿಧ್ಯಾನವು ಹೇತು—ಹೀಗೆ ತದಭಿಧ್ಯಾನವು ಪರಂಪರೆ
ಯಿಂದ ಹೇತುವಾಗಿದೆ.

ಸ್ಯೈವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ । ಏಕೇ ತು ತುರೇವ, ಸ ಏವೇತ್ಯನ್ವೇತೀತ್ಯಾಹುಃ । ತತ್ವಪ್ರದೀಪಾದೌ
ವಿಶೇಷವಾಚೀತ್ಯುಕ್ತಮ್ ॥ ೭ ॥

ವಿಪರ್ಯಯಾಧಿಕರಣಮ್—೮

॥ ॐ ವಿಪರ್ಯಯೇಣ ತು ಕ್ರಮೋಽತಃ ಉಪಪದ್ಯತೇ ಚ ॐ ॥

೨-೩-೧೪

ಅನಾದಿಭೂತಸಂಹಾರಕ್ರಮಶ್ರುತವಿರೋಧಃ ಉಚ್ಯತೇ । ಅತಃ ಇತ್ಯಾವರ್ತತೇ ।
ಕ್ರಮಸ್ತಿತ್ವವಿತಿ ತುರನ್ವೇತಿ । ಕ್ರಮಸ್ತು “ಕ್ರಮಾದುತ್ಪದ್ಯತೇ ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲೀಯತೇ” ಇತಿ
ಶ್ರುತುಕ್ತಕ್ರಮಸ್ತು ಅತಃ ಪ್ರಕೃತಾತ್ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮಾದ್ವಿಪರ್ಯಯೇಣ ಭವತಿ । ಕುತಃ ?
ಅತಃ ಅಸ್ಮಾದೇವ ಶಬ್ದಾತ್ । ಯಸ್ಯಾಂ ಭಾಲ್ಯವೇಶ್ವರತೌ ಕ್ರಮಾದುತ್ಪದ್ಯತೇ ಇತ್ಯಾದಿನಾ

ನಾಗಿದೆ. ಕೆಲವರು ‘ತು’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಏವ’ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳಿ ‘ಸ ಏವ’ ಎಂದು
ಅನ್ವಯವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ‘ತು’ ಶಬ್ದವು
ವಿಶೇಷವಾಚಕವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ವಿಪರ್ಯಯಾಧಿಕರಣಮ್—೯

ಓಂ ವಿಪರ್ಯಯೇಣ ತು ಕ್ರಮೋಽತಃ
ಉಪಪದ್ಯತೇ ಚ ಓಂ (೨-೩-೧೪)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಅನ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಭೂತಗಳ ಸಂಹಾರದ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ
ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ‘ಅತಃ’ ಎಂಬ ಪದ
ಅನ್ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ‘ತು’ ಶಬ್ದವು ‘ಕ್ರಮಸ್ತು’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು
ಪಡೆಯುವುದು. ಕ್ರಮಸ್ತು—“ಕ್ರಮಾದುತ್ಪದ್ಯತೇ ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲೀಯತೇ” ಎಂಬ
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕ್ರಮವಾದರೋ, ಅತಃ-ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮಕ್ಕಿಂತ
ವಿಪರೀತವಾದ ಕ್ರಮದಲ್ಲೇ ಇರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅತಃ-ಇದೇ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ,
ಯಾವ ಭಾಲ್ಯವೇಯ 1 ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ಕ್ರಮಾದುತ್ಪದ್ಯತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ

1. “ಅತಃ ಏವ ಹೀದಂ ಪರಾತ್ ಕ್ರಮಾದುತ್ಪದ್ಯತೇ ಕ್ರಮಾದ್ವಿಲೀಯತೇ ನಾಸಾವುದೇತಿ
ನಾಸ್ತಮೇತಿ” ಎಂಬ ಭಾಲ್ಯವೇಯ ಶ್ರುತಿ.

ಕ್ರಮಾಲ್ಪಯಃ ಶ್ರುತಸ್ತಸ್ಯಾಮೇವ ಶ್ರುತೌ ಕ್ರಮಾದ್ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾಚೇತಿ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾಲ್ಪಯಶ್ರವಣಾ-
ದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾಲ್ಪಯಾಙ್ಗೀಕಾರೇ ಲೋಕವಿರೋಧ ಇತ್ಯತ ಉಕ್ತಮ್ ಉಪಪದ್ಯತೇ
ಚೇತಿ । ವಿಪರ್ಯಯ ಇತಿ ವರ್ತತೇ । ಪೂರ್ವೋತ್ಪನ್ನಾನಾಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಧಿಕ್ಯಾದಿತಿ
ಭಾವಃ । ತುಸ್ತು ಕ್ರಮಾಲ್ಪಯಂತೇ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಗತಿಸ್ಪಷ್ಟಚಕ್ರಃ । ವಿಪರೀತಕ್ರಮಸ್ಯಾಪಿ
ಕ್ರಮತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ತುರೇವ ಸ್ಥಾನೇ ಅತ ಇತ್ಯತ್ರ ಚಾನ್ವೇತೀತ್ಯೇಕೇ ॥ ೮ ॥

ಅಂತರಾಧಿಕರಣಮ್—೯

॥ ॐ ಅಂತರಾ ವಿಜ್ಞಾನಮನಸೀ ಕ್ರಮೇಣ ತಲ್ಲಿಂಗಾದಿತಿ
ಚೇನ್ನಾವಿಶೇಷಾತ್ ॐ ॥ ೨-೩-೧೪

ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ “ಕ್ರಮಾದ್”
ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾಚ್ಛೇದ”¹ ಎಂದು ವಿಪರೀತಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯವು ಕೇಳಬರುವುದರಿಂದ
ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ
ದಲ್ಲಿ ಲೋಕವಿರೋಧ ಬರುವುದು ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಿ ‘ಉಪಪದ್ಯತೇ ಚ’
ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ‘ವಿಪರ್ಯಯೇ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುನ್ವತ್ತವಾಗುವುದು.
ಮೊದಲು ಉತ್ಪನ್ನವಾದವುಗಳಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ—ಎಂದು
ಭಾವ. ‘ತು’ ಶಬ್ದವಾದರೋ ‘ಕ್ರಮಾಲ್ಪಯಂತೇ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡ
ಬೇಕಾದ ರೀತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ‘ವಿಪರೀತಕ್ರಮವೂ ಕ್ರಮವೇ ಆಗಿದೆ’
ಎಂದು ಭಾವ. ಕೆಲವರು ‘ತು’ ಶಬ್ದವು ‘ಏವ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಈ
ಶಬ್ದವು ತಾನಿರುವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲೂ, ‘ಅತಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ವಯ ಪಡೆಯುವುದೆಂದು
ಹೇಳುವರು.

ಅಂತರಾಧಿಕರಣಮ್—೯

ಓಂ ಅಂತರಾ ವಿಜ್ಞಾನಮನಸೀ ಕ್ರಮೇಣ ತಲ್ಲಿಂಗಾದಿತಿ
ಚೇನ್ನಾವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ (೨-೩-೧೪)

1. “ಕರ್ತಾ ಪ್ರಾಣಾದಿಕಸ್ಯಾಸ್ಯ ಹಂತಾ ಭೂಮಾದಿಕಸ್ಯ ಚ | ಯಃ ಕ್ರಮಾದ್
ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮಾಚ್ಛೇದನ ಸ ಹಂತಃ ಪರ ಉಚ್ಯತೇ” ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವೇಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ.

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಗುಕ್ತವ್ಯುಕ್ರಮಲಯಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನಾದಾವಪವಾದಶಙ್ಕಾನಿರಾಸೇನ
ಲಯಕ್ರಮಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ವಿಜ್ಞಾನಮನಸೀ ವಿಜ್ಞಾನಮನಸ್ತತ್ತ್ವೇ ಅಂತರಾ
ವಿನಾ ಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಕ್ರಮೇಣಾನ್ಯेषಾಂ ತತ್ತ್ವಾನಾಂ ಲಯ ಇತಿ ಶೇಷಃ । ಕುತಃ ?
ತಲ್ಲಿಜ್ಞಾತ್ । ತತ್ರೋಕ್ತೇಽರ್ಥೇ “ಮನಸಶ್ಚ ವಿಜ್ಞಾನಮ್”, “ಯಚ್ಛೇದ್ರಾಜ್ಞಾನಸಿ
ಪ್ರಾಜ್ಞಸ್ತದ್ವಚ್ಛೇಜ್ಞಾನ” ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಾತ್ ಕ್ರಮಾದುತ್ಪನ್ನಯೋಃ ಕ್ರಮಾಲ್ಪಯಾತ್ಯ-
ಲಿಜ್ಞಾದಿತಿ ಚೇನ । ಅವಿಶೇಷಾತ್ ವಿಜ್ಞಾನಮನಸೋರ್ಯಥೋತ್ಪತ್ತಿಲಯ ಇತಿ
ತದ್ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ವಿಜ್ಞಾನಮನಸೋಃ ಕ್ರಮೇಣೇತಿ ವಾಚ್ಯೇಽಂತರೇ-
ತ್ಯೇವಂಋಪೋಕ್ತಿಃ ತದ್ವದ್ವಾದನ್ಯೇಷಾಂ ವ್ಯುಕ್ರಮೇಣ ಲಯ ಇತ್ಯರ್ಥಾನುಮತಿಸ್ತುಚನಾಯ ।

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಪರೀತಕ್ರಮದ ಲಯಕ್ಕೆ ವಿಜ್ಞಾನ
ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಪವಾದವಿದೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ
ಲಯಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ 1 ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳ
ಲಾಗುವುದು.

ವಿಜ್ಞಾನಮನಸೀ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವ ಮತ್ತು ಮನಸ್ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು, ಅಂತರಾ-
ಬಿಟ್ಟು, ಕ್ರಮೇಣ—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಇತರ ತತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ಲಯವಿರುವುದು—
ಇಲ್ಲಿ ‘ಇತರ ತತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ಲಯವಿರುವುದು’ ಎಂಬ ಶೇಷವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ—
ಎಕೆಂದರೆ, ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್—ಈಗ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—“ಮನಸಶ್ಚ ವಿಜ್ಞಾನಂ”,
“ಯಚ್ಛೇದ್ರಾಜ್ಞಾನಸಿ ಪ್ರಾಜ್ಞಃ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ‘ಕ್ರಮದಿಂದ
ಉತ್ಪನ್ನವಾದವುಗಳಿಗೆ ಅದೇ ಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯ’ ಎಂಬ ಲಿಂಗವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ
ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ, ಅವಿಶೇಷಾತ್—ವಿಜ್ಞಾನ ಮನಸ್ತತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ
ಕ್ರಮದಲ್ಲೇ ಲಯವೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ಅಂತರಾ ವಿಜ್ಞಾನಮನಸೀ’ ಎಂದು ಸೂತ್ರವಿನ್ಯಾಸದ ಕಾರಣ

‘ವಿಜ್ಞಾನಮನಸೋಃ ಕ್ರಮೇಣ’ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದ್ದರೂ ‘ಅಂತರಾ’
ಎಂದು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು ವಿಜ್ಞಾನ ಮನಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ
ತತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿಪರೀತಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಲಯ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಅನುಮತಿ
ಸೂಚಿಸಲು.

1. “ಪ್ರಾಜ್ಞಾನನೋ ಮನಸಶ್ಚ ವಿಜ್ಞಾನಮ್” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮನಸ್ತತ್ತ್ವದಿಂದ
ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. “ಯಚ್ಛೇದ್ರಾಜ್ಞಾನಸಿ ಪ್ರಾಜ್ಞಃ ತದ್
ಯಚ್ಛೇದ್ರಾಜ್ಞಾನ ಆತ್ಮನಿ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಮನಸ್ತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ
ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಪರೀತ ಕ್ರಮದಿಂದ ಲಯ ಎಂದು
ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಎಂದು ಭಾವ.

उक्तलिङ्गमेव तत्र मानमित्याह—

॥ ॐ चराचरव्यपाश्रयस्तु स्यात्तद्व्यपदेशो
भाक्तस्तद्भावभावित्वात् ॐ ॥ २-३-१६

चरेति चञ्चलत्वान्मनोरूपमिन्द्रियं तद्वृत्तिरूपविज्ञानं चोच्यते ।
अचरेत्यचञ्चलत्वान्मनस्तत्त्वं विज्ञानतत्त्वं च । स्यादिति सम्भाव-
नायाम् । स चासौ व्यपदेशश्च तद्व्यपदेशः । तद्व्यपदेशस्तु मनसश्च
विज्ञानमिति मनोविज्ञानशब्दरूपो व्यपदेशस्तु चराचरव्यपाश्रयः
स्यात् । इन्द्रियतद्वृत्तितत्त्वविषयः सम्भावितः । तथापि स एकदेश-
विषयः । इन्द्रियमनस्तत्त्वरूपमनःशब्दार्थे तद्वृत्तिविज्ञानतत्त्वरूप-
विज्ञानशब्दार्थे चैकदेशेन्द्रियतद्वृत्तिरूपमनोविज्ञानविषय एव न तु

ವಿಜ್ಞಾನಮನನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಲಯವೆಂಬುದರಲ್ಲಿ 'ಯಜ್ಞೇದ್'
ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತೃಕ್ತಲಿಂಗವೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಚರಾಚರವ್ಯಪಾಶ್ರಯಸ್ತು ಸ್ಯಾತ್ತದ್ವ್ಯಪದೇಶೋ
ಭಾಕ್ತಸ್ತದ್ಭಾವಭಾವಿತ್ವಾತ್ ಓಂ (೨-೩-೧೬)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಚರ’ ಎಂಬ ಪದವು ಚಂಚಲವಾದ ಮನೋರೂಪ ಇಂದ್ರಿಯವನ್ನೂ ಮನೋ
ವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಹೇಳುವುದು. ‘ಅಚರ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅಚಂಚಲ
ವಾದ ಮನಸ್ತತ್ತ್ವ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ‘ಸ್ಯಾತ್’
ಪದವು ಸಂಭಾವನಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಸ ಚಾಸೌ ವ್ಯಪದೇಶಶ್ಚ ತದ್ವ್ಯಪದೇಶಃ ಎಂದು
‘ತದ್ವ್ಯಪದೇಶ’ ಪದದ ವಿಗ್ರಹ. ತದ್ವ್ಯಪದೇಶಸ್ತು—‘ಮನಸಶ್ಚ ವಿಜ್ಞಾನಂ’
ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಮನಸ್ಸು’ ‘ವಿಜ್ಞಾನ’ ಈ ಶಬ್ದ ರೂಪವಾದ ವ್ಯವಹಾರವು, ಚರಾಚರ
ವ್ಯಪಾಶ್ರಯಃ ಸ್ಯಾತ್—ಮನೋರೂಪ ಇಂದ್ರಿಯ, ಮನೋವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ
ವಿಜ್ಞಾನ, ಮನಸ್ತತ್ತ್ವ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕುರಿತದ್ದಾಗಿರುವ
ಸಾಧ್ಯತೆ ಇದೆ. ಆದರೂ ಆ ವ್ಯವಹಾರವು ಏಕದೇಶವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕುರಿತದ್ದಾಗಿರು
ವುದು. ಮನಃಶಬ್ದಾರ್ಥವಾದ ಮನೋರೂಪ ಇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಮನಸ್ತತ್ತ್ವ
ಇವುಗಳಲ್ಲಿ, ಹಾಗೆಯೇ ವಿಜ್ಞಾನ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಾದ ಮನೋವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು

ತತ್ವವಿಷಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ತದ್ಭಾವಭಾವಿತ್ವಾತ್ । ಚರಾಚರವ್ಯಪಾಶ್ರಯೇತಿ ಪ್ರಾತಿ-
ಪದಿಕಮಾತ್ರಂ ತದ್ಭಾವವಿಶೇಷಣತ್ವೇನಾವರ್ತತೆ । ಚರಾಚರೇತಿ ಸ್ಥಾವರಜಙ್ಗಮಾ-
ವುಚ್ಯತೆ । ತದಿತಿ ಮನಃ । ಚರಾಚರವ್ಯಪಾಶ್ರಯೇಣ ಜಙ್ಗಮಾದಿಸರ್ವವಸ್ತು-
ವಿಷಯಕತ್ವೇನ ತದ್ಭಾವೇನ ಮನೋಭಾವೇನ ಆಲೋಚನೇನೆತಿ ಯಾವತ್ । ಭಾವಿತ್ವಾತ್
ವೃತ್ತಿರೂಪಜ್ಞಾನಸ್ಯೋತ್ಪದ್ಯಮಾನತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ತುಶಬ್ದಃ ಶ್ರುತೇರ್ಗತಿಸ್ವಚಕಃ । ಮನ
ಇತ್ಯಾಧ್ಯನುಕ್ತವಾ ಚರಾಚರೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ತದ್ಭಾವವಿಶೇಷಣತ್ವಾರ್ಥಾ । ತದಿತಿ ತನ್ವಮ್ ।
ತತ್ರ ಚರಾಚರೇಷು ವಿಷಯೇ ತಸ್ಯ ಮನಸೋ ಭಾವಿತ್ವಾದ್ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥ ಇತ್ಯೇಕೇ ।
ಮನಃಶಬ್ದೇನ ಮನೋರೂಪೇಂದ್ರಿಯಂ ಮನಸ್ತತ್ತ್ವಂ ಚ ವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದೇನಾಪಿ ವೃತ್ತಿವಿಜ್ಞಾನ-
ತತ್ತ್ವಂ ಚ । ತಥಾಚ ಮನಸೋ ವಿಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯುಕ್ತಿರ್ವಸ್ತುನಿ ಮನೋಭಾವೇನ

ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಏಕದೇಶವಾದ ಮನೋರೂಪ ಇಂದ್ರಿಯ-ಮನೋವೃತ್ತಿ
ಜ್ಞಾನ-ಈ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಗಳಿಗೇ ಆ ವ್ಯವಹಾರವು ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ ಹೊರತು
ಮನಸ್ತತ್ತ್ವ, ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ತದ್ಭಾವ-
ಭಾವಿತ್ವಾತ್-‘ಚರಾಚರವ್ಯಪಾಶ್ರಯ’ ಎಂಬ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕಾಂಶವನ್ನು ಮಾತ್ರ
‘ತದ್ಭಾವ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸಲು ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು
ಬೇಕು. ‘ಚರಾಚರ’ ಎಂದರೆ ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗಮಗಳು. ‘ತತ್’ ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸು.
ಚರಾಚರವ್ಯಪಾಶ್ರಯ ಎಂದರೆ ಜಂಗಮ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ,
ತದ್ಭಾವೇನ-ಮನೋಭಾವದಿಂದ, ಆಲೋಚನೆಯಿಂದ ಎಂದು ಸಾರ-ಭಾವಿತ್ವಾತ್-
ಮನೋವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ತು’ ಶಬ್ದವು
‘ಮನಸಶ್ಚ ವಿಜ್ಞಾನಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು
ಸೂಚಿಸುವುದು ಮನಸ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳ ಬದಲಾಗಿ ಚರಾಚರವ್ಯಪಾಶ್ರಯ
ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ‘ತದ್ಭಾವ’ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಸೇರಿಸಲು.

‘ತದ್ಭಾವಭಾವಿತ್ವಾತ್’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

‘ತತ್’ ಪದವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಬೇಕು. ತತ್ರ-ಚರಾಚರ ವಿಸಯಗಳಲ್ಲಿ,
ತಸ್ಯ ಭಾವೇನ-ಮನಸ್ಸಿನ ಭಾವ ಅಂದರೆ ಆಲೋಚನೆಯಿಂದ, ಭಾವಿತ್ವಾತ್-
ವಿಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಮನಃ
ಶಬ್ದವು ಮನೋರೂಪ ಇಂದ್ರಿಯ, ಮನಸ್ತತ್ತ್ವ ಇವುಗಳನ್ನೂ, ವಿಜ್ಞಾನ ಶಬ್ದವು
ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವ ಇವುಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುವವು. ಆದ್ದರಿಂದ,
‘ಮನಸೋ ವಿಜ್ಞಾನಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಆಲೋಚನೆಯಿಂದಾಗಿ ಪದಾರ್ಥಗಳ

ವೃತ್ತೇರ್ಜಯಿಮಾನತ್ವಾತ್ ಮನೋರೂಪೇಂದ್ರಿಯತಜ್ಜನ್ಯವೃತ್ತಿವಿಷಯಾ ನ ತತ್ತ್ವವಿಷಯಾ
 ಇತಿ ನ ತಲ್ಲಿङ್ಗಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಭಾಗವಾಚಿಭಕ್ತಶಬ್ದಾತ್ ತಸ್ಯೇದಮಿತಿ
 ಸಮ್ಬಂಧಮಾತ್ರೇಽಪಿ ಕೃತೇ ಭಾಕ್ತೋ ಭಾಗವಿಷಯ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಯತಿತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್
 ॥ ೯ ॥

ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣಮ್—೧೦

॥ ॐ ನಾತ್ಮಾಽಶ್ರುತೇರ್ನಿತೃತ್ವಾಚ್ಚ ತಾಭ್ಯಃ ॐ ॥

೨-೩-೧೭

ಅತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಲಯಾಲಯಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ಪ್ರಕರಣಾಱ್ಱಯವಾನಿತಿ
 ಲಭ್ಯತೇ । ಆತ್ಮಾ ಪರಮಾತ್ಮಾ ದೇಹನಾಶಾಱ್ಱಯಲಯವಾನ್ ಭವತಿ । ಅಶ್ರುತೇಃ

ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಮನೋರೂಪ ಇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು
 ತಜ್ಜನ್ಯವಾದ ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೇ ಹೊರತು ತತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ
 ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ತತ್ತ್ವಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು ಎಂದು
 ಭಾವ.

‘ಭಾಕ್ತ’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ

ಏಕದೇಶ ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಭಕ್ತ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ‘ತಸ್ಯೇದಂ’ (ಸಾ. ಸೂ.
 ೪-೩-೧೨೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಬಂಧ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು
 ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಏಕದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಭಾಕ್ತ ಶಬ್ದವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು
 ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣ—೧೦

ಓಂ ನಾತ್ಮಾಶ್ರುತೇರ್ನಿತೃತ್ವಾಚ್ಚ ತಾಭ್ಯಃ ಓಂ
 (೨-೩-೧೭)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಯವಿದೆಯೆಂದೂ, ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ
 ಗಳಿಗೆ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು.

ಪ್ರಕರಣವಶಾತ್ ‘ಲಯವಾನ್’ ಎಂಬ ಪದವು ಲಭಿಸುವುದು. ಆತ್ಮಾ-
 ಪರಮಾತ್ಮನು, ಲಯವಾನ್ ನ ಭವತಿ-ದೇಹನಾಶರೂಪವಾದ ಲಯವುಳ್ಳವನಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಲಯಸ್ಯಾಶ್ರವಣಾತ್ । “ಸर्वं विलाप्यान्तस्तमसि निलीनः” इति श्रुतिस्त्वपिहितत्वपरिति भावः । कुत एवमन्यार्थकल्पनेत्यतः श्रुतेरिति विच्छिद्य योज्यम् । “तुच्छेनाभवपिहितं यदासीत्” इति श्रुतेरित्यर्थः । अस्यां “नासदासीत्” इति सर्वस्य लयमुक्त्वा “तम आसीत्” इति प्रकृतेः स्थितिमुक्त्वा ब्रह्मणस्तदपिहितत्वस्य पुनः प्रादुर्भावस्य चोक्तेः । तस्मात्तत्समाख्यानादिति भावः । कुत एवम् ? लय एव किं नस्यात् ? समाख्यातो निलीनश्रुतेः प्राबल्यात् । अत उक्तं नित्यत्वाच्च ताभ्य इति । ताभ्यो नित्यत्वाच्च आत्मनो निलीनश्रुति-

ಅಶ್ರುತೇಃ-ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಯವಿದೆಯೆಂದು ಯಾವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ ವಾದ್ದರಿಂದ. “ಸರ್ವಂ ವಿಲಾಪ್ಯ ಅಂತಸ್ತಮಸಿ ನಿಲೀನಃ”¹ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಚ್ಛಾದನೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಭಾವ. ಹೀಗೆ ಈ ಶ್ರುತಿಗೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನೇಕೆ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ‘ಶ್ರುತೇಃ’ ಎಂದು ಪದವನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿ ಯೋಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 2 ‘ತುಚ್ಛೇನಾಭವಪಿಹಿತಂ ಯದಾಸೀತ್’ (ಋ. ೧೦-೧೨-೩) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ‘ನಾಸದಾಸೀತ್ ನೋ ಸದಾಸೀತ್’ ಎಂದು ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಲಯ ವನ್ನು ಹೇಳಿ, ‘ತಮ ಆಸೀತ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳಿ, ಅನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಆಚ್ಛಾದನೆಯನ್ನೂ ಪುನಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ವನ್ನೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯ ಸಮಾಖ್ಯೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ತಮಸ್ಸಿ ನಲ್ಲಿ ನಿಲೀನನೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಆಚ್ಛಾದಿತನೆಂದು ಭಾವ.

ಹೀಗೇಕೆ ಹೇಳಬೇಕು ? ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಯವೇ ಏಕಾಗಬಾರದು ? ಸಮಾಖ್ಯಾ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಲೀನನೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣವೇ ಪ್ರಬಲವಷ್ಟೇ ?—ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—‘ನಿತ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ತಾಭ್ಯಃ’. ಬ್ರಹ್ಮನು ದೇಹದಿಂದಲೂ ನಿತ್ಯನೆಂದು ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲಯಹೊಂದುವನೆಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ತೋರುವ ಶ್ರುತಿಯು ಬೇರೆಯೇ

1. “ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಿಲಾಪ್ಯ ಅಂತಸ್ತಮಸಿ ನಿಲೀನಃ ತದ್ವಿಲಾಪ್ಯ ವ್ಯತಿಷ್ಠತೇ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಈ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಚಿತ್ತಕೃತಿಯಿಂದ ಆಚ್ಛಾದಿಸಿ, ತಾನೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಆಚ್ಛಾದಿತನಾಗಿ ಅನಂತರ ಆ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಉಪಸಂಹರಿಸಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ಗೊಳುವನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಾರ್ಥ.

2. ವಿಭುವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಆಚ್ಛಾದಿತನಾಗಿದ್ದನು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ರನ್ಯಾರ್ಥೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾಯ ಬಾಹುಲ್ಯೋಕ್ತಿಃ | ಅಸಂಭವ ಇತ್ಯತ್ರಾಜನ್ಮೋಕ್ತಾವಪಿ
ಲೀಲಾದೇಹಗ್ರಹಣತ್ಯಾಗಾವಪಿ ನೇತಿ ವಕ್ತುಮಯಂ ಯೋಗಃ | “ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಮ್”
ಇತಿ ದೇಹನಿತ್ಯತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯುಕ್ತಃ || ೧೦ ||

ಜ್ಞಾಧಿಕರಣಮ್—೧೧

॥ ॐ ಜ್ಞೋತ ಏವ ॐ ॥ ೨-೩-೧೮

ಏವಮಭಿಭೂತಾಧಿದೈವಬ್ರಹ್ಮಾವಿಷಯಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧಮುಕ್ತ್ವಾ ಇತಃ ಪರಮಾ-
ಪಾದಸಮಾಪ್ತಿ ಜೀವಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ | ಅತ್ರ “ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ”,
“ಆತ್ಮಾನೋ ವ್ಯುಚ್ಚರಂತಿ” ಇತಿ ಜೀವಜನ್ಮಾಜನ್ಮಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ |

ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥ. ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿತ್ಯನೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು
ಸೂಚಿಸಲು ‘ತಾಭ್ಯಃ’ ಎಂದು ಬಹುವಚನದಿಂದ ಆ ಶ್ರುತಿಗಳ ಬಾಹುಲ್ಯವನ್ನು
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷವಿಲ್ಲ

‘ಅಸಂಭವಃ’ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೨-೩-೯) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ
ಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ‘ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ’ (ಕಠ. ೫-೧೩) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ
ಬ್ರಹ್ಮನ ದೇಹವೂ ನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಲೀಲೆಯಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು
ವುದು ಮತ್ತು ತ್ಯಜಿಸುವುದು—ಇವುಗಳೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲು ಈ ಸೂತ್ರ ಬಂದಿದೆ.

ಜ್ಞಾಧಿಕರಣ—೧೧

ಓಂ ಜ್ಞೋತ ಏವ ಓಂ (೨-೩-೧೮)

ಈ ಪಾದದ ಉಳಿದ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಮತ್ತು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ

ಹೀಗೆ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮ
ವಿಷಯಕವಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೂ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ ನಂತರ ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ
ಈ ಪಾದ ಮುಗಿಯುವವರೆಗೆ ಜೀವವಿಷಯಕವಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅವಿರೋಧವನ್ನು
ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ’ (ಕಠ ೫-೧೩) ಎಂಬ
ಜೀವನಿಗೆ ಜನ್ಮವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೂ ‘ಆತ್ಮಾನೋ ವ್ಯುಚ್ಚರಂತಿ’ ಎಂಬ
ಜೀವನಿಗೆ ಜನ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೂ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು.

उत्पद्यत इति शेषः । अत एवेति तन्त्रावृत्योरन्यतरः । जानातीति
ज्ञः जीवः, इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः, अत एव प्रकृतात्मन एवोत्पद्यते ।
अत एवाविनष्टा एवोत्पद्यन्त इति श्रुतत्वेन प्रकृतश्रुतेरेवेत्यर्थः ।
“ नित्यो नित्यानाम् ” इति जीवनित्यत्वश्रुतिः स्वरूपपरेति भावः ।

अनादिनित्यस्य जीवस्य जनिरयुक्तेत्यत आह—

॥ ॐ युक्तेश्च ॐ ॥ २-३-१९

तादृशस्यापि जनेयुक्तत्वाच्चेत्यर्थः । पराधीनदेहरूपविशेषा-
वाप्तिलक्षणोत्पत्तेरुपपन्नत्वादिति भावः । देहोत्पत्तिनिमित्तविरोधस्तु

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಉತ್ಪದ್ಯತೇ’ ಎಂಬ ಶೇಷವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಅತ ಏವ’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು 1ತಂತ್ರ ಅಥವಾ ಅವ್ಯ ತ್ತಿನಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ‘ಜಾನಾತೀತಿ ಜ್ಞಃ’ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಜ್ಞ ಎಂದರೆ ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ಜೀವನು—‘ಇಗುಪಧಜ್ಞಾಪ್ರೀಕರಃ ಕಃ’ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧ ೧೩೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜ್ಞಾ ಧಾತುವಿಗೆ ‘ಕ’ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿ ಜ್ಞಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿದೆ—ಅತ ಏವ—ಪ್ರಸಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ, ಉತ್ಪದ್ಯತೇ—ಹುಟ್ಟುವನು. ಅತ ಏವ ‘ಅವಿನಷ್ಟಾ ಏವೋತ್ಪದ್ಯಂತೇ’ (ಕಾಷಾಯಣ ಶ್ರುತಿ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವೆಂದು ಅರ್ಥ. ‘ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ’ ಎಂಬ ಜೀವನಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವಸ್ವರೂಪದ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ಅನಾದಿನಿತ್ಯನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಯುಕ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ (೨-೩-೧೯)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಅಂತಹವನಿಗೂ ಜನನವು ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಪರಾಧೀನ ವಾದ ದೇಹವೆಂಬ ವಿಶೇಷದ ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಜೀವನಿಗೆ ಯುಕ್ತ

1. ಸಕ್ಕದುಚ್ಚರಿತಸ್ಯ ಅನೇಕೋಪಕಾರಕತ್ವಂ ತಂತ್ರಮ್—ಒಮ್ಮೆ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕೋಪಕಾರಕವಾಗಿರುವುದು ತಂತ್ರ. ಸಕ್ಕದುಚ್ಚರಿತಸ್ಯ ಪುನರುಚ್ಚಾರಣಂ ಅವ್ಯತ್ತಿಃ—ಒಮ್ಮೆ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪುನರುಚ್ಚರಿಸುವುದು ಅವ್ಯತ್ತಿ.

ಯಾವದಾತ್ಮೇತ್ಯತ್ರ ನಿರಸಿಷ್ಯತೇ | एवंರೂಪಜನೇರ್ಜೀವೇ ವಿಯನ್ವಯೇನ ಸಿದ್ಧಾವಪ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ
ಶ್ರುತಿಃ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿಪರಾ ಚೇದನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿರಪಿಶ ಇವ
ಜೀವವಿಯದಾದಾವಪಿ ತದಭಾವಪರೇತಿ ಪೂರ್ವಕ್ಷೇಪೇ ತಾದೃಶಜನಿಶ್ರುತಿರೀಶೇ ನಾಸ್ತಿ |
ಜೀವಾದೌ ತು “ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪುರುಷಃ ಕಾಲೋ ವೇದಾಶ್ಚೇತಿ ಚತುಷ್ಠಯಮ್ | ನಿಯಂ
ಸ್ವರೂಪತೋ ವಿಷ್ಣೋರ್ವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿಮಾತ್ರತಃ | ಉತ್ಪತ್ತಿಮತ್” ಇತ್ಯಾದಿಕಾಽಸ್ತೀತಿ
ಸಮಾಧಾನಾರ್ಥಮಿದಮಿತಿ ಬೋಧ್ಯಮ್ || ೧೧ ||

ಉಕ್ತಾನ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್— ೧೨

|| ॐ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಗತ್ಯಾಗತೀನಾಮ್ ॐ || ೨-೩-೨೦

ನಾಗಿರುವುದರಿಂದ—ಎಂದು ಭಾವ. ಜೀವನಿಗೆ ದೇಹತಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸು
ವುದರಿಂದ ಬರುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ‘ಯಾವದಾತ್ಮ’ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೨-೩-೨೦)
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು.

ವಿಯದಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಗತಾರ್ಥವಲ್ಲ

ಈ ರೀತಿಯಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಜೀವನಿಗಿರುವುದೆಂದು ವಿಯದಧಿಕರಣದಿಂದಲೇ
ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ, ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಪರಾಧೀನ
ವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿರೂಪ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ
ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಜೀವನ,
ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ
ವೆಂದು ಹೇಳುವ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಅಪ್ಪೇಕ್ಷಿಸಿದಲ್ಲಿ,
ಅಂತಹ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಈಶ್ವರನಿಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಜೀವಾದಿಗಳ
ವಿಷಯದಲ್ಲಾದರೋ—

ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪುರುಷಃ ಕಾಲೋ ವೇದಾಶ್ಚೇತಿ ಚತುಷ್ಟಯಮ್ |

ನಿತ್ಯಂ ಸ್ವರೂಪತೋ ವಿಷ್ಣೋ ವಿಶೇಷಾವಾಪ್ತಿಮಾತ್ರತಃ ||

ಉತ್ಪತ್ತಿಮತ್

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿವೆ ಎಂಬ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು
ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಉತ್ಕ್ರಾಂತ್ಯಧಿಕರಣ—೧೨

ಓಂ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಗತ್ಯಾಗತೀನಾಮ್ ಓಂ (೨-೩-೨೦)

ಅತ್ರ “ವ್ಯಾಸಾ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನಃ”, “ಅಣುರ್ದೇಶ ಆತ್ಮಾ” ಇತಿ ಜೀವ-
ಪರಿमाणಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ಇ ಇತ್ಯಸ್ತಿ । ಅಣುರೀತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ ಹೇತು-
ಬಲಾದ್ವಾ ಅನ್ವೇತಿ । ಜೀವೋಽಣುಸ್ತುಕ್ರಾಂತಿಗತ್ಯಾಗತೀನಾಂ ಹೇತುನಾಂ ಸಕಾಶಾದಿತಿ
ಶೇಷಃ । ಉಕ್ರಾಂತ್ಯಾದಿಮತ್ವಾದಿತಿ ಯಾವತ್ । “ಸೋಽಸ್ಮಾಚ್ಚರೀರಾದುತ್ಕ್ರಮ್ಯಾಂ
ಲೋಕಂ ಗಚ್ಛತ್ಯಮುಷ್ಮಾದಿಮಂ ಲೋಕಮಾಗಚ್ಛತಿ” ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ತಾಸಾಂ
ಶ್ರುತತ್ವಾತ್ । ವ್ಯಾಸಸ್ಯ ತದಯೋಗಾತ್ ಮಧ್ಯಮಪರಿमाणತ್ವೇಽಪ್ಯನಿತ್ಯತ್ವಾಪತ್ತೇ-
ಽಘತತ್ವಾದಣುರೇವ । ವ್ಯಾಸಸ್ಯಾಪೀಶಸ್ಯ ಭೂಮಜ್ಯೋತಿರ್ನಯಯೋಽಘತತ್ವಾದಿಶ್ರುತಿಃ
ಅಕ್ಷರನಯನ्याಯೇನಾಣುತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸತ್ತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ॥

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ವ್ಯಾಸಾ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನಃ’ ಮತ್ತು ‘ಅಣುರ್ದೇಶ ಆತ್ಮಾ’
ಎಂಬ ಜೀವನ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ
ಲಾಗುವುದು. ‘ಜ್ಞಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಮುಂದೆ ಬರುವ
‘ಅಣುಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. ಅಥವಾ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಹೇಳುವ ಹೇತುವಿನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಾಗಿ ‘ಅಣುಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು
ಪಡೆಯುವುದು. ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಕ್ರಮಣ, ಪರಲೋಕಗಮನ, ಪುನಃ ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ
ಆಗಮನ—ಈ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಜೀವನು ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನು. ‘ಈ ಹೇತು
ಗಳಿಂದ’ ಎಂಬ ಶೇಷವನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ಕ್ರಮಣಾದಿ
ಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಒಟ್ಟು ಅರ್ಥ.

“ಸೋಽಸ್ಮಾತ್ ಶರೀರಾತ್ ಉತ್ಕ್ರಮ್ಯ ಅನುಂ ಲೋಕಂ ಗಚ್ಛತ್ಯ-
ಮುಷ್ಮಾದಿಮಂ ಲೋಕಮಾಗಚ್ಛತಿ” (ಮುಷ್ಮಾದಿಮಂ ಶ್ರುತಿ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ
ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ಕ್ರಮಣಾದಿಗಳಿರುವುದೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ
ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ಕ್ರಮಣಾದಿಗಳು ಅಯುಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ, ಮಧ್ಯಮಪರಿಮಾಣ
ವನ್ನು ಹೊಂದಿದಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯವಾಗಬೇಕಾದೀತೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನು
ಅಣುವೇ. ಭಗವಂತನು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಅಣುವೂ
ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೂಮಾಧಿಕರಣ, ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಉತ್ಕ್ರಮಣಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ಪ್ರಸಜ್ಞಾದುಕ್ರಾನ್ತ್ಯಾದೇ: ಪರಾಯತ್ತತಾಮಾಹ—

॥ ॐ ಸ್ವಾತ್ಮನಾ ಚೋತ್ತರಯೋ: ॐ ॥ ೨-೩-೨೧

ಸಕಾಶಾದಿತ್ಯಸ್ತಿ | ಚ ಏವ | ಪರಮಾತ್ಮನೈವ ಇಸ್ಯೋಕ್ರಾನ್ತ್ಯಾದಯೋ
ನ ಸ್ವತ ಇತಿ ವಿಪರಿಣಾಮೇನಾನುವೃತ್ತಿ: | ಉತ್ತರಯೋರುತ್ತರವಾಕ್ಯಯೋ: ಸಕಾಶಾ-
ದಿತ್ಯರ್ಥ: | “ಸೋಽಸ್ಸಾಚ್ಛರೀರಾತ್” ಇತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಉಕ್ರಾನ್ತ್ಯಾದೌ ಸ್ವಾತನ್ತ್ಯ-
ಪ್ರತೀತಾವಪಿ “ಸ್ವಾತ್ಮನಾ ಪರೇಣಂ ಗರ್ಭಮನುಪ್ರವಿಶತಿ” ಇತಿ, “ಏಷ ಹ್ಯೇನಂ
ಜೀವಮಭಿಜೀವಯತಿ” ಇತಿ ಚೋತ್ತರವಾಕ್ಯದ್ವಯೇ ಪರಾಯತ್ತತ್ವೋಕ್ತೇರಿತಿ ಭಾವ: |
ಸ್ವೇನೆತಿ ವಾ ಆತ್ಮನೇತಿ ವಾ ವಾಕ್ಯೇ ಸ್ವಾತ್ಮನೇತ್ಯುಕ್ತಿ: ಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರಾತ್ |
ತೇನ ಶುಭಮಾದತ್ತ ಇತ್ಯರ್ಥಕೇನ ಸ್ವಾತ್ಮಶಬ್ದೇನ ಇಸ್ಯೋಕ್ರಾನ್ತ್ಯಾದಿನಾ
ಜೀವವನ್ನ ದು:ಖಮಿತಿ ದರ್ಶಿತಮ್ ||

ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ, ಜೀವನ ಉತ್ಕ್ರಮಣಾದಿಗಳು ಭಗವದಧೀನವೆಂದು ಹೇಳುವ
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಸ್ವಾತ್ಮನಾ ಚೋತ್ತರಯೋಃ ಓಂ (೨-೩-೨೧)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಸಕಾಶಾತ್’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ವಿತವಾಗುವುದು. ‘ಚ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ಏವ’
ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ಕ್ರಮಣಾದಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಹೊರತು
ತನ್ನಿಂದಲೇ ಅಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಜ್ಞಃ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ‘ಜ್ಞಸ್ಯ’
(ಜೀವನಿಗೆ) ಎಂದು ಬದಲಾಯಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.
ಉತ್ತರಯೋಃ—ಮುಂದಿನ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಸೋಽಸ್ಸಾತ್
ಶರೀರಾತ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಉತ್ಕ್ರಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯವಿದೆ
ಯೆಂದು ತೋರಿದರೂ, ‘ಸ್ವಾತ್ಮನಾ ಪರೇಣ ಇಮಂ ಗರ್ಭಮನುಪ್ರವಿಶತಿ’ ಎಂಬ
ಮತ್ತು ‘ಏಷ ಹ್ಯೇನಂ ಜೀವಮಭಿಜೀವಯತಿ’ ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ
ಜೀವನ ಉತ್ಕ್ರಮಣಾದಿಗಳನ್ನು ಭಗವದಧೀನವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಸ್ವಾತ್ಮನಾ’ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದ ಉದ್ದೇಶ

‘ಸ್ವೇನ’ ಎಂದಾಗಲೀ ‘ಆತ್ಮನಾ’ ಎಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದ್ದರೂ
“ಸ್ವಾತ್ಮನಾ ಪರೇಣ ಇಮಂ ಗರ್ಭಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
‘ಸ್ವಾತ್ಮನಾ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ‘ಶುಭವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು’
ಎಂಬರ್ಥದ ‘ಸ್ವಾತ್ಮ’ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಉತ್ಕ್ರಮಣಾದಿ
ಗಳಿಂದಾಗಿ ಜೀವನಂತೆ ದು:ಖವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾಘುಕ್ತಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ನಾಣುರತಚ್ಛುತೇರಿತಿ ಚೆನ್ನೇತರಾಧಿಕಾರಾತ್ ॐ ॥

೨-೩-೨೨

ಜ್ಞೋಽಣುರ್ನ | ಅತಚ್ಛುತೇ: | “ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನ” ಇತ್ಯನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತೇ: |
 ಉಕ್ತಾನ್ಯಾದಿಕಂ ತು ಮನೋಗತಮಾತ್ಮನುಪಚರ್ಯತ ಇತಿ ಚೆನ್ನ | ಶ್ರುತೇಬ್ರಹ್ಮಪರ-
 ತ್ವಾದಿತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ | ಕುತ ಏವಮಿತ್ಯತ ಇತರಾಧಿಕಾರಾತ್ | ಇತರಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತ-
 ಜೀವಮಿತ್ರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಧಿಕಾರಾತ್ | “ಆತ್ಮೇದಂ ಸೃಜತಿ” ಇತಿ ಪ್ರಕರಣಾತ್
 ಆತ್ಮಾನ ಇತಿ ಬಹುವಚನಬಾಧನೇನ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥ: ||

ಅಧಿಕಾರಮಾತ್ರೇಣ ನ ಬಹುವಚನಶ್ರುತಿಬಾಧೋ ಯುಕ್ತ ಇತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಸ್ವಶಬ್ದೋನ್ಮಾನಾಭ್ಯಾಂ ಚ ॐ ॥ ೨-೩-೨೩

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ನಾಣುರತಚ್ಛುತೇರಿತಿ ಚೇನ್ನ ಇತರಾಧಿಕಾರಾತ್ ಓಂ
 (೨-೩-೨೨)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಜೀವನು ಅಣುವಲ್ಲ. ಅತಚ್ಛುತೇ:—‘ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ
 ಜೀವನು ಅಣುವಲ್ಲ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಉತ್ಪತ್ತಿಮುಕ್ತಾದಿಗಳಾದರೋ
 ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದು. ಅವುಗಳನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳ
 ಲಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. “‘ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು
 ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದುದರಿಂದ” ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಆ ಶ್ರುತಿ
 ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ಹೇಳಲು ಆಧಾರವೇನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ — ‘ಇತರಾಧಿ-
 ಕಾರಾತ್’. ಇತರ ಅಂದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಜೀವಭಿನ್ನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ, ಅಧಿಕಾರಾತ್—
 ಪ್ರಕರಣವಾದುದರಿಂದ. ‘ಆತ್ಮೇದಂ ಸೃಜತಿ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಕರಣವಾದುದ
 ರಿಂದ ‘ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನಃ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಆತ್ಮಾನಃ’ ಎಂದು ಬಹುವಚನವಿದ್ದರೂ
 ಅದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಆ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾಗುವುದೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಕೇವಲ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಬಹುವಚನ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಬಾಧಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ
 ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಸ್ವಶಬ್ದೋನ್ಮಾನಾಭ್ಯಾಂ ಚ ಓಂ (೨-೩-೨೩)

ಸ್ವೇತಿ ಶಬ್ದ ಇತಿ ವಾ, ಸ್ವಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಶಬ್ದ ಇತಿ ವಾ ಸ್ವಶಬ್ದ
 ಆತ್ಮಶಬ್ದಃ । ಸ್ವಶಬ್ದಾದಿತ್ಯನೇನ ಸಮೇತತ್ । उन्मानमपरिमितम् ।
 भावप्रधानम् । आत्मशब्दापरिमितत्वलिङ्गाभ्यां च ईशपरत्वं श्रुतेः ।
 न केवलमधिकारादिति चार्थः । “एषो ह्यात्माध्युद्रतो मानशक्तेः”
 इति वाक्यशेषे तयोः श्रवणादिति भावः ।

अणोर्देहे व्याप्ययोगेन तत्र तत्र परिज्ञानायोग इत्यत आह—

॥ ॐ अवಿರೋಧश्चन्दनवत् ॐ ॥ २-३-२४

ಇಸ್ಯಾಣುತ್ವೇಽಪೀತ್ಯನ್ವೇತಿ । ಅವಿರೋಧೋ ದೇಹವ್ಯಾಪ್ಯವಿರೋಧಃ
 ಚಂದನವತ್ ಚಂದನಬಿಂದುವತ್ । एकदेशपतितहरिचन्दनबिन्दोः स्वांशैः

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಸ್ವ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಎಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಸ್ವ ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶಬ್ದ ಎಂದಾಗಲೀ
 ವಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಸ್ವಶಬ್ದವೆಂದರೆ ಆತ್ಮಶಬ್ದ. ‘ದ್ಯುಭ್ಯಾಧ್ಯಾಯತನಂ ಸ್ವಶಬ್ದಾತ್’
 (ಬ್ರ. ಸೂ ೧-೩-೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲೂ
 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಉನ್ಮಾನ ಎಂದರೆ ಅಪರಿಮಿತ. ಈ ಶಬ್ದವು ಭಾವಸ್ಪರ್ಧಾನವಾಗಿದ್ದು
 ಅಪರಿಮಿತತ್ವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅಪರಿಮಿತತ್ವ
 ಲಿಂಗಗಳಿಂದಲೂ ‘ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಹ್ಯಾತ್ಮಾನಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಭಗವತ್ಪರವಾಗಿದೆ;
 ಕೇವಲ ಪ್ರಕರಣದಿಂದಲ್ಲ—ಎಂದು ‘ಚ’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. “ಎಷೋ ಹ್ಯಾತ್ಮಾಧ್ಯು-
 ದ್ಗತೋ ಮಾನಶಕ್ತೇಃ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅಪರಿಮಿತತ್ವ
 ಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ.

ಅಣುವಾದ ಜೀವನಿಗೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇರುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ
 ದೇಹದ ಬೇರೆಬೇರೆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬ
 ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಅವಿರೋಧಶ್ಚಂದನವತ್ ಓಂ (೨-೩-೨೪)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಜೀವನು ಅಣುವಾಗಿದ್ದರೂ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯು
 ತ್ತವೆ. ಅವಿರೋಧಃ—ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಚಂದನವತ್—ಚಂದನದ
 ಬಿಂದುವಿನಂತೆ. ಶರೀರದ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಹರಿಚಂದನ ಬಿಂದುವಿಗೆ ತನ್ನ

ಶರೀರವ್ಯಾಪ್ತಿಃ । ತದ್ವಜ್ರಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವಾಂಶೈರ್ದೇಹವ್ಯಾಪ್ತಿರ್ಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ ।
 ಚಂದ್ರನೇತ್ಯುಕ್ತಯಾ “ಅಣುಮಾತ್ರೋಽಪ್ಯಯಂ ಜೀವಃ” ಇತಿ ಸ್ಮೃತಿಃ ಸೂಚಿತಾ ॥

ಉಕ್ತಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಅವಸ್ಥಿತವೈಶೇಷ್ಯಾದಿತಿ ಚೆನ್ನಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ ಹೃದಿ
 ಹಿ ॐ ॥ ೨-೩-೨೪

ಚಂದ್ರನಸ್ಯೇತ್ಯಸ್ತಿ । ಚಂದ್ರನವಿನ್ದಾರ್ದೇಹೇ ಕ್ವಚಿತ್ ಸಮ್ಯಗನ್ಯತ್ರಾಸಮ್ಯ-
 ಗಿತ್ಯವಸ್ಥಾನವೈಶೇಷ್ಯಾತ್ ವ್ಯಾಪ್ಯಯೋಗೇಽಪಿ ಜ್ಞಸ್ಯ ತದಭಾವಾನನ್ಯ ಯುಕ್ತಾ ದೇಹ-
 ವ್ಯಾಪ್ತಿರिति चेन्न । ಅಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ ಜ್ಞಸ್ಯಾಪ್ಯವಸ್ಥಿತವೈಶೇಷ್ಯಸ್ಯೇತ್ಯನ್ವೇತಿ ।
 ಹೃದಿ ಹೀತಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರತೀಕೋಕ್ತಿಃ । “ಹೃದಿ ಲ್ಲೇಷ ಆತ್ಮಾ” ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ।
 ಜ್ಞಸ್ಯಾಪಿ ಹೃದಿ ಸಮ್ಯಗನ್ಯತ್ರಾಸಮ್ಯಗವಸ್ಥಿತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ ನ ವೈಷಮ್ಯಮಿತಿ
 ಭಾವಃ ।

ಅಂಶಗಳಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವಂತೆ ಜೀವನಿಗೂ ತನ್ನ ಅಂಶಗಳಿಂದ ದೇಹ
 ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ. ‘ಚಂದನ’ ಶಬ್ದದಿಂದ “ಅಣುಮಾತ್ರೋಽ-
 ಪ್ಯಯಂ ಜೀವಃ” ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು.

ಈಗ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅವಸ್ಥಿತವೈಶೇಷ್ಯಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ ಹೃದಿ
 ಹಿ ಓಂ (೨-೩-೨೫)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಚಂದನಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅಧ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. ಚಂದನ
 ಬಿಂದುವಿಗೆ ದೇಹದ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಮ್ಯಕ್ ಇರುವಿಕೆ, ಇತರಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ
 ಇರುವಿಕೆ—ಹೀಗೆ ಅದರ ಇರುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿರುವುದರಿಂದ ಶರೀರವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇರಬಹು
 ದಾದರೂ ಜೀವನಿಗೆ ಹಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ
 ವೆಂದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ—ಅಭ್ಯುಪಗಮಾತ್—‘ಜೀವನಿಗೂ ಇರುವಿಕೆಯ ವಿಶೇಷದ’
 ಎಂಬ ಪದಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ‘ಹೃದಿ ಹಿ’ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯ ಪ್ರತೀಕ
 ವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ‘ಹೃದಿ ಹ್ಯೇಷ ಆತ್ಮಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.
 ಜೀವನಿಗೂ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಯಕ್ ಇರುವಿಕೆ, ಬೇರೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಸಮ್ಯಕ್ ಇರುವಿಕೆ
 ಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಚಂದನದ ವೈಷಮ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಸುರಾಣಾಮಂಶತಸ್ತಥಾತ್ವೇಽಪ್ಯನ್ಯेषಾಂ ತದಭಾವಾತ್ ಪ್ರಕಾರಾಂತರೇಣ ದೇಹ-
ವ್ಯಾಪ್ತಿಮಾಹ—

॥ ॐ ಗುಣಾದ್ವಾ ಲೋಕವತ್ ॐ ॥ ೨-೩-೨೬

ಅಗೋರಪಿ ಜ್ಞಸ್ಯ ಗುಣಾಚ್ಚಿದ್ವಿಧದೇಹವ್ಯಾಪ್ತಿಸಿರಾಲೋಕವತ್ । ಅಲೋಕಸ್ಯ
ದೀಪಾದೇಃ ಸ್ವರೂಪೇಣ ದೀಪಿಕಾದಾವಪ್ಯೇಕತ್ರಾವಸ್ಥಾನೇಽಪಿ ಪ್ರಕಾಶಗುಣೇನಾವರ-
ಕಾದಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ । ತಥಾ ಜ್ಞಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪೇಣ ಹೃದಿ ಸ್ಥಿತತ್ಯಾಪಿ ಚಿದ್ವಿಧೇನ ದೇಹ-
ವ್ಯಾಪ್ತಿಸಿರೀತಿ । ಗುಣಾದಿತ್ಯುಕ್ತಯಾ “ಚಿದ್ವಿಧಗುಣಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪತ್ವಾತ್ತದ್ವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ಚ” ಇತಿ
ಸ್ಮೃತಿಃ ಸೂಚಿತಾ । ಅಣುಜೀವಾಭಿನ್ನಸ್ಯ ಚಿದ್ವಿಧಗುಣಸ್ಯ ಕಥಂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಸಿರೀತ್ಯತ
ಅಲೋಕವದಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ ॥ ೧೨ ॥

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಂಶಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇರಬಹುದಾದರೂ ಇತರ ಜೀವರಿಗೆ ಅಂಶ
ದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಅವರಿಗೆ ದೇಹವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು
ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಗುಣಾದ್ವಾ ಲೋಕವತ್ ಓಂ (೨-೩-೨೬)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಜೀವನು ಅಣುವಾಗಿದ್ದರೂ, ಗುಣಾತ್—ಚಿದ್ವಿಧದಿಂದ ದೇಹವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದು.
ಅಲೋಕವತ್—ಅಲೋಕ ಎಂದರೆ ದೀಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ, ದೀಪವು ಸ್ವರೂಪತಃ
ಉರಿಯುವ ಹಣತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೆಡೆ ಮಾತ್ರ ಇರುವಿಕೆ ಇದ್ದರೂ ಪ್ರಕಾಶಗುಣದಿಂದ
ದೀಪಕ್ಕೆ ಅವರಣವಾಗಿರುವ ಇಡೀ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇರುವಂತೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ಹೃದಯ
ದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನಿಗೂ ಚಿದ್ವಿಧದಿಂದ ಇಡೀ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದು.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಗುಣ’ ಮತ್ತು ‘ಅಲೋಕ’ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗದ
ಪ್ರಯೋಜನ

‘ಗುಣಾತ್’ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ “ಚಿದ್ವಿಧಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪತ್ವಾತ್ ತದ್ವ್ಯಾಪ್ತಿಶ್ಚ”
ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು. ಅಣುವಾದ ಜೀವನಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದ
ಚಿದ್ವಿಧಕ್ಕೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದು ಹೇಗೆಂಬ ಅಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ
‘ಅಲೋಕವತ್’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ವ್ಯತಿರೇಕಾಧಿಕರಣम्— ೧೩

॥ ॐ ವ್ಯತಿರೇಕೋ ಗಂಧವತ್ತಥಾ ಚ ದರ್ಶಯತಿ ॐ ॥

೨-೩-೨೭

ಅತ್ರ ಜ್ಞಸ್ಯೈಕರೂಪತ್ವಾನೇಕರೂಪತ್ವಶ್ರುತವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ಜ್ಞಸ್ಯೇತ್ಯಸ್ತಿ । ಅಂಶೈರिति ಶೇಷಃ । ತಥಾಶಬ್ದೋಽಣೋರಪೀತ್ಯರ್ಥಕಃ । ತಥಾಽಣೋರಪಿ ತದಂಶೈ-
ವ್ಯತಿರೇಕೋ ಭೇದೋಽಸ್ತಿ । ಯದ್ವಾ ವ್ಯತಿರೇಕೋ ವಿಭಾಗಃ । ಬಹುರೂಪತ್ವಮಸ್ತಿ-
ತ್ಯರ್ಥಃ । ಅತ್ಯಂತಭೇದಹೀನಸ್ಯ ಭೇದೋಽಸಮ್ಮಾಭಿತ ಇತ್ಯಂತೋ ಗಂಧವದिति ।
ಯಥಾ ಪುಷ್ಪಗಂಧಸ್ಯ ಸ್ವಾಂಶೈರ್ವಿಭಾಗಸ್ತಥೇತಿ । ತಥಾ ಚ “ಸ ಪञ್ಚಧಾ ಸಪ್ತಧಾ
ದಶಧಾ” ಇತಿ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಂ ಬಹುರೂಪತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮिति ಭಾವಃ । ಕುತಃ ? ದರ್ಶಯತಿ ।
“ಅಥೈಕ ಏವ ಸನ್ ಗಂಧವದ್ವಯತಿರಿಚ್ಯತೇ ಅಥೈಕೀಭವತ್ಯಥ ಬಹ್ವೀಭವತಿ”

ವ್ಯತಿರೇಕಾಧಿಕರಣ—೧೩

ಓಂ ವ್ಯತಿರೇಕೋ ಗಂಧವತ್ತಥಾ ಚ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ
(೨-೩-೨೭)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಏಕರೂಪನು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೂ ಅನೇಕ
ರೂಪನು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೂ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ‘ಜ್ಞಸ್ಯ’
ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ‘ಅಂಶೈಃ’ ಎಂಬ ಶೇಷವನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು.
‘ತಥಾ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಣುವಾಗಿದ್ದರೂ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ತಥಾ- ಅಣುವಾಗಿದ್ದರೂ, ಜೀವನಿಗೆ
ಅವನ ಅಂಶಗಳಿಂದ, ವ್ಯತಿರೇಕಃ ಭೇದವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ, ವ್ಯತಿರೇಕವೆಂದರೆ ವಿಭಾಗ-
ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸರ್ವಥಾ ತನ್ನ ಭೇದ ತನ್ನಿಲ್ಲದಿರುವ ಜೀವನಿಗೆ
ಅಂಶಗಳಿಂದ ಭೇದ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದುದು ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ— ‘ಗಂಧವತ್’
ಎಂದು. ಹೇಗೆ ಪುಷ್ಪಗಂಧಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಅಂಶಗಳಿಂದ ವಿಭಾಗವಿದೆಯೋ ಹಾಗೆ ಜೀವನಿಗೂ
ತನ್ನ ಅಂಶಗಳಿಂದ ವಿಭಾಗವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಸ ಪಂಚಧಾ ಸಪ್ತಧಾ ದಶಧಾ’ ಎಂಬ
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಭಾವ.
ಜೀವನಿಗೆ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಆಧಾರವೇನು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ—
‘ದರ್ಶಯತಿ’ ಎಂದು. “ಅಥೈಕ ಏವ ಸನ್ ಗಂಧವದ್ವ್ಯತಿರಿಚ್ಯತೇ ಅಥೈಕೀಭವತ್ಯಥ

ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ । ಚಶಬ್ದಾತ್ “ಅಚಿಂತ್ಯಯೇಶಶತೈವ” ಇತಿ ಸ್ಮೃತಿಶ್ಚ । ಯತೋಽತ
ಇತಿ ಮಿತ್ರಾಂಶಶ್ಚೈವತ್ವೇಽಪಿ ಜ್ಞಸ್ಯ ಯೋಗಾರಾಧಿತೇಶ್ವರಪ್ರಸಾದಾಯತ್ತಯೋಗಸಂಪ-
ದಾಂಶವಿಭಾಗಸಮ್ಮಭೇನ ಬಹುರೂಪತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ । ಸ ಏಕಧಾ ನ ಸಮಧೇತೀಕ-
ರೂಪತ್ವಶ್ರುತೇಃ ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯಪರತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಶ್ರುತಿಃ ಸ್ಮೃತಿಶ್ಚ ತಥಾ
ದರ್ಶಯತೀತಿ ವಾ ತಥೇತ್ಯಸ್ಯಾನ್ವಯಃ ॥ ೧೩ ॥

ಪೃಥಗುಪದೇಶಾಧಿಕರಣಮ್—೧೪

॥ ॐ ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್ ॐ ॥ ೨-೩-೨೮

ಅತ್ರ ಜೀವೇಶಮೇದಶ್ಚ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ಜ್ಞ ಇತಿ ಸ್ವಾತ್ಮನೇತಿ
ಚ ವರ್ತತೇ । ಸ್ವಾತ್ಮನಾ ಪರಮಾತ್ಮನಾ ಪೃಥಗ್ಮಿತ್ರಃ ನ ತ್ವಮಿತ್ರಃ । ಕುತಃ ?
ಉಪದೇಶಾತ್ । “ಮಿತ್ರೋಽಚಿಂತ್ಯಃ ಪರಮೋ ಜೀವಸಂಘಾತ್” ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಬಹಿಃ ಭವತಿ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ‘ಜ್ಞ’ ಶಬ್ದ ಸೂಚಿಸುವ ‘ಅಚಿಂತ್ಯಯಾ ಈಶ-
ಶಕ್ತ್ಯೈವ’ ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿ ಇವುಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಭಿನ್ನಾಂಶಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ
ಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಆರಾಧಿತನಾದ ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಲಭಿಸಿದ ಯೋಗ
ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಅಂಶವಿಭಾಗಗಳಿರಲು ಸಾಧ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಅನೇಕ ರೂಪ
ಗಳಿರುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ‘ಸ ಏಕಧಾ ನ ಸಪ್ತಧಾ’ ಎಂದು ಜೀವನಿಗೆ ಒಂದೇ
ರೂಪವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಜೀವಸ್ವರೂಪವು ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯ
ವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಭಾವ. ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥ
ಬರುವಂತೆಯೂ ‘ತಥಾ’ ಶಬ್ದದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು.

ಪೃಥಗಧಿಕರಣ—೧೪

ಓಂ ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್ ಓಂ (೨-೩-೨೮)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೂ ಅಭೇದ
ವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೂ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗುವುದು.

‘ಜ್ಞಃ’ ಮತ್ತು ‘ಸ್ವಾತ್ಮನಾ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುಪ್ರಾಸದಿಂದ ಪಡೆಯು-
ತ್ತವೆ ಜೀವನು, ಸ್ವಾತ್ಮನಾ-ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ, ಪೃಥಗ್-ಭಿನ್ನನು ಹೊರತು ಅಭಿನ್ನ
ನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಉಪದೇಶಾತ್—“ಭಿನ್ನೋಚಿಂತ್ಯಃ ಪರಮೋ ಜೀವಸಂಘಾತ್”
(ಕೌಶಿಕ ಶ್ರುತಿ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಜೀವೇಶ್ವರರು ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮ

ವಿರುದ್ಧವರ್ಮಾಧಿಕರಣತ್ವಯುಕ್ತಯುಪೇತತ್ವೇನ ಭೇದಶ್ರುತಃ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ ನ ತತ್ತ್ವ-
ಮಸ್ಯಾदिಶ್ರುತितಃ ಅಭೇದೋ ಗ್ರಾಹ್ಯ ಇತಿ ಭಾವಃ ||

एवं तर्ह्यद्वैतश्रुतिर्निर्विषया स्यादित्यत आह—

॥ ॐ तद्गुणसारत्वात्तु तद्व्यपदेशः प्राज्ञवत् ॐ ॥

೨-೩-೨೯

ज्ञस्येत्यನ್ವೇತಿ । तदिति स्वात्मोच्यते । तद्गुणशब्दः तद्गुण-
सदृशगुणपरः । सारः स्वरूपम् । तद्व्यपदेशो ज्ञस्य पराभेदव्यपदेशः
परमात्मगुणसदृशानन्दादिगुणस्वरूपत्वादेव । न त्वभेदात् । प्राज्ञवत्
प्राज्ञस्य ब्रह्मणो यथा “ सर्वं खल्विदं ब्रह्म ” इति जगदभेदव्यपदेशो

ಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಾರಾಗಿರುವರು ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಭೇದಶ್ರುತಿಯು
ಪ್ರಬಲವಾದುದರಿಂದ ‘ತತ್ತ್ವಮಸಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯ
ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ.

ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾದೀತು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ
ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ತದ್ಗುಣಸಾರತ್ವಾತ್ ತದ್ವ್ಯಪದೇಶಃ ಪ್ರಾಜ್ಞವತ್ ಓಂ
(೨-೩-೨೯)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಜ್ಞಾಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವು
ಸ್ವಾತ್ಮ ಅಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ‘ತದ್ಗುಣ’ ಶಬ್ದವು ‘ಪರಮಾತ್ಮನ
ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಗುಣ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಉಳ್ಳದ್ದು. ‘ಸಾರ’
ಎಂದರೆ ಸ್ವರೂಪ. ತದ್ವ್ಯಪದೇಶಃ—ಜೀವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಭೇದವಿದೆಯೆಂಬ
ವ್ಯವಹಾರವು ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಅನಂದಾದಿಗುಣಗಳ
ಸ್ವರೂಪನಾದುದರಿಂದ ಹೊರತು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಭೇದದಿಂದಲ್ಲ. ಪ್ರಾಜ್ಞವತ್—
ಪ್ರಾಜ್ಞಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರ
ವನ್ನು “ ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ” (ಛಾಂ. ೩-೧೪-೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ
ಪ್ರಾಜ್ಞನು ಜಗತ್ತಿನ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಗುಣಗಳ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ
ಹೇಗೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಜಗದ್ಗುಣಸದೃಶಗುಣಸ್ವರೂಪತ್ವಾದಿದ್ವೈತೀಕಾರಃ । “ಸರ್ವಭೂತಗುಣೈರ್ಯುಕ್ತ ದೈವಂ ತ್ವಂ ಜ್ಞಾತುಮರ್ಹಸಿ” ಇತಿ, “ಗಾಮಾವಿಷ್ಯ ಚ ಭೂತಾನಿ ಧಾರಯಾಮಿ” ಇತಿ ಭೂಮ್ಯಾದಿಗತಧಾರಕತ್ವಾದಿಗುಣಸದೃಶಗುಣಾತ್ಮಕತ್ವೋಕ್ತೇರ್ಜಗದ್ಗುಣಸಾರತ್ವಂ ಪ್ರಾಜ್ಞಸ್ಯ ಬೋಧ್ಯಮ್ । ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಸದಧಿಕಾರಿಕತಯಾ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯಾನಾಮನಾನಂದಾದಿರೂಪತ್ವೇಽಪಿ ತಾನ್ ಪ್ರತಿ ತತ್ತ್ವಮಸೀತ್ಯನುಕ್ತೇಸ್ತದ್ಗುಣಸಾರತ್ವಾಬ್ಯುಕ್ತೀರ್ಯುಕ್ತೇತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ । ಸೂರ್ಯಕಾದಿವಾದಿದ್ವೈತೀಕಾರಗತತ್ವಂ ತತ್ರೈವ ವ್ಯಕ್ತಮ್ ॥ ೧೪ ॥

ಯಾವದಧಿಕರಣಮ್ — ೧೫

॥ ॐ ಯಾವದಾತ್ಮಭಾವಿತ್ವಾಚ್ಚ ನ ದೋಷಸ್ತದ್ಹರ್ದೇಶನಾತ್ ॐ ॥

೨-೩-೩೦

ಪ್ರಾಜ್ಞನು ಜಗದ್ಗುಣಸಾರನು ಎಂಬುದರ ವಿವರಣೆ ಮತ್ತು ಜೀವರು ಬ್ರಹ್ಮಗುಣಸಾರರು ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯ ಔಚಿತ್ಯ

“ಸರ್ವಭೂತಗುಣೈರ್ಯುಕ್ತಂ ದೈವಂ ತ್ವಂ ಜ್ಞಾತುಮರ್ಹಸಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಮತ್ತು “ಗಾಮಾವಿಷ್ಯ ಚ ಭೂತಾನಿ ಧಾರಯಾಮಿ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಧಾರಕತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಭಗವಂತನನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಜ್ಞನು ಜಗದ್ಗುಣಸಾರನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಜ್ಜನರೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದುದರಿಂದ, ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಲ್ಲದ ಜೀವರು ಅನಂದಸ್ವರೂಪರಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ‘ತತ್ತ್ವಮಸಿ’ ಎಂಬ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಜೀವರನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಗುಣಸಾರರೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು¹ ‘ಸೂರ್ಯಕಾದಿವತ್’ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೩-೨-೧೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರ ಗತಾರ್ಥವಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಯಾವದಧಿಕರಣ—೧೫

ಓಂ ಯಾವದಾತ್ಮಭಾವಿತ್ವಾಚ್ಚ ನ ದೋಷಸ್ತದ್ಹರ್ದೇಶನಾತ್
ಓಂ (೨-೩-೩೦)

1. ಶಾಸ್ತ್ರಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಸಜ್ಜನರು ಅನಂದಸ್ವರೂಪರಾದುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತೇ ‘ತತ್ತ್ವಮಸಿ’ ಎಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಜೀವರನ್ನೇ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತದ್ಗುಣಸಾರರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾವ.

ಅತ್ರ ಜೀವಸ್ವರೂಪಾನುತ್ಪತ್ತಿತದ್ವಿಧಾಧ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತೀರೂಪಾಧ್ಯುತ್ಪತ್ತೌ ಜೀವಾ-
ನುತ್ಪತ್ತಯೋಗಾದಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಿರೋಧೋ ನಿರಸ್ಯತೇ । ಚಃ ಸಮುಚ್ಚಯೇ । ದರ್ಶನಾಚ್ಚೇತ್ಯ-
ನ್ವೇತಿ । ಉಪಾಧೇಶ್ಚೇತಿ ವಾ । ಜ್ಞಸ್ಯೇತ್ಯಸ್ತಿ । ಆತ್ಮೇತಿ ಬ್ರಹ್ಮೋಚ್ಯತೇ । ಜ್ಞಸ್ಯ
ಜೀವಸ್ಯ ತದ್ವಿಧಾಧ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಶ್ಚ ಯಾವದಾತ್ಮಭಾವಿತ್ವಾತ್ ಯಾವತ್ಪರಮಾತ್ಮಭಾವಿತ್ವಾನ್
ದೋಷಃ । “ಸೋಽನಾದಿನಾ ಪುಣ್ಯೇನ ಪಾಪೇನಾನುಬದ್ಧಃ” ಇತ್ಯಾದಿನಾಽನಾದಿ-
ಪುಣ್ಯಾದಿಸಮ್ಬಂಧಬೋಧಕಶ್ರುತಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದೋಷೇ ನೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಕುತಃ ? ತದರ್ಶನಾತ್
ಸ್ಪರ್ಶಣಾಚ್ಚ । “ನಿತ್ಯಃ ಪರೋ ನಿತ್ಯೋ ಜೀವ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ, “ಆತ್ಮಾ
ನಿತ್ಯಃ ಸುಖದುಃಖೇ ತ್ವನಿತ್ಯೇ” ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ । “ಅವಿನಿಶ್ಚಯಃ ಏವ-
ತ್ಪದಂತ” ಇತಿ ಉಪಾಧ್ಯುತ್ಪತ್ತಿವಚನಂ ತು ಬಾಹ್ಯೋಪಾಧಿವಿಷಯಮಿತಿ ಭಾವಃ ।
“ಜೀವೋಪಾಧಿವಿಧಿವಾ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಸ್ವರೂಪಂ ಬಾಹ್ಯ ಏವ ಚ” ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇಃ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ
ಗಳಿಗೂ ಜೀವಸ್ವರೂಪೋಪಾಧಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೂ, ಜೀವ
ಸ್ವರೂಪೋಪಾಧಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇರುವುದಾದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗ
ಲಾರದ ಕಾರಣ ಬಂದೊದಗುವ ವಿರೋಧವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು. ‘ಜ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಸಮುಚ್ಚಯ ಅರ್ಥ. ‘ಜ’ ಶಬ್ದವು ‘ದರ್ಶನಾಚ್ಚ’ ಎಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯು
ವುದು ಅಥವಾ ‘ಉಪಾಧೇಶ್ಚ’ ಎಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ‘ಜ್ಞಸ್ಯ’ ಎಂಬ
ಪದವು ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಆತ್ಮ’ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮ
ನನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಜ್ಞಸ್ಯ ಜೀವನಿಗೂ, ತದ್ವಿಧಾಧ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ-ಜೀವಸ್ವರೂಪೋಪಾಧಿಗೂ,
ಯಾವದಾತ್ಮಭಾವಿತ್ವಾತ್-ಪರಮಾತ್ಮ ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ,
ನ ದೋಷಃ-“ಸೋಽನಾದಿನಾ ಪುಣ್ಯೇನ ಪಾಪೇನಾನುಬದ್ಧಃ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ,
ಜೀವನಿಗೆ ಅನಾದಿಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯ
ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ. ತದ್ವಿಧಾಧ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ-ದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಸ್ಮರಣಗಳಿಂದ-“ನಿತ್ಯಃ
ಪರೋ ನಿತ್ಯೋ ಜೀವಃ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು “ಆತ್ಮ ನಿತ್ಯಃ ಸುಖದುಃಖೇ
ತ್ವನಿತ್ಯೇ” ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಉಪಾಧ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಯ ವಿವರಣೆ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥಸ್ವರಸ್ಯ

‘ಅವಿನಿಶ್ಚಯಃ ಏವ ಉತ್ಪದಂತೇ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಜೀವೋಪಾಧಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ
ಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಬಾಹ್ಯೋಪಾಧಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು. “ಜೀವೋಪಾಧಿವಿಧಿವಾ

ಅನಾಥನಂತಾಜ್ಞಸ್ಯ ನ ದೋಷ ಇತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಯಾವದಿತ್ಯಾಶ್ರುಕ್ತಿವಿಮ್ಬೋಪಾಧಿ-
ತತ್ಸನ್ನಿಧಿನಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಮಪ್ಯಂತವಚ್ಚಂ ನ | ಯೇನ ಜ್ಞಸ್ಯ ತಥಾತ್ವಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ
ಸೂಚಯಿತುಮ್ || ೧೫ ||

ಪುಸ್ತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್—೧೬

|| ॐ ಪುಸ್ತ್ವಾದಿವತ್ ತ್ವಸ್ಯ ಸತೋಽಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೋಗಾತ್

ॐ || ೨-೩-೩೧

ಅತ್ರ ಜ್ಞಸ್ಯ ಸುಖಾದಿರೂಪತ್ವತದಭಾವಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ | ತುರೇವ |
ಅಸ್ಯೇತಿ ತದ್ಗುಣಸಾರತ್ವಪರಾಮರ್ಶಃ | ಜ್ಞಸ್ಯೇತ್ಯಸ್ತಿ | ಜ್ಞಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ ಸತಸ್ತು

ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಸ್ವರೂಪಂ ಬಾಹ್ಯ ಏವ ಚ ” ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವಸ್ವರೂಪಭೂತ
ವಾದ ಮತ್ತು ಜೀವಸ್ವರೂಪಬಾಹ್ಯವಾದ—ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಉಪಾಧಿಗಳನ್ನು
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. “ಜೀವನು ಅನಾದಿಯೂ ಅನಂತನೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ ”
ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ, ಯಾವುದರಿಂದಾಗಿ ಜೀವನಿಗೆ ನಾಶವಾಗಬಹುದೋ
ಅಂತಹ ಬಿಂಬ, ಉಪಾಧಿ, ಅವುಗಳ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ—ಈ ಮೂರಕ್ಕೂ ನಾಶವೇ ಇಲ್ಲ
ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು “ಯಾವದಾತ್ಮಭಾವಿತ್ಯಾಚ್ಚ ನ ದೋಷಃ ” ಎಂದು
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.¹

ಪುಂಸ್ತ್ವಾಧಿಕರಣ—೧೬

ಓಂ ಪುಂಸ್ತ್ವಾದಿನತ್ ತ್ವಸ್ಯ ಸತೋಽಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೋಗಾತ್

ಓಂ (೨-೩-೩೧)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಸುಖಾದಿಸ್ವರೂಪನು—ಸುಖಾದಿಸ್ವರೂಪನಲ್ಲ
ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ‘ತು’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಏವ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಅಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವು ತದ್ಗುಣಸಾರತ್ವವನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸು
ವುದು. ‘ಜ್ಞಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಜ್ಞಸ್ಯ—ಜೀವನಿಗೆ,
ಸತಸ್ತು—ಸತ ಏವ ಅಂದರೆ ಮೊದಲೇ ಇರುವ, ಅಸ್ಯ—ಜ್ಞಾನಾನಂದಸ್ವರೂಪತ್ವಕ್ಕೆ,

1. ಪರಮಾತ್ಮನಿರುವ ಎಲ್ಲ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಜೀವನ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿದೆ ಎಂಬರ್ಥದ ‘ಯಾವತ್’
ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬಿಂಬನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ, ಜೀವಸ್ವರೂಪೋಪಾಧಿ ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧ ಅನಾದಿ
ನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ಸತ ಏವ ಪ್ರಾಙ್ವಿಧಮಾನಸೈವಾಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಾನಂದಸ್ವರೂಪತ್ವಸ್ಯ ಪುಂಸ್ತ್ವಾದಿವತ್ ಬಾಲ್ಯೇ ಪುಂಸ್ತ್ವಸ್ತ್ರೀತ್ವಾದೇರಿವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೋಗಾತ್ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತ್ಯಾ ಅಭಿತಃ ಸುಷ್ಠು ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾ ನಿಮಿತ್ತೇನ ಯೋಗಾತ್ ಸ ದುಃಖಾದ್ವಿಮುಕ್ತ ಆನಂದೀಭವತೀत्याದಿ-
ವ್ಯಪದೇಶಸ್ಯೋಪಪತ್ತೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಅಪತ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಶಕ್ತಿಸ್ವರೂಪಪುಂಸ್ತ್ವಾದೇಯೈವನೇಽಭಿ-
ವ್ಯಕ್ತೇರ್ನಾಯಂ ಪ್ರಾಕ್ ಪುಮಾನ್ ಇದಾನಿಂ ಪುಮಾನಿತ್ಯುಕ್ತೀರ್ಯಥಾ ಏವಂ ಜ್ಞಸ್ವರೂಪಾ-
ನಂದಾದೇರಾವರಣನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೂಪವ್ಯಕ್ತ್ಯಾ “ದುಃಖಾದ್ವಿಮುಕ್ತ ಆನಂದೀಭವತಿ”
ಇತ್ಯಾಶ್ಚೋಪಪತ್ತೇರೆತಚ್ಚ್ಛುತಿವಿರೋಧೇನ “ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಾ ಸಹ ದೇವೈಶ್ಚ ಸರ್ವೈಃ ಸ
ಆನಂದಃ” ಇತ್ಯಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನಾಪತ್ತೇರ್ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಸ್ವರೂಪ ಏವೇತಿ ಭಾವಃ ।
ಸತ ಏವೇತ್ಯರ್ಥಕತುಸ್ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ್ವಯೋತನಾಯ । ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಃ ಸುಪ್ತಾವಾನಂದಾದೇ-
ವ್ಯಕ್ತಾವಪಿ ಮುಕ್ತಾವಿವ ನ ಸಮ್ಯಕ್ । ತೇನ ಸಾಽಪಿ ನ ವ್ಯಪದೇಶಹೇತುರिति

ಪುಂಸ್ತ್ವಾದಿವತ್—ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲೇ ಇರುವ ಪುಂಸ್ತ್ವ, ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೋಗಾತ್—ಅಭಿತಃ-ಜಿನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವಿಕೆ ಎಂಬ ನಿಮಿತ್ತದ ಸಂಬಂಧದಿಂದಾಗಿ “ಸ ದುಃಖಾದ್ವಿಮುಕ್ತಃ ಆನಂದೀ ಭವತಿ” (ಪ್ರೇಮಿ ಶ್ರುತಿ) ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯೇ ಪುಂಸ್ತ್ವ. ಇಂತಹ ಪುಂಸ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಯಾವನದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ “ಇವನು ಹಿಂದೆ ಪುರುಷನಾಗಿರಲಿಲ್ಲ, ಈಗ ಪುರುಷನಾಗಿ ದ್ದಾನೆ” ಎಂಬ ಮಾತು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಜೀವಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಅವರಣನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ “ಸ ದುಃಖಾದ್ವಿಮುಕ್ತಃ ಆನಂದೀ ಭವತಿ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ “ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಾ ಸಹ ದೇವೈಶ್ಚ ಸರ್ವೈಃ”, “ಸ ಆನಂದಃ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಲೆಂಬ ಅಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಜೀವನು ಜ್ಞಾನಾನಂದರೂಪನಾಗಿರುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವೆಂದು ಭಾವ.

ಸೂತ್ರದ ಕೆಲವು ಪದಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ‘ಸತ ಏವ’ ಎಂದು ಏವಾರ್ಥಕವಾದ ‘ತು’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಆನಂದವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದಾದರೂ ಸುಷುಪ್ತನಾದ ಜೀವನನ್ನು

1. ಇದ್ದುದೇ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು ಎಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ ಸಂಸಾರಕಾಲದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗಳು ಜೀವಸ್ವರೂಪವಲ್ಲವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸೂಚಿತವಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ನ ಶಿಕ್ಷಯಾಮಿತಿ ಸೂಚಯಿತುಮ್ | ತುಃ ಸುಧೃಢಃ ಸನ್ನಿಭಿವ್ಯಕ್ತಃ ವಿಶೇಷಣಿಭ್ಯು
ಇಮಮರ್ಥಮಾಹೇತ್ಯೇಕೇ ||

ಅಸ್ತು “ನಿತ್ಯಾನಂದೋ ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನಃ” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯಾ ಆನಂದಾದಿ-
ರೂಪತ್ವಂ ಜ್ಞಸ್ಯ | ತಥಾಪ್ಯಾವರಣಂ ನೋಪೇಯಮಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ೩೦ ನಿತ್ಯೋಪಲಬ್ಧ್ಯನುಪಲಬ್ಧಿಪ್ರಸಂಗೋಽನ್ಯತರನಿಯಮೋ
ವಾಽನ್ಯಥಾ ೩೦ ॥ ೨-೩-೩೨

ಅಸ್ಯೇತ್ಯಸ್ತಿ | ತ್ರಿವಿಧಜೀವರಾಶಿಪರೋ ಜ್ಞಶಬ್ದಶ್ಚ | ಅನ್ಯತರೇತಿ
ಪ್ರಾಗುಕ್ತದ್ವಯಂ ಗೃಹ್ಯತೇ | ಸ್ವಾಪ್ಯಯಸಂಪನ್ಯೋರನ್ಯತರೇತ್ಯತ್ರೇವ ವಾಶಬ್ದೋ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ-

ಕುರಿತು ‘ದುಃಖಾದ್’ ವಿಮುಕ್ತಃ ಆನಂದೀ ಭವತಿ’ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.
ಅದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಾಗುವ ಆನಂದದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಅಂತಹ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ
ಕಾರಣವಾಗಲಾರದು ಎಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲು
‘ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ‘ಅಭಿ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲಾಗುವ
ಆನಂದದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಾಗುವಂತೆ ಸಮ್ಯಕ್ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲ.
ಅದ್ದರಿಂದ ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲಾಗುವ ಆನಂದವ್ಯಕ್ತಿಯು ‘ಆನಂದೀ ಭವತಿ’ ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ
ಕಾರಣವಾಗದಿದ್ದರೂ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಾಗುವ ಆನಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಅಂತಹ
ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದೆಂದು ಅಭಿ ಶಬ್ದವು ಸೂಚಿಸುವುದು. ‘ತು’ ಶಬ್ದವು
‘ಜಿನ್ನಾಗಿ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ‘ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ’ಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಹೇಳುವುದೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

‘ನಿತ್ಯಾನಂದಃ ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಜೀವನು
ಆನಂದಾದಿರೂಪನಾಗಿರಲಿ ; ಆದರೂ, ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವರಣವನ್ನು ಒಪ್ಪತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ
ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ನಿತ್ಯೋಪಲಬ್ಧ್ಯನುಪಲಬ್ಧಿಪ್ರಸಂಗೋಽನ್ಯತರ-
ನಿಯಮೋ ವಾಽನ್ಯಥಾ ಓಂ (೨-೩-೩೨)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಅಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ತ್ರಿವಿಧ ಜೀವರಾಶಿ ಎಂಬ
ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ‘ಜ್ಞ’ ಶಬ್ದವೂ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ‘ಸ್ವಾಪ್ಯಯಸಂಪತ್ಯೋ-
ರನ್ಯತರ’ (೪-೪-೧೬) ಎಂಬಲ್ಲಿಯಂತೆ ‘ಅನ್ಯತರ’ ಪದದಿಂದ ಇದೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ

ವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥಃ । ಅನ್ಯಥಾ ಆವರಣಾನಜ್ಞೀಕಾರೇ ಜ್ಞಾನಾಂ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯಾನಾಂ
ತಮೋಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ಚ ಜೀವಾನಾಮಸ್ಯಾನಂದಾದಿರೂಪತ್ವಸ್ಯ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ನಿಯೋಪ-
ಲಬ್ಧ್ಯನುಪಲಬ್ಧ್ಯೋಃ ಪ್ರಸಕ್ತಃ ಸತಾಂ ನಿಯಮಾನಂದಾನುಭವಃ ಸ್ಯಾದಸತಾಂ ನಿಯ-
ಮಾನಂದಾದನುಪಲಬ್ಧಿಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಆನಂದಾದನುಪಲಬ್ಧಿಪದೇನ ತದ್ವಿರೂಢ-
ದುಃಖಾನುಭವ ಉಚ್ಯತೇ । ಅಸುರಾ ಇತ್ಯಾದಾವಿವ । ನಿಯಮಂ ದುಃಖಾನುಭವಃ ಸ್ಯಾತ್
ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಮಧ್ಯಮಜೀವಾನಾಂ ತ್ವನ್ಯತರನಿಯಮಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಸುಖದುಃಖೋಭಯಾನುಭವಃ
ಸ್ಯಾದ್ವಿಮಿಶ್ರತ್ವಾತ್ತೇಷಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಆವೃತೇರಭಾವೇಽನುಭವಾಭಾವಾಯೋಗಾದಿತಿ
ಭಾವಃ । ತದ್ಗುಣೇತಿ ಸತಾಂ ಪ್ರಕೃತತ್ವಾದ್ಭಾವತ್ವಾಚ್ಛೋಪಲಬ್ಧಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ।
ತದ್ಗುಣೇತಿ ವಾಚ್ಯೇಽನ್ಯತರೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸುಖದುಃಖಯೋರೇಕಾನುಭವಕಾಲ ಉಪಾಂತ-

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ 'ನಿತ್ಯೋಪಲಬ್ಧ್ಯನುಪಲಬ್ಧಿ'ಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. 'ವಾ'
ಶಬ್ದವು 1 ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಅನ್ಯಥಾ-ಅವರಣವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸ
ದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಜ್ಞಾನಾಂ-ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯ ಮತ್ತು ತಮೋಯೋಗ್ಯ ಜೀವರಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ,
ಅಸ್ಯ-ಅನಂದಾದಿಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವುದರ, ನಿತ್ಯೋಪಲಬ್ಧ್ಯನುಪಲಬ್ಧ್ಯೋಃ ಪ್ರಸಂಗಃ
-ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ನಿತ್ಯವೂ ಅನಂದಾನುಭವವಾಗಬೇಕಾದೀತು, ಅಸಜ್ಜನರಿಗೆ, ನಿತ್ಯವೂ
ಅನಂದಾದಿಗಳ ಅನುಪಲಬ್ಧಿಯಾಗಬೇಕಾದೀತು. 'ಅಸುರಾ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸುರ
ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆ ಅನಂದಾದ್ಯನುಪಲಬ್ಧಿ ಪದದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ
ಅನಂದವಿರುದ್ಧವಾದ ದುಃಖಾನುಭವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ನಿತ್ಯವೂ ದುಃಖಾನುಭವ
ವಾಗಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಮಧ್ಯಮಜೀವರಿಗಾದರೋ, ಅನ್ಯತರನಿಯಮಃ ಸ್ಯಾತ್-
ಅವರು ಮಿಶ್ರಜೀವರಾದ್ದರಿಂದ ಸುಖದುಃಖಗಳೆರಡರ ಅನುಭವವೂ ಆಗಲಿ ಎಂದು
ಅರ್ಥ. ಅವರಣವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಅನುಭವವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದೆಂದು
ಭಾವ.

ಸೂತ್ರದ ಕೆಲವು ಪದಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

‘ತದ್ಗುಣಸಾರತ್ವಾತ್’ (ಬ್ರ.ಸೂ. ೨-೩-೨೯) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನರೇ ಪ್ರಸ್ತುತ
ರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಉಪಲಬ್ಧಿಯು ಭಾವರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ
ನೋಡಲು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ‘ತದ್ಗುಣಯಃ’ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲು ‘ಅನ್ಯತರ’

1. ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ನಿತ್ಯವೂ ಅನಂದಾನುಭವವಾಗಲಿ ಅಥವಾ ತಮೋಯೋಗ್ಯರಿಗೆ
ನಿತ್ಯವೂ ದುಃಖಾನುಭವವಾಗಲಿ ಅಥವಾ ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯವೂ ಸುಖದುಃಖಗಳೆರಡರ
ಅನುಭವವಾಗಲಿ ಎಂದು ಒಂದೊಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಿತಗೊಳಿಸಿ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು
ಹೇಳಿದರೆ ಅದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿಲ್ಲ.

ರಾನುಭವಃ ಸಾಮ್ಯೇನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ದರ್ಶಯಿತುಮ್ । ತದ್ಭವೇತ್ಯುಕ್ತೌ ಕಾಲಭೇದೇ-
ನೇತ್ಯಪಿ ಪ್ರತೀಯೇತೇತಿ ಕೇचित್ । ನಿಯೇತಿ ಮಧ್ಯಮಪರಮ್ । ಅನ್ಯತರೇತ್ಯುಕ್ತ-
ಮಾಧಮಪರಮಿಯೇಕೇ ॥ ೧೬ ॥

ಕರ್ತೃತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್—೧೭

॥ ॐ ಕರ್ತಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್ ॐ ॥ ೨-೩-೩೩

ಅತ್ರ “ಯತ್ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ ತದಭಿಸಂಪದ್ಯತೇ”, “ನಾನ್ಯಃ ಕರ್ತಾ” ಇತಿ
ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಾಕರ್ತೃತ್ವಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ಇ ಇತ್ಯಸ್ತಿ । ಇಃ ಕರ್ತಾ ।
ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್ ವಿಧಿನಿಷೇಧರೂಪಶಾಸ್ತ್ರಸಾರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್ । ಅನ್ಯಥಾ ಶಾಸ್ತ್ರ-
ಸಾರ್ಥಕ್ಯಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಜಡೇಶಮುಕ್ತಾನಾಂ ತದವಿಷಯತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ॥

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು, ಸುಖದುಃಖಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲೇ
ಮತ್ತೊಂದರ ಅನುಭವವೂ ಇನ್ನೊಂದರಂತೆ ಆಗಲಿ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲು. ‘ತದುಭಯ’
ಎಂದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಾಲಭೇದದಿಂದ ಸುಖದುಃಖಗಳೆರಡರ ಅನುಭವವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು
ತೋರಬಹುದು ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಕೆಲವರು, ‘ನಿತ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದವು
ಮಧ್ಯಮಜೀವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ, ‘ಅನ್ಯತರ’ ಪದವು ಉತ್ತಮ ಮತ್ತು
ಅಧಮ ಜೀವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ಹೇಳುವರು.

ಕರ್ತೃತ್ವಾಧಿಕರಣ—೧೮

ಓಂ ಕರ್ತಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್ ಓಂ (೨-೩-೩೩)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ “ಯತ್ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ ತದಭಿಸಂಪದ್ಯತೇ” ಎಂಬ ಜೀವನಿಗೆ
ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೂ ‘ನಾನ್ಯಃ ಕರ್ತಾ’ ಎಂಬ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ
ವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೂ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ‘ಜ್ಞ’ ಎಂಬ
ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಜೀವನು ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ-
ವತ್ತ್ವಾತ್—ವಿಧಿನಿಷೇಧರೂಪವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಸಪ್ರಯೋಜನವಾದದ್ದರಿಂದ. ಜೀವನು
ಕರ್ತೃವಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಲಾರದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಜಡವಾಗಲೀ,
ಭಗವಂತನಾಗಲೀ, ಮುಕ್ತಜೀವರಾಗಲೀ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು
ಭಾವ.

ಜ್ಞಸ್ಯಾಕರ್ತೃತ್ವೇಽಪಿ ಕಾಲ್ಪನಿಕಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರ್ಥಕಯಮಸ್ತ್ವಿತ್ಯತ
ಆಹ—

॥ ॐ ವಿಹಾರೋಪದೇಶಾತ್ ॐ ॥ ೨-೩-೩೪

ಜ್ಞಃ ಕರ್ತೇವ ನ ಕಲ್ಪಿತಕರ್ತೃತ್ವವಾನ್ । “ಜಕ್ಷನ್ ಕ್ರೀಡನ್ ರಮಮಾಣಃ
ಸ್ತ್ರೀಭಿರ್ವಾ ಯನೈರ್ವಾ” ಇತಿ ಮುಕ್ತೌ ವಿಹಾರಕರ್ತೃತ್ವೋಪದೇಶಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಅಸ್ತ್ವೇವಂ ಮುಕ್ತೌ । ಸಂಸಾರೇ ತು ಕಾಲ್ಪನಿಕಮಸ್ತು ಕರ್ತೃತ್ವಮ್ । ತಾವತಾ
ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರ್ಥಕಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಉಪಾದಾನಾತ್ ॐ ॥ ೨-೩-೩೫

ಮೋಕ್ಷಾಶ್ರುದ್ದೇಶೇನ ಸಾಧನಾಶ್ರುಪಾದಾನಾತ್ ಉಪಾದಾನಪ್ರತಿತೀರ್ಣಃ ಕರ್ತೇವ-
ಲತ್ಯರ್ಥಃ । ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನ ಕಾಲ್ಪನಿಕಮಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಜೀವನು ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಕರ್ತೃವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು
ಸಡೆದಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಬಹುದು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ವಿಹಾರೋಪದೇಶಾತ್ ಓಂ (೨-೩-೩೪)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಜೀವನು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಸತ್ಯವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವುಳ್ಳವನಲ್ಲ.
“ಜಕ್ಷನ್ ಕ್ರೀಡನ್ ರಮಮಾಣಃ ಸ್ತ್ರೀಭಿರ್ವಾ ಯಾನೈರ್ವಾ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ
ಜೀವನು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುವನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಕರ್ತೃವಾಗಿರಬಹುದು. ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಜೀವನ
ಕರ್ತೃತ್ವವು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದದ್ದು. ಕಾಲ್ಪನಿಕಕರ್ತೃತ್ವವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಶಾಸ್ತ್ರವು
ಸಾರ್ಥಕವಾಗುವುದು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಉಪಾದಾನಾತ್ ಓಂ (೨-೩-೩೫)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಸಾಧನಗಳನ್ನು, ಉಪಾದಾನಾತ್—ಅನುಷ್ಠಾನ
ಮಾಡುವುದು ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನು ಕರ್ತೃವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದಾನೆ ಎಂದು
ಅರ್ಥ. ಕರ್ತೃತ್ವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಿಥ್ಯೆಯಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ.

एवं शास्त्रसार्थक्यान्यथानुपपत्त्या प्रत्यक्षेण च कर्तृत्वं प्रसाध्य
श्रुत्याऽप्याह—

॥ ॐ व्यपदेशाच्च क्रियायां न चेन्निर्देशविपर्ययः
ॐ ॥ २-३-३६

“आत्मानमेव लोकमुपासीत” इति उपासनादिक्रियायां
कर्तृत्वेन व्यपदेशाच्च ज्ञः कर्ता । न चेत् जीवस्योपासीतेत्यत्र कर्तृत्वोप-
देशो न चेत् परमात्मन एव कर्तृत्वापत्त्या आत्मानमिति निर्देशस्य
विपर्ययो व्यत्यासः स्यात् । आत्मेति निर्देशः स्यादित्यर्थः ।

एवमक्षयुक्तिश्रुतिभ्यो ज्ञः कर्ता चेत् कथं “नान्यः कर्ता” इति
श्रुतिः, “इतर” इति सूत्रे प्राक् कर्तृत्वनिरासश्चेत्यतस्तदाशयमाह—

ಹೀಗೆ ಜೀವನು ಕರ್ತೃವಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರ್ಥಕ್ಯವು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು
ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು
ಸಾಧಿಸಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ನ ಚೇನ್ನಿರ್ದೇಶ-
ವಿಪರ್ಯಯಃ ಓಂ (೨-೩-೩೬)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

“ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸೀತ”¹ (ಬೃ. ೩-೪-೧೫) ಎಂದು ಉಪಾ-
ಸನೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನನ್ನು ಕರ್ತೃವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ
ಜೀವನು ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ನ ಚೇತ್—‘ಉಪಾಸೀತ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜೀವನನ್ನು ಕರ್ತೃ
ವೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲವಾದಲ್ಲಿ ಸರಮಾತ್ರನೇ ಕರ್ತೃವಾಗಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ‘ಆತ್ಮಾನಂ’
ಎಂಬ ನಿರ್ದೇಶದ, ವಿಪರ್ಯಯಃ—ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ‘ಆತ್ಮಾ’ ಎಂದು
ನಿರ್ದೇಶವಿರಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಾನ, ಅಗಮಗಳಿಂದ ಜೀವನು ಕರ್ತೃವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸು-
ವುದಾದಲ್ಲಿ ‘ನಾನ್ಯಃ ಕರ್ತಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು ? ಅಲ್ಲದೆ
‘ಇತರಃ’ (ಬೃ. ಸೂ. ೨-೧-೨೨) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು

1. ಸರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನೆಂದು ಉಪಾಸಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

॥ ॐ उपलब्धिवदनियमः ॐ ॥ ೨-೩-೩೭

ಕ್ರಿಯಾಮಿತೃಸ್ತಿ । ಉಪಲಬ್ಧಾವನಿಯಮೋ ಯಥಾ ಁವಂ ಕ್ರಿಯಾಯಾ-
ಮನಿಯಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಇದಂ ಸುರೂಪಂ ಸುಗಂಧಂ ಸುಖರೂಪಂ ವಾ ಜ್ಞಾಸ್ಯಾಮಿ ವಿಪರೀತಂ
ನ ಪಶ್ಯಾಮಿ ನ ಜಿಘ್ರಾಮಿ ಇತಿ ಸ್ಫುಹಯತೋಽಪಿ ತಜ್ಞಾನಲಾಭೋ ಯಥಾ
ಁವಮಿದಂ ಕುರ್ಯಾಮಿತಿಚ್ಛತೋಽಪಿ ನ ಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ನಿಯಮ ಇತಿ ನಿಯತಕರ್ತೃತ್ವಾ-
ಭಾವಪರಂ ತದ್ವಯಮಿತಿ ಭಾವಃ ॥

ಕುತೋ ಜ್ಞಾನಾನಿಯಮಃ ? ಕ್ರಿಯಾದಾವಸ್ವತನ್ತ್ರತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವೇನಾಸ್ವಾತನ್ತ್ರ-
ಹೇತುಮಾಹ—

॥ ॐ शक्तिविपर्ययात् ॐ ॥ ೨-೩-೩೮

ನಿರಾಕರಿಸಿರುವುದು ಹೇಗೆ ಸಮಂಜಸವಾದೀತು ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು
ಆ ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳ ಆಶಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಉಪಲಬ್ಧವದನಿಯಮಃ ಓಂ (೨-೩-೨೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಕ್ರಿಯಾಯಾಂ’ ಎಂಬ ಪದವು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು.
ಜ್ಞಾನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನಿಯಮವಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಕ್ರಿಯೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ
ನಿಯಮವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ. “ಸುಂದರವೂ, ಸುಗಂಧವೂ, ಸುಖಕರವೂ ಆದ ವಸ್ತು
ವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವೆನು. ಕುರೂಪವೂ, ದುರ್ಗಂಧವೂ ಆಗಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಲಾರೆ,
ಆಘ್ರಾಣಿಸಲಾರೆ” ಎಂದು ಅಸೆಪಡುವವನಿಗೂ ಆ ವಸ್ತುವಿನ ಅನುಭವ ಹೇಗೆ ದೊರಕು
ವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ‘ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವೆನು’ ಎಂದು ಇಚ್ಛಿಸಿದವನೂ ಆ
ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುವನೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರ
ಗಳೆರಡೂ ಜೀವನಿಗೆ 1ನಿಯತಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು
ಭಾವ.

ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿರುವುದರ ಕಾರಣ ಅವನು ಅಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರು
ವುದು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಜೀವನ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುವ
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಶಕ್ತಿವಿಪರ್ಯಯಾತ್ ಓಂ (೨-೩-೩೮)

1. ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲೇ ಇರುವುದೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ.

ईशशक्त्यपेक्षया ब्रह्म विपर्ययादल्पशक्तित्वादस्वातन्त्र्यमिति
शेषः ॥

इतश्चास्वातन्त्र्यमित्याह—

॥ ॐ समाध्यभावाच्च ॐ ॥ २-३-३९

समाधिरलम्बुद्धिः । तदभावाच्चापूर्णकामत्वाच्चास्वातन्त्र्यं ज्ञायत
इत्यर्थः । ततश्चानियम इति परम्परया इमौ हेतू बोध्यौ ॥

ननु ब्रह्मास्वतन्त्रकर्तृत्वे कथं कर्तेत्युक्तिः । स्वतन्त्रः खलु
कर्तेत्यत आह—

॥ ॐ यथा च तक्षोभयथा ॐ ॥ २-३-४०

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಭಗವಂತನ ಶಕ್ತಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ, ವಿಸರ್ಯಯಾತ್-ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿ
ಇರುವುದರಿಂದ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದೆ' ಎಂಬ ಶೇಷವನ್ನು
ಸೇರಿಸಬೇಕು.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಜೀವನಿಗೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳುವ
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಸಮಾಧ್ಯಭಾವಾಚ್ಚ ಓಂ (೨-೩-೩೯)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಸಮಾಧಿ ಎಂದರೆ ಸಾಕೆನ್ನುವ ಬುದ್ಧಿ. ಅದಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಂದರೆ
ಪೂರ್ಣಕಾಮನಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಜೀವನಿಗೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯು
ವುದೆಂದು ಅರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಜೀವನು ಅಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವಾನಿಯಮು
ವಿಲ್ಲವೆಂಬುದಾಗಿ ಶಕ್ತಿವಿಸರ್ಯಯ ಮತ್ತು ಸಮಾಧ್ಯಭಾವಗಳೆರಡೂ ಕರ್ತೃತ್ವಾನಿಯಮು
ವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಹೇತುಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಜೀವನು ಅಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃವಾಗಿರುವುದಾದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು
ಹೇಗೆ ? ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುವವನೇ ಕರ್ತೃವಷ್ಟೇ ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಯಥಾ ಚ ತಕ್ಷೋಭಯಥಾ ಓಂ (೨-೩-೪೦)

ಯಥಾ ತಕ್ಷಾ ಉಭಯಥಾ ಕಾರಯಿತುನಿಯತತ್ವೇನ ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಚೋಚ್ಯತೇ
ತಥಾ ಜ್ಞೋಷಿಷನಿಯತೋಽಪಿ ಕರ್ತೃಚ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಚಸ್ತು ದಾರ್ಶಾನಿಕ-
ಸಮುಚ್ಚಾಯಕಃ ॥

किं तक्षवदस्य कर्तृत्वशक्तिः स्वाधीना । नेत्याह—

॥ ॐ परात्तु तच्छ्रुतेः ॐ ॥ २-३-४१

ತುರೇವ । ಶಕ್ತಿರिति ವಿಭಜ್ಯ ಅಸ್ತಿ । ಜ್ಞಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತಿಃ ಪರಾದೇವ
ಇಶಾಧಿನೈವ । ತच्छ್ರುತೇಃ । “ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಕಾರಣತ್ವಂ ಚ” ಇತಿಶಾಧಿನತ್ವ-
ಶ್ರುತೇರित್ಯರ್ಥಃ ॥

एवं तर्हीशस्यैव स्यात् कर्तृत्वम् । न ज्ञस्येति पुनः शास्त्रवैयर्थ्य-
मित्यत आह—

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಹೇಗೆ ಒಬ್ಬ ಬಡಗಿಯು, ಉಭಯಥಾ-ಕೆಲಸಮಾಡಿಸುವ ಯಜಮಾನನ
ನಿಯಮಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟವನೆಂದೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ತೃವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವನೋ ಹಾಗೆ
ಜೀವನೂ ಭಗವಂತನ ನಿಯಮಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟವನೆಂದೂ ಕರ್ತೃವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ
ನೆಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ದಾಷ್ಟಾಂಕಿಕನಾದ ಜೀವನ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು
ಹೇಳುವುದು.

ಬಡಗಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಸ್ವಾಧೀನವಾಗಿರುವಂತೆ ಜೀವನಿಗೂ ಕರ್ತೃತ್ವ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಸ್ವಾಧೀನವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅಲ್ಲನೆಂದು ಉತ್ತರ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಪರಾತ್ಪು ತಚ್ಛ್ರುತೇಃ ಓಂ (೨-೩-೪೧)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ತು’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಶಕ್ತಿವಿಪರ್ಯಯಾತ್’ (ಬ್ರ ಸೂ.
೨-೩-೩೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ‘ಶಕ್ತಿಃ’ ಎಂದು ಪದವನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸಿ ಅನುವೃತ್ತಿ
ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಜೀವನ ಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತಿಯು, ಪರಾದೇವ-ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅಧೀನ
ವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ತಚ್ಛ್ರುತೇಃ—‘ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಕರಣತ್ವಂ ಚ’ ಎಂದು ಭಗವದಧೀನತ್ವ
ವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

॥ ॐ ಕೃತಪ್ರಯತ್ನಾಪೇಕ್ಷಸ್ತು ವಿಹಿತಪ್ರತಿಷೇಧಾವೈಶ್ಯರ್ಥ್ಯಾ-
ದಿಭ್ಯಃ ॐ ॥ ೨-೩-೪೨

ತುರೇವ | ಪರ ಇತ್ಯನುಷಜ್ಯತೇ | ಕೃತಮಿತಿ ಕರ್ಮೋಚ್ಯತೇ | ಪ್ರಯತ್ನೇತ್ಯುಪ-
ಲಕ್ಷಣಮ್ | ಆದಿಪದಾದವೈಷಮ್ಯಾದಿ ಗೃಹ್ಯತೇ | ಜೀವಾನಾದಿಕರ್ಮಪ್ರಯತ್ನಯೋಗ್ಯತಾಪೇಕ್ಷ
ಎವ ಪರಃ ಜ್ಞಃ ಪ್ರೇರಯತೀತಿ ಶೇಷಃ | ಕಿಮಶಕ್ತಯಾ ನೇತ್ಯಾಹ | ವಿಹಿತೇತಿ |
ವಿಧಿನಿಷೇಧಶಾಸ್ತ್ರಾವೈಶ್ಯರ್ಥ್ಯಾಯ | ಸ್ವಸ್ಯ ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ವೃಣ್ಯನಿರಾಸಾಯೇತಿ ಚಾರ್ಥಃ |
ಎತದರ್ಥಮೇವ ಕರ್ಮಾಧಿಪೇಕ್ಷೇತಿ ಭಾವಃ | ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾವೈಷಮ್ಯಾದಿ ಅತ್ರ ಆದಿಪದೇನ
ಸ್ಮಾರಿತಮಿತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ || ೧೭ ||

ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿಗೇ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದೆಯೆಂದಾಯಿತು ಹೊರತು ಜೀವನಿ
ಗಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವೈಯ್ಯಾರ್ಥ್ಯದೋಷವು ಪುನಃ ಬರುವುದು ಎಂಬ ಅಪ್ಪೇಕ್ಷಕ್ಕೆ
ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಕೃತಪ್ರಯತ್ನಾಪೇಕ್ಷಸ್ತು ವಿಹಿತಪ್ರತಿಷೇಧಾ-
ವೈಯ್ಯಾರ್ಥ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ (೨-೩-೪೨)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ತು’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಪರ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗು
ವುದು. ‘ಕೃತ’ ಎಂಬ ಪದವು ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ‘ಪ್ರಯತ್ನ’
ಎಂಬ ಪದವು ಉಪಲಕ್ಷಣ. ‘ಆದಿ’ ಪದದಿಂದ ‘ಅವೈಷಮ್ಯ’ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು
ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಜೀವನ ಅನಾದಿ ಕರ್ಮ, ಪ್ರಯತ್ನ, ಯೋಗ್ಯತೆ ಇವುಗಳನ್ನು
ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಭಗವಂತನು ಜೀವನವನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವನು. ‘ಭಗವಂತನು ಜೀವನವನ್ನು
ಪ್ರೇರಿಸುವನು’ ಎಂಬ ಶೇಷವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭಗವಂತನು ಕರ್ಮಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದೇನು ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ
ಅಲ್ಲವೆಂದು ಉತ್ತರ ಕೊಡುವ ಸೂತ್ರಭಾಗ ‘ವಿಹಿತ’ ಎಂದು. ವಿಧಿ-ನಿಷೇಧ
ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ವ್ಯರ್ಥವಾಗದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ; ‘ತನಗೆ ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ವೃಣ್ಯಗಳನ್ನು
ನಿರಾಕರಿಸಲು’ ಎಂದು ‘ಚ’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ತನಗೆ ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ವೃಣ್ಯಗಳ
ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಭಗವಂತನು ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು ಎಂದು ಭಾವ.
ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವೈಷಮ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿ ‘ಆದಿ’ ಪದದಿಂದ ಜ್ಞಾಪಿತ
ವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಂಶಾಧಿಕರಣಮ್—೧೮

॥ ॐ ಅಂಶೋ ನಾನಾಠ್ಯಪದೇಶಾದನ್ಯಥಾ ಚಾಪಿ ದಾಶಾಕೇತ-
ವಾದಿತ್ವಮಧೀಯತ ಏಕೇ ॐ ॥ ೨-೩-೪೩

ಅತ್ರ ಜ್ಞಸ್ಯೇಶಾಂಶತ್ವಾನಂಶತ್ವಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ಜ್ಞ ಇತ್ಯಸ್ತಿ ।
ಪರಸ್ಯೇತನುಷ್ಠಃ । ಅನ್ಯಥಾ ಚೇತಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರತ್ರ ಚಾನ್ವೇತಿ । ಅಪಿರಾದಿತ್ವ-
ಮಪೀತ್ಯನ್ವೇತಿ । ಜ್ಞೋ ಜೀವಃ ಪರಸ್ಯಾಂಶಃ ತದ್ಗರ್ಭವಾಸಿತ್ವೇನ ತದಂತರ್ಭೂತತ್ವಾತ್ ।
ಅಂಶ ಇವಾಂಶಃ ಪಿತಾಪುತ್ರಾದಿಸಮ್ಬಂಧೈಃ ಕೇವಲಂ ತದ್ವಿಜೀವಕತ್ವೇನ ತಕ್ಷೇಷಭೂತ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಯದ್ವಾ ತತೋ ನ್ಯೂನತ್ವೇ ಸತಿ ಕಿಂಚಿತ್ತತ್ಸದೃಶರೂಪಾಂಶ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಅಂಶಾಧಿಕರಣ—೧೮

ಓಂ ಅಂಶೋ ನಾನಾವ್ಯಪದೇಶಾದನ್ಯಥಾ ಚಾಪಿ
ದಾಶಕೇತವಾದಿತ್ವಮಧೀಯತ ಏಕೇ ಓಂ
(೨-೩-೪೩)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಈಶನ ಅಂಶನೆಂದೂ, ಅಂಶನಲ್ಲವೆಂದೂ
ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿರುವುದು. 'ಜ್ಞಃ' ಎಂಬ ಪದವು
ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಾಗುವುದು. 'ಪರಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಅನುಷ್ಠಾನವಾಗುವುದು.
'ಅನ್ಯಥಾ ಚ' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಓಂದೆ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ—ಎರಡೂ ಕಡೆ ಅನ್ವಯ
ವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತವೆ. 'ಅಪಿ' ಶಬ್ದವು 'ದಾಶಕೇತವಾದಿತ್ವಮಪಿ' ಎಂದು ಅನ್ವಯ
ವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಜ್ಞಃ-ಜೀವನು, ಪರಸ್ಯ-ಭಗವಂತನ, ಅಂಶಃ-ಅಂಶನು.
ಪರಮಾತ್ಮನ ಗರ್ಭವಾಸಿಯಾಗಿದ್ದು ಅವನ ಅಂತರ್ಭಾವವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದರಿಂದ.
ಅಂಶ ಎಂದರೆ ಅಂಶದಂತೆ. ಪಿತಾ-ಪುತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸಂಬಂಧಗಳಿಂದ ಆ ಭಗವಂತನಿಗೆ
ಅಧೀನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಶೇಷಭೂತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಅಥವಾ
ಭಗವಂತನ ಅಂಶನೆಂದರೆ ಭಗವದಪೇಕ್ಷೆಯಾ ನ್ಯೂನನಾಗಿ, ಭಗವಂತನಿಂದ ಕಿಂಚಿತ್
ಸದೃಶನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

1. " ಅನ್ಯಥಾ ಚ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್, ಅನ್ಯಥಾ ಚ ದಾಶಕೇತವಾದಿತ್ವಮಧೀಯತ ಏಕೇ "
ಓಂಗೆ ಎರಡೂ ಕಡೆ.

ಕುತಃ ನಾನಾವ್ಯಪದೇಶಾದನ್ಯಥಾ ಚ ವ್ಯಪದೇಶಾದित್ಯನ್ವಯಃ । “ನಾನಾ ಹ್ಯೇನಂ ವ್ಯಪದಿಶಂತಿ ಪಿತೇತಿ ಪುತ್ರೇತಿ ಆತೇತಿ ಚ” ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಪಿತಾಪುತ್ರತ್ವಾದಿನಾನಾಪ್ರಕಾರೇಣ ಸಮ್ಬಂಧವ್ಯಪದೇಶಾತ್ । ನಾಸಾವಸ್ಯ ಕುತಶ್ಚನೇತಿ ನೈವಾಂಶೋ ನ ಸಮ್ಬಂಧ ಇತಿ ಚಾನ್ಯಥಾ ಚ ಸಮ್ಬಂಧಾಭಾವೇನ ಚ ವ್ಯಪದೇಶಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ತದ್ಬುಭಯಬಲಾಙ್ಗಿವಃ ಕೇವಲಂ ಪರೇಣೋಪಕಾರ್ಯ ಏವ ನ ಕದಾಚಿತ್ತಸ್ಯೋಪಕರ್ತೇತಿ ತದ್ಬುಪಜೀವಕರೂಪಾಂಶ ಇತಿ ಜ್ಞಾಯತೇ । ಉಪಕಾರ್ಯತ್ವೇನ ಸಮ್ಬಂಧವ್ಯಪದೇಶಸ್ಯೋಪಕರ್ತೃತ್ವಾಭಾವೇನ ಸಮ್ಬಂಧಾಭಾವಸ್ಯ ಛೋಪಪತ್ತೇರिति ಭಾವಃ । ಅಯಂ ಚ ಹೇತುರಾಥೇಽರ್ಥಃ । ಅನ್ತರ್ಯೇ ತ್ವನ್ಯಥಾ ಚ ದಾಶಕಿತವಾದಿತ್ವಮಧೀಯತ ಇತಿ ಏಕೇ

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅಂಶತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಸೂತ್ರಾಂಶದ ವಿವರಣೆ

ಹೀಗೆ ಜೀವನು ಭಗವಂತನ ಅಂಶವಾಗಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಆಧಾರವೇನೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ—ನಾನಾವ್ಯಸದೇಶಾತ್, ಅನ್ಯಥಾ ಚ ವ್ಯಸದೇಶಾತ್ ಎಂದು ಅನ್ವಯಿಸಬೇಕು. “ನಾನಾ ಹ್ಯೇನಂ ವ್ಯಸದಿಶಂತಿ ಪಿತೇತಿ ಪುತ್ರೇತಿ ಭ್ರಾತೇತಿ ಚ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಜೀವನು ಭಗವಂತನ 2 ಪಿತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಪುತ್ರನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ನಾನಾರೀತಿಯಾಗಿ ಭಗವಂತನ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಮತ್ತು 3 ‘ನಾಸಾವಸ್ಯ ಕುತಶ್ಚನ’ ಎಂದೂ, ‘ನೈವಾಂಶೋ ನ ಸಂಬಂಧಃ’ ಎಂದೂ ಅನ್ಯಥಾ ಚ—ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಎರಡೂ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಜೀವನು ಭಗವಂತನಿಂದ ಉಪಕೃತನಷ್ಟೇ ಹೊರತು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಎಂದೂ ಉಪಕಾರಕನಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಭಗವಂತನ ಅಂಶ ಎಂದರೆ ಅವನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವವನು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು. ಭಗವಂತನಿಂದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಭಗವಂತನ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವೂ, ಭಗವಂತನಿಗೆ ಉಪಕಾರಕನಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲವೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಯುಕ್ತವೆಂದು ಭಾವ. ಅಂಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ನಾನಾವ್ಯಸದೇಶ ಮತ್ತು ಅನ್ಯಥಾ ವ್ಯಸದೇಶಗಳು ಹೇತುವಾಗುವವು.

2. ಭಗವಂತನನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ತಿಳಿದ ಜೀವನು ಭಗವಂತನ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಭಗವಂತನ ಪಿತೃವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಭಾವ.

3. ಪರಮಾತ್ಮನು ಜೀವನಿಂದ ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಉಪಕೃತನಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಶಾಖಿನಃ । ಇಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ “ಬ್ರಹ್ಮ ದಾಶಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಿತವಾ ಬ್ರಹ್ಮೈವೇಮೇ ದಾಶಾಃ”
 ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದಮಧೀಯತೇ । ಅನ್ಯಥಾ ಚ ಅನ್ಯಃ ಪರೋಽನ್ಯೋ ಜೀವ ಇತಿ
 ಭೇದಂ ಚಾಧೀಯತಾಂ ಏಕೇ ಯತೋಽತ ಇತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ । ಇಶಜೀವಯೋರ್ಭೇದಾಭೇದೋ-
 ತ್ಯನ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಯಾ ಭೇದಮುಪೇತ್ಯಾಭೇದಸ್ಥಾನೇ ತನ್ಮನ್ಯುನತ್ವೇ ಸತಿ ಕಿञ್ಚಿತ್
 ತತ್ಸದೃಶರೂಪಾಂಶತ್ವಂ ನಿವೇಶ್ಯತೇ । ಅಭೇದಸ್ಯ ವಾಧಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಟೀಕಾಯಾ-
 ಮನ್ಯಥೇತಿ ಪದಮುಕ್ತರೇಣ ಯೋಜಿತಮ್ । ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪೇ ತು ಪೂರ್ವಣ । ಪಕ್ಷದ್ವಯೇಽಪಿ
 ಭಾಷ್ಯೇ ಸ್ವಾರಸ್ಯದರ್ಶನಾನ್ವಂದ್ರಿಕಾಯಾಮುಖ್ಯತ್ರ ಯೋಜಿತಮ್ । ಯದ್ವಾ ಟೀಕಾರೀತ್ಯಾ
 ನಾನಾವ್ಯಪದೇಶಾದಿತೀವಾಧೇಽರ್ಥಃ ಹೇತುಃ ॥

ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯ ಅಂಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಸೂತ್ರಾಂಶದ
 ವಿವರಣೆ :

ಎರಡನೆಯ ಅಂಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಸೂತ್ರಾಂಶ—‘ಅನ್ಯಥಾ ಚ ದಾಶ-
 ಕಿತವಾದಿತ್ವಮಧೀಯತೇ’ ಎಂದು. ಏಕೇ—ಕೆಲವು ಶಾಖೆಗಳು,¹ ಜ್ಞಸ್ಯ—ಜೀವನಿಗೆ,
 “ಬ್ರಹ್ಮ ದಾಶಾಃ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಿತವಾಃ ಬ್ರಹ್ಮೈವೇಮೇ ದಾಶಾಃ”² ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನ
 ಅಭೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವರು. ಅನ್ಯಥಾ ಚ—“ಅನ್ಯಃ ಪರೋ ಅನ್ಯೋ
 ಜೀವಃ” ಎಂದು ಭೇದವನ್ನೂ ಅವರು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವರು. ಹೀಗೆ ಅಧ್ಯಯನ
 ಮಾಡುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಂಬರ್ಥದ ‘ಯತಃ’, ‘ಅತಃ’ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ
 ಯೋಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈಶ-ಜೀವರಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಭೇದವನ್ನೂ, ಅಭೇದವನ್ನೂ
 ಹೇಳಿರುವುದು ಜೀವನು ಭಗವಂತನ ಅಂಶವೆಂದು ಹೇಳದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗಲಾರದು.
 ಈಶ-ಜೀವರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಅಭೇದವು ಬಾಧಿತವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು
 ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಅದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ‘ಭಗವಂತನಿಂದ ನ್ಯೂನನೂ, ಭಗವಂತನಿಂದ ಕಿञ್ಚಿತ್
 ಸದೃಶನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ’ ಎಂಬರ್ಥದ ಅಂಶತ್ವವನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಭಾವ.

‘ಅನ್ಯಥಾ’ ಪದದ ಯೋಜನೆಗಳಲ್ಲಿ ನೈವಿಧ್ಯ

ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಅನ್ಯಥಾ’ ಪದವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಪದದೊಂದಿಗೆ
 ಯೋಜಿಸಲಾಗಿದೆ. ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಾದರೂ ಹಿಂದಿನ ಪದದೊಂದಿಗೆ ಯೋಜಿಸ
 ಲಾಗಿದೆ. ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಿಗೂ ಭಾಷ್ಯವು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತೋರುವುದ
 ರಿಂದ ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಡೆಗೂ ಅನ್ವಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ, ಜೀವನು

1. ಅರ್ಥವರ್ಣಶಾಖೆಗಳು.

2. ದಾಶರೆಂದರೆ ಬೆತ್ತರು. ಕಿತವರು—ಜೂಜುಗಾರರು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೇ
 ಶ್ರುತಿಯ ಮೇಲುನೋಟದ ಅರ್ಥ. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಂಶರೆಂದು ಅಂತರ್ಯ.

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಮನ್ತ್ರವರ್ಣಿತ ॐ ॥ ೨-೩-೪೪

ಅಪೇರಾಕರ್ಷಃ । “ಪಾದೋಽಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಭೂತಾನಿ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಜ್ಞಃ
ಪರಸ್ಯಾಂಶ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಪಾದೋಽಂಶ ಇತ್ಯೇಕಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ॥

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ ॐ ॥ ೨-೩-೪೫

“ಮಮೈವಾಂಶೋ ಜೀವಲೋಕೇ ಜೀವಭೂತಃ” ಇತಿ ಜ್ಞಃ ಪರಸ್ಯಾಂಶ ಇತಿ
ಸ್ಮರ್ಯತೇ । ಅತೋಽಪ್ಯಂಶ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಜೀವಲೋಕೇ ಜೀವದೇಹೇ ಜೀವಭೂತೋ
ಜೀವಾಖ್ಯಶ್ಚೇತನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಈಶ್ವರನ ಅಂಶವೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನೆಂಬ ಅಂಶಪದದ
ಪದದ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ‘ನಾನಾ ವ್ಯಪದೇಶಾತ್’ ಎಂದಿಷ್ಟೇ
ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ರೀತ್ಯಾ ಹೇತುವಾಗಿದೆ.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಜೀವನು ಈಶ್ವರನ ಅಂಶನೆಂದು ಸಾಧಿಸುವ
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಮಂತ್ರವರ್ಣಿತಾಂ ಓಂ (೨-೩-೪೪)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಅಪಿ’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
‘ಪಾದೋಽಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಭೂತಾನಿ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನ
ಅಂಶನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ‘ಪಾದ’ ಮತ್ತು ‘ಅಂಶ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಸಮಾನಾರ್ಥಕ
ಗಳಾಗಿವೆ.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಜೀವನು ಈಶ್ವರನ ಅಂಶನೆಂದು ಹೇಳುವ
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ ಓಂ (೨-೩-೪೫)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

“ಮಮೈವಾಂಶೋ ಜೀವಲೋಕೇ ಜೀವಭೂತಃ”. (ಗೀ. ೧೫-೭) ಎಂದು
ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶನೆಂದು ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ
ಜೀವನು ಈಶ್ವರನ ಅಂಶನೆಂದು ಅರ್ಥ. ಜೀವಲೋಕೇ-ಜೀವದೇಹದಲ್ಲಿ, ಜೀವ
ಭೂತಃ-ಜೀವನೆಂಬ ಜೀತನು ನನ್ನದೇ ಅಂಶನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿಯ ಅರ್ಥ.

ಜ್ಞಸ್ಯ ಪರಾಂಶತ್ವೇ ಮತ್ಸ್ಯಾದೇಜ್ಞಸ್ಯ ಚ ಸಾಮ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ ಅನಂಶತ್ವಶ್ರುತಿ-
ವಿರೋಧಶ್ಚೇತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ೐ ಪ್ರಕಾಶಾದಿವನ್ನೈವಂ ಪರಃ ೐ ॥ ೨-೩-೪೬

ಪರೋ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿರೂಪಿ ಪರಮಾತ್ಮಾ एवं ಭಿನ್ನಾಂಶೋ ನೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಕಥಂ
ಪ್ರಕಾಶಾದಿವತ್ । ಪ್ರಕಾಶಾದಿಭಿಮಾನಿವತ್ । ಯಥಾ ಪ್ರಕಾಶಃ ಕಾಲಾಭ್ಯಾ-
ದಿಭಿಮಾನಿ ಸ್ವಯಂತಾಭಿಮಾನಿವತ್ । ಕಾಲಾಭ್ಯಾದಿಭಿಮಾನಿನಸ್ತೇಜೋಜಲ-
ಪೃಥಿವ್ಯಭಿಮಾನಿವತ್ಪ್ರಾದೇರಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವಾತ್, ಸ್ವಯಂತಾಭಿಮಾನಿನಾಂ ತು ಭಿನ್ನಾಂಶ-
ತ್ವಾತ್ । ತಥಾ ಮತ್ಸ್ಯಾದೇಃ ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪತ್ವಾಜ್ಜೀವಸ್ಯ ತು ಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವಾನ್

ಜೀವನು ಭಗವಂತನ ಅಂಶನಾಗಿರುವುದಾದರೆ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿ ಅವತಾರಗಳಿಗೂ
ಜೀವನಿಗೂ ಸಾಮ್ಯ ಬಂದೀತು. ಜೀವನು ಈಶ್ವರನ ಅಂಶನಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ
ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವೂ ಬಂದೀತು ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಪ್ರಕಾಶಾದಿವನ್ನೈವಂ ಪರಃ ಓಂ(೨-೩-೪೬)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಪರಃ—ಮತ್ಸ್ಯಾದಿರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು, ಏವಂ—ಜೀವನಂತೆ ಭಿನ್ನಾಂಶನು,
ನ—ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹೇಗೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ—ಪ್ರಕಾಶಾದಿವತ್—
ಪ್ರಕಾಶಾದಿಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಂತೆ. ಹೇಗೆ, ಪ್ರಕಾಶ ಅಂದರೆ 1 ಕಾಲಾಗ್ನಿ ಮೊದಲಾ
ದವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಗಳು ಖದ್ಯೋತ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಂತೆ ಅಲ್ಲವೋ
ಹಾಗೆ. ಕಾಲಾಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ತೇಜಸ್ಸು, ಜಲ ಮತ್ತು
ಸೃಷ್ಟಿವೀ ಇವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ವಹ್ನಿ ಮೊದಲಾದವರ ಅಭಿನ್ನಾಂಶರಾಗಿದ್ದಾರೆ.
ಖದ್ಯೋತಾಭಿಮಾನಿಗಳು ಭಿನ್ನಾಂಶರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ, ಮತ್ಸ್ಯಾದಿ ಅವತಾರ
ಗಳು ಭಗವಂತನಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಜೀವನು ಭಿನ್ನಾಂಶನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

1. ಕಾಲಾಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಖದ್ಯೋತಗಳಾಗಲೀ ಅವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಾಗಲೀ
ತೇಜಸ್ಸಿನ ಅಥವಾ ತೇಜೋಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳ ಅಂಶವೆಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿದ್ದರೂ ಕಾಲಾಗ್ನಿ
ಮತ್ತು ಅದರ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ಅದರ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯ
ಅಭಿನ್ನಾಂಶರೂ, ಖದ್ಯೋತ ಮತ್ತು ಅದರ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು ಭಿನ್ನಾಂಶರೂ ಆಗಿರುವಂತೆ
ಮತ್ಸ್ಯಾದಿ ಅವತಾರಗಳು ಮತ್ತು ಜೀವರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶವೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಆ ಅವತಾರ
ಗಳು ಭಗವಂತನಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದ ಅಂಶಗಳೆಂದೂ, ಜೀವರು ಭಿನ್ನರಾದ ಅಂಶಗಳೆಂದೂ,
ಅದ್ವಂದೇಶೀ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ತಯೋಃ ಸಾಮ್ಯಮಿತಿ । एतेनानंशत्वश्रुतिः स्वरूपांशत्वनिषेधपरेत्युक्तं भवति ।

ಮತ್ಸ್ಯಾದೇರ್ಜೀವಸ್ಯ ಚಾಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವಂ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ ? ದೃಷ್ಟಾಂತಮಾತ್ರ-
ಸ್ಯಾಸಾಧಕತ್ವಾದತ ಆಹ—

॥ ॐ स्मरन्ति च ॐ ॥ २ ३-४७

ಜೀವಸ್ಯ ಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವಂ ಮತ್ಸ್ಯಾದೇರಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವಮ್ । ಸ್ಮೃತಿಕರ್ತಾರ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ । “एते स्वांशकलाः पुंसः कृष्णस्तु भगवान् स्वयम् ” इति
स्मृतौ । पूर्वं वराहादेर्जीवस्य च “जगृहे पौरुषं रूपम् ” इत्यादिना
“ऋषयो मनवो देवा ” इत्यादिना च विष्णवंशत्वमुक्त्वा एते पुंसः
पुरुषस्य स्वरूपांशविभागाः कृष्णस्तु कृष्ण एव मूलरूप्येव इति

ಆದ್ದರಿಂದ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿ ಅವತಾರಗಳಿಗೂ ಜೀವನಿಗೂ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ ಇದರಿಂದ,
ಅನಂಶತ್ವಪ್ರತಿಯು ಜೀವನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಭಿನ್ನಾಂಶವೆನ್ನುವುದನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವ
ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದು.

ಕೇವಲ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಯಾವುದನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಲಾರದಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿ
ಗಳೂ ಜೀವನೂ ಭಗವಂತನ ಅಭಿನ್ನಾಂಶರೆಂದೇ ಏಕಾಗಬಾರದು ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ
ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಸ್ಮರಂತಿ ಚ ಓಂ (೨-೩-೪೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಜೀವನು ಭಗವಂತನ ಭಿನ್ನಾಂಶನೆಂದೂ, ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳು ಅಭಿನ್ನಾಂಶರೆಂದೂ
ಸ್ಮೃತಿಕರ್ತೃಗಳು ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ “ಏತೇ ಸ್ವಾಂಶಕಲಾಃ ಪುಂಸಃ ಕೃಷ್ಣಸ್ತು
ಭಗವಾನ್ ಸ್ವಯಮ್” (ಭಾಗ. ೧-೩-೪೭) ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ, ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ
ಹಿಂದೆ “ಜಗೃಹೇ ಪೌರುಷಂ ರೂಪಂ” ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಮತ್ತು “ಖುಷಯೋ
ಮುನಯೋ ದೇವಾಃ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವರಾಹಾದ್ಯವತಾರಗಳು
ಮತ್ತು ಜೀವರು ಭಗವದಂಶರೆಂದು ಹೇಳಿದ ನಂತರ, ಏತೇ-ಈ ವರಾಹಾದ್ಯವತಾರ
ಗಳೆಂಬ, ಪುಂಸಃ-ಪುರುಷನಾದ ನಾರಾಯಣನ, ಸ್ವಾಂಶಕಲಾಃ-ಸ್ವರೂಪಾಂಶಭೂತ
ವಾದ ವಿಭಾಗಗಳು, ಕೃಷ್ಣಸ್ತು-ಕೃಷ್ಣನೇ, ಮೂಲರೂಪವೇ ಎಂಬುದಾಗಿ ವರಾಹಾದಿ
ಅವತಾರಗಳು ಭಗವಂತನ ಅಭಿನ್ನಾಂಶರೆಂದು ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಜೀವರನ್ನು

ವರಾಹಾದೇರಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವಂ, ಜೀವಾನಾಂ ತು “ಅತಃ ಪರಂ ಯದವ್ಯಕ್ತಮ್” ಇತಿ ಸ್ಮೃತೌ
ಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವಂ, ತಥಾ “ಸ್ವಾಂಶತ್ವಾಥೋ ವಿಭಿನ್ನಾಂಶ” ಇತಿ ಸ್ಮೃತೌ ಸ್ವರೂಪಾ-
ಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣಯೋರುಕ್ತಃ ತಯೋಶ್ಚ “ನ ತ್ವತ್ಸಮೋಽಸ್ತಿ” ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಇಶೇ
ಅನುಭವೇನ ಜೀವೇ ಸಿದ್ಧತಯಾ ತಯೋರ್ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವಂ ಸ್ಪರಂತೀತಿ ಭಾವಃ |
ಬಹುಸ್ಮೃತಿದೌತನಾಯ ಬಹುವಚನಮ್ | ನ ಕೇವಲಂ ದೃಶ್ಯಾಂತ ಇತಿ ಚಾರ್ಥ ಇತ್ಯೇಕೇ |
ಅನ್ಯಥಾ ಚಾಪಿ ದಾಶಕಿತವೇತ್ಯುಕ್ತಹೇತುನಾಂ ಸ್ಮೃತೀನಾಂ ಚ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥಶ್ಚ
ಇತ್ಯನ್ಯೇ | ಸ್ಪರ್ಯತ ಇತಿ ಜ್ಞೇಯಾಂಶತ್ವೇ ಸ್ಮೃತಿರುಕ್ತಾ | ಅತ್ರ ತು ಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವ
ಇತಿ ಭೇದಃ |

ಕುರಿತು “ಅತಃ ಪರಂ ಯದವ್ಯಕ್ತಮ್”¹ (ಭಾಗ. ೧-೩-೩೨) ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ
ಭಗವಂತನ ಭಿನ್ನಾಂಶರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ “ಸ್ವಾಂಶತ್ವಾಥೋ ವಿಭಿನ್ನಾಂಶಃ”
ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪಾಂಶ ಮತ್ತು ಭಿನ್ನಾಂಶಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದ
ರಿಂದ, ಆ ಲಕ್ಷಣಗಳು “ನ ತ್ವತ್ಸಮೋಽಸ್ತಿ” (ಗೀ. ೧೧-೪೩) ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ
ಈಶನಲ್ಲೂ, ಅನುಭವದಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವದವತಾರಗಳನ್ನು
ಸ್ವರೂಪಾಂಶವೆಂದೂ ಜೀವರನ್ನು ಭಿನ್ನಾಂಶರೆಂದೂ ಸ್ಮರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ಬಹುವಚನ ಮತ್ತು ‘ಚ’ ಶಬ್ದಗಳ ಭಾವ, ಸೂತ್ರವು ಪುನರುಕ್ತವಲ್ಲ

ಜೀವರು ಭಿನ್ನಾಂಶರೆಂದೂ, ಭಗವದವತಾರಗಳು ಸ್ವರೂಪಾಂಶವೆಂದೂ ಪ್ರತಿ
ಪಾದಿಸುವ ಅನೇಕ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ‘ಸ್ಮರಂತಿ’ ಎಂದು ಬಹುವಚನ
ವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸಕ್ತ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ
ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಮಾತ್ರ ಸಾಧಕವಲ್ಲ. ಸ್ಮೃತಿಗಳೂ ಇವೆ ಎಂದು ‘ಚ’ ಶಬ್ದದ
ಅರ್ಥವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. “ಅನ್ಯಥಾ ಚಾಪಿ ದಾಶಕಿತವ” (ಬೃ. ಸೂ.
೨-೩-೪೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಯುಕ್ತಿಗಳ ಮತ್ತು ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯವು
‘ಚ’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. “ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ”
(ಬೃ. ಸೂ. ೨-೩-೪೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವರು ಭಗವಂತನ ಅಂಶರೆಂಬ ವಿಷಯ
ದಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಾದರೋ ಜೀವರು ಭಿನ್ನಾಂಶರೆಂಬ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಎರಡೂ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದೆ.

1. ಅತಃ ಪರಂ ಯದವ್ಯಕ್ತಮ್ ಅಪ್ರಾಥಮ್ಯಗುಣಬಂಹಿತಮ್ | ಅದೃಷ್ಟಾಶ್ಚ ತನಸ್ತತ್ತ್ವಾತ್
ಸ ಜೀವೋ ಯಃ ಪುನರ್ಭವಃ || ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿ. ಪರಮಪುರುಷನಿಂದಲೂ ಜಡದಿಂದಲೂ ಭಿನ್ನನೂ,
ಸೂಕ್ಷ್ಮನೂ, ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಅವಿಯುಕ್ತನೂ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಶ್ರವಣ,
ಮನನ, ದರ್ಶನಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಪುನಃ ಜನನ-ಮರಣಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವವನೂ ಅದ
ಸಂಸಾರಿಯು ಜೀವನೆನಿಸುವನು ಎಂದು ಶ್ಲೋಕದ ಭಾವ.

ಇತಶ್ಚೈವಂ ಪರ ಇತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಅನುಜ್ಞಾಪರಿಹಾರೌ ದೇಹಸಮ್ಬಂಧಾಜ್ಜ್ಯೋತಿರಾದಿವತ್
ॐ ॥ ೨-೩-೪೮

ಜ್ಞಸ್ಯೇತ್ಯಸ್ತಿ । ಪರಾದಿತ್ಯನ್ವೇತಿ । ಅನುಜ್ಞೇತಿ ತತ್ಪೂರ್ವಕಪ್ರವೃತ್ತಿ-
ರೂಚ್ಯತೇ । ಪರಿಹಾರೌ ಬಂಧನಿವೃತ್ತಿಃ । ಜ್ಞಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ ದೇಹಸಮ್ಬಂಧಾದ್ವೇತೋಃ
ಪರಾದನುಜ್ಞಾಪರಿಹಾರೌ ಇಶಾನುಜ್ಞಾಧೀನಪ್ರವೃತ್ತಿಮೋಕ್ಷೌ ಸ್ತಃ । ಜ್ಯೋತಿರಾದಿವತ್ ।
ಯಥಾ ಜ್ಯೋತಿಷೋ ಹ್ಯಕ್ಷಯಭಿಮಾನಿನೋಽಪಞ್ಚಸ್ಯ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಭಿಮಾನಿನಶ್ಚ ತತ್ತದೇಹ-
ಸಮ್ಬಂಧಾತ್ ಸೂರ್ಯವರ್ಣಾನುಜ್ಞಯಾ ತತ್ತತ್ಪ್ರವೃತ್ತಾದಿಸ್ತಥೇತ್ಯರ್ಥಃ । उपलक्षण-
मेतत् । परस्य च मत्स्यादेर्देहसम्बन्धाद्धेतोस्तौ न स्त इति नैवं पर
इत्यपि ध्येयम् । कथम् ? ज्योतिरादिवत् । ज्योतिषः प्रभाभिमानिनो

ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಭಗವದವತಾರಗಳು ಜೀವರಂತಲ್ಲ
ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅನುಜ್ಞಾ ಪರಿಹಾರೌ ದೇಹಸಂಬಂಧಾತ್

ಜ್ಯೋತಿರಾದಿವತ್ ಓಂ (೨-೩-೪೮)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಜ್ಞಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ‘ಪರಾತ್’ ಎಂಬ ಪದವು
ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. ‘ಅನುಜ್ಞಾ’ ಪದವು ಭಗವದಾಜ್ಞಾಧೀನವಾದ
ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ‘ಪರಿಹಾರ’ವೆಂದರೆ ಸಂಸಾರದ ನಿವೃತ್ತಿ.
ಜ್ಞಸ್ಯ-ಜೀವನಿಗೆ, ದೇಹಸಂಬಂಧಾತ್-ಶರೀರಸಂಬಂಧದ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಾಗಿ, ಪರಾತ್
ಅನುಜ್ಞಾ ಪರಿಹಾರೌ-ಭಗವಂತನ ಆಜ್ಞಾಧೀನವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳು
ಉಂಟಾಗುವವು. ಜ್ಯೋತಿರಾದಿವತ್-ಹೇಗೆ ಜ್ಯೋತಿ ಎಂದು ಚಕ್ಷುರಭಿಮಾನಿ
ಯಾದ ಅಪಭ್ರಷ್ಟದೇವತೆಗೂ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗೂ ಆಯಾಯಾ ದೇಹ
ಸಂಬಂಧದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ವರುಣನ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ
ಆಯಾಯಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳುಂಟಾಗುವವೋ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇದು ಉಪಲಕ್ಷಣ.
ಮತ್ಸ್ಯಾದಿರೂಪಗಳನ್ನು ತಳೆದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ದೇಹಸಂಬಂಧದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇತರಾಧೀನ
ವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವಂತನು ಜೀವರಂತಲ್ಲ
ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೇಗೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ—ಜ್ಯೋತಿರಾದಿವತ್—

ಅಮೃತಾಽವ್ಯಭಿಮಾನಿನಶ್ಚ ಯಥಾ ಸೂರ್ಯಾದಿವಿಜ್ಞಾನಪ್ರವೃತ್ತಿಾದಿನಾಸ್ತೀತ್ಯವ್ಯಾ-
ವ್ಯಭಿಮಾನಿನಾ ಸಾಮ್ಯಂ ನಾಸ್ತಿ ತಥೇತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ । ಪೂರ್ವ ಸ್ವರೂಪಾಂಶತ್ವ-
ವಿಭಿನ್ನಾಂಶತ್ವಯೋಃ ಪ್ರಕಾಶಾದಿರವಿಜ್ಞಾನಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಾನುಗ್ರಾಹ್ಯತ್ವಯೋರ್ಯೋರಾತಿರಾ-
ದಿವ್ಯಾನ್ತ ಇತಿ ಭೇದಃ ॥

ಇತಶ್ಚ ನ ಸಾಮ್ಯಂ ತಯೋರಿತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಅಸಂತತೇಶ್ಚಾವ್ಯತಿಕರಃ ॐ ॥ ೨-೩-೪೯

ಶಕ್ತೀತಿ ಶೇಷಃ । ಇತ್ಯಾಸಂತತೇಃ ಶಕ್ತ್ಯಾ ಅಸಂತತೇರಪೂರ್ಣತ್ವಾ-
ವ್ಯತೀತಾರ್ಥಃ । ಮತ್ಯಾದೇಶ್ಚ ತದ್ಭಾವಾದಿತಿ ಬೋಧ್ಯಮ್ । ಅವ್ಯತಿಕರೋ ನೈವಂ ಪರ
ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯಾವ್ಯತಿಕರೋ ವ್ಯತ್ಯಾಸಾಭಾವ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಜ್ಯೋತಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಾಭಿಮಾನಿಗೂ, ಅವ್ಯತಸಮುದ್ರಾಭಿಮಾನಿಗೂ ಹೇಗೆ
ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ವರುಣರ ಆಜ್ಞೆಗೆ ಅಧೀನವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲವೋ, ಆದ್ದರಿಂದಲೇ
ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ—ಎಂದು ಯೋಚಿಸಬೇಕು.

‘ಪ್ರಕಾಶಾದಿವನ್ಮೈವಂ ಪರಃ’ (ಬ್ರ. ಸೂ. ೨-೩-೪೯) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಭೇದ

ಓಂದೆ ಸ್ವರೂಪಾಂಶ-ಭಿನ್ನಾಂಶಗಳಾಗಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶ ಮೊದಲಾದವು
ಗಳನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಗಿ ನೀಡಲಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಅಂತಿಯಿಂದ ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯ
ವಾಗಿರುವುದು, ಆಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು—ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಗಳನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತ
ವನ್ನಾಗಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಎರಡೂ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದೆ.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಜೀವರಿಗೂ ಭಗವದವತಾರಗಳಿಗೂ ಹೋಲಿಕೆ
ಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಅಸಂತತೇಶ್ಚಾವ್ಯತಿಕರಃ ಓಂ (೨-೩-೪೯)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಶಕ್ತ್ಯಾ’ ಎಂಬ ಶೇಷವನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಜೀವನು, ಅಸಂತತೇಶ್ಚಕ್ತಿಯ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಮತ್ಸ್ಯಾದಿ ಅವತಾರ
ಗಳಿಗಾದರೋ ಶಕ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣತೆ ಇರುವುದರಿಂದ—ಎಂದು ತಿಳಿಯ
ಬೇಕು. ಅವ್ಯತಿಕರಃ—‘ಭಗವಂತನು ಜೀವರಂತಲ್ಲ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದಕ್ಕೆ ಅವ್ಯತಿಕರ
ಎಂದರೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಆಭಾಸ ಏವ ಚ ॐ ॥ ೨-೩-೪೦

ಞ್ ಆಭಾಸ ಏವ ಇಶ್ವಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಏವ । ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಸ್ತು ನ ತಥಾ ।
ಅತಶ್ಚಾವ್ಯತಿಕರ ಇತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ । ಯೋಗವಿಭಾಗಃ ಪ್ರಥಮಾನಿರ್ದೇಶಶ್ಚೋತ್ತರಾರ್ಥಃ
॥ ೧೮ ॥

ಅದೃಷ್ಟಾಧಿಕರಣಮ್— ೧೯

॥ ॐ ಅದೃಷ್ಟಾನಿಯಮಾತ್ ॐ ॥ ೨-೩-೪೧

ಅತ್ರ ಞ್ಸೇಶಾಭಾಸತ್ವಾನಾಭಾಸತ್ವಪರಯೋಃ “ರೂಪಂ ರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ
ಬಭೂವ” ಇತಿ “ನೈವಾಂಶೋ ನ ಸಮ್ಬಂಧ” ಇತಿ ಶ್ರುತಯೋರವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ ।

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳು ಜೀವರಂತೆ ಭಿನ್ನಾಂಶರಲ್ಲ
ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಆಭಾಸ ಏವ ಚ ಓಂ (೨-೩-೪೦)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಜೀವನು, ಆಭಾಸ ಏವ—ಈಶ್ವರನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ಸ್ಯಾದಿ
ಗಳಾದರೋ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲವೆಂದು
ಯೋಚಿಸಬೇಕು.

ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ, ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ವಿಭಜಿಸಲಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಾಂತವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅದೃಷ್ಟಾಧಿಕರಣ—೧೯

ಓಂ ಅದೃಷ್ಟಾನಿಯಮಾತ್ ಓಂ (೨-೩-೪೧)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಈಶನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬನೆಂದು ಹೇಳುವ “ರೂಪಂ
ರೂಪಂ ಪ್ರತಿರೂಪೋ ಬಭೂವ” (ಕಠ. ೨-೫-೯) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೂ ಈಶನ
ಪ್ರತಿಬಿಂಬನಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ತೋರುವ “ನೈವಾಂಶೋ ನ ಸಂಬಂಧಃ”
(ಭಾಲ್ವನೇಯ ಶ್ರುತಿ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದು.

ಆಭಾಸ ಏವೇತಿ ಜ್ಞ ಇತಿ ಚಾಸ್ತಿ । ಅದೃಶೇತಿ ವಿद्याಶ್ಚುಚ್ಯತೇ । ಜ್ಞ ಆಭಾಸ
ಏವ ಇಶಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಏವ । ಅದೃಶಾನಿಯಮಾತ್ ವಿद्याಕರ್ಮಸಂಸ್ಕಾರಾದಿ-
ವೈಚಿತ್ರ್ಯಾದಿತ್ಯर्थಃ । ಬಿಂಬಾವೈಚಿತ್ರ್ಯೇಽಪಿ ತತ್ತದ್ವಿಜಾನಾದೃಶವೈಚಿತ್ರ್ಯೇಣ
ದೇವದಾನವಮಾನವಾದಿವೈಚಿತ್ರ್ಯಸಮ್ಮೇವೇನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ ।
ಸ್ಯಾನವಿಶೇಷಾದಿತ್ಯತೋ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಂ ತತ್ರೈವ ವಕ್ಷ್ಯತೇ ॥

ರಾಗಾದಿವೈಚಿತ್ರ್ಯಾದೇವ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೈಚಿತ್ರ್ಯಮಸ್ತಿತ್ವತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಅಭಿಸಂಧ್ಯಾದಿಷ್ವಪಿ ಚೈವಮ್ ॐ ॥ ೨-೩-೪೨

ಅಭಿಸಂಧಿರಿಚ್ಛಾ । ರಾಗದ್ವೇಷಮೋಹಾದಿदೋಷೇಷ್ವಪ್ಯೇವ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಮ್ ।
ಅದೃಶಾನಿಯಮಾತ್ । ನ ಕೇವಲಮಾಭಾಸ ಇತ್ಯಪೇಕ್ಷ್ಯಃ । ರಾಗಾದಿವೈಚಿತ್ರ್ಯಂ

‘ಆಭಾಸ ಎವ’, ‘ಜ್ಞಃ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುವು ‘ಅದೃಷ್ಟ’ ಪದವು
ವಿದ್ಯೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಜೀವನು, ಆಭಾಸ ಎವ-ಈಶ್ವರನ
ಪ್ರತಿಬಿಂಬನಾಗಿಯೇ ಇದ್ದಾನೆ. ಅದೃಷ್ಟಾನಿಯಮಾತ್-ವಿದ್ಯೆ, ಕರ್ಮ, ಸಂಸ್ಕಾರ
ಮೊದಲಾದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಬಿಂಬನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಯಾವ
ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಜೀವರ ಅನಾದಿಯಾದ ಅದೃಷ್ಟದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಜೀವರಲ್ಲಿ
ದೇವತೆಗಳು, ದಾನವರು, ಮಾನವರು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಗಳು ಸಂಭವಿಸು
ವುದರಿಂದ ಜೀವನು ಭಗವಂತನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬನೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಭಾವ.
‘ಸಾ ನವಿಶೇಷಾತ್’ (ಬ್ರ ಸೂ ೩-೩೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕಿರುವ
ವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲಾಗುವುದು.

ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿಗಳ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದಲೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿರಬಹುದು ಎಂಬ
ಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಅಭಿಸಂಧ್ಯಾದಿಷ್ಟಪಿ ಚೈವಮ್ ಓಂ (೨-೩-೫೨)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಅಭಿಸಂಧಿ’ ಎಂದರೆ ಇಚ್ಛೆ ವಿದ್ಯೆ, ಕರ್ಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ವೈಚಿತ್ರ್ಯ
ದಿಂದಲೇ ರಾಗ, ದ್ವೇಷ, ಮೋಹ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಹೀಗೆ ವೈಚಿತ್ರ್ಯ
ವಿರುವುದು. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಅದೃಷ್ಟವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕಾರಣವಲ್ಲ
ವೆಂದು ‘ಅಪಿ’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ರಾಗಾದಿಗಳ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವೇಕೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆಯುದ್ಭವಿಸಿ
ದಾಗ ಅದೃಷ್ಟವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ಕಥಮಿತ್ಯಪೇಕ್ಷಾयां तस्यैवानुसर्तव्यत्वादिति भावः । पूर्वपूर्वरागादि-
वैचित्र्यादेव तदस्त्वित्यत उक्तं चेति । प्रतिक्षणं वैचित्र्यं चेति
समुच्चीयते । रागाद्यवैचित्र्येऽप्येकस्मिन् पुंसि प्रतिक्षणं दृश्यमानं
वैचित्र्यमदृष्टानियमादेव वाच्यमित्यर्थः ॥

तर्हि भूम्यादिस्थानवैचित्र्येणैव सुरनरवैचित्र्यमस्त्वित्या-
शङ्क्याह—

॥ ॐ प्रदेशादिति चेन्नान्तर्भावात् ॐ ॥

२-३-५३

एवमित्यस्ति । स्वर्गादिप्रदेशावैचित्र्यादेवं वैचित्र्यमाभासस्या-

‘ಚ’ ಶಬ್ದದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

ಹಿಂದುಹಿಂದಿನ ರಾಗಾದಿಗಳ ನೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದಲೇ ಮುಂದಿನ ರಾಗಾದಿಗಳ
ನೈಚಿತ್ರ್ಯವಿರಬಹುದು ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ‘ಚ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.
ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಉಂಟಾಗುವ ನೈಚಿತ್ರ್ಯದ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು
ಹೇಳುವುದು. ರಾಗಾದಿಗಳ ನೈಚಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ
ದಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುವ ನೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಅದೃಷ್ಟದ ನೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದಲೇ ಎಂದು ಹೇಳ
ಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಹಾಗಾದರೆ, ಭೂಮಿ, ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾನದ ನೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದಲೇ
ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ನೈಚಿತ್ರ್ಯಗಳಿರಲಿ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಪ್ರದೇಶಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾಂತರ್ಭಾವಾತ್ ಓಂ

(೨-೩-೫೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಏವಂ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರದೇಶ
ಗಳ ನೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರಾದ ಜೀವರ ನೈಚಿತ್ರ್ಯವಿರಲಿ ಎಂದರೆ ಅದು

ಸ್ತಿವತಿ ಚೇನ । ಅಂತರ್ಭಾವಾತ್ । ತದ್ವೈಚಿತ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯದೃಷ್ಟವೈಚಿತ್ಯ ಎವಾಂತ-
ರ್ಭಾವಾದಿತ್ಯर्थಃ । ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತಂ ತದ್ವೈಚಿತ್ಯಾಯೋಗಾದಿತಿ ಭಾವಃ ॥ ೧೯ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತ ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾयां ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ
ತೃತೀಯಃ ಪಾದಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ॥ ಶ್ರೀಕೃಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅಂತರ್ಭಾವಾತ್—ಅದೃಷ್ಟವೈಚಿತ್ರ್ಯದಲ್ಲೇ ಪ್ರದೇಶವೈಚಿತ್ರ್ಯವೂ ಅಂತ
ರ್ಭಾವ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಪ್ರದೇಶವೈಚಿತ್ರ್ಯ
ವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ.

ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಗಳು ರಚಿಸಿರುವ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ತೃತೀಯಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಚತುर्थಃ ಪಾದಃ

ಯಾವದ್ವಿಕಾರಂತಿವತ್ಯುಕ್ತಯುಕ್ತಯುಪೇತಯಾಽಕಾಶಾದೇರೂಪತಿಸ್ತುತ್ಯಾ ಅನುತ್ಪತ್ತಿ-
ಶ್ರುತಿಗೌಣಿ ಚೇತ್ ತರ್ಹುಪಾದಾನಾಭಾವಾದಿಯುಕ್ತಯುಪೇತಯಾ ಪ್ರಾಣಾದನುತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತ್ಯಾ
ತದನಿತ್ಯತ್ವಶ್ರುತಿಗೌಣಿತಿ ಶಿಕ್ಷಾಂ ವ್ಯುದಸಿತುಮತ್ರ ಪಾದೇ ಸಯುಕ್ತಿಕಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ
ಉಚ್ಯತೇ ||

ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣಮ್— ೧

|| ॐ ತಥಾ ಪ್ರಾಣಾಃ ॐ || ೨-೪-೧

ಅತ್ರ ನಯೇ “ಎತಸ್ಮಾಜ್ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾಣಃ” ಇತಿಂದ್ರಿಯಜನ್ಮಶ್ರುತೇ: “ಪ್ರಾಣಾ
ಏವಾನಾದಯ” ಇತಿ ತದಜನ್ಮಶ್ರುತ್ಯಾ “ನೋಪಾದಾನಂ ಹಿಂದ್ರಿಯಾಣಾಮ್” ಇತಿ

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯ—ಚತುರ್ಥಪಾದ .

ಪಾದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷಯ

‘ಯಾವದ್ವಿಕಾರಂ ತು’ (ಬ್ರ ಸೂ. ೨-೩-೭) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ
ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ, ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಂಟೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ
ಯಿಂದಾಗಿ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಗೌಣವಾಗುವುದು
ದಾದಲ್ಲಿ, ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯೇ ನೋದಲಾದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸಹಿತ
ವಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಾಗಿ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ
ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಗೌಣವೆಂದಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಅಶಂಕೆ
ಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ ಅವಿರೋಧವನ್ನು
ಹೇಳಲಾಗುವುದು

ಪ್ರಾಣೋತ್ಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣ—೧

ಓಂ ತಥಾ ಪ್ರಾಣಾಃ ಓಂ (೨-೪-೧)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, “ಏತಸ್ಮಾತ್ ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾಣಃ” (ಮುಂ. ೨-೧-೩)
ಎಂಬ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೆ, ‘ನೋಪಾದಾನಂ

ಯುಕ್ತಯುಪೇತಯಾ ಅವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ . | ತಥೇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಯುಕ್ತನುಕರ್ಮಣಾರ್ಥಮ್ |
ಯಥಾ ವಿಯದಾದಯೋ ಜಾತಾಸ್ತಥಾ ಪ್ರಾಣಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಇಂದ್ರಾದೇವೋತ್ಪತ್ತಿಮಾನ್ತಿ |
ಅಶ್ರುತೇರಿತ್ಯಾಶ್ರುತಕಾರಣಮ್ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ಪ್ರಾಣಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ತದಭಿ-
ಮಾನಿನಶ್ಚ | ಜನಿರಪಿ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷರೂಪೈವ | ಸಾ ಚ ಯಥಾಯೋಗಮುಪ-
ಚಯಾದಿರೂಪಾ ಧ್ಯೇಯಾ | ಏವಮಗ್ರೇಽಪಿ ||

ನನು “ಪ್ರಾಣಾ ಏವ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಶ್ರುತೇರಿತಿ ಕಥಮತ ಆಹ—

॥ ॐ ಗೌಣ್ಯಸಮ್ಮಭವಾತ್ ॐ ॥ ೨ ೪-೨

ಅನಾದಿತ್ವಶ್ರುತಿಗೌಣಿ, ಅನಾದಿಸ್ವಕ್ಷಮೇಂದ್ರಿಯಪರಾ | ಅಸಮ್ಮಭವಾತ್
ಮುಖ್ಯಾನಾದಿತ್ವಾಸಮ್ಮಭವಾತ್ | ತಥಾ “ಏತಸ್ಮಾಜ್ಜಾಯತೇ” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತ್ಯ-

ಹಿಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ (ಭವಿಷ್ಯತ್ಪರ್ವ) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಿಲ್ಲ
ವೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ ‘ಪ್ರಾಣ ಏವ ಅನಾದಯಃ’ (ಕಾಷಾಯಣಶ್ರುತಿ) ಎಂಬ
ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿ
ಲಾಗುವುದು

ಹಿಂದೆ ವಿಯದಧಿಕರಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲೂ ಗ್ರಹಿಸಿ
ಬೇಕೆಂದು ‘ತಥಾ’ ಶಬ್ದವು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಹೇಗೆ ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವು
ಗಳೋ ಹಾಗೆ, ಪ್ರಾಣಾಃ-ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ, ಭಗವಂತನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವು,
‘ಆಶ್ರುತೇಃ’ (೨-೧-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಎಂದು
ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವೆಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳು.
ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಪರಾಧೀನವಿಶೇಷರೂಪವಾದದ್ದು. ಅದೂ ಕೂಡ, ಆಯಾ ವಸ್ತುವಿನ
ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ 1 ಉಪಚಯಾದಿರೂಪವಾದದ್ದು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.
ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದೂ ಕೂಡ.

‘ಪ್ರಾಣಾ ಏವ ಅನಾದಯಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಇರುವಾಗ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಅನಾದಿ
ಯೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಗೌಣ್ಯಸಂಭವಾತ್ ಓಂ (೨-೪-೨)

1. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೆಂದರೆ ಉಪಚಯ, ವೃದ್ಧಿ ಅಥವಾ ಸ್ಥೂಲಭಾವವನ್ನು
ಸಡೆಯುವಿಕೆ.

ಸಮ್ಮವಾದಿತ್ಯर्थಃ । ನಿರೂಪಾದಾನತ್ವಾದಿತ್ಯಧಿಕಾಶ್ಚಾನಿರಾಸಾಯ ಗೌಣೀತಿ
ಪುನರ್ಯೋಗಃ । ಪ್ರಾಗುಕ್ತಗೌಣತ್ವಾದನ್ಯಾದೃಶಗೌಣತ್ವೋಕ್ತಿಯರ್ಥಮಯಂ ಯೋಗ ಇತಿ
ಕೇचित् ॥

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ—

॥ ॐ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನುಪರೋಧಾच्च ॐ ॥ ೨-೪-೩

“ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ” ಇತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನುಸಾರಾच्च ಪ್ರಾಣಾ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಂತ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ । “ಸ ಪ್ರಾಣಮಸೃಜತ”, “ಸ ಪ್ರಾಣಾನ್”, “ಏತಸ್ಮಾಜ್ಜಾಯತೇ

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಅನಾದಿಯೆಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ತೋರುವ ಶ್ರುತಿಯು, ಗೌಣೀ-
ಅನಾದಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮೇಂದ್ರಿಯಪರವಾದುದು.1 ಅಸಂಭವಾತ್—ಮುಖ್ಯವಾದ ಅನಾದಿತ್ವವು
ಅಸಂಭಾವಿತವಾದುದರಿಂದ. ಹಾಗೆಯೇ, ‘ಏತಸ್ಮಾತ್ ಜಾಯತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ
ಶ್ರುತಿಗಳು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅನಾದಿತ್ವವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದ
ರಿಂದ ಎಂದೂ ಅರ್ಥ ಹಿಂದಿನ ಪಾದದಲ್ಲೇ ಇಂತಹ ಅನಾದಿತ್ವಶ್ರುತಿಗಳು ಗೌಣವೆಂದು
ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನಾದಿಯೇ
ಆಗಬೇಕು ಎಂಬ ಅಧಿಕ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು ‘ಗೌಣ್ಯಸಂಭವಾತ್’ ಎಂದು
ಪುನಃ ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗೌಣತ್ವಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಭಿನ್ನ
ವಾದ ಗೌಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಲುವಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರ ಬಂದಿದೆ ಎಂದೂ ಕೆಲವರು
ಹೇಳುವರು.

ಈ ಮುಂದಿನ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಅನಾದಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ
ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನುಪರೋಧಾಚ್ಛ ಓಂ (೨-೪-೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

“ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ” (ತೈ. ೨-೬) ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿಯೂ
ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ‘ಪ್ರಾಣಾ ಏವ ಅನಾದಯಃ’ ಎಂಬ
ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿಗಿಂತಲೂ ‘ಸ ಪ್ರಾಣಮಸೃಜತ’, ‘ಸ ಪ್ರಾಣಾನ್’,

1. ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಅನಾದಿಭತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯ
ವುಳ್ಳದ್ದು.

ಪ್ರಾಣ:” ಇತ್ಯಾದಿವಿಶೇಷಶ್ರುತೇ: “ಪ್ರಾಣಾ ಏವಾನಾದಯ” ಇತಿ ಸಯುಕ್ತಿಕ
ವಿಶೇಷಶ್ರುತೀತ: ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾರ್ಥಂ ಪ್ರಾಙುಕ್ತಸಾಮಾನ್ಯಶ್ರುತಿಸ್ಸಾರಣಾಯಾಂ ಯೋಗ:
॥ ೧ ॥

ಮನೋಽಧಿಕರಣಮ್—೨

॥ ॐ ತತ್ಪ್ರಾಕಶ್ರುತೇಶ್ಚ ॐ ॥ ೨-೪-೪

ಅತ್ರ “ಮನ: ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ”, “ನಿತ್ಯಂ ಮನೋಽನಾದಿತ್ವಾತ್”
ಇತ್ಯನಯೋರ್ಮನೋಜನ್ಮಾಜನ್ಮಶ್ರುತ್ಯೋರವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ತದಿತಿ ಪ್ರಸ್ತುತ-
ಪ್ರಾಣೋಕ್ತಿ: । ತತ್ಪ್ರಾಣಿತ್ಯುಕ್ತಿಯಾ ಮನ ಇತಿ ಲಭ್ಯತೇ । ಉತ್ಪತ್ತಿಮದಿತಿ
ಚಾಸ್ತಿ । ಅನಾದಿಶಾಢುತ್ಪತ್ತಿಮತ್ । ಕುತ: ? ತೇಭ್ಯ: ಪ್ರಾಣೇಭ್ಯ: ಪ್ರಾಕ್ ಪೂರ್ವ
ಶ್ರುತೇ: । “ಏತಸ್ಮಾಜ್ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾಣೋ ಮನ: ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ” ಇತಿ

‘ಏತಸ್ಮಾತ್ ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾಣ:’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು
ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ‘ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸ್ಯ ಜತ’ ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ
ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತಂದುಕೊಡಲು ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತತ್ಪ್ರಾಕಶ್ರುತೇಶ್ಚ—೨

ಓಂ ತತ್ಪ್ರಾಕ್ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಓಂ (೨-೪-೪)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ “ಮನ: ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ” (ಮು ೨-೧-೩) ಮತ್ತು
“ನಿತ್ಯಂ ಮನೋಽನಾದಿತ್ವಾತ್” (ಗೌಪವನ ಶ್ರುತಿ) ಎಂಬ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಜನ್ಮವಿದೆ-
ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವು
ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ‘ತತ್ಪ್ರಾಕ್’
ಅಂದರೆ ‘ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗಿಂತ ಮುಂಚೆ’ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ‘ಮನಸ್’ ಎಂಬ
ಪದವು ಲಭಿಸುವುದು. ‘ಉತ್ಪತ್ತಿಮತ್’ ಎಂಬ ಪದವು ಅಧ್ಯಾತ್ಮತವಾಗುವುದು.
ಮನಸ್ಸು ಅನಾದಿಯಾದ ಭಗವಂತನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ,
ತೇಭ್ಯ:—೪ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ, ಪ್ರಾಕ್—ಹಿಂದೆ, ಶ್ರುತೇ:—‘ಏತಸ್ಮಾತ್ ಜಾಯತೇ
ಪ್ರಾಣ: ಮನ: ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇರುವುದು

ತಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿವೇನ ಶ್ರವಣಾದಿತೀರ್ಥಃ । ಚಶಬ್ದೋಽನುಕ್ತಸಮುಚ್ಛೇ । ತದನುತ್ಪತ್ತಿ-
ವಚನಮಲ್ಪೋಪಚಯಕಾರಣಾದಿತಿ ವಚನಾಚ್ಛೇತೀರ್ಥಃ । ತೇನ “ ನಿತೃಂ ಮನಃ ”
ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಃ ಸ್ವಕ್ಷಮಮನಃಪರಾ । ಜನ್ಮಶ್ರುತಿರೂಪಚಯರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿಪರೇತಿ ಭಾವಃ ।
“ ವಾಯೋರ್ವಾವ ರುದ್ರ ಉದೇತಿ ” ಇತಿ ವಾಯೋರ್ಮನೋಜನಿಶ್ರುತಿಃ ದ್ವಾರಪರೇತಿ ನ
ತದ್ವಿರೋಧ ಇತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ । ತತ್ಪ್ರಾಗ್ಗಿತೃಕ್ತಿಃ ಮನೋರೂಪಂ ವಿಷಯಂ ಪೃಥಕ್ ಮನಸೋ
ವಿಶಿಷ್ಯ ಜನ್ಮೋಕ್ತಯಾ ಜನ್ಮಶ್ರುತೇರಜನ್ಮಶ್ರುತಿಯೋ ನಿರವಕಾಶತ್ವಂ ಪೂರ್ವೋತ್ಪತ್ತಿವ-
ಮಲ್ಪೋಪಚಯರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿಭೇದಂ ಚ ಸೂಚಯಿತುಮ್ ॥ ೨ ॥

ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಅನುಕ್ತಸಮುಚ್ಛಯವನ್ನು
ಹೇಳುವುದು ‘ತದನುತ್ಪತ್ತಿವಚನಂ ಅಲ್ಪೋಪಚಯಕಾರಣಾತ್’ (ವಾಯು
ಪ್ರೋಕ್ತ) ಎಂಬ ವಚನದ ಆಧಾರದಿಂದಲೂ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಾಗಿ
‘ನಿತ್ಯಂ ಮನಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಸೂಕ್ಷ್ಮಮನಸ್ಸನ್ನು ಕುರಿತದ್ದು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ
ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಉಪಚಯರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ತಾತ್ಪರ್ಯ
ಉಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಭಾವ ‘ವಾಯೋರ್ವಾವ ರುದ್ರ ಉದೇತಿ’ ಎಂಬುದಾಗಿ
ವಾಯುವಿನಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ವಾಯುದ್ವಾರಾ
ಮನಸ್ಸಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದರಿಂದ ಭಗವಂತನಿಂದ
ಮನಸ್ಸಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ‘ಮನಃ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ
‘ವಾಯುರ್ವಾವ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

‘ತತ್ತ್ವಾಕ್’ ಎಂದು ಸೂತ್ರವಿನ್ಯಾಸದ ಪ್ರಯೋಜನ

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮನಸ್ಸು ; ಇತರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ
ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು
ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು
ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ ; ಮನಸ್ಸು ಇತರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗಿಂತ ಮುಂಚೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ;
ಮನಸ್ಸಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಇತರೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಅಲ್ಪ
ಉಪಚಯರೂಪವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿ—ಎಂಬ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ‘ತತ್ತ್ವಾಕ್’
ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ತತ್ಪೂರ್ವಕತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್—೩

॥ ॐ ತತ್ಪೂರ್ವಕತ್ವಾದ್ವಾಚಃ ॐ ॥ ೨-೪-೪

ಅತ್ರ ವಾಙ್‌ಜನ್ಮಾಜನ್ಮಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ವಾಚೋ ವಾಗ್‌ಗಿन्द्रಿಯಸ್ಯ ತತ್ ಪ್ರಕೃತಂ ಮನಃ ಪೂರ್ವ ಕಾರಣಂ ಯಸ್ಯಾಸ್ತಸ್ಯಾ ಭಾವಃ । ತಸ್ಮಾತ್ ತತ್ಪೂರ್ವಕತ್ವಾತ್ “ಮನಃ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ವಾಗುತ್ತರರೂಪಮ್” ಇತಿ ಶ್ರುತಾತ್ ಮನಃಕಾರಣತ್ವಾದ್ ವಾಗುತ್ಪತ್ತಿಮತೀತೃತ್ಯಃ । “ವಾಗ್‌ವಾವ ನಿಯತಾ ನ ಹ್ಯೇಷೋತ್ಪದ್ಯತೇ” ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ ಸ್ತು ನಿಯತವೇದೋಚ್ಚಾರಣಯೋಗ್ಯತ್ವಾದ್ ಗೌಣೀತಿ ಭಾವಃ ॥ ೩ ॥

ಸಪ್ತಗಲ್ಯಧಿಕರಣಮ್—೪

॥ ॐ ಸಪ್ತ ಗತೇರ್ವಿಶೇಷಿತತ್ವಾಚ್ಚ ॐ ॥ ೨-೪-೬

ತತ್ಪೂರ್ವಕತ್ವಾಧಿಕರಣಮ್—೩

ಓಂ ತತ್ಪೂರ್ವಕತ್ವಾಚಃ ಓಂ (೨-೪-೫)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಾಗ್‌ಗಿन्द्रಿಯಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದೆ—ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ವಾಚಃ-ವಾಗ್‌ಗಿन्द्रಿಯಕ್ಕೆ, ‘ತತ್ ಪೂರ್ವಂ ಯಸ್ಯಾಃ ತಸ್ಯಾಃ ಭಾವಃ ತಸ್ಮಾತ್’ ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮನಸ್ಸು ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ; ‘ಮನಃ ಪೂರ್ವರೂಪಂ ವಾಗುತ್ತರ ರೂಪಂ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಗ್‌ಗಿन्द्रಿಯಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ಕಾರಣವೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಾಗ್‌ಗಿन्द्रಿಯವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಅರ್ಥ. ‘ವಾಗ್ ವಾವ ನಿತ್ಯಾ ನ ಹ್ಯೇಷೋತ್ಪದ್ಯತೇ’ (ಪೌಷ್ಠ್ಯಾಣಶ್ರುತಿ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಾದರೋ ನಿತ್ಯವಾದ ವೇದವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದರಿಂದ ವಾಗ್‌ಗಿन्द्रಿಯವು ನಿತ್ಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಔಪಚಾರಿಕವಾದುದು ಎಂದು ಭಾವ.

ಸಪ್ತಗತ್ಯಧಿಕರಣಮ್—೪

ಓಂ ಸಪ್ತ ಗತೇರ್ವಿಶೇಷಿತತ್ವಾಚ್ಚ ಓಂ (೨-೪-೬)

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಣಸಂಕ್ಷೇಪಶ್ರುತವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ಪ್ರಾಣಾ ಇತ್ಯಸ್ತಿ । ಗತೇ-
ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸಮ್ಬಂಧಿನಃ ಜ್ಞಾನಜನಕಾಃ ಪ್ರಾಣಾಃ ಸಪ್ತ । ಕುತಃ ? ವಿಶೇಷಿತತ್ವಾತ್ ।
“ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಃ ಪ್ರಭವಂತಿ” ಇತಿ ಶ್ರುತಾವುತ್ತರತ್ರ “ಗುಹಾಶಯಾಂ ನಿರ್ಮಿತಾಃ ಸಪ್ತ”
ಇತಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥತ್ವೇನ ವಿಶೇಷಿತತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಗುಹಾಶಯಾಂ ಬುದ್ಧೌ, ಬುದ್ಧಚರ್ತಾತ್
ಇತ್ಯರ್ಥಾತ್ । ಚಸ್ತ್ವನುಕ್ತಸಮುಚ್ಚಯೇ । “ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಸ್ತ್ವವಗತೇಃ ಪञ್ಚ ಪ್ರಾಣಾಶ್ಚ
ಕರ್ಮಣಃ । एवं ಪ್ರಾಣದ್ವಾದಶಕಂ ಶರೀರೇ ನಿಯತಿಸಂಸ್ಥಿತಮ್ ।” ಇತಿ ವಚನಾ-
ಚ್ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ । ತಥಾ ಚ “ದ್ವಾದಶ ವಾ ಏತೇ ಪ್ರಾಣಾಃ” ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ
ದ್ವಾದಶತ್ವೇಽಪಿ “ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಃ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ಶ್ರೋತ್ರಚಕ್ಷುಸ್ತ್ವಗ್ರಸನಗ್ರಾಣ-
ಮನೋಬುದ್ಧೀನಾಂ ಜ್ಞಾನಹೇತ್ವಿನ್ದ್ರಿಯತ್ವವಿವಕ್ಷಯಾ ಸಪ್ತಪರತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ ನ ತಯೋ-
ವಿರೋಧ ಇತಿ ಭಾವಃ ।

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅವಿರೋಧ
ವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ‘ಪ್ರಾಣಾಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅಧ್ಯಾಹಾರಗೊಳ್ಳುವುದು.
ಗತೇಃ-ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನಜನಕವಾದ, ಪ್ರಾಣಾಃ-ಇಂದ್ರಿಯ
ಗಳು, ಸಪ್ತ-ಎಳು. ಏಕೆಂದರೆ, ವಿಶೇಷಿತತ್ವಾತ್ — ‘ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಃ ಪ್ರಭವಂತಿ’
(ಮು. ೨-೧೮) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ‘ಗುಹಾಶಯಾಂ ನಿಹಿತಾಃ ಸಪ್ತ’
ಎಂಬುದಾಗಿ ಏಳು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜ್ಞಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿವೆ ಎಂದು
ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಗುಹಾಶಯಾಂ-ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ
ಅರ್ಥಾತ್ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಅನುಕ್ತಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು
ಹೇಳುವುದು. “ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಸ್ತ್ವವಗತೇಃ ಪಂಚ ಪ್ರಾಣಾಶ್ಚ ಕರ್ಮಣಃ | ಏವಂ
ಪ್ರಾಣದ್ವಾದಶಕಂ ಶರೀರೇ ನಿತ್ಯಸಂಸ್ಥಿತಂ || ” (ಭವಿಷ್ಯತ್ಪುರ್ವ) ಎಂಬ ವಚನ
ದಿಂದಲೂ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ‘ದ್ವಾದಶ ವಾ ಏತೇ ಪ್ರಾಣಾಃ’ (ಕಾಂಡಿನ್ಯ
ಶ್ರುತಿ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹನ್ನೆರಡಿದ್ದರೂ, ಶ್ರೋತ್ರ,
ಚಕ್ಷುಸ್, ತ್ವಕ್, ರಸನ, ಘ್ರಾಣ, ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು
ಜ್ಞಾನಕಾರಣವಾದವುಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ‘ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಃ’ ಎಂಬ
ಶ್ರುತಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಏಳು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವುದು ಯುಕ್ತ
ವಾಗುವುದರಿಂದ ಆ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ನನು ಸಪ್ತಮ್ಯೋಽನ್ಯेषಾಂ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಸತ್ತ್ವೇ 'ಸಪ್ತ' ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ತೈಃ ಸಹ
ಪಾಠಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ ಹಸ್ತಾದಯಸ್ತು ಸ್ಥಿತೇಽತೌ ನೈವಮ್ ॐ ॥

೨-೪-೨

ಸ್ಥಿತ ಇತಿ ಬಂಧಸ್ಥಿತಿಹೇತುತ್ವಾತ್ ಕರ್ಮಾಂವೃತೇ । ನಿವೃತ್ತಮಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತ-
ಸಾರೂಪ್ಯಾದ್ ಗೌರ್ವಾ ವೃತ್ತಾ ಸ್ಥಿತಪದೇನ ಗೃಹ್ಯತೇ । ತುರ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯದ್ವಿತೀಯಃ ।
ಹಸ್ತಪಾದಪಾಪುಗುಹ್ಯವಾಚಸ್ತು ಸ್ಥಿತೇ ಕರ್ಮವಿಷಯೇ ಕರ್ಮಾರ್ಥಾನಿ । ಅತಃ ಕರ್ಮಾರ್ಥತ್ವ-
ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾದೇವ ತೈಃ ಸಹ ಪಾಠೋ ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ೪ ॥

ಅರ್ಥವಿವರಣಮ್ — ೪

॥ ॐ ಅಣವಶ್ಚ ॐ ॥ ೨-೪-೮

ಎಲ್ಲದೇ ಬೇರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಇರುವುದಾದಲ್ಲಿ 'ಸಪ್ತ ಪ್ರಾಣಾಃ' ಎಂಬ
ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಎಳೆರೊಂದಿಗೆ ಅವುಗಳನ್ನೂ ಪರಿಸರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ
ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಹಸ್ತಾದಯಸ್ತು ಸ್ಥಿತೇಽತೌ ನೈವಮ್ ಓಂ
(೨-೪-೨)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

'ಸ್ಥಿತ' ಶಬ್ದವು ಸಂಸಾರಬಂಧದ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವುದು.
ಪ್ರವೃತ್ತಕರ್ಮದ ಸಾದೃಶ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ನಿವೃತ್ತಕರ್ಮವೂ ಗೌರ್ವವೃತ್ತಿಯಿಂದ
'ಸ್ಥಿತ' ಪದದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುವುದು. 'ತು' ಶಬ್ದವು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ
ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಇರುವ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಹಸ್ತ, ಪಾದ,
ಪಾಪು, ಗುಹ್ಯ ಮತ್ತು ವಾಗ್‌ಇಂದ್ರಿಯಗಳಾದರೋ, ಸ್ಥಿತೇ-ಕರ್ಮವಿಷಯಕ
ವಾದುದು. ಅಂದರೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿರುವವು. ಅತಃ-ಹೀಗೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿರುವ
ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಇವುಗಳ ಪರನವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಣ್ವಧಿಕರಣ—೫

ಓಂ ಅಣವಶ್ಚ ಓಂ (೨-೪-೮)

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಣಾಣುತ್ವಾನುತ್ವಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ಪ್ರಾಣಾ ಇತ್ಯಸ್ತಿ ।
 ಪ್ರಾಣಾ ಅಣವಸ್ತೇಜಸಾ ವ್ಯಾಪ್ತಾಶ್ಚೇತರ್ಥಃ । ತಥಾ ಚ “ಅಣುಭಿಃ ಪಶ್ಯತಿ”
 ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ದೂರಶ್ರವಣಾದಿಯುಕ್ತಿಯುಪೇತಾ “ದಿವೀವ ಚಕ್ಷುರಾತಮ್” ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ
 ನ ವಿರುದ್ಧಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ ॥ ೫ ॥

ಶ್ರೇಷ್ಠಾಚಿಕರಣಮ್—೬

॥ ॐ ಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ಚ ॐ ॥ ೨-೪-೯

ಅತ್ರ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಜನ್ಮಾಜನ್ಮಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ಚ ಪ್ರಾಣ
 ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾನ್ ನ ಕೇವಲಂ ಪ್ರಾಣಾ ಇತಿ ಚಾರ್ಥಃ । “ಆತ್ಮತ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ
 ಜಾಯತೇ” ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ । ‘ಯತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ’ ಇತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತಸರ್ವೋತ್ಪತ್ತಿಸ್ಮೃತಿಹೇತುತ್ವ-

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಅಣು—ಅಣುವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ
 ಗಳಿಗೆ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು ‘ಪ್ರಾಣಾಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತ
 ವಾಗುವುದು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಅಣುಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳವು
 ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ, ‘ಅಣುಭಿಃ ಪಶ್ಯತಿ’ (ಕಾಂಡಿನೈಶ್ಚ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ,
 ‘ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದದ ಶ್ರವಣ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ‘ದಿವೀವ
 ಚಕ್ಷುರಾತಮಃ’ (ಮ. ೧-೨೨-೨೦) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಶ್ರೇಷ್ಠಾಧಿಕರಣ—೭

ಓಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ಚ ಓಂ (೨-೪-೯)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದೆ—ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ
 ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ಶ್ರೇಷ್ಠಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಃ-ಮುಖ್ಯ
 ಪ್ರಾಣನೂ, ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ‘ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೇ ಅಲ್ಲ’ ಎಂದು ‘ಚ’ ಶಬ್ದದ
 ಅರ್ಥ. “ಆತ್ಮತ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ” (ಪ್ರ. ೩-೩) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ಥೂಲ
 ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದ್ದು ಮತ್ತು “ಯತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಯತ್ಪರಿತ್ಯಾಗಶ್ಚ”¹

1. “ಯತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಯತ್ಪರಿತ್ಯಾಗಃ ಉತ್ಪತ್ತಿರ್ಮರಣಂ ತಥಾ |

ತಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿರ್ಮರಣಶ್ಚೈವ ಕಥಂ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಯುಜ್ಯತೇ || ”

ಯುಕ್ತಯುಪೇತಾ “ನೈಷ ಪ್ರಾಣ ಉದೇತಿ” ಇತಿ ಶ್ರುತಿಶ್ಚ ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ-
ವಿಷಯೇತಿ ಭಾವಃ । “ಏತೇನ ಮಾತರಿಶ್ವಾ” ಇತ್ಯತ್ರ ಬಾಹ್ಯವಾಯುರೂಪೇಣೋತ್ಪತ್ತಿ-
ವಪಿ ಸರ್ವಮೃತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಹೇತುನಾ ಪ್ರಾಣರೂಪೇಣಾಪ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರತ್ರೋಚ್ಯತ ಇತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ।

ಪ್ರಾಣಜನ್ಮಶ್ರುತಿಃ ಚೇಷಾದಿಪರಾ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತೃತ ಆಹ—

॥ ೐ ನ ವಾಯುಕ್ರಿಯೇ ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್ ೐ ॥ ೨-೪-೧೦

ಪ್ರಾಣೋತ್ಪತ್ತಿಶ್ರುತಿಸ್ಥಿಃ ಪ್ರಾಣೋ ಬಾಹ್ಯವಾಯುಚೇಷಾರೂಪಕ್ರಿಯೇ ನ ಭವತಃ ।
ಕುತಃ ? “ಸ ಪ್ರಾಣಮಸೃಜತ” ಇತ್ಯುಕ್ತವಾ “ಪ್ರಾಣಾತ್ ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಕ್ವಂ ವಾಯುರ್ಜ್ಯೋತಿ-

(ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತ) ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ‘ಸರ್ವರ ಉತ್ಪತ್ತಿ-ಮರಣಗಳಿಗೆ
ಕಾರಣವಾಗಿರುವಿಕೆ’ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ ‘ನೈಷ ಪ್ರಾಣ ಉದೇತಿ’ ಎಂಬ
ಶ್ರುತಿಯು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು ಎಂದು ಭಾವ.

ಏತೇನ ಮಾತರಿಶ್ವಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಪುನರುತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ

‘ಏತೇನ ಮಾತರಿಶ್ವಾ’ (ಬ್ರ ಸೂ. ೨-೨-೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯ ವಾಯುರೂಪ
ದಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಸರ್ವರ ಜನನ-ಮರಣಗಳಿಗೆ
ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಾಣರೂಪದಿಂದಲೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ
ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ಪಂದನರೂಪವಾದ ಜೀವೈಷ್ಣು,
ಭೂತವಾಯು ಇವುಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಬಾರದೇಕೆ
ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ನ ವಾಯುಕ್ರಿಯೇ ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್ ಓಂ
(೨-೪-೧೦)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಪ್ರಾಣೋತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಾಣನು ಬಾಹ್ಯ ವಾಯುವಾಗಲೀ
ಸ್ಪಂದನರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಲೀ ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ‘ಸ ಪ್ರಾಣಮಸೃಜತ’ 1

1. ಪರಮಪುರುಷನಾದ ಭಗವಂತನು ಜೀವಕಲಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಸೃಜಿಸಿದನು.
ಪ್ರಾಣನ ಮೂಲಕ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನೇ ಅಭಿಮಾನಿನಿಯಾದ ಭಾರತಿಯನ್ನೂ ಅನಂತರ ಆಕಾಶ,
ವಾಯು, ತೇಜಸ್ಸು, ಜಲ, ಪೃಥಿವೀ ಎಂಬ ಪಂಚಭೂತಗಳನ್ನೂ, ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ,

ರಾಘ: ಪೃಥಿವೀಂದ್ರಿಯಂ ಮನೋಽನ್ಮಮನ್ನಾದ್ವೀರ್ಯಂ ತಪೋ ಮನ್ತ್ರಾಃ ಕರ್ಮ ” ಇತಿ ತಯೋಃ
ಪೃಥಗುಪದೇಶಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ೬ ॥

ಚಕ್ಷುರಾಘಚಿಕರಣಮ್—೭

॥ ॐ ಚಕ್ಷುರಾದಿವತ್ತು ತತ್ಸಹಶಿಷ್ಟಾಡಿಭ್ಯಃ ॐ ॥

೨-೪-೧೧

ಅತ್ರ ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ವಾತನ್ಯಾಸ್ವಾತನ್ಯಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ಶ್ರೇಷ್ಠ ಇತ್ಯಸ್ತಿ ।
ತುರೇವ । ಶ್ರೇಷ್ಠೋ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ ಚಕ್ಷುರಾದಿವದೇವ । ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಯಥೇಶಾಧೀನಂ
ತಥಾಽಯಮಪಿ ಇಶಾಧೀನ ಇತಿ ಲಭ್ಯತೇ । ಏವೇತ್ಯುತ್ಪತ್ತಾವಿವ ಸ್ವಾತನ್ಯಾದೌ

(ಪ್ರ. ೬-೪) ಎಂದು ಹೇಳಿ, “ಪ್ರಾಣಾತ್ ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಖಂ ವಾಯುರ್ಜೋತ್ಯೇತಿರಾಪಃ
ಸೃಢಿವೀಂದ್ರಿಯಂ ಮನೋಽನ್ಮಮನ್ನಾದ್ವೀರ್ಯಂ ತಪೋ ಮಂತ್ರಾಃ ಕರ್ಮ ”
(ಪ್ರ. ೬-೪) ಎಂಬುದಾಗಿ ಬಾಹ್ಯವಾಯು ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ
ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಧಿಕರಣ—೭

ಓಂ ಚಕ್ಷುರಾದಿನತ್ತು ತತ್ಸಹಶಿಷ್ಟಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ
(೨-೪-೧೧)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದೆ—ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ
ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತ
ವಾಗುವುದು. ‘ತು’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏವ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಶ್ರೇಷ್ಠಃ—ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು,
ಚಕ್ಷುರಾದಿವದೇವ—ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಅವುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಗಳು ಹೇಗೆ
ಭಗವದಧೀನರೋ ಹಾಗೆ ಇವನೂ ಕೂಡ ಭಗವದಧೀನನಾಗಿದ್ದಾನೆ—ಎಂಬ ಅರ್ಥವು
ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ‘ಏವ’ ಶಬ್ದವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಆಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ

ಮನಸ್ಸು, ಅನ್ನಗಳನ್ನೂ ಸೃಜಿಸಿದನು ಆ ಅನ್ನದ ಮೂಲಕ ರೇತಸ್ಸನ್ನೂ ಸೃಜಿಸಿದನು. ಅನಂತರ
ಜೀವನ ಜ್ಞಾನಾದಿಕಾರಣವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನೂ, ಮುಗಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅನಂತರ
ಪುಣ್ಯಪಾಪರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಆಶ್ರಯವಾದ ಗೋಲಕಗಳನ್ನೂ,
ದೇವದತ್ತ ಮೊದಲಾದ ನಾಮಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ.

ನ ವ್ಯವಸ್ಥಾಸ್ತೀತಿ ಸ್ವಚಯತಿ । ಕುತಃ ? ತತ್ಸಹಶಿಷ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ । ತೈಃ
 ಚಕ್ಷುರಾದಿಭಿಃ ಸಹ ಶಿಷ್ಠಿಃ ಶಾಸನಮುಕ್ತಿಃ “ಸರ್ವಂ ಛೇವೈತತ್ ಪರಮೇಷ್ವತಿಷ್ಠತೇ
 ಪ್ರಾಣಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಾಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಿನಶ್ಚ” ಇತಿ ಪ್ರಾಣೈಃ ಸಹೇಶ್ವಶತ್ವೇನ ಪಾಠಾತ್ । ನನು
 “ಯದಾಶ್ರಯಾದಸ್ಯ ಚೇಷ್ಠಾ” ಇತ್ಯುಕ್ತಾನನ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವಯುಕ್ತಯುಪೇತಾ “ನ ಪ್ರಾಣಃ
 ಕಿञ್ಚಿದಾಶ್ರಿತಃ” ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ ಶ್ರುತಿಮಾತ್ರಾತ್ ಕಥಮಪೋದತ ಇತ್ಯತ ಉಕ್ತ-
 ಮಾದಿಭ್ಯ ಇತಿ । “ಸರ್ವಕರ್ತಾಽಪಿ ಸನ್ ಪ್ರಾಣಃ ಪರಮಾಧಾರತಃ ಸ್ಥಿತಃ” ಇತಿ,
 “ನಾನ್ಯೋಸ್ತೋಽಸ್ತಿ ದ್ರಷ್ಟಾ” ಇತ್ಯಾದಿವಚನಾದೀಶದ್ವಯಾಯೋಗಾದಿರೂಪಯುಕ್ತೇಶ್ವ-
 ಲ್ಪಾರ್ಥಃ । “ನ ಪ್ರಾಣಃ ಕಿञ್ಚಿದಾಶ್ರಿತಃ” ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ ಅನನ್ಯೇಶ್ವರತ್ವಾವಾಂತ-
 ರೇಶ್ವರತ್ವಪರೇತಿ ಭಾವಃ । ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾತ್ ಚಕ್ಷುಷ ಆದಿತವೇನೋಕ್ತಿಃ । ಸ್ವಾತನ್ತ್ಯೇ
 ಶ್ರುತಿಗಾಹುಲ್ಯಮಸ್ತೀತಿ ಚೌಘಂ ತು ‘ಸೋಽಧ್ಯಕ್ಷ’ ಇತ್ಯತ್ರ ನಿರಸಿಸ್ಯತೇ ।

ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವುದು.
 ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಂತೆ ಪ್ರಾಣನೂ ಭಗವದಧೀನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವೇನು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ
 ಉತ್ತರ—ತತ್ಸಹಶಿಷ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ತೈಃ ಸಹ—ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೊಂದಿಗೆ,
 ಶಿಷ್ಯಃ—ಶಾಸನ ಅಂದರೆ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ. “ಸರ್ವಂ ಹ್ಯೇವ ಏತತ್ ಪರಮೇಷ್ವನ
 ತಿಸ್ತತೇ. ಪ್ರಾಣಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಾಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಿನಶ್ಚ” (ಗೌಪವನಶ್ರುತಿ) ಎಂಬುದಾಗಿ
 ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಭಗವದಧೀನನೆಂದು ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಇಂದ್ರಿಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಪರಿಸಿರುವುದ
 ರಿಂದ ‘ಯದಾಶ್ರಯಾದಸ್ಯ ಚೇಷ್ಠಾ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅನನ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವ
 ಅಂದರೆ ಯಾರನ್ನೂ ಆಶ್ರಯಿಸದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ ‘ನ ಪ್ರಾಣಃ
 ಕಿञ್ಚಿದಾಶ್ರಿತಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಕೇವಲ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ
 ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ—‘ಆದಿಭ್ಯಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ‘ಸರ್ವಕರ್ತಾಽಪಿ
 ಸನ್ ಪ್ರಾಣಃ ಪರಮಾಧಾರತಃ ಸ್ಥಿತಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ, ಮತ್ತು ‘ನಾನ್ಯೋಽಸ್ತೋಽಸ್ತಿ,
 ದ್ರಷ್ಟಾ’ ಎಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ವಚನಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ‘ಇಬ್ಬರು ಈಶರು ಇರಲು
 ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ’ ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣನು ಈಶಾಧೀನನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವ
 ನೆಂದು ಅರ್ಥ. ‘ನ ಪ್ರಾಣಃ ಕಿञ್ಚಿದಾಶ್ರಿತಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು
 ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲದವನೆಂದು, ಅಥವಾ ಅಪ್ರಧಾನನಾದ ಈಶ್ವರನೆಂದು ತಿಳಿಸುವ
 ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಭಾವ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದ
 ರಿಂದ ಚಕ್ಷುಸ್ಸನ್ನೇ ಪ್ರಾಥಮಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಸ್ವತಂತ್ರ
 ನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿವೆ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ‘ಸೋಽಧ್ಯಕ್ಷೇ’ (ಬ್ರ. ಸೂ.
 ೪-೨-೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಶ್ರೇಷ್ಠಸೇಶಾಯತ್ತವೇ ಚಕ್ಷುರಾದಿವದವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವಂ ಚ ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತ
 ಆಹ—

॥ ॐ ಅಕರಣತ್ವಾच्च ನ ದೋಷಸ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ
 ॐ ॥ ೨-೪-೧೨

ಶ್ರೇಷ್ಠಸೇಶನ್ವೇತಿ । ಕರಣತ್ವಂ ಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವಮ್ । ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಯಾಕರಣತ್ವಾತ್,
 ಚಕ್ಷುರಾದೇಃ ಕರಣತ್ವಾಚ್ಚೇತಿ ಚಾರ್ಥಃ । ನ ದೋಷಃ ತದ್ವದವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವಾಭಾವ-
 ದೋಷೋ ನಾಸ್ತಿ । ಕುತಃ ? ಹಿ ಯಸ್ಮಾತ್ ತಥಾ ಕರಣತ್ವಾದಿನಾ ಪ್ರಾಣಂ
 ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಚ ದರ್ಶಯತಿ “ತಾನಿ ವಾ ಏತಾನಿ ಕರಣಾನಿ ಅಥ ಪ್ರಾಣ
 ಏವಾಕರಣಃ” ಇತಿ ಶ್ರುತಿರತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಸುಪ್ತೇಽಪಿ ಜೀವೇ ಪ್ರಾಣವ್ಯಾಪಾರದೃಢೇ-
 ಸ್ತಸ್ಯ ಜೀವಾಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವಮ್ । ಚಕ್ಷುರಾದೇಸ್ತು ನೈವಮಿತಿ ಭಾವಃ ॥ ೭ ॥

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಈಶಾಧೀನನಾಗಿರುವುದಾದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ
 ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವವಿಲ್ಲವೋ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಅವಾಂತರೇಶ್ವರತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದಾದೀತು
 ಎಂಬ ಅಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಅಕರಣತ್ವಾಚ್ಚ ನ ದೋಷಸ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ
 ಓಂ (೨-೪-೧೨)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

‘ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. ಕರಣತ್ವ
 ವೆಂದರೆ ಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಜ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಅಂದರೆ ಕರ್ತೃವಿಗೆ ಅಧೀನವಾದ ಕ್ರಿಯೆ
 ಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಯ ಅಕರಣತ್ವಾತ್—ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಕರಣ
 ನಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಎಂದು
 ‘ಚ’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ನ ದೋಷಃ—ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಂತೆ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಅಪ್ರಧಾನ
 ಈಶ್ವರತ್ವವೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಹಿ—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ತಥಾ—
 ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಅಕರಣನೆಂದೂ, ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳನ್ನು ಕರಣವೆಂದೂ, ದರ್ಶಯತಿ—
 ‘ತಾನಿ ವಾ ಏತಾನಿ ಕರಣಾನಿ, ಅಥ ಪ್ರಾಣ ಏವಾಕರಣಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು
 ಹೇಳುವುದೋ ಅದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಜೀವನು ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಮುಖ್ಯ
 ಪ್ರಾಣನ ಕ್ರಿಯೆಯು ಕಾಣಬರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಜೀವಪ್ರಯೋಜ್ಯನಲ್ಲ,
 ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಾದರೋ ಹಾಗಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಪञ್ಚವೃತ್ತಿಧಿಕರಣಮ್—೮

॥ ೐ ಪञ್ಚವೃತ್ತಿರ್ಮನೋವದ್ವಯಪದಿಶ್ಯತೇ ೐ ॥ ೨-೪-೧೩

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದೇಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ವರೂಪತ್ವತದಾಸತ್ವಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ ।
ಶ್ರೇಷ್ಠ ಇತ್ಯಸ್ತಿ । ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಪञ್ಚವೃತ್ತಿಃ ಪञ್ಚ ವೃತ್ತಯಃ ಪ್ರಾಣಾಪಾನವ್ಯಾನೋದಾನ-
ಸಮಾನಾಖ್ಯರೂಪಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥಾ ಪ್ರಾಣಾದಿಪञ್ಚಸ್ವರೂಪವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ ।
ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ । ಪ್ರಾಣಾದಿಪञ್ಚದಾಸವಾನಿತ್ಯಪಿ ಬೋಧ್ಯಮ್ । ಕುತಃ ?
ಮನೋವತ್ । ಯಥಾ ಮನಃ ಮನೋಬುದ್ಧಯಹ್ಙ್ಕಾರಚಿತ್ತಚೇತನಾಖ್ಯಸ್ವರೂಪವತ್,
ತಜ್ಜನ್ಯಮನಃಪ್ರಭೃತಿವೃತ್ತಿಪञ್ಚಕವಚ್ಚ ತದ್ವತ್ ಶ್ರೇಷ್ಠೋಽಪಿ ವರ್ಗದ್ವಯವಾನ್ ವ್ಯಪ-
ದಿಶ್ಯತೇ “ಅಥ ಪञ್ಚವೃತ್ತಯೇತತ್ ಪ್ರವರ್ತತೇ” ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಯತೋಽತ ಇತಿ

ಪಂಚವೃತ್ತಿಧಿಕರಣ—೮

ಓಂ ಪಂಚವೃತ್ತಿರ್ಮನೋವದ್ವಯಪದಿಶ್ಯತೇ ಓಂ
(೨-೪-೧೩)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ ಮೊದಲಾದವರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪರು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ದಾಸರೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೂ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ‘ಶ್ರೇಷ್ಠಃ’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಶ್ರೇಷ್ಠಃ—ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು, ಪಂಚವೃತ್ತಿಃ—ಪಂಚ ವೃತ್ತಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ, ವ್ಯಾನ, ಉದಾನ ಮತ್ತು ಸಮಾನವೆಂಬ ಪಂಚರೂಪಗಳನ್ನು ಸ್ವರೂಪವಾಗುಳ್ಳವನು. ಇದು ಉಪಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಾಣ ಮೊದಲಾದ ಐವರನ್ನು ದಾಸರಾಗುಳ್ಳವನು ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ, ಮನೋವತ್—ಮನಸ್ಸು, ಹೇಗೆ ಬುದ್ಧಿ, ಅಹಂಕಾರ, ಚಿತ್ತ ಮತ್ತು ಜೇತನಾ ಎಂಬ ಐದು ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದೆಯೋ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಂದ ಜನಿಸುವ ಮನಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಐದು ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದೆಯೋ ಹಾಗೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ “ಅಥ ಪಂಚವೃತ್ತಯೈತತ್ ಪ್ರವರ್ತತೇ”¹ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವರ್ಗಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳ

1. “ಅಥ ಪಂಚವೃತ್ತೈತತ್ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ಪ್ರಾಣೋ ವಾನ ಪಂಚವೃತ್ತಿಃ | ಪ್ರಾಣೋಽಪಾನೋ ವ್ಯಾನಃ ಉದಾನಃ ಸಮಾನಃ ಇತಿ | ತೇಭ್ಯೋ ವಾ ಏತೇಭ್ಯಃ ಪಂಚ ದಾಸಾಃ ಪ್ರಜಾಯಂತೇ | ಪ್ರಾಣಾದ್ವಾನ ಪ್ರಾಣೋಽಪಾನಾದಪಾನೋ ವ್ಯಾನಾದ್ವ್ಯಾನಃ ಉದಾನಾದುದಾನಃ ಸಮಾನಾದೇವ ಸಮಾನಃ ” ಎಂದು ಶ್ರುತಿ.

ಯೋಜ್ಯಮ್ । “ಸर्वे वा एते मुख्यदासा” इति श्रुतेः “मुख्यस्यैव स्वरूपाणि प्राणाद्याः” इति श्रुतेश्च भिन्नप्राणादिपरत्वात् न विरोध इति भावः ॥ ८ ॥

अण्वधिकरणम्—९

॥ ॐ अणुश्च ॐ ॥ २-४-१४

अत्र श्रेष्ठस्याणुत्वानणुत्वश्रुत्यविरोध उच्यते । श्रेष्ठ इत्यस्ति । अणुश्च अणुर्व्याप्तश्चेति चार्थः । अन्तः प्राणरूपेणाणुः, बहिर्वायुरूपेण व्याप्त इति भावः । अतः “प्राण एवाधस्तात्” इति श्रुतेः “प्राणो वा अणुः” इति श्रुतेश्च न विरोध इति भावः ॥ ९ ॥

ಲುಪ್ತಿದ್ವಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. “ಅಥ ಪಂಚವೃತ್ತಾಃ ಏತತ್ ಪ್ರವರ್ತತೇ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ” ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. “ಸರ್ವೇ ವಾ ಏತೇ ಮುಖ್ಯದಾಸಾಃ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಭಿನ್ನರಾದ ಪ್ರಾಣ ಮೊದಲಾದ ದಾಸರನ್ನು ಹೇಳುವ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು ಮತ್ತು “ಮುಖ್ಯಸ್ಯೈವ ಸ್ವರೂಪಾಣಿ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯಾಃ ಪಂಚ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪರಾದ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು ಆದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ

ಅಣ್ವಧಿಕರಣ—೯

ಓಂ ಅಣುಶ್ಚ ಓಂ (೨-೪-೧೪)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಅಣು—ಅಣುವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ‘ಶ್ರೇಷ್ಠ’ ಎಂಬ ಪದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು, ಅಣುಶ್ಚ—ಅಣುವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ವ್ಯಾಪ್ತನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ‘ಚ’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ದೇಹದ ಒಳಗೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣರೂಪದಿಂದ ಅಣುವೂ ದೇಹದ ಹೊರಗಿರುವ ವಾಯುರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಭಾವ. ಆದ್ದರಿಂದ, ‘ಪ್ರಾಣ ಏವಾಧಸ್ತಾತ್’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೂ ‘ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಣುಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಜ್ಯೋತಿರಾಧಿಕರಣಮ್ — ೧೦

॥ ॐ ಜ್ಯೋತಿರಾಧಿಕರಣಂ ತು ತದಾಮನನಾತ್ ॐ ॥

೨-೪-೧೪

ಅತ್ರ ಚಕ್ಷುರಾದೇರ್ಜೀವೇಶಕರಣತ್ವಶ್ಚತುರ್ವಿಧೋಽಪಿ ಉಚ್ಯತೇ । ತುರೇವ ।
ತದಿತಿ ವ್ಯಸ್ತಂ ಸಮಸ್ತಂ ಚ । ಜ್ಯೋತಿರಾದೀತ್ಯಾವೃತ್ತಿಃ । ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಃ
ಅಧಿಕರಣಂ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥಾ, ತನ್ನಿಯಾಮಕಮಿತಿ ಯಾವತ್ । “ಯೋಽಗ್ರೌ ತಿಷ್ಠನ್”,
“ಯಸ್ತೇಜಸಿ ತಿಷ್ಠನ್” ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ ಅಗ್ರಾದಿರೂಪಜ್ಯೋತಿರಾಧಿಕರಣಂ ಯದ್
ಬ್ರಹ್ಮ ತತ್ತು ತದೇವ ಜ್ಯೋತಿರಾಧಿಕರಣಂ ಜ್ಯೋತೀರೂಪಚಕ್ಷುರಾದಿನಿಯಾಮಕಂ,
ತತ್ಕಾರಣಮಿತಿ ಯಾವತ್ । ಕುತಃ ? ತದಾಮನನಾತ್ ತಸ್ಯ ಚಕ್ಷುರಾಧಿಕರಣಾತ್-
ತ್ವಸ್ಯ “ಯಶ್ಚಕ್ಷುಷಿ ತಿಷ್ಠನ್” ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಆಮನನಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯೇವ

ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣಂ—೧೦

ಓಂ ಜ್ಯೋತಿರಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನಂ ತು ತದಾಮನನಾತ್ ಓಂ
(೨-೪-೧೪)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜೀವನ ಕರಣಗಳೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೂ ಈಶನ ಕರಣಗಳೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೂ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ‘ತು’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನು ಎಂದು ಅರ್ಥ ‘ತತ್’ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಪಡೆದಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಸಮಾಸದ ಭಾಗವಾಗಿಯೂ ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು ‘ಜ್ಯೋತಿರಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನಂ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಬೇಕು. ಜ್ಯೋತಿರಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನವೆಂದರೆ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗುವುದು ಜ್ಯೋತಿರಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕವಾದುದು ಎಂದು ಭಾವ. “ಯೋಗೋತ್ಕರ್ಷ ತಿಷ್ಠನ್” (ಬೃ. ೫-೨-೫) “ಯಸ್ತೇಜಸಿ ತಿಷ್ಠನ್” (ಬೃ. ೫-೨-೧೪) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮನಿರುವನೋ, ತತ್ತ್ವ-ಆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಜ್ಯೋತಿರಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನಂ-ತೇಜೋರೂಪವಾಗಿರುವ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳು ಈಶನ ಕರಣಗಳೆಂದು ಭಾವ ಏಕೆಂದರೆ, ತದಾಮನನಾತ್-ಭಗವಂತನು ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವನೆಂದು “ಯಶ್ಚಕ್ಷುಷಿ ತಿಷ್ಠನ್” (ಬೃ. ೫-೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ವಾಚ್ಯೇ ಯದಭ್ಯಾದಿರೂಪಜ್ಯೋತಿರಾಧ್ಯಧಿಷ್ಠಾನಮಿತಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿಶೇಷಗೋಕ್ತಿಃ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಭ್ಯಾದಿರೂಪಭೂತಪ್ರೇರಕತ್ವಾತ್ ತದಂಶಭೂತಚಕ್ಷುರಾದೇರಪಿ ತಸ್ಯೈವ ಪ್ರೇರಕತ್ವಮಿತಿ ಯುಕ್ತಿಃ ಸ್ವಚಯಿತುಮ್ । ಅತ एव ज्योतिरादिभूतकार्यत्वात् । ज्योतिरादि-शब्देन चक्षुरादेर्ग्रहणम् । आकाशाद्यधिष्ठानमिति वाच्ये ज्योतिरादी-त्युक्तिरपि चक्षुरादीति प्रकृतत्वात् ।

ನನ್ವೇವ “ಜೀವಸ್ಯ ಕರಣಾನ್ಯಾಹುಃ” ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ ಕಥಮಿತ್ಯತ ಆಹ—

॥ ॐ प्राणवता शब्दात् ॐ ॥ २-४-१६

ಪ್ರಾಣಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಸ್ಯ ಸಂತೀತಿ ಪ್ರಾಣವಾನ್ ಜೀವಃ ತೇನ । ತದಿತ್ಯಸ್ತಿ । ತದ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಣವತಾ ಜೀವೇನ ಕರ್ತೃ ಸ್ವಕರಣೈಃ ದರ್ಶನಾದಿ ಕಾರಯತಿ । “एष

‘ಜ್ಯೋತಿರಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾ ನಂ’ ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗದ ನೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಅಂಶಗಳಾದ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೂ ಅವನೇ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿರುವನೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ‘ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದರಿಂದಲೇ ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ ಭೂತಗಳಿಂದ ಜನ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳನ್ನು ‘ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ‘ಆಕಾಶಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾ ನಂ’ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ, ‘ಚಕ್ಷುರಾದಿ’ (ಬ್ರ. ಸೂ ೨-೪-೧೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ‘ಜ್ಯೋತಿರಾದಿ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಹಾಗಾದರೆ, ‘ಜೀವಸ್ಯ ಕರಣಾನ್ಯಾಹುಃ’ (ಸೌತ್ರಾಯಣ ಶ್ರುತಿ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥವೇನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ—

ಓಂ ಪ್ರಾಣವತಾ ಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ (೨-೪-೧೬)
ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಪ್ರಾಣಗಳು ಅಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಈ ಜೀವನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನು ಪ್ರಾಣವಾನ್ ಪ್ರಾಣವತಾ-ಜೀವನಿಂದ. ‘ತತ್’ ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ತತ್-ಬ್ರಹ್ಮನು, ಪ್ರಾಣವತಾ-ಜೀವನೆಂಬ ಕರ್ತೃವಿನಿಂದ, ತನ್ನ ಕರಣಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೂಲಕ, ದರ್ಶನ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸು

ಹ್ಯನೇನಾತ್ಮನಾ ಚಕ್ಷುಷಾ ದರ್ಶಯತಿ” ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾದಿತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ ।
 ಕರಣಾನಾಮಪಿಶಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವೇಽಪಿ ಜೀವಸ್ಯ ತದಾಯತಕರ್ತುಃ ಕರ್ಮಸಾಧನತ್ವಾತ್
 ತತ್ಪರಾ ಶ್ರುತಿರिति ಭಾವಃ । ಶ್ರುತನುರೋಧಾತ್ ಆತ್ಮನೇತಿ ಜೀವೇನೇತಿ ವಾ
 ವಾಚ್ಯೇ ಪ್ರಾಣವತೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ उत्तरयोगे प्राणतत्सम्बन्धयोरन्वयार्ಥಾ ।

ಶ್ರುತೇರರ್ಥಾಂತರಮಾಹ—

॥ ॐ तस्य च नित्यत्वात् ॐ ॥ ೨-೪-೧೭

ತಸ್ಯ ಪ್ರಾಣವತೋ ಜೀವಸ್ಯ । ಚಶಬ್ದೇನ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ತತ್ಸಮ್ಬಂಧಸ್ಯ
 चेति समुच्चीयते । तयोरपि प्राणवदिति संनिधापितत्वात् । जीवप्राण-
 तत्सम्बन्धानां नित्यत्वादित्यर्थः । जीवकरणसम्बन्धस्य चिरकालीन-

ತ್ತಾನೆ. “ ‘ಏಷ ಹ್ಯನೇನಾತ್ಮನಾ ಚಕ್ಷುಷಾ ದರ್ಶಯತಿ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರ
 ದಿಂದ ” ಎಂದು ಯೋಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಭಗವಂತನೇ ನಿಯಾಮಕ
 ನಾಗಿದ್ದರೂ ಭಗವದಧೀನಕರ್ತೃವಾದ ಜೀವನ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
 ಶ್ರುತಿಯು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜೀವನ ಕರಣಗಳೆಂದು ಹೇಳುವುದೆಂದು ಭಾವ.

‘ಪ್ರಾಣವತಾ’ ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗದ ಉದ್ದೇಶ

‘ಏಷ ಹ್ಯನೇನಾತ್ಮನಾ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ‘ಆತ್ಮನಾ’ ಎಂದಾಗಲೀ
 ‘ಜೀವೇನ’ ಎಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ, ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ ಮತ್ತು
 ಅವುಗಳ ಸಂಬಂಧದ ಅನ್ವಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ‘ಪ್ರಾಣವತಾ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

‘ಜೀವಸ್ಯ ಕರಣಾನ್ಯಾಹುಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಆರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುವ
 ಸೂತ್ರ—

ಓಂ तस्य च निತ್ಯत्वात् ಓಂ (೨-೪-೧೭)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ತಸ್ಯ—ಇಂದ್ರಿಯಸಂಬಂಧ ಪಡೆದ ಜೀವನಿಗೆ. ಪ್ರಾಣವತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯ
 ಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸಂಬಂಧ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗುವುದರಿಂದ ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಅವೆರಡರ
 ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಜೀವ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸಂಬಂಧ
 —ಇವುಗಳು ನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಜೀವ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ
 ಸಂಬಂಧವು ಚಿರಕಾಲವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು

ತ್ವಾತ್ ಜೀವಕರಣತ್ವಶ್ರುತಿರಪಚರಿತಾರ್ಥೇತಿ “ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಾ ಏತಾನಿ ಕರಣಾನಿ”
 ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಇತಿ ಭಾವಃ । ಸಮ್ಬಂಧನೀತ್ಯತ್ವೋಕ್ತಯೈವ ಪೂರ್ಣಂ ಜೀವಪ್ರಾಣಯೋ-
 ರಪಿ ತದ್ಭುಕ್ತಿಃ ತತ್ಸಮ್ಬಂಧನೀತ್ಯತ್ವಾರ್ಥಾ । ಸಮ್ಬಂಧಿನೋರಭಾವೇ ತದಯೋಗಾತ್
 ॥ ೧೦ ॥

ತದ್‌ಇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಧಿಕರಣಮ್—೧೧

॥ ॐ ತ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ತದ್ವಚಪದೇಶಾದನ್ಯತ್ರ ಶ್ರೇಷ್ಠಾತ್
 ॐ ॥ ೨-೪-೧೮

ಅತ್ರ ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಯೇಂದ್ರಿಯಾನೀಂದ್ರಿಯತ್ವಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ತ ಇತಿ ಪ್ರಾಕ್
 ಚಶಬ್ದೋಕ್ತಾಃ ಪ್ರಾಣಾ ಉಚ್ಯಂತೇ । ಶ್ರೇಷ್ಠಾದನ್ಯತ್ರ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾದನ್ಯೇ ತೇ ಪ್ರಾಣಾ
 ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ, ನ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ । ಕುತಃ ? ತದ್ವಚಪದೇಶಾತ್ ತಸ್ಯ ಶ್ರೇಷ್ಠಾದನ್ಯೇಷಾಮಿಂದ್ರಿಯ-

ಜೀವನ ಕರಣಗಳೆಂದು ಹೇಳುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಾ ಏತಾನಿ ಕರಣಾನಿ’
 ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ. ಜೀವ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಸಂಬಂಧ
 ನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಸಾಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಜೀವ ಮತ್ತು
 ಇಂದ್ರಿಯಗಳೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧ ನಿತ್ಯವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಜೀವ ಮತ್ತು
 ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ನಿತ್ಯಗಳೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ತದ್‌ಇಂದ್ರಿಯಾಧಿಕರಣ—೧೧

ಓಂ ತ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ತದ್ವ್ಯಪದೇಶಾದನ್ಯತ್ರ ಶ್ರೇಷ್ಠಾತ್
 ಓಂ (೨-೪-೧೮)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ ಇಂದ್ರಿಯವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೂ
 ಇಂದ್ರಿಯವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೂ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ‘ತೇ’
 ಎಂಬ ಪದವು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಚ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರಾಣ
 ಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ಶ್ರೇಷ್ಠಾತ್ ಅನ್ಯತ್ರ—ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ,
 ತೇ—ಆ ಪ್ರಾಣಗಳು, ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ—ಇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ,
 ತದ್ವ್ಯಪದೇಶಾತ್, ತಸ್ಯ—ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನುಳಿದು ಇತರ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವ

त्वस्य “द्वादश वेन्द्रियाण्याहुः । मुख्यप्राणस्त्वनिन्द्रियम्” इति
व्यपदेशादित्यर्थः । श्रेष्ठोऽनिन्द्रियमिति वाच्ये श्रेष्ठादन्यत्रेत्याद्युक्तिः
श्रेष्ठादन्येषामिन्द्रियत्वं श्रेष्ठस्य त्वनिन्द्रियत्वं, “प्राणा वा इन्द्रियाणि”
इति सामान्यश्रुतिः श्रेष्ठादन्यप्राणविषयेति सूचयितुम् । अत एवान्य-
त्रेति सप्तम्युक्तिः ।

एवं च श्रेष्ठोऽनिन्द्रियं चेत् चक्षुरादेरपि तन्न स्यात्, ईशवश-
त्वाविशेषादित्यत आह—

॥ ॐ भेदश्रुतेः ॐ ॥ २-४-१९

ವಿರುವುದನ್ನು, ವ್ಯಪದೇಶಾತ್ — “ದ್ವಾದಶ ವಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಾಹುಃ, ಮುಖ್ಯ
ಪ್ರಾಣಸ್ತ್ವನಿन्द्रಿಯಮ್” (ಪ್ರಾಣತ್ರಯಾಣಶ್ರುತಿ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದ
ರಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

‘ಶ್ರೇಷ್ಠಾದನ್ಯತ್ರ’ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದ ವಿಶೇಷ

‘ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಅನಿन्द्रಿಯಮ್’ — ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಇಂದ್ರಿಯವಲ್ಲ ಎಂದು
ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದ್ದರೂ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಪ್ರಾಣಗಳು ಇಂದ್ರಿಯ
ಗಳು, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಇಂದ್ರಿಯವಲ್ಲ ; ‘ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ’ ಎಂಬ
ಸಾಮಾನ್ಯಶ್ರುತಿಯು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಕುರಿತದ್ದು
ಎಂದು ಸೂಚಿಸಲು ‘ಶ್ರೇಷ್ಠಾದನ್ಯತ್ರ’ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ
1 ‘ಅನ್ಯತ್ರ’ ಎಂದು ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಂತೆ ಇತರರೂ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅಧೀನರಾಗಿರುವ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾನರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಇಂದ್ರಿಯವಲ್ಲದಿದ್ದರೆ
ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳೂ ಇಂದ್ರಿಯವಾಗದಿರಲಿ ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ—

ಓಂ ಭೇದಶ್ರುತೇಃ ಓಂ (೨-೪-೧೯)

1. ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥ ವಿಷಯತ್ವ. ‘ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ’ ಎಂಬ
ಶ್ರುತಿಯು ಇತರ ಪ್ರಾಣವಿಷಯಕವಾದುದು, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣವಿಷಯಕವಲ್ಲ—ಎಂಬ ಅರ್ಥವು
ಲಭಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವ.

ಭೇದೋ ವಿಶೇಷಃ | ತ ಇತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಾದಿತಿ ಚ ಪದಂ ವಿಪರಿಣಮ್ಯಾನ್ವೇತಿ |
 ತೇಷಾಂ ದ್ವಾದಶಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಯ ಚ ಭೇದಶ್ರುತೇಃ ತ ಏವೇಂದ್ರಿಯಾಣೀತ್ಯರ್ಥಃ |
 “ಸ್ಥಿತ ಏವ ಹೀದಂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ ಕರೋತಿ ಕಾರಯತಿ” ಇತಿ ಶ್ರುತೌ ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಯ
 ಸರ್ವಕರ್ತೃಕಾರಯಿತೃತ್ವೇನ ಇಶಸಾಮ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯೇಷಾಂ ತದಭಾವಸ್ಯೋಕ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ |

ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಯ ಚ ಕೇವಲಶ್ರುತ್ಯಾ ಭೇದಮುಕ್ತ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಶ್ರುತಿಭ್ಯಾಂ ಚ
 ತದಾಹ—

॥ ॐ ವೈಲಕ್ಷण्याच्च ॐ ॥ ೨-೪-೨೦

ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಯ ಚ ಜೀವಪ್ರಯತ್ನಾಧೀನತ್ವತದನಧೀನತ್ವರೂಪವೈಲಕ್ಷण्याತ್
 ಕ್ರಮಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಶ್ರುತಿಭ್ಯಾಂ ಸಿದ್ಧಂ ತ ಏವೇಂದ್ರಿಯಾಣೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಭೇದವೆಂದರೆ ವಿಶೇಷ. ‘ತೇ’, ‘ಶ್ರೇಷ್ಠಾತ್’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ವಿಭಕ್ತಿಯ
 ಬದಲಾವಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತವೆ. ತೇಷಾಂ—ಆ ಹನ್ನೆರಡು
 ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಯ ಚ—ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ, ಭೇದಶ್ರುತೇಃ—ವಿಶೇಷವು
 ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ದ್ವಾದಶ ಪ್ರಾಣಗಳೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ. “ಸ್ಥಿತ
 ಏವ ಹಿ ಇದಂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಃ ಕರೋತಿ ಕಾರಯತಿ” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ
 ಪ್ರಾಣನು ಸರ್ವವನ್ನೂ ಮಾಡುವವನು, ಮಾಡಿಸುವವನು ಎಂದು ಭಗವಂತನ
 ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೆ ಆ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು
 ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಭಾವ.

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ, ಇತರ ಪ್ರಾಣಗಳಿಗೂ ಇರುವ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಕೇವಲ
 ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಹೇಳಿದ ನಂತರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದಲೂ
 ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ—

ಓಂ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾಚ್ಚ ಓಂ (೨-೪-೨೦)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜೀವನ ಪ್ರಯತ್ನಾಧೀನವಾಗಿವೆ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಜೀವ
 ಪ್ರಯತ್ನಾಧೀನವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿ
 ಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಪ್ರಾಣಗಳೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಜಾಗ್ರತ್ಯೇವ ಭಾವೇನ ಸುಪ್ತಾವಭಾವೇನ ಜೀವಾಯತ್ತತ್ವಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧಮ್ । ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ಯತು
“ಪ್ರಾಣಾಗ್ರಯ ಏವಾಸ್ಮಿನ್ ಪುರೇ ಜಾಗ್ರತಿ” ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಚಶಬ್ದಸೂಚಿತಯಾ
ಸಿದ್ಧಮಿತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ॥ ೧೧ ॥

ಸಂಜ್ಞಾಮೂರ್ತ್ಯಧಿಕರಣಮ್—೧೨

॥ ॐ ಸಂಜ್ಞಾಮೂರ್ತಿಹೃದಿಸ್ತು ತ್ರಿವೃತ್ಕುರ್ವತ ಉಪದೇಶಾತ್ ॐ ॥

೨-೪-೨೧

ಅತ್ರ ನಾಮರೂಪಯೋಃ ವಿರಶ್ಚೇಶಸೃಷ್ಟತ್ವಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ತುರೇವ ।
ಮೂರ್ತಿರ್ದೇಹಃ । ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ । ಸಂಜ್ಞಾಮೂರ್ತ್ಯೋಃ ನಾಮಪ್ರಪಂಚದೇಹಾದಿರೂಪಪ್ರಪಂಚಯೋಃ

ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಜಾಗೃತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದರಿಂದ, ಸುಷುಪ್ತಿ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜೀವಪ್ರಯತ್ನಾದ್ಧೀನವಾಗಿವೆಯೆಂದು
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಜೀವಪ್ರಯತ್ನಾದ್ಧೀನನಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು
1 ‘ಪ್ರಾಣಾಗ್ರಯ ಏವ ಅಸ್ಮಿನ್ ಪುರೇ ಜಾಗ್ರತಿ’ ಎಂಬ, ಸೂತ್ರದ ‘ಜ’ ಶಬ್ದ
ಸೂಚಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಂಜ್ಞಾಧಿಕರಣ—೧೨

ಓಂ ಸಂಜ್ಞಾಮೂರ್ತಿಹೃದಿಸ್ತು ತ್ರಿವೃತ್ಕುರ್ವತ
ಉಪದೇಶಾತ್ ಓಂ (೨-೪-೨೧)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ನಾಮರೂಪಗಳು ವಿರಿಂಚನಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾಗಿವೆ ಎಂದು
ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೂ ಭಗವಂತನಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗೂ
ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. ‘ತು’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏವ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಮೂರ್ತಿ

1. ಸುಷುಪ್ತಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ ಮೊದಲಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಗಳು
ಶರೀರಧಾರಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವರೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಶ್ರುತಿಯ ಭಾವ.

ಕಲ್ಪಿಸಿಃ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ತ್ರಿವೃತಕುರ್ವತ ಏವ । ತ್ರೀಣಿ ತೇಜೋಬ್ರಹ್ಮಾನಿ ವೃಣೋತಿ ಮಿಶ್ರಯತೀತಿ
 ತ್ರಿವೃತ್ । ಭಾವಪ್ರಧಾನಮ್ । ಭಾವೇ ಕ್ವಿಬಂತಂ ವಾ । ತೇಜೋಽಬ್ರಹ್ಮಾನಾಂ ಮಿಶ್ರಣಂ ಕುರ್ವತೋ
 ವಿಷ್ಣೋರೇವ ನ ವಿರಿಸ್ತ್ವಾತ್ । ಕುತಃ ? ಉಪದೇಶಾತ್ । “ಸರ್ವಾಣಿ ರೂಪಾಣಿ
 ವಿಚಿತ್ಯ ಧೀರೋ ನಾಮಾನಿ ಕೃತ್ವಾ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇರಿತ್ಯರ್ಥಃ । “ವಿರಿಸ್ತ್ವೋ ವಾ
 ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಿರೇಚಯತಿ” ಇತಿ ಶ್ರುತಿರವಾಂತರಕರ್ತೃತ್ವಪರಾ । ತೇನ “ಪರಮಾದ್ವೇತೇ
 ನಾಮರೂಪೇ ವ್ಯಾಕ್ರಿಯೇತೆ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇರವಿರೋಧ ಇತಿ ಭಾವಃ । ಪರಾದಿತ್ಯೇವ
 ವಾಚ್ಯೇ ತ್ರಿವೃದಿತ್ಯಾಶ್ರುತಿಃ ತ್ರಿವೃತಕರ್ತೃತ್ವಯುಕ್ತಿಸ್ತುಚನಾಯ । ತ್ರಿವೃತಕರಣಾಭಾವೇ
 ರೂಪೋತ್ಪತ್ತೇರಯೋಗಸ್ಯಾಪ್ರೇ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವಾತ್ । ರೂಪಾಭಾವೇ ನಾಮಕೃತೇರಯೋಗಾದಿತಿ ।

ಎಂದರೆ ದೇಹ. ಈ ಶಬ್ದವು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ.¹ ಸಂಜ್ಞಾ ಮೂರ್ತೀಃ—ನಾಮಾತ್ಮಕ
 ವಾದ ಪ್ರಸಂಚ ಮತ್ತು ದೇಹಾದಿರೂಪವಾದ ಪ್ರಸಂಚದ, ಕ್ಲೃಪ್ತಿಃ—ಸೃಷ್ಟಿಯು,
 ತ್ರಿವೃತ್ಕರ್ತೃತ್ವ ಏವ—ತೀರ್ಣ—ತೇಜಸ್ಸು, ಅಸೌ ಮತ್ತು ಅನ್ಯ—ಈ ಮೂರನ್ನೂ,
 ವೃಣೋತಿ—ಮಿಶ್ರಿತಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ತ್ರಿವೃತ್ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ಈ ಶಬ್ದವು
 ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಭಾವಾರ್ಥಕವಾದ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿದೆ—
 ತೇಜೋಬ್ರಹ್ಮಗಳ ಮಿಶ್ರಣವನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದಲೇ. ಆಗಿದೆ ಹೊರತು
 ವಿರಿಂಚಿನಿಂದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಉಪದೇಶಾತ್— “ಸರ್ವಾಣಿ ರೂಪಾಣಿ ವಿಚಿತ್ಯ ಧೀರೋ
 ನಾಮಾನಿ ಕೃತ್ವಾ” (ತೈ. ಅ. ೩-೧೨) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥ.
 “ವಿರಿಂಚೋ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಿರೇಚಯತಿ” (ಗೌಪವನ ಶ್ರುತಿ) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು
 ವಿರಿಂಚನಿಗೆ ಅಪ್ರಧಾನ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ
 “ಪರಮಾದ್ವೈತೇ ನಾಮರೂಪೇ ವ್ಯಾಕ್ರಿಯೇತೇ” (ಅಗ್ನಿವೇಶ್ಯಶ್ರುತಿ) ಎಂಬ
 ಶ್ರುತಿಯ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

‘ಸಂಜ್ಞಾ ಮೂರ್ತಿ’, ‘ತ್ರಿವೃತ್ಕರ್ತೃತ್ವ’ ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ

‘ಸರಾತ್’—ಭಗವಂತನಿಂದ—ಎಂದೇ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದ್ದರೂ ತ್ರಿವೃತ್ಕರ್ತೃತ್ವ
 ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ‘ತ್ರಿವೃತ್ಕರ್ತೃತ್ವಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

1. ‘ಮೂರ್ತಿ’ ಶಬ್ದವು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾದ್ದರಿಂದ ದೇಹ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಅರ್ಥವನ್ನಿಟ್ಟು
 ಕೊಳ್ಳದೇ ದೇಹಾದಿಪ್ರಸಂಚ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಜ್ಞೇತ್ಯಾಶ್ಚುಕ್ತಿಃ ಶ್ರೌತನಾಮರೂಪೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತುಮ್ । ಇಂದ್ರಿಯಾಶ್ರಯದೇಹೋತ್ಪಾ
ಪೂರ್ವೋತ್ತರಸಂಜ್ಞಾತಿಂ ಸೂಚಯಿತುಂ ಚೇತಿ ಕೇಚಿತ್ ॥ ೨೧ ॥

ಮಾಂಸಾಧಿಕರಣಮ್—೧೩

॥ ॐ ಮಾಂಸಾದಿ ಭೌಮಂ ಯಥಾಶಬ್ದಮಿತರಯೋಶ್ಚ ॐ ॥

೨-೪-೨೨

ಅತ್ರ ಪ್ರಸ್ತುತದೇಹಕಾರಣಶ್ರುತ್ಯವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ । ಮಾಂಸಾದೀತಿ ಸಾವ-
ಧಾರಣಮ್ । ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಶೇಷಃ । ಅಕ್ಷೀಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಚ । ಪ್ರಸ್ತುತದೇಹಸ್ಯ ಮಾಂಸಾಧಿವ

ತ್ರಿವೃತ್ತರಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ರೂಪಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲಾರದೆಂದು
ಮುಂದೆ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ರೂಪಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಾಮಸೃಷ್ಟಿಯು
ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದಾನೆನ್ನಲು
ತ್ರಿವೃತ್ತತ್ವವು ಯುಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಮರೂಪ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು 'ಸಂಜ್ಞಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ
ದೇಹವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಸಂಗತಿಯನ್ನು
ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ 'ಸಂಜ್ಞಾಮೂರ್ತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಕೆಲವರು
ಹೇಳುವರು.

ಮಾಂಸಾಧಿಕರಣ—೧೩

ಓಂ ಮಾಂಸಾದಿ ಭೌಮಂ ಯಥಾಶಬ್ದಮಿತರಯೋಶ್ಚ
ಓಂ (೨-೪-೨೨)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಶರೀರದ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶ್ರುತಿ
ಗಳಿಗೆ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು. 'ಮಾಂಸಾದಿ' ಪದವು ಅವಧಾರಣಸಹಿತ
ವಾಗಿದೆ. 'ಕಾರ್ಯಂ' ಎಂಬ ಶೇಷವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಅಂಗೀಕಾರ್ಯಂ'
ಎಂಬ ಪದವನ್ನೂ ಹಾಗೆಯೇ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿರುವ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಇರುವ, ಮಾಂಸಾದ್ಯೇವ-
ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದ ಕಠಿಣ ವಸ್ತುವೇ, ಭೌಮಂ—ಪಾರ್ಥಿವವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಶರೀರವೂ

ಕಠಿನಂ ವಸ್ತು ಭೌಮಂ ಪಾರ್ಥಿವಂ, ನ ಸರ್ವಶರೀರಂ, ಕಿಂತ್ವಿವರಯೋರಪ್ತೇಜಸೋಶ್ಚ
 ಕಾರ್ಯಮ್ | ಯಥಾಶಬ್ದಂ “ಯತ್ಕಠಿನಂ ಸಾ ಪೃಥಿವೀ ಯದ್ಭವಂ ತದಾಪೋ ಯದುಷ್ಣಂ
 ತತ್ತೇಜಃ ಅಸ್ಮದ್ವಾರಿ ತೇಜೋ ಮಜ್ಜಾ” ಇತಿ ಶಬ್ದೋಕ್ತದಿಶಾಽಙ್ಗೀಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |
 एवं च देहस्य “इमास्तिस्रो देवताः पुरुषं प्राप्य” इति भूतत्रयात्म-
 कत्वश्रुत्यविरोध इत्याकूतम् | यद्वा मांसादि भौमं भूमिकार्यं,
 नैतावदेव, किंत्वपेजसोश्च कार्यं यथाशब्दमुपेयम् | “विमिश्राणि हि
 भूतानि” इति शब्दे भूम्यादिभूतशब्दानां स्वतो मिश्रत्वोक्त्या
 नैकभूतत्वं मांसशोणितादेरिति ‘आपो वाव मांसम्’ इत्यादितर्पक-
 त्वादियुक्त्युपेताप्यत्वादिश्रुत्यविरोध इति भावः |

कथं तर्हि विशिष्याप्यत्वाद्युक्तिरत आह—

ಸಾರ್ಥವನಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಇತರಯೋಃ-ಅಪ್, ತೇಜಸ್ಸುಗಳ ಕಾರ್ಯವೆಂದು, ಯಥಾ
 ಶಬ್ದಂ-“ಯತ್ಕಠಿನಂ ಸಾ ಪೃಥಿವೀ ಯದ್ಭವಂ ತದಾಪೋ ಯದುಷ್ಣಂ ತತ್ತೇಜಃ
 ಅಸ್ಮದ್ ವಾರಿ ತೇಜೋ ಮಜ್ಜಾ” (ಗರ್ಭ. ೩) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ
 ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ “ಇಮಾಸ್ತಿಸ್ತೋ ದೇವತಾಃ ಪುರುಷಂ
 ಪ್ರಾಪ್ಯ” ಎಂದು ಶರೀರವು ಭೂತತ್ರಯಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯು
 ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾಂತರ

ಅಥವಾ, ಮಾಂಸಾದಿ-ಮಾಂಸಾದಿಗಳು, ಭೌಮಂ-ಭೂಮಿಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ.
 ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ಅಪ್, ತೇಜಸ್ಸುಗಳ ಕಾರ್ಯವೂ ಆಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಶ್ರುತಿಗನುಗುಣ
 ವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ‘ವಿಮಿಶ್ರಾಣಿ ಹಿ ಭೂತಾನಿ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಭೂಮಿ
 ನೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಮಿಶ್ರಣವಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ
 ಮಾಂಸ, ರಕ್ತ ನೊದಲಾದವುಗಳು ಒಂದೇ ಭೂತವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ, ‘ಅಪೋ ನಾನ
 ಮಾಂಸಂ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ತರ್ಪಕತ್ವಯುಕ್ತಿಸಹಿತವಾದ ಅಪ್ಯತ್ವಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ
 ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.

ಹಾಗಾದರೆ, ಮಾಂಸವು ಅಪ್ ಕಾರ್ಯವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು
 ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ ಸಮಾಧಾನ—

॥ ॐ ವೈಶೇಷ್ಯಾನ್ತು ತದ್ವಾದ್‌ಸ್ತದ್ವಾದ್‌ಃ ॐ ॥ ೨-೪-೨೩

ಭೂಮ್ಯಾದಿಭೂತಸಂಯೋಗವೈಶೇಷ್ಯಾತ್ ತದ್ವಾದ್‌ಃ ಭೌಮತ್ವಾದಿವಿಶೇಷವಾದ್
ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ದ್ವಿರುಕ್ತಿರುಕ್ತಸರ್ವಾವಧಾರಣಾರ್ಥಾ ॥ ೧೩ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ

ಚತುर्थಃ ಪಾದಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ॥ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಓಂ ನೈಶೇಷ್ಯಾತ್ ತದ್ವಾದ್‌ಸ್ತದ್ವಾದ್‌ಃ ಓಂ (೨-೪-೨೩)

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದ ಭೂತಗಳ ಸಂಯೋಗವೆಂಬ ವಿಶೇಷತೆಯಿಂದಾಗಿ,
ತದ್ವಾದ್‌ಃ-ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದವು ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಕಾರ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂಬ
ವಿಶೇಷ ವಾದವಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯವನ್ನೂ ದೃಢೀಕರಿಸುವ
ಸಲುವಾಗಿ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಗಳು ರಚಿಸಿರುವ ತಂತ್ರದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ
ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ಚತುರ್ಥಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ನಮ್ಮ ಪ್ರ ಕಟಣೆಗಳು

೧. ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತ

“ ಶ್ರೀ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಣುಭಾಷ್ಯಮ್ ” ಮತ್ತು

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ರಚಿತ “ ತತ್ತ್ವಮಂಜರಿ ”

—ಪ್ರೊ|| ಕೆ. ಟಿ. ಪಾಂಡುರಂಗ ಅವರ ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಸಹಿತ.

(ಪ್ರತಿಗಳು ಮುಗಿದಿವೆ)

೨. ವರಾಹಪುರಾಣೋಕ್ತ “ ಶ್ರೀ ಗೀತಾ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ”.

೩. ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ವಿರಚಿತ “ಶ್ರೀರಾಮಚಾರಿತ್ರ್ಯಮಂಜರಿ”
ಮತ್ತು “ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಚಾರಿತ್ರ್ಯ ಮಂಜರಿ ”.

೪. ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ವಿರಚಿತ “ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ”
ಪ್ರೊ|| ಡಿ. ಪ್ರಹ್ಲಾದಾಚಾರ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ವಿದ್ವಾನ್, ಇವರಿಂದ
ರಚಿತವಾದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದ ಸಹಿತ.
